

ספר-השנה

ספר כולל מקדש לתורה ולחכמה, למחקר ולבקרת, לעניני הדת ולעניני העם, להליכות עולם ולנמוס המדינה.

יכול ספורים ילדי רוח סופרנו הגדולים, ילדי רוח גדולי סופרי העמים נעתקים לשע, שירים ומשלים.

ידיעות המבוע מכל מקצועותיה.

חלק הידיעות. כולל עניני מסד ומכללה, כלכלה חסדינית ותרשת המעשה, ישובו של עולם, חקים ומשפטים בענינים שונים.

לוח השנה, הודעות.

יסקיף בחשקמה כללית וישא דעו על מקרי השנה ועל תוצאותיהם, על שאלת היהודים בעת הזה, על חיי עמנו בארצות לגוייהם, ועל עניניהם העומדים על הפרק בבית ובחוץ, וכאלה רבות.

יכול מאמרים מכל מקצועות התורה והחכמה, איבר יסודתם בדברי ימי עמנו, ובאורים במקרא, מאנה ואגדה, תולדות אנשי שם עם תמונותיהם, בקרת ספרים, וכאלה.

שנה שניה, תרס"א.

הכינו וגם חברו בעזרת סופרי הדור

נ. סאקאלאוו.

ו ו א ר ש א

כדפוס של נ. סאקאלאוו.

שנת תר"ח"א לפ"ק.

„СЕФЕРЪ-ГАСНОНЪ“
Историко-Литературный Ежегодникъ.
Издание Н. Соколова.

ВАРШАВА

Въ типографіи Н. Соколова, Маріанская 2.
1901.

РКев 68.47 (2)
✓ С

Дозволено Цензурою
Варшава, 9 Юня 1900 года.

SEP 1978

78* 205

חברת "כרמל" ווארשא

פונופולין לכל ארץ רוסיא למסכר
יין וקאניאק טבעיים
מכרמי מושבות ישראל בארץ ישראל
הנעשים ביקבי

הבאראן ראמהשילד.

היינות והקוניאקים ממושבות אחינו בארץ ישראל הנמכרים בחנויות
"החברה כרמל" ביוארשא וכן גם במחלקותיה שבכל עיר ועיר, כבר
נדע פבעם בעולם וכבר קנו להם שם טוב גם בין אזרחי הארץ שאינם כ"ב,
ולכן טוב ויפה הוא כי אחינו בני ישראל ישחמשו בהם למשתה ושמחה,
כי מלכד אשר יקיימו בזה, וירושלים תעלו על לכבכם" ומלכד אשר
יחמכו בזה את ידי אחינו היקרים אשר הקדישו את כחם לעבוד על
ידי ישראל, הנה מיוחד הוא היין הזה במהרתו ומשובחים הם יינות
ארץ ישראל בטוב טעמם וריחם שכס אחד על היינות הבאים מחוץ
לארץ, ודי להראות על

הפרס היותר גדול

מעדאליע של זהב

שזכו יינותנו

על התערוכה הגדולה בפאריז בשנת 1900
להוכיח לדעת לכל את טיבם וחשיבותם.

היינות והקאניאקים שלנו נמצאים להמכר בכל בתי מסחר
היין הגדולים אשר בכל רחבי ארץ רוסיא האדירה.

כדי להשמר מזיוף הננו מיכרים את היין והקאניאק שלנו רק
בבקבוקים חתומים בחותם שלנו ומגודרים בפלאמבע עם
הפירמא "כרמל". ידעו איפוא הקונים להזהר ולחזור אחרי הסימנים
האלה, כי היין אשר אלה אין לו לא לנו הוא.

אדריסה לוארשא: КАРМЕЛЬ, Варшава

אדריסה לאדיסה: КАРМЕЛЬ, Одесса

E. REYCH Synowie

TELEFON 109
עסססעהלען

ביער

- 1) „Jasne” „העלל”
- 2) „Ciemne” „דונקעל”
- 3) „Zdrowia” „געזונד ביער”

פֿערקויף אין די ווייז-האנדלען ערשטער ראנגע אונד רעסמאראציאָנען .
 וויר ביטען אויסשטיקאס צו זיין אויף דעם טראַפּען או עס זאל זיין אויס-
 געברענגט אויף איין זייט דא פאבריקסמארקע וועלכע שטעלט פאר דאס בילד
 1892 צענטרא .

A. TAHN & Co

אייגענטהיימער

דער פאבריק פון געפעכטע (סמאלאָוזאַווע) טעקסטורע
 און אספאלט
 אונטער דער פירמא

F. PIETSCHMANN

פאבריק אין ווארשא , Leszno 86 . קאנטאר ביי דער פאבריק

עספּעֿהלען געפּעכטע (סמאלאָוזאַווע) טעקסטורע מיט אללע ציראָטען ,
 אספּאַלמאַווע לאַק , פּעך , א. י. ו. . פֿאַרפּערטיגען אללערליי טעקסטור און
 אספּאַלמ-אַרבייט . זעהר מעסטיגע פּרייזען .

Rostow u D. פּלייע אין לאַז' 32 Przejazd

תכן הענינים .

שואל משרניחובסקי 278
 שמואל דוד לוצאטו . למלאות מאה שנה
 להולדתו . עם תמונתו .

ד"ר ש. ברנפלד 279—287
 תולדות הרב שלמה מינאר ו"ל עם תמונתו .

אליהו פוזנר 288—292
 בית נאמן . עקר הספרים הלאומי בירושלים .
 עם תמונת הדיד . חזנוביץ

מ. נ. סדקין 293—295
 חתן תורה או שבר על שבר . (ספור)

יכנה"ז 296—319
 ספר „תורת מוסר היהדות" של הפרופ'
 מ. לאצארוס (בקה) . זאב יעב"ץ . 320—353
 לקוי נשמה . (חסונה)

מאת חיים דוב הורוויץ 354—359
 ואנחנו מה ? שיחת תולין מאת

מ. מ. לימעווסקי 359
 האי קפריסין . הירושלמי 354—367
 (ססטר העמודים נשנה במעות בסמיכות אחדים)
 חשבון השנה . השקפה על מצב הפועלים בא"י
 ורשמים מסעני בגליל . א. קומרוב 368—375
 העושר למינרו . (ספור)

זאב יעב"ץ 376—383
 לנביא (שיר) א. נ. ננאָסין 384
 * * * (שיר) . הנ"ל 385
 שירי זהב . י"ב קאצענעלסאהן 385
 לסכת (שיר) . הנ"ל 385—6
 מאחרי ההרים . (שיר) . אברהם ל. כהן 386
 חדות מני קדם .

ד"ר מ. י. ברדיטצבסקי 387—402
 מלאכי אהבה . (שיר) .

ש. משרניחובסקי 403
 פרחים משירת פולין . (שני שירים)

משה חייקין 404—406
 שירי בתי הספר לנערי ישראל . תוי הגנון
 לשני השירים „בנוחה ושמחה" ו„צוד משלו
 אכלנו" . א. ב. בירנבוים 407

החלק השמושי

משפחת הקיסר יר"ה .
 מלואים לחקי הפוסט . המדות והמשקלות .
 הכספים . לוח השנה .
 מודעות .

ביה ישראל . סאמר ראשי . המו"ל . 7—42
 ישראל בעמים . דיד מקס נורדו . 43—64
 הלוצי ישראל במלאכה מחשבת . (עם
 תמונות וציורים) . דוד מניד 65—87
 רעיוני סתו . (שיר) . דוד סוללער 88—89
 גבולות עמים . דוד ש. ברנפלד 90—107
 מרכז נקודה של בת יהודה . (שיר) .
 דוד י. קמינר 108—110
 מלחמה לד' בעמלק . (שיר) . הנ"ל 110—113
 ספורים חדשים . (פעין בקרה)
 יוסף קלוזנר . 114—127
 שאיפת התחיה ותמונתיה בעצמו .
 מ. בר-רב 128—136
 הענונה . (ספור) .

אברהם שלמה שפיין 137—140
 יונה בן אמתי . (ספור) . הנ"ל 141—145
 הירא והרוד . (מכתם) .

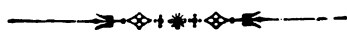
מ. מ. לימעווסקי 145
 בשעה מצולחת (ספור)

י. ברשרדסקי 146—150
 הכבש . (תמונה) . הנ"ל 151—154
 הניח את רוחו . (ספור) . הנ"ל 155—161
 רבי חצפיה הרב . (מכתם)

מ. מ. לימעווסקי 161
 רבי יגלי המשכיל . (מכתם) . הנ"ל 161
 גרגרים . א. שולמאן 162—169
 שירת הגולים . (שיר)

שואל משרניחובסקי 170
 לימות הפורים . (שיר) . הנ"ל 170—171
 אמרות מהדות : בנ"צ איזענשטאדט 171
 בהקיץ ובחלום . (ציור)

ח"ד הורוויץ 172—188
 משירי הינה . י. קפלן 189—192
 הפרופיסור ד"ר שלמה יאראמזאהן . תולדתו
 ותמונתו . א. ב. בירנבוים 193—202
 רעיונות על התלמוד והרגומיו .
 י. ח. טביוב 203—211
 על מפתן מאת העשרים . השקפה על
 התפתחות המדעים בשנות המאה ה"ט ותעודתם
 לימים יבואו : מ. נ. סדקין . 212—229
 ספרותנו היפה בשנת תר"ם . (סקירה בקרתית)
 יוסף קלוזנר 230—277
 משירי הגולה . (שיר)

בית ישראל.

סאת המל.

א.

העמים בעלי האנרופ, שכתנרת ידם גזרו חסמו על ימין ועל שמאל, לא ענדרו לראשיהם עטרה כי נבחרים הם מכל העמים ולהם משפם הבכורה ויתרון מעלה. היונים הקדמונים חשבו את כל העמים זולתם כפראים ולועזים אשר חכמת מה להם, אך את נפשם לא חשבו כצידים שלוחים מטרם לאלף את כל הלאומים דעת ובינה. הם ידעו אך את שפתם, ותהי כל שפה אחרת כניב נכזה בעיניהם. הם היו בעלי מעם, חן-הנוצק בשפת משורריהם ועל הפסילים אשר חצבו ועל הכלים אשר עשו, ולא ידעו מעם אחר ומשפטו וחקו, ולא הבינו כי הדבר הטוב והנאות בעיניהם יוכל להיות נמאם ונאלח בעיני העמים האחרים, וכן גם להפך. עוד כיום הזה נפגוש בין המון העמים אנשים חובבי לאומם ושפתם, אשר לא יבינו איך יוכל איש לאהוב עם אחר ואיך יוכל לדבר בן בשפה אחרת. על כל סדרך כף רגל הננו פוגשים אנשים, ויש אשר בין המשכילים נמנו, ולהם אבן ואבן איפה ואיפה במשפמם אשר ישפמו את העמים. האהבה אשר הם אוהבים את עמם היא אהבה תמה וישרה, ואולם האהבה אשר בני עמים אחרים אוהבים את עמם היא רוח קנאה, שלהבת תאווה רעה וחמת נקם. אם הם אומרים ללשונו נגביר, ספרתנו נגדיל ונמלא בה את כל הארץ כמים לים מכסים — להם עצה ותושיה וברכה וישע, ועם אחר כי יאמר להרים את קרן שפתו והיה בעיניהם כקהל אוילים עמלים לריק ומבלים עתם בהבל. כי ירוממו הם את כדגיהם ונתנו להם עזו ופאר ושוו דוד וחרר על זכרונותיהם מני קדם והיה להם כל דבר חק וכל דבר סנהג כחותם תכנית כליל יופי — בני אמן המה ותמים פעלם וקד וישר משפמם, וכי יעשו בן אנשים אחרים לכהניהם ולקרשיהם, לתוקיהם ולמנהגיהם, והתקלטו בהם ואמרו: הנה עם סכל אין לב מסתולל בהבלים קדמונים. כל החזיונות האלה נראים לעינינו עוד עתה על כל צעד. עוד עתה יש אשר איש אשר לא יבין שפה אחרת, בשמעו את המבטא, יניע ראש בחמלה וגם בגעל נפש, והמבטא ההוא בעיניו כמבטא בעלי חיים אשר לא בינת אדם להם — יען כי הוא לא יביננו, ולא ישים אל לבו, כי נפ בעלי השפה ההיא אשר לא יבינו את שפתו יבו לשכל מליו גם אם רמות ידבר. ואם עוד עתה לא סר התבלול הזה מעל עיני האנשים המתבוללים איש באחיו, הסוחרים והמחלפים, הנוסעים והסובבים כיום הזה על כנפי הקיסור מארץ לארץ ומקצה תבל ועד קצה, איך איפוא נתמה, כי בימים מקדם הפרידה תהום רבה וגיא גדול הבדיל בין עם למשנהו, ודוב העמים קפאו אז על שמריהם ואיש איש נצר אורחותיו, שמר שפתו וחקיו ויקגר ויכלא כעדר בתוך הדברו?

היונים הקדמונים ראו את העמים האחרים כראות המון לועזים, אך את נפשם לא חשבו כעם אשר נוצר למען תת לקת לכל העמים ההם. הוא לא בנה בשמים מעלותיו ולא

לקח לו משם תעורה מגדת ישרו ומשפמו להיות מורה ומדריך ומנהל לעמים אחרים. העם אשר יאשר בארץ לא ירקיע לשחקים ליסד שם את אשיותיו במרחבי ערבות. הרומאים הקדמונים התנשאו גם הם על כל העמים וזלזלו בתקף עם ובחסן משמרם האימפריאלי. הם לא העמיקו חקר ולא סלסלו את החכמה ואת היופי כיונים, הם יצאו חמושים ללכוד תבל ויושביה, ולא ראו לנכון לפנייהם לקרוא לעמים אחרים גם שם לועזים. העמים האחרים היו להם לזרות ולחמר לבנות כמו רמים את סגדל מלכותם. כהיונים כן גם הרומאים לא נפלו מהעמים החדשים ולא נגרעו מהם בהגיונם וביושר משפמם. כי התגאה איש רומי ועדה נאון וגבה באמרו: אורח רומי אנכי — האם בגלל זה לנו המשפמ להשיא עליו עון ולאמר, כי אך בימי החשך ההם התגאה גבר יהיר להתברך בלבו כי אשריו וטוב לו בהיותו אורח ארץ מולדתו? האם כיום הזה תמה נכרתה הגאווה הזאת מלב העמים? האם לא יתגאה גם עתה האיש אשכנזי באמרו: אורח האשכנזי אנכי? אמנם הוא איננו לוכד את העמים ואת הארצות כלכוד הרומי לפניו, אבל הנמנע הוא מעשות זאת בגלל אשר לו חקים אחרים ומשפמים אחרים, או בגלל אשר ירו קצרה מעשות? גם הוא חושב כי בעדו נבראה תבל, וממנו יתר ממנו פנה למסודותיה ולתקומתה. גם הוא לא יבין, כי כהתפארו הוא בארצו ובעמו, בשפתו ובחקיו, בחזיונותיו ובמנהגיו, במעלות רוחו ובמערכי לבו, כן יהפאד גם בן עם אחר. אם הוא איננו חושב את בני העמים האחרים כלועזים, אין זאת בגלל אשר אין עינו צרה בהם, כי אם בגלל אשר העמים האחרים מראים אותו את נחת זרועם ואת עשרם את תבונתם ויאכפוהו להכיר את ערכם ואת פעולתם. הפנים שנו, השמות חלפו, אך היסוד נשאר כשהיה. העמים אשר להם יתרון הכשר ודעת ושאר רוח כהיונים מקדם, גם אם לא יאמרו זאת מפורש ושום שכל, עודם חושבים גם עתה את בני העמים האחרים כלועזים. האשכנזים כביהמן חושבים את השפה הביהמית כשפת עם לועזי, הצרפתים כבלגיא חושבים את השפה הבלאמאנרית כשפת עם לועזי, וכן חושבים האנגלים גם את שפת האירים, וכמשפמ השפות כן גם משפמ האמינות והדעות — כל אחת מהנה היא היחידה המביאה להי העוה"ב, היא היחידה אשר השיגה ארחות אמת ומוסר ומישרים, היא היחידה הקולעת אל השערה ולא תחמיא, היא היחידה אשר עליה נסדו כל סדרי בראשית ולה עתידות תבל. העמים אשר להם יתר שאותו יתר עז בנבונה ובחיל כלפנים כן עתה חפצים לשלום ולהשתרר. מה שהיה הוא שיהיה ודבר לא שנה.

מאחרית הימים האלה ועד ראשית הימים הקדמונים כל החליפות והתמורות בדבר הזה הן אך למראה עינים ולא לעמק ולהוך הדברים פנימה. המקרה הנערץ והעצום בקורות תבל הוא מפלת ממלכות האליל. או כאשר יקראו לה סופרי העמים בלשונם: מפלת העולם הישן לרגלי הדת החדשה אשר נבנתה או על עיי חרבות העמים הנופלים. נודע, כי המף המיפה הדת הזאת שלום וחסד, ישע ואהבה ואחזה, רחמים וענוה, ותאר נתיב לתוכי חשכים שהתהוללו באלילים, נודע, כי הדת הזאת הברל לא הברילה בין עם לרעה, בפרשה את צלה על כל העמים. גם אם יהודים אנו בכל לבנו ונפשנו, חלילה לנו לנרוע את ערך המקרה הגדול ההוא בקורות העולם. חכמי ישראל המפוארים, ובראשם הרמב"ם, כבר הכירו את הדבר הזה ויריטוהו על נם. כי היו כל האמינות והמשלים וההגרות אשר ליונים או לרומאים מלאים זכרונות עמם ושבתם, בעת אשר הדת החדשה באה לפרוש את אדר היוקר על כל העמים יחד — מי לא ידע זאת? אמנם כל איש אשר התבונן בדור הגדול ההוא, בהמיר ארץ ובמוט ממלכות, האמנם לא יכול לשפוט, כי בא קץ להפךר לאום טרעהו, ולא יזכר עיד שם עם זה או אחר, אך כולם יהיו קהל אחד? כל איש

מתבונן אז הלא ראה את ההפך הגדול בין תורת היונים והרומאים ובין התורה החדשה; כל איש ידע, כי בעת אשר תורת העמים הקדמונים היתה מלאה אהבה ונאווה וקנאה לעמם ולנחלתם, לא כן הדת החדשה אשר תוכה רצוף אהבה לכל בני האדם, ומוסר היום ועונה ואחוה ליושבי ארצות שונות, בלי שאול וחקור לדת איש ולמקור גזעו, בלי דרוש ממנו כי יתיחש, בלי התגר לו את הרצועה למשול באחרים וללכוד את רפי הכח. ובראות המתבוננים אז, כי כל החירות מני קדם, כל המשלים והמליצות והשיחות, כל הסדרים החקים של העולם הקדמון הולכים מדחי אל דחי, מנואצים ומושלכים אחרי גו, האם לא היה למו יסוד וסעד לשפוט משפט נכון, כי בנפול כל החוסה הזאת ונפל גם הטיח התפל אשר עליה, הוא דבר החלק העמים, וכשל עוזר ונפל עוזר, אחרי כי הדעות החדשות לא הניחו מקום כמלוא השערה לקנאת שבטים ולנאות משפחות, והדעות החדשות הלכו ותנצחנה אז ותרכנה על כמתי תבל? האם לא חשבו אז, ואם לא היה להם דבר לסמוך עליו בחשבם כן, כי בעוד מעט לא ישרא זכר לכל המבדילים בין עם לעם?

אמנם כן חשב חשבו, וכל ספרת העמים ההם מלאה היא הניגונות כאלה. ולא רק ספרת הימים ההם, כי גם החיונות אשר קדמו להם (וגם הם מהעפר שהוא צמחו ומהצור הדיא חצבו) כולם סבכו על ציר אחד להיזת לבריח התיכון המבריח את כל בני האדם מן הקצה אל הקצה, כלם קראו קין ואחריה, כליון ואברון לכל דבר הברל ופרוד. לא היתה תקופה בתבל, אשר בה היו הרברים נראים כיסוד מוטד לכל אלה כהקופה הדיא רבת העלילה ברברי ימי העולם. נפלו גוים, ממו ממלכות, פור התפוררה ארץ ונעו כל ממלכות האליל, משנה לשנה, מיום ליום חלף חלפו כל הסדרים הכבירים והישנים כצללים, והדעות החדשות הכו שרשים חזקים. מי יכול עוד לפון אף רנע אחד, כי רנש הלאום פס, וסדר חדש יוסד בתבל, סדר אשר על פיו לא יהיו עוד לאומים נפרדים, אך קהלות וכנסיות, מאמינים ואחים, אוהבים ורעים? מעולם לא נערך מחי קבל אדיר וחזק אל רנש-הלאום כבתקופה הדיא, מעולם לא נהרסה החוסה המבדלת עד היסוד בה כבימים ההם — ובכל זאת מה חזו עינינו אחרי כן? כעוף החול הקם לתחיה מאפרו, קם רנש הלאום, והמאמינים נפרדו שניה לעמים ולשבטים ומשפחות. אחת היא אם התעודרו כל העמים העתיקים או המירו את המונהם, או חדשים קמו תחיהם. הברל העמים נשאר כמו שהיה. אלה נדרו הלכו, אלה התערבו, גבולי הממלכות שנו, הרבים בלעו את המעמים והחוקים את החלשים, סדרי השלמון התקלקלו או נתקנו, השליטים וסגניהם ועוריהם סבסכו איש ברעהו או אנדו אנודות — כל אלה הם דברים עוברים, מקרים חולפים, אך היסוד החזיק מעמד, הלאום עמד על תלו, ולאום מלאום גבדל, גם אם דת אחת היתה למו. כל קרות ימי הבינים הן שרשרת מופתים מעידים עדות נאמנה, כי אף דור אחד לא חדלו העמים להפרד. יש אשר התחברו יחד לעלות למלחמה על אחרים אשר כולם סחוץ למחנה הם (מסעי הצלב), יש אשר עשו שלום לעזור איש לרעהו, אך בכל אלה לא חדלו לשבת איש בארצו בודד, וכן שבו הדעות העתיקות, היוניות והרומיות ע"ד בני הנכר והשלמנה בקרב העמים. ובאמת גם שוב לא שבו, כי יצא לא יצאו מלבותיהם מעודם. העולם הישן הנחיל את העולם התיכון כל רגשותיו ודעותיו בדבר הזה. ועוד הפעם חליפות באו, בא קץ לעולם התיכון, לדורות הבינים, והעת החדשה פרשה את כנפיה על יושבי תבל. המעבר מהדורות התיכונים אל העת החדשה כאין וכאפס יחשב מול המעבר מהדורות הישנים אל התיכונים. ממלכות לא ממו, עמים לא נפלו, דת חדשה לא נתנה, אך אור חדש ננה על המדעים, על סדרי המדינות, על

הממשלות והעמים, על ארחות החיים, על המסחר ומלאכת המחשבה, וגם הפעם חשבו רבים כי בא הקץ לכל נבול חויץ, הבדל ופרדות בין העמים. יש אשר החלו עמים אחרים ללכת לאור הדעת, ובכך יחדלו מהיות עמים עוד. יש אשר המישו העמים מעליהם את עול נוגשיהם הרודים בהם בפרך; ועיר שם ועיר שם הוקל עול החוקים, גם החוקים מן השמים גם החוקים אשר בארץ, ואם כן ישבתו מהיות גוים. יש אשר המישו עוד הפעם לאהבה ולאחיה בין כל העמים, ואם כן אין עמים עוד. אמנם כן קוו המנביהים עוף על כנפי דמיון. הרצון הוא על הרוב אבי התקיה, ואלה אשר קוו כי העמים יתרוו כל קיר מבדיל ביניהם, כן קוו יען כי בן חפצו, יען כי הדבר הזה היה דרוש לחפצם ונכון למטרתם. באמת גם המטיפים ההם, אך המף המישו לכל העמים להתחבר ולהעשות אגודה אחת, ואולם איש מהם לא יצא מקרב עמו ולא חדל לאהוב את שפתו ולדבר ולכתוב בה. החרל הדרלו הצרפתים בדור אשר בו היה פיהם מלא תהלה ושבה, פאר ורוכמות לאהבת-האדם מהיות צרפתים? החרל חדרלו האשכנזים בדור אשר אהבת האדם היתה למלה בפיהם מהיות אשכנזים? במשך עשרים או שלשים שנה עפו האותיות הפורחות: אהבת אדם, משפט לכל הנברא בצלם — בכל ספרות אירופא, ואו חשבו בעלי החלוטות כי חדרלו בני העמים להיות נבדלים, חדרלו למצוא נחת בשלטון וממשל רב, חדרלו לתת היתרון לשפתם ולמנהגיהם. אך זאת היתה שגגת בעלי דמיון. ואם יש אשר יאמרו עתה המצפצפים המהגנים: רגש לאום לא היה, אך הוא קעשה ע"י תחבולות שרי המדינה, הוא הורה והונה מלב שליט זה או שליט אחר, הכל נבער המה מדברים. שליט זה או אחר יוכל להעזר גם ברגש-הדת, אם נחויץ לו הרבר לצרכו, וכן גם עשה יעשו, אכל אין דבר הלמד מזה, כי רגש הדת לא היה ולא עלה על לב, בלתי אם הישליטים ברו אותו. אין אדם עושה יש מאין, אך יש מי ש

שונים הם השמות אשר בהם נקרא רגש הלאום, אך ביסודו היה ויהיה מהעולם ועד העולם. החושב, כי זה הוא אך יליר דורנו, אך כקצף על פני מים, אך צל עובר, לא קרא ולא שנה את דברי ימי העמים, ואם קרא לא הבין. שלשה עולמות אנו יודעים בדברי ימי העמים, העולם העתיק, עולם ימי הביניים והעולם החדש. באיזה מהם לא נבדלו ולא נפרדו העמים איש מרעהו? מדרגות הבדלם שונות היו, אך הבדל נבדלו מאו ומקום. ואם יאמרו האומרים: ככל אשר יוסיף העם דעת וטוב טעם כן יחדל מהבדל — גם זה שקר. היונים והרומאים היו הנאורים בכל עמי קדם, וגם הנאים שבהם. הספרדים היו בדרודותיהם הנאורים בכל עמי ימי הביניים, וגם היהירים שבהם. תמורת הדת בתקופה אשר בין העולם הישן ועולם ימי הביניים לא עצרה כח להרוס את החומה המבדלת, והעת החדשה לא הרסתה. העמים הנוצרים, עם כל אחרותם וקרבנתם בדת, היו נלחמים איש ברעהו. העת החדשה וכל פתנמי החופש לא הפכו את העמים לערב רב, אך איש איש מהם נשאר על חקו ועל כנו. בראשית תקופת העת החדשה, בהגלות הארצות החדשות, חשבו רבים, כי העמים יתערבו והיו לקהל אחד, יען כי הם נודדים ממקום למקום ומשוממים לתור להם מנוחה ומרף כאשר ימצאו. ההתערבו? בארצות חדשות קמו עמים חדשים, ויהי משפט העמים החדשים כמשפט העמים הישנים, ודי להם לשבת כימי דור אחר בארץ חדשה לראות את נפשם כאדוני הארץ ולחשוב כל זר הבא אל ארצם כמסיג נבולם וכאיש אשר אין חלק ונחלה לו פה בארץ החדשה. אור חדש הופיע על המסחר, ויסחרו העמים וישלחו אניות: אפנים חדשים נמצאו לכבוש את היקום, לעשות כלים מכלים שונים.

להעביר את הקיטור ואת החשמל, ודברים רבים נחקרו ונדרשו, וצפונות הטבע נגלו, וגם על כל אלה חשבו רבים, כי עתה יפול החיץ המכריל בין העמים. אך גם זה וזה חזון שוא. אם כה או כה ימחור היסוד, אם כה או כה יעשה האמן את מלאכתו, אם כה או כה יחקור החוקר ואם גם יגלה סתרי הבריאה ורוי עולם, ההנחח רוחו על העמים לחדל משמור את נחלתם ומלקנא בכל רעיהם? כאשר יוסיפו לרכוש הון כן יוסיפו לשאוף ולחמד, וכאשר יחתרו כן יוסיפו להתחרות איש ברעהו, וכל מקום ששם כתחרים, שם נעים לבל מתחרה להתכבד בקלון חברו ולגרוע את מעלת ערכו.

מי היו רוב האנשים אשר נבאו קץ לרגש הלאום? מי היו אלה אשר קיו, כי בעוד מעמיתיהם יחדלו העמים להתנאות בצדור מחצבתם, ביהרון נועם, במעלת התיחשם? רוב הבוטחים האלה היו מאחינו, ויבטחו ויקוו, יען כי דבר זה דרוש היה לחפצם, לישועתם ולנאולתם. העמים, וגם אלה מהם אשר תקעו ויריעו בחצוצרות: אהבה ואחיה וחופש, לא חדלו מהיות גאים כהיונים וכהרומאים הקדמונים ולא זוו כלחבב את אשר להם. מי היו כל האנשים אשר דברו נשגבות על אדות תעורת המאה התשע עשרה, כי לא נאה למאת השנים הזאת להנגע ננעים כאלה, כי כבר עברה העת, כבר נפקחו העינים לראות נכחות, ועוד ועוד? רובם ככולם היו מאחינו. בני העמים גם חלם לא חלמו, כי במאת השנים הזאת לא יוכל איש לצרור את היהודים. וואלמער היה אחד מראשי מאירי נתיב למאה השמנה עשרה וישנא את היהודים הכלית שנאה. אנחנו מדי נריב את ריב משפמנו נשמיע פתנמי מוסר ידועים, כלם ישרים, כלם נכוחים למבין, כלם דרושים לחפצנו, ובאשר נשנה ונשלב אורם כל הימים, נחל להאמין בהם כי כלם גם נכונים. הפתנמים האלה הם הנוגעים אל מאת השנים הי"ח או הי"ט. היתכן לעשוק את משפמ היהודים במאה הי"ט? היתכן כי ישנא עם את רעהו במאה הי"ט? היתכן כי במאה הי"ט ישמר עוד משפמים נושנים כאלה? כן אנו ומטיפינו ויש גם ממליצי הנוצרים המושכים לנו חסר ומשמיעים את דברי המוסר האלה פעם בפעם. אבל באמת יתכן ויתכן. באמת לא נמצא כהוב, כי המאה הי"ט קימה וקבלה עליה לתת חוקים אחרים ליהודים. באמת כל הדברים אשר אנו אומרים הנם אך לדעתנו וגם לישועתנו, ורוב העמים לא כן בריהם. את מי נעיד לנו? את דברי ימי העולם? שאלו לנתיבות עולם איך יציגום הסופרים המחזיקים בנושנות. אנחנו אומרים, כי זה הוא "קדם", והם אומרים זה "אחורנית". אנחנו מוצאים חכמים וחסידים מן הנוצרים אשר הגידו ישרנו, והם מוצאים חכמים וחסידים מן הנוצרים אשר טפלו עלינו כל און וכל חמאת. אנחנו אומרים, כי חובה על בני האדם ללכת קדימה, אבל "לכת קדימה" אשר לנו איננה "לכת קדימה" אשר להם. הם אומרים, כי בשמור עם עם את סגולותיו, בלי תת לעם זר להאחזו בקרבו ולהשביהו מטהרו ובלי סבול גם דת אחרת, הוא הולך קדימה. כבר אמר נחמה: שפת היהודים מצוינת בהתלהבות יהרה, וירבו המפרשים לכאר את דבריו באיוו שפה הכתוב מדבר, אך הקרוב בעינינו, כי הוא כבר צפה או את ראשית בכודי ספרת היהודים ואת אשר החלו לכתוב להגן על משפמם ולהוכיח את צדקתם. יתרון הרגש היה מזור בעיני העכו"ם הגדול ההוא, כאשר יכנוהו גם הנוצרים בגלל הרמיון הרב אשר בינו ובין חכמי יון וכשורריה העתיקים. הוא היה "ראשון" (קלאסטיקער), הוא שמר ברוחו את הקור ואת הקצב, את היופי ואת המשמר אשר לגדולי העולם הישן, ואיש כסו לא יכול שאת את הלבוב ואת להט הרגש בקרב היהודים, ומה גם בעת אשר היהודים יחדו להגן על משפמיהם! כי יראו אך זיק אור החופש וקראו בקול גדול: ברקאי, ברקאי! כי ישבעו דברי מליין אחד מני אלף מניד ישרכ, או יתקעו והריעו כאלו כליא כל

הארץ אוהביהם ומנניהם; כי יראו אך אות חסד ושלוש בין עם לרעה. חיש קל יחליפו, כי כבר חדלו העמים להיות נבדלים ונפרדים. מצבם והכונתם וגם הגינם לא כאנשים שלמים ושגונים יושבים בשלוה ומתבוננים בכנוחה אל כל אשר מסביב, אך כמיבעים בים, אשר תשמפם שבלת ויאחזו גם בראש שבלת. אחת היא מה ראש שבלת זה, תקוה זו או אחרת, מעוז זה או אחר. הן לא רק לתקופת העת החדשה השליכו היהודים את יהבם על החוקרים החפשים. בחשבכם לנכון, כי החקירה החפשית תהרום כל גדר בין דת לחכמה ובין עם למשנהו, כי גם בימי החל הדת הנוצרית להפשט כתבל שמו סבטחם באדירי הדת כי הם יסוככו עליהם. אל נא לשכוח, כי גם בימי שלטון קנאת הדת, בחשכת ימי הבינים, היו הגמונים וחשמונים נוצרים מדמין המעולה שעמדו לימן היהודים ויצילום פעמים רבות מחמת צורריהם. אולי היו ביניהם אנשים שאהבתם היתה תלויה בדבר — גם עתה יש אף בין החפשים אוהבים רבים כאלה — אך היו גם אנשים שאהבתם היתה זכה וישרה. ואלם אחרי כל אלה הלא היו כל האוהבים גם יחד כמשענת קנה רצון, יען כי העם האמלל בצר לו ובהתגבר כח דמיונו לא העריכם כערכם, אך הגביה לשמים שאם. אין עם אשר חשב לעשות תמורות כאלה אשר עלו במחשבה לפני היהודים למראה כל תמורה קמנה. כל מלה מפיקת-רצון, כל סקירת עין נעימה נחשבה בעיני היהודים כשינוי סדרי בראשית, בראשית תקופה, כאחרית וקץ כל מה שהיה. כל שיחה נאה וקלה היתה בעיניהם כשטר כתוב וחתום, כי כבר חדלו הדתות להפרד והעמים להבדל.

היו לעם אמלל הרואה צל הרים כהרים, היו לנודד שבע יגון וכעש המרוזים אשר הסכין להיות כמטרה לכל חץ וכמפגע לכל פגע, ובראותו רגע אחד אות רצון, או יחשוב כי חליפות נאו בסדרי תבל וכל אשר היה לא ישוב עוד להיות. לא אחת אנו שומעים את הדבר הזה מפי אחינו התמימים, כי ישותכמו על בני עמי המערב ועל הכונתם המוערה. בני המערב רובם ככלם בני תרבות והם מלוטרים מנעוריהם לקבל כל אדם כסבר פנים יפות, להקרים בשלוה ולהחזיר שלום, להודות ולבקש סליחה, לפתוח בבקשה ולסוים בתשואות חן. זה מנהגו של עולם, זה חק התרבות, זו מצות אנשים מלומדה. אין זאת עדות לאנשים הם שלכם טוב, אין זה אות רחמים ואהבה באמת. אך כן הוא הנמוס. והיהודי התמים הבא כעובר ארח בפעם הראשונה מארצותינו ולא ידע את הנמוסים הקם יחשוב לתמו, כי זה הכברכו והמדבר אליו נעימות אוהב נאמן הוא לו, ויש אשר יבקש ממנו טובה, כי יקר מקרהו לדרוש את לטובה כחק ידידים, אך פה יבוא הקץ לידידותו של בעל הפנים היפות, וחשב התמים, כי זאת היא טמדת הצבועים אחד בפה ואחד בלב, ואלם באמת אין זאת צביעות כי אם נמוס, יען כי אין להחליף סבר פנים יפות באהבת נעים. האמללים התמימים שהסכינו להיות נהרפים בצד ובכהף, שהסכינו לשמוע מדברים אליהם קשות, נוערים בהם, מקללים ומגדפים, בשמעם בפעם הראשונה דברים נעימים, הם חושבים כי מנעימי דברים אלה דבקו לאהבה אותם. לא, לא זאת היא המדה. אם עזרת האנשים האלה תהיה דרושה לכם, מי יודע אם המצא; הם ישיבו את פניכם ריקם בנעימה יתרה ובבקשת סליחה, הם לא היו עוד לאוהביכם; גם ביניהם יש אהבה ויש נמוס. יש הלכות דרך ארץ בין כל אדם לחברו ויש חקי אוהבים נאמנים שחונכו ויגדלו יחד ויתודעו והם קרובים איש לרעהו קרבת משפחה או קרבת מפלגה או קרבת חברה וכאלה רבות. כל עוד הרעו את נבול הנמוס יאירו לכם האנשים הדם את פניהם ודברו אליכם בכבוד והשיבכם תשובה כהליכה על כל אשר תשאלום, אך אל תהיו עליהם לטורח, אל תשאלו יתר ממה שהם יכולים להשיב, אל תדרשו מהם חסדים, אל תנשו אליהם, כי ברנע

אשר יראו כי אתם נגשים אל עצמם ואל בשרם יתר ממה שהם מבקשים. יהפכו לכם ערף ולא פנים ושנו את מעמם, ואמרו כי מרחמים וסרבנים אתם, וגם צפון לבכם משכל. כי את סבר הפנים היפות חשבתם לאות ידידות, ותהיו „למחותנים“ עמהם בלי אשר שאלהם אותם היאבו להתחתן עמכם.

התמונה הזאת עולה על לבנו בכל פעם אשר אנו קוראים בספרי המטיפים והמליצים והמשוררים העברים אשר כתבו בשפית אירופא בראשית המאה הי"מ ועד חציה. גם סופרי העמים כתבו ע"ד העת החדשה. ע"ד חופש הרעות, ההשכלה, אהבת האדם. האחרו בין העמים, חובת המשפט, הצדק והרחמים; גם הם כתבו כי נבדלה העת החדשה מהימים שעברו, כי הולכים אנו לקראת תקופה חדשה כלאה אורה, אך אם הערכו את דבריהם מול דברי הסופרים מבני ישראל וראיהם כי האחרונים הנדילו את כל הדברים האלה שבעתים. השניו בין ימי הביניים והעת החדשה לא נראה לסופרי העמים בתמונה כזאת; הבשורות והשמועות והנחמות וע"ד התקונים וע"ד זקוק רוח האדם לא היו מצהירות ומבריקות ומצלצלות בצבעים ובנגונים ובקולות כאלה, כמו בספרי היהודים אשר כתבו אשכנזית או צרפתית, ולא זו אף זו, מבין ספרי העמים בחרו להם היהודים אך ספרים כאלה שגם הם כתובים, כפתנם נהה, „פאטעמיש“. שיללער, שהיה במלך מפונק, שולמיאל-אידע-אליסם, כתפועל ומתרגש עד סאר, היה אהוב נפש היהודים. שלייערמאכער הדרשן פעל בזמנו פעולה עצומה מאין כמהו בין היהודים. דרכם היה תמיד לאסוף יחד את דברי הסופרים אשר דברו עליהם טובות, ולא שמו על לב, כי בעת ההיא, גם בימי האורה, עם הנגן החמה של המאה הי"מ, רבו המדברים עליהם רעות. בכל ספרות וספרות דבקו דוידים בסופרים שבהם גוססה רוח קוסמופוליטית (אורחות התבל), או נעימות דרשן, או שנון וחרפות — מוון ועבודה לרוחם. אך בעת ההיא היו בקרב העמים גם סופרים לאומיים, סופרים דבקים בדתם, והם פעלו יתר בקרב אחיהם ותלמידיהם מקשיבי לקחם רבו יותר, ולמצער, היתה חובת היהודים לשים לב אל כל הדברים ההם ולדעת כי עוד לא נשתנו סדרי בראשית ותבל לא שנתה את משמרה ומה שהיה הוא שיהיה. אמנם כל הדברים האלה לא היו נעימים. סאלוואדור איננו מזכיר את וואלטר, פיליפון איננו מזכיר את וואגנר, אם כי וואלטר בצרפת וואגנר באשכנז אולי פעלו יתר לְהוֹת היהודים מאשר פעלו עשרה מליצים אחרים לטובתם. כל התמונה אשר תארו לנו סופרינו בראשית המאה הי"מ ומעלות רוחה ועניניה — עלינו להודות ולהתודות על זה פעם אחת בלי חצאי מלים — היתה לא-נכונה ולא-נאמנה; היא היתה אך קשחת צבעים בהירים, מליצה ע"י צבעים, מליצה, מתיקות, בלי דיוק, בלי אמת.

רוב הסופרים ההם היו מטיפים. אנשים חכמים, אנשי אמת, מלומדים, נכונים — אך מטיפים. הם ערכו מכ"ע לישראל באשכנזית, בצרפתית, באנגלית, הם כתבו גם ספרים, אך בכל אלה היו מטיפים. אין משיבים על הדרוש. כשאנו קוראים למשל, את דרשות המטיף הנאון ואיש הרוח יעלינעק, אשר דרש בשנות הששים, אנו חושבים, כי אין עוד דרשה נפרדות, אין עוד עמים נבדלים, שנאת עם לרעהו, עסקי עם ועם לברו — הם כי לא להזכיר! כשאנו קוראים כרכים שלמים מזה"ע אללג' צייט' ר' יודענ', וכיצא כזה ממה"ע בשפות אחרות אשר זה היה להם למופת, וכשאנו רואים בכל סאמר ומאמר את הפתגמים הידועים ע"ד המאה הי"מ וע"ד אהבת-האדם ועיד אשר על כל עם להקלם אם יעז אך לתת אות קל, כי עוד הוא מגין על שלו, על מסרת הרוי וכו', כי הלא ימי המאה הזאת וכו' היתכן וכו', כי עתה אנו חושבים כי אמנם כן היה כל רוח הרור ההוא.

אך אם אנו בודקים בכפרות הדור, הלא אנו מוצאים הטון ספרים שנכתבו גם אז ברוח לאומי, ברוח מחויק בנושנות, ואך מעטים נכתבו ברוח חפשית, ועל המעטים האלה סמכו היהודים. אם אנו מוסיפים לבדוק, ומצאנו. כי למרות החקה אשר חקקה, למשל, האללג' צד"י, כי כל ארץ חפשית, כדון הוא שהקבל את היהודים בתור אורחים, שווייץ היתה ארץ חפשית מאד ולא רצתה לקבל את היהודים, ומדינות סקאנדנאוויא היו חפשיות מאד ותסרבה ימים רבים להשוות את זכויות היהודים, ואם השוּו אין זאת כי אם בגלל אשר יש שם אך יהודים מעטים, ואם אנו מוצאים, כי גם במקרה מורטארא, אשר אז היו עוד ימי האורה והחופש ושלוה התבוללות, למרות כל המחאות, מה שנעשה נעשה, ואם אנו רואים כי קרוב לאמצע המאה ה"ט היתה עלילת דמשק. וגם אחריה היו כמה עלילות, ואם לא נודעו כל פרטיהן, אין זאת בגלל אשר לא קרו, כי אם בגלל אשר הידועות לא נפוצו או ע"י מכה"ע— הנה ברעתנו כל זאת, הלא יעלה רעיון על לבנו, כי בתמונת ההוד שמתארים לנו את קורות המאה ה"ט יש אהבת-התיפות, שמת סניגורים, ולא אמת לאמתה. לוא היו האנשים ההם סדייקים, מקפידים על כל פרט, לוא היתה דעתם מעורבת עם הבריות, עם המון העם, כי עתה היו ציוריהם מדויקים. אך הם היו מטיפים או מליצים; להם היתה מטרה להראות אך את המאור ולכסות את המעורר; הם שָעו אך אל המעטים מסופרי העמים, הם השתעו אך בחזיונות נעימים, ועל כן עשו את כל החיל הגדול הזה. ועל כן רבו בינינו יתר מאשר בכל ספרות עם אחר הפזמונים ע"ד המאה וכו'.

כשאנו מעיינים בהשקפה זו הרבה פליאת ותמיהות נפתרות בנקל. עוד הננו זוכרים כולנו את תקופת המכתבים אל טרייטשקי. הוא היה חכם נודע וזקן יושב בקהרדא בבמ"ד המדעים בברלין ומפיו התמלמו דברים כנגד היהודים. אז המטירו חכמי ישראל הכותבים אשכנזית הרבה מכתבים ומחאות על ראשו. היתכן? פרופיסור אשכנזי, חוקר דברי הימים, מורה לבני הנעורים, תייר גדול, ההוא ישנא את היהודים? הלא יש לנו שמר כתוב ותתום, כי מי שהוא בעל מדעים לא יוכל להיות קנאי, ומי שהוא חוקר דה"י עליו לדעת, כי אנו מונים עתה את המאה ה"ט וכו' וכי כבר נפקחו עיני העמים וכו' וכי כבר חדלו המשפטים הקדמונים וכו' ככל השיחות אשר למדנו מכבר בע"פ. טרייטשקי— מי לא ידעו? גם הפחות שבין הקוראים הנכבדים" אשר לנו, יודע, למצער, עפ"י ההעתקות ממה"ע העברים, כי טרייטשקי היה משמין נורא, קנאי כורד אור. וכי הוא לא ידע כי עתה מונים את המאה ה"ט וישנה ברעות ימי הבינים וכו'—, הוי, כמה תמיכות וכמה בטלנות וכמה ילדות יש בכל הדעות האלה! אמת, טרייטשקי שנא את היהודים, ומדויק מזה יהיה כשנאמר: הוא שנא את התבוללות היהודים עם האשכנזים. אבל היכן כתוב שלטרייטשקי אין רשות לשנא את היהודים? כן כתוב בדברי הימים! אך באיזה דה"י? באלה שכתב נראץ או באלה שכתב טרייטשקי? ואם אולי יש דעות ומאן-דאכרין בדבר הזה וטרייטשקי תנא הוא ופליג. ומדוע אין עם אחר נכשל בשגנה גדולה כזאת לחשוב, כי השנאה ששונאים אותו היא תלויה אך בבערות? הפולאנים, למשל, יודעים שהאשכנזים שונאים אותם שנאה לאומית, אבל האומרים הם, כי שנאה זו באה רק מחמת בערות ודרימות? האומרים הם, כי בין הצוררים אותם לא יוכלו להמנות אנשים נאורים ומלומדים, אנשים דורשים טובת עמם שלהם ואושר מדינתם שלהם? המפמפמים הם ע"ד ההשכלה וע"ד מה שעתידיים כל העמים באחרית הימים להתאחד? לא! הם מכארים את הדבר לפי פשוטו ואינם מדברים אלא בהוה. האשכנזים שונאים אותם, האשכנזים החכמים או המפשים, ועליהם להגן על נפשם ועל אומתם. וגם אם ימצא אחד מהאשכנזים המדבר

עליהם טובה, ויכירו גם את הדבר בכבוד, אך לא יהלו פילא בקופא דחמטא כזה ולא יאמרו כי סדרי בראשית נשתנו ולא ימכרו בעד גזיר עדשים כזה את בכורתם. כל אדם שומר את נפשו. כל עם חייב לשמור את נפשו. אין לנו להסיג נבול אחר, אך להגן על יחידתנו, על קניינינו, על תכונות נפשנו, על סגולותינו, על תקותנו — הלא חובה היא.

מכתבים אל מרייטשקי, מכתבים אל הארמטאן — ומה שהיא רעה חולה בקרבנו היא דעת המהבילים, כי מי שהוא צורך היהודים. לא יכלט מהיות הדיוט שבהדיוטות, שקוע בין מצולת ימי הבינים, אוד מוצל מאש קנאת הדת וכאלה כינויים ומליצות. ובכן גם עדו-ארד לבית הארמטאן הוא הדיוט שבהדיוטות. מעות גוררת מעות, ומתוך ששנינו והורגלנו בכל המעות הגדולה ע"ד שינוי הדורות וההבדל בין ימי החשך ובין ימי האורה האלה, הוכרחנו לקבל סכרא דחוקה, כי כל מה שיש בו דבר לאומי, דבר נבדל ויחוד הגזע. הוא הדיוט וגם, בור וע"ה, ועפ"י הסברא דחוקה הזאת אנוסים אנחנו להתוות תו על מצחות מרייטשקי והארמטאן, שהם אנשים אשר לא קראו ולא שנו ולא שמשו ת"ח, ולתת להדיוטות אנשים אשר גם בחיירי חכמינו האחרונים עוד יוכלו ללמוד הרבה מפי תלמידיהם... ומעות זו, השקפה סומעת זו, ההשקפה של המטיפים והמליצים מן הדור העבר, מביאתנו לפעמים למשעול צר גדר מזה וגדר מזה. הנה מאמסן! זה ענין קשה להולמו. קשה לאמר, כי מאמסן הוא הדיוט, ומה נעשה לו, אם גם הוא השמיע דעתו, כי היהודים באשכנז היטיבו לעשות לוא המירו את דתם בדת הפרומסטמית. זה מקרא מלא בדברי מאמסן. הוי, מה נעשה לו, עוד הפעם: מכתבים גלויים; עוד הפעם: ימי הבינים, העת החדשה, היתכן וכו' וכו' הנה "מאמסן חמור", וחובה לתרצו, וכדי לתרצו אנו צריכים להכנס עוד הפעם בסברות דחוקות. אבל באמת אין מאמסן חמור כלל. הוא חפץ שיושבי אשכנז יהיו כלם עם אחד בשפה, ברוח, במדות. במנהגים, בזכרונות, בתשוקות. וזו ציור השלימות המרחף לפניו. זה משא רוחו. יכול אדם להיות חכם, חוקר, תייר גדול, בקי, בשבע חכמות ובשבעים לשון ולחתור אל המטרה הזאת. יכול חוקר כזה לחשוב, כי שלימות בני האדם התעלה והתנשא אם יהיו נפרדים לעמים, וכל עם יחתור אל השלימות לפי דרכו ותכונתו. וכל עם יהיה בעל דת אחת וגזע אחד. אין אנו דנים עתה הטובה שמה כזאת או לא, אבל הלא יכול איש לבחור שמה כזאת, וחאמת עדה. כי היו מאז ומעולם חכמים שאחזו בשמה כזאת, וכאשר היו מאז כן ישנם גם עתה. אין זו נוהגת, כי עלינו להסכים עליה, בשביל שמאמסן הוא חכם גדול. מאמסן מגין על עמו ואנחנו נגן על עמנו. לו יש עניניו שלו, עולבו, זכרונותיו החביבים עליו עם כל חכמתו. ולנו יש ענינים שלנו החביבים עלינו כנפשנו. לא, בדרך אמת כזאת לא בחרו מליצינו. הם התעקשו להוכיח, כי מאמסן, ע"פ הענינים שלו, הוא מושבע ועומד להגן על עניני היהודים.

אבל מאמסן יודע את הענינים שלו יתר ממנו. אין הוא צריך ללמד דרדקי מהמטיפים היהודים שיורוהו מה "סבלנות" ומה היא "העת החדשה" וכזימה משיחות הילדים הגדולים. הוא כבר כתב בספרו הגדול ע"ד קורות רומי. כי היהודים הם יסוד ספריד (איין דעקאמפאזיטארישיגים עלעמענט). הוא חפץ בעם שכולו מקשה, כילו דבק, נאחו, חזק. זה הוא סמל השלימות לפי שטתו. את היהודים, גם את אלה מהם שחפצים להתבולל כל צרכם, הוא, בדקות הרגשתו הלאומית. רואה כראות יסוד זר ומפריד, כל עוד לא יסירו היהודים את דתם. רשאים וגם חייבים אנו להגן על דעתנו ועל שטתנו שהיהודים אשר באכונתם יחיו יכולים להביא תועלת מרובה לצרכי המדינה. אבל אני צריכים לדעת, כי יש שמה שכנגדנו, כי היתה מאז מעולם שלמת ברוב הדורות, וכי אך דגעים עוכרים וחולפים

היו אשר או קמו איזה יחידים מבין העמים לבחור בשמה אחרת. עלינו לדעת, כי מאסמן והארטמאן, ואולי גם מרייטשקי אינם שונאים את העם העברי בהבניתו הטבעית. ע"ד מאסמן אין להאריך; הוא בכלל חפשי בדעות, נאור בנאורים, מהון וסבלן, מתנגד לכל שמנה ורדיפה וקפוח זכות אורח. ואך בחפצו לעוץ עצה איך לשים קץ לשאלת היהודים, הורה ליהודים, לפי רוחו ולפי ממתנו, את הדרך לבית הכניסה הפרוטסטנטי. אך גם הארטמאן, ובמדה ידועה גם מרייטשקי, הם שונאים אך את צורות ההתבוללות, את הצורות המשונוה שהיהודים פושטים ולובשים. האנשים האלה וככהם גם וואנגר מרנישים את הטבע הגרמני יתר משיללער ולעסטינג. מרייטשקי אינו אוהב את היינע. הוא, הגרמני הקר והיבש, אינו אוהב את עקיצותיו, את חריפותו ואת שנונו של היהודי. הוא אינו אוהב, ביחוד, כשהדברים האלה נכנסים לתוך ספרותו, להוך עצמו וכשרו. זה מרייטשקי בעצמו, לוא חי בראשית הכאה, ולוא שמע שאלות אם לעשוק את היהודים או לא, אזי נמנה גם הוא בין אלה שעמדו לימין העשוקים. גם הוא היה כראה סבר פנים יפות, אך כשהיה נגש אליו ונכנס לתוך רשותו וחדר חדרו לבו — לא יחפץ בו. הגנו אומרים: זו היא אנטישמיות, אבל יש אשר ע"י הכינוי הכולל הזה אנו מערבים הרבה דברים, תהו ובהו, מרשיעים מה שיש להצדיק, מצדיקים מה שיש להרשיע, ואם אחד מאתנו ינסה לזרות ולהבר, להוציא המלה מתוך הפסלה ולהראות כי יש אשר בכלוא ההין שקרים וכזבים ועלילות ושטנות יש גם דבר אמת, יקראו אחריו מלא: הנה גם זה אנטישמי. אסור לבקר, אסור להודיע, אסור להכריל בין האמת והשקר.

ע"י התעוועים של ערכוביא והפטפוטים בלי בקרת וכלי חדר לתוך כונת השמות והמלים יש גם שהשהגעו להעליל: הציוניים והאנטישמיים מודים ומסכימים יחד על דברים רבים. הצעקנים האלה אינם יודעים מה ציוניים ואינם מבינים מה אנטישמיים. כי יש בין האנטישמיים תרבות אנשים רעים והמאים, חבר פוחזים וריקים, רשעים נעזי לב, בוצעי בצע, אכזרים כיענים, כשחיתים לחבל, מעלילים, זיפנים, מתכבדים בקלונם של אחרים; כי יש בדבריהם תלי תלים של שקרים, גזמאות, שמי כזב, חנופה, הבל, זדון, תחבולה, מעשי להמים; כי הם פורעי פרעות, כי הם מסיתים את האספסוף, כי הם ממילים רעל בדעת הקהל, כי הם משתדלים להרכות את הגדרים ואת המיינים וכר וכר' — מי לא ידע כל אלה? אך להת את כל הנוצרים הלאומיים המהנגדים להתבוללות היהודים עמם לאנטישמיים, ולחשוב את הליברלים האומרים לנו לפעמים דברים מתוקים, ובקרנם ישימו ארבע לחבל ולבלע את אמתנו כאוהבים נאמנים. זאת היא דרך שקר וחטפה, זה חוזן שוא ומקסם חלק. עלינו לדעת, כי יש בין חכמי הגוים רבים אצילי הרוח ובעלי נפש נדיבה אשר לבם לא רע לישראל, ואולם אינם חפצים שיחדרו היהודים לתוך נופם הלאומי, מפני שהם חפצים בשלימות גזעם ובמחר מולדתם ובאחדות דהם. וכן גם מן העבר השני, ישנם רבים בין המתראים כאוהבים, האומרים, כי ראוי לתת ליהודים זכיות במדינה, למען יהיו היהודים לעם אחד עם יושבי הארץ, וכאשר אך יראו, כי היהודים הם שומרים את דהם יתר מדי או מזכירים את זכרונותיהם או נוצרים את שפתם הקדמונית, או הם, הליברלים, אומרים: לא על מנת כן עמדנו לימינכם ולא על הנאי זה חפצנו לקבלכם. הם, ע"י השיחות הנאות שהם משוחחים לפעמים, כי מעשים כבירים לא יעשו למונת שווי זכיותינו, חפצים שיהדותנו תשוקע ותבטל לאמ לאמ, וכשהם רואים אות חיים כל שהיא, הם צועקים וכועסים, ואומרים כמאסמן, כי סוף סוף הטוב שבפתרונים יהיה ללכת לבית הכניסה הפרוטסטנטי, או כריזמר שאמר, כי ליהודים טוב אך לשבת ולדום. עתה

תתעורר השאלה: מי ומי האנטישמיים? ועל שאלה זו יש אך תשובה אחת: האנטישמיים הם החפצים בכמול היהדות, בשביתת עם ישראל מהיות גוי. אלה שאינם חפצים להתבולל עכנו הם בבחינת „שב ואל תעשה“. הארמטאן איננו חפץ שהיהודים יכלכלו את רוח אשכנז. דבר שמוצא חן בעינינו איננו ערב לו. זה מעכו ומשפכו, וסוף סוף הוא אשכנז, ולו הרשות לקרב ולרחק. אך אלה החפצים שהיהודים ישתקעו לאמ לאמ עד שיבואו לידי כמול-היש הגמור, הלא חותרים הם אל המטרה האנטישמית הגמורה: להשיב את היהודים לתהו ולעשות אין איש.

כאלה גם אלה היו המיד ויהיו המיד, ואנחנו אך הלום חלמנו ע"ד חליפות נדולות אשר לא היו ולא נבראו.

ב.

הדבר אשר אמרנו להוכיח הוא, כי אך ברנה נמחרה הוציאו רבים משפט מעוקל באמרם, כי רוח לאום רוח מקרוב הוא, ובתחבולות מנהלי מדינה הורה והונה זה שנים שלשה דורות. עלינו לדעת, כי בעלי החבולות אלה יש אשר הוסיפו עצים לאש וייצקו שמן על המדורה, אך לא יצרו חדשות. ימי הלאומים כימי קורות הבל הנודעות, ובחליפות הרבות אשר עברו עליהם אך את שכם שנו ולא את עצם הכניתם. ועוד אחת למדנו ממוצא כל הדברים אשר באו בפרק הראשון, והוא, כי כל דת חדשה וכל מפלגה או השכלה חדשה אשר קמה בתבל קימה וקבלה עליה רחשבות את הלאומים ולהפוך את הקערה על פיה ולהעשות כל בני האדם אנורה אחת, ואולם ברבות הימים גבר רגש המולדת וכיריע את הכף ועמל דורשי ההערבות עלה בתהו. רבים אומרים, הנה חדשה היתה בדורותינו, דחוקים נעשו קרובים, יושבי קצווי הבל היו לשכנים, על כנפי הקיטור והחשמל כעין הבוק יעופו רעיונות, מלים, אנשים וכל הכבדה, ארחות הבל הומיות מעוכרים ושבים, ככברה היתה הבל לנער בה את בני האדם, וקרבו איש אל רעהו והתבוללו והיו לבשר אחד. אך גם זה חלום שוא. האדם לא יהיה לבעל כנפים, וגם בעל הכנפים הלא ידע את מקומו ואת קנו הראשון. המסעות והנדודים הם מקרבים מעט, אך אינם מוחים מעל העמים את צלם דמותם, אינם מכבים בקרבם את האהבה למקומם הראשון, אינם משכיחים מלבם את שפתם ואת אשר שמעו מאת הוריהם, ונהפוך הוא. כי כאשר ירחקו נרוד ממקומם או הנבר בהם התשוקה לשוב אל כל אשר עזבו, והיה כל אשר ראו בעיניהם במקומם ולא תאר ולא תדר לו, במרחק ואחרי ימים רבים יוצק עליו חן ונעם ונפשם תערוג אליו. ואינם בעיני חוקר דברי הימים ומתבונן אל ימים עברו גם חוזן חבור העמים והתערבם והתקעם לא חוזן חדש הוא. הקיטור והחשמל לא נודעו, ובכל זאת הלא שנה שנו העמים את מקומות כושבותיהם, ותקופת נדודי העמים הלא כולה הפכה פני תבל כחמר חותם. ואם לא היתה הצדקה לאיש אשר חי בימים ההם לאמר: הנה באה אחרית גוים, הנה הקיץ הקץ על העמים השונים, אלה נדרו הלכו, אלה נפזרו נפוצו, אלה התבוללו באחרים, אלה שנו את ממשלתם ואת משטמם, אלה הרסו ערים בצורות, החריבו מושבות, הפכו ערן למדבר, השכיחו את זכרונות העז והגבורה, העבודה והתושיה, ואלה בנו ערים חדשות, יסרו מושבות, כוננו מסחר ועבודה. עתה לא יהיו עוד עמים בתבל, עתה לא יוסיפו עוד להפריד? ואינם אחרי הנדודים הוסיפו העמים יתר עז

ויתר תקף. החדל חדלו או להיות שוררים איש בביתו ולתפטר ולבכר איש את עניניו על עניני רעהו?

המהכונן בעין חדרת אל קורות הבל רואה המון מפלגות מקבלות עליהן להשבת את הלאומים. הן יוצאות אשה אשה לפעלה בעוז וביד חרוצים. ומתחלה רשפיהן רשפי אש, ולאט לאט תרפינה ידיהן, ולא רק תחדלנה להלחם בפרוד הלאומים, אך גם תתנינה ידן לחוק את הפרוד הזה. ע"ד פרשת הדרכים בין הדורות הקדמונים ודורות הבינים כבר דברנו, ואולם בכל תקופה ותקופה שב החזיון הזה להראות. הנה יצאה באירופא בתחלת מאת השנים התשע עשרה מפלגת החפשים בדעות. בכל ארץ היתה המפלגה הזאת, בעוד ראשה נמלא טל ילדות, חובקת בזרועותיה עולם. תאות עולם זאת היא דומה לתאות נערי בית הספר, אשר בקראם ספורים מפליאים ומושכים את הלב ע"ד ארצות ואיים רחוקים, הבער בקרבם אש התשוקה, ולפעמים גם למעשה תצא, לברוח לאחת הארצות ההן, וכן יברחו עד התחנות הקרובה אל העיר, ששם ישיגו רודפיהם והשיכום החדרה. רוח שירה, תום ועדן שפוכה על התאוה הזאת, ואולם היא המשוך אך בילדים. היא שלמת גם במפלגות ליברליות בעודן בילדותן יונקות את הלב המליצה והחזיון. או ילכו הליברלים הצרפתים להושיע את הליברלים האשכנזים. אין עוד צרפתים ואשכנזים. בא הקץ! יש אך תכל כולה, משפחה אחת, קומו ונתבולל! או יש אשר ישלחו האיטלקים אנשים ליברלים להושיע ליון, והצרפתים ישלחו אנשים להושיע לאמריקא. האח, מה יפה ילדות זו. ומה טוב כי המשיך לפעמים גם עד קץ ימי הבהרות. לא רק נערי ביה"ס, כי גם הלטידי בי"מ המדעים, בתקופות אשר אז דעות נשגבות שוררות בהבל, רוח החזיון תפעכם, ונשאו את נפשם אל כל יקר ורם, אל כל זך ונשגב, אך הלא השלם ישליכו האנשים הצעירים את הק לכודם, ויצאו איש לעבודתו, איש לכהנתו, ומי מהם ינצור את עדותו ושם את דמיונותיו כספסל בית המדרש אור לנתיבתו? מי מהם, בהיותו איש מעשה וריחיים על צוארו ומשרה על שכמו, ינהל ארחותיו עפ"י הרעיונות היפים אשר חלם בימי נעוריו? תקופת נעירים כזאת היתה גם לכל המפלגות הליברליות באירופא, ואז, בתקופת הנעורים, נכתבו ונאמרו כל המליצות היפות, אשר מטיפינו שלנו אינם חושכים את פיהם עד היום לשנותן ולשלשן. או היו רנעים, אשר אחת המפלגות הליברליות חשבה מחשבות להושיט ימין ישע ליהודים, ואולי גם לכושים אשר נשאו עמל ותלאה בקצו הבל. או היו רנעים, אשר אחת המפלגות הליברליות חשבה מחשבות לנשוש „עסקי מדינה ולאום" ולשית פניה אל „עסקי הבל", ואל „מין האדם" כולו — בלי הבל נזע ושפה ודת וצבע. האח מה חביבים הגענועים האלה!

בילדותנו, אני וחברי אמרנו „להאיר את עיני כל החשוכים", ולא רק החשוכים סבני עמנו אך גם „להאיר לארץ ולדרים עליה" ע"י גליון מב"ע אשר כתבנו. עשרים פליגות. גם ע"ד מלחמת האשכנזים והצרפתים כתבנו או דברים נמרצים. תמימים היינו ומאושרים — בלי דעת את אשר נודע לנו אחרי כן לאט לאט. כל איש סכם, הקוראים, יזכר זכרונות כאלה. בספר כתב המשורר היהודי האיטלקי לוי, ספר חזיון ושירה ע"ד ענין דרייפוס. הוא מזכיר את התקופה אשר אז ישב בפאריז, כשהצית הראשונה למאה ה"מ, הוא וקהל אנשים צעירים חפשים בדעות איטלקים, צרפתים, אשכנזים, דאגים, גם הוגרים, ויאזכו איש את רעהו, ויחליטו כי כל העמים עם אחד המה. לפני שהי שנים ראיתי את המשורר הזה, ירחים אחדים לפני מותו, בעיר טורין באיטליא. הוא אך קבל את ספרו האחרון סביב הרפוס וישמח בילד. כל הדברים אשר קראתי אחרי כן בספרו

ספר לי כפיו, והשומע דברים כאלה לא ישכחם כל ימי חייו. הוא לא הסכים על כל השינויים שנעשו במשך הזמן מעת אשר ישב הוא לפני חמשים שנה בקהל צעירים בפאריז, לא לכר שלא הסכים, אך גם במל כלבו את כל השינויים האלה. נפשו היתה בזכרונותיו, חיי רוחו בימים עברו. הוא זכר את נאריבאלדי ואת וויקטור הוגא, את קאשוש ואת מאציני, את רינן ואת הומבאָלדט, את יאקאבי ואת כרמיה ואת קאסטיליאר; לא לכר זכרם, אך כאח וְרַע התהלך עמם ועם צלליהם גם אחרי אשר מתו. הוא עמד על הנקודה שלפני חמשים שנה ולא זו ממנה. נסיתי דבר אליו על אדות ציון. הוא לא הבין דבר. רודפים את היהודים — היתכן — ההולכים קדימה — רוח הרור — אין כל סמרה לעמים להתפרד — הַגְּלִים גְּלִים סוֹקֵן — המדעים ומלאכת המחשבת — האח, מִין האדם — האח, אהבת האדם וכו' וכו' ועם כל אלה היה האיש ההוא עברי רד עם אֵל ועם עמו נאמן. עברי מעריץ את כתבי הקדש, ויען היותו עברי, בן עם כוזו ושסוי, התחקו דברי האנשים הצעירים בשנות הארבעים למאה ה"ט עמוק עמוק כלבו, עד אשר חשבם לקץ כל עבודת הרוח. למסקנא ולאוקימתא אחרונה, שאין אחריה דבר. בכבוד ובאהבה השגחתי על פני הזקן הנעלה ההוא, הזקן-הילד. קדושת הילדות היתה חופפת עליו, והיא שעמדה לו להאפיל לעיניו על כל המעשים שנעשו בתבל, על כל החליפות. אשריו טוב לו!

ואולם אם ישנם אנשים כאלה לרוב, או מעטים הם בתוכנו, לגלגל הזמן לא יסוב על פי רצונם ולא יעמוד לרגלי טאונס. החק, חק ההתפתחות, הוא נורה עליונה. כל דבר שהוא בתחלתו פשוט, ברבות הימים נעשה מורכב, כל דבר שהוא בתחלתו שוה ואחד, ברבות הימים הוא הולך ומסתעף, הולך ומתחלק לארך ולרחב ולעמק. תחלת החיון היתה פשוטה מאד, כתמימותו של ילד, כראשית ההשגה, כבחינה ראשונה בין ימין ושמאל. בין טוב ורע עֵקְרִי: ליברליוס, זאת אומרת חופש הרעות. זה הוא המושכל הראשון, ועל פיו אין מקום לעריצות ולעבדות. לשוד ולחמס, לאכזריות ולשנאה, להברל ולפרוד בין עם לעם. הפשטות היא גם גמורה, „ראדיקאלית“, בשביל שאין בה עוד עיונים עמוקים, בשביל שאיננה שוקלת עוד במאזני הבינה והנסיון. היא חפצה ודי לה שהיא חפצה, ככו שחפץ המשורר האימלקי לוי וחבריו בשנות השלשים להשבית את כל הלאומים. מי שנשאר בפשטותו זאת, כי שהבין לו מליצות ידועות, והוא סהעלם ומשעשע בהן, ושונה ומשלישן לעת מצוא, — הוא לא ישנה ולא יתן לב לשינויים. אך מעת שיחל המושכל הראשון להתפתח, במדה שהוא מתפתח הוא משהנה, ופשטותו וגם תכונתו הגמורה: „הראדיקאלית“ תחלפנה. הליברליוס יחל לבקר לא רק את האחרים כמשפטו בתחלתו, כי גם את נפשו הוא. חופש דעות — איזה דעות? העלינו להמיש מעלינו את עול כל הדעות? ואם ישנם אנשים שאינם חפצים לפרוק מעליהם, באכרם, כי לא עול הוא להם, היש לנו הצדקה לכופם? וכבואנו לכוף, הן נחדל מהיות ליברלים! או אולי יש דעות אשר עלינו לשבור? חופש מדינה! אך עד כמה? איה הגבול? אהבת כל בני האדם! אך אולי בני האדם הקרובים אלינו קודמים? ואלה אשר יתיחשו על גזענו גם הם קודמים? ואם הם קודמים, הלא עלינו תחלה להיות עמלים בעדם? ומה הוא הרבר אשר נעשה בעדם? הלא גם הם יפרדו לראשים רבים, ואת אשר נעשה לטובת העשירים לא נוכל עשות לטובת העניים, וכן להפך. אז תעלה על הפרק שאלת העמים השונים, המדינות הנפרדות, שאלה המפלגות-השונות, שאלה העשירים והעניים, והמושג הראשון, הפשוט, הולך ומסתבך, הולך ומשתרג ומסתעף. ואיננו נותן עוד פתרון אחד לשאלות שונות, וכשהוא נותן הוא נותן לשיעורים, עפ"י תנאים ידועים, בלי תכונה גמורה. זה חק ההתפתחות!

כן היו הנאורים והמשכילים החפשים באשכנז אשר קראו בתחלה מלחמה על כל דבר שיש בו קנאת עם ונאות שבת, כן היו המה ברבות הימים ללאומיים. ליברלים לאומיים! אלה הם שני הפכים בנושא אחד, אלה הם האנשים אשר נזרו אחר, עזבו את דגלם, זנחו תורתם, הפרו בריהם ויהיו ככל המון הקנאים. האין זאת? הלא זה הוא פתגם שגור. ואולם היש אמת בפתגם-שגור זה? היש בו הגיון ובקרת? אז נשים עין לארץ אחרת, למפלגת חפשים אחרת. הנה מפלגת הליברלים באנגליא. גם היא החלה להרוס כל חיץ מבדיל בין דת לדת ובין שבת לשבת בקרב ארצה, גם היא בילדותה ובנעוריה דברה רבות ונשגבות על אדות אנורה בני האדם כולם, ומה היה לה כי אחרי כן, בעת אשר אמר אחד מגדוליה לתת חקים חדשים לאירלאנד, נפרדו מסנה רבים ויהיו למפלגה גדולה ויעמדו לשמן על דרך חבריהם? הרואה מקרוב, השופט בחפזו, המעלה גרה את הפתגמים שהוא שומע, במהרה יענה את התשובה הערוכה בפיו לאמר: האנשים האלה אשר פרשו מן הצבור הליברלי לא ליברלים המה, אך נסוגי אחר. קנאים, מורדי אור, אכזרים, עושקי משפט. טוב הדבר, נקבל לפי שעה את התשובה הזאת. כל החכמים והמחוקקים, השופטים והסופרים, החוקרים והאצילים שנפרדו לרגלי עניני אירלאנד ממחנה הליברלים בהמה המה להם. אבל נחפשה נא את דרכי הליברלים הנשארים אשר לא בנזרו בכריהם ונחקרה לדעת: האכנס שלמים הם עם תורת החופש ואהבת כל הלאומיים? האם במקומות הרחוקים ששם הם מוסידים מושבות, ששם הם פוגשים בעמים אחרים, אחת היא להם מי ימשול שם, שפת מי תשלם שלמה. מי יצליח במסחר ומי יעשה חיל? האומרים הם: יען כי חפשים אנו בדעות, ע"כ נתן גם את המצרים, למשל, להיות חפשים ובני חורין ולבחור להם את הכמטלה אשר יבחרו? ימשלו הצרפתים במצרים ולא אנו. אטו דמא דידן סומק טפי? ומה כל דבר הקהל בני האדם לאנגלים ולצרפתים עוד ומה כל דבר השפות וההברות ושינוייהן, ולמסירת נפש מה זו עושה אם בסמנים אלה או אחרים יביע איש את דעותיו? הלא זאת היתה תורת הליברלים מתחלתה, ואם נאמנים הליברלים לתורה זו, מה המגן אשר הם אומרים להגן על עסקי עם, ואיככה יכול מנהל הליברלים כגלדסטון להממיר אש ומות על אלכסנדריא של מצרים? ומדוע שקד הוא ככל השרים האחרים על כרת-בית ועשות-אמנה עם הממלכות האחרות? ומדוע חביב גם עליו העם האנגלי יתר מכל העמים, ומדוע הוא אוהב את השפה האנגלית יתר מכל השפות, ומדוע קלסתר פני האנגלי חביב בעיניו ויפה ונעים הרבה יתר מקלסתר פנים אחרים?

האם רק באשכנז ובאנגליא אנו רואים את החזיון הזה? הלא בכל ארץ וארץ הוא נראה לנו. מה היה למפלגת הליברלים באוסטריא? ליברלים, אוהבי חופש, חובבי אדם, תומכי משפט ושופטי צדק — הלא זאת היתה מטרת המפלגה הזאת בראשית הולדה בכל ארץ וארץ, ואם כן גם באוסטריא הלא היתה המשרה על המפלגה הזאת להגן על אהבת האדם, אם ידבר אדם אשכנזי או ביהמית או קרואטית. קהל אנשים יושבים יחד הם ואבותיהם באחת הארצות וחפצים להשתרר כסוב בעיניהם ולדבר ולכתוב בשפתם — ישתררו, ידברו, יכתבו כהעולה על רוחם, ואם יש בקרב הקהל ההוא קהל אחר נפרד ממנו וגם הוא מתייחס על הוריו וחובב את זכרונותיו ומדבר כלשון עמו, יהי גם לו אשר לו! הן לא תוכל הליברלות הגמורה להורות הלכה אחרת; הן לא תוכל, אם היא נאמנת לשמחה הראשונה, לכלוא רוח איש אחד ומה גם רוח אנשים רבים מעשות את אשר יחפצו לעשות, כאשר יצונו רגש לבם, עפ"י הדין והיושר! הליברלות הגמורה אומרת:

אין אונס, אין כפיה. אין העברת אדם על דעתו בדברים המסורים אל לבו, בדברים שהם חביבים עליו ומורשה מדור דור. הליברלי האמתי מילל אומר: אם כל בני האדם יחזיקו בדעה אחת, ואדם אחד ברעה אחרת נברלת מדעתם, אין להם רשות לכופו לקבל את דעתם. ומדוע אפוא היה כדבר הזה, כי רוב הליברלים באוסטריא נהפכו לקנאים בדברים הנוגעים אל האומה האשכנזית, אל השפה האשכנזית, אל המנהגים האשכנזים ואל המעם האשכנזי? היתכן להכשיר שמה כזאת ע"פ הליברלות הנמורה? האשכנזים כופים את הביהמים להכיר את זכויות שפתם כשפה שלמת. אם תשאלו את האשכנזים, או יאמרו כי לא הם הכופים, אך להפך, הביהמים כופים אותם להכיר את שפתם אשר לא ידעו, ויש מקומות ששם הם הרבים והביהמים מעטים. על זה משיבים הביהמים: כן, יש מקומות כאלה, ששם הננו עתה המעטים, אבל מכבר היינו אנחנו הרבים, כי הארץ ארץ ביהמן, ואנחנו היינו שליטים בה, ואתם באתם כגרים וכבני נכר, ותאמרו להשלט עתה את שפתכם בקרבנו, והאשכנזים משיבים: לא לכם הארץ מששת ימי בראשית, כי גם אתם לא זכיתם מן ההפקר, גם אתם מצאתם פה ארץ ויושביה והכבשו את יושבי הארץ, ואחרי כן חליפות היו, ואחרי כן באנו אנחנו ונכנ ערי מושב, ובאחרונה הלא היתה ביהמן לאחזיה לאוסטריא. והביהמים אומרים: לא, לא כן יורו ספרי קורות הדורות, נתי ספר ונחזו, והאשכנזים משיבים להם: כן יורו ספרי קורות הדורות, נתי ספר ונחזו, ואמנם גם אלה גם אלה צדקו, והרבה פנים לספרי קורות הדורות, וכל עם דורש אותו לפי רוחו.

ואחרי כל אלה הנה כל עם זועק חמס על מה שאחרים עושים לו, אשר קרם מודיעים ואשר עשו לא מודיעים. הביהמים האומרים שהאשכנזים כופים אותם להכיר את השפה האשכנזית, הם בעצמם כופים את יושבי שלזיה להכיר את השפה הביהמית. בעת אשר יושבי שלזיה נומים יתר אחרי הפולאנית, ובגאליציא הלא יש גם שאלה רותניות. הגדולים בולעים את הקטנים, והקטנים את הקטנים מהם. אם יאמר בן הלאום העברי: גם לי לב כמכם, גם אני אוהב את יחוסי ואת זכרונתי, את רוחי ואת מעמי הלאומי, והזכות ההיא בעצמה שיש לכם להגן על מה שלכם יש גם לי להגן על מה שלי; אין אני אימר כי שלי מוב משלכם — בעדכם, אבל אני אומר כי חביב הוא עלי, כחביבותו של מה שלכם לכם, או יאמרו לו גם הליברלים שכליברלים, גם המובהקים שבחכמים, גם המאמסענים: לא, לך אין הרשות, מה שלך איננו ראוי להגן עליו, מה שלך כבר עבר ובטל מן העולם. ואו יענה בן הלאום העברי: איך תאמרו שעבר ובטל מן העולם, ואני עומד ומעיד שהוא חביב עלי, ואני חי וקיים, ואם בעיניכם עבר ובטל בעיני לא עבר ולא בטל, או יהיה מן הצועקים ואינם נענים, ויש אשר יאמרו לו: אתה נסוג אחור, אתה מורד אור. ומדוע אין הם נסוגי אחור ומורדי אור-כשעה שהם חופרים ממממנים את זכרונותיהם ומחבבים את כל אשר להם? והליברלות מה תהא עליה? איך יוכל איש להצדיק תהפוכות כאלה עי הליברלות? וחזר הרין; כל הליברלים נסוגו אחור. המפלגה הליברלית באשכנז התקלקלה, באנגליא השחיתה את דרכה, באוסטריא הפרה את בריתה, בכלגיא נאחזה בסכך שאלת השפות, בצרפת — כן, בצרפת, רבו הנאצינאליסטים, והם התולים ברעיון הלאומי את סטרוותיהם ואת דברי ריבותיהם, אבל הלא כל המפלגות הן לאומיות. ינטה נא איש לפנוע בכבוד הלאום או להסיג את גבול השפה, אם גם זולא וטראריה לא יבעטו בו. יש בצרפת הדרומית מדינות קטנות ששם עוד השתמר הכבמא הישן ועוד יש שם מסרת אבות נפרדה, ולוא תקום שם מפלגה אשר האמו

להשניא ולהאדיר את ההבדל הלאומי ההוא, האם לא ישימו מחנק לנפשו? האם לא יאמרו כי הוא נוגע בנפש האוכה, כי הוא כפריד בין עצומים? ואם יש בצרפת אנשים מחוץ והם קהל גדול ונפשם. אותה לשמור את שפתם ואת מדותיהם, האם לא יכופו אותם לכבוש את רוחם ולהחליש ולהעלים את הדברים שהם חובכים כמו שהצרפתים חובכים את שלהם? ורעיון הליברלים מאי עבדתיה?

האיש אשר לא למד לחקור ולהתבונן עד תכלית יביא על נקלה פתרון לכל הדברים האלה. העמים השחיתו את דרכיהם, מאשרים מתעים הטום מני ארח, היה היו ביסמארק ותלמידיו, ועוד כאלה רבות. ואם ישאל איש: הן גם זולתי ביסמארק ותלמידיו שהעמיקו שמים לעשות להם את רעיון הלאום כקרנים לנחם בהן היה היו רבים אשר עם כל חירותם חירות הרעת נשבעו לדגל לאומם ויעשו מעשים אשר אין להגיד ישרם עפ"י תורת החופש הגמור, או יענונו: כן, תורת החופש הגמור מינחת בקרן זווית. העולם נרתע לאחוריו. החסידים הראשונים של תורת החופש פסו ואינם, ותלמידיהם אשר באו אחריהם לא יחפצו לדעת את תורת מוריהם. רוח לאומית היתה לרוח הזווית בכל ארצות אירופא, ואין עם נקי ממנה, כעם כנגדוליו כחכמיו. רוח הדור הוא, ואולם כאשר בא כן ילך, כי לא זאת מטרת בני האדם להתפרד כי אם להתחבר, וכל ההמצאות והתקונים לא נבראו להבדיל ולחצוץ בין העמים כי אם לקרבם ולאחדם, וגם אם הדור נוטה עתה לחיזוק העמים ולהאדיר בלבם את רגש הלאום, אך חוץ רגע היא, והא ראייה, כי הליברלים אשר היו באחרית המאה הי"ח ובראשית הי"ט לא אבו שמוע דבר על אדות הבדל העמים כי אם על אדות התאחדותם, וכן הלכו קדימה, ואחרי אשר מהרו ללכת קדימה החלו לשוב מעט אחרינית, כי זה הוא הדרך, כי ההולך במהרה לא יוכל להאריך את עת מהלכו, ועמד רגע מלכת, או ישוב מעט לאחור להשקיף על הדברים אשר עברו, כי קשה לו פרידהם, ואחרי אשר יעמוד ואחרי אשר ישוב מעט לאחור יוסיף ללכת קדימה. ואם נשאל: טוב הדבר, אבל מלן, כי ההולך קדימה שוכח את עמו ואת שפתו ואת אשר הנחילוהו הוריו מדור דור והולך ומתבולל בעמים אחרים ומקבל את שפתם ואת אשר הנחילו אותם הוריהם? אולי זאת היא הליכה לאחור ולא לפנים? כי מה אחרית הולך קדימה זה אם יתבולל? היחדל לדבר באחת השפות, היחדל להכב אחת הארצות. היחדל לכבד ולהעריץ זכרונות ידועים, מטרת הורים ידועה? לא, לא יחדל, אך יקבל שפת עם אחר, יחבב ארץ אחרת, מנהגי עם אחר? ואם כן מה חוטא זה נשכר, ואיך יחדלו הלאומים ע"י התבולל אנשים מהם זה בזה? — על זה ישיבו בעלי הפתגמים: ע"י אשר יתבוללו תחדלנה השפות הנפרדות, יבוא קץ לגבול מדינות נבדלות, למנהגים נפרדים, ומטרת אבות לא תזכר ולא תפקד. ואם ישאל השואל: אם כן תהיה הארץ שפה אחת, ואיך יהיה כדבר הזה? הלא סבות היו להקלד שפות שונות, סבות מבעיות, סבות מבראשית חוללו לא רק את שינוי השפות כי גם את שינוי המבטאים — התחדלנה הסבות האלה מהיות, כי הלא חק הוא, כי אך בסדר הסבת תחדל התולדה? או יאמרו לנו: כן, הסבות הראשיות הן פרוד הארצות, ועתה ע"י הנסיעות יקרבו העמים איש אל רעהו. ואם כן — נוסף לשואל — תהיה ערבוביה אחת, שפה אחת, וכל שינוי מקום לא יהיה? לא יהיה — משיב הקד.

למה כל הדברים האלה דומים? למשל ההמון, כי אחרי אשר בשני סוסים יוכל איש לנסוע פרסא אחת במשך שעה, הלא יוכל בארבעה סוסים לנסוע במהלך הנ"ל במשך חצי שעה, בשמנה סוסים במשך רבע שעה, בששה עשר סוסים במשך רגעים מספר, עד

שבמספר ידוע של כוסים עוד יהפך הזמן לעורף בידו ויכול לנסיע למפרע. על חשבון כזה נוכרו גם הרמיונות לעתיד לבוא של בילאמי ושל וועלס. הואיל חזינו להמצאות כאלה וכאלה במשך התקופה האחרונה, יחויב מזה, כי בתקופה הקרובה לבוא הלכנה ההמצאות ותרכינה עד שנזכה לראות נמלים פורחים באויר. גם בדבר פרוד העמים ראה ראו אנשים בראשית תקופת ההשכלה אות קרוב ושלוש וימהרו ויחלטו כי בעוד מעט יבוא הקיץ לעמים, ויהיו אחינו הראשונים הקופצים תמיד בפיוותם ובצר להם ובבקשם נחמה בענים להתרחק ברמיונם עד הקצה הזה. אך כבר עברה הבהלה, ועלינו לראות את הדברים לאשורם. עלינו לדעת, כי כל עיקרו של הפתגם „הלך קדימה“ „נסוג אחור“ הן מלים חסרות משמעות קימה, כי את אשר יקרא הארד בשם קדם יקרא השני בשם אחור. עלינו להבין, כי חזיון נראה בכל התבל אין לבאר באפן כזה, כי היו ביסמארק ותלמידיו וכו'. גם ביסמארק גם גלדסטון לא היו יכולים זה בתחבולתו זה ברוב חסידותו לעשות דבר לולא מצאו לפניהם הכל או מקצת מוכן, לוא לא מצאו הנאים דרושים ורצויים לעבודתם. עלינו להשיב אל לבנו, כי אמנם היו אנשי הכנים שהתנכלו להבנות מהרעיון הלאומי ולעשותו כלי חפץ לתאות כבודם בצעם ושלמונם, וגם מפלגות וגם כמשלות היו בהבל אשר נפחו באש, אבל האש הוקד תמיד, גם אם היא נראה לפעמים אך כגחלים לוחשות. עלינו להבין, כי חזיון הולך ונשנה בכל ארץ וארץ, חזון התפתח מפלגה ליברלית והקשותה כפלגה לאומית וחדלה להיות חולמת-קוסמופוליטית, לא יוכל להיות מקרה בודד, ולא יוכל להחשב כקלקלה תלויה באדם זה או באחר, כי כמקרה הזה יוכל לקרות אך בארץ אחת ולא בהרבה ארצות, בתקופה אחת ולא בהרבה תקופות. ועוד אחת עלינו להבין ולזכור תמיד, והוא, כי חלילה לנו לדרוש את קורות התבל לפי רצוננו, צרכנו והנאתנו. לנו היה הדבר נחוץ שהרגש הלאומי יחלש ויכנע, לנו היה דבר זה נעים, וע"כ החלטנו לקוות כן, וע"כ רוב בעלי התקופה הזאת המפלגנים לכל דבר והתולים פילא בקופא דמחמא היו יהודים. אין לחשוך את רובם, כי הם התכוונו להשלות את נפשם בהקיה הזאת. לא ולא, הם קיוו לתומם; הם לא חשו כנפשם כי רצונם וצורך עמם שחדום ויטום הצדה, ובאמת חשבו כי אין הקוה אחרת לישראל.

חכמים גדולים, יהודים גדולים המיפו את התורה הזאת באחרית המאה ה"ח ובראשית המאה ה"ט, ואולם עלינו לדעת כי כל הדברים ההם נספרו על יסוד אחד. הלא ידועים כל הדברים שהחליטו וכל הבכיה לדורות שעשו ע"י גזרם: אין ישראל עם, שבתו היהודים מהיות גוי ועוד. עוד עתה יהיו לנו הדברים האלה לרועין, כי הנאורים הרבים מחזיקים בהם ותולים את עצמם באילנות גדולים מהדור ההוא, וסופרינו יריבו בגדולים ההם עפ"י הדברים והחזיונות אשר אנו רואים עתה. ואולם כל איש אשר קרא ושנה וידע לכל דקותו ופרטיו במה נבדלו הדורות ההם כדורותינו, הוא יבין, כי אך ערבותית הרעות והמלים, ערב רב נורא מאד, הסב בכל הריב הזה. החכמים הגדולים מהתקופה ההיא לא רק לא יכלו לראות את הנולד, לא רק הסרו רוח נבואה לצפות ולהסתכל במה שיהיה, אבל הם נשאו את משאם על דבר שונה ונבדל מהדבר אשר אנו מדברים עליו, אף כי שם אחד לזה וגם לזה. הרומי אומר: אם שנים אומרים דבר אחד, לא דבר אחד הנהו (כי כל איש אומר אותו לפי מעמו ורוחו). אמנם הענין הזה לא היה גם דבר אחד. אך שווי שמות היה בזה. על פרשת הדרכים בין המאה ה"ח וה"ט התעוררה השאלה הגדולה על אדות מעמד המדינה וע"ד המלחמה בין הכהונה והממשלה. זאת היתה השאלה אשר מלאה את כל חללו של עולם המדינות. הכהנים עוד השתררו בכל מקום, ורק במקומות אחרים פרק העם

את העול מעל צואריו, ובמקומות אחרים אבה לפרוק את העול. יושבי הארצות נבדלו לדתיהם, והיה השאלה שאלת דת, ולרגליה התעוררה גם שאלת המדינה. האם יושבי המדינה הם אנורת אנשים בעלי דת אחת, נושבעים ועומדים להתנהל עפ"י הדת ההיא? ומלבד בעלי הדתות השונות, כבר נראו נצני החפש, קמו אנשים אשר לא שמרו את חקי הדת. והנה אם הממשלה נוסדה על הדת, כי עתה חובתה לשים מנחה ורסנה באף האנשים הפורצים את נדר הדת, ואם לא נוסדה על הדת, הנה אין כל צדקה לכהנים להתערב בה. על השאלות האלה נוספה גם שאלת האצילים בעלי הזכויות היתרות, כל מקום ששם יש יתרון. יש גם גרעון, ויהיו דברי הזכויות עשירים במקום זה ועניים במקום אחר. מעבר מזה היו בעלי זכויות יתרות ומעבר האחר השוכי זכויות, ואם קם ספק וישאל כדוע נבדלו בני האדם האלה לחוקיהם ולזכויותיהם, ענהו: כן הוא החק והמנהג, ואז החל המבקר לבקר את המנהג ולהוכיח כי לא כימים הראשונים הימים האלה, כי בני האדם שוים הם ביוחסם, ואין להבדיל בין יושבי הארץ וכו'.

וע"י אשר הוסיפו לברר וללבן את כל השאלות האלה באו לידי החלטה, כי חובה לכונן את המדינה (Status, État, Staat) על יסוד חברת האזרחים, ולהכניס בכלל המדינה את בעלי היחוסים השונים, הדתות השונות. מכל השאלות האלה לגבי היהודים בהכרח יצאה השאלה: היוכל היהודי להיות חבר-מדינה? השאלה לא היתה שאלה לאומית. כי אם מדינית, וגם התשובה לא יכלה להיות כי אם מעין השאלה. אם אמרו חכמי הדור ההוא בעלי ההשכלה: היהודים הדלו מהיות עם, לא התכוונו לאמר שהיהודים הדלו מהיות „נאציאן“, כי אם שהיהודים אינם כאשר העלילו עליהם שומניהם status in statu (מדינה בקרב מדינה, ולא כהרגום המזויף עם בקרב עם). הישמות: מדינה ועם עוד היו או מושג אחד, כמו שכל דבר בתחלתו ובפשטותו הוא מושג אחד. פירוש השם עם היה קבוץ אנשי מדינה משהתפתח בישוב המדינה, משתדלים בטובתה, נאמנים לממשלתה, שומרים חוקיה, משלמים מס הכסף והדמ, מסייעים ול"ז כשכנים טובים, מחזיקים את המדינה יחד. מדינה זו, או כאשר אמרו אז בעירוב מלים ובחוסר דיוק: אומה זו, דבר אין לה עם יהוכו של אדם, עם מקור כחצבתו, עם דתו, עם אצילותו או שפלות מולדתו. מדינה זו נוסדה בעד כל יושביה, והם בבחינת אזרחים שוים. ואם אינם עוד, הם צריכים לחתור להגיע למטרה זו, כי זאת היא שליכות המדינה, ולשלימות זו צריכים כל בני המדינה לשאוף. אלה הם הדברים העתיקים, זה היה כל המושג הלאומי של תחלת המאה ה"ט. זאת היתה השאלה שנערכה אז לפני היהודים, או שערכו היהודים בעצמם. הם היו עיפים ויגעיים מכובד המשטר שהיה להם לכדם ושהפרידם מכל יושבי המדינה. הם לא רצו בקהל ובקרפף, במבואות האפלים והנפרדים. הם לא יכלו לעמוד ולהתקיים בלי זכויות. היכלו לעמוד או ולהכריז: היה נהיה status in statu? לוא אמרו אז: עם היינו ועם נהיה — כי עתה בצדק חשבו כל השוכעים. כי הם הפצים להיות מדינה בקרב מדינה, כל' לא משהתפתח בישוב המדינה, לא משתדלים בטובתה, לא נאמנים לממשלתה, לא שומרים חוקיה וכדומה. האכנס כן היה על היהודים להשיב? הלא זה שקר נמור. הן גם עתה, אנחנו העברים הלאומיים, בשבתנו בארצות שונות לא נחפין לאחוז בדרך זרה כזאת. עתה העטיקו הרחיבו המושגים, עתה אנו אומרים: אזרחי מדינה הננו בכל ארץ אשר בה נוכל לשבת; אם יש לנו זכויות, הננו שומרים אותן כבבת עין, ואם אין לנו, הננו שואפים לזכות להן ביושר ובמשפט, אך בברית לאומנו לא נבנו, ואף דבר אחר מהדברים המיוחדים ללאומנו לא נעזב.

ואולם בימים ההם, בפרשת המאה ה"ח והי"ט, לא היו עוד המושגים האלה בוגדרים ומובדלים, והארץ היתה תהו ובהו וחשך על פני תהום. עם ומדינה היו מושג אחד, ואם חוץ גדולי היהודים את דעתם כי כבר חדלו להיות עם, הלא אך כווננו אל העם שבימיהם, אל status, אל קיבוץ המדינה שאמרו העמים לכונן או במשפט. שימו נא עין בם! ירושלם לכן מנחם וראו מה הן השאלות המנסרות שם. כל הס' מלא תורת כהנים, שאלת פרוד הממשלה והכנסיה והיכחת השמה, כי המדינה היא כבריח התיכון המברייח את כל בני הרתות, והקבוץ כולל את כל האמונות, ואין אחת נוגעת בחברתה כמלוא נימא, ואין הממשלה נוגעת בכולן. כל העיונים ההם כל כך מיוחדים הנם לדור ההוא, כל כך חותם התקופה טכוע עליהם, עד כי המורה הלכה כותך הס' ההוא לדורנו, הוא כאחד משרירי הוואלפריאנים או הכונפוארטיסטים הראשונים כעת. האנשים המסתייעים עד היום בפתגמים לקוחים מהכפרים דהם אינם יודעים את כונת הדברים ואת שינוי הדורות. לגבי שאלת status גם אנו עומדים על הנקודה שעליה עמדו החכמים בדורות שעברו. גם אנו אומרים שהקבוץ המדיני ראוי להיות כולל את כל המפלגות והלאומים והדתות וכי בהקנותנו בקרב קבוץ כזה אנו חייבים לשקוד על טובתנו שהוא גם טובתו ועל טובתו שהוא גם טובתנו. גם אנחנו לא נהפץ להיות status in statu כדברים הנוגעים אל נמוסי המדינה, סדריה, תקנותיה, חוקיה, מסהרה, כלכלתה. אבל אם ידרשו מאתנו להתבולל, אז נאמר — עד כאן תחום! אף רעיון אחד מרעיונותינו הלאומיים לא נתן בעד כל זכויות המדינה, איזה רעיונות לאומיים שיש לנו, אם טובים בעיניכם או לא, אינו מטרת הורים שיש לנו, אינו הקוה שיש לנו, אינו ספרות שיש לנו, איזה טפוס גשמי ורוחני שיש לנו — לא רק שלא נמאס בו, אבל גם ננהוג בו כבוד וסלטול ורוטמות וחיבה כמכם וככל העמים, כי מכל הדברים המבעיים והעקריים האלה גם בן מנחם גם הסנהדרין בפאריז לא היו מפקיעים את עצמם, לא היו חפצים ולא היו יכולים להפקיע את עצמם. לא היה, לא יכול היה להתעורר כל משה ומתן או על אדות הדברים האלה שהתפתחו, שהתבררו, שהונדרו בדיוקם רק ברבות הדורות ובהסתעף עניני הלאומים אח"כ. המורה הלכה מתוך הספרים ההם הוא כמי שמעין ככפר רפואה ישן ולומד משם תרופה. — אקלים אחר, גוף אחר, הנאי חיים אחרים! והמתוכח עם הספרים ההם הוא כמתוכח עם ספר רפואה ישן. טוב היה הס' לשעתו.

עלינו לדעה כי מאז ועד עתה לא נסונו העמים לאחור, אך הוסיפו העמיקו לחקור בכל הדברים הנוגעים אליהם. הליברלים שאהבת חירותם הלכה ופשרה ותהי ברבות הימים לאהבה לאומית, באו לזה ע"י התפתחות הרעות והצרכים. ראינו את שרירי הליברלים בכל הארצות — גם את הנאריבאלדיים. אף הם היו ללאומיים, יען כי אין דרך אחרת. הזקן נלהם מלחמת החופש באוסטריים לוכדי ארץ בולדהו, ורחו נשאהו לעזור גם לכל העמים. זה היה משא-נפש, אבל סוף סוף הן לא יחדל האיטאליקי להיות בן עמו, ואחרי אשר מש עול אוסטריא מעל איטליא השינו הנאריבאלדיים את חפצם וישבו לשמור את עצמם ואת נחלתם. ליברלים גמורים, ליברלים למחצה, לשליש או לרביע — סוף סוף הצרפתים נשארים צרפתים והאשכנזים אשכנזים ואין הצורות מתערבות. וגם העמים שאין להם ארץ מיוחדת להם לבדם, אם אך עצמם לא נכחד מהם, אם אך שומרים הם את ספרי יחוסם לא יחדלו להיות אשר הכה, וסוף סוף כל אהר דואג לעניניו ולטובתו יהר משהוא דואג לעניני אחרים ולטובתם. אדם קרוב אצל עצמו ועם קרוב אצל עצמו. הליברלים האשכנזים — הנה כל שנות הארבעים, ימי הנועה החופש באירופא, התרו אל

החופש באשכנז, ואחרי כן היו עמלים ליסד את המוסדות במדינה עפ"י רוח החופש אשר נחרו, ובמשך כל הימים ההם לא דברו על אדות מולדתם האשכנזית וע"ד יתרונם מכל העמים האחרים וע"ד הברלם וע"ד המשמר על נהר הרהיין, ואולם כאשר אך נגעה יד אליהם מצרפת ויהעורר הרגש הלאומי בכל תקפו וישלם כל ימי המלחמה וגם אחריהם בהתאחד שבטי אשכנז ובהיות הכדינות השונות לממלכה אחת, ותהי זאת השלימות הנכספת, ויהיו הליברלים ללאומיים. האם לא היה הרגש הלאומי בקרבם כל משך ההקופה שעברה? הוא היה ככה, ואח"כ יצא לפועל, וכן הוא יוצא לפועל בכל מקום ובכל זמן. גם האשכנזים החפשים באוסטריא לא דברו דבר על אדות יתרון עמם כל עוד היו מרודים בשאלות אחרות, במלחמתם עם הכהנים, בריביהם עם השלטון, ביגיעם ובעמלם לכונן תורת אורחים בארץ, ואולם אחרי כל אלה כאשר אך ראו אותה, כי בני עם אחר מרימים את ראשיהם גם הם ואומרים גם הם ללשונונו נגביר, וכאשר אך רעיון קל עלה על לבם, כי העמים ההם כסינים את נבולם או אולי עתידים להביג את נבולם, היש קל היו ללאומיים ויש גם אשר השתובבו משוכה נצרת בראותם יד שלוחה אל קדשהם ואל חמדותיהם, וכמדם גם בני יתר העמים בכמלכה ההיא, וכדבר הזה אנו רואים בכל ארץ וארץ, דבר חק הוא. הוץ נכון וקבוע, ולא מקרה קל וחולף.

ואם יהשוב איש כי החוקרים אבירי המדע יסירו את רגש המולדת מפתחן, אף הוא בשוא ישנה. גם כזאת הורה דמיון התמימים מכבר. הם אמרו בלבם: המדעים הולכים ובהפשטים בעולם, עוד מעט ולא יעשה דבר שאין השכל והנסיון המדעי מסכים עליו; עוד מעט ולא יהיה כל חזון וכל שיר וכל מליצה וכל מנהג ככור מאבות שלא צורף בכור המבחן של המדעים החדשים, ואחרי כי דבר הברל לאומים הוא הבל נושן ומנהג עתיק שאיננו יכול לעמוד ולהתקיים בפני בקרת המדעים, לכן כמדה שהמדעים מתרחבים בה כמדה ילך הפרוד הלאומי הלך ודל. אמנם, לאכונם של הנביאים הללו, כל דבר מדבריהם היא פתיות של משכילי בובר. לא אמת הוא, כי בעד נעיב לא יהיה כל חזון וכל שיר וכל מנהג וכו' ולא אמת הוא כי דבר הברל לאומים הוא הבל נושן. אכן בימים מקדם, בדורות היותר קדמונים, כבר נשמעו דברים על אדות התאודות כל בני האדם. אמנם הנביאים והמליצים הראשונים של העמים הראשונים שהתנבאו להתאחדות העמים התכוונו איש איש לכמרת עמו, להיות עמו שלו הראשון לאגודה ושיר הבירה ומושל בכיפה, ומה עלתה מכל הנבואות ההן? האם אחרי אשר עברו כל "ההבלים הנושנים" אנו יודעים עתה איך יוכל העולם להיות משפחה אחת, שפה אחת, מדינה אחת? האנו יכולים לתאר לנו בדמיונו תרבות שוה כזאת כעמק השוה, כארמת מישור, בלי הדורים ובקעות, בלי שינויי צבעים, בלי הכונה מיוחדת לעם ועם, לשבט ושבט? והשקר הגדול שבשקרים הוא כי החוקרים מסירים או עתידים להסיר את ההבדל הלאומי. איזה חוקרים, ובאיזה מקצוע? באמת אנו רואים את ההפך ממש. החוקרים העמיקו, חזקו את רגש הלאום. היודעים הקוראים התמימים מי היה הראשון שבדה מלבו את המלה הארורה "אנטי-שם"? הראשון היה רג'ן, כמוכן, לא לרעה, ולא לשנאה, כי אם לחקירה ולהתפלספות. הוא העמיק לחקור את טבע השבטים והלאומים, הוא צלל במים אדירים ויעל בידו לפי דעתו, בגלגלית ולפי דעת אחרים הרם, שאין היהודים מוכשרים למלאכת מחשבת בולטת, לפלאסטיק. הנה הקירת המדעים! החקירה מנגלה תכונות עם ועם. שבט ושבט, והיא כוצאת שהן נבדלות. החקירות במקצוע אחר מבררות את קלסתר הפרצופים השונים של העמים; החקירות במקצוע קורות הדורות מנגלות את הנטיות שבמסרת כל עם

ועם, והעסק בחקירות האלה מגדיל את הפרוד ואת היחוד הלאומי, וכן גם העסק בחכמת הלשון. הלכה חמורכם, המימים סומכים על המדעים!

לא — ימעון המוען — לא במדעים כאלה נדבר, כי אם בחקירות הטבע. בפני חוקרי הטבע אין רגש המולדת יכול לעמוד. חוקר הטבע רואה את האדם כמו שהוא, בלי יחוסו. בלי דתו, בלי מכרת אבותיו. הוא רואה שאדם אחד שוה לחברו, ואין בין זה לזה אלא שינוי המוסכם והמקובל בין הקרובים אליו שחנכוהו. במקרה, לדאבון לבנו, איש איש מאהנו יודע חוקרי טבע רבים מאד שהם מבדילים הרבה בין בני האדם עם כל חקירתם בטבע. במקרה, כל אחד מאתנו יודע, למשל, לא רק רופאים יחידים שהם לאומיים אדוקים וגם אנטישמיים, אלא גם חברות שלמות שלהם שיצה"ר הזה שלם בהן. אם ישנם חוקרי טבע אדוקים בדת, הלא יכולים עאכ"כ להיות אדוקים בלאומיות — מסרת היא בידם, מנהג, הרגל. אין חקירתם נוגעת אל הדבר הזה, איננה נכנסת לרשות זו. אבל לא רק החוקרים כי גם החקירות אינן מצילות בפני הרגש הלאומי. האמונה מושכת חוט של חכד, האמונה משנה את בני האדם, וחקירת הטבע מפליגה בהם פלגות ומינים; האמונה מצוה את האדם לבטל רצונו מפני רצון חברו, לכבוש אתו, לקוות לטוב הנצחי, וחקירת הטבע מעוררת את האדם להתחזק ולשקוד על טובתו ולהתנות טהעיה"ו ולהכריע את האחרים במלחמות התחרות; חקירות הטבע אינן מוכיחות את האשכנזי שאין הסלאווי גרוע ממנו, אם לא בנופו בכדורו, אם לא במדותיו במדרגת השכלתו, ואינן מראות את האנטישמי לדעת שאין היהודים מוזקים; חקירות הטבע אינן פוסקות הלכה, כי ראוי לבטל את שינוי הנמוכים והלשונות והיחוסים ולעשות את כל בני האדם לעיפה אחת על דף של נחתומין ללוש אותה עונה אחת; חקירות הטבע אינן מסירות את גבולי הארצות, אינן עוקרות את הכנישלות, אינן משנות את מפת התחומין; חקירות הטבע אינן נוטלות מעם זה ונותנות לעם אחר, אלא הן כורות לכל עם לשמש במלאכתו ביתר כשרון להגדיל הנאות חייו ורכושו והרוחתו וכדורו ולהגדיל גם את צרכיו ומחסוריו; חקירות הטבע אינן כבטלות את המלחמות ואת הסכסוכים, את הקנאה ואת התחרות, ואע"פ שחוקרי הטבע מתאספים לפעמים בקונגרסים אשר להם ונושאים ונותנים על עניניהם ויושבים בשלום וע"ז מבני ארצות שונות, אחרי האכפה הם ניסעים איש לביתו ולארצו, ואיש איש מדבר כלשון עכו ונוהג כמנהגיו וחובב יותר את עניניו ואת מדותיו ואת הדברים שהוא רגיל בהם, ואם גם מראה הוא פנים מסבירות לאיש בא מארץ רחוקה, אבל אם מי שהוא רואה ומכיר בו טבע זר יאבה להתבולל עמו, לא יקבלהו, ואם יהיה עליו למשא יפרקהו מעל שכמו, ויש שצדיק זה, חכם זה, עם כל חקירותיו בטבע, יוכל להיות גם ... אנטישמי.

שלח שלחו אותנו וכתב המחאה בידינו לכל תקופה ותקופה, לכל מפלגה ומפלגה לגבות ממנה את בטול הלאומיות. אין שומעים, אין פורעים — השטר פסול! יאם נחל להפציר מעט, תופשים בנו ומוציאים אותנו החוצה. או יש אשר ישלחו אותנו אל בעלי שפת הקבוץ. אלה מבטיחים עתה לבטל את רגש הלאום. הלא זאת היא תקופתם, תקופת ילדותם, וקיימא לן, כי בימי הייחוד אנו שומעים את ההבטחה הזאת מפני כל מפלגה. בעלי הקבוץ עוסקים בשאלת הכלכלה וטרודים בה מאד וכל מעיניהם ישיתו בה ובעת לא יראו דבר או אך מעט כחוץ לשאלה זו, ובהיות שאלת הכלכלה שאלה שאיננה תלויה בעם ולא בפרודו, כי אם בפרוד הגדול שנעשה בין בעלי המעמדות השונים שבאומה, לכן לפי שעה נחלשה הרגשתם הלאומית, ומתוך שהרגשתם הדתית נהר

או אָפּסה מכּבּר, ע"כ הוּסרוּ או נחלשוּ שהי הסכות הראשיות אשר מהן תוצאות להלהיב את אש השנאה. אמנם עוד נשארו גורמים וכחית אחרים, כמו למשל: התחרות, או עוד מעט אחר לפגם: בין בעלי הכסף נמצאים גם יהודים עשירים מופלגים, בעלי הכסף הם שנואים, ע"כ יאָמר במפלגה ההיא: הקרן הקיימת היא של יהודים, והיו השמות "עשיר" ו"יהודי" כשמות נרדפים. נקל להבין, כי לא זו היא סבת השנאה, אך היא התואנה אשר תמצא השנאה. אמנם למען האמת ובחפצנו לדייק מאד, הננו טורדים, כי לא אלה האחרונים הם הרכים במפלגה. בערך אל המפלגות האחרות אין מפלגה זו במערב רודפת וכנאצת את היהודים, בערך אל המפלגות האחרות אין היא מתלהבת בשלהבת לאומית כל אחת לארצה ולעמה, אין היא מדברת נבוהה נבוהה בשם לשונה וספרותה ומשורריה ומנהיגיה ובגדיה וכל החכמות וההבלים המיורדים לעמה כמנהג כל המפלגות וולתה, ואין היא אומרת כי לעם אחר אשר לו שפה אחרת ומנהגים אחרים אין זכות-החיים במדינה ואין היא סוגרת בריח ורלתים בפני הרעות הזרות מחוץ לכל הבאנה למדינה, כמו שעשויות המפלגות האחרות, אשר כשעה שהן שופכות סיר רחץ על החינאים והבאקטרים שונאי בני הנכר, הן בעצמן תולות כל פשע וכל קלקלה במי שאיננו יליד הארץ מנידולי קרקע צדיק גמור בן צדיק גמור. מפלגת בעלי הקבוץ איננה מסכמת על הליסות הלאומית בפוזנא ולא על הכפיה שכופים האשכנזים את יושבי שלזוויג הולשטיין לקבל את שפת אשכנז ולהשליך אחרי גוס את השפה אשר הם אוהבים, ויש גם אשר בעלי הקבוץ מסכמת ארצות המערב מתאספים ומתועדים ויושבים באהבה ובאחוה ומדברים דברי נגידים על אדות האהבה והאחוה העמידות להיות בין העמים וכי'.

ואולם אך נמי שיש בו המימות יתרה, אך מי שאין לו כל נסיון, כל זכרון ימים עברו, כל בשרן בקרת, יוכל להאמין, כי עתידה מפלגה זו להשיבת את הלאומים. הננו מחליטים, כי לא לבד שלא השפיע על מפלגות אחרות, אך גם היא בעצמה תהיה ברבות הימים למפלגה לאומית. עוד לא עברו דורות, וכבר אנו רואים את האותות הראשונים. בקרב מפלגת בעלי הקבוץ כבר קמות כתות לאומיות. הן אומרות: אנו עוסקים בשאלת הכלכלה, אבל אין אנו יכולים להיות עמלים לכל העולם כלו, כי אם לנו. ועוד — מלבד שאלת הכלכלה יש עוד צרכים אחרים. לא על הלחם לבדו יחיה האדם. בעלי הקבוץ המשעחים, למשל, משתדלים בדבר תקנת ענייהם, אבל באותה שעה הם גם חפצים להציל את מדינתם מיד האשכנזים. יש להם אספות כלליות ששמה יבואו צירי כל ארץ, ובעת ההיא נשמעות הררשות היפות ע"ד התאחדות הלאומים. אל נשכח, כי לא ציריהן לבדם מתאספים, אך בנוהג שבעולם עתה כי לכל מפלגה, לכל מקצוע של מדעים יש אספות כאלה, ובעת האספות הכל טוב ונעים, ואחרי החתונה ישוּבו המחוגנים איש לביתו. אין אנו חפצים לאמר, כי אספות כאלה אינן מרבות שלום בין יחידיו סגולה. אמנם מרבות ומרבות, ואין אנו מחליטים כלל, כי העמים לכך נוצרו, לנשוך ולמחוץ המיד או גם לנרף ולנאץ בלי חשך איש רעהו. אבל הפרוד הלאומי והרוח הלאומי יעמדו גם במפלגת בעלי הקבוץ. התמורה הזאת נעשית עתה בשתי דרכים. הדרך האחת היא, כי המפלגות אשר מחוץ מקבלות אם מעט ואם הרבה מתורת בעלי הקבוץ ומיסודות בעצמן כתות מעין זו. כיצד? הנוצרים המאמינים מערבים מעט מתורתם של אלו עם התורתם הם והיו לבעלי קבוץ נוצרים (באוסטריא רחבו ונסכו מאד, ועקבותיהם נודעו גם בשאר ארצות). או הלאומיים מקבלים מעט מתורת הקבוץ ומיסודים לכפרה זו מפלגה מיוחדת (הנאציאני וזאץ פארטיי באשכנז), והדרך השנייה היא, כי בקרב מפלגת בעלי הקבוץ הגמורים מצבצבות ועולות,

לרגלי הזמן, השאלות הלאומיות. המפלגה הזאת בתחלתה היא מתלהבת, היא נתונה אך אל ענין אחד, היא מוסרת נפשה על רעיון אחד, ממש כהליברלים הראשונים שהיו מוסרים את נפשם על שאלת הזכויות המדיניות. אז בתקופה הראשונה הזאת אין המפלגה הזאת מחשבת חשבון נפשה, איננה שואלת את עצמה: מי קודם, עמי או עם אחר, למי אני עמלה, לעמי או לעם אחר, או כולה שלום, כולה אחוה, אין פרוד, אין רוח לאומי. אבל ברבות הימים — ורוק חוטרא לאוירא אעיקריה קאי, ברבות הימים יהיה דאשינסקי דאשינסקי וזשאָרעס וזשאָרעס, הראשון פולאני והשני צרפתי, ואיש איש לעמו ידרוש, וכי תהיה תחרות בין העמים או יעמוד איש איש לימין עמו.

ומה אפוא היתה לאחריה גוים? המעבר הגדול מעולם הישן אל הדת הנוצרית לא דועיל, האפיפיורים והחשמונים מאַחרי העמים לא הועילו, מסעי הצלב ונרודי העמים לא עזרו, התגלות הארצות החדשות, המרידה הגדולה בצרפת, התקונים וההמצאות, החפשים בדעות, כל קורות העת החדשה לא שנו דבר. הלאומים עמדו ויעמדו, ואין אנו רואים להם כל סכה לחדל מעמוד. הנה משמיעים פעם בפעם את המשא הגדול להשבת מלחמות ולהקים בית משפט אשר ישפוט בין העמים והממלכות, וגם על זה יש אשר יאמרו דמיון הוא, ואם זה הוא דמיון, התקוה לשביתת הרוח הלאומי והפרוד הלאומי מה היא? לא דמיון, כי אם שגעון שבשגעון. כי אמנם נוכל לשער בנפשנו, כי בני האדם יתקיימו בלי אשר יקום איש על רעהו לרצחו נפש כאשר יהיה ריב ביניהם; אבל אין אנו יכולים לשער בנפשנו, כי בני האדם יתקיימו במצב נודד, בלי בית ומשפחה, בלי מקום ואחוזה. כן גם נוכל לשער, כי העמים יגיעו לשלימות כזאת, עד שבהיות ריב ביניהם, לא יערכו מלחמה איש על רעהו, אך לא נוכל לשער בנפשנו, כי השרה לא יהיה מסוים במקצו, כי כדור הארץ לא יחלק לחלקי הבל, וחלקי התכל למדינות, והמדינות לפלכים, אך הכל, למרות שינויי האקלים והתכנית והטבע והצומח עם הברל בני האדם ולשונותיהם ומדותיהם יהיה שוה. עוד גדולה מזו נאמר, וכל איש אשר למד אף מעט מחכמות הצבור יבין זאת. נקל לנו לשער בנפשנו את בטול קנין היחיד מלשער בנפשנו את בטול קנין העם. הננו רואים דוגמא לזה כמה שכבר היה עד עתה. דין כל דאלים גבר, דין האגרוף בין אדם לחברו כבר בטל בכל עולם הישוב, אך בין הקבוצים הגדולים עוד לא בטל. מדוע? הסבה מבוארת: כמו שהחום כטהר לחדור אל הגופים הקלים והדקים משהוא חודר אל הגושים העבים והגדולים, כן גם תורת המוסר כבר חדרה אל היחוסים הפרטים הקטנים, היחוסים שבין אדם לחברו, אבל עוד לא הבקיעה, לא נכנסה לתוך עובי הקורה של היחוסים הגסים והכבירים שבין עם לחברו. עוד יתר באור: חק המוסר מכריע את יצר היחיד, אבל לא את יצר הקבוץ, שהוא סך הכל מן יצרי יחידים רבים, ועוד אין חק המוסר חזק ועיצום די צרכו להכריע יצר הרע של רבים. הדבר ברור שהוא הדין גם בהילכתא דמשיחא: כדבר בטול קנין היחיד. לוא גם יבוא הדבר הזה באחד הדורות, רשות היחיד תחדל ורשות הרבים לא תבטל. אמנם יוכלו העמים להיות נוחים ומתונים ול"ו יתר משהם עתה, אך איש איש מהם ישמור את יחידתו הלאומית, וככל אשר יוסיף לשכלל את שפתו ואת ספרותו ואת זכרונותיו מימים עברו, כן תגדל אהבתו הלאומית.

זה הוא מצב השאלה הלאומית בתבל. היא איננה חידוש שנתחדש בבית מדרשנו אך מבע מוטבע הוא בלב העמים מאז ומעולם במשך כל הדורות ובחלופות כל קורותיהם. היא איננה מקרה בודד באחת הארצות, שמפלגה זו או אחרת „נסונה אחר“, אך היא עימרת נוסדה על חק ההתפתחות של כל מפלגה. היא איננה מנקרת במוחם של בעלי

רמיון, אך היא שלמה בתכל, היא משנה את תבנית הארצות, היא מפרדת בין עצומים, היא מחברת, מהרסת, בונה וסותרת לפי רוחה. ינסה נא איש להמיף כעת באוסמריא את הדעות על אדות ה"שטאאט" מראשית המאה הי"ח, דונמת הדעות שעליהן דבר בן-מנחם בספרו "ירושלם", ינסה נא לפתור כעת את השאלות המדיניות בצרפת ע"י הבאת פרק אחד מספריו של דיראן! מה יאמרו לאיש כזה? התשובה על זה יהיה אך צחוק וכבוד ראש; זקן טוב, איין אַלטערער הערר, יאמרו, הנה הוא חולם בהקיץ, הנה הוא מספר לנו את הדברים הפשוטים. למה"ד? למי שיבוא היום ללאבוראטוריום של חכם חימי מוסחה, ובשעה שהוא עושה את מעשיו ישיף לו זה את תורתו ע"ד ארבעת היסודות. מה זה יורה לנו עתה? ארבעת היסודות — אבל כעת יש לנו הרבה יתר, וההרכבות וההפרדות והצירופים וצירופי הצירופים! ה"שטאאט" צריך להיות כולל את כל הרתות, ה"שטאאט" וה"הקירבֶע" אינן מהערבות זו בזו — אבל לא על אלה דנים עתה. דנים ע"ד הלאומים, שכל אחד מהם רוצה לעמוד ברשות עצמו. וכל אחד חפץ בכמה גדולה של כבוד, משרה, שלטון, פרוד. לרגל כל הדברים האלה, כתולדה מוכרחת ומחויבת, צריכה היתה גם השאלה הלאומית להתעורר בישראל. אין להשיב עליה את התשובות שהשיבו בפרשת המאה הי"ח והי"ט, בשביל שהתשובות ההן כווננו אל שאלה אחרת ולא אל זו. אין הזמנים שוים, אין תנאי החיים שוים, אין פירוש המלים שוה, ואין הנדון דומה לראיה. כעת אין שואלים את היהודים אם הם חפצים להיות status in statu, וכשאינן שואלים אין אפוא זו עתה התשובה מספקת שהיהודים אינם חפצים להיות כן. המפלגות הלאומיות בודקות עתה במגלה היוחסין, מעמידות דבריהן על המבצע, על הגזע, על הפרצוף, על קורות ימים עברו, ואינן מקבלות את היהודים להתבולל עמהן. המפלגות האלה (אם הן נקראות בשם זה או לא) הן העצומות והרבות בכל פלגות המדינות. המפלגות שהן משיירי הליברליזם נוהות יתר לקבל את היהודים, אך בתנאי שיכחדו מהיות גוי, נוהנות להם ארוכה להיות מכונים עוד זמן מה בשם בעלי דת מיוחדת, כידען, כי זה הוא רק שם ריק, וגם לא יאריך הזמן אף לקיום השם הזה, ועכ"פ הן דורשות את הכתול הלאומי בשביל האהבה והחסד של עראי התקוים בספק גדול שהם כמתיחים לגמלם.

ג.

אבל אנחנו הננו עם נבחר ועתיק יומין, והדעה הלאומית חדשה היא, ולא לנו "לקבלה". עד כמה חדשה היא הדעה הלאומית ראינו בפרקים האשונים, אך אם בזה אנו תולים את בחירתנו, כי עתה טוב לנו כי לא נהיה עם "נבחר". עלינו להסיר מעל ראשינו את עמרת הגאווה ולהיות כבני אדם מן הישוב. לוא גם אמת יהיה הדבר, כי בשביל שכל העמים התעוררו נחה רוח לאומית גם על היהודים, מה פשע? הסלע שיש אנחנו, אשר אליו לא יחדר כל זרם? הוזה עין פלילי. הוזה אות רפיון ועוני, אם נאמר, כי דעות מן החוץ מצאו להן קן גם בינינו? דיקא. ההכרה הנאמנה שאין אנו ענף יבש או נכרת מגזע העמים, כי הליח הרענן והמצמיח שבגזע זה עודנו טובב גם בנו, היא צריכה חלק. ובקרבנו את הרעיון, כי גם על אדמתנו יכולות הנטיעות הצומחות במקום אחר להכות שרש ולעשות פרי. איה חזיונות חיי הצבור מתחוללים בעצמם, מאליהם, ורק במקומם, מסכות של מקום? איה לא נמצא נלגול מסכות. נתונה וקבלה, השפעה וחזרה? המרידה

הגדולה הצרפתית מצאה קן באנגליא, תקוני הדת של אשכנז באיטליא, שמת בעלי הקבוץ הגיעה עד סוריא — הכי אחת התנועות ההלה וגם כלתה במקום אחד סגור חוהם צר? לא חרפה, אך כבוד הוא לנו שאנו נפגעים, שאנו מרגישים, שאנו מתפעלים. אין שומה נפגע, אין בשר המת שבחי מרגיש באיזמל. לתרומת מות כזאת לא הגענו מעודנו. אומרים: אלה הן דעות חדשות! שוממו נא בספרי החכמים העברים מימי הבינים או מימי קדם אם לא תמצאו בהם את הד קול הדעות החדשות שהיו בימיהם? הפלוסופיא של אריסטו היתה שלמת בימי הרטב"ס. ויהי כל רוח חכמי הדור ההוא בישראל לאחד את המאור שבשמת אריסטו עם המאור שבתורה. השירה הערבית היתה יפת הנוצה ומנביהה עוף, והנח גם על השירה העברית. מאז ומעולם היו שרשינו פתוחים אל מים נזולים ככל המעינות. הלא יכלו גם הקנאים או לאמר: דעות אלה שאתם מכניסים לעזרה, דעות זרות הן, דעות צוררינו הן! אמנם כן גם דברו הקנאים שבאותו דור, אבל גם הקנאים ההם לא נקו מהשפעת הדור מצד אחר. אף כי חשבו את עצמם כבני חורין מכל השפעה מן החוץ, עבדי עבדים היו להשפעה כזאת לרגלי הנאי החיים והמנהגים והמלטול והחנוך. הדעה ע"ד העם הנבחר היא מובה רק בכחינה זו, שכל עם חייב להתאמץ להצטיין יתר מחבריו, אבל אם יעשה לבריות ודלתים לכבוד את מבוא הדעות מן החוץ, כי אז נוח לה שלא נבראה משנבראה, כי עם נבחר כזה אך נבחר להיות למשל ולשנינה.

ואמנם אין אנו יודעים הקבלו ישראל מעמים או עמים מישראל את רגש הלאום. המטיפים היהודים בעת החדשה אהבו להוכיח באותות ובמופתים מן המקרא. כי ישראל נבחר לעם סגולה לאחד את כל העמים משפחה אחת, כי את ההומאניטאט ואת הקוסמו-פוליטיזמות יביאו היהודים ע"י דרשותיהם וע"י חייהם, וימצאו לזה סמכות בנבואות החמים העברים לאחרית הימים. ישעיהו בתרגומו של אחד המטיפים האשכנזים יהפך למין הערדער או לעססינג; בדרשתו של אחד הדרשנים הצרפתים לבין קיראקא או רוססא, וברשתו של מטיף איטאליקי למין גאריבאלדי. אחרי כל אלה אנו יודעים כי ישעיה היה נביא עברי בארץ ישראל, באותה ציון, שאין המטיפים ההם חפצים לשמוע את זכרה, ויכל דעותיו והשקפותיו, תשוקותיו והגינותיו ומליצותיו והתמונות אשר ראה והחזיונות אשר נבא נסכו על ציר ציון. ואם נבאו החוים העברים לאחרית הימים, הלא בכל הנבואות היתה גם באחרית הימים ציון צבי לכל הארצות וישראל נותן תורה מציון. אבל אין משיבין על הדרוש. מעבר השני קהל חכמים רבים מאד מן הנוצרים מזכירים ומחליטים ואינם זיים טרעהם, כי דת העברים היא דת שבט, דת לאום, נהוגה לעם אחד, נועדה כולה להחזיק ולעודד עם אחד ולהקיפו ולהברילו, ומעלה יתרה שאנו מוצאים בדת ישראל שאיננה להומה אחרי גרים, הם דורשים אותה לננאי, כי זה דרך דת לאום, שאיננו חפץ לצאת מנדרו. הכל מוצאים סמוכים במקראות, בפרשיות שלמות, בהקיום, ואמת תורה דרכה כי צדקו דברי האחרונים מדברי הראשונים. עלינו להכריע את הראשונים לכף זכות מפני דבר אחד שהיה והוא עוד עתה תמיד כרוך בעקבם, תמיד מלפפם והולך לפניהם. הם סניגורים! הם חושבים תמיד, כי בני עם אחר עומדים על גבם והרצועה בידם, או כי בני עם אחר הואילו לבוא אליהם בדרם הגדול, והנה הם מתנפים למצוא חן. הם עושים זאת גם בלי דעת. הרגל נעשה טבע. הם מתפוסים גם בפני עצמם, בפני ה"גוי" שבקרבת פנימה. כי אמנם הלא לרבים מהם כבר יש חלק גדול של "גוי" צפון בקרבם. הם רואים את עצמם כחייבים, והם מצטרפים. המתפה והמצטרק לא יוכל להיות דייקן, הסניגור לא יוכל להיות מבקר. בשביל זה הכבו לנו את הדרשות ואת המאמרים ע"ד הקוסמופוליטיזמות

שברת ישראל. הדבר היה נחוץ מפני ההגמון, לא מפני ההגמון של עתה, כי אם של ראשית המאה ה"ט. אז בתקופת מליצות המאספים, וגם אח"כ בתקופת שנות הארבעים מן המדה היה זה. ישראל סבא היה לקוסמופוליס; הבודד מכל העמים, הנבדל, הנפרד מכל הלאומים ע"י חוקיו השונים המקימים קיר ברזל בינו ובין העמים לכל יתחנן עמדם ועוד ועוד, הוא הקוסמופוליס הגדול והאמתי. יהי כן — כן היו דורשים.

אם אדם מחליט כאותו הגבור של דיקנס כי ב' פעמים ב' הוא האניפאל ושמות העצם דומים לשמות התואר כמשלשלים בעלי זווית שווה — אפשר אך לשאול מה היא הסֶבֶה שהסֶבֶה במירוף דעה כזה. פה אין לשאול ע"ד מירוף דעה ח"ו, כי אם ע"ד המטרה. פה אין אמת, כי אם מטרה. מי יבקש בדברים כאלה אמת? גם הדורשים בעצמם יש מהם חכמים גדולים ויש מהם חכמים לא גדולים, אבל כגדולים כקטנים, גם יניק דלא חכים ודלא טיפש יבין כי הצורה הקוסמופוליטית שנתנו לתורת ישראל היא צודה זרה מאד. על מה היא נשענת? איך עשו את משה רבנו — מטיף אשכנזי אחד השכיל לקרוא לו מאָזעס וועל מאָריץ רבנו עליו השלום — לקוסמופוליס? איך עשו את שמואל. את דוד, את ישעיה, את עירא, את הלל למטיפי ההתבוללות? נודע איך המלאכה הזאת נעשית. מלאכה לא-נקה וקלה! העקר הוא לדבר או לכתוב צחות באיזו שפה זרה. ע"י המליצות והתרגומים יגדל הכחל והסרק, עד שאין אנו מכירים עוד את ישעיה ואת עזרא. אח"כ יבואו המופתים. מאה מקראות, חמש מאות מקראות, מזה אחד וזוה אחד, מקראות מדברים ע"ד אחדות בני האדם לעתיד לבוא, על השלום והמוסר וכיוצא בזה. כל מי שקרא בספרים הקדמונים בכלל וידע מה נקל למצוא בהם פהגמים כאלה. נסו נא לקרוא את יסודי תורת בודהא, את כללי המוסר של קאנפוציוס, את משלי פרס הקדמוניה; הרבה ספרי מוסר נעתקים בעת מסאנסקריט לאנגלית. אין ספר מוסר שלא נמצאו בו עקבות אהבת האדם והגענועים להתאחדות, לשלום, לסליחה פשע. הדבר הזה איננו תמוה, ואיננו מאפיל על המאור שבתורתנו. התשוקה אל האחדות, התקוה לשלום ולאחווה הם גענועים כלליים לכל בני האדם, ומה גם למליצים ולחוזים. לוא רצה אחד המטיפים לרקוח מרקחת כזאת מאחד ספרי המוסר, מאחד העמים, מכל הבא בידו, לא תבצר ממנו מומה להראות, כי העם ההוא הנהו ג"כ קוסמופוליס, ולו יש תעודה להפיץ את הקוסמופוליטיזמות ולאחד את כל בני האדם, והא ראייה, כי כן כתוב בספריו הקדמונים. מה שכתוב עוד בספריו הקדמונים והוא נוגע אליו ביחוד, אל מולדתו, אל ארצו, אל עמו, אל חוקיו — נקל להבליע בנעימה, ויצא מזה. כי יש עמים רבים קוסמופוליטים, הוּבְאֵנִים, בעלי תעודה בעולם, וזאת היא זכותם המגנינה עליהם, והם ראויים לשם ולתהלה. גם להגפטים הקדמונים המצאו בספריהם פתגמים כודרים מפיקים את זהר המוסר העליון, וחכו נא מעט, עוד יוסיפו חוקרי הקדמוניות למצוא כממונים כאלה ...

ובכן לא לנו כל הרברים האלה. אנחנו, אם הננו שומרי חקים או לא, עלינו לדעת כי תורת ישראל, עם החזיונות הנשגבים המכוונים לאחרית הימים ועם זיו המוסר הנעלה, היא תורת ישראל, נתונה לעם העברי בארצו, וכי היא התורה הלאומית שבלאומית, מלאה כולה וזכרונות לאום, וכל הדברים האלה נועדו אך לתת את חַנְנֵנו בלב העמים, למען ישמעו כי יש תורה קוסמופוליטית כזאת ולא יוסיפו לשטום את היהודים. איזה מקום ואיזו תועלת יש לפזמונים כאלה בדורנו? ראו, הננו ממלאים לפעמים צחוק פיניו על העקשות שבמנהג, שהיה לו טעם וסבה מאו, ועתה נישאר אך כחטף נוקשה שעבר עליו הפסח (בחכמות הצבור יש לזה כינוי *survivance*). בימים מאו היו היהודים מבינים בלשון

ארמי יתר מבלשון עבריה, וע"כ היו איזה הפלות בארמיה, וכן נשאר, אעפ"י שעתה כמל המעם, כי מביני ארמיה הם עתה מעטים מסביני עבריה. אבל נוסח זה היה נאמר והוא נאמר גם עתה. „אנאחרונים” — אומרים המשכילים. אבל אנאחרונים זה איננו לא מעלה ולא מוריד, כי מה אנו חסרים אם אהת התפלות נאמרת בלי זו או אחרת — הצבור רוצה להחזיק במנהג אבותיו. אבל בעניני העם, בשאלות החיים, בריבוי מפלגה, כי יבטאו פזמון, שהיתה לו מסרה מכבר, ושאיין לו כל מקום עתה, אך לבלבל בו את מוח הבריות ולהטותם מדרך האמת, הלא אנו רשאים לשאול: על שום מה? מי מהגוים שומע את הדרשות, מי יודע כי יש דרשנים, מי תובע שהדת הישראלית תהיה קוסמופוליטית, מי יאמין ומי יסכים? ולוא יסכימו, למה אנו עמלים? היהודים הם קוסמופוליטים — האם עו אור הגנוז, האם זהו האשר הגדול מעין עוה"ב? ועתה לא ירדפנו עוד ולא יצורנו ולא יגזרו עלינו גזרות רעות, ורכבות רכבות מאחינו הרומינים לא יהיו אנוסים לתור להם ארץ? אין אנו מאמינים לא רק שיאהבנו בגלל דרשה זו או אחרת, כי גם שישנאנו יתר בגלל איזו דרשה. אך לוא היה מקום להאמין כזאת, כי עתה היה קרוב יתר לשער, כי הקוסמופוליטיות שאנו מטיפים מעל הכמה תעורר שנאה כנגדנו. איה הקוסמופוליטים עתה? מי ייעץ לעמים להיות לעם אחד? היחפצו הפולאנים להיות לעם אחד עם האשכנזים, ואף עם הבהמים, אם אמנם הם קרובים אלה לאלה, ויש מקומות שהם יושבים יחד? ועפ"י ההורה האנושית-הקוסמופוליטית הלא ראוי להם להיות לעם אחד ולחשוך לעצמם את היגיעות היתרות ואת העבודה הרבה שהם עובדים למען החזיק מעמד הנפרד!

לא — ימעון הטוען, אין אנו חפצים שיהיו היהודים לקוסמופוליטים, כי אם שיהיו לעם אחד עם יושבי הארץ. השופר הזה שהוקעים בו אנשי ההתבוללות הוא „שופר שנמדק”. כולנו יודעים כי החלת ההתבוללות היתה דרשת הקוסמופוליטיזם. כל המקראות שמביאים לראיה מדברי הנביאים הם אך לצד סברא זו, כי הן מן הנמנע להביא ראיה מהנביאים שהיהודים חייבים להעשות לאומיים, וכן היתה כל עבודת ההתבוללות, כל תוכן הדרשות הירועות, כל תוכן הספרים הידיעים, כל ההשקפות והמליצות השגורות בפי הנאורים בארצות המערב אך לצד כמול כל הרגש הלאומי. רק בתקופה האחרונה שנו הדברים לרגלי שינוי המצב. עתה אומרים: היהודים צריכים להברית מקרבם את הרגש הלאומי שלהם, ולעורר תחתיו רגש לאומי אחר. וגם על דבר זה יש להתבונן בשתי בחינות, בבחינת האמת ובבחינת התועלת והמטרה. בבחינת האמת לא נוכל להסכים על שמה אחרת, כי אם על שמה המוסר המחולט. כל איש רשאי לבלבל בלבו את הרגש שהוא מרגיש ולהתנהג עפ"י הרגש הזה. רצח הוא — רצח נפש, חמור מרצח הגוף — לאמר לאיש שהוא חש בקרבו רגש בן לאום עברי, כי אין לו הרשות לזה, וכי הוא חייב לכוף את עצמו לחוש רגש אחר.

גם לדבר הזה דרושים — הוי לענ מר! — הנביאים והתנאים והאמוראים. למען הראות כי היהודים חדלו מהיות גוי, מביאים לאות ולטופה את דברי ירמיהו: ודרשו את שלום העיר. או את דברי חז"ל: הוה מתפלל בשלומה של מלכות, ועוד כאלה, אף כי הדברים ומופתיהם, הנדון והראיה, רחוקים אלה מאלה כרחוק מזרח ממערב. היהודים היושבים באחת הארצות חייבים לדרוש את שלומה ואת מוכתה לא כארחים נמו ללון אך בתושבים נאמנים, לא כאנשים נבהלים להון אשר באו לעשות עושר ולא במשפט

ולשכוב אחרי כן על דיגריהם, אך באורחים שדעתם מעורבת עם הבריות. לכל דבר שבצדקה הלא כבר אמרו חז"ל: מפרנסין עניי נכרים עם עניי ישראל; לכל דבר חובה הלא נודע הכלל הגדול שדינא דמלכותא דינא; לכל דבר נוגע אל החכמה והדעה, כבר נודע כי חובה עלינו לעשות כמתוקנים שבהם, ללמוד את מדותיהם הטובות ואת מנהגיהם היפים ולהשכיל מכל מלמדינו. הלא כן גם היחיד חייב ללמוד באחרים, ולא רק ללמד, להתבונן למעשי אחרים ולא להיות סגור בדי אמותיו ומסתכל רק במעשיו שלו, ואולם הן בעבור זה לא יחדל היחיד להיות יחיד, לא יסיר את עצמו תו ולא ישנה את טבעו ואת שמו ואת מולדתו, לא יעקור מקרבו את תכונתו ואת סגולותיו. כי אם יסיף שלימות. כמשפט היחיד כן גם משפט הקבוץ. לא רק לאום אחד, כי גם משפחה אחת היו היהודים מאז ומעולם. אוטרים, כי לפעמים קרו במשך הדורות הרבים מקרי התערב איזה בני נכר במשפחת היהודים. אך הלא עלינו לדעת, כי אין זה מושג מוחלט, כי אם מושג יחסי וצדפי. ביחס אל העמים האחרים, בערך אל השבטים האחרים, לא רק אל בני התערובות שבניהם, כי גם אל אלה אשר הסיכמא הלאומית שלהם היא טובהקת מאד, הן היהודים הם גזע מהור ונפרד מאין כהו. אם פרוד המולדת ופרישה מחתון תערובות הם יסוד משפחה, ואם המשפחה היא יסוד הלאום, איה לאום כלאום ישראל? וכי ייטיל עוד ספק בדבר, כי עיקרו של הלאום איננה המדינה והשפה המשותפת? הן ישנם עמים שאין להם מדינה, שהיתה להם ונטרדו מכנה, או שחותרים לשוב אליה. גם יש עמים כהשווייצים וכהאמיריקאנים אשר אך מדינה להם ושפה אחת אין להם, או יש אשר שפה אחת להם ובגזעם המה שונים. כל אלה הם חליפות הזמן וגלגל החודר בעולם, אך התכונה העיקרית, הטבעית, הלא היא הברל הגזע, ואיה גזע נבדל ונפרד כמשפחת היהודים? ואיך יתכן, עפ"י חוקי הטבע, כי גזע כזה. שהוא קיים כפרודו, זה אלפי שנים, לא קנה לו קלסטר וצביון ואיקונין מיוחדת בגופו ובנפשו, וכי אין בו רגש הקרבה והאחרות וההשתתפות לא רק בכח הדת, כי גם בכח הירושה הטבעית, בכח ההתנחלות מאבות לבנים, בכח כביר ועמוק מאד, עמוק כל כך, עד כי יש אשר בעליו אינם יודעים אותו, ורק לעת מיצוא, כששולטות בו סבות ידועות, הוא מתפרץ כחום קבוש, בוקע ועולה מהדלתים וברית אשר ישימו לו. כפיל ארצה את כל העומד לשטן על דרכו, מפיר עצת מתחכמים ואותות בדים! דבר גדול אמר רינן על אדות יהודי מצוין אחד, כי הוא יהודי למרות הפצו. יען כי כל אדם הוא כן גזעו בעל כרחו. זה דבר נכון ואין בו כל ספק כלל. יש מי שאומר: הצרות מקיבות את היהודים. אין דבר זה רחוק מן האמת. הצרות מקרבות, אבל גם הן לא תבראינה יש מאין. ולולא היה רגש מולדת ומשפחה נמוע עמוק עמוק בקרב היהודים המפורים והמפורדים בכל קצוי תבל, אוי לא יכלה כל סבה מן החוץ לעוררו. יש לעורר אך מה שהוא נרדם, ולא מה שלא היה ולא נברא. לולא היו שטנות מצד האנטישמיים אוי לא התעורר רגש הלאים העברי. גם זו מרגלא בפומייהו דאינשי. אך גם זה תבל. הברת חברים כל ישראל נוסדה בסרם נודע השם אנטישמיות, ובעת אשר, לפי הערך, מצב היהודים במדינות לא היה נורא מאד. גם מי שמעטיק לחקור הלא ידע, כי גם הטוב גם הרע הם דברים יחסיים. מי שמסתפק במועט טוב לו בקב חרובין, ומי שצרכיו הולכים ורבים. גם עשרה קבין חרובין לא יספיקו לו. היהודי ככל יציר חי הולך וכתפתוד וצרכיו הולכים ומתפתחים, ולרנלי הזכיות המעטות גם רגש-כבודו הולך ומתגבר בו, ובמדה שהרגש הזה מתפתח בו, בה במדה הרגשהו שהיתה לפניו קדה וערלה נעשית דקה יתר ומרגשת וכואבת ומולדת יותר

גם מהעקיצות הדקות ביותר. הוא מרגיש יתר את העלבון, את עלבון נפשו ואת עלבון אחיו, ותחת אשר שמח מכבר אם אך נתנו לו לסחור במוזגת משקים, ותחת אשר אמרו השאננים מכבר שלום יהיה לנו ואל נדרוש משפטנו אך נשקוט ונרדם. כעת לא יאמרו די בסדרים כאלה ובמנוחה כזאת, אך יוסיפו לבקש. גם אם לא הרגישו הראשונים את פחיתותו של שווי הזכויות ואת השעבוד הכרוך בעקבו. האחרונים החלו להרגיש, יען כי הם אינם מתפארים עוד בכבליהם. גם בלעדי הכת האנטישמית המיוחדת היה הרגש הלאומי העברי מתעורר. יען כי הוא נמצא כ כח, יען כי היה ממון וגנוו בעמקי נפשות אלפי אלפים איש, יען כי הזכויות הראשונות לוא גם לא נשללו לא היו מספיקות לבני אדם שלמים יתר ומרגישים יתר, יען כי היהודים החלו להבין את שווי הזכויות לכל הוראת השם הזה, זאת אומרת: שתהיה להם הזכות לא רק לסחור ולעשות במלאכה ולשמור משמרת פקודה, אך גם לשמור מסרת אבותיהם. לטפח ולרבה את סגולת ירושת הוריהם, את צביונם ואת אופינם לפי מעמם נרוחם ולקנות שליטת למכעם ולפי צרכיהם, כמו שעושים כל בני האדם. מן הנמנע היה שההתפתחות הזאת לא תבוא ושדרישת הזכויות תעמוד על נקודה אחת. מן הנמנע היה שהמבע הלאומי המיוחד, הנידך אלפי שנים, המצית התמצית הנשמרת בלכות אלפי אלפים, העלה כעשן וחלפה כצל. מן הנמנע היה גם אם מספר גדול או קמן מהיהודים יתבוללו בקרב העמים התבוללות נמורה עיי תמורת הדת או התבוללות למחצה ע"י תמורת הלאום. כאלה וכאלה האכל חרב, הללו נוצצין והללו נובלין, אך העם נשאר תמיד בקבוצו וביחודו, העם בכללו לא יוכל התבולל לוא גם יחפץ. הלא צריך אדם להיות עור וחרש, לבלי ראות ולבלי שמוע בי נסיונות למאות כבר נעשו למחות את צורת העם הזה ולהבליעו בקרב העמים אשר מסביב, גם בהיותו בארצו גם בהתפזרו בארצות, ומה היתה אחריתם? אפס ותהו. אם היהודי היחיד הוא בן גזעו בעל כרחו, קיבוץ היהודים לא כל שכן!

ואם יטעון המועין: מה לנו אם כה או כה נקרא? מה יתרון לנו בהקראנו בשם לאום, ומה אנו חסרים באמרנו, כי בבחינת הגזע נבלענו בין האומות, ואך עיקרי האמונה מבדילים בינינו? ואם לא טוב יהיה בעיני השכנים המוכים, כי נשים אך האמונה למנן לנו, והשם עם ישראל לא יזכר ולא יפקד פן תפגע בני מלחמת הלאומים והחרות השכנים המתחוללת בהבל? ואם לא נמצא חן בעיניהם כאשר נאמר כי לעם אחד היינו עמכם, ואו הלא יודו, כי אך אורחים שלמים אנחנו מישרי לכת וחברים מועילים לחברת המדינה? ולעניני-בית אשר לנו. האם לא טוב כי יהיה היכל האמונה נקודת הקבוץ האהת, ומחוץ לבית הזה כל יודעו עקבותינו ובל יהי רשומנו ניכר? ואם בעת אשר אנו רואים, כי רבים בין העמים הנושאים את דגל לאומם, הנם קנאים. נעוי לב. שונאי הבריות, נסוגי אחר, ויש מהם אשר גם את השנאה ליהודים כתבו על דגלם, האם לנכח הדברים והאמת האלה נימיב לעשות בקבלנו גם אנו את השמה הזאת? ואם לא טוב הדבר כי נבחר באהת משתים אלה, כי נמיף את תורת האחוה לכל בני האדם ונריב בכל התורה היוצאת מאת בעלי הגזע והמולדת והחלטנו והודענו והספנו בכל מקום ששם דכרינו נשמעים. כי אין מעם ויסוד לפרוד לאומים, ותעודת בני האדם היא להתחבר באחרית הימים ולהתקין עצמם עתה בפרודודו כדי שיכנסו אח"כ למרקלין החבור הגמור, ועל זה נביא ראיות מספרי הגבויים, מקראות דרושים לענינו; וגם אם אין הדברים מדוקדקים כל צרכם, וגם אם יש להביא ראיות פי עשרה להפך, אבל יפה הדבר לכמתהנו, להמיף תורה כזאת, יען כי היא אך היא תבטל את יסודי האנטישמיות היונקת מהתנועה הלאומית? או נבחר בדרך

אחרת: לא נמייץ את תורת חבור כל העמים, אך את תורת פרוד העמים, כל עם ועם בארצו, ואת חבורנו אנו עם העמים אשר בקרבם אנו יושבים לקחת חלק בתנועתם הלאומית, בזכרונותיהם, בגאון מולדתם, ביחוסם וככל נמיותיהם, וגם על זה נביא ראיות מספרי הנביאים, כי זאת היא חובתנו בתור יהודים? ועוד מוסיפים החרדים לשאול: אם בשם לאום תקראו, מי יודע אם לא יכולע לרגש האמונה, כי יאמרו המאמינים: די לנו לקרוא בשם עם ישראל, ואנו פטורים מכל המצוות?

במשך שנים רבות חקר כותב הטורים האלה על כל השאלות הנזכרות. כל מה שמוענים עתה על הרעיון הלאומי, על שמו, על מטרתו, על המופתים המדומים הכחשישים אותו, כל מה שיש להביא מעשה-לסתור, כל מה שיש להראות בו ספק מעוה וספק כננה — חקרתי, העירוהי, כתבתי פעמים רבות מאד לפני כל המוענים. כל הימים אשר הייתי תוהה, חוקר, שוקל בפלס, לא כחדתי תחת לשוני את כל מה שיש למעון וכל מה שיש לחוש, יען כי המטרה-האחת שהיתה לנגד עיני המיד היא שלימות ישראל וטובתם. אין סדרכי לדבר אל הקהל כמדובר-בעדו ולהתפאר בזכות זו או אחרת. אך הקוראים יסלחו לי נמיה קלה זו, מפני שהענין צריך לה. זה הוא דבר קשור ואחוז בכל עבודת רוחי ואין אני יכול לפרוש צעיף על השרשים שמהם צמחה שפתי שפת התרבות הלאומית. לא קבלתיה ככתובה וכמסורה, אך היא נתפתחה, נתבכרה בי. ראשית בכוריה ימצאו הקוראים במאמר „יהי אור“ בכרך הראשון של „האסיף“. מראשית עסקי בשאלה הלאומית לא הנחתי אף שאלה, אף תמיהה, אף סתירה אחת שהן נשמעות כעת, ושהתעוררו בי בתחלה, בלי שים לב אל הדבר אם מונים אותי לכת זו או אחרת, אם הנני מוצא חן או לא. בהשמע המלה הלאומית הנמורה הראשונה: האומץ-עמאנציפאציון של הד"ר פינסקער ז"ל מענתי כל מה שמוענים עתה כנגד המחברת ההיא. מענתי, אף כי ידעתי כי רבים יתנפלו עלי בפולמס של כופרים, אף כי היה הדבר לא נעים ולא קל; הודעתי את הרעיון לבי, את ספקותי, את מענותי. עבודת-רוחי היתה מקבילה בהמשך הזמן לכל קורות התפתחות הרעיון הלאומי, ומעורני לא הייתי מאמין, מתפתה, מתפעל על נקלה, אך חוקר ומעיין, מטיל ספק במה שלא הבינותי כל צרכי, במה שלא נתברר לי, במה שהיה לי בו אף ספק קל, אף בית-מיחוש פן אין זה נוסד על הכינה הישרה ושאיננו רצוי לטובת ישראל. ההדרגה הזאת, ההעמקה המתמדת הזאת, הביאתני אל ההכרה הנאמנה, כי כל המענות הן נכונות אך-ביחס אל הפרזה הלאומית, ולא ביחס אל הרעיון הלאומי העברי לאשורו, וכי הרעיון הזה ראוי להיות ראש פנה לכל השקפותינו על עצמנו ועל העולם, על כל מה שעשינו ועל כל מה שעלינו לעשות.

מה לנו אם כה או כה נקרא — דבר זה הוא נכבד מאד. נשער בנפשנו. שאין לנו דבר זולתי האמונה לבריה. ובכן הננו צרפתים גמורים בצרפת, אשכנזים גמורים באשכנז, אנגלים גמורים באנגליא, ואך דבר אחד מאחד אותנו והיא האמונה. אם כן אין עוד כל קשר ודבק בין היהודים בארצות שונות. היהודי האשכנזי שיבוא לצרפת, יהיה בעיני היהודים הצרפתים כבן עם נכר; הנודד היהודי הפולאני שיבוא לאמריקא יהיה בעיני היהודים האמריקאנים כבן עם זר. השטה הזאת נורת את העם העברי לגורים ומרהסת בירת ישראל. על זה משיבים בעלי ה„תירוצים“: „לא, בן דת משה בצרפת יוכל לרחם על בן דת משה באשכנז, יען כי מדת הרחמים היא מדה טובה לכל בני האדם. אך מי לא יבין, כי זו היא אמהלא בעלמא? מדת הרחמים היא כוללת, לא תרע לאום ודת, גבול וגדר, ועי' דחיה-בקש הננו נותנים אך חרב ביד שומנינו האימרים

לנו תמיד: הגה קהל, הגה אלליאנס איזראעליט, איה פרודכס בין העמים, מה ענין יש לכם מארץ זו לארץ אחרת? מה היא אחרות הדת? האתם מצטרפים למנין ולתפלה? או יש לכם מרכזה כולל אחד, ואיה המרכז הזה? הגנו נאחזים ומתבררים ע"י "התירוצים" האלה. עלינו להבין, כי אם נחפץ להפריד ב אמת בין היהודים שבארצות שונות, כי עתה עלינו להכריח זכר לכל חברות ההשתתפות הישראלית, לבטל את ח' כ"ח, את ח' אגודת אחים באנגליא, ואם לא נחפץ לעשות זאת הלא עלינו להיות אנשי אמת ולהודות כי אמנם קהל בצורת הנועה שהיתה לו אין לנו, אבל חברים כל ישראל, עם אחד אנחנו, לא לעניני מדינה ולקנוניא כנגד אחרים, אך לנו ולצרכינו ולחובתנו. הן אחיות החבל בשני ראשו לא תצלח, לא תמצא חן לא בעיני אוהבינו ולא בעיני שומנינו. האהבה-האנושית, הרוסמאניות, לבדה, לא תוכל להיות ליסוד מוסר שעליו תתקיימה חברות האחות הישראלית שיש לנו. האם זו היא זכות-קיומה של ח' כ"ח, כי תזעק חמס על צרות היהודים ברוסיא? כזאת יוכלו גם מראיה וסיעתו לעשות, אף כי לא יהודים המה! יש להם חברה למגן על זכויות האדם! נלך נא הלאה בדרך החקירה הזאת. נניח, שאנו מבטלים את כל החבור והצרוף, נתפרדו חבילותיהן של האלליאנסין ושל היק"א, היהודי הצרפתי לא ידע עיד את האשכנזי ושניהם יחד את הפולאני — היקום ישראל אחרי חורבן כזה? ותנאי-החיים הלא הוא לנו, כי יעזור איש יהודי את אחיו הנודד, וזה אלפי שנים הלא אנו ורוב אחינו נודדים, באים תמיד לארצות חדשות, מקום שם הם מוצאים כבר רבים מאחיהם, ואלה מקרבים אותם, ואך ע"י יכולים הם להעמיד שם כף רגלם. וזלתי העיר הזה אי אפשר שיתקיים ישראל... כל מקום שהגנו שם עתה כאורחים קבועים, הלא בזמן מן הזמנים באנו שמה כנודדים, ובלי מכניסי אורחים מאחינו אשר קדמו לבוא, הן לא היתה כל תקומה לנו. ובכן עלינו לבטל את הנודדים, והם הלא חק קבוע בכל קורות ימינו, הכרח ואונם בכל מעמדנו. ולא רק שאלת הקיום החמרי, אך גם שאלת הקיום הרוחני תלויה בזה, כי לא רק בחמר אך גם ברוח מסייעים היהודים זל"ז מארצות שונות. ההשכלה החיצונית באה אלינו הלום עפ"י רוב מאשכנז, התורה באה בדורות האחרונים שמה מפה. חכמת ישראל בתמונתה החדשה יוצאת מהספרים הכתובים עפ"י רוב אשכנזית, דעת התורה מהספרים הכתובים והנרפסים פה עברית — הכל עומד על הסיוע וההשתתפות, על האחדות והיניקה שיונקים זה מזה. בכל אנוסים להתערב ולהשתתף, לא רק בעקרי האמונה, אך גם בהשכלה, בחנוך, בצדקה, בספרות, בכשרון המעשה, וכל זה הלא יהיה אסור אסור נמור אם שמת הפרוד תצא לפעלה באמת. זה הוא כליין חרוץ לישראל בחמר וברוח!

ואם יאמר איש: לזה אין לחוש, רשות ליהודים לעזור איש לרעהו בחמר וברוח מארץ לארץ, יען כי הם בני אמונה אחת, הלא אך ילדות יהנה פיו, כי יאמר לו כל בר כי רב דחד יומא מביניהם: הן לא היהודים לברם הם בני אמונה אחת, כי עוד יש אחרים כמהם. ומדוע אין הקאתולים הפולאנים קונים השכלה מספרים אשכנזים, ואין האשכנזים הקאתולים קונים תורה מהספרים הפולאנים, ומדוע אין להם חברות כהאלליאנס והיק"א, ומדוע אין הם מיסדים חברות לתמוך את הנודדים מפה לשם, מדוע ומדוע? על כל צעד תמצאו אלף סתירות, והסתירות תכריחנה אתכם להודות, כי אין הנדון רומה לראיה, כי זה ענין אחר וזה ענין אחר ואין צד השוה ביניהם — והענין האחר הזה שאין אתם מוציאים מפיכם הלא הוא הל אום הע כרי! תנאים אחרים, קורות ימים עברו, צרכים, מעמד, שאלות ודאגות אחרות! מעמד יוצא מן הכלל הקבוע דורש מעשים יוצאים מן הכלל הקבוע. אין אחרות היהודים

כאחדות הקאתולים ואין מעמדם כמעמד הקאתולים, מה זו אומרת? שאין היהודים יכולים להיות צרפתים גמורים, אשכנזים נמורים בנגועם ובמולדתם, אלא שהם יכולים וגם חייבים להיות נאמנים לארץ מולדתם כאזרחים משהתפנים עם כל שאר האזרחים בישובו של עולם. האמת, חותמו של הקב"ה, צריך להיות חותמו של כל אדם, ומה גם של כל קבוץ. אין להתייפות ולהתהדרר בשמות זרים, יען כי כשנתברר ונאָחו לא יאמינו לנו דבר. השאלה איננה מצומצמת כולה בדבר פרוד המדינות, אבל היא יוצאת גם לשאלה אחרת. אם כל אחרותם של ישראל היא אחדות האמונה לכד, כי עתה הלא כל פרוד בעניני האמונה הוא פרוד גמור, כקרעים שאינם מתאחים, כאבר המדולדל שבנוף! ושוב אנו אנוסים למשוך קו סבדיק לא רק בין יהודים שבארץ זו לבני בריהם שבארץ אחרת, כי גם בין היהודים שבארץ אחת, לחלקם ולהפרידם לכהות דתיות, בהיות שאין דעותיהם שוות תכלית שווי בעניני הדת. והיהודים שאינם עומדים על יסוד אמונות החרדים, הלא עפ"ו יצאו מכלל ישראל, ובמה אנו תולים את יהדותם של אלו? ובכ"ו הלא ישנם רבים, אשר בשמרם ברב או במעט או בלי שמרם כל עקר את עניני האמונה, הם מכירים את עצמם כקשורים ואחוזים ביהודים, מסייעים או רוצים לסייע להם, משהתפנים או רוצים להשתתף בעניני היהודים! חוקי המדינה הנוגעים אל היהודים נוגעים גם אליהם, הנכרים רואים אותם כראות יהודים, הם חושבים את נפשם ביהודים, ועל איזה בסיס אנו מעמידים את יהדותם? האם על זאת שלא קבלו את הדת הנוצרית? אבל יש גם נוצרים שאינם שומרים את הדת הנוצרית, יש בארצות המערב גם כמות שפרקו מעליהן בגלוי וככל תקף את עול כל הדתות, ולא נעשו עי"ו יהודים לא בעיניהם ולא בעיני אחרים! אם יהדותם טובה או רעה, חשובה או פחותה — אין אנו כותבים בזה פרק במסור ותוכחה למאמין או לכופר, אבל הלא היא דבר שבמציאות, מהמפורסמות שאינן צריכות ראייה, ומה הוא הדבר הזה שאנו רואים אותו עומד וקיים, אם לא רגש לאום?

אחדות הדת — זו היא מלה יפה מאד, אך הלא חובהנו להסתכל לא בקנקן אלא במה שיש בו! איזו דת ומה היא דת היהודים? לוא היתה דת היהודים כוללת אך עיקרי אמונה נתונים לכל בני האדם, אשר כל עם יוכל להעתיקם לשפתו ולקבלם ולשמרם בלי תלות אותם בעמו וביחוסו ובקורתיו ובלי התחייב להיות נפרד מכל העמים האחרים, כמשפט כמה דתות, אזי אולי היינו רשאים לאמר: אין ליהודים כל צדקה להקרא בשם אחר, זולתי בשם עדה דתית, ככל שאר הקיבוצים הדתיים שישנם בתבל. אך הלא הדת העברית היא מלאה כרמון וזרונות לאום, חובות לאום, קורות-עם, תקות עם, פרוד עם, פרוד שאין כמהו בגדריו ובחומרותיו. מה ישאר מן הדת אם יאָחו כל הדברים הלאומיים האלה ממנה? יש מי שיאמר: הדברים הלאומיים הם מימים עברו, ועתה אין מקום להם, אך האומר כן הן לא השמיע לאזניו מה שהוציא מפיו. ככל קורות האדם העבר וההווה והעתיד הם קשורים זב"ו, ואם הדברים הלאומיים הם מימים עברו, הלא כמהם כל הדת היא מימים עברו. כל החגים והצימות, כל המצוות והסמנים הם הותם זכרון שבט ומשפחה וגוע נפרד, וכל הדת נתנה להחיות ולכונן את הפרוד הזה. אין שום דת בעולם צריכה לשפה אחת. הקאתולים החזיקו כמה מתפללותיהם בשפה רומי, אבל אין זה עקר גדול, כ"א מנהג מקודש. יכולים הם להעתיק את כל דבריהם עם לשפתו, והם מעתיקים באין מעצור ואינם נזקקים לשפה אחת. אך מי יוכל להתגס את התורה? האם לא השחיתו גם המעולים שבכנעתיקים, אפילו השבעים, את טעמה העיקרי? לכבוד ולתהלה יחשב להם, כי הקלו למי שחפץ ללמוד תורה לבוא וללמוד. אבל למה נשלה נפשנו בשקר? לעולם לא יבין את

התורה ואת הנביאים איש אשר לא יבין עברית, לעולם לא ישמור אדם דת ישראל כהלכתה כי אם למד תורה ישראל העברית, לעולם לא יהיה כל מעם לחוקי ישראל ומנהגיו בלי היות בהם רוח לאומי, בלי אשר ידע אדם מאין באו, בלי אשר יחוש את נפשו כעברי בן העברים. הכופר בלאום וטורה בדת הוא שובר את החבית ושומר את יינה; המשכיח את התורה העברית ומזכיר את עיקרי האמונה, הוא כעוקר שרשי עץ ואוחז בדליותיו לבל יפול. לא נבוא לבטל את דברי הכתובים כנגד הלאום וכנגד ציון מצד התורה והשכל. אך לתוספת נשאל: עד מתי יהיו התעוועים האלה? התורה מלאה לאום וציון, התפלות מלאות לאום וציון, החנים חגי לאום וחגי זכרון ציון—הלא אך נתקלם בנפשנו, והתניקות. אם אך יבינו מעט. רשאים לקרוא לכופרים בלאום ובציון: שקר אתם דוברים!

הדת העברית הזאת כמו שהיא לא רק בין החרדים כי גם בין המתקנים במקצה, הלא ראשה ורובה תורה לאום! האלדהיים וסיעתו שבקשו לעקור את הלאום העברי צדקו מאד בקומם לשנות את הדת הכלית שינוי. האנשים ההם הרעו לישראל, חטאו לדת, אבל הם היו אנשי אמת, הם „אזרו-לבעמיהו“. שמה היתה להם, ועל פיה עשו מה שעשו. הם הבינו, כי המתפלל את התפלות האלה, הלומד תורה עברית זו, מן הנמנע שלא יהיה עברי-לאומי, או עושה את הפלתו שקר וצביעות, ערמומית ודופי, אחת בפה ואחת בלב. אי אפשר לעקם ולהערים, כי אלפי דברים ברורים ומפורשים בבדורם של אנשי כנה"ג ע"ד ישראל גוי אחד בארץ, ע"ד אשר בחרתנו ככל העמים, ע"ד תקות השיבה לציון, הם אך לשבר את האזן. אי אפשר, עפ"י השכל הישר, לאמר שאנו מתפללים את התפלות האלה יען כי כן קבעו אנשי כנה"ג, אך לא באלה נחפץ. התפלה ראויה להיות ההבן האמתי של השוקה נפש האדם ונענועיו, ההתעוררות היותר מטהרה והיותר אמתית וישרה. אם אנו חייבים להיות דוברי אמת בכל משאנו ומתננו, מה גם בשעה שאנו עומדים לפני המקום. ולצד האחר: אם אנו אומרים לאזכות, שאין אנו נפרדים מהם, שאין אנו מתיחסים על עם-מעולם אשר לו תקות עולם, רק עקרי אמונה לנו שכל הבריות יכולים לקבלם, צריכים הדברים האלה להיות דברי אמת ולא „עורבא פרח“, ולמען יוכלו הדברים להחשב כאמתיים, חובה להת דת חדשה, לבטל שפ"ע, למחות את זכר ציון, להסיר את כל הדברים הלאומיים. זאת לא היתה מוסת יחידים; זאת היתה התולדה המחויבת משטת הכפירה בלאום. אמנם מעשה היראסטראטוס ההוא לא היה מעשה נמור, כי כל כמה שתמחו מן התורה ומן הנביאים, כל כמה שהשנו את החוקים, אף הכעט שישאר יהיה רשומו נבר בעקבות לאום. ועוד לרגל סבה אחרת לא עלה השינוי יפה. אלה מן החוץ לא האמינו גם ב„אמת“ זו, כי סוף סוף להם אחת היא אם היהודים מתפללים בנוסח זה או בנוסח אחר או לא מתפללים כל עיקר, ואם הם חושבים א"ע „כעם או כעדה או כעדר“, אבל מה שעשו האלדהיים וסיעתו הן לפי שמתם כרין עשו, כי הכופר בלאום האמת י שאיננו חפץ לחלל את הקדש ע"י החבלת הפלמטרין הפקחים והמליצים היפים לא ימלט מעשה כן למען הציל את נפשו מהסתירה והנגוד.

ולנכח העמים — הן לצוררים לא תועיל כל כמות עינים, ואם יהיו אוהבים נאמנים לנו, הן עלינו להגיד להם את כל אשר עם לבנו ולא להתעוהם בשוא. התבולל לא נתבולל עמם, כי לא נוכל ולא נאבה. גם אלה אשר חפצו להתבולל מעמם עמד בהם וריחם לא נמר, ועד עשרה דורות יזכירים את חטאת מולדתם. כל אות הפצרה אשר יפצרו אנשים עברים להתבולל באחרים, מחולל ומוליד קנאה ושנאה. עם נפרד היינו בנוענו ובכל אשר לנו, אך אין אנו מסיגי גבול, אין אנו נוזרים מעמים אחרים, אין אנו מתנאים, ואין אנו

בשבתנו כאחת המדינות חפצים ליסד לנו מדינה בקרב מדינה וחוקים אחרים תחת חוקי העם. אנו חפצים להיות אזרחים טובים וזאת תהלתנו. הדעה הלאומית הטובה, ולא סרח העורף אשר לה: הקנאה והשנאה, שלטת היא גם בנו, בכח הסבות ההן שהיא שלטת על ידו בקרב עמים אחרים: בכח חבת אבות, בכח רגש המשפחה, בכח רגש הקישור והחיבור עם ימים עברו, והחפץ הנמרץ להשלים ולשכלל את ישותנו, כמו שכל עם חפץ להיטיב ולפאר את ישותו. אם יהיו בין הגוים אנשים אשר יאמרו: לא, זכות כזאת לא נתן לכם, הלא הרברים האלה אך דברי תהו הם. היום יאמרו כן ומחר אחרת; הכל תלוי במסכות הזמן וברוח בני האדם. אף ממשלה אחת לא כפתה עלינו הר כניגית לכחש בלאומנו, אין חקים אשר על פיהם לא תהיה לנו רשות לבקש שלימות לפי רוחנו, ואם יש דעת הקהל כנגדנו — הנה אין כל עם יודע את ערכו ואת משפמו שם לב אל אשר יאמרו הבריות. להפך, הדעה הלאומית הנחה והמתונה, מקרבת אותנו יתר אל רוח הדור ואל עבר פני ההתפתחות החדשה המראה עקבותיה בכל מקום והמחדשת פני תבל. הגנו עומדים על יסוד רחב: על הדעה הלאומית; בכחח אנו מאספים את כל המהנות בינינו, בבחה אנו מהעוררים להושיע איש לאחיו ולהוש לאחריתנו, בכחה אנו מרגישים את הצורך לתת לחיינו ולהשכלתנו צורה מצוינת, בכחה אנו מעשירים את השכלת העולם ע"י הוסיפנו עליה נפך משלנו, לא דבר מחוקה, לא מעשה-קוף, אך דבר מתאים ומקביל אל תכונתנו, אל קורות ימינו, אל זכרונותינו ואל כל הדברים המיוחדים שבנו. ההעוררות הרגש הלאומי היא הגאולה הראשית המוציאה את היהודים ממאסר העבדות הרוחנית שהעבידו את נפשם לכסות ולהעלים ולהערים בדבר שהוא טבעם וזכותם. זה יסוד בית ישראל.

על היסוד הרחב הזה תבנה ציון. בלי תבנה לאומית ברורה אין שרשים לה. אם לא-עם אנחנו כי אם עדר נפיו, יסע איש לעברו, ידאג איש לנפשו, ואל נאמר קשר לכל אשר לא יאמרו בני הדתות והאחרות קשר. הן לא ידאג הקאתולי בפולין את דאגת הקאתולי באמריקא, אך בן הלאום הפולאני מצר בצרת אחיו הפולאני באמריקא. אם לא יהיה רגש אֶתְוָה בקרבנו, אם רוח-משפחה אשר סמכתנו ואשר חברתנו אלפי שנים בחבלי נעם ובעבותות אהבה תחלף ממנו, אז נהיה כאבני גר מנופצות וכנגרני חול נשואים על כנפי הסער. אם נשים את הדת לבד ה מעוזנו, גם זאת גם זאת לא תקום בירינו. הדת בלי לאום היא כנשמה בלי גוף, וראשה ורובה של הדת העברית וחוקיה הלא הם זכרונות לאום וחוקיו. כי נצלול במים אדירים להסיר מקרב דתנו את כל דברי העם העברי, את שפתו, את קורותיו ואת ששון ישעו לימים יבואו, הלא נעלה בירינו חרש! „קאמיחיום“ דל וצנום יהיה לנו תחת התורה, ואיך יעמוד ה„קאמיחיום“ הזה בקמנו, בדלותו ובזרותו בפני נהרות התקירה ובפני רוחות החיים? הלא או, ברום יד הכופרים-הלאום, ינותח העם העברי לבתרים, נתח לכל ארץ, אבר לכל מדינה, וניררי היתודים יעברו בין הבתרים האלה עבר וסרף. כאשר יעט העיט אל הפגרים. וגם בדברי הדת יפדלו ויפרדו היתודים, כי תצטחנה הכתות כעשב השדה פנים ואחור, ימין ושמאל, כאשר עינינו הרוואות באשכנן, באונגארן, באמריקא, כת כת לברה, וגדל הַנְּח ונבעה הפריץ הרחב ונתק הקשר והופרה הברית. היתברכו אחינו החרדים בלבם, כי הם יעצרו בפני השטן המפריד הזה לכל ימצא מסלות ביניהם? הלא כן התברכו בלבם בכל ארץ וארץ! הלא עוד לפני ששים, לפני שמינים שנה היו להם העוז והמשרה גם בכיהמן גם באונגארן, ואיך נהפכו במשך שנים שלשה דורות סורי הגפן נכריה! רוח העת נשבה בהם ואינם כי בלע בלעו אותם

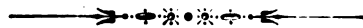
העמים בשפתם, בתרבותם, בחזיונותיהם, יען כי רוח עמם נבקה ומעמם לא עמד בהם, ולא אמרו: גם לנו יש נאון משפחה, גם לנו יש שואפים וחותרים אל כמתנו. גם לנו יש שפה. רגש המשפחה, רגש העם חלף עמהם, על כן נפלו בנופלים. שקר הדבר אשר יאמרו: ישראל היה מעודו גוי אחד [בחוקי דתו; אלפי שנים, הקיסוהו אך החוקים האלה, וכן יקימורו גם להלאה. האנשים האומרים כן מחליפים את הסכה בכסובב, את האב בתולדה. הדת השתמרה בישראל, יען כי היה גוי אחד, יען כי דברי חכמינו: אע"פ שחמא ישראל הוא היו לעינים לאבותינו. כחות נבדלות לדברי הדת היו בישראל מאז ומעולם, מחוקים בנושנות והלכי קדימה, אהבי אמונה ואהבי הקירה, בעלי הלכה ופלוסופים, נפתולי אלהים נפתלו מאז בעניני הדת, ובכל ספר עתיק, בכל ספר שו"ת מימי הבינים אנו מוצאים את התלונות הקבועות: עכשוו שדהוד פרוץ, עכשוו שרבו הפוקרים בעוה"ר וכדומה. היה היו מאז יהודים מאמינים, יהודים חפשים, אך עם אחד היו, עם אחוז כחבלי האחוה. עם מפורז במקום ויחיד ביחסו, במשפחתו, בהקפדתו העמוקה אשר הכיר איש את אחיו כאח, על כן לא נשכחה תורה, כי כאשר נשכחה בארץ אחת, מדר באו שמה המורים כארץ אחרת להחיות את השרידים, ותורה אחת היתה להם כתוכה בשפה אחת. היהודים הבבלים באו וישעו את התורה בכפרד; היהודים הספרדים נמעו את התורה בארצות הקדם. הדת עמדה בראש, כי כן היה משפט הימים ההם, אך גם בשיריהם, בחזיונותיהם ובמחקריהם היו חכמי העברים עברים גנורים, על כן החזיקו מעמד. השאלה הלאומית היא לנו שאלה: היות או חדל מהיות. לא דבר חדש אנו בודים מלבנו, באמרנו, כי ישראל הוא עם, ואכנס בניו חייבים להיות אזרחים נאמנים איש איש בארץ מושבו, ובכ"ז עם הוא ביחסו ובהכונתו, ועליו להיות מצוין לטובה בתור עם, אך דבר חדש בדו מלבם האנשים אשר החלו להיות כופרים בישראל ומודים בדת. אלה הם שני הפכים בנושא אחד.

וכאשר נתבונן אל דבר הציונים לאור האמת הברורה הזאת, ראה נראה, כי לא לשוא התעורר העם העברי. משנה לשנה יבפר הרעיון הזה ונבל ונשא פרי טוב. הנה היתה האספה הגדולה בלונדון. אמרנו לשים לפניכם את מערכת הדברים, אך שבנו ונראה, כי למותר הוא לשוב לספר את פרטי הדברים אשר כבר באו בכל מה"ע העברים, וגם במכ"ע רבים לישראל בשפות אדרות, וגם בחוברות עבריות, גם ביהודית-מדוברת, גם בשפות אחרות, וגם התכן הפרטי כבר יצא לאור, ואין אף אחד מהקוראים העברים אשר לא ידע את רוב הפרטים ההם. ספור הפרטים הוא על כן למותר, ואולם נחזין הדבר נשפוט את משפט האספה, וזאת היתה תעודת דברינו אלה. אנחנו דברנו על הכלל, על העקר: על הרעיון הלאומי בישראל. כל מי שמודה בישראל, כל מי שהוא עברי נאמן לעמו, לא ימלא מהיות תומך ועוזר לרעיון הציוני, וזה הוא הדבר אשר עשתה האספה האחרונה בלונדון. נברר את דברינו: ישנם אנשים אשר ההכרה הלאומית העברית לא הכתה שרש בלבם, אם מפני שהם קוכמופיליטים, או מפני שהם היו לבני עם זר ברוחם, או מיתרון אדיקותם. אלה לא יהיו לציונים, יען כי — העיקר חסר מן הספר. אין בפרט אלא מה שיש בכלל: אין אדם יכול להיות ציוני, אם איננו עברי ברוח לאומי ומחזיק בברית לאומי. אמנם ישנם עברים נאמנים לעמם, אשר דבר הציונים היוז בעיניהם כרחוק מן המעטה, כדבר אשר ראוי לעם להשתוקק אליו (גוה שאנן כמשפט עם), אך אין תקוה להשינו כמהרה, ויהיו כמתאוננים, כי הדבר הזה הסח יסית את דעת העם קפצות אל צרכיו הגדולים, אל עניו ונגעיו, אל רוחו ונכשו, אל מעמדו בפוזרו. אכן

וההפתחות וההתכרות אשר אנו רואים במחננו, הרוח אשר שלטה באספה האחרונה בלונדון והמרחפת כעת בכל פלגות הציונים, הלא השימנה קץ לתלונות האלה. כמועמ מחזיק את המרובה נביע את משפטנו על האספה האחרונה: גם אם לא היה זאת אספת כל ישראל כמש, רוח האספה היה רוח כל ישראל. האספה הזאת עמדה על היסוד הלואמי הרחב, המקיף והכולל את עניני עם ישראל בכל ארצות פוזריו. נקודת המרכז היא ציון, המושבו, ההתאמצות לכונן שם את שארית ישראל, היגיעה הגדולה, הקדושה והחביבה, היגיעה בלי הויה, בלי דמיונות, בלי חבוק יד בחיק, היגיעה הישרה והנמוסית העושה את ההכנות, המאספת כסף, המקבצת כח, המעוררת את הרעיון, המדברת אל דעת הקהל, העומדת לדבר אל הממשלות, להתחנן, להציע, להוכיח לדעת, לכונן את השעה לעת מצוא, היגיעה העשויה במתינות ובמשמר, בסדרים ובחשבון, לפי תנאי הזמן וחוקי הארצות, היגיעה הנעשית בקרב מכשולים, מתוך יסורים, אבל הולכת תעשית בלי האות בצע, בלי שמינית שבשמינית נאווה, בלי כחד כי הדבר ככד מאד לעשותו, ובכ"ז חובה להתאמץ בו ולשוב להתאמץ, בלי הפוגות, לזין קץ, בכח הסבל, כראוי לכל מטרה גדולה. זה דבר החלק המדיני בציונות, וזאת היא נקודת המרכז. ואולם מהנקודה הזאת קרנים לכל עבר, קרני אור וישע ואהבת ישראל. מעולם לא התנוססה אהבת ישראל, אהבה ליהודים רומינים, אהבה לפועלים, אהבה להמון עם ישראל, באור יקרות ובדברים כלפידים כבאספה האחרונה בלונדון. עיי הרחבת התכנית היה הקונגרס לבית ישראל, לא מעון צר, לא חדר אפל, אך בית נכון ונשא. בית שחלונותיו פתוחים ונשקפים לכל עבר. יבוא כל מי שחפץ לבוא ולשמע את סוד שיחנו; אין רו לנו, דבר לא נכסה, גם את נגיענו ואת-מגרעותינו נגלה, גם את התקונים הנחוצים להעשות למען היות עמנו חבר טוב ונאמן לכל העמים המתוקנים, גם את אשר לנו לעשות לכלכלת הגו ההרוס והרוח הנהלאה.

יבואו נא וישמעו: כל זאת עבודת ציון היא לנו. כי כשם הזה נדגול והתקוה הזאת המלאנו רוח-עלומים, רוח עזו, להם רגש, כל יצר טוב וכל מדה נכונה. אין דבר מועיל אשר לא נחתור לעשות, לא כמתכחשים לעמם, אך כבוני הריסות עמם; אין דרך מדרבי השלום אשר לא נחפץ לשמור, בהוקירנו את אהבת העמים הנאמנה, אהבת העמים, אם יצלח בידנו לזכות לה בעד עם ישראל, תחת אשר לא זכו לה כל המתבוללים גם בעד נפשם המה; אין עבודה מעבודת התקונים אשר אנו מהעצלים בה; אין הכנה אשר אנו נפטרים ממנה; אין צביעות ושקר ואכזריות ברומו של עולם-ישראל שאין אנו זועקים עליו חמס, כאשר לא זעקו המוכיחים והמטיפים זה שנים רבות. כל קינות היגון, כל תלונות הבקרת, כל המחשבות לטובת עם ישראל נפגשו פה.

זה הוא בית ישראל! עמודיו, ארניו ופנותיו: לאום, משפחה, אחוה, תורה-אחת, מסרת-היורים; גולה הבותרת על ראשו: ציון-במשפט; נוה כמח, זבול לנרחי ישראל; חלונותיו פתוחים לקבל את האור ואת האויר הצח, את ההגינות הטובים ואת הלמודים המועילים מכל מקום ששם מפעמת רוח טובה ומכל מקום ששם מאירה בינה ישרה באדם, ותוכה רצוף אהבה, דעת, עבודה ושלוה. ג"ס.

ישראל בין העמים.

מאת מאקס גורדא.

א.

כל איש אשר עינים לו לראות יראה, כי בקץ המאה השש עשרה יזן יאדן ככל ארצות העמים המתוקנים שאין בה „שאלת היהודים“. השאלה תראה בפנים שונות. הידועה והעזה בכל תבניותיה היא האנטישמיות. שיחה נאה וקלה היא כי יאמר איש, שהדבר הזה היא „חרפה לדורנו“. כן כנהי הקיסר היקר פרידריך השלישי. אך החוקר לכל תכלית לא יוכל לצאת ידי חובתו בשיחה כזאת, כי רוחו יחפש לדעת את סבות האנטישמיות. את מקורה ואת שרשיה.

בפי צוררי היהודים שנורה התשובה: היהודים שנואים בגלל דרכיהם הרעים. אך הפתגם הזה לא יוכל עמוד בפני הבקרה. האנשים חפצים להטות את נפשם הם, בהחלה הם צוררים ביצר לבם, ואחרי כן הם מבקשים תואנות להצדיק את רגש לבם זה ולתרגיע את רוחם ואת מוסר-כליותיהם.

הדברים עתיקים. יש אשר יעשה אדם דבר רע בלי חקור תרבה, בלכתו בשרירות לבו, כמשל בו הרגש אשר אין תבונה לו, ואחרי כן יחקור לבקש חנאות לשים את מעקשיו למישור לבל יהיה רשע בעיניו. שיחתן של בריות כנתה את המנחג הזה מכבר במשל הקדמוני: „כשחפצים להמביע את הבלב במים, אמרים עליו שנשתמה“. אין היהודים שנואים בגלל דרכיהם הרעים: אך חותרים ומחפשים למצוא דרכים רעים בהם, יען אשר הם שנואים. הסצירות המדויקות הנאספות בכל מדינה. לא ע"י היהודים כי אם ע"י השאמים אותם, מוכיחות למוכתם, כי גם בארצות ששם גזורים עליהם תרבה גזרות שמבדילות אותם לרעה, וששם יכולים הם לפטור עצמם מן הדין ולאמר, כי צרותיהם מעבירות אותם על דעתם וענים ומצוקתם הורידים לתחתית המדרגה כההילוחים והפאריים בימי קדם, גם שם אין מספר הפושעים ביניהם גדול כמספר הפושעים האחרים, ולוא לא בין פושעים נמנו האנשים פורצי החק מחמת עסקיהם, כפושמים את הרגל לנישים בהם וכעושי תחבולות אחרות, שמספרם מוכרח להיות גדול בין היהודים מאשר בין אחרים, מרוב עסקם במקצועות האלה, לוא לא נמנו אלה, כי עתה נכתם עון היהודים אך במדה מצעירה מאד. הפושעים הרעים והנתעבים מכל: הרצח והזמה, הגול והשווד יקרו אך לעתים רחוקות מאד בין היהודים. כל הסמנים שמנו חכמי הפירה בעם שמדרגת מוסרו נבוהה נמצאו בהם: מספר המתים בלא עתם לא רב ביניהם, מספר הגשואים כביר ועצום. כבתי הספר הגדולים והתיכונים רב מספרם, אף כי גדרים ישימו להם לבל יכנסו שמה. איה אפוא מסך וסעד להחלטה, כי המפלגה הזאת של תושבים משחתה בה מוס כה. ועינינו וראות, כי הוא נזקקת לחקי המדינה, הבריות והמוסר, והיא שואפת לדעת ולהשכלה ביהיה יתר משכנותיה? או זאת חמאת עם היהודים, כי עשיריהם חפצים להתראות

ולתגוסס בעשרם? נחיה — אף כי אין אני מודה על זה — כי היהודי שהעשיר פתאום הוא אהב-התגלות ויהיר יתר מבני עמים אחרים שהעשירו — מה דבר זה בא ללמדנו? כי חסרים האנשים הם מוב-מעט ודעת נמוסים מתוקנים, ונאה ויאה לסגור בפניהם את אחת אנודות האצילים כשהם נדחקים לבוא שמה, אך מה זו עושה לעשוק את משפט האדם ואת משפט האורח אשר להם, לקפח את זכויותיהם ולדכאם ולרדפם?

עוד פתגם שגור הוא בפי צוררי היהודים, כי ימי האנמישימיות כימי עם היהודים, ואין זאת כי אם היהודים חסכו מאז ויסבו גם עתה ברגש השנאה המתחוללת כנגדם בכל הארצות ובכל הזמנים. אמת כי השנאה היתה המלאך הרע המלוה את היהודים בלי הרף בכל ימי נדודיהם ונלותם. אך אין הדבר הזה מרשיע את היהודים; אחרי ראותנו, כי כל עם בכל תקופה היה רגיל לתת מעט ונמוק אחר, תמונה ואכתלא אחרת לשנאתו ולאנטי-שמיותו. הרומי הקדמון היה מאשים את היהודים שהם עובדי אליל אשר ראש חמור לו; עונם נכתם או כמבקשים לעקור את הכל, כצוררי המדינה והמלכות. הסוריים וההתנינים היו שונאים אותם בגלל אשר מאנו להשתחוות לאלילי הר כועד אֶלימפ, ואולי גם יען אשר בתקופה האלכסנדרונית היו מדברים יונית במבטא משונה ובהברה לא-נעימה לאון היוני. בתקופה הראשונה של ימי הבינים היה שם היהודים מנאין כרוצחי אל וכועומי אלהים לדורי דורות. בתקופה שאחריה היו היהודים כמטרה לכל חץ, יען חשבום לצוררי הדת השלמת ולמסיני נכולה ולמחרפי מערכותיה, ויען האשימם אותם, כי הם ישימו רעל במי הבארות. אמר אמרו, שהם שוחטים ילדים נוצרים לצרך רכס, שהם נונבים את לחם הקרשים מכת-הכנסיה לעשות בו תועבה ולהתעלל בו. ולא אמונת היהודים לבדה, כי גם מולדתם היתה מפגע לכל שמנה וחמת נקם. אמר אמרו, כי ריח רע נודף מהם (Fetor Judaicus), כיום הזה מאשימים אותם שהם נוהנים ככפס בנשך, שהם מנצלים את העם, שהם אוכלים את חלב הארץ, אוכלים ואינם עושים ושהם חומסים את רכוש העמים שפתחו לפניהם את שערי ארצותיהם.

בהיות השמנות שונות ונבדלות הלא סותרות וכבחישות הן אלה את אלה. התואנות משתנות והשנאה לעולם עומדת. וראה זה דבר נפלא, כי כל שמנה שבשמיעים וטופלים על היהודים, משמיעים וטופלים על כל מפלגת מעטים, שהרבים שונאים אותה. רצח-הילדים לצרך הדת נודע מכבר כעלילה שהעלילו הרומאים הקדמונים על הנוצרים הראשונים ואותה ישימו עוד עתה החינים על המיסיוגירים ועל ילידי אירופא הגרים בתוכם. כל האשמות הגטפלות על היהודים נמפלות בכמה ארצות גם על האשכנזים הפועלים גם על הגודדים הבאים מאשר יבואו. זה הוא המפתח הפותח לנו שער לפתרון השאלה הקשה ולהתגלות האמת. זה דרך האדם מאז ומקדם לשנוא ולתעב את כל הנכדל ממנו בתכונתו ובארחותיו. רב לנו רב שישינו איש משונה ממנו; במהרה נמצא כי למוקש הוא לנו, כי מפריע הוא את מנוחתנו ומשנה מן הסדרים שכל אחר מאתנו הסכין בהם וכופה אותנו להסכין לדרכים חדשים, ואין דבר זה נקנה כי אם ביגיעה רבה. והנה אם אלה הנבדלים ממנו הם מעטים, אין אנו מוצאים כל סבה לשעבר את יצרנו הרע ולככות את שנאתנו במשאון, ובאין סבה לדכא את הרהב ולהרגיו את היצר הטוב על היצר הרע, הלא היצר הרע מתגבר מאליו. זה סוד שנאת הרבים אל המעטים המתגוררים בתוכם בכל מקום שהם, ומה גם באשר יש מסרת וירושה מדור דור לשנוא את המעטים, ועל אחת כמה וכמה כשהמעטים הם מצוינים מאד. אשר ליהודים הלא יש מה מסרת שנאת דת והשפעת האנדות והספורים הכסורים כימי הבינים ע"ד רצח הילדים וכו' וכו'.

לעולם אין דעת הרבים נוחה מן המעטים, וזו הנהגת, שזה דרך הרבים המיד לשים את המעטים ליעיד החמאת על כל עונותיהם ועונשיהם, תלואתיהם ואסונותיהם, כי יש עוד חק אחר בחקי הנפש שהילדים והפראים וגם אלה בקרב העמים הנאורים שלא עלו לכדרגת בקרת ומשפט זה דרכם להשיא בשביל צרותיהם ונגעיהם אשם על כל הסובב אותם שאיננו אהוב להם. לכן היו מאשימים את היהודים בימי „המות השחור“ שהם מרעילים את הבארות; כיום מוענים בעלי הקרקעות על היהודים שהם מורידים את מחיר התבואות; מפלגות הפועלים זועקות חמס על הפועלים היהודים שהם מורידים את שכר העבודה; הנסוגים-אחור בכל מדינות אירופא כהאוננים על היהודים שהם מתערכים עם שונים וחותרים לעשות חליפות יזרד ועומדים לשמן על דרך המכשלה. במקומות שאין שם יהודים נמצאו כל הנגעים והפגעים, הצרות והאסונות האלה הרבה יתר, ושם מגוללים את האשם על מפלגות שנואות זולתם, עפ"י רוב על בני הנכר, שמצוה לשנאם, או גם על מפלגות של מעטים בין ילידי הארץ, על כתות כתות וחברות ידועות, כן למשל בצרפת על הפרומסמנים והגוררים החפשים, במקומות אחרים על הישועיים, וכן להלאה. זה הוא, פשוט, נלגול אחריות. אין דבר זה מעיד עדות רעה במי שמאשימים אותו, והוא מעיד אך זאת, כי אלה שהם מאשימים אותם צורריהם הם וישנאום, ומחסתם ושנאתם ישימו עיניהם בהם לרעה. המקור היא השנאה, ותוצאותיה העלילות השונות והמשתנות ככרום. האנטישמיות איננה כוללת את כל שאלת היהודים, כי אם חלק אחד אחוז ממנה. החלק השני הוא הדבר אשר היהודים חושבים בנפשם בדבר מצבם בין העמים ובדבר עתידותיהם לימים יבואו.

לא נפלות היא, כי כל היהודים אשר יד האנטישמיות הויה בהם חפצים להמלט ממנה. היהודים העשירים המעטים שאין האנטישמיות שלטת בנופם — כי זה ידוע, שהאנטישמיות נעצרת בדרכה לפני היכל יהודי עשיר אף ברומניא — הם מצוינים בכחם ל„הקל“, ובכנהגם לדבר על הענין הזה בסבר פנים יפות, בצחוק ובכדיחות-הדעת ובתקוה טובה. האנשים האלה רגילים לאמר: „האנטישמיות אך חלי עובר הוא, ובעוד מעט יחלף“. אולם המון היהודים יודע ומרגיש בנפשו, כי דבר זה לא נכון הוא. אמנם עוד לא הובררה להמון היהודים הכרת כל האותות והמופתים אשר הזכרנו דבר על אפניו, אך רוח מבינתם, בלי חקור הרבה, אומר להם, כי דרך האנטישמיות היא שנאה כל האדם — וגם כל הבהמה — לאלה שהם שונים ונבדלים ממנו, ולכן לא תחדל האנטישמיות כל עוד יהיו היהודים „מיעוט דמי נכר“, מעטים ומצוינים בין העמים.

לבטחי היות עוד שנואים ונרדפים, למען השיג ארחות חיים מתוקנים כל צרכם כמשפט כל העמים, ראוי ליהודים לחדל מהיות המעטים, או לחדול מהיות ניכרים. אלה הם שני הפתרונים לשאלת היהודים שבהם ראוי להשתדל.

מצד אחד יש אשר ייעצו לעשות את היהודים לרבים ורצויים באחד המקומות. בגלל מעטים שבמסרת הדורות ושבעניני הדת אומרים הם לבחור בארץ ישראל, בארץ תורים, לעשותה למקום הוה. זה משפט הציוניים. לוא היתה ארץ ישראל עוד הפעם לארץ נושבת ע"י היהודים, לוא יוכלו היהודים להאחו בה בכחם ובעבודתם (כעת עולה כספר יושבי א"י אך 600,000 נפש, וביניהם 60,000 יהודים, וישנם לערך 6,000,000 יהודים בכל העולם, שרצונם ותאות נפשם לשוב לארץ ההיא). כי עתה לא פגעה בהם עוד צרת האנטישמיות, כי שם יוכלו למצוא מנוחה ועבודה לנוח ולהחיות את נפשם ככל עם עובד ושוקם על ארמתו. והיהודים אשר לא יאבו לשוב לארץ ישראל ישבו באשר ישבו ואם

עוד יוסיפו האנטישמיים להצר צעדיהם יוסיפו; יכולים היו להמלט ולא נמלטו: או מוב להם המקום והמה מקבלים יסורים באהבה, או אין הם נפגעים, או תרופה אחרת להם. אם כה ואם כה אין לדאוג לאלה.

ויהודים אחרים מבקשים פשר אחר לשאלתם. אין הם הפצים לשוב להיות לעם נבדל בארץ נבדלת ומיוחדת. הם בוחרים להשאר בתור מיעוטא דמיעוטא בקרב העמים, ותאות נפשם להיות למיעוט דלא מינכר. אלה הם בעלי ההתבוללות, המקוים כי בשעה שהיהודים יפסקו מהיות ניכרים, יהיו מובלעים בין האומות, ושאלת היהודים תפתר. אך רק מעטים מאלה מתכוננים בדבר כל צרכם, אף אין רגש עז בלכם לחתור עד קצה מטרתם. החפץ להתבולל כל צרכו לא יעמוד בחצי הדרך. אנוס הוא לפרוץ את כל הגדרים ולהסיר את כל הדברים החוצצים בינו ובין הרבים שביושבי המדינה. הגדר הראשי והעיקרי היא הדת. אדם כזה אנוס להסיר את דתו ולהסתפח על אחת הכנסיות הנוצריות. הוא אנוס לתור לו נשואי תערובות ולערב את דמו ברם העם העיקרי להיות עמו לכשר אחד. אז אך אז יוכל לשעשע את נפשו בתקוה, כי בעוד שלשה או ארבעה דורות תשכח מולדתו העברית, ויוצאי חלציו בעת היא אינם עתידים להיות מוכים ונרדפים עוד ע"י האנטישמיות. אם הוא גורע ולא יעשה את כל הדברים האלה לא ישג את מטרתו. דבר נמנה הוא להשאר יהודי ולחדל מהיות מיעוט ניכר. דבר זה לא יושג ע"י חצאי תחבולות, ע"י דחית יום השבת ליום הראשון לשבוע או ע"י גירוש השפה העברית מבתי הכנסיות. ע"י התחבולות האלה לא תושג המטרה לעשות את היהודים ללא-ניכרים, אך המטרה תושג לעשות אותם עוד יותר משונים ומזרים וגם מביאים לידי גחוק. ההבוללות לא-נמורה איננה סותרת את מקור האנטישמיות, את שנאת כל הרבים כנור כל המעטים שבתוכם, אשר נקל מאד להכירם, גם אם ישימו האפר על עיניהם.

ב.

פבר סתוב ומכואר, וזה מקרוב הוסיף גם החכם לירא-בוליקה (Israel parmi les Nations) באר מה פעלו היהודים בשדה המדעים ומלאכת המחשבת. אך עוד לא ננה אור על פעולת היהודים בעניני המדינות. זעיר שם זעיר שם מזכירים פעולה זו עפ"י רוב לגנאי, ומזכירים אותה צוררי היהודים. האנטישמי האשכנזי פאול לאנארד במחברתו (Deutsche Schriften) זעק חמס על חירות הבחירה הגתונה ליהודים, העתידים לפי דעתו לקלקל ולהשחית את כל חיי המדינה באשכנז ע"י שהם נוטלים בהם חלקם. עדוארד לבית הארממאן, מחבר הס' (Philosophie des Unbewussten), הגודע בחריפותו ובשנון כגנונו שעשו לו שם גדול, מחלים במחברתו (Das Judentum in Gegenwart u. Zukunft) עיבל היהודים באין אף אחד יוצא מן הכלל נמנים במפלגת אוהבי החפש, ומזה הוא לכד, שהיהודים משתתפים בחיי המפלגות לא לטובת ארץ מולדתם אך לטובת שבטם ונועם. הנוטה, כמובן, יותר הרבה אחרי הליברליים הכופר בדה והחדש מקרוב בא, מאייר אחרי הקונסרוטיזם הנוצרי, הפטרימיטי, ששרשיו מרובים בכמרת העם וחיוו וקרונו. מדורי דורות.

אין אני חפץ לעמוד על שטותה של העלילה, שכל היהודים הם ליברלים. משל

למה הדבר דומה? למי שיעליל על היהודים שהם „כולם שיאפים להביא את בניהם לבתי הספר“, או שהם „כולם נזירים משכרון“. אך החקיקה עדוארד לבית הארמטאן כוזבה היא בעיקרה. חבל על שאין היהודים ראויים לאמר עליהם דבר כזה. שאיננו גנאי, כי אם ראוי להיות שבח להם. רוב היהודים העשירים לא ליברלים הם כי אם קונסרוואטיים, וקצתם גם נכונני אחר גמורים, ועדוארד לבית הארמטאן יודע היטב כי שני היהודים המומרים לעצא ושמצאל היו מיסרי המפלגה האדוקה שבכחוקי נושנות הפרוסים החרדים, הם אצלו עליה כרוחם, הם יסדוה על מכוניה ויתנו לה שמה כרינית ופלוסופיה, הם העמידוה על הבסיס שהיא עומדת עליו זה כיוכל שנים, ועוד כיום הזה מפיהם היא חיה ורוחם מתהלכת בקרבה. בדרך הזה חרש גם היהודי המומר ריוראעלי את נעורי מפלגת המאָרים באנגליא ויפח באפה נשמת רוח חיים חדשים.

כאמת אין היהודי — מלבד חלק אחד יוצא מן הכלל, שעליו אדבר — עורך בעניני המדינות בתכונתו היהודית. בארצות ששם חקי האורח נתונים ליהודים אין ארץ שיש בה בחירה יהודית כדוגמת הבחירה האשכנזית או הארית באמריקא. היהודים הנהנים מזכות הבחירה נמנים כולם במפלגה השניה הנ"ל, ר"ל כזו שאיננה חפצה להיות ניכרת ומצוינת בארץ. האנשים האלה זורחים וזהירים במאד מאד מעשות כל דבר אשר על ידו עלולים הם להיות בולטים וניכרים. אין הם כתחברים יחד; אין הם מיסדים ועדים של בותרים יהודים, ואין הם חותרים להראות כחם במלחמת הבחירה. וגדולה מזו, גם במקום שיש בידם לבחור באחד מאחיהם, ימצאו לטוב לפניהם לבחור בנוצרי, ואך לעצמים הם סבקים בסתר ובכשה פנים את אחת המפלגות הצריכות לעזרתם לבחור באחד היהודים במחוז בחירה שאין יהודים יושבים בו. הקצה המזרחי (East End) של לונדון הוא המקום האחר ששם מצאו היהודים און להם לבחור באיש יהודי לבית הנאמנים. במקומות שונים באירופא כבר קרו מקרים, כי סמכו קצות היהודים ידוהם על ראשי אנטישמיים ידועים.

ע"י מרד לב ושפלות-ברך זו הם חפצים להראות את שכניהם בעליל כמה במלה ומכובלת יהדותם וכמה נתחזקה בקרבם הרגשה לא-יהודית. כשדעת הקהל נוטה אחרי האנטישמיות, מחויב היהודי, עפ"י שמת התבוללות, להיות גם לאנטישמי. בבחירות שהיו בצרפת בשנת 1898 עמדו רבים מהיהודים לימין הנאציונאליסטים והאנטישמיים הצרפתיים והיהודי קלאָטין עמד על הבמה וידרוש, כי יכול הוא לקבל את הבחירה אך בתנאי שישכחו כל הבחרים כי למשפט דרייפוס לא היה בקרה. בכרזין היתה יכלת ביד היהודים להבריע פה ושם את הבחירות לטובתם, אך לא הרחיבו בנפשם עזו להעמיד אחד מאחיהם על הפרק. הסוציאליסטים, שעד עתה לא נמנו בין האנטישמיים, בחרו את היהודי זינגר, אך בין בחריו לא נמצאו יהודים גם אחד לעשרה, והוא נבחר לא בתור יהודי לשם ידוים, כי אם בתור סאָציאליסט, למרות יהדותו, ע"י סאָציאליסטים נוצרים. בנאליציא עולה מספר התושבים היהודים לשנים עשר אחוז למאה תושבים, לפי זה צריך גם חלקם בבחירות לעלות לכדרגת 12%, והוא עולה אך למדרגת 8.2. באלגיר לברה יש מעין בחירה יהודית, ואולם תוצאותיה לא טובות הן. הפקודה הנקראה על שם פֶרֶמֶיה (Decret Crémieux) נתנה בש' 1870 ליהודים יושבי אלגיר את זכויות אזרחי צרפת וכיניהן גם את זכות הבחירה. אך היהודים ההם עוד לא הביאו את השכלת אירופא אל קרבם ולא היו מוכנים כל צרכם ליהנות מזכות הבחירה וילכו כבהמה בבקעה אחרי ראשי הקהל שלהם אשר טשכו אותם אל אשר היה רוחם וכצעם ללכת. הם מכרו את הבחירה בכסף, וכל

המרבח לתת העמך על הפרק, והבוחרים היהודים נתנו לו את דעותיהם במחיר חמשה או עשרה ז'רנק, ויהי המפלגות אשר הבחירה היהודית פגעה בהן לרעה נעשו אנטישמיות שוכבות, לא באשמת היהודים, כי אם בחטאת הנבירים העוישים סחורה בכהמות-ארם, וסוף השנאה והמסכסוכים יהיה במול פקודה כרמיה. כידוע, אין האשמה הזאת תלויה ביהודים, כי אם בכסבות הזמן. הם לא היו מוכנים לקבל את זכות הבחירה, וכשקבלו התנפלו עליה הראשים המתרברבים אוהבי שלמון וכבוד ובעז. הם מלאו כרשם, והמון היהודים ישא עתה את עונם.

ככל זמן ובכל מקום שהיו ליהודים זכויות כדוניות לא היו משתמשים בהן למכותם ולתועלתם, אך נהפוך הוא, כי יש אשר עזרו לאנשי ריבם ושוטניהם, ויהיו עושים זאת בתקוה, כי הכנעה כזאת עתידה להסיר מעניהם עקשות פה ולהראות את הבריות לדעה, כי לא כיהודים אך כבני כדניה הם מקיימים את חובתם ומשתמשים בזכותם זכות אורח. והנבחרים היהודים גרועים עוד מבחוריהם ונפלים מהם באהבתם ובנמיהם לפנות אל עניני היהודים ולהשתמש בהכונתם ובנמוסם נמוס נאמנים לתועלת הענינים המיוחדים והנבדלים האלה, לתקונם ולהישרתם. מן הכלל הזה יוצאת אך אגודת היהודים שבבית הנאמנים האנגלי, היהוד והפנה של הברת Anglo-Jewish Association. במשך ימים ושנים השתמשו האנשים האלה במצבם הנכון בפרלמנט הראשון בתבל ובהשפעתם שיש להם על ממשלת המדינה שם לעורר את לבות שכניהם הנוצרים לרחמים על היהודים העשוקים ברומיניא ולהמות גם את לב המלכות הבריטית לריב את ריב העשוקים והנעלבים. האנשים האלה, נושאי דגל העם העברי באנגליא, גדלו ונתחנכו בעוז וברגש גאון, בכבוד ובאמץ נפש כמשפט החנוך הנהוג בשבט האנגלא-זאקסי ובעקבות שכניהם הנוצרים וראוים הם להיות למופת לבני בריהם שפלי הרגש ומוני לב כארנבת, שפניהם מכסיפיה כאשר אך יעלה הרעיון על לבם שמא יכיר אדם את נועם ושמא יזכור להם את עון מולדתם. מאליו מובן, כי הרבה לא יכלו בעלי Anglo-Jewish Association לעשות למובת אחיהם ברומיניא. למובת היהודים בגאליציא או באלגיר לא יכלו עשות מאומה, ואף למובת היהודים בפרם ובמארוקו לא רבה היתה התועלת היוצאת ממעשיהם. אך כונתם רצויה מאד, ואם אין תועלת של ממש, יש זיו ויקר רוחני למחשבתם ולכל מעלליהם המצוינים.

כבתי הפרלמנט בארצות אחרות לא נראו מעולם במשך עשרים שנים האחרונות יהודים נאמנים או סינאטורים עוברים כעניני היהודים בני ארצם, ואין צריך לומר: בני ארצות אחרות. ובכל זאת לא חסרו בתי הנאמנים ויכוחים נמרצים ולוהמים ע"ד עניני העם הזה, ותהי אפוא שעת הכשר וצרך וסבה לעמוד בפרץ ולדבר את האויב בשער. כבתי הנאמנים האשכנזי והפרוסי, השמיעו לפעמים הנאמנים הנוצרים ריקטם, האגל, טראגור, בארטה, ולפעמים גם ריכטר, פאחניצקי, ולפעמים גם הד"ר ליבר דברים אחדים להגן על היהודים מפני האנטישמיים, אך שפתי היהודים והמומרים מן היהודים היו סגורות חותם צר. בהזיכוחים בבית הנאמנים הפאריזי עיד הענין לא השמיעו היהודים ריינאל, נאקת, כרמיה את קולם. אין הפרלמנט האונגארי אלמן מישראל, אך היהודים היושבים שם שמרו לפיהם מחסום גם בעת אשר נשמע שם הד הרעש הגדול שהתחולל לרגלי עליית הדם כמיסא עמלאר. החוץ הזה נראה בשנים האחרונות גם בוויין, מקום שם לא נשמע הבל פיהם של הנאמנים היהודים, בעת אשר אנשים יהודים נתונים למרמס ולמשטה בכדוניה אוסטריות, ובשעה שחבריהם ליגרו ושניידר וגרינורני ואחרים ממטירים על ראשיהם אבני אלנביש כאלה: „היהודים לא בני אדם המה, כי אם בהמות“, „ראוי לממשלה לשלם שכר לכל איש

אשר ימית איש יהודי", "היהודים עומדים כחוץ לגדר החקים, אהבת הבריות והכבוד". אך החכם המדיני היהודי הוא רואה ואינו נראה, שומע ואינו נשמע רק בענינים הנוגעים אל היהודים, ואולם בכל הענינים האחרים משהוקק הוא לעבור לפני התיבה, להיות ראש וראשון נזקקים ולמעוררים, ויש גם אשר יצליח בתאות נפשו זאת. אין בין היהודים היושבים בפרלמנט סתם-יושבים, מעין אלה הצדיקים המפשים היושבים ונהנים מזיו כבודם, ואינם עושים דבר ואינם יודעים דבר, שכחותם נמצאים בכל בית נאמנים. אולי בגלל אשר היהודים צריכים להיות מצוינים ביותר כשרון למען הכנס לבית הזה. באשכנז יש להם נואמים מובהקים ומפורסמים, אף כי בכלל לא נהנה מהם הדבור הנעים והמרוכז לאשכנזים. הם חרוצים ושקודים לעבוד גם בשבתם בקרב עמים, שהכונתם, כמו למשל בני הגזע הלאמיני, היא לעשות הכל על נקלה, למראה עין ולא לעומק ולהתוך. הם חרוצים מאד לפשר בין המפלגות, לעשות שלום, למצוא את שכיל הזהב, לקרב רחוקים ולהשקים סדנים כשהשעה צריכה לכך. הם בכל מקום שהם -- מצוינים: יש גם שהם ניכרים ומפורסמים כמומחים גדולים, ויש שמקבלים אותם למנהגי מפלגות.

הרשונו נא להעיר על קורות אנשי שם אחדים ממפלגה זו. אדבר אך באלה הידועים באירופא. באמריקא אינני כקי, והידוע לי הוא אך הארון שמרוים, הנמנה בין הפלמטרין המובהקים, שנבחר ממעם הנשיא והסינאט להיות ציר אמריקא בחצר הסולמאן בקונסטנטינופול ולכלכל שם עניני כהונה גדולה וכבדה.

ע"ד דיראעלי כבר נאמר כל מה שיש להאמר. אנכי אוסיף אך זאת כי כבוד שמו הולך וגדול עוד עתה. נחבא קול האנשים אשר נתנהו לרודף כבוד ואוהב זרות. הבקרת המתונה כאה עתה לידי הכרה, כי שכלו המצוין, שסבכר כנוה צורריו בשם "דמיון בן-המזרח", היה כמעט מעין רוח נבואה, וכי הוא צפה והסתכל מראש, זה כעשרים שנה, את אשר עתידים דברי המדינות באירופא להיות כרכות הימים בעניני-הישוב הרחוק והחרות הממשלות במדינות הים, דברים שהיו ברורים לו כימיו. ואיש זולתו לא ראם ולא הכינם, גם אלה שענים כעין הנשר לראות מרחוק. הבארון וואַרמס הועלה למעלת אצילים בגלל הגדולות והנצורות שעשה למפלגתו ולמדינתו. שם הלורד גְרֶשְׁל לא יכרת ולא יסוף מקורות המפלגה הליברלית באנגליא. סיר דרימונד וואַלף הוא ראש וראשון בכל פעם שמלכות אנגליא נהבעת לשלוח אחד מבחירי יועציה להביא פשר לשאלה סבוכה שבין הממשלות. סיר יוליאן פֶּאָגל, מי שהיה ראש הביניסטריום בזעלאנד החדשה, העלה קולוניא שוסמה ועניה כתחיתות העוני והחורבן למרום מדרגת האוישר וההצלחה, החופש והעדן, השלוה והנחת. הוא נגש אל עבודתו בגבורה, אשר למראָה, ישתאה כל איש ועמד נפעם ונדהם בלי אשר יוכל להוציא הגה מפיו, ולמרות השמטת הדרכות, השיג מלוות בעד הקולוניא וישראל, ומכוצא כל הדברים אשר הרה והגה ואשר הוציא לפעולות נגה כאור צדקו, כי כל מערכי לבו היו טובים ונכונים. הוא משל במכמני הזהב, ואלפי רבבות שקלים עברו תחת ידו בלי חשבון והשגחה מנבזה, ומת בעוני וריש. "הוד מלכות, השתחוה!" קורא דון רואי גומו בחויון "הַרְגֵנִי" של ויקטור הוגא אחרי תארו הוד נפש כזאת.

באשכנז נמלו היהודים חלק בראש קורות המדינה והליפותיה וכל אשר עבר עליה וישתתפו עם הפועלים והמנהלים והמדריכים ויעמדו בשורה ראשונה, אעפ"י שאפני מצבם בארץ היא לא היו מן המזבחרים והשנאה שנתחדשה בשנים האחרונות בשם אנטישמיות שלמה כנגדם בשמות וכינוים אחרים, לפעמים ברעם ורעש ולפעמים בחדרי חדרים, אך

Vier Fragen eines Ost-Preussen יוהאן יאקובי במחברתו. ככל זמן מן הזמנים בלי הפוגות. שהו"ל בש' 1840 נתן את ההערה הראשונה, את הרחיפה הראשונה לתנועה חדשה שיצאה ממנה ושהלכה ונברה ופשטה בארץ וסופה היה אחרי עבור שמה שנים כהן הקונסטיטוציא. בפרלמנט האשכנזי הראשון, בבית הכניסה ס"ט פאול בפראנקפורט ע"נ מאין, שבו ישבו אנשים כאוהלאנד, ארנדט, יאהן, בחירי המשוררים והחוקרים וחכמי המדינה שהקים עם אשכנז בדור העבר, כהן פאר וינהיג נשיאותו היהודי (שהמיר דתו) עדוארד סימסאן, והכל מודים, כי לא קם כמהו נשיא גדל העצה, בעל רוח כביר ונפש נפלאה, נערץ בין גאוני הכשרון. הקהל ההוא, המוכתר במעלתו, והגדול מכל הכנסיות שהתכנסו באשכנז מעודה ועד היום הזה, בחר ביהודי גבריאל ריעסטר לשיכור לסגן הנשיא, ביהודי סימסאן להיות חבר ועד השלשים ועוד. עדוארד סימסאן, אשר לו קרא ביסמארק, "נשיא מלידה", היה מנהל סגל החבורה מאה הרייכסטאג האשכנזי הצפוני ששולח בש' 1871 ווערסאילה אל המלך וילהלם לברכו בעבור כוננו את קסרות אשכנז החדשה. לעדוארד לאסקר היה החלק החשוב בכל חלקי העבודה וההכנה לקונסטיטוציא של קסרות אשכנז. ביסמארק, אשר לאסקר עבד בעדו עבודה רבה בפרלמנט, שלם לו אח"כ רעה תחת טובה. הוא מת בארץ רחוקה, עצוב רוח, נעזב ועני. לודוויג באמברגר כונן את שמה מטבעות הזהב באשכנז, והוא היה במשך עשרים שנה אביר הנואמים בפרלמנט האשכנזי.

בצרפת (1848) שימש היהודי נודשא ככהונת שר החיצון בעת אשר שמרי הרענטא בעלי 4% היו נמכרים במחיר 34 למאה ובעלי 3% במחיר 33,75 והוא הציל את המדינה משמיטת כספים. פולד עשה גדולות לטובת אוצר צרפת בימי קסרותו של נאפוליון השלישי, והימים ימים רעים מאד לארץ צרפת. יוליוס סימאן, בן יהודי לומארינגי סימאן וזוא ואם ברעמאנית, היה אחד מחמשת המנינים שהגיניו על חירות העם בימי הקסרות השניה, ואחרי כן היה ראש המיניסטרוים עד שהסירו מאק-מאהון בידו הכבדה ביום הזכרון יום 15 מאי (1877). הארון ריינאל, בימי שמשו ככהונת שר האוצר, עשה את האמנה בין הממשלה ובין חברת מסלות הברזל על אף המתנגדים העצומים ויראה בעליל כי סוף הכרית הזאת היה לתועלת צרפת. ה' נאקה נתן לצרפת את חק הגירושין, והוא היה המנהל הרוחני של מפלגת הכולאנשיים. אפשר לחייבו בדין בגלל השתתפו בתרבות רעה זו, אבל אין להכחיש, כי חלקו בתנועה זו היה חשוב ומצוין ורב התוצאות.

לא איחשב [ואיזול כרוכלא. לא אאריך לדבר על אדות אנשים עומדים במדרגה שניה, כמו למשל סיניור לוצאמי שהקים את ברית המסחר בין צרפת ואיטליא, על אדות הד"ר אדולף פֶּיֶשְהָאָף שהיה שר וגדיל במשך המרידה האוסטרית בש' 1848, האישי אשר הורה ראשונה דרך לאיסטריא להיות לאגודת לאוסים ולהתנהל עפ"י חקי תורה כללית תורת הקונסטיטוציא. גם לא זה המקום לפרוט, מה פעלו היהודים למפלגת הדימו קראמים, ומה שמות האנשים ההם אשר בראוהו ויעמדו בראשה, ועוד עתה מה רבה במקצוע זה פעולת היהודים בארצות המערב.

ואף כי יש בין היהודים האלה אנשים אשר מנקרות מפלגה זו או אחרת יש למעון עליהם ולהאשימם, הנה אין להכחיש, כי בכלל הרבו היהודים לעבוד ועקבותיהם נודעו ורשומם ניכר בניעות שהתיגעו ובטרדות שצמדו, בהכנות שהכינו ובמלחמות שנלחמו איש איש לפי חנוכו והשכלתו ודעותיו ושטריו — לטובת מדינתו והעם היושב בה.

בכל פעם שהיהודים זכו למשפטי מדינה נכנסו במהרה בעובי הקורה של עבודה פרלמנטית ויהיו למנהלי מפלגות ויש גם אשר היו למיניסטרוים. בכל מקום שהם חשוכי

זכות זו, הם סמללים הפקידים כשאור שבעיה שמעלה ומגדל את הבצק, לצד בעלי החירות. חיי המדינה בכל ארץ, כשנפתחים שעריה לפני היהודים, קונים אותה כמפלגת חדשה וריזה ומועילה.

עם היהודים איננו נבנה מחכמי המדינה מבני עמם, שתחלתם או סופם להשתקע ולהבלע בין האומות, אך ארץ מולדתם מרוחת הרבה, בשביל שהם מסורים לה בנוסם ובנפשם, כממנם ובכשרונם.

הסגולות המכשירות את היהודים לשמש ככהונת מדינה: כשרון הדבור, כח הסבל, ההשגה המהירה והקלה, פקחות המתוכים — כבר נזכרו למעלה, אך זולתן יש עוד סגולות עמוקות שהן נגזרות בנפש היהודי ובהן תוצאות לכשרונו המדיני. המגז היהודי הוא תערוכת דמיונם של ה"אידיאליסטים" עם פקחותם ומתינותם של ה"ריאליסטים", מוינה נפלאה שאין כמותה בעם אחר. יש להם חוש חד וחרוף להביא כל דבר לידי מעשה, והוא העוזר להם למצוא פשר לכל שאלה קשה וגם להוציא את הפשר למעשה. ואולם באותה שעה יש להם בירושה מדורי דורות כח מדמה הזק מאד, נמיה יתרה להתפעלות, רגש עצום, נענועים לשלימות, להתקדמות, לחדשות, ומעין ידיעה ברורה ועמוקה, כי חובתם היא להשתתף בכל ענין אשר יעשו העמים למען היטיב, למען חדש פני תבל, וכי אין הם רשאים להפטר כן החובה הזאת ולהניח ביד אחרים, ואולם השוקה זו הבערת בקרבם איננה מוציאתם לתרבות רעה לעשותם לרודפי כשרה, לנבהלים לכהונת משטרת, או למפייחי מתיים ולדימאגוגים ריקים, כי כתרם בפני מפלה וקלקלה כזאת מפעמת בקרבם רוח החיון וילהם בהם ניצוץ הרוח שאשו לא ככתה בקרב גוים. גם היהודי שהתבולל כולו וישתקע עד בלי השאר ממנו בדל און ופיו מלא הבטחות והחלטות תמיד שאין כל ענין וחבור לו עם בני עמי מאו, גם הוא, למרות חפצו, הנהו חפז-מנועו, וכשם שאיננו יכול לשנות את פרצוף פניו עם החוטם, כן איננו יכול לשנות את תכונת נפשו העברית, וכל מי שהרגשתו חדה ודקה והשקפתו איננה עפה למעלה, על נקלה יכיר גם כאלה את עקבות הרוח העברי, רוח החיון המעורב עם השכל המעשי. התכונה הזאת יש אשר תצא לצד רע, יש אשר תעקם והעוה, אך בעיקרה לא הבטל.

ועוד לי להעיר על דבר אחד שיראה כמו זר בעיני רבים, בשביל שיסתור את דעותיהם שהם רגילים בהן, ותחשב בעיניהם כמשפט מפליא, כפרדכסוס, ובאמת נוסד על המון מעשים ומתאמת עי מופתים חותכים. אומרים שיש ליהודי כשרון מיוחד למסחר, ואני חושב כי זו היא מעות. הכשרון המבני של היהודי מושבו לרברי מדינות, לפוליטיקא. באשר אך היכלת בידו לעסוק בעניני מדינה הוא צועד בצעדי און אל השורה הראשונה של נאמנים ומנהלים, חכמי מדינה ופולמטרין. וחבל על שאין המדינות משהמשות הרבה יתר מעתה בכשרונו זה. המסחר הוא ליהודי אך דבר צרך שאין להמלם ממנו. אמת, רוב היהודים עוסקים עתה במסחר, ויש ארצות ששם כמעט כל המסחר הוא ביד יהודים, אבל נודע כי לא ברצונם ובכחירתם פנו היהודים אל המקצוע הזה, אך באונם ובהכרח בשביל שזה היה מקצוע האחד שבכלכלה שהונח להם עוד. ויש ארצות שבהן גם עתה עוד זה הוא המקצוע האחד.

כל הימים אשר ישבו שבת עם בארצו היו עובדי ארמה, רועי צאן, אנשי מלחמה וכדומים. שכניהם הסמוכים להם, הצורים (הפניקיים) היו טוחרים כבירים, והם לא נמשכו אחריהם לעשות כמעשיהם. הם שנאו את המסחר ולא קנאו בשכניהם, אשר רכשו הן רב בעברם ארחות ימים. אין דבר יקר לנפש היהודי כזה הנודע מספורי הדת

הנוצרית ע"ד גירוש הרוכלים מבית המקדש. בגלות הוכרחו היהודים לעזוב את נטיותיהם המוטבעות בקרבם, לפשוט צורה ולקבל צורה. גורה נגורה עליהם לסחור מסחר חליפין או למות, וכמוכן בחרו במסחר סמות. כשרונם להתרגל ולהתנגל לכל לפני חיים וללמוד כל דבר בנקל עמד להם להצליח בדבר שהיו אנוסים לעסוק בו, אך כל האומר שהיהודים מסורים בכל לבם למסחר אינו אלא טועה. שני דברים מוכיחים את ההפך הגמור: א) בניהם של היהודים הסוחרים שהעשירו, משתוקקים אך לממרה אחת, אך לכל יהיו מעשי אבותיהם בדיהם, אף כי הם יודעים מראש, כי בכחינת השכר אין לך דבר נושא פירות ומעשיר כהמסחר; ב) במשך אלף וחמש מאות שנים שהיהודים עוסקים אך במסחר לא חוללו אף רעיון מסחרי אחד חדש ופורה, ואין אף תקן אחד בכסחור שתקנו הם.

שמר ההרנהה וכתב ההמחאה הם המצאות הלא־טכאריים והנוטאים מימי הבינים. עריכת-ספרי-החשבון הכפולה יצאה מאת נוצרים איטלקים. חברות הכמחון הראשונות נוסדו באנגליא. לא נרעשאם ולא הלודים היו יהודים. האנגלים והצרפתים יסרו את בתי החברות לסוחרים (Stock companies), הראשונה שהצליחה והראשונה שנפלה — לא ידי היהודים היו בהן. ארסה כי אין אף שם יהודי אחד ברשימת החברה ההולאנדית הראשונה לישוב הודו המזרחית, בחברת לשון הים ההודסאני, בחברת האנגלים לישוב הודו הנ"ל. אניות הקיסור הראשונות, מסלות הברזל הראשונות נעשו ע"י נוצרים. הנוצרי סירוס פיעלע יסד את הכבל הראשון, התלגרף של ים. כיום הזה אנו עומדים על כפתן תקופת מרידה חדשה בחרשת המעשה, שמויזה ומניעה חמרים של חן גנוז — כניסת הכח האילקטרי בתור כח עובד. מחוללי התנועה הזאת הם הנוצרים סיעמענס והל-סקע. ססיל רודס איננו יהודי, וככל אשר אנכי יודע אין חלק ליהודים בחברת הניגר והברנעא ושאר הישובים הרחוקים. מסלות הברזל האמריקאניות הגדולות נבנו ע"י הנוצרים וואנדערבולט, ווילארד ואחרים. בוראי הענק המסחרי החדש, החנויות-הכוללות, שהן כשוקים לכל מיני סחורה: בוסיקאל, ושאליוא, וואנאמאקער, הערצאג לא ביהודים נמנו. אין אני יודע כמה יהודים נמנים בין „ארבע מאות המצוינים" בניוארק, אך ארסה שהם במלים שם במיעוט מן המיעוט. שוטמו נא בחברות בעלי האניות, באגודות (Trusts), בחברות המסחר-אל-מעבר-לים-האטלאנטי שבלונדון, בהאמבורג ובמרשיליא, בחברות שיש להם כתבי רשיון (Charters) מיוחדים מאת הממשלות, אם תמצאו שם יהודים! או תמצאו מעטים ועומדים בשורה אחרונה, או לא תמצאו איש. ה' פעריררו מהחברה (Compagnie Generale Transatlantique) וה' באליסן מהחברה (Hamburg-America Steamship Company) הם לפי דעתי שני היהודים היוצאים מהכלל הנ"ל בקנותם מקום מצוין בחברות ממין זה.

אם בשם מסחר אנו קוראים לעבודת איש מזכר נרות או שכן כחנות, ודאי רוב היהודים הם סוחרים, אבל אם בשם מסחר אנו קוראים להנעת הקרן הקימת שנקבצה ממחיר העבודה ולהשתמשות המושכלת בה, בקרן הקיימת, להקים לפעולות סמות-ממציאים כבירות. לפתיחת ארצות חדשות. לחיבור הדרכים. לתיוקן המסחר הגדול, אם זה הוא מסחר, כי עתה עלינו להחליט, שהיהודי הוא תמיד ההולך באחרונה ולא המנהל והמאיר נתיב. מלבד מכה היהב באפריקו הדרומית ומכרה הנפט בכאקו, אין מקום ששם הם ראשונים. גם להרוטשילדים לא דיה רעיון-מחולל משלהם בסללם את מסלת הברזל הצפונית בצרפת או את מסלת הברזל הפרדינאנדית (הצפונית) באוסטריא, והוא הדין גם

בהבארוֹן הירש סולל כסלות הברזל המזרחיות ובהאמלל שטריוסבורג אשר אבה לבנות את המסלות ברוסניא. כולם חקו מעשי אחרים, ולא בראו חדשות. זה חסרון כח-המוליד-חדשות איננו עדות לכשרון מיוחד של היהודים למסחר, דבר שהם עוסקים בו דורי דורות. לוא היה להם כשרון מבעי ומיוחד למסחר, כמו שמחליטים צורריהם, ולוא לא היה כל עסק במסחר מתנגד לכוננם ולמבעם הלאומי, כי עתה אין ספק שבמשך אלף וחמש מאות שנות עבודתם במקצוע זה היו נותנים לעולם עכ"פ איזה מתקנים ועושי חדשות, ממציאים ומחוללים על שדה המסחר, כי הלא עינינו הרואות במקצוע השירה ומלאכת הבחשבת, הפלוסופיא והכדעים לבו מהם אנשים שהביאו חדשות ונצורות מילדי ריחם.

ג.

במאמר נועד לספר-עתי יקצר המצע מהשהרע בו חקירה ארוכה ע"ד ענין רב-הפרקים כשאלת היהודים. רצוני היה אך להפיץ טעם אור על כמה צדדי שאלה זו, ומהאמור למעלה אני בא לידי המסקנות האלה.

גם הנוצרים שאין לבם רע ליהודים רגילים לחשוב ולהחליט תמיד, כי היהודים מביאים הועלת לארצות מולדתם אך בכשרונם למסחר. אבל האומרים כן מועים בהבנת רוח העברי וכשרונו האמתי, המבועי. דיקא, במקצוע המסחר אין צרך ביהודים, ונקל מאד למלא את מקומם, ביחוד בין עמי המערב, וגם היהודים בעצמם. כנראה, ברבות הימים יעזבו לאט לאט את המסחר ופגו אל עבודה אחרת שימצאו בה קורת רוח יתרה, אחרי אשר יעברו עליהם דורות אחדים בחופש ובמשפט, אם לא יהדפום לאחור, וזאת היא אחת מן השאלות השנונה שבשאלת היהודים.

כל מקום שהיהודים כבר קבלו חקה אחת ומשפט אחד עם כל האזרחים עוד זכרון הגמו יבהלם, ירריך מנוחתם; עוד לא גחה עליהם דעתם לחשוב את הזכות שהשיגו כעומדות וקיימות ובטוחות בידם, אך לבם ינבא להם, כי קרוב היום שיקחו מהם את המתנה עים להחזיר. ע"כ השוקה עזה לזהמת בקרבם להראות לשכניהם הנוצרים שהם אזרחים נמורים — ולא יותר. אהבתם לארץ המולדת היא יתר ענוגה ומתרנשת ודקה ומתפעלת וגם נראית וחפצה להתגלות מאהבת הנוצרים לארץ מולדתם. שהיא משומה ומבועית. קולם כשחק ילך — לפרסומא מילתא — כי דבר אין להם עם היהודים בארצות אחרות. גם בעת שלכם הומה ורגשם המבועי מתעורר למראה צרות אחיהם, הם מראים כמו קרירות עשיה, לא-מבועית, ביחס אל עניני היהודים, ויש אשר הקרירות הזאת גדולה גם מקרירותם של הרבה נוצרים ביחס אל הדברים האלה. הם עמלים לעשות את יהדותם לא-בולטת ככל האפשר, ובכל יום ויום מגינים וחוזרים ומגינים לעצמם שהיהודים סוף כל סוף אינם שבט מיוחד ולא עם נבדל, ולא היו להם מעולם קורות הדורות נבדלות מקורות האזרחים הנוצרים. וזה הדבר, כי אך מעטים מאד הם „אודו למעמיהו" (קאנסקווענט) די צרכם לעשיית את הדבר שהוא התולדה המוכרחת מכל השטה הזאת והוא להמיר את דתם ולתת ליוצאי חלציהם ברור רביעי עכ"פ מקצת הורים נוצרים ע"י נשואי תערובות. היוצא מזה הוא, כי המתכוללים האלה נוקקים אך לגירוי עצבים המידי, יען כי להמיר לא יאבו

ולהתבולל לא יוכלו ולבלי התבולל ייראו, ובאמת, למרות כל פלפוליהם, עוד לא הכניעו בקרבם את כל טבעם העברי, ועתיד הוא לשוב ולהתעורר לתחיה כאשר יחדל שווי הזכויות להיות להם כדבר חדש.

והיהודים שאין להם עוד חקי אורח, והם מכל היהודים, מחזיקים בתומתם כי הם גוי אחד בארץ. הם חושבים כי יוכלו להמלט משנאה אך בחדלם להיות סיעומא דמינכר בקרב העמים האחרים. אך הם אינם חפצים להתיאש מהיות „מידא דמינכר“, ואינם מקוים שהדבר אפשר וראוי ומרוצה להם ולעולם שהיהודים יהיו נבלעים ועקבותיהם לא יודעו. ע"כ הם דורשים את פתרון שאלת היהודים בתשובה אל המעמד הפשוט והטבעי, להיות היהודים נאספים בארץ, שיוכלו לחשבה לנחלתם ואחזותם וששם יהיו הם הרבים ושם יוכלו לכלכל ולנהל את נפשם לקנות חכמה ובינה ולנבר חיל ברעת ותושיה, כפי הכונתם אשר נתן להם יוצר בראשית.

חלוצי ישראל במלאכת המחשבת.

מלא חרולים והתהתים הוא דרך ישראל בעמים מדור דור, וקוצים ודרדרים גם על מסלת כל אחד מבניו, ובענין זה ישראל ואורייתא חד נינהו. גם התורה כנודע לא הבא אלינו בדרך סלולה ולא הנהן ליהודי במחיר זול: עליו לאכול פת במלח ולשתות מים במשורה ולשכב על הארץ אם הוא רוצה לעמול בה. כדרכה של תורה כן היא דרכה של השכלה, ואם יאמר איש מאתנו הנה זה מצאתי ביגיע מעט אל נא נאמין לו, כי רבות לעמול על העברי במרם והנבר על כל המכשולים העומדים על דרכו, ולא רק בארצנו כי אם גם בכל מקומות מושבותינו.

אבל תחת זה מה ינעם לנו לראות, כי למרות כל הפנעים והמכשולים רבים ממנו מגיעים אל מטרם, ועוד יותר מזה, כי גם מצטיינים והנם למופת לבני עמים אחרים. בקראנו תולדות גדולים מכל ענפי המדעים הלא נמצא עדים לזאת כהמה וכהמה. כי ישראל בכלל הוא עם מסוגל ומוכשר לקבל ולהפיץ ולהוסיף דעת כבר נמנו וגמרו כל קוראי הדורות, ועתה אין עוד אשר יטיל ספק בזה. אבל קול המוציאים עלינו דבה, כי חסר בנו הכשרון למלאכת המחשבת ואין נפש היהודי תרגיש את המעט הטוב וחיין היופי. עודנו נשמע כפעם בפעם במחנה אויבנו. וע"כ אין טוב לנו בלתי אם לצאת ולראות, הבאמת יחסרון לנו אנשים אשר לא יבישו לדבר בשער בת רבים, או להפך, יש ויש לנו רבים אשר עלו במעלות מלאכת המחשבת ויש אשר גם הקדימו את חבריהם מבני עמים אחרים ויהיו לאות ולמופת.

בשנות השבעים (למספרם) עלה כשרון הפרופ' אנטוקולסקי ממחשבי לימא ויופיע פתאום על שמי ישראל בארצנו. הוא היה הכהשה חיה נגד כל הדבות הרעות אשר הוציאו עלינו, ולא נשאר אפוא לאויבינו בלתי אם לאמר שאין למדין מן הפרט על הכלל כלו, או להגיד, כי כשרונו, אשר הביא ברכה למלאכת המחשבת בכלל, בהוציאו רק מעט מועד אשר נושא עליו חוהם עמו וסגלה נפשו, מעיד, כי אין היהודים מסוגלים לברוא שמה חדשה ולגלות דרך חדש במלאכת המחשבת, וכי ברעיון יצוריהם ומעשי ידיהם אף החרשים הגדולים מבני ישראל נגזרים אחרי החרשים האמנים מבני הנבר שקרמום.

כי לראבון לבנו יש קורטוב של אמת בדברי האחרונים ביחס אל היוצר המפורסם הזה, כבר הראיתי לדעת בספרי "תולדות אנטוקולסקי" אשר יצא לאור ע"י "הצפירה" עוד בשנת תרנ"ז. היום, באספי חבר לתולדות כל החרשים האמנים העברים שבארצנו, התבוננתי כי עד עתה עוד לא ניתם ונקינו מפשע זה. אבל תחת זה נוכחתי: (א) כי חלילה לכחד בכשרונותינו בכלל, באשר אין מי אשר יכחיש בכשרונות העם, אשר יותר מששים אחוים ממאה יצליחו על דרכם במקצוע מלאכת המחשבת. (ב) כי יותר מן החרשים העברים אשם בזה העם כלו, וכל עוד לא ידע העם להקיר את חרשיו ולא יבין ערך מלאכת המחשבת, עד העת ההיא אין כל תקוה כי תולד מלאכת מחשבת עברית בסגנון עברי, וכי אור חדש יאיר על ציון וחבטי הרשיה.

בטרם אוציא לאור את כפרי הגדול, תולדות החרשים האמנים העברים בארצנו עם ציורים ותמונות ממעשי ידיהם" אמרתי להקריב לפני קוראי "ספר השנה" תולדות איזה מחרשי ציורינו ויוצרינו מחלוצי ישראל במלאכת המחשבת, וכן המעט הזה יראו ויוכחו גם המה כי לא התעוני עיני, ונהפוך הוא, כי שוה לנו לעורר בלבנו את רגשי האהבה למוכר מעם ונעימות היופי ולהעיד את הכשרונות הנדרסים אשר בנפשנו, אולי אז תבא נאולה גם לרוח העברי, ולא יהיו עוד בעלי כשרונותינו עבדים לרעיונות אשר לא לנו. וחדל מתאר סחזות זרים לרוחנו ולהעוררתנו בעמים.

אשכנזי.

חרש הצייר יצחק אשכנזי נולד בעיר דריססא אשר בפלך וויטעבסק כששה עשר לירח יאנואר שנת 1856 לאביו ר' ליב ב"ר שמואל מעירוני פאלאצק. את דבר חנוכו בבית אביו ולמדיו העכרים ידענו רק מעט, והוא: כי גדלוהו אבותיו ביראת ה' ודעת התורה, וחנוכו זה הוא שעמד לו בכל ימי למודיו אח"כ בהאקדמיה למלאכת מחשבת. עורנו נער בן שש עשרה שנה וכבר נגלה בו כשרון לצייר ולתאר תמונות, עד כי החלים אביו המשביל להכניסו במספר התלמידים, אשר יקראו להם "השוכעים החפשים" של האקדמיה הנ"ל בס' פטרבורג למחלקת

חכמת הציור. בראשית ירח סענטיאבר שנת 1870 עמד אשכנזי לבחינה לפני מורי האקדמיה, אשר הכירו את ציורו גלגלת אדם שעשה ממסכה של גפסים למלאכה מספקת וימנהו במספר התלמידים החפשים של האקדמיה. עד ירח אפריל 1871 ישב אשכנזי "בלשכת הגלגלת", לאמר בלשכת האקדמיה, אשר שם מציירים תמונות גלגלות אדם ממסכות של גפסים, ויעש מלאכה טובה (נסמנה בסימן ה'), אשר בגללה העבירוהו מורי האקדמיה בין יתר התלמידים הטובים אל "לשכת התבנית", אשר שם לומדים לצייר תבנית

אדם כלו מקרקדו ועד כף רגליו נ"כ ע"פ מסכה של נפסים, וככן ישב אשכנזי בלשכת הגלגלת רק שמונה ירחים, והצלח בידו לצעוד קדימה במלאכתו. ויהי כראות אביו כי ירי יצחק בנו העשינה תושיה ויקם ויבקש מאת שלמון האקדמיא להשתדל, כי יקראו לבנו זה דרור ממפלגת משלמי המסים, כמשפט כל התלמידים מבתי המדרש הנבדחים, למען אשר יוכל להאריך את למודיו בהאקדמיא, והקשיב האקדמיא לבקשתו, וע"פ השתדלותה מלפני שר פלך וויטעבסק נקרא לו דרור בירח יוני 1872. בשנת 1873 עבר אשכנזי ללשכת הציור מן החיים, אשר יקראו לו „לשכת הטבע“, ומיד החל לשקוד גם על דלתות הלשכה לציור מן החיים בצבעים (Живописный этюдный класс). בירח סענטיאבר 1874 נכנס אשכנזי ע"פ בקשתו במספר התלמידים האמתים (האקדמיסטים), ובעמדו אז לבחינה הראה את דעתו המספקת בלמודי הכדעים, הלא הם: ספורי התנ"ך, דברי ימי עולם, ידיעת שפת רוסיא ותורת החשבון. כנראה הצליחה לו עבודתו בלשכת העמידים יותר מעבודתו בלשכת הטבע, כי מהר להצטיין בראשונה מאשר באחרונה. ביום 26 אקטאבר 1874 זכה למדליא קטנה של כסף בעד ציור מן החיים בצבעים, הוא אות הציור הראשון שלו באקדמיא, ורק בראשית הקיץ הבא (17 מאי 1875) זכה למדליא קטנה של כסף בעד ציור בלשכת הטבע. מצב אבותיו בימים ההם כנראה הוטב הרבה מאשר בתחלה, ותחת אשר בשנת 1873 ראינו את אשכנזי משתדל מלפני האקדמיא להסיר מעליו עול שכר למוד (בס"ה כ"ה רו"כ לשנה) הנה בשנת 1874 אנחנו רואים את אביו נמנה על מפלגת הסוחרים בפא-לאצק. ככה נהמך מירי אבותיו הולך אשכנזי מחיל אל חיל, וביחד עם עבודתו התמידית בלשכות הטבע והעמידים הוא שומע לקח בלשכות הלמודים של האקדמיא, ושנה שנה הוא עובר ממחלקה למחלקה. ביום החמישי לירח מארט 1877 זכה אשכנזי למדליא גדולה של כסף בעד ציור בלשכת הטבע, וכשני ירחים אחרי כן, בשלשים לירח אפריל, זכה נ"כ למדליא גדולה של כסף בעד ציור מן החיים בצבעים, ובזאת נמר אשכנזי יום אחד את חק עבודת הציור בלשכות האקדמיא.

וכרוב אהבתו למלאכת מחשבת כן רבה אמונתו לדת אבותיו ולמנהגי ישראל. בראשית הקיץ תרל"ו, אחרי אשר כבר הצטיין אשכנזי ויזכה בעד מעשי ידיו לשתי מדליות קטנות של כסף, ראה ויתבונן כי לרגלי שמרו משמרת השבת ומועדי ישראל אין ידו משגת לעלות במעלות החרשה, ולכן קשה לו לראות אחרית שנתו בלשכות הטבע והמידים. זמן העבודה בלשכת הטבע הוא משעה 5 ועד שעה 7 בערב בערב, חוץ מיום השבת ויום הראשון לשבוע, ומועד המלאכה בלשכת העמידים הוא יום יום משעה 10 בבקר עד שעה 2 אחר הצהרים חוץ מיום הראשון. ככה בכל ירח וירח היה על אשכנזי לעבוד פחות מחבריו הנוצרים בשלשה או ארבעה ימים כמו בלשכת הטבע (בכל ערב שבת בנשף) כן גם בלשכת העמידים (בכל ימי השבת בבקר), ובירחי מאי וסענטיאבר, מועד חג השבועות, הימים הנוראים וחג הסוכות, נשאר לו איפא לעבוד במלאכתו פחות מחבריו בששה או שמונה ימים. הוא ראה כל אלה ויתעצב אל לבו מאד באמרו, כי במצב כזה אי אפשר לו בשום אופן להגיע עד מדליא גדולה של כסף, אף כי לא נבצרה ממנו מומה לעשות מלאכות טובות. ככה בירח אפריל ביום הבחינה השלישית (третьей экзамене) היה אמנם ציורו בצבעים (העמידים) הציור הראשון והמוכחר, אבל — מאלה שלא נתכרו עושיהם במדליות גדולות של כסף. אז יצא אשכנזי להשתדל מלפני האקדמיא, כי ינתן לו הרשיון למלאות את החסרון הבא לו בשביל מועדי ישראל בימים אחרים, והוא כקבל עליו לשאת את נטל שבר המשרתים ואנשי התכנית ונר למאור בימים הנוכפיים.

ככה בקש להמיר לו בעתיד את יום הבחינה בלשכות הלמודים, אם יהיה חל בשבת ויו"ט, ליום אחר, כחשבו למשפט, כי האקדמיה בתור בית למיד לבני הנעורים לא החפץ להכביד אכפה על רגש האמונה של תלמידיה מבני האמונה האחרית. בקשת אשכנזי הביאה את שלמון האקדמיה בין המצרים. זאת הפעם הראשונה אשר אחד מהלמדי האקדמיה עורר השהרות כזאת. בני אמונת רבות לומדים מלאכת המחשבת באקדמיה מימים רבים, יש בהם מבני הדתות הנוצריות ויש גם שאינם נוצרים, וזאת הלא כודעה, כי לכל דת ודת יש חקים ומנהגים מיוחדים וחגים ומועדים, ובכ"ז לא השהדל איש מהם עד הנה כאשר השהדל אשכנזי. ועוד יתרה מזה: מכל שלשים התלמידים העברים אשר היו אז באקדמיה רק אשכנזי היה האדך אשר הרים פה את שאלת הדת. מורי האקדמיה מכסו עצה בדבר בקשת אשכנזי ולא מצאו להם דרך אחרת בלתי אם להשיב פניו ריקם, ומעמם ונימוקם עמם: בכל בתי הספר ובתי המדרש למדעים בארצנו מקובל הלוח הרוסי, ועל פיו נקבעו ימי הלמוד וימי הדרור במשך השנה, ובכ"ז עד הנה לא דרש איש מבני הדתות האחרות להמיר לו זמן העבודה בימי חגיו ומועדיו לימי החול שלו, וע"כ מצא סוד הכורים, כי לוא גם חפץ למלאות בקשת אשכנזי, גם אז אי אפשר היה לו לעשות זאת מבלי הרמנא ורשותא מלעילא — מסוד המחוקקים בארץ רוסיא. אבל כאשר ראינו גם מבלי הרשיון המבוקש הצליחה ביד אשכנזי לגמור את למודיו בלשכות הטבע והעטיודים בכבוד, ורק ענותו היתה היא שהביאה לו לפחד פחד ולבלתי האמין בכח כשרונו.

עוד ישב אשכנזי בלשכת הלמודים הרביעית של האקדמיה, וכבר חשב טחשבות להפוך לקראת התחרות החרשים על מנת לקבל פרס של מדליות זהב קטנה וגדולה. באמצע ירח אונוסם 1877 רואים אנחנו אותו מבקש מלפני האקדמיה לתת לו חדר מיוחד למלאכה, כאשר חפץ הוא לעסוק בחבור סקיצית חובה וסקיצות רשות, ואין לו מקום בבית אבותיו להעמיד אנשי תכנית התכלית זו. האקדמיה כמובן מלאה את בקשתו; ובעוד איזה ירחים (10 יאנואר 1878) הוא פונה בבקשה שנית למנותו במספר המתחרים, ומבטיח לגמור חק למודיו בלשכה הרביעית בשנה זו. בהוכיחו, כי עד הנה עבר שנה שנה מלשכה ללשכה במחלקת הלמודים, ולא נחשל עד כה אף פעם אחת. בירח פעברואר כבר נמנה אשכנזי בין המתחרים ויחל לעסוק בעבודת הפרוגרממא שלו, ולתקופת השנה היה ציור חזיונו נכון. ע"פ פקודת סוד המורים אל המתחרים ע"ס לקבל מדליא קטנה של זהב בשנה ההיא היה לתאר על היריעה את „אברהם בשלחו את הגר אסתו ואת ישמעאל בנה". זקן נכבד ונשוא פנים. קומתו כארז בלבנון, ועל הדרת פניו חופפת ענה וצדק, מביט בעיני חסד ורחמים על אמתו האומללה, אשה צעירה מן המצריות, שחורה ונאוה, ועל בנו הנולד לו ממנה נער כבן שש עשרה שנה יפה ובריא וקווצותיו תלתלים. הוא הרים את ימינו לקראתם וכאלו הוא נותן להם את ברכתו. ושרה אשת אברהם, אשה זקנה, אבל יפה, גם היא עומדת פה כסתה פתח האהל ובעיני זעם היא משלחת את הגר המצרית ואת בנה. זה הוא תבן ציורו של אשכנזי. מלבד עסקו בעבודת הפרוגרממא עוד הספיקה הישעה לאשכנזי לעסוק גם בחבור סקיצות ויצמין בהם לפני מורי האקדמיה. בעד אחת מהם זכה למדליא קטנה של כסף ובעד אחרת, המתארת את „המוכס והפרוש" (ע"פ עוואנגליון של לוקס 18, 9—14) קבל ביום 9 פעבר 1879 את הפרס השני בסכום 75 ר"ב¹). עבודת הפרוגרממא הראשונה הצליחה לו ויקבל בעדה את המדליא הקטנה

¹ היצין האקדמיה 1878/9.

של זהב אשר אליה נשא נפשו (4 נאיאבר 1878), וכיחד עמה קבל את הזכות להתחרות שנית ע"מ לקבל מדליא גדולה של זהב. התמונה הזאת נמצאה עד היום בבית שכיות האקדמיא הפטרבורגית.

הפרוגרמא השניה של אשכנזי היה ציור החיזון (ב) של „האשה הזונה לפני משפט ישו הנוצרי" (ע"פ ספור העוונאנ' של יחזן 9, 1—11), וגם עבודתו זאת עלתה בידו ויזכה בעדה למדליא גדולה של זהב ולתואר חרש צייר מן המדרגה הראשונה (4 נאיאבר 1879). בתמונה הזאת תאר אשכנזי את הפרושים הסוככים את יה"נ בדמות עברים יראים וחרדים מעוטפים במליתות ותפלין. עבודתו זאת מצאה חן בעיני מורי האקדמיא, ואף שהיתה נרשמה בסימן ג', ועי"פ חקת האקדמיא אין סוד המורים יכול לזכות במדליא גדולה של זהב יותר משני ציירים בשנה אחת, בכל זאת הכירו המורים את עבודת אשכנזי לעבודה יפה השווה לכל הרעות לפרס מדליא גדולה של זהב, וישתדלו בעדו מלפני הוד מעלתו הנסיך הגדול נשיא האקדמיא ויקבלו את הרשיון לכבד גם את אשכנזי בפרס הזה¹, אשר כגללו קבל גם את הזכות להשלח על חשבון הממלכה לחו"ל להשתלם במלאכת מחשבת על משך ארבע שנים עד הגיעו לתואר עוד גבוה מן התואר אשר קבל בצאתו כמנצח מן ההתחרות השניה. וכבן היתה עבודתו השניה של אשכנזי לקנין האקדמיא ונמצאה בבית שכיות חמדתה עד היום הזה.

ובטרם בקשה האקדמיא מוצא לכסף הוצאות משלוח הפנסיונידים לחוץ לארץ, נסע אשכנזי (בראשית ירח מארט 1880) למאסקוי להתאכסן זמן קצר בבית אחיו מ' וישב שם עד סוף אפריל. וגם במאסקוי לא ישב אשכנזי כחבוק ידים, שם עסק במלאכת עמידים ויבקר בבתי שכיות החמדה של העיר העתיקה הזאת וילך לחנות בנועם אספות חמודותיה ומעשי מלאכת המחשבת היקרים מפז, ויבקר בהיכליה ובניניה המרהיבים עיני רואיהם ביקר מראיהם ועשרם, וכל אלה כנודע מרחיבים את דעתו של כל אדם ומשביחים את מעם החן והיופי בנפש כל איש ובפרט בנפש חרש הצייר, המרגשת את הנועם והיופי ביהר שאת ויתר עז.

בראשית ירח מאי שנת 1880. בשובו לפטרבורג, ובראותו כי עוד רחוק יום צאתו לחו"ל, עלה על לבו הרעיון לעשות ציור תמונה מדברי הימים להעמידו בתערוכה העתידה להיות בשנה זו במאסקוי, ולהבלית זאת בקש מאת האקדמיא לתת לו לפי שעה חדר מרווח למלאכה, ויבקשה נ"ב. כי כל תחדל מהשתדל למצוא מוצא לכסף לבעבור שלחו לחו"ל. דבר בקשתו הוצע לפני הנסיך הגדול, וביום שנים עשר לירח מאי קבל את הרשיון הדרוש, ומבלי מעצור יכול להוציא זממו. ג) „אשה מנשי האנוסים בספרד" (Marrana) זהו תכן ציורו אשר עשה, ויפקידהו ביד שלטון האקדמיא להיות שמור אהו עד זמן הפתח התערוכה המאסקוואית. הציור הזה הוצג מקודם בתערוכה האקדמית בשנת 1881 בשני השם, ויקראו לו „בבית האסורים": מי יודע אולי רע היה בעיני בעלי השלטון בימים ההם להציג לעין רואים תמונות מעיני היהודים על קרוש דתם. וזאת הלא ידועה כי הזמן ההוא היה זמן הרעמים והזועות.

בסוף ירח אקט' יכלה סוף סוף האקדמיא למצוא כסף להוצאות הנסיעה של אשכנזי לחו"ל ולכלכלתו שמה, ובראשית נאיאבר שם אשכנזי פעמו לארץ איטליא דרך מדינות אשכנז, ויהי בקעינסבערנ ובברלין, ולאט לאט אמר לקרב אל איטליא, וייטב לו להתמחה

¹ חשבון הניל צר 16.

כאיזה ערים וללמוד לדעת את מעשי ידי נאוני מלאכת המחשבת מלהיות פהו כמים ולחוש ולמהר את בקורי שכיות החכרה ולהביא עי"ן על כשרונו שואה אשר לא ימוש כמנה לעולם .

בקענינסכערג משכו עליהן את עיניו התמונות אל-פֿרעסקאָ אשר על קירות האוני-וורסיטה. הן מעשי ידי פרופיסורים למלאכת מחשבת, אבל בכ"ן שרמוט הצוירים לא נעשה בהן כטוב וכישר. כל כחן ונכורתן של התמונות האלה אינם אלא בחבור התמונות (הקומפוזיציון) ובמעלות האור והצללים. בהנאלריא של מעשי ידי חרשי הציירים החדשים מצאה חן בעיניו התמונה „אנדרעאס נאָפֿר" מעשה ידי חרש הצייר פֿ' דעפֿרענגער. היא נעשה ביד כבירה ובאומץ לב. בפני האנשים המצוירים עליה ובתנועות גום נראה עקם-פרעססיון רבה, ושרמוט הציור בכל פרמיו נעשה כהלכה. בהביטו על התמונה הכבירה הזאת קבל אשכנזי על עצמו להסיר מעליו את מורך הלב בשעת העבודה אשר שנאה נפשו. הוא חדל מירוא פן ישחת אופן המלאכה מתחת ידו, פן ילעגו לו ויאמרו עליו: הנה המושח בצבע, אבל יפחד לכאד לכל תכהה עין מלאכתו ולכל ינוס ליחה, ולכל יאמרו עליו „יבשה ידיו יצרו".

כברלין בקר באספות התמונות מעשי ידי הציירים העתיקים. התמונות הנמצאות בהערטימאשו הפמברורגי טוכות ויקרות שבעתים מאלה שבברלין. ומכל התמונות שבאספה זו לקחה לב אשכנזי רק תמונה אחת עשויה בטעם חרש הצייר ווערָאָנעזו. מעשי ידי חרשי הציירים החדשים שבבירת אשכנזי לוקחים לב הרואה שבי רק בראשונה, ובתוכם גם ציורו של מאַקאַרט „קאטארינא קארנאנאָ", אבל אחיכ יחר לו מאד על אשר חרשים אמנים גדולים כאלה אינם אדונים לעצמם ואינם מדקדקים במלאכתם כראוי. וככ"ן מצאה עבודה מאקארט חן בעיני אשכנזי, ויהי נכון ללכת אל חרש הצייר הזה ולקבד תורה מפיו בפרטים רבים, אבל לא בכל.

ע"פ דברי מליצה מאת אנשים שונים עלתה בירי אשכנזי לבקר בכתי המלאכה של גדולי החרשים שבברלין. ויהי בבית מלאכתו של ראש הכורים מן האקדמיא הברלינית למלאכת מחשבת ווערנגער, וירא שם את ציורו הגדול „הקונגרט כברלין" בשעת המלאכה; היה בבית מלאכתו של קנויס, של גוואָזו ושל פויל מייערהיים. כלם קבלוהו כסבר פנים יפות, וגם מצא תקוה בברלין להשיג מכתב מליצה בעדו אל מאקארט בוויען.

בראשית פֿעבר' 1881 בא אשכנזי לדרעזדען, ואתרי בקרו בשכיות החמדה שבעיר הזאת עשה דרכו משם לפראג העתיקה, וימצא בשכיותיה איזה דברים נכבדים. ביקח אפרייל בא אשכנזי לוויען ויבחר להתמהמה בעיר הזאת. מה גדול היה רצונו ללמוד תורת במלאכת המחשבת מפיו מאקארט נראה מזה, כי נכון היה למטרה זו להכנס במספר תלמידי האקדמיא הווינית, וגם מאקארט פקד לפנות לו שם מקום לעבוד, אבל סוד המורים של האקדמיא הפמברורגית לא דככים על זה, וע"כ לא נשאר לאשכנזי בלתי אם לשבור לו בית מלאכה לחצי שנה ולהלל לעבוד ההת השגחה מאקארט מחוץ לבית האקדמיא. הוא מתחיל שם ציורו ד) „מרים המצרית בהכירה את חמאת יסי חייה" (ע"פ הספור כבה"ח) אשר יכלכל איזה תמונות אדם. את הסקיצות אשר עשה בשביל הציור הזה עוד מרם הראה למאקארט, כי רצה בראשונה להשבוין ולהיטיבן בכל פרטיהן. מה הניעו לבחור במוכד (טהעמא) זה, בשעה שיכול לקחת לו מוסדים רבים אחרים מדברי ימי עולם — לא נדע, אבל כנראה הוא, מפני שמלכד הוכן פנימי אפשר לעשות ציור כזה גם באופן יפה ומרהיב עין, לאמר: בטעם מאקארט. מאד

חרה לו על אשר העבודה בבית מלאכתו עלתה לו בדמים מרובים, בעוד אשר לוא נכנס לאקדמיא הווינית בתור תלמיד, כי אז היה לו שם בית מלאכה חנם, וגם מאקארט יכול אז לבקר כפעם בפעם, אבל בהיותו הלוי בדעת האקדמיא הרוסית עליו להכנע לרצונה, וע"כ לא סר מפקודתה ימין ושמאל.

את הסקיזצה שלו לציור הנזכר למעלה עשה אשכנזי. בתחלה בת שלש תמונות אדם, בחשבו את מספר התמונות לעומת הימים אשר אמר לשבת בוויען. אבל אחרי אשר הראה את הסקיזצה העשויה בעט עופרת על הגליון למאקארט, יעצרו חרש הציור הזה להרבות מספר התמונות בציור הזה, ולעשותו ציור גדול ורחב ידיים, ואת הסקיזצה למלאות בצבעים, ויהי עוד מרם כלה את מלאכת הסקיזצה, ומאקארט יצא מעיר וויען ויָשָׁב רק בראשית יולי, ובמשך הזמן הזה עשה אשכנזי עוד סקיזצה אחרת לציור זה. משתי אלה מצאו חן בעיני מאקארט חלק מו וחלק מו, וע"פ עצתו החל אשכנזי לחבר סקיזצה שלישית מן החלקים הנבחרים. אבל סר רוחו מקרבו, בראותו כי לא יצלח בידו להוציא את דבר הציור הזה לפעולות בוויען. יען כי תמונת הרבה בו וארכו מאד הימים בעבודה זו, וע"כ נמר בלבו לעסוק בוויען רק בחבור סקיזצות לציור זה וגם לציור אחרים אחרים אשר יש בלבו לעשות בימים הבאים.

באמצע ירח יולי כבר עשה אשכנזי את הסקיזצות האלה: ה) „יוחנן המסביל בבית הסהר, בבוא אליו רוצח נפשו בחרב וקערה בידו“, ו) „הרוצח וראש יוחנן המסביל על הקערה שבידו“ (ע"פ ספור העו' בתי י"ד, מרקוס ו' ועוד), ז) „מות המשורר ר' יהודה הלוי“ ע"פ שירו של היינע. מלבד אלה עשה בוויען עוד סקיזצות הרבה אחרות בעט עופרת, ולהשתלם במלאכה עשה תמונות מן החיים ויחבר ציורים שונים, אשר אחד מהם הוא מזכיר למויבה, והוא: ח) תמונת אשה עומדת במעלות בית איש עשיר ועל בשרה לבוש ספרד מאמלס אדום. „אקוה“, — כותב אשכנזי בימים ההם אל האקדמיא הרוסית בענוה יתרה, — להגיע ע"י עבודה ושקידה רבה אל אשר הפנסיונירים הקודמים הגיעו בכשרונותיהם“.

אבל רוח האומץ אשר אורחו באמצע יולי חיש קץ עזבו. הוא עובד עבודתו באמונה וממלא את חובתו בצדקה, ולמרות שקידתו הרבה והתאמצותו הגדולה אין מלאכתו מוצאת חן בעיניו.

על הסקיזצה השלישית של „מרים המצרית“ שלו הסכים מאקארט, אבל לא הסכים על סקיזצה חדשה שלו אשר עשה, המוצאת חן בעיניו ובעיני כל יתר רואיה. בסקיזצה החדשה ט) תאר דמות איש צעיר לימים, „העומד על גל קבר“ וכוכה, ולנגד עיניו נצב צל נשמת המת. כל דבר תונה ועצב שנאה נפש מאקארט, וע"כ מאס בסקיזצה זו, אשר לקחה את נפש אשכנזי בשגם הוא בן העם האיכר: טוב ללכת אל בית האבל מלכת אל בית המשהה.

בסוף ירח יולי נסע מאקארט עוד הפעם מוויען, ואשכנזי החל לעסוק בציורו „הרוצח“ על יריעה גדולה רי"ח סנטימטר קומתה וקי"ט ס"מ רחבה. לשלמות אופן המלאכה הוא עוסק כמקדם במעשה ציורים קמנים ושוקד על מלאכתו, וגם מוציא הועלה רבה מבקוריו כפעם בפעם באספת הציורים הבעלווערערות, אשר שם קבוצה יקרה של מעשי ידי החרשים הגדולים האיטלקים ועוד חרשים מצוינים אחרים.

כה עבד אשכנזי יותר משני ירחים. תחת חפצו לתקן את מלאכתו הוא מקלקל לפעמים את הטוב, ובכ"ז ברצונו הכביר יגביר חילים, ואחרי הכליגו על כל פנעי המלאכה

סוף סוף העשינה ידיו תושיה ונפשו תמלא, ועוד תקוה תולד בלבו להגיע לאם לאם אל הטוב והשלמות.

ובין כה וכה התעשתה האקדמיא הפטרבורגית והתן לו הרשות להכנס במספר התלמידים של האקדמיא הווינית. עוד תעלוץ נפשו למראה מעשי ידי מאקארט כמקדם. אבל שפק יסיתרו אם יש לו הכשרון הנחוץ לאופן מלאכה כזו של מאקארט. תוכן כל ציוריו של אשכנזי יכלכל ע"פ רוב רעיון פנימי, ועיכ יחסר להם לפעמים הברק החיצון והיופי. הוא רואה ללכת ומאקארט ע"פ רוב לעינים, וע"כ מלחמה פנימית התעוררה בלב אשכנזי מלחמת היופי החיצון עם היופי הפנימי. נפשו תערוג מאד להכנס אל בית ספרו המיוחד של מאקארט, אבל נבצרה ממנו מזומה אם יצלח חפצו זה בידו ואם יקצא שם מקום פנוי בגללו. בכל אופן החליט לשבת בוויען עד סוף ירח אקט', וברשיון הנתן לו מאת האקדמיא הרוסית קוה להשתמש במקרה אם יחפוץ אח"כ להכנס באקדמיא אחרת בחו"ל. אחרי הגלריא הבעלוועדרית משכה עליה את עיני אשכנזי אספת הציורים של הנסיך ליכטענשטיין, אשר מצאה חן בעיניו מאד. בה מצא קבוצה יקרה ונכבדה מעשי ידי החרשים העתיקים, ציורים רבים מלאכת רובענס, גווידאָ-רעני ואחרים, וגם על התקרות ציורים (פלאפאָגנדס) מצוינים מעשי ידי חרשים אימלקים. "למראה מלאכות מצוינות כאלה, אמר אשכנזי עם הספר בראשית אקטמבר 1881, — תקוץ נפשך בהביטך על מלאכתך אתה".

בעצת האקדמיא הפטרבורגית עזב אשכנזי בשני לירח נאיאבר את וויען ללכת רומאה. את מעשי ידיו שמרם נגמרו שלח למישרים לבירת אימליא, ובעצמו החליט להתעכב ירח ימים בדרך. חמשה עשר יום עשה בוויניציא, ושם למד לדעת את מעשי ידי שלשה מגאנני החרשים; מיציאן, מינמאָרעטמאָ ופויל וועראָנעו. באמונה ובתם לב למד את מעשי החרשים האלה, וברוח נכונה יכול להעיד על עצמו, כי בקורי שכיות וויניציא הביאו לו תועלת רבה. משם סר לפאדובה וישב בה שלשה ימים, ובעשרים לחדש נאיאבר בא לבלוניה.

ביחד עם התועלת שהביאו לאשכנזי שכיות וויניציא הביאו לו גם מעט טפח נפש. מתחלה היו ימים אשר מעשי ידיו מצאו חן בעיניו, ויכול גם להללם, אבל עתה רבקה לשונו לחכו ומאומה לא יגיד לתהלה מעשי אצבעותיו. בתמונת "הרוצח" שלו נעשו אמנם תקונים רבים, ובפרט בשרטוט הציור, אבל עתה ברק הצבע יעורר בלבו רגז וקצף. ואחרי כי קוי התמונה נעשו כהלכה, הנה תקוה תקנן בלבו כי עוד יצלח בידו לשפר גם את עין הצבע. עד בואו לרומי ייבש צבע הציור, ואז תהי לאל ידו לתקנו ע"י משחה בצבע דק שקוף (жесчирова) ועי שינוים עקריים.

בבלוניה בקר בבית שכיות האקדמיא למלאכת מחשבת אשר בעיר הזאת, ויהענג על קבוצת מעשי ידי גווידאָ-רעני, ומשם סר לפלורנציא וימצא בה אספה יקרה ונכבדה של ציורים מעשי ידי גאנני החרשת, ובתוכם גם איזה של ראפאעל, אשר על פיהם נראה גדולתו וכשרונו הגאוני של חרש הצייר הזה.

בראשון לירח דעקאבר בא אשכנזי לרומא, ומיום העשירי לחדש הזה שכר לו שם בעזרת הפרופ' בראַנניקאוו בית מלאכה על משך ששה ירחים, וחל עוד הפעם לעבוד במלאכת ציור "הרוצח", אבל עתה, במרם יגמור מלאכתו זו, אמר לגשת אל מלאכה חדשה אל מלאכת הציור ("מששה רועה צאן יהרו כמדבר" (במרים יבא אל פרעה מלך מצרים)). עתה הכיר עוהתו: בהיותו בוויען היה יום יום מבלי הרף עוסק במלאכת ציור

אחד, מבלי תת לצבע הלח ליבוש, וע"כ כהה עליו מראה הצבע. הוא מתאמץ לשפר עתה את עין הצבע בציור „הרוצח“, ולמקומות אשר לא ימצאו חן בעיניו הוא נוהג פנים חרשים, ובצדיה שכר לו את בית מלאכתו רק על משך חצי שנה, למען אשר יוכל אח"כ לנסוע בימי הקיץ לעשות לו עמידים (ציורים מן החיים והטבע) ולהחליף את בית מלאכתו זה באחר טוב ממנו.

היוקר השורר ברומי מסך מעט הוגה בחיי אשכנזי השוקמים, ויחל לפחד פחד פן לא יספיק לו כסף כלכלתו הנתן לו מאת האקדמיא הפטרבורנית לצרכיו המרובים בעיר, הגדולה הזאת, ודבר פהדו לא הסתיר גם מעיני האקדמיא. „סה רבה היתה שמחתי, — כותב אשכנזי בראשית יאנואר 1882 אל האקדמיא הרוסית, — לוא אפשר היה להציג בהערכה המאסקוואית את „האנוכה“ שלי, וסכה פשוטה וגשמית לחפצי זה; מי יודע אולי ימצאו שם קופצים עליה, ושאר הכסף אשר אמצא במחירה יהיה לי פה למשען ועזר. לשוא הגידו בארצנו, כי ברומי נמכר כל דבר במחיר זול; פה גרל היוקר, והוא נכר ביתר שאת לאורחים שבאו מארצות וערים אחרות“.

בהערכה הכללית שבמאסקוי בשנת 1882 הציגה האקדמיא ממעשי ידי אשכנזי מלבד „האנוכה“ שלו „בבית האסורים“ גם את „הזונה לפני משפט יה"נ“, כאשר הציור האחרון הזה היה קנין האקדמיא.

בירחים הראשונים לבואו לרומי לא יצא אשכנזי לראות ביקרות העיר העתיקה ובשכיותיה. בתחלה ינע לבקש לו בית מלאכה, ואח"כ ישב באהל העבודה ויחל לעסוק במלאכתו. עבר יאנואר (1882), חלף פֶּעֶבֶר, וגם מארס אהא, ועד ציור „הרוצח“ שלו לא נגמר כלו: לא על נקלה אפשר לעשות דבר יפה בלב המים. אבל המטרה הזאת היא לנגד עיניו ולה משאת נפשו. כבר עשה את הסקיזצה שלו לציורו „משה רועה צאן יתרו במדבר“, ועתה עליו להחל לעשות עמידים לציור הזה תחת כפת השמים.

בראשית מאי שומעים אנהנו את אשכנזי כהאונן, כי הקוני „הרוצח“ שלו הולכים לאמ לאמ. עתה הוא מרגיש, כי לעת כזאת הוא איננו כסוגל כלל לנמור את המלאכה הזאת עד תומה כאשר יש עם לבבו, וע"כ נמר בלבו להניח לע"ע ידו מן הציור הזה, ולעסוק במעשה עמידים מן החיים ומן הטבע, אשר בהם הוא רואה ברכה. „לראבון לבי, — כותב אז אשכנזי, — צריך אנכי לאזור שנית כח הסבל, וכיותר נוכחתי בנחיצות הדבר הזה, אחרי אשר הניעתי עצה האקדמיא לבלתי החיש מעשי“.

זמן שכירת בית מלאכתו ברומי חלף, ואשכנזי אמר לנסוע לוויען אל ההערכה הנפתחת שמה. את כל כליו וחפציו הפקיד בידי מכירו שברומי, וישם פעמיו דרך פלורנץ לעיר ויניציא, מקום שם עוד הפעם הלך לחזות בנועם מעשי ידי החרשים העתיקים, וברושם חדש שעשה בנפשו מראה התמונות העתיקות בא בשערי ההערכה הווינית. בעין בוחנת הביט שם על מעשי ידי החרשים הצרפתים והאשכנזים, וישוה אותם אלה לאלה, המלאכות המצוינות לברן והמלאכות הגרועות לברן, וימצא את האסכולה האשכנזית גבוהה במעלה מן הצרפתית. היפה והמצוין שבציורי ההערכה הזאת הוא לפי דעתו „מגפת הרומא. עיר מורין“ מעשה ידי הרש הצייר גאללע. הציור הזה מצוין בהותם החיים ההומים והטואנים שנמכע בו ובאופן המלאכה המדויק.

מוייען סר אשכנזי לעיר בראדי (בראשית יולי) לימי הקיץ לעסוק שם במעשה עמידים. בעיר הזאת לא הרק מנבול ארץ רוסיא הוא מחקה (יא) פני יהודים מנודי רוסיא, ועושה (יב) תמונת קטנית מחיי נודדיהם. בדרך בואכה בראדי בקר אשכנזי את

קראקא, שם ראה עוד הפעם את ציורו של סעמיראדסקי „כאורות דת הנוצרית בימי נירן קיסר” — הם קדושים שנשרפו בעד קדוש דתם, אבל אחרי ציורו של גאללע נראה לו הציור הזה כאלו חסר בו מאימה, ונופל הוא ממנו רב בערכו.

לב אשכנזי, בהיותו מלא תקיות טובות ומגמות נכבדות לעשות תושיה במלאכת המחשבת ולמצוא חן בעיני האקדמיא, בשים אופן לא יכול לנבא לו קצף מצד האקדמיא מורתו ומחנכתו. אבל כנראה מולו גרם לו לשמוע גערה על לא חמס בכפו. סוד המורים, בשמעו את חות דעתו של אשכנזי על אדות גדולי הדרישים שבזמן הזה במדינות אירופא (התערוכה הווינית), בשעה שהוא בעצמו עוסק לפי דעתם בקמנות, בחבור איזה המונות קלי ערך מחיי הנורדים מרוסיא. בקר להזכיר את אשכנזי, כי החת חותו דעה ע"ד גדולים ממנו, טוב אשר יביא את מעשי ידיו עצמו לפני האקדמיא להראות עד כמה גדול הוא בעצמו במלאכת חושב, ובדבר שבתו בבראדי, טוב אשר לא ישבח כי מטרת השלחו לחו"ל להשתלם במלאכת מחשבת גבוהה היא ורבת ערך מעסקו בעיר בראדי, ועליו לזכור את החובה המוטלת עליו ביחס אל האקדמיא ואל המטלכה אשר מכספה שחדה לחנוכו, וכי תעודה אחרת לו לגמרה, וע"כ מיעצת אותו האקדמיא לשוב לעבודתו ולחגור שארית כחו למלא את חובותיו באמונה ולקרב לתעודתו בשקידה עצומה וביד חרוצים.

בירחי אויגוסט וסענט שם אשכנזי את לבו להיטיב את מצב כריאתו, כי הש כחו מרוב העבודה. זמן קצר ישב בגלייכענבערג ומשם נסע למעראן, וישב שם ימים רבים, כי נחוץ היה לקוםם תריסות גוו הרפה ולהוסיף שם חיל לימים הבאים, כי המלאכה עוד מרובה.

תוכחת האקדמיא הגיעה אליו בהיותו במעראן. ויקבלה בהכנעה, כאשר ישמע בן לתוכחת אמו, אבל סהר להצטרק, כי אף רגע לא שבח את חובותיו המוטלות עליו מצד האקדמיא ומצד המלכות. הוא עוסק במלאכתו יתר מכפי כחו. ותקותו חוקה, כי אף אם התמהמה בכל זאת סוף סוף המצא עבודתו חן בעיני האקדמיא, יען כי אינו נוהג בה קלות ראש. עיקר סורו לבראדי היה לא בשביל לעשות שם ציורים מחיי הנורדים מרוסיא, כי אם לבקש לו שם מפוסי פני יהודים בשביל ציורים מספורי התנ"ך, אשר אמר לעשות, ואת נסיעתו לעיר זו לא עשה כלל, לולא היה או בקרבתה בווייען על התערוכה.

לוא היו כנפים לאשכנזי, כי אז כצפור סהר לעוף כרומי לשוב אל מלאכתו הקודמת, יען כי קצף האקדמיא מסך רעל בלבבו השוקט, אבל מן השמים עכבוהו להתמהמה עוד במעראן, וכל זה לטובה: במשך הירחים היתרים שישב בעיר הוא הספיק להנפש, לאסוף חיל ולהבריא את בשרו, ובכח חדש יכול אח"כ להוסיף עבודתו כרומי כקדם. מרוב הגשמים נבקעו המעינות חוצה ויכסו המים את עין הארץ וישחיתו את מסלות הברזל. ככה היה לאשכנזי לשבת במעראן כמעט עד ירח פֶּעֶכֶר, עד אשר סר המבול ויבשה הארץ ונתקנו מסלות הברזל.

גם במעראן לא ישב אשכנזי בחבוק ידים. שם הספיק לחבר ציור גדול ולעשות שרמוט ממנו על יריעה גדולה שני מעטר רחבה מחיי החולים המתרפאים על הקורפלאטץ (יג) (שדה התרופה) ולעשות שם איזה עמיודים מן החיים והמכע לצרכי הציור הזה, אשר יש בלבו לגמרו בכלותו את מעשי ידיו אשר החל סכבר. ואחרי אשר גם מלאכתו זו נעשתה בלב תמים ובשקידה אמיתית, לכן קוה כי האקדמיא תסכים גם עליה ותאמר לעושיה: כן עשית.

רק בראשית ירח פֶּעֶבֶר 1833 עלה לאשכנזי לשוב לרומי, ומיד שב לעבודתו בקדם. שנתים ימים ויותר ישב עוד בבירת איטליא עד אשר באחרונה כלה את מלאכתו, ובירח יוני 1885 שלח את ציוריו אל האקדמיא הרוסית בספ"ב. משך הזמן להשתלמותו בחו"ל על חשבון המלכות נגמר כבר בירח אקט' 1884 (ארבע שנים לחרשי ציירים), אבל לו נתנה ארכא עד ימי הקיץ, כל"ס בגלל אשר חלה ירחים אחרים וקצרה ידו מעשות תושיה בזמן ההוא.

לנגד עיני מורי האקדמיא הוצגו שני הציורים הגדולים שלו, "משה רועה צאן יתרו במדבר" ו"הרוצח הנושא ראש יוחנן המטביל בקערה"¹. וביום הרביעי לירח אקט' בישיבת סוד המורים היתה ראשית משפמם על דבר מעשי ידי אשכנזי וכלם הודו פה אחד, כי "ימי שבתו של אשכנזי בחוץ לארץ הביאו לו ברכה רבה ויעזרו להתפתחות כשרונו במלאכת מחשבת, וע"כ הסכים סוד המורים על המלאכות ההן ויקימן בפה מלא".

משה רועה צאן יתרו במדבר

העתקה מס' נאשי חודאשוניקי". ח"א צד 19

משה, איש זקן ונשוא פנים, נבה קומה והדרת כבוד. עליו, יושב במדבר על תל סלע נשען על שמאלו, ומטה אלהים בידו הימנית. יושב וחושב מחשבות עמוקות על דבר גורל עמו האמלל אשר מצרים מעבידו. בפרך. את צאנו הרביץ בצתרים, וכלבו הנאמן השומר עדרו רוכץ גם הוא לרגליו.

¹ העתקה ממנו נדפסה במכה"ע. שויוואמ' אבאורעניע' לשנת 1888, נוי 6 צד 98, ובס' לעקם רוססקיך חודאשוניקאו של סאבאק אות א', וגם בסה"ע וויעסטניק איזיאשניך איסקוסטוו 1886, חוברת ה' (פוטוטיסיא של שמיין).

ובכן הצליח ה' את מעשי אשכנזי, והאקדמיא הכירתהו בעדם לחבר שלה, וברביעי לירח נאיאבר 1885 ביום חג האקדמיא מדי שנה בשנה נמסרה לו תעודת „אקדמיקר למלאכת מחשבת“, „בעד ידיעותיו המצוינות בציור ההיסטורי“ כתובה וחתומה בידי הנסיך הגדול נשיא האקדמיא וראש המורים⁽¹⁾.

את ציורו „הרוצח“ קנתה האקדמיא מיד אשכנזי והשימהו בבית משכיתה⁽²⁾, וגם על ציורו הגדול „משה נמצא בקרוב קונה הוא, הקצין ס' מ' מרעמיאקאו במאסקוי, החוכב מלאכת מחשבת ומאסף מצוין ציורים יקרים, אשר בית משכיתה נודע וכפורסם לאחת ממפלאות בירת טמלכתנו הראשונה.

בירח פֶּעֶבֶר' 1886 הוצגו שני הציורים הגדולים ההם של אשכנזי בתערוכה האקדמית, וביחד עמם הציג אשכנזי עוד ארבע מלאכות מאלה אשר עשה בשבתו בחו"ל. בציורו יד „ה שחוק בעצמות“ תאר שני נערים אימלקים יושבים זה לעומת זה על הארץ, האחד זורק עצם קמנה ברוח למעלה והשני מתבונן על מעשהו, וכמו נכון הוא כרגע לעשות גם הוא כזאת, ועל ציורו מו „צנת שלג בחוץ“ הראה ג"כ נער אימלקי מנערי העניים לבוש בגד עדים המהכוץ ואוסף ידיו ורגליו אליו למען יחס לו מעט בקרה. על הציור נרשמה שנת 1885. כמו בשני הציורים האלה, כן בשנים האחרים: מו) „ראש אשה אימלקית“ והמונת יו) „אשה אורנת פוזמק“ ניכרת השפעת מלאכת המחשבת הרומית, וביחוד בעין הצבע הנראה בעין הציורים העתיקים מעשי ידי החרשים הקדמונים.

כרין כל מכובד בתואר „אקדמיקר“ ע"פ חקת האקדמיא הקודמת, כן לפי החלמת המינאט בדפרמנט ההערפֶּלֶרִי מירח מארט 1886 נמנה גם אשכנזי ע"פ הצעת האקדמיא בכתוב פקדי המלכות בתור טימולארראמה, ומשפט הבכורה לו מיום 4 נאיאבר 1885; ובסוף הקיץ (22 אויגוסט) של שנת 1886 נתנה האקדמיא לאשכנזי תעודה כי בתור פנסיונר של האקדמיא הקיסרית למלאכת מחשבת בחו"ל הוא חפשי מצאת לעבוד בצבא בעת שלום ונמנה על חיל הפקודים במשך מ"ו שנים כאמור בסעיף 963 בחקה השניה של הלכות חובת עבודת הצבא במדינה.

מן העת ההיא כיצאנו ציור קמן מעשה ידיו מתאר יח) דמות „סנדלר זקן“, אשר העתקה ממנו נרפסה ע"פ פתוח עץ של מ' באראנאָווסקי בגליון 27 של ככה"ע „ניווא“ לשנת 1886 צד 681.

בתערוכה האקדמית בשנת 1887 יצא אשכנזי בציור עברי שהתאים עם קורות הימים ההם. על ידיעה קמנה נראה תואר עבריה צעירה או עלמה קוראת במכה"ע „נאוואיע לורעמיא“ ימ) „ידיעות מעציבות“, והזקן העברי (כל"ס אביה או חמיה) מקשיב ודבריה רוח יגון נסוך גם על פניו⁽³⁾. ביחד עם הציור הזה הציג שם גם כ) המונת מר ל' פ' ...

⁽¹⁾ מובא גם בחשבון האקדמיא לשנת 1884/5 צד 22.

⁽²⁾ חשבון האקדמיא לש' 1885/6 צד 42. בשנת 1891 כבר לא היה הציור הזה שמה. כ לא בא ברשימת קלאגנס משנת 91, איפה שמה האקדמיא את הציור הזה לא נדע.

⁽³⁾ פתוח עץ מן הציור הזה נרפס במכה"ע „שויוואס' אבאורעניע“ לשנת 1887 גליון 19, צד 292. שיטוט ההעתקה נעשה שלא בריוק וכאלו בע"פ, ואיננו דומה לשרטוט גוף הציור. שנית הוצג הציור הזה בשנת 1888 בתערוכה שנערכה בבית האקדמיא לטובת אלמנות הארריכלים הנפטרים

שבר ציורו זה, אשר מצא במחירו במכרו אותו ליד הגביר אברהם זק מפמברורג יצא בהפסד שבא לו על ידו מאת האקדמיא. כנראה רע היה הדבר בעיני שליטי האקדמיא בימים ההם לראות, כי יוצא אשכנזי בדרך זו, וכי יהדותו תנצח על התנאים המקובלים בתרשת הציור, ותתאנף בו האקדמיא עוד הפעם, ולא הסתירה זאת כנראה מעיני אשכנזי. בראשית הקיץ ההוא, אחרי התערוכה האקדמית הנוכחת, אמר אשכנזי להחל במעשה ציור גדול מספורי התנ"ך בשביל התערוכה העתידה להיות בפאריז, יען כי ראה שהסקיצות שלו לציור הזה לא רעות הנה ולא בוסר. ויפן אל האקדמיא בבקשה לתת לו למשך שנתיים ימים או שמנה עשר חדש בית מלאכה למעשה הציור הזה. כיסוד לחפזו ספר במכתב בקשתו, כי מעת שובו מחו"ל ועד עתה הוא מוסיף להשתכלל במלאכת מחשבת אמתית (?), ואת אשר הציג בתערוכה האקדמית האחרונה את "הידיעות המעציבות" שלו, אשר עשה בדרך אנב בין הרבה עמיורים אחרים להתחנך באופן המלאכה, היה רצונו רק להיטיב מעט את מצבו החמרי, וכו'. כה בקש אשכנזי ויצטרק כאחד, בהרגישו בעצמו כי הציור האחרון שלו איננו לרוח האקדמיא מורתו, אבל דברי הצמדקותו לא הועילו לו במאומה, כי השיבו פניו ריקם ובקשתו לא נמלאה.

מבלי בית מלאכה מיוחד לעבודה קשה מאד לחרש צייר לעשות מלאכה גדולה, ואשרי האיש אשר יש בידו לשכור לו בית מלאכה רחב ידיים ומלא אורה כנחוץ לעבודה כזאת. בעיר המלוכה גם דירות פשוטות נמדדות באמה וזרת, וכל אשר תגדל מעט יותר מארבע אמות מרבעית כן ירבה כסף שכירתן מרבה להכיל, ובפרט בתי עבודה לחרשים ציירים. חדרים כאלה כמעט אינם במציאות, ואם איזה בעל בית יטכים לערוך בעלית ביתו מעין עם חדר למלאכת חושב, הלא אז לא יסולא המעין הזה במחיר פז. מובן הדבר כי לא בכל שנות שבתו בעיר המלוכה יכל אשכנזי להתענג על עבודתו בחדר מלאכה ראוי, ולכן למרות חפזו היה עליו כפיטם בפעם להסתפק במעשה ציורים קטנים ועירי אנפין אשר יש לעשותם בכל דירה פשוטה.

בתערוכה האקדמית בשנת 1888 הציג אשכנזי שנית ציור לא גדול, וגם הפיטם בתוכן עברי, (כ"א). ערב שבת עם חשכה" — זהו שמו אשר קרא לו, וכאמת האר לנו דמות אשה עברית מנשי החרדים מברכת על הנרות בע"ש. אור הנרות המהול עם אור היום הפונה לערוב מאיר על השלחן הערוך המצופה במכסה לבן ונקי, וחוזר בעין לבנת ספיר חכלילי מחלקקות פני התנור הלבן, ובשביבי ננה המבריקות מכפתורי המנורות ופרחיהן. כל פרטי הציור אומרים כבוד לקראת שבת מלכתא, גם בגדי החג אשר על בשר האשה. גם עמדתה והכרת פניה מפיקות הוד קדושה לקבלת יום המנוחה. נראה כי ציורי אפפענהיים פעלו על לב אשכנזי פעולה עצומה, ואת אשר תאר חרש הצייר ההוא שחור על גבי לבן מחיי היהודים בנאליזציען, השכיל חרש הצייר שלנו לתאר בצבעים חיים מחיי יהודי רוסיא ומנהגינו אנו.

(כ"ב) "חתן תלמודי (מופלג) עומד במסה לפני הרב במעמד המחות נים" — זה היה הציור החדש אשר עשה אשכנזי אחרי הנכר קודם, ואשר הציג בתערוכה האקדמית בשנת 1890. החתן ערדנו נער, הוא לבוש בגדים ארוכים כמנהג ליטא

ויתומיהם. פת השתתפו לא תרשי ציירים, כי אם עשירים בעלי שכיות ציורים, אשר גם ביניהם היה בקצין זק בעל הציור הזה.

ופולין ופאות מסולסלות היוצאות מתחת לכיבעו מקיפות את פניו החורים. לבו נכון וכפוח כי יעמוד בנשיון הזה ולא תהיה ידו על התחתונה, אבל בכל זאת דאגה המריד את לבו ובושה מעט תכסה פניו, ברעתו כי המחותנים המו אונים להקשיב כל הגה היוצא מפיו ועיניהם פקוחות לראות כל תנועה בשרירי פניו, אף כי פניהם מעידים כי שמחה תמלא נפשם ולבם טוב עליהם. כנראה קץ המסה הולך וקרב, יען כי השרכן והשרכנית נושאים יין ומגרנות לכבד בהם את האורחים היקרים והנכבדים, ונכר כי כל רגע כשעה בעיניהם, וקשה להם למאד לחכות עד אשר ישמע קול המו"מ ברמה בבית⁽¹⁾. ביחד עם הציור הזה הציג אשכנזי בתערוכה הזאת עוד שני ציורים: (כ"ג) „לעת זקנה", (כ"ד) ו „הר עיֹות" (покаяние).

את ציורו הגדול (כיה) „עמרם וינכבד אבות משה" אשר הציג אשכנזי בתערוכה האקדמית בשנת 1891 עשה מכבד. זוכר אני, כי ראיתי את הציור הזה כמעט נכון ונגמר בבית מלאכתו עוד בשנת 1888, והזכרתיו לטובה בעתו במכתב"ע „היום" אשר הייתי או במספר עוזרי מכה"ע הוא, אבל אשכנזי בחר להציפניו איזה שנים בביתו במרמ הוציאו לאור וציגוהו לנגד עיני רואים בתערוכת מלאכת חושב. עמרם לבוש בגדי איש מצרי מכין הבא נמא לבנו הילד אשר בחיק אשתו היושבת ארו בסכה על פנת נג. כלי מלא זפת עומד על גחלים לוחמות וקישור קל ורק עולה ממנו. — בזפת הזה כנראה יחמור כרנע את התבה מחוץ. הנערה הנצבת בפתח הסכה והמכמת החוצה בל"ס בתו היא, מרים אחות אהרן ומשה. הוא התיצבה לשמור לבל תחדור עין שומרי מלך מצרים אל סכתם, פן יבלע להם.

לנו העברים מכרי תערוכות הציורים נעים תמיד לראות ציורים יפים ונעשים כהלכה מחיי עמנו בעבר ובהווה, אבל הינעם גם לחרש הצייר העברי להציג תמיד מחוות כאלה—זו שאלה גדולה היא. דבר גדול עושה חרש הצייר בקחתו איזה רגע מחיי היהודים ליסוד מוסד לציורו ובתארו אותו באמת וכהלכה. ממנו עיני הרואים מבני הנכר החיונה בעליל כי לא גוראים אנחנו, וכי גם לנו לב בשר ונפש אדם. הוא עושה באופן זה את חובתו לעמו, ועל העם כנראה לשלם לו כגמולו; אבל לא כזאת אנחנו רואים, קצינינו ועשירינו מסבות שונות, — מפני קמצנות, חוסר מעם או יראת היהדות, — עיברים בשתיקה מנגד למלאכות כאלה, ואם ימצאו חפץ לקנות מלאכה יפה בתערוכה, או יבחרו ציור מעשה ידי בן עם נכרי ובתכן זר. ועתה הן לא נפלא בעינינו אם רוב חרשי ציירינו ויוצרי הפסל מבני עמנו לוקחים להם מעשים מדברי ימי העמים והדתות האחרים ליסוד מוסד למעשי אצבעותיהם ותולדות ישראל מונחות אצלם בקרן זוית.

ככה לא על אשכנזי ההיינה הלונותינו, אם יצא בשנת 1892 בהערוכה האקדמית בשלשה ציורים לא עברים. אמנם עלינו להודות, כי התכן הכללי שבהם לא נשא עליו חותם תכנית כל עם. הציורים האלה הם: (כ"ו) „לקבל גמילות חסד" (За получение милости), (כ"ז) „הראיון בבקר השכם" — אשה אחת ערויה בלבוש הדר מבקרת

⁽¹⁾ הציור הזה הוצג אח"כ באתר התערוכות האמריקניות (כנראה במשיקאגא) ויהי שם לקנין עשיר אחד, וביר סחברו לא נשארה אף העתקה פוטוגרפית.
⁽²⁾ העתקה ממנו פתוות עץ ע"י מ' ראשעווסקי נדפסה במכה"ע „ניווא" שנת 1892 גליון 16. עמוד 353.

בבית רעותה בבקר, בשעה שהאחרונה עודנה במעיל הביקר, (כ"ח) „והונה מחשבות“ (B's peslyasa). את הראשון משלשת הציורים האלה קנתה האקדמיא מיד אשכנזי, ותשימהו בבית שכיותיה, ומשם שלחתהו האקדמיא בשנת 1896 לבית שכיות העיר אדעססא בין תשעה המלאכות היפות¹ .

בשנת 1893 בא אשכנזי אל התערוכה האקדמית עוד הפעם בציור עברי. הוא האר (כ"ט) „ח הונה עבריה“ באחת העירות הקטנות מן „התחום“. החתן והכלה בליות השושבינין שבים מחצר ביהכ"נ הנראה מימין, אשר שם העמידו את החפה תחת כפת השמים כמנהג ישראל. נראה שזה עתה יצאו מחפתם החתן העלם, אשר כובע צילינדר חבוש לראשו, ומעיל ארוך עומה על כתפיו, והכלה הנערה הלבושה לבנים, וצעף שקוף דק על ראשה. עוד הנערים שהחזיקו כמטות החפה לא הספיקו למוש ממקומם, ורק אחד מהם החל לשאת את מטהו בחזרה אל אולם ביהמיד. הרב מסדר הקרושין בליות השמש הולכים לברם מצד הרחוב מימין, והשושבינין עם כל יתר הקרואים הולכים מאחרי החתן והכלה באמצע הרחוב. מה נאמנו תמונות ארבעת המנגנים העברים! הזקן המנגן בעונב גדול כביש דרך מצקפיו על מיתרי עונבו, וכאלו בוחן בעיניו את קולות השאנה והרעם אשר מוציא מהם, וידי משנהו הזקן גם הוא, אשר מצלתיו (Дембелы) תלויות בכתפיו, פורטות ומרקדות על פני המיתרים כאילים. הוא איננו מביט על כלי זמרו, כי יודע הוא את כל פרטיו בע"פ, ורא ישנה בנגונו אף כל שהוא, — זהו הקאנצערטמייסטר של הקווארטטעם העברי. שני המנגנים האחרים הם צעירים לימים; המנגן בעונב קמן עודנו נער, והשני המחלל בחליל גדול ממנו בשנים—כנראה מאנשי החיל המשותרים. הברדחן הולך לפנייהם ומפקד על הנגונים, והשמש הקטן ספנה דרך לכבודה ומגרש את הנערים השייכים מעל הרחוב. הנה זה נער עברי („בארבע כנפות“) אחד מחקה את הנועות המנגן בעונב בשני המקלות שבידיו, וחברו מתהפך וכמו חפץ ללכת בידיו, גם נער שלישי הולך יחף מר אליהם, אבל בחפזו נפל וישתרע על הארץ. הנה הילדה הקטנה, אשר אך כתנתה לעורה, הנהוגה בירי אחותה הכבירה, הכלים את הנער השובב אשר נפל, אבל הוא איננו שם לבו אליה. מה נפלא תאר שלש הנשים ההולכות ומרקדות לפני הכבודה מימין המנגנים! העלמה אחות הכלה או החתן עודנה רכה וענוגה, ורגליה הציוריות הסכינו לכרכר ולפזז, וע"כ על נקלה הצעיד ברקודיה לאחור, ופניה לעומת חברותיה, אשר תאחו בידיהן ביד רמה. השניה היא כנראה אִם החתן או הכלה, השמחה לראות את פרי במנה טובל לחפה, והשלישית הוקנה היפה בל"ם אִם זקנה אשר זכתה לזקונה לראות כלולות נכריה. כל הציור אוכר חן וכבוד לעושיו, אבל ככל זאת עלינו לדודות, כי באחת החמייא הצייר הנכבר את המטרה. אמת יותר מדאי הראה הפעם בתמונה הנערים השוכבים, אשר יתנו מקום לאנשים זרים למעות בהן, ולולא ידענו את נפשו הישרה ואת אהבתו העזה לעמו, כי עתה על נקלה יכולנו לשנות ולחשוב, כי באמנה מצחק הוא בנו, יען כי באמת כל בני הנכר ואף המשכילים שבהם, שהביטו בציור הזה, — ע"ז אעידה עדות נאמנה, כאשר אוני שמעו כזאת, — שחקו לעגו למנהג היהודים הדורשים כלי ספק ע"פ רתם, כי נערים ילכו בידיהם לפני המתחננים הצעירים, ועוד ביאורי הבל אחרים כדומה לזה. הלא על נקלה יכל חרש הצייר לסחוק את שלש תמונות השוכבים האלה מעל ציורו ואז הכל על מקומו בא בשלום.

¹ חשבון האקדמיא לשנת 1896, צד 16.

מלכד התערוכה האקדמית לקח אשכנזי משנת 1891 והלאה חלק גם בתערוכה של „הברת החרשים הפטרבורגים”. סאבקא בספרו „לעקס” רוססקיך חודאשוניקאוו” (עיי”ש בערכו) מעיד, כי בשנת 1891 הציג אשכנזי בתערוכה זו שלש מלאכות, ואחרי כי איננו מזכיר את שמותן נראה לנו כי לא חדשות היו, כי אם ממעשי ידיו משכבר הימים. בשנת 1892 בימי הקיץ נסע אשכנזי בערים וכפרים שבפלכי המערב ובפלך סמאלענסק להעתיק שם תמונות המקוטות מן המבע, וכימי הבציר השתתף בתערוכת „החרשים הפטרבורגים” בשני ציורים (ל) „הנעורים והזקנה”, (ליא) ו„האחרון בבית התפלה” (Почтальонъ въ деревнѣ). התערוכה הזאת נפתחה בשנת 1894 במאסקוי, וגם ציורי אשכנזי היו בהוכה. שלש שנים רצופות לא הציג אשכנזי דבר ממעשי ידיו, וע”כ לא נודע לנו טאומה מעבודתו במשך הזמן ההוא, ורק בשנת 1897 הופיעה מלאכה אחת קטנה ויקרה ממעשי ידיו: (ל”ב) „המנגן בכנור גדול”. בו אנחנו רואים זקן יפה יושב באמצע חדר נקי ומחודר בכלים נאים ולדגליו נצב כנור גדול (וויאלאנצלל) אשר ינגן עליו על פי מעמי הנגינה הכתובים על הספר הפתוח דגנר עיניו על גג עמוד העץ הנעשה מעשה חרש צעצועים. האור הרב הזורע על פני הציור, יקרת כל כלי הבית המצוירים עליו, פני הקוק המנגן המפיקים חן ואון קשבת, כל אלה הם דברים המושכים עליהם את עין הרואה לאהבה אותם ולהתענג לכראיהם. בשנת 1898 הוצגו שתי מלאכות ממעשי ידיו אשכנזי: (ל”ג) „הנער הלומד שיעורו” מעיד על יחס אבותיו ומוריו אל מעשיו; כנראה בן יחיד הוא או אהוב אבותיו, אשר יתנו לו לעשות תמיד כלבבו, ועל כן לא מצא לו מצב אחר ללמוד את שיעורו, אשר פקדו עליו מוריו בבית הספר. בלתי אם בשכבו אפרקדן על סמת מושב מבלי כר כראשותיו וכהציבו רגליו הכפופות זו על גב זו ככפלה. ציור (ל”ד) „בעלת הקאפאפע” — הוא פסוק אחד מספור חיי הזקנות בארצנו, רגע אחד מן החיים ההם בעצמם. איננו צריכים ללמוד חכמת הפרצוף למען קרוא מעל פני הזקנה היושבת ומוחנת קפא ברחיים קטנים אשר על ברכיה, כי הסכינה בעבודה כזאת אם לא פעמים בכל יום, לכהפ”ח יום יום, וכאלו כל עצמותיה תאמרנה, כי שבעת רצון היא בעבודתה וזאת אשר בשכרה תוכל להתענג על טוב המעם וריח הניחוח של המשקה החביב. בשנה ההיא בימי הבציר הביא אשכנזי אל התערוכה ההמונית שנפתחה בעיר המלוכה מלכד שלשת הציורים האחרונים גם איוה מציווריו הקודמים: „הגר”, „צגת השלג”, „והאנוסה”, ו„שחוק העצמות”, ועוד ציור אחד אשר כנראה הוא נעשה על ידו מכבר, אך לא הוצג עד כה בתערוכות החרשים. שם הציור הזה (ל”ה) „על הפרורים האחרונים”. עליו נראה תכנית איש בא בימים, אשר בפניו שולח רוען, יושב על יד שלחן האכילה. ע”פ שם הציור נבין, כי רצון חרש הצייר היה להראות מה רע ומה מר גורל האיש אשר זה עתה אכל את הפתותים האחרונים שבביתו, מבלי דעת מאין יקח לו מזון לכשירעב שנית¹). בפעם האחרונה הציג אשכנזי בתערוכת „החרשים הפטרבורגים” שתי תמונות אדם: (ל”ו) פני הארדיכל א’ האממערשמידס, (ל”ז) פני העלמה פ... (1899).

מלכד הציורים המנויים למעלה נמצא ביד אשכנזי (ל”ח) ציור תמונת הח’ ראבינא= וייטש אשר תרגם את התלמוד לשפת צרפת. את התמונה הזאת עשה אשכנזי מן החיים בהיווה עדנה בחו”ל.

¹ מ, צי ידיו בתערוכת התמונות נזכרו לשובה בהצפירה 1898 גו’ 219 .

משאת נפש אשכנזי ומחמד לבו בשנים האחרונות היה ציורו הגדול (ל"מ) "קהלת", אשר עמל עליו הרבה בהשכל ודעת, ולא לשוא היה יגיעו, כי יצא מתחת ידו מתוקן בכל פרטיו בין מצד ההיסטורי ובין מצד אופן המלאכה הכצוין. אשכנזי נודע מכבר לידע שפת חרשת הציור ודקדוקה על בוריה וכותב תמיד על מדרת השפה הזאת, עד כי במלאכות ידיו כמעט לא תמצאנה שגיאות נגד חקי הדקדוק ההוא; בין מצד השרטוט, האור והצללים, ובין מצד עין הצבעים ויחוסם זה לזה, כל מעשי ידיו יעידו כי אמן נפלא הוא. אבל ציורו האחרון "קהלת" עולה במעלותיו על כל מעשי ידיו הקודמים. "קהלת" בן דוד מלך בירושלים יושב על כסא מלכותו והוגה מחשבות יגון: "הכל הבלים אמר קהלת הכל הבל". על פני המלך הזקן נראה יאוש גדול, סבלי מצוא פהרון לשאלתו הנוראה "מה יתרון לאדם בכל עמלו". בדרד יושב המלך על כסא מלכותו, בהוריו ובניו הצעירים עזבוהו מכבר, עוד באמור המלך או להם: "שמח בחור בילדותך ויטיבך לכך בימי בחירותך והלך בדרכי לכך ובמראי עיניך", ורק שני עבדיו הנאמנים השומרים לראשו וסופרו המה נשארו אתו באמנה, ובאזנים קשובות יאזינו לכל הנה היוצא מפי המלך החכם. הסופר יושב וכותב על לוח את הדברים אשר תשמענה אזניו, והעבדים ירצו לארץ לרגלי שני האריות המפארים את כסא המלך מזה ומזה וגשענים על זרעותיהם מביטים בפני המלך המספר באזניהם מקורות ימי חייו: "הגדלתי מעשי, בניתי בתים, נטעתי כרמים, עשיתי לי ברכות מים. קניתי עבדים ושפחות, גם מקנה בקר וצאן, כנסתי כסף וזהב וענלות מלכים ותענוגות בני האדם, וגדלתי והוספתי מכל שהיה לפני בירושלים". מתנועת ידי המלך נראה כאלו אומר: "ופניתי אני בכל מעשי, והנה הכל הבל ורעות רוח!"

נחוצ לראות את הציור הנפלא הזה, למען חבין ערכו כמו. כל פרטי הדברים המצוירים עליו עשויים בחרט אמת היכתורית וכאהבה רבה, ועל כן עושה הציור רושם חזק ועמוק על כל המתבונן עליו.

הציור הזה הוצג בקיץ זה בתערוכה הכללית שבפאריז, אבל האם הכירהו שם מקומו? סכל קצוי ארץ ומדינות רחוקות באו פאריזה לנסך בשמחה ולראות בטוב וביהרון העושה באשר הוא עמל, והנה לנגד עיני מבקרי התערוכה הבנית האיש אשר ראה "את כל עמל ואת כל כשרון המעשה, כי היא קנאת איש מרעהו", אשר רואה פה "כל העשוקים אשר נעשים תחת השמש, והנה דמעת העשוקים ואין להם מנחם, ומיד עושקיהם כח ואין להם מנחם", כי כל זה הבל ורעות רוח!" לולא היתה מנמת פני מבקרי התערוכה להרבות רגשות שמחה ותענוגות בשרים, כי עתה אולי הו און גם לקול הלב והמחשבה; אבל פה, במקום שאון החיים הומה ברעש, פה הגיון הלב וענג רוחני לא יצודדו נפשות רבות. אף כי כבר עברו אלפי שנים מיום נשמעו דברי קהלת בראשונה, בכל זאת ציורו הנפלא של אשכנזי הקדים לבא לעולם! על כף המאזן העשרים עוד מרם הגיעה נפש בני האדם להבין עומקם של דברי החכם הקדמון. ועל כן לא התבוננו על ציורו של אשכנזי ויעברו עליו בשתיקה.

הציור "קהלת" של אשכנזי תהי התרומה היקרה אשר הרים דורנו אל אוצר מלאכת המחשבת העברית, ורק דורות יבואו ידעו להכיר את ערכה כראוי.

הבה נקוה, כי עוד יוסיף חרש הצייר הזה לעבוד ביהרון הכשר ויהי כחו בימים אבאים ככחו עד עתה, והרוח העברי אשר לכשהו לא יעזבהו ימים רבים. ומי יתן וגם חינו הקצינים חובבי הכפרות ומלאכת המחשבת יכירו כי לא דבר ריק הוא עבודת

אשכנזי ברוח עברי, וכי אם יזכה ישראל להיות עוד עם בעמים וגם במקצוע מלאכת המחשבת יולד סגנון עברי ואסכולא עברית, הלא אז שם אשכנזי כחרש הצייר הבכור והגדול מאחיו יקרא בראש כלם, וגדול יהיה הכבוד אשר יביא לעמו.

חומר לתולדותיו עיין: (א) ארכיוו האקדמיא נו' 142/1870 — 37A. (ב) חשבונות האקדמיא לשנת 1873/4, 8; 1874/5, 11; 1876/7, 10; 1877/8, 13, 17; 1878/9, 9, 16; 1881/2, 10; 1882/3, 11; 1884/5, 22; 1885/6, 43, 124; 1896, 16. (ג) בולגאקאוו, נאשי חודאשוניקי I. 19. (ד) סאבקא, לעקס' רוססק' חודאשוניקאוו (בערך אשכנזי). (ה) ג' ס', זוויעטשניק איוואשניך איסקוסטוו V, 1886, 418—419. (ו) גיווא' 1892, גליון 16, צד 364. (ז) קאטאלוג התערוכת האקדמית לשנת 1881 (105), 1886 (54, 60, 84—87, 1887 (108, 285), 1888 (14), 1890 (10, 15, 53), 1891 (95), 1892 (79, 190, 233), 1893 (32). (ח) קאטאל' תערוכת, החר'יים הפטרבורגים' בפ"ב 1801 (52, 89, 113), 1892 (80, 81), 1897 (13), 1898 (148, 180), 1899 (24, 153). במאסקוי 1890 (8, 9). (ט) קאטאל' התערוכה ההצונית 1898 (20, 39, 44, 78, 86, 142, 150, 178). (י) קאט' התערוכה הכללית במאסקוי 1882 (2, 3). י"א) קאט' התערוכה לטובת אלמנות הארדיכלים 1880 (23). י"ב) קלאגעס, קאט' המוועאום של האקדמיא 1891 (360) ועוד.

ב.

מיימן.

חרש הציור משה מיימן נולד בעיר הקטנה וואלקאווישקי אשר בפולין המדינה ביום 23 יאנואר (4 פעבר) 1860 (תר"כ). אביו ר' אריה או ר' יהודה ליב ב"ר זיסקינד עסק שם במסחר ויחנך את בנו זה בדרך התורה והיראה, גם בהעתיקו משם משכנו לעיר הקטנה סארעע אשר בפלך סובאלק (מחוז סייני). מתי החל מיימן לעסוק במלאכת הציור לא ידענו: כלי ספק גם הוא ככל אלה שיצאו בדרך מלאכת המחשבת אהב לתאר בחרט אנוש מעצם ימי עלומיו, עוד מימי שבתו בחדר מלמדו ועל ספסל הישיבה. זאת ידענו, כי בשנת 1879 כבר בקר בבית הספר לציור אשר בוויילנא, ולביה"ס הזה הוא נכנס בצאתו מבי"ס הציור שבווארשא. כעד מעשי ידיו שהשאיר בביה"ס שבוויילנא ושהוצגו אח"כ למשפט מורי האקדמיא

משה מיימן.

(העתקה מס', נאשי חודאשוניקי' ח"ב, צד 20).

כה מיימן לפני כתיבתו תהלה. בירח אויגוסט 1880 נכנס מיימן במספר תלמידי האקדמיה הפטרבורגית, והמורים הבוחרים העריכו את ידיעותיו בערך „ארבעה” ו„חמשה”. שני ירחים ישב מיימן „בלשכת הגלגלה”. כי בירח אקט’ העבירוהו המורים בעד ציורו הטוב (סי’ יג’) „ללשכת התבנית”, אשר גם בה לא האריך לשבת, יען כי בירח יאנואר 1881 עלתה לו לעבור בעד ציורו הטוב (סי’ ו’) אל „לשכת המבע”. בסוף ירח אקט’ שנה הנ”ל זכה מיימן למדליא קטנה של כסף בעד ציורו התבנית אדם מן החיים (סי’ ד’) והיה למופת. במשך שנת 80-81 בקר מיימן „בלשכת הגולמים” (המאנעקענים) ויספק לעשות שם ציור טוב תבנית גולם אדם מעוטף בשמלה, אשר ערכוהו המורים במערכה (קאמע-נאָריע) שניה. בירח יאנואר 1881 החל מיימן לעבוד גם „בלשכת העטיודים”, ומאז הקדיש כל עתותיו ללמודי האקדמיה מן קבקר ועד הערב. בבקר בבקר השכים ללכת אל לשכות הלמודים לשמוע שעורי המדעים המיוחדים לחרשי ציירים ואיזה מדעים כוללים, משם ללשכת העטיודים לעבוד בצבעים עד זמן ארוחת היום (שעה 3 אחרי חצות היום), ואחרי לחץ הצהרים עד השעה השביעית בערב בלשכת המבע, ויש אשר גם אח”כ בקר את הביבוליותקא של האקדמיה עד סוף השעה העשירית בערב לאסף חמר של ציורים לעשות כמתכנתם סקיצות כפי פקודות המורים מדי חדש בחדשו. עד שנת 1883 בקר מיימן בלשכות הלמודים ויעבור שנה שנה מלשכה ללשכה, ובימי האביב שנה הנ”ל גמר שם באופן טוב (התו האמצעי שלו הוא ד’) את למודיו ויקבל ע”ו תעודה ביום 4 נאיאבר. במשך שנה למודיו אלה רק בראשית שבתו בלשכת המבע הצליחה בידו הכלאכה, וכאשר אמרנו זכה למדליא קטנה של כסף, אבל בכל יתר הימים, כמו בלשכה זו, כן בלשכת העטיודים היתה המלאכה רפויה בידו. אבל תחת זה כיון שגמר חק למודיו בלשכות המדעים מיד הלך הלוך וחוק במלאכה, ותחת אשר מקורם היו ציוריו בלשכת המבע מן העשור החמישי, הששי והשביעי ויש שהיו גם מן העשור העשירי, ובלשכות העטיודים (שם מספר התלמידים מעט)—מן העשור השני, הנה מראשית שנת 83-84 החלו ציורי מיימן להכנות בין החשובים; בלשכת העטיודים היה מיימן לאחד מן הראשונים. ארבע פעמים בשנה זו היה ציורו הראשון והמשובח מציוריו כל התלמידים שבלשכה; באחד עשר לחדש פעבר’ 1884 היה השני מאלה שזכו בעד עמידו למדליא של כסף קטנה, ובשנים עשר לירח מאי שנה זו היה הראשון אשר זכוהו המורים בעד עמידו למדליא גדולה של כסף. וגם בלשכת המבע החלה מאז עבודתו להצליח בידו, והיו ציוריו מן העשור השלישי והשני, ויש אשר גם מן העשור הראשון (פעבר’, מארט). כה הלך מיימן מעלה מעלה. עד אשר בשנת 84-85 היה ציורו ארבע פעמים בעשור הראשון, ובראשית שנת 85-86 (25 אקט’) עלתה לו סוף סוף לזכות למדליא גדולה של כסף בעד ציור מן החיים.

סימן לגמירת חק למורים באיזה לשכה של מלאכת מחשבת בהאקדמיה הוא כידוע מדליא גדולה של כסף, ואחרי אשר גמר מיימן כאשר ראינו את לשכת העטיודים שנה אחת קודם מלשכת המבע, הנה לקח לו כוועד לבקר גם בלשכת הפרופ’ וויללעוואלד ולצייר שם תמינות סוסים מן החיים, וגם שם עשה חיל, ובירח יאנואר 1884 זכה שם בעד ציורו מן החיים למדליא קטנה של כסף.

משנת 1882 ועד שנת 1885 הניח מיימן למשפט המורים שש עשרה סקיצות, ורק על אחת מהן לא הכימו מורי האקדמיה, אבל על יתרון באה הסכמתם. חמשה סהן

נערכו במערכה שלישית (כלומר נעשו בכרה מספקת, וחמשה במערכה שניה לאמר—
טובות הנה), ושש—במערכה ראשונה, לאמר—טובות מאד.

משנת 1880 ועד 1884 הגיש מיימן כפעם בשפע לפני משפט המורים גם ציוריו שעשה
„בלשכת הגלמים" (מאנעקען). עד שנת 1884 היו ציוריו אלה נערכים במערכה שניה (חמש
פעמים), ואח"כ היו מן הראשונים והמשובחים (שלוש פעמים).

ובכן ישב מיימן בלשכות המלאכה של האקדמיה חמש שנים ושני ירחים (מן סענט,
1880 ועד אקט' 1885), ובמשך העת הזאת עלתה בידו לגמור את הלשכת העקריית אשר
על כל תלמיד ממחלקת הציור לעבור בהן, פלבד לשכות הפדעים הכלליות לכל
התלמידים מכל המחלקות. במשך שנות למודיו המך בימינו איוה נדיב נוצרי, אשר נהן
לו משען המיד מדי חדש בחדשו ותהי למיימן היכלה להגיש עתותיו וכשרונותיו למלאכה
הציור ולהשתלם בה. בל"ס ע"פ הנריב הוא נקרא מיימן בשנת 1885 לעשות א) הכונה
בת הגינראל מינקוויץ, ובשנת 1886 לתאר ב) המונת בנו של הבאראן אונגען פאן
שמערנבערג.

מקץ ירח נאיאבר הכך מיימן ברשות האקדמיה ובעצתה אל הערמיטאשו הקיסרי
לעשות שם העתקה ממעשה ידי איוה חרש צייר נפלא מן הקדמונים, ויבחר את ציורו של
רובענס „וואקאנאלליע", והעתקתו זו מצאה חן בעיני מורי האקדמיה, וימנו את מיימן
במספר היוצאים להתחרות בעד זכות מדליא קמנה של זהב.

בירח פעבר' 1886 ההרר מיימן בחבריו בני גילו בחבור סקיצצה לציור גדול, ותצלח
הסקיצצה בידו, וכיד החל לעבוד במלאכת הציור. ג) „אירינא הקדושה רופאת
את סבת מיימן הקדוש" — זהו הרעיון אשר שמו מורי האקדמיה בפי המתחרים, ואה
המעשה הזה כהולדות קדושי הנוצרים היה על התלמידי להאר בצבעים באופן טוב עד
ירח אקט' הבא. בשקידה עזובה עבד מיימן את עבודתו כל ימי הקיץ, ובסוף אקט' הגיע
אל מטרתו, ועל פי משפט המורים ביום 29 אקט' 1886 זכה בעבודתו זו למדליא קמנה
של זהב¹⁾.

גורל הפרוגרמא השניה של מיימן היה גרוע מעט מגורל הראשונה, אף כי המלאכה
השניה עלתה באיכותה הרבה מן הראשונה. ד) הטיטרופולים מביא את המלך
יואן האיום לפני מותו בסוד הנזירים וקורא לו בשם חדש יונה" — זהו
הרעיון אשר שם סוד המורים בפי התלמידים המתחרים לעשות סקיצצה ואח"כ ציור גדול
לזכות בעדו למדליא גדולה של זהב. הסקיצצה, אשר על התלמידים היה לעשותה כמשפט
הסקיצצה לפרוגרמא הקודמת, במעמד הפרופיסורים בעשיה אחת, כנראה לא עלתה יפה
בידי מיימן, ובכן אבר עי"ז את זכותו להתחרות במעשה הציור ולזכות אח"כ בעדו למדליא
גדולה של זהב, אבל הרשות היתה בידו למלאות את הפרוגרמא הזאת לזכות על ידה
לתואר חרש צייר מן המדרגה הראשונה וכן עשה. ומה המדו המורים תמוה אח"כ בהגיע
תור משפטם על מלאכות המתחרים בראותם, כי מלאכת מיימן ונעללער רעהו, אשר גורל
אחד היה לשניהם במעשה הפרוגרמות, עולה על מלאכת יתר המתחרים שלא אברו זכותם
בעת מעשה הסקיצצה. שני אלה כמובן קבלו בכבוד את התואר אשר שמו להם למטרה²⁾.

¹⁾ הציור הזה הוצג בשנת 1887 בתערוכה האקדמית.

²⁾ משפט המורים היה בשני לירח נאיאבר, והתעודה על התואר הזה נתנה ברביעי לחרש הזה.

אבל תקות יתר רעיהם המתחרים, שקוו לזכות למדליא גדולה של זהב, נכזבה בגלל זאת. זאת הפעם ראו המורים ויוכחו, כי לא טוב להחליט גורל התלמידים ע"פ חבר סקיצצה כרגע בלבד, בהיות הדבר הזה תלוי במצב הבריאות ובמעמד הנפש ברגע העבודה; הלא רוח היא באנוש, וכנודע יש שעה אשר אין האיש מסוגל ומוכשר לכל עבודה רוחנית, ובכל זאת ע"פ הרגעים האלה הן לא נוכל לשפוט על ידיעותיו של האדם ההוא ועל כשרונוהו בכלל. זאת ראתה האקדמיא, אבל כבר הקנה הקנה, ושוב אין לזוז ממנה מבלי הרמנא ורשותא מלעילא, ובכן נקב הדין את ההר.

לא נבא לספר כמו את כל פרטי הציור הזה, יען כי הוכנו זר לנו, ולולא פקודת מורי האקדמיא, כי אז גם מיימן לא בחר בתוכן זר לציורו, אבל זאת נוכל להעיד, כי כמו בשרטוט הציור, כן בעין צבעיו, ככה גם בחבור התמונות ורושם תנועת החיים ורגשות הלב על פני המצורים. — נעשה הציור הזה כהלכה. הציור הוצג אח"כ בראשית 1888 בתערוכה האקדמית ויפק רצון מאת כל רואיו.

בצאתו מבית האקדמיא לא הניח מיימן ידו מעבודה. ותהי ראשית מלאכתו לעשות תמונות אדם בסחיר, הלא זה הוא המקור הבללי וכמעט היהידי לכל הציירים למצוא על ידו טרף לפיהם ולפני אנשי ביתם. אשרי חרש הצייר אשר בידו היכולת לבלתי הייש מעשהו ולגמור את התמונות כראוי, למען אשר יוכל להביאן אל שערי התערוכות ולהציגן לעין רואים, אבל לדאבון לבנו לא כן נראה המיד. רק העשירים (הנוצרים כמובן) והיודעים פרק במלאכת מחשבת, רק אלה יודעים לערוך מלאכת חרש צייר כראוי; המה מכירים מה נכבד לשבת במנוחה שלמה ממול פני חרש הצייר בשעה המלאכה. למען אשר ייטיב לחקות את תמונתם על היריעה, והמה מודים, כי לא נבחר פרוטה תערוך עבודה כזאת. אם יש לחרש הצייר מעשה תמונות מאנשים כאלה או יש בידו לדקדק במלאכתו ולהביאה אל השלמות הרצויה, אבל הירכו מבינים כאלה? הלא נער יכתבם?¹

מן התמונות שעשה מיימן בצאתו מבית האקדמיא ושהציג אח"כ בתערוכה האקדמית בשנת 1889 נראה, כי הפעם יצא מן הכלל ונפל גורלו בנעמים. (ה) תמונת מרת פ... נעשתה בטעם ודעת. היא דמות אשה בעלת חן מבנות עשירי עמנו בעיר המלוכה, שמלת ברוץ כליל הכלת אשר על בשרה מעידה, כי לא תרע עני ומחסור, ונהפוך הוא, היא רואה חיים טובים, והכלב הגדול הריבץ לרגליה גם הוא נותן עדותו, כי נבחרתו תעשת כמעשה בנות כל עם הארץ, כי הספר המונח על ברכיה היא בלי הפונה ספור כתוב צרפתית אשכנזית. שחרחרת פני האשה ועיניה המלאות חיים התנה עדותו, כי היא בת הגני הגדול ההוא אשר במשך אלפי שנים לא חדל מהיות לגוי וגרו לא ידעך. בכל תואר פניה נראה

1887, סוכא גם במכה"ע פראו' וויעסט:יק לשנת 1887 ביום 5 נאיאבר כפרשת חשבון האקדמיא.
¹ ער כמה אנתנו היהודים, לבשתנו ולחרפתנו, איננו מבינים עוד את ערך מלאכת רעינו ובפרט מלאכת חושב יעיד המעשה הזה, אשר שמעתי בעתו מפי מיימן, דמחוי כאנקרום. באמצע שנות השמונים נקרא מיימן לאחד המו"ל העברים בספ"ב לעשות איזה ציורים לרפוס, והמו"ל הציע בשכר זה לחזק יד את שם חרש הצייר ברפוס לאמר כי כן עשה. ואחרי אשר מיימן סחל על הכבוד הזה ויבקש שכר כסף בעד עבודתו, החלו להתוכח ע"ד המחיר, וסוף סוף הסכים המו"ל לתת שכר פרושות בעד העבודה, כאשר הציורים ירפסו, לשובת הכלל". או נספר מיימן מאת המו"ל אשר ישב אז ברחבה על יד שלהו ויאכל לפתן מתוק, בענותו לו, כי גם הוא (מיימן) נכון לאכול לפתן לטובת הכלל.

כי היא בת הנגב, מקום אשר השמש יורח בעצם זהרו יומם והכוכבים יהלו ממסלותם ברקיע השמים השחורים בלילה. התמונה השנית (ז) היא דמות נער בנו של מר ה... , נופלת מעט בערכה מן הקודמת. מערכת הצבעים ואופן המלאכה ראיים לתהלה, אבל מעמד התמונה לא בעיני כל הרואים מוצא חן. השבט בידי הנער המעורר רעיון בלב הרואה כאילו קם לגרש מלפניו את כל הקרב אליו ופניו המשתאים נראים כמו זר בעיני רבים^(ז). בשנה ההיא הוצגו בתערוכה פרטית בקענינסבערג עוד שתי מלאכות של מיימן. על האחת תאר פניו (ז) „דמיון רצפת הבית“ (Полово) והוא קנין מר הורעוויץ, ועל השנית דמות (ח) „העגלים בשוק המסחר“ — קנין מר א... את שתי אלה לא ראינו ולא נוכל להגיד מה משפטן.

בתערוכה האקדמית לשנת 1889 יצא מיימן עוד הפעם בתמונות ארם. (ט) תמונת ילדי מר ה...“ (י) „תמונת מרת וו...“ (יא) „תמונת הילדה מאַנדראמי“ עם כלבה הקטן, (יב) ותמונת מרת אנמאָשין, — אלה המה מעשי ידיו בשנה ההיא שנעשו מן החיים ואשר הוצגו לעין רואים. מלבד אלה הכין בשנה ההיא העתקה מתמונות (ג) הוד מלכותם הקיר“ה (יד) והקיסרית (טו) ויורש העצר, נ”כ תמונות (טז) השר הגנרל אברוששאו (יז) ושר המלחמה בשביל בית הספר ליונקערים אשר בארעסא.

בשנת 1891 השתתף מיימן בשלש תערוכות. בתערוכה האקדמית הציג שני ציורים, הראשון נקרא בשם (יח) „עם סכתב בקשה“ — תמונת אכר הבא להתאונן באוני השופטים או לבקש איזה דבר מאת שוטרי הממשלה. מקומתו הכפופה ומכל עמדתו נראה כי יראה הרוממות על פניו תנוח, ומפחד לעשות פה באולם בית המשפט אף הגועה קלה יתרה. כל רואי הציור הזה יודו, כי העתקה אמיתית היא מן החיים. על הציור השני תאר מיימן פניו (יט) „עוסקים בעניני מדינה“ (Полиция), היא דמות איזה אנשים פשוטים מן האכרים או העירוניים בשבתם בבית המרוח על כוס יין ושכר, האוהבים לדבר גבוהה גבוהה ולספר נפלאות על המלכים ועל המדינות, על התשועות ועל המלחמות. פני הפוליטיקאים ותנועות ידיהם הם חקוי אמתי מן החיים, וכל רואיהם יאמרו: אכן ככה ראינו גם אנו. התערוכה השניה אשר בה השתתף מיימן בשנה הנ”ל היא שערכה „חברת החרשים הפטרבורגים“ בעיר מאסקוי. שם הציג מיימן ג”כ שתי מלאכות: (כ) „התועה בדרך“, (כא) ודמות „איש נוקן“. בתערוכת בלאנק עם נאָאר (לבן) ושחור, לאמר ציורים על גליון לבן בצבע שחור) היה רק ציורו (כב) „ראש עלמה“. בשנה ההיא תאר מיימן גם דמות (כג) „צודה דגים“, ולא נדע אם הוצג הציור הזה באיזה תערוכה אם לא.

מארכעת הציורים אשר הציג מיימן בתערוכה האקדמית לשנת 1892 הנה הגדול הוא (כד) „קרן הזוית בבית התיאטרון“. חרש הצייר לקח לו את רגע התפעלות חובכי התיאטרון היושבים על היציע העליונה בכלות השחוק על הבמה. המסך כבר ירד והמשחקים כבר יצאו, אבל העם חפץ עוד להתענג בנועם פני אוהביו, ועל כן ימחא כף מאין הפוגות בכל כחו ובקול המולה גדולה מרגיו אותם ממנוחתם ולא ישקוט ולא ינוח עד אשר יצאו אל ירכתי הבמה להשתחות לפניו. כן יעשה העם פעם ושתיים ושלוש, וכל אשר יוסיפו המשחקים לשמוע בקול העם. כן יוסף להרגינם. הנה לנגד עיני הרויזה

^(ז) שתי המלאכות האלה נזכרו לטובה בגליון 125 של הכליף לשנת 1889 (סוף סיון) תרמ”ט.

משפחה סוחר רוסי או אימן שנתעשר; הוא ואשתו פרת הבשן ובנותיו ובנו איש הצבא גם הם לרגליהם וישיבים בשורה הראשונה, כי נקל להם לשלם כסף רב במחיר מקומותיהם. איזה מהם מחאים כף, ואיזה מכימים דרך שפופרות המגדילות על המשחקים האהובים. בשורות האחרות אנו רואים גם פני אינטליגנטים שאין ידם משנת להרבות במחיר מקומם. הלא הם טורים ופקידי השרת וכדומה. יש מהם שאינם מתפעלים כל כך מן השחוק. ובשעה שצעירי העם אשר בתוכם והלמידי בתי המדרש הגבוהים שואגים והומים, הם מתבוננים בעיני בקרת או כצחוק של בוז על כל הנעשה סביבותם או קוראים בסדר מערכת השחוק, כי הרעיון יקר להם מאופן המשחק. גם שומר הסף והבגדים נכנס אל היציע ופניו ועפיים ומלא רוגז הוא ביחוד על הצעירים אשר אין קצה לתתפעתותם, ולא יבין מה הן הגבורות והגפלאות אשר עיניהם החוינה בשחוק אשר כבר יצא מאפו ויהי לו לזרא. כל פרטי הציור הזה הם העתקה נאמנה מן החייב.

שני הציורים האחרים אשר פי חרש הצייר נקבם בשם כה) „כ בית המבשלות“ (צו) „לקנות צרכי אכל נפש“ מתארים מחוות החיים מדרגי הסוכנות על הבית והמערתות. בציור כו) „בדק הבית“ (Рекорты) רואים אנו צעיר לימים, בלי ספק מן הלמידי איזה בימדר נבזה, בשעה שהוא מתקן את מעילו. המשרתת הביאה לו כבר אל חדרו את ביחם ובקר, והוא הספיק לגמור את ארוחתו. ולולא מצא קרע בבגדו העליון, כי עתה כבר יצא לבית מדרשו לשמוע שם בלמודים. אבל אין לבא לביהמ"ד בלבוש קרוע מפני הכבוד, ולכן עליו מבלי הרבות מחשבות למתן ולאחה את הקרעים, ויחש ויפשוט את בגדו מעל בשרו ויקח חוט ומחט וישב לעסוק „בבדק הבית“ — ביתו זה בגדו, כי אך שמלתו לעורו, וזה כל הוגו.

באותה שנה השתתף מיימן גם בתערוכה „החרשים הפטרבורגים“ שנערכה בס פטרבורג, ויצג בה את ציוריו: „התועה“ הנזכרת למעלה כח) „כ בית תמחוי זול“. הציור האחרון הוא מחיי עניי העם ההולכים לשבור רעבונם במחיר איזה אנורות נחשת. לא אוכל להחליט דבר בדיוק, מתי נסע מיימן לחו"ל לבקר את שכיות הציורים ומלאכת המחשבת המצוינות אשר במדינות אירופא. אבל כנראה לי היה הדבר בקיץ שנת 1890. מיימן בקר את בתי אוסף הציורים המצוינים אשר במדינות אשכנז צרפת והוללנאנד וכמדומה לי היה גם בארץ אנגליא. הוא לא הרבה לשבת בחו"ל, יען כי נסיעתו זו היה על חשבון עצמו, ואיזה מאות השקלים אשר צבר על יד לתכלית זאת, בל"ס במשך כמה שנים, חיש קל נמסו כהמס דונג מפני אש. הלא זה דרך הכסף — התעוף עינך בו ואיננו. אבל ההת זה למראה המלאכות המצוינות מעשי ידי החרשים העתיקים השביח מעמו וכשרונו השתלם, ורוח אומץ וגבורה לבשהו להגביר חילים במעשה הציור וללכת קדימה. השוב והמצוין מכל מעשי ידי מיימן, אשר עשה עד כה, הוא בלי כל ספק ציורו הגדול כט) „האנוסים בספרד“, אשר הציג בתערוכה האקדמית בשנת 1893 ואשר בגללו נתן לו התואר אקדמיקר. עוד בראשית מארץ 1892 בקש רשות מאת האקדמיא לעשות מלאכה למען לזכות בעדה לתואר אקדמיקר. אז יציג לפני סוד הפורים את הסקיצה של ציורו העתידי ומבקש מאת האקדמיא לתת לו בית מלאכה לעבודת הציור הזה. המטרה אשר אליה שאפה נפשו היתה ברורה בעיני מיימן, וגם זאת ידע, כי ע"פ החלטה ישנה של פוד האקדמיא עוד פיוס כ"ו יאנואר 1873 יש הזכות לחרש הצייר העושה בשביל לקבל תואר אקדמיקר — לדרוש בית מלאכה הגם מאת האקדמיא, — רק אחת לא ידע על נפון, איך הביט האקדמיא על מנתתו זו, ואם תכיר אותו ראיי ללכת בדרך

זו. אמנם גם בזאת לא שנה, וכאשר נבא לו לבו כן היה, האקדמיא בדקה אחריו ותפשט במעשיו במשך השנים מיום צאתו ממנה עד כה, ותמצא אותו ואת מעשי ידיו ראויים והגונים, וע"כ מדרה להסכים לבקשתו.

בראשית אפריל 1892 קבל מיימן בית מלאכה בבנין האקדמיא ויחל למלאות את עבודת הציור. כמעט שנה תמימה עמל חרש הצייר על היריעה הגדולה הזאת. בית מלאכתו היה קפון וצר לעומת גדל היריעה, וע"כ עלה לו עבודתו בעמל רב ויום יום פחד פן יקרנה אכון, ופן יקלקל אותה מבלי משים, אבל ה' הצליח בידו, ובראשית ירח מארט 1893 בהפתח התערוכה האקדמית כבר יכול להגיש את ציורו הגדול הזה למשפט הפרופיסורים של האקדמיא

מורי האקדמיא החליטו פה אחד לכבד את מיימן בעד ציורו זה בתואר אקדמיק כי ראוי והגון הוא לכך, ובאמת הציור „האנוסים בספרד" כמעט היה „יהד" התערוכה ונשמחה, וכל מבקריה העמיקי להתבונן בו וכפרטיו, וימים רבים גם אחרי התערוכה הרבו בעיר המלוכה לספר בשבח הציור הזה.

„הפישת מאראן (אנוס) עשיר בעת קיימו סנהגי חג הפסח ע"פ חקי הברית הישנה (מעשה מימי האינקוויזיציא הספרדית. האנוסים אשר קבלו כגלוי את הדת הקאתולית, לא חדלו בכ"ז לקיים כסתר את חקי היהדות. וע"כ היו מורדפים בלי חשך)". כן קרא מיימן בשם את ציורו זה, וכן באר אותו, — הביאור אמת ונכון, אבל השם איננו מדויק כל כך, ובפרט סופא דשכא: כנודע סדר הגדה של פסח לחוד, והקרבת קרבן הפסח (הלא כזה הוא „מנהג החג ע"פ הברית הישנה" כלומר ע"פ התה"ק) לחוד, אולם לא השם הוא העיקר, שלא נעשה אלא לשבר את און הבאים שלא כב"י לראות במראה הציור, כי אם המעשה. ומלאכת הציור נעשתה בהשכל וברעת. בחדר יקר מלא כלים נאים מפואר ביריעות ארגמן כהה אחוזות בחבלי בוץ והכלת, בתמרים וצמחים רעננים, ובמרבדי צמר יקר על רצפת שש ישבה משפחת אנוס אחד זקן לימים לערוך סדר הגדה של פסח. על יד בעל הבית היושב בראש השלחן לבוש לבנים וכפה שחורה על ראשו עומדת כוס יין ועל הרום קפון כד סים ואולוגיית לנשילת ידים. זה לא כבר החלו לקרוא את ההגדה, ובכרם הספיקו לשתות את הכוס השניה, ופתאם הנה הדלת נפתחה, ושוטרי האינקוויזיציא אשר שמו להם סתר פנים באפר על עיניהם פרצו דרך הדלת החדרה ואחוזי חרב באו לתפוש את כל האנשים הנמצאים פה לשימם בכור ולהעמידם לפני שופטי הדת. מפחד פתאם מהר אחד מן הצעירים, כל"ס מבני הזקן, לכבות את הנרות אשר במנורה הגדולה והיקרה התלויה ממעל לשלחן, והשני — להסיר את כל מערכת השלחן ביחד עם המכסה. כל הצעירים קמו ממקומם, ובהחישם לקום הפיל האחד את כסאו לארץ, והשני העתיק את כסאו ממקומו מבלי משים. שנים מהם יצאו לקראה השוטרים: האשה מבטה בפניהם המסותרים, ומתבוננת בהם, כמו תחפוץ להכיר בהם את אחד מסכירי ביהם, והאיש העומד לימינה נבעת למראה עיניו, בלי הפונה הכיר ביניהם את האיש הרע אשר מסר אותו ואת בית אביו למסיתים. העלמה, אשר גם היא קפצה ממקומה, לא יכלה להבליג על פחדה, ותפול אין אונים על כסא חברתה ותתעלף. האשה היושבת מצולה חובקת שנים מילדיה, וכמו תחפוץ להגן עליהם בזרועותיה, ועיניהם מפיקות בהלה — אלה הצאן מה חטאו! הוקנה הנצבת מאחריה גם היא כנראה נבהלה, וע"כ קמה מסקומה, אבל הבלוגה על פחדה ותעמוד משתוממה, רק הזקן בלבד יושב עדנה על מקומו במנוחה וגומר לקרא את הדברים: „והיא שעמדה לאבותינו ולנו" מעל דפי הגדה גדולה כתובה בכתב יפה

נקי, ורק תנועת ידיו האוחזות בידות הכסא מעידה, כי יש ברעתו לקום גם הוא ממקומו. אוד הנרות הזורע מעבר האחד (משמאל) על לבנת מכסה השלחן, כגדי הזקן ושמלת האשה הצעירת היושבת משמאלו, ומעבר השני (מימין) נגה הירח החודר דרך הדלת הפתוחה, והמכסה בעין תכלת את קרקעי שומרי האינקוויזיציא, ביחד עם צללי הכסאות והבגדים והיריעות, ומראה הכלים הנאים המבריקים בשלל צבעים משהפכים ומתלכדים זה בזה בהשקט ובמניחה, כל אלה עושים רושם חזק ונעים בעיני הרואים, אף כי תוכן החזיון יעורר בלב אחרים מחשבות עמוקות ובלב אחרים רנשי הוגה.

ביום 20-21 מאי נתנה למיימן התעודה כי עלה למעלה אקדמיקר, וכמשפט כל המכובדים בהאר זה ע"פ חקת האקדמיא הישנה כן גם הוא נכנה בשנת 1899 ע"פ הצעת האקדמיא בכתוב פקודי המלכות בהור מיטולארראטה.

איפה הוא בעת הציוור הגדול הזה? — לא ידענו, רק זאת נדע על נכון, כי בשעת התערוכה לא נמצאו בין הרואים קופצים עליו. הפובליקא הנוצרית ראתה בו מחאה גדולה נגד הרעיון השודר זה מימים ימימה במדינות אירופא ואשר לו משאת נפשה. במקום שעם אחד אשר כחו גדול מכח חבריו-שואף לבלוע את העמים האחרים היושבים ל-בטח עמו, עד שלא ידע כי באו אל קרבו, שם אין מקום לחופש הדת. אנשים אורחים העובדים למוצת ארצם ולהועלת מולדתם חפצים לעבוד את אלהי אבותיהם כאשר עם לבבם, הם חפצים להיות תמימים עם ה' כאשר תמיכים המה עם אנשים, אבל בעיני בני העם הנכורים מהם אינו מוצא חפצם זה חן, וע"כ סכבידים עליהם את אכפם וכופים אותם לכחש באלהיהם. בחזיון אשר כזה שהציג מיימן נראה את האכזריות וההתקיימות נגד חובות הלב של אחרים באופן יותר בולט ונכר מאשר בחזיונות אחרים, למשל, באמור לאחד: לא תוכל לשבת פה ואין לך לבוא בשערי הבית הזה באשר בן עם נכר אתה ודתך שונה מדתי. לחזיונות אשר כאלה רבו הכאורים, ובעזרת הפלפול המסובך נקל מאד למהר ממאים ולהצדיק רשע כסל. ובכן רחוקה היא עוד הפובליקא הנוצרית מהסכים לרעיון ציור כזה. והפובליקא העברית — או לנו אם נאמר ואוי אם לא נאמר; רק אחדים יש מאחינו אשר לוא חפצו כי או יכלו לקנות מלאכה נכבדה כזאת מיד חרש הצייר, אבל הם אזה משתי אלה: או אינם חפצים כלל לקנות מעשי ידי חרשי אמנים. — מפני חסרון בינתם במקצוע זה או מפני קמצנות, — או מכבדים מעשי ידי חרשים מפורסמים ורוקא סן הנוצרים על מעשי ידי חרש עברי, יען כי זה מאחיהם הוא ומך ערכו בעיניהם. ציור „האנוסים בספרד" של מיימן ראוי על פי איכויותיו החיצוניות והפנימיות גם יחד לפאר אחת משכיות הציורים המצוינים שבמדינה, אבל עד שרעיון חופש הדתות ושלוש העמים לא ינצח את לבות בני האדם בארץ, עד העת ההיא כנראה אין לו תקוה לזאת. ובאשר יגיע למעם היופי של עשירינו, היש תקוה כי ישתבח ויושב ברבות הימים, ה:וכל גם לחכות כי אהבת עמם והעוברים על שדה מלאכת המחשבת הנע בלבם, — ה' אלהים אתה ידעת!

בשעה ש-מבקר התערוכה האקדמית בספ"ב התעננו למראה הציור „האנוסים בספרד", הביטו מבקרי הערוכה „החרשים הפטרבורגים" במאסקוי על ציור „קרן הווית בבית התיאטרון" ויפק גם שם רצון מאת הרואים.

באותה שנה שהגיש מיימן אה ציורו „האנוסים" לפני משפט מורי האקדמיא, בקש

גם לתת לו על משך איזה זמן בית מלאכה מרווח בבנין האקדמיא למלאות שם עבודת ציור גדול אחר ג"כ בתוכן היסטורי, אבל בקשתו לא נמלאה, באשר לא היו אז בתי מלאכה פנוים. תשובת האקדמיא ריקם בפעם הזאת כאלו הביאה את מיימן לחדול יום אחד ממעשה הציור ההיסטורי כלל לבלתי שוב אליו עוד, ומני אז רואים אנחנו אותו עוסק כמעט רק בציור מחזות סן החיים ההיום בלבד.

בשנת 1894 רואים אנחנו ממעשי ידי מיימן בתערוכת „החרשים הפטרבורגים" שלש מלאכות ממחזות החיים הכלולים; (ל) „המוכר כשהיין", (לא) „תלמידת בית ספר" (לב) „וּזְקָן הַאֲכָרִים" (староста).

בשנה היא הוצג בוויילנא בתערוכה שערך פקיד ביה"ס לציור אשר שם עמיד אחד (תבנית סוס) ממעשי ידי מיימן. מה רב היה ההכרל בין מלאכת תלמיד האקדמיא מיימן אשר הוצגה בבירת ליטא ובין מלאכת האקדמיק אשר בעיר המלוכה! כרחוק פטרבורג מוויילנא כן רחוק המלאכות אחת מרעותה.

בתערוכת „חברת החרשים הפטרבורגים", אשר כנראה היה לאחד מחבריה התמידים, הציג מיימן בשנת 1895 שלש מלאכות, אשר כנה להם בשם: (לג) „ההזמנה" (supra-amemie), (לד) „הלבה שבר" (לה) ותמונות ילדי מר ה... .

בתערוכה הזאת משנת 1896 הציג מיימן מלאכה אחת בשם: (לו) „התפרה ביער". היא דמות אחד מסגני כהני הרת השלמת, אשר מצא תחבולה להכין לו מקום הפלה ביער, בהציגו איקונין ונר דולק לפניו על אחד סעיפי העץ הנשברים, ושני עמידים מתמונות נשים אשר לאחד קרא: (לי) „אגודת פרחי הולכת ונובלת מיום ליום" באשר פני העלמה המצוירה מפיקים הוגה וכמו מצמערת על השחת אגודת הפרחים אשר בחיקה ולעמידו השני קרא (לח) „בת הנגב".

בשנה היא בימי הקיץ שהתקף מיימן גם בתערוכה הגדולה שהיתה בניו-נאו-נאראד. מלבד ציוריו „קרן הזוית בבית התיאטרון", „התפלה ביער", „אגודת פרחי", „ההזמנה", „מוכר הכמהין" הנזכרים למעלה, הציג פה עוד שני ציורים חדשים: (למ) „המשרת" שבאה זה עתה אל חדר המבשלות או הנכונה לצאת ממנו, (מ) „וּזְקָן" רוסים המקטר את מקטרתו. מני אז ועד היום מעטו למאד מעשי ידי מיימן החדשים. בתערוכה ההמונית שנערכה בעיר המלוכה בסוף הקיץ שנת 1898 לא הציג מיימן שום דבר חדש. שם היו: „המשרת", „הזקן", „הגודד ביער", „וקרן הזוית בתיאטרון", כל אלה הם דברים שכבר ידענום. ורק בירח אקט' 1899 בתערוכה, שנערכה באולם הגדול אשר להבאראן שטינגליץ בספ"ב לטובת מצבת זכרון להמשורר פושקין, ראינו מאת מיימן שני דברים חדשים אבל קטנים למאד. האחד הוא דמות מא „ראש אשה", והשני (מב) „עובדת ביד חרוצים" — היא דמות עלמה צעירה היושבת ומציירת ציורים על פני כר יקרה מחוצה. השנה הזאת הציג מיימן בתערוכת „החרשים הפטרבורגים" רק מלאכה אחת (מג) „תמונת הפרופיסור מר דניאל חוואלזאן".

מלבד מלאכת הציור בצבעים עסק מיימן גם בהכנת ציורים לרפוס, ואומן טוב הוא לצייר ציורים בעט ברול. ראינו איזה ציורי מהתלות (קארטיקאטורות) מננו מעוררי שחוק, ציורים נעשים מעשה סקיצצה — פעשי ידי אמן.

בשנים האחרונות רחש לב מיימן דבר טוב להוציא לאור ציורים הנגנים בעד אחינו, ובאתרא דיעול ירקא, הלא הם ציורים גסים והמונים, אשר ההמון קונה בנפש חפצה, אמר להעאלה בשרא וטורא — ציורים טובים אשר ימלאו נפשו וביחד עם זה גם

ישביחו מעמו. מתחלה הוציא לאור העתקה נרפס, "מהאניסים" אשר פתוח החותם נעשה בחו"ל ע"י אחד המפתחים המפורסמים בתבנית גדולה. אח"כ הוציא לאור שני אלבומים בתבנית פאליא כפולה, האחד הוא אספת המונות של עשר נשים מן הנזכרות בכתבי הקדש, והשני היא אספה כזאת מהמונות עשרה אנשים מן הנזכרים בכה"ק, — האבות, הכהנים, הנביאים והמלכים. הרבה מן התמונות האלה לקח מיימן טאט ציורים מפורסמים מעשי ידי האמנים הגדולים אנשי השם, ויתרן הן אשר חבר בעצמו. את האלבומים האלה לדאבון לבנו לא ראינו, רק קראנו בכמה'ע במועד צאתם לאור את תוכנם, וע"כ קשה לנו להגיד מה מינם, אבל חוקה היא לנו, כי החבר מיימן לא הוציא מתחת ידו דבר שאינו מתוקן.

גם בספרות העברית לקח מיימן חלק מעט, איזה מאמרים קצרים ממנו בשפת רוסיא נרפסו בכמה'ע "זואכחאד השבועי" לשנים האחרונות, ומאמר אחר מכנו כתוב עברית נרפס באחת המחברות אשר "המליץ" נתן תשוריו לחותכיו.

הזכר לתולדות מיימן ופרשת עבודתו עיין: א) ארכיוו האקרימא נ' 121-1880.
 ב) חשבונות האקרימא לענות 1880/1 (13), 1882/3 (18), 1883/4 (16), 17).
 1884/5 (14), 1885/6 (24). ג) פראו' וועסטניק 1887, 5/11. ד) בולגאקאו, גאשי חוראשוניקי ח"ב, 20. ה) קאטאל' התערוכה האקרימית מש' 1887, 1888, 1889, 1890, 1891, 1892, 1893. ו) קאטאל' תערוכת חברת החרשים הפטרבורגים כספ"ב 1892, 1894, 1895, 1896, 1900. ז) קאטאל' התערוכה ההיא במאסקוי 1891, 1893. ח) קאטאל' התערוכה החמונית 1898. ט) קאטאל' התערוכה לטובת כזבת פושקין 1899. י) קאטאל' התערוכה בנישוני נאווגארד 1896. קאט' התערוכה בוילנא 1894, ועוד.

ג.

געללער.

חרש הצייר פסח (המכונה בשפת העמים: פטר) געללער נולד לאביו ר' יצחק חיים ביום 10 דעק' 1862 בעיר שקלאב אשר בפלך מאהילוב. עוד בימי ילדותו אחרי שנת 1868) יצא אביו מעיר מולדתו להשתקע בקרים וימנה על עירוני קערמשיעניקאל מחוז היארוסיא. ראשית השכלתו קבל געללער בבית אביו, ואח"כ נסע לארעסא ושם בקר איזה שנים בבית ספר לציירים. בירח אויגוסט 1878 בהיותו בן שש עשרה שנה נכנס אל האקרימא הפטרבורגית, ובעמדו לבחינה גם במדעים נמנה על התלמידים האמתים "בלשכת הגלגלת" אשר ישב בה רק חמשה ירחים, ובעד ציור טוב בסימן ז' עבר "ללשכת התבנית" (יאנואר 1879). בלשכה זו ישב געללער שנה אחת, ע"פ רוב היו פה ציוריו מן המשובחים: פעמים היו בעשור השלישי, ארבע פעמים בעשור השני, פעמים בעשור הראשון, עד כי בירח יאנואר 1880 בעד ציורו מתבנית אדם בסימן י"ח עבר "ללשכת הטבע". פה לא על נקלה עלתה ביד געללער להתיצב על דרך טוב: יותר משתי שנים עבדו בסרם הצליחה לו לזכות למרליא קמנה של כסף בעד ציור אדם מן החיים (אפריל 1884).

אבל ימי שבתו בלשכה זו הביאו לו הועלת רבה, כי הסכינו ידיו לעשות במלאכה ולדקדק בעבודה, ולא דבר ריק הוא הדבר הזה, כי יש אשר יצליחו לעבור במהרה הלשכה הזאת ואח"כ מחסרון חנוך בעבודה ידיהם לא תעשינה תושיה.

בלשכת העטיודים עבר געללער ג"כ קרוב לארבע שנים. בירח פֿעבר' 1880 החל י' עבוד בה, ובירח אקט' 1883 כלה. אחרי אשר זכה באפריל 1881 למדליא קמנה של כסף בעד עטיווד (ציור בצבעים) מהבנית אדם מן החיים, היה געללער לאחד מן התלמידים המשובחים שבלשכה זו, עד אשר בכוף ירח אקט' 1883 קבל שם את המדליא הגדולה של כסף ויצא מן הלשכה הזאת.

את שלשת מחלקות המדעים עבר געללער עד שנת 1881. ויחשב בין התלמידים המובנים (התו האמצעי שלו הוא 4).

שעות הפנאי בערב בערב הקדיש געללער לבקורי הביבליותיקא של האקדמיה. שם שבעה עינו לראות בהעתקות ציורים מעשי ידי החרשים הגאונים, ושם עסק בהעתק כמה מהם, שם גם אסף תמיד חומר לחבור סקיצות כפי פקודת מורי האקדמיה מדי חדש בחדשו. שלשים וארבע סקיצות הגיש במשך ימי שבתו באקדמיה לפני סוד דפרופיסורים, ורק על שבע מהן לא הסכימו המורים, על חמש עשרה הסכימו. על תשע העידו המורים כי טובות הנה (מדרגה שניה), ועל שלש — כי טובות מאד (מדרגה ראשונה), ויות שגעללער היה מתמיד גדול בעבודתו, עוד היה מן התלמידים הענוים. התאונן גם בעת צאתו להתחרות על זכות מדליא של זהב, כי קצרה ידו לצייר ולחבר סקיצות כראוי כאשר תאוה נפשו.

„בלשכת המאנעקענים" לא הרבה געללער לבקר, רק ששה ציורים עשה בו במשך היותו בתלמידי האקדמיה, שנים מהם נהשבו בין הטובים (מדרגה ב') ושלושה בין הטובים במאד (מדרגה א'). חמשת ציורים המאנעקענים שלו נעשו בירח מארט ועד אקטאבר שנת 1885. מיום בוא געללער לפטרבורג תמך בידו הפֿוטוגרף והסופר הנודע ק' א שפירא. הוא השהדל מהחלה בעד געללער מלפני חברת מפיצי השכלה, אך הש דלותו לא הצליחה בידו כרנע, ובהיותו בטבעו מוב לב ומהיר חמה, קצף על ועד הברה וק' א לגעללער מכיסו תמיכה המידית מכ"ה רוב"כ לחרש, אשר נתן ל תמיד עד ג' חק לטווד שמה, וע"כ יכול געללער להקדיש לבטח כל עתותיו כחותיו לעבודת האקדמיה ולשאוף מבלי הרף אל המטרה אשר שוה לנגד עיניו.

בחרף שנת 1885 הלך געללער אל הערמיטאשו הייברי להעתיק שם ברש"ה האקדמיה ובעצתה, כמשפט כל המתעוררים להחרות על זכות מדליא של זהב ציור אחד ממעשי ידי החרשים הקדמונים ויבחר בציורו של רובענס; פערסעאוס: נד אַמערא" ושם ארח לחברה אל סיימן רען, ושניהם יחד העתיקו שם ציור אחד של רובענס „וואקאנאלליע".

העתקתו של געללער אשר הקריבה למשפט המורים מצאה חן, ובירח פעבר' 1886 יצא געללער להתחרות בחבור סקיצה לציור גדול. מן הרגע הזה והלאה היה גורלו כגורל סיימן הברו. כמוהו הצליח בחבור הסקיצה, וכמוהו כלא את עבודת הפרונרמא הראשונה ציור א) „אירינא הקדושה רופאת את סבסטיאן הקדוש" כהלכה, וביום 20 אקט' זכה בעד עבודתו זו למדליא קמנה של זהב (5). וגם

(5) את ציורו זה הקריב שי' ל' א' שפירא תומכו ומסערו.

קורות הפרוגרמא השניה של געללער מהאיכות בד בכד עם קורות הפרוגרמא הזאת של מיימן. באבדו את הזכות לעשותה לשם התחרות לזכות כדליא גדולה של זהב, מלא את העבודה לשם קבלת האר חרש צייר ממדרגה הראשונה, ואחרי אשר שני החברים העברים היטיבו לעשותה מכל יתר חבריהם המתחרים, הביאו מבלי משים מוטה על האחרונים, בהזינם את תקותם לזכות למדליא גדולה של זהב. בשני לירח נאיאבר 1887 בא גם ציורו השני של געללער: ב) „המיטרופוליט מביא את המלך יואן האיום לפני מותו בסוד הנזירים וקורא לו שם חדש וונה“ — לפני משפט הפרו-פיסורים אשר הכירוהו למיזב מאד, ואת געללער מחברו כברו בתאר חרש צייר מן המדרגה הראשונה, אשר התעודה על זה נמסרה לו ביום 4 גחדש הזה ביום חג האקדמיא מדי שנה בשנה.

נגמרו את הק למודו מלא געללער בכוף שנת 1887 את חובתו לארצו, ובתור מהנדב חפשי מלא כספ"ב כמשך ירחים אחרים את חובת הצבא, אשר נדחתה בעדו עד זמן גמירת למודיו בהאקדמיא כאמור בחוקת המדינה.

כה יצא געללער מרשות האקדמיא להוסיף ולעבוד ברשות עצמו. בשנה הראשונה אחרי גמרו את למודיו עסק בעבודת ציור גדול ג) „השבועה שנסבעים צעירי ישראל היוצאים לעבוד בצבא“ והציגו בתערוכה האקדמית לשנת 1889. בלי ספק הימים המעטים אשר עבד בעצמו בצבא המדינה עשו בלבבו רושם גדול, ובפרט בהיותו מחונן מנעוריו בחנוך כללי, וישב כמה שנים בין אנשים שלא סבני עמו, גרדה התפעלותו בראותו, כי גם בעבודת הצבא מבדילים ביניו ובין חבריו הנכרים, כאשר הוא יהודי.

על ציורו זה תאר געללער תשעה אנשים מצעירי היהודים העומדים בפני הרב הנצב עליהם מעומף במלית, ועונים אחריו את דברי השבועה אשר הוא קורא באזניהם לעיני פקידו הממשלה, העומדים גם הם מעבר לשלחן המבריל ביניהם ובין היהודים. הרב הזה הוא לא מטעם הממשלה, הוא איננו לבוש בגדים קצרים ונקיים, ורביד בד לבן על צוארו, זקנו איננו משורך, אין לו כלי ראי על עיניו וכיובע רב הקצוות בראשו. — הוא לא רב כזה, כי אם רב בעצם, מורה הוראה בישראל לכל פרטיו ודקדוקיו. איפה הוא המקום אשר מו"צ יקרא את דברי השבועה באוני הלקוחים לצבא — לא נדע; גלוי וידוע לכל, כי אל השבועה הזאת יקרא הרב ממעם הממשלה, אשר הוא בישראל המוציא והמביא כמעט את כל הענינים שבין אדם למקום לעיני העמים אשר בקרבם אנחנו יושבים, אבל געללער כנראה נקרה להיות במקומות שהרבנים ממעם הממשלה נוהגים במקרים אשר כאלה לשלוח במקומם את עוזריהם רבני המו"צ. המונת הרב נעשה בשרד אמת, גם את דמות הלקוחים לצבא השכיל לצייר עד להפליא. הנה לפנינו כרסור בשוק הסוסים באיזה עיר מתחום מושב היהודים, את ידיו הוא טומן בצלחת בנדו הארוך עד קרסוליו ומביט על הרב העומד לפניו, וכאלו אומר לו: רב לך רבי, להשביעני, יודע אני בעצמי את אשר לפני ... גם יתר הלקוחים הם ילדי תחום מושבנו בארץ רוסיא: שם גם בחור הישיבה שעומד ועינו חובשה כמטפחת, גם „כלי יקר“ בן בעל בית בעיר, גם נער תראו שמה, אשר היה בלי ספק מן „הנעלמים“ ובאותה אבותיו לא בא בכתוב הגולדים. הוא כעת כבן חמש עשרה שנה. אבל אויבי אבותיו כתבו שמנה עליו, כי בן עשרים ואחת שנה הוא, ואבותיו מעלימים אותו בזדון, ויבואו פקידים ושוטרים ויתפשוהו, ומבלי חקר ודרוש

הרבה מסרוהו לצבא. שם גם איש בא בימים המציאו; הוא בעל לאשה ואב לבנים, וגם הוא נמסר לצבא עמדה בעונו או בעון אחיו. סוף דבר בציור הזה נכתבה כל מגלת עבודת הצבא מבני ישראל מתהלתה ועד סופה, כל צורה וצורה מן הלקוחים לצבא מספרת ספור גדול, אשר אם המתבונן עליהן הוא בעל נפש, או יבין אותן עד תומן. הציור עשוי בכשרון רב, ולולא היה צבע הצהוב שולט מעט בכל הציור כולו, כי עתה עשה הציור רושם מלא על לב רואיו, ובהביטם עליו שכחו או, כי ציור עומד לפניהם ורמו כי אנשים חיים נגיד עיניהם. האקדמיא קנתה את הציור הזה מיד געללער להעמירו בחדרי משכיתה, אות הוא כי המלאכה הזאת מלאכה יפה היא לכל הדעות (1).

את ציורו הגדול (ד) „מנהג ישן מפאשעחאניע“ (Помехонская старина) הציג געללער בתערוכה ההיא לשנת 1890. כנודע היה הכופר שצערדין מכנה ברוח ההתול המר את האוחזים במדות המנוגות מורשת אבותיהם בשם וילדי פאשעחאניע, ועתה בא געללער להראות גם הוא מעט ממנהגים המנוגים של „הפאשעחאניע“, עוד מן הימים הקדמונים במרם נקרא דרור להאכרים בהכר הקיסר אלכסנדר השני ז"ל. על הציור מתואר „הדר הנערות“ — מקום עם יושבות בנות האכרים-העברים ועליהן לעבוד במלאכה בעד ארונן המושל בהן. הנה הארון בא בלבוש משכב אל החדר הזה בבקר השכם. הוא כבר זק ושב, אבל האות הזוכה עוד לא הרפתה כמנו, והנהו עונב על העלמות היפות. אחרי כי בידו הנך, וכל אשר יחפון יעשה אתן. רגש בוז ולעג לרודפי זמה יעורר הציור הזה בלב כל רואיו (2).

מלא רגש הרמים והמלה הוא ציורו הגדול של געללער, אשר הוצג בתערוכה ההיא בשנת 1891. הו „שלוח יונקי השדים אסופי החוץ עם מיניקותיהם במסה"ב". חרש הציור מתאר על הציור הזה את הרגע אשר בו תפרדנה האמות האמללות מילדיהן פרי בטןן, אשר בעון ילדום ושנאספו לבית האסופים. שלטון הבית הזה מוסר כנודע את הילדים הרמים למיניקות כפריות, אשר תקחנה את היונקים עמהן הכפרה, והנה ביום זאת המיניקות לביתן תבאנה גם האמות אל תחנת מסלת הברזל להפרד מעל בנייתן. פה גם אחת דבקה בבנה, וכמו נקשרה אליו ולא תוכל להנתק ממנו למרות רדישת משרת העגלה במסה"ב המאיי בה לעיוב את מקומה בפתח המרכבה, ושם גם אחרת חובקת גם היא את ילדה ועיניה חסרמרו מככי (3) וגו'. חברת האדם האשמה בכל אלה תפנה עורף אל האמות האמללות האלה, אבל למחזה ציור אשר כזה הלא יוכל להתעורר רעיון אחר בלב בני האדם; מי יודע, תחת הכוז והחרפה המשביעים את האמללות, אם לא טוב יהיה לחמול עליהן, אחרי שנפל להן חבל לא בנעמים ולחיות חיי משפחה שלא כדת וכמשפט, וגם על הילדים האובדים אשר ימי צרה ועוני נכונים להם כל הימים בעון אבותיהם, אם לא יקדמם הזות בידי הכפריות מיניקותיהם! אולי טוב מזה יהיה לעשות מאומה לרוחתם לישועתם, או להרחיק את העניות האלה מן החטא!

בשנת 1892 הציג בתערוכה ההיא שלשה ציורים, הראשון גדול והשנים האחרים קטנים הרבה ממנו (1). „אשה נדיבה מבקרת בבית היתומות“ — זה שם הציור

(1) עיין המליץ 1889 נ' 125 בפולישון. ברשימת קלאנעס נאכר. כי מסימן הוא במסן 458.

(2) את הציור הזה קנה מיד חרש הציור ק' א' שצירא.

(3) עיין הצמירה 1898 נ' 220.

הגדול. הילרות המשובשות בנדי בר לבן נערכו בשתי מערכות, הגדולות מאחרי הקמנה, והמוקה האומנת מגשת אל הנכרת הנדיבה את הקמנה שבילדות, אשר הקריב לה כר לבן הפור בכתובת פרחים למנחת כבוד. הנבירה מבטת בעיני חסד על הקמנה ועל מנחתה, וגם בה הנערה הקמנה גם היא מבטת ומשתאה למראה המלאכה הזאת. פה לא נראה לא אהבת אם, לא רגשי רחמים והמלה, כי אם חסד ונדיבות מפני הגאווה והרדיפה אחרי הכבוד. מאחרי הנדיבה עומד פקיד בית היתומות וכפות ידיו לאחוריו, וכל מצב נזו יעיד על חרדה לבבו ועל דאגתו, פן לא ימצאו דרכי הבית חן בעיניה. כל פרטי הציור נעשו כהלכה ובאמתת החיים, וע"כ עושה הציור את הרושם הנרצה על לב רואיו. הציור השני מכונה בשם ז' "לפני השנה" והשלישי ח' "בין השמשות".

סוד המורים בהאקדמיה החליט לקנות מיד געללער אחד מציוריו האחרונים; — איזה מהם לא ידענו, — אבל שלמון האקדמיה התמהמה מפני איזה סבה למלאות את דברי ההחלטה הזאת. לשוא פנה ק' א' שפירא בראשית מאי 1892 בבקשה אל הנסיך הגדול נשיא האקדמיה, כי יתן פקודתו לקנות מיד געללער את ציורו, כאשר הסכים כבר ועד הפרופיסורים, יען כי חרש הציור, אשר היה נתמך מידו עד כה, יכול מעתה להתקיים ביגיע כפיו, אם האקדמיה תסביר פניה לו. הנשיא לא מצא לנכון למלאות בקשת שפירא.

בשנת 1893 הציג בתערוכה האקדמית את ציורו ז' "כניסת אנשי הצבא" המתאר את הסדר החדש מתרומת הצבא בארצנו ע"פ הגורל. אולם גדול ובו רואה המתבונן מימין יושבים כל הפקידים הממונים על תרומת הצבא על יד שלחן אחד, והלבלרים שלהם על יד שלחן שני. עלם כפרי עומד לפני השלחן הגדול מעבר מזה ומוציא את גורלו מתוך האופן, ואחריו נמשכת גם אמו, אשר נברה תשוקתה לדעת כרגע מה יתן ה' ביד בנה — עבודת הצבא או דרוו לביתו. ומעבר השני משמאל נראה המון צעירים רבים ואנשים ונשים אשר באו ללוותם. כל מי שראה מחזה כזה בחיים יודה. כי לא לחנם השתדל חרש הציור לחקות את תמונת החיים כמו שהיא, ולולא היו בציור הזה תמונות אשר לא דק בהן כל צרכו, כמו תמונת איש הצבא העומד על המשמר משמאל, כי עתה רושם החיים הבא מן הציור היה מלא ז'.

בשנה הזאת החל געללער להשתתף גם בתערוכות החרשים הפטרבורגים. הפעם הציג בה שלשה דברים: את "שלוח היונקים" הנזכר למעלה, ושני עיטורים, אשר לאחד קרא בשם י' "הקיץ משנתו", ולהשני — יא' "צוענית".

בשנת 1894 הביא געללער אל התערוכה האקדמית ציור אחד בעל שתי תמונות, המתאר את יב' "יואן האיום בכואו אל אויל הנביא" (шродивый) ניק א' אל סאלאס". זאת הפעם האחרונה אשר ראינו את מעשי ידי געללער בתערוכה האקדמית. מששת הציורים, אשר הציג בשנת 1895 בתערוכת "החרשים הפטרבורגים", נבריל שנים המתארים מחוות החיים. על האחד מצוירה חרדה המשרתים באכזר להם יג' "האדון נוסע". ועל השני תמונה אחד המשחקים על הבמה, אשר "שרקו עליו בבוז" ויצא בחרפה מלפני העם. המשחק האמלל יושב לפניו מן הקלעים על כסאו כהלום רעם מבלתי יכולת לצאת ממבוכתו; ראשו כפוף, ידו האחת תלויה מאחרי משענת הכסא

ז' עיין הצפירה שב, שם.

וידו השנית על ברכיו הכפולות, ועיניו כמו הכטנה למרחוק מבלי כל מנרה ותכלית, יתר מעשי ידיו בתערוכה זו הם: טו, מז) שתי תמונות אנשים ואחת מהן פני י"פ גרמט, ועוד יז, יח) שני עמיודים אשר לאחד מהם קרא "בעלת הפרחים".

בתערוכה ההיא לשנת 1896 הציג געללער ארבעה ציורים, יט) תמונת אשה צעירה ישנה שנתה כהוין בצל המחסה מכמר, ויקרא לציור הזה — "בקיץ", כ) תמונת עלמה כפרית העובדת באחד הבתים בתור אמה בהנתן לה חופשה "ליום חנה"; היא לא מוצאה טוב לפנייה בלתי אם לשבת בטלה על יד קיר הבית בחוץ ולכרסם גרעינין הממלאים את סיגורה הכפול. לתמונת האשה אשר על הציור השלישי קרא חרש הצייר כא) "בת הנגב", והציור הרביעי מהאר דמית כב) "חובב מלאכת הפוטו" גרפוא "הנושא מכונה קמנה מול לבו להעתיק תמונות עוברים ושבים, ובצל המחסה הכהה הפרוש עליו מלמעלה לא יירא לא מקרני השמש ולא מנשם ומטר".

בין המלאכות אשר הציג בתערוכה ההיא בשנת 1897 יקח מקום בראש הציור המתאר בנ) תשובת ראש הכפר לביתו מחג הנתן. כתר מלכות בראש הקיסר"; ככל מעשי ידי חרש הציור הזה כן גם זה מצטיין כאמתת החיים. ביד הרוצים ציר החרש את פני בני בית האכר הזה המפיקים תשוקה ואון קיימת האות את תמונת חג הבתר אשר ביד ראש בית אבותם ולשמוע את ספור הדברים אשר יצאו בעיר הבירה ביום החג הגדול. החבילות הקטנות המעוטפות בניר חום צהוב יתחשורות שהביא האכר לכל בני ביהו מעיר המלוכה, נעשו מעשה ידי אמן¹⁾. שני ציוריו האחרים הם: תמונת בד) "המינקת" (כה) ועיור אחד.

בתערוכה שנת 1898 של חברת "החרשים הפטרבורנים" הציג געללער רק ציורים קטנים אשר קרא לה "שמות: כו) "המכה", היא זכות אשה וישיבת על יד השלחן בנן כז) "הנערה הקמנה", כח) "ארוחת הבקר" של יונק נמול משדי אמו, כי גם הוא כאיש גדול יושב על כסא רם על יד השלחן ושותה חמים מן הספל הלבן; כט) "האשה המציירת" בחדר ביתה, ל) "בת אציל רוסיה הקדמונה", בעלית הקיר" היושבת על יד החלון והונה מחשבות עד מתי תשב בבתוליה בית אביה, לא) ותמונת כפרית העובדת "על שדה קציר הפספוא"²⁾.

בתערוכה התמונית שהיתה בשנה ההיא בימי הציור הציג געללער את כל ציוריו שהיו בתערוכה האחרונה של "החרשים הפטרבורנים" ועוד הוסיף עליהם את "כניסת אנשי הצבא", את "תשובת ראש האכרים" ואת "שלוח היונקים עם מיניקותיהם" הנזכרים למעלה.

בשנת 1899 השהתף געללער בשתי תערוכות, בראשית השנה הציג חמש מלאכות בתערוכת "החרשים הפטרבורנים", הלא הנה: לב) "המלסדת להשכיל" — אשה משכלת השואפת להפיץ דעת בעם, וע"כ הימינה אליה אל היציע שלה נער עני אשר תלמדוה בינה ודעת קרוא בספר. לג) "הזכרון", לד) "הזקנה המנחשת בקלפיסי (פאססיאנס), לה) "ארוחת הבקר" — ילד ואמו, לו) ותמונת "פושקין בכפר פייחיל אוסקאיע", ולתקיפת השנה הציג באולם שמיגליץ (למטרת קביון ככף

¹⁾ עיין הצעירה עם, עמ.

²⁾ עם עם, עמ עם.

להקים מצבה זכרון לפושקין) לו צלם איש זקן ואביון „עובר אורח“ המתפרנס כנראה מנדבות שמקבץ על יד, לח) דמות „ראש נערה קמנה — עמיד, למ) ותבנית פרי עץ ופרי גפן“ ערוכים לכבר בהם אירחים יקרים¹⁾.

הטוב מציורי געללער, אשר הביא השנה הזאת (1900) להערוכת „החרשים הפמברורנים“, הוא ציורו אשר קרא לו מ) „כאשר יעשה אבי זקני“ — ילד קטן נגש אל השלחן של אביו זקנו, וישיב שם על הכסא הגדול והרחב, ויתן על עיניו את המשקפים הגדולים, ויקח גליון גדול של מכת“ע, ובשומו רגלו האחת על השניה יושב וכאלו קורא בו קורות היום, — הכל כאשר עושה אביו זקנו. ביחר עם הציור הזה הציג שם גם את ציוריו; מא) „מוכר מכה“ ע), מב) „לזכרון“ מנ) „שמע נא קולי“.

בכלותנו לספר פרשת פעולות חרש הצייר הזה, עלינו בכל זאת להעיר, כי גם הוא כרוב חרשינו האחרים מנע מקחת תכנ עברי למעשי ידיהם לא מודון, כי אם מאונס. וע"כ חלילה לנו לשים אשם נפשו בזה. ונהפוך הוא, בטוחים אנו, כי לוא נמצא פתח תקוה לחרשי ציורנו להתפרנס מאחיהם בני עמם. כי עתה גם חרש הצייר הזה יצא בכשרונו לעבוד בשדמות ישראל, ורבות הועיל או להגדלת ולהפרכת מלאכת המחשבת העברית.

חומר לתלדותיו וכרסת עבודתי עיין: א) ארכיוו האקדמיה נ"ו 119/1878.
ב) חשבונות האקדמיה לשנת 1880/1, (11, 13), 1882/3, (14, 16), 1884/5, (14),
1885/6, (24), ג) פראו"ו וועסטניק 1887, 7/11. ד) בולגאקאוו, נאשי
חוראשוניקי I, צד 108. ה) קאטאלוג תערוכת האקדמיה 1889, (170), 1890
(141) 1891 (52), 1892 (109, 271, 298), 1893 (49) 1894 (134). ו) קאטאל'
תערוכת החרשים הפמברורנים 1893 (19, 92, 93) 1895 (73, 103, 147, 186,
198), 1896 (60, 126, 158, 191), 1897 (31, 67, 141), 1898 (87, 134,
170—172, 174), 1899 (163), 195, 199, 203, 229) 1900 (89, 01, 96,
146) ז) קאטאל' התערוכה המזנית 1898 (16, 18, 40, 63, 83, 142, 192, 196)
ח) קאט' תערוכת פושקין 1899 (92, 98, 107). ט) קלאגעס, קאט' של
הבוועאום האקדמיה 1891 ועוד.

¹⁾ עיין רצורה 1899, גליון 237.

רעיוני סתו.

בְּכֹל הַנְּרִיָּאָה הַקָּר יִמְשֹׁל מִמְשַׁלֵּת,
עַל הַדֶּרֶת הַטֹּבֵעַ כְּסֵה הַשְּׁלֵג;
לֹא תִדְשֵׂא אֲדָמָה, תִּפְרַח הַחֲבַצְלֵת
לֹא תִרְדַּע עוֹד שְׁמֵשׁ לְרַחוּץ בְּפֶלֶג,
אִין יָפִי, אִין מְגֵד—אֵךְ קָרַח וּכְפָר:
הֵה! מֵתָה הַנְּרִיָּאָה, הַמֵּיתָה הַקָּר...
בְּלֵג כָּל עַמֵּי הַקָּר יִמְשֹׁל מִמְשַׁלֵּת,
עַל הַדֶּרֶת רוּחוֹתוֹ כְּסֵה אֲבֵק זְהָבוֹ
וּכְפָפֹר בּוֹ קִפְאָה כָּל דְּעֵה נֶאֱצָרֵת.
גַּם אִישׁ רַחֵב הַלְּבָב לְעַמּוֹ בְּלֵבָבוֹ
מְקוֹם פְּנֵה אִין, כְּמוֹ בְּרַחְבֵי הַתְּבֵל:
הֵה! מֵת כָּל עַמֵּי, כְּטֹבֵעַ הוּא נוֹבֵל...

בְּלִמּוֹד עֲרִירֵי שָׁם עוֹמֵד הַיַּעַר
עֲטוּף תְּכָרִיכֵי שְׁלֵג, עֲזוּב כָּל הַיַּרְוֵי.
אֵן פְּנֵה זִיוו, סֵר נַעַם צִלְהוֹ?
אִי לַחֵשׁ עֲנַפְיוֹ עִם קַרְנֵי הַסְּהַר?
יֵלֵל רוּחַ אֶקְשִׁיב בְּמְקוֹם מְרֹאֵשׁ אֶמִיד
אֶהֱבֵת כָּל לִפְלֵי הַשְּׁמִיעַ הַזְּמִיר.

עֲזוּבֵת בְּנֵיהַ שׁוֹמְמָה וְחֶרֶבָה
שְׂמָה בְּמִזְרַח אֶרֶץ צְבִי עוֹמֵדֵת.
נִפְזָרוּ בְּנֵיהַ, בְּלֵתָם הִיא בּוֹדֵדֵת
וְעַל קֶבֶר אֶשְׂרָם תַּעֲמוֹד כְּמַצְבָּה...
וְחִלִּיל הָעֵרְכִי וְיֵלֵל הַשְּׁוֹעֵלִים
תִּקְשִׁיב בְּמְקוֹב שִׁירֵי יְהוָה הַנְּדָנְלִים.

אֵךְ כֹּל אִם נִבֵּל תִּתְקַנֶּה פְּרַחַת
כִּי לֹא לְנֶצַח יִמְשֹׁל זֶה הַקָּרַח.

כִּי יָבוֹא הָאָבִיב הַיּוֹם לְפָתַח
בְּלִבְבֵךְ כָּל אִישׁ, כָּל חַי, כָּל עֵץ, כָּל פֶּרֶחַ,
וַיְחִי גַם הַיַּעַר וַיִּמְרוּ הַנְּעָמִים
יָרוֹן אֶהְבֵּת וַיַּחְפֹּשׂ לְלִבִּי הַפְּצָעִים.

וְכַתִּי הָאָבִיב יָבוֹא לְקַרְהֵנוּ
וַיַּחַמֵם כָּל לֵבָב וְנִמַּס בּוֹ הַכְּפוּר,
וְהִבִּיא כָּל אִישׁ אֶבְנֵנוּ לְבַנְיָן עִמָּנוּ?
וְכַתִּי, צִיּוֹן, מִשְׁבִּיךְ תִּצְאִי דְרוֹר
וַיִּפְרָחוּ עִמָּךְ בְּנֵיךְ, יְרוּשָׁלַיִם?
מִמִּי, הֵהָ, כְּתִי? הַגִּידוּ, שְׂכָנִים!

דוג סילכער

גבולות עמים.

השקפה היסטורית

מאת

ד"ר שמעון ברנפלד.

.א.

בשנות המאה הי"ח למספר הרגיל נתנו חכמי לב אוהבי ההשכלה והשלמות האנושית את לבם, להקן עולם באהבת בני אדם אלו לאלו ולעקור מלבם כל רגש פורה ראש ולענה, שנאה ותחרות בין העמים. בימים ההם היה ההבדל הדתי עיקר שנאת בני אדם זה לזה, בעוד כי הקנאה הלאומית לא נגלתה עוד בכל תקפה. מסכה זו השתרדלו החכמים חובבי המין האנושי, לעקר את הקנאה הדתית מלב העמים, ואל המטרה הזאת כוננו כלם את פעולתם, אם כי נפלגו באמצעיהם. יש אשר אמרו להבנות את הדתות החיוביות בכלל, באמנם, אם לא תהיה דת חיובית בעולם לא יהיה גם שנוי בדעות בני אדם; ויש אשר הכירו את ערך הדת החיובית ותועלתה הגדולה בנוגע לחנוך המוסרי של העמים, ולכן לא דברו סרה בהדת בעצמה, אלא במנהג המכוער, לשנוא את אחיו בגלל הבדל דתו. הרמב"ן, למשל, טען נגד האנשים המבזים את הדת ורואים בה מניעה לאחדות הכללית של כל המין האנושי, כי אין זו התכלית המבינה בהתקרבות בני אדם, כי ירעו כל העמים במרעה אחד; אין האחדות הזאת מביאה תועלת מוסרית, אדרבה היא ממעטת את השלמות האנושית, בהיותה כלה על איפן אחד, בעוד כי השלמות הרצויה היא זאת של גוונים רבים ומשונים. וזאת לדעת, כי חקירת החכמים בעת ההיא, הן בנוגע לנושא עניננו והן בנוגע בחקר המוסר והקולטורא האנושית, לא היתה על יסוד הנסיון, אלא השערות תלויות בשערה. בחדר משכבם או לכל היותר בשיחותיהם ענו חבריהם, נמנו וגמרו, כי זאת היא הדרך הישרה שיבור לו האדם לתועלתו ולתועלת החברה. ואולם לא טרחו לחקור ולבחון, אם „דרך מוסר" זו מתאמת עם טבע בני אדם ואם יש ללמודיהם בכלל מקום בחיים הרוחניים והמוסריים של העמים על פי התפתחותם ההיסטורית. הרמב"ן הגיע אמנם על פי שקול דעתו הישרה לירי מסקנא אמתית, אבל לא ידע להמעיטה ולהסבירה על פי תורת ההיסטוריא, ועל פי ידיעה עמוקה בטבע הנפש.

טרם נחל לחקור בשאלה זו עלינו לרמוז על חזון נפלא בהיסטוריא האנושית. אשר עוד לא עמדו עליו החוקרים ההיסטוריים כראוי. בשנות המאה הי"ח קרוב לסיזמה כמעט שבמלה הקנאה הדתית, וכבר בראשית המאה הי"ט החלה הקנאת הלואמיים לפעם במחנה העמים ולפעול בעוז ותעצומות. מה טעם בחזון ההיסטורי הזה? אנו רואים שני מאורעות, זה תכופ לזה, וכודאי יש להם יחס ושייכות זה לזה; האחד הוליד את היני, או השפיע על דתו כמדה מרובה. הסכה הפסיכולוגית בחזון זה נראית ונכרה

למי שמעיין בו בשום לב. ההבדל הקולטורי בין העמים היא מולדת הכשרון הטבעי שבבני אדם, ואולם ההיסטוריא, שהיא הפעולה הקולטורית בעמים, נסתה פעמים רבות לקרב את בני אדם ולאחדם יחד, לעקר את השנאה הכבושה שבניהם; באחת: לגבר על הטבע. מובן מאליו, כי לנסיון ההיסטורי כזה אי אפשר כי יצליח בפעם אחת, אלא זו אחר זו תנסה ההיסטוריא את כחה במפעל קולטורי, ולבסוף אם כי יעלה הנסיון יפה, או כי יתם לריק כחה, יגן כי אין הקולטורא שלמה בטבע האדם להכחירו כלה. הגע בעצמך, כי אלו נורה הקולטורא כליה על הודוונות בני אדם לצורך העמדת תולדות, כל פעולותיה תהינה לריק, יען כי מתנגד זה לעיקר הטבע האנושי. ואולם אם שאפה ההתקדמות האנושית להרחיק מבני אדם כמה מדות מגונות, שהן יתר הפליטה של מצב הבהמיות במין האנושי — הדבר הזה יצליח בידה, אף כי נראה כפעם בפעם ריאקציא בנגד השתרלותה, היינו כח דוחה לאחור לעומת כח ההתקדמות.

ולפיכך נראה, כי אחדות המין האנושי, כאשר חזו לה חובבי האדם בשנות המאה הי"ח, היתה דבר שלא בעתו, ועל צד האמת מתנגדת למטבע האדם. וכאשר הצליח ביד ההיסטוריא להתם כמעט את השנאה הדתית באה במקומה השנאה הלאומית. באמת שנתה הקנאה הלאומית רק את צורתה, אבל מטבעה לא החליפה; כי גם בהיותה על צד הרמיון רק שנאה דתית היה עיקר השנאה הזאת ההבדל הלאומי, הפרדת בני אדם בגזעם. ומצד אחר מוכרחים אנו להחליט, כי אלמלא היה יסוד ההבדל הזה ברנש טבעי השוכן עמוק עמוק בנפש האדם, לא היתה הקנאה הלאומית עולה ומבצבצת בימי דור אחר ומגיעה למדרגה כזו, אחר אישר במלה כמעט השנאה הדתית.

נראה נא כעת את הפעולה ההיסטורית הזאת כראשיתה ועד ימינו אלה. אין לנו, כהשקפת החקירה המדעית, רשמים היסטוריים כרוזים על דבר אופן ההתוות העמים והפרדם זה מזה. אבל איך שיהיה, בשעה שנראה כבר פעולה היסטורית בבני אדם נמצא אותם אמנם מחוברים ומאוספים לקבוצין לאומי, אבל גם נפרדים לשבטיהם וללאומיהם. במצב הקולטורי הקדום ידע האדם רחם רק את בניו יוצאי ירכו, שהרי כן מונח במטבעו, ובשעה שהגיעה שלמותו למדרגה יותר חשובה נראה כבר יחוס האדם לשבטו ולעמו. ואולם עוד לא באה ההכרה האנושית לידי כך, לקבל את תורת המוסר הכללית ומשותפת לכל אישי המין הזה. ולפיכך נמצא בימים קדומים את הרעיון המושל ככל פעולות העמים, כי רק בן שבטם או בן עמם קרוי אדם וזולתו איננו בכלל אדם. מדת החמלה והרחמים, כדת היושר והצדק, ברית אחים וקשר אנושי נוהגות רק בבני שבט אחד; אבל על בני שבט אחר מותר להתאכזר ולעשות עמם רעה, נגדם אין שום חוק מוסרי ואין אחוזה אנושית. בימים ההם היה הגר כהפקר וכל הנוגע בו לרעה לא יאשם, וזלת אם חסה בצל אחד האזרחים ונחשב אם בתור עבדו קנין כספו או בתור תושב ושכיר. ועל פי הדבר הזה נבין, כי עונש כ"ת" האמור בתורה היה עונש חמור מאד. ונכרתה הנפש ההיא מעמיה", זאת היא נורה קשה מאד, כי בטחון הרכוש והחיים היה נוהג רק בקשר הלאומי, ואם אתה כרחיק את היחיד מקבוצין הזה אתה מפקיר את נכסיו ומתיר את דמו. חעונש הזה היה נוהג גם בישראל, כי בא זכרו פעמים רבות בתורה; אלא שבמים הבאים התקדמה הקולטורא הישראלית ובאה האומה לידי הכרה, כי אין עונשין בכך. ועל פי הדבר הזה נתחלף העונש החמור ביותר בעונש הקל ביותר. שהרי אם הוכרחו לומר, כי אין ענין "כרת" אלא עונש בידי שמים, הנה אין ההפסד המגיע ממנו גדול כל כך. ולא זו בלבד, אלא ברבות הקולטורא לא היה ענין הפקעת הזכות הלאומית

קשה ביותר, שהרי מצב הגר היה הולך וטוב מתקופה לתקופה. בימים המאוחרים התחילו העמים לאהוב את הגר ולהזהר בשמירת גופו וקנינו.

ואולם אם נמצא גם בתקופות מאוחרות, כי נהגו עמי הקולטורא לקבל את הגרים, הבאים אליהם לגור, בסבר פנים יפות וגם לשמור עליהם, כי לא יגע בהם אדם לרעה, הנה רחוק היה עוד הרעיון, כי כל בני אדם הם אחים ואין הבדל בין עם ועם בחשיבותו המוסרית. בכל הנמוסים הדתיים היתה הדת הישראלית הראשונה, אשר הוזהרה מאד על אהבת הגר וצותה לכלי להרע לו ואפילו להונותו בדברים, ולא רק בשלילה נצטוו בני ישראל על אהבת הגר, כי אם גם בחיוב, לרחם עליו ולתמוך בידו לעת הצורך. ואולם עם כל האהבה והחמלה על הגר הנה לא במלה התורה הלאומית, אשר בה ניתורה האומה הישראלית. הסגולה הלאומית נשארה בישראל בכל תקפה, אלא שבא הצווי, כי הבאים מארץ נכריה לגור בישראל נהנים סכל הזכויות והחוקים המובנים והצדקים הכתובים בתורה. אל מדרגה זו הגיעו גם יתר עמי הקולטורא לאט לאט על פי התפתחות הענינים. אמנם לא נהגו עוד בימים הראשונים לכרות ברית מסחר ורעות בין עם ועם, כאשר נוהג הדבר בימינו אלה, ואולם ברית כזאת היתה כרותה בעל פה ועל פי ההרגל. מעת שהחלו העמים הקולטוריים לצאת מחוגם הלאומי הצר ולסחור בארצות שונות ראו הכרח בדבר, לעשות הנחות ידועות זה לזה. עם פִּיניקי היה עם של מסחר וקנין, גם היונים שישבו בערי אסיה אחוה במסחר ובאו במורם עם עמים שונים. מאליהו היה הסנה, כי בבוא כוחר פִּיניקי לאחד הישוכים היונים היו נזהרים בכבודו, אם מתועלת פרמית, שהרי באו עכו בברית המסחר ונשארו ונתנו עמו, או מתועלת כללית, כי הלא אם יעשו הם רעה לאהורח הפִּיניקי ושמעו בני עמו ויתנקמו בהיונים הבאים לערי פִּיניקיא. באופן זה נתקרבו העמים זה לזה, ומשעה שזיתה התקרבות כזאת ביניהם השפיעו גם האחד על חברו בחייהם הרוחניים והקולטוריים, במדות ודעות, בלמודים והשכלה.

אנו מוצאים בתקופה מאוחרת יחוס העמים זה לזה, הם באים במשא ומתן, לומדים האחד מהשני, מקבלים את מנהגיהם ומשפיעים עליהם בהתפתחותם הרוחנית. ואולם הקולטורא הלאומית לא בטלה. ולא זו בלבד, אלא אם אמנם קבל כל עם את מנהגי הדת והחיים של חברו שלא במתכוון, הנה בשעה שאמר איזה עם לכפות עליו את דתו באונס, היה עומד על נפשו ונלחם בכל כחו נגד הכפיה הזאת. גם העמים אשר למדו מחבריהם וקבלו על ידיהם השפעה מרובה בהשכלתם התנאו בהשכלתם הלאומית ובשאט נפש דברו על אודות ההשכלה האחרת. דוגמא נפלאה מחוץ ההיסטורי הזה אנו מוצאים בהשקפת היונים. הם הצטיינו בכשרון נפלא — וזאת היא תהלתם — ללמוד מכל עם; השכלתם הלאומית היא על צד האמת הערובה של קנינים קולטוריים מעמים שונים. את סימני הא"ב שלהם למדו מן הפִּיניקים, דעת הבוכנים במסלוחם למדו ממצרים; מעמי אסיה הקטנה קבלו רוב מושגי הדת, ובאופן כזה נלקטו בהשכלתם כמה קנינים רוחניים של עמים שונים. ועם כל זה התנאו הם בהשכלתם הלאומית וחשבו את עצמם תפארת המין האנושי, משבילים ומושלמים, וזולתם הם רק „פראים" ומותר להם מן ההבמה אין. הנאיה הלאומית הזאת היתה מצויה בימים הראשונים בכל העמים, אלא כי עלו היונים בה, כאשר הצטיינו באמת גם ביהרון הכשר ודעה על כל גווי הארצות בימים ההם.

כאמור, היתה ראשית הלמודים של העמים זה מזה בימים הראשונים רק בעל פה, כלומר: בבני אדם נמצא את הכשרון המבעי (את אשר אתה מוצא גם בקצת בעלי חיים), כי יראו את חבריהם עושים דבר מה וילמדו מהם לעשות כמהם. הפגישה של העמים

היתה לפי זה קולטורית, אבל לא למודית. לא מדות ודעות למדו זה מזה רק אופני החיים. החבור בין העמים היה נהוג בכלל רק באלו, אשר לפי מצבם הגיוגרפי והמדיני היו רגילים להתערב בגוים. הפיניקים, המצרים, הבבלים, האשורים, היוונים וכמהם כל עמי הקולטורה הראשונים עברו ארחות ימים או סחרו אל ארצות רחוקות והצמינו בכשרון ידם ובחריצותם. הם התבוננו אל מנהגי העמים, אשר נרו בהוכם לפעמים וילמדו לעשות כמוהם, ובשובם לארצם הביאו בידם את הלמודים האלה. ויש אשר נתהווה הדבר להפך: אורחים ונרים באו אל ארץ נכריה והתישבו שם לפי שעה ובידיהם מנהגי הארץ שיצאו משם; הגרים האלה העשירו את האורחים בקניניהם הקולטוריים, כי נמעו על אדמת מנונם את ידיעותיהם וכשרונם אשר הביאו עמם. באופן כזה היה חבור העמים בימים הראשונים לאט לאט.

גם לרגלי המלחמות והלכידות נתחברו העמים זה לזה. במדינות אסיה היו האשורים והכנעניים הלוכדים הראשונים הנודעים לנו בתולדות העמים. בני אשור ובבל שמפו ועברו את כל ארצות מערב אסיה ויבואו עד מצרים. בזמן מאוחר שבו בני מצרים וילכדו כמה מדינות באסיה המערבית. לרגלי המאורעות האלה נחברו אמנם כמה ישובים עתיקים של הקולטורה, אבל בערבוב העמים באו גם פנים חדשים בהתפתחות הקולטורה. עמי אשור ובבל היו מרובי ההשכלה לפי ערך הימים ההם, וכן גם עם מצרים ויושבי ערי החוף על הים הגדול. באופן זה התקרטה הקולטורה במדה מרובת, כי העמים האלה בהפגשם יחד למדו זה מזה והשפיעו זה על זה.

מאורע חשוב מאד בתולדת המין האנושי היה כבוש מדינות פרס על ידי צבאות אלכסנדר מוקדון. אמנם לא ארכו ימי הממלכה הזאת, אשר יסד הנכור הנפלא בכל ארצות הישוב של הימים ההם: באירופא, אסיה ואפריקא, כי במותו נשברה מלכותו „ותחץ לארבע רוחות השמים“. ואולם הרעיון הקיסמופוליטי, אשר נמצא במאורע הזה, נשאר לאורך ימים. אומרים על אלכסנדר מוקדון, כי היה ברעתו לאחד את כל גווי הארצות בקולטורה אחת, להשפיע את הקולטורה היונית על כל העמים הנכבשים, ואולם גם לקבל אל תוכה מנהגי העמים הנכבשים. הרעיון הזה היה בזמנו יקר מאד, אבל אין אנו יודעים, עד כמה יש במסורת אנדה זו ספור היסטורי אמתי. איך שיהיה, הנה אין ספק, כי במתכוון אי אפשר להוציא רעיון כזה לפעולות אדם. אפילו מלך כביר ומושר אדיר כאלכסנדר לא יצליח להסיג גבולות עמים, לבטל את הפרוד הקולטורי הנהוג בהם מראשית התפתחותם ההיסטורית. דבר כזה אפשר לו להקבע בתולדת המין האנושי מעט מעט, אחרי כמה נסיונות וברוב הימים. ואולם דבר גדול עשה אלכסנדר, כי בבואו לערי אסיה ואפריקא הושיב שם קולוניסטים מבני מוקדון והיונים, ומני אז נתרכה הישוב היוני בארצות האלה, עד שנברתה ההשכלה היונית על השכלת העמים יושבי המדינות האלה ביקדם. ואולם ראוי לדעת, כי הקולטורה היונית נשתקעה במדינות האלה רק בין „הספירות העליונות“, בין העשירים והמלומדים, אשר ראו את מנהגי היונים ואת יעשועיהם הלאומיים ויעשו כמותם, ומקצתם מצאו חפץ גם בהשכלת היונים, בספריהם ובמורהם.

ואולם בני דלת העם החזיקו ימים רבים במנהגי הקולטורה הלאומית ולא זנחה. אתה מוצא עוד בימי ממלכת הקיסרים ברומא — מרם הצליחה הדת החדשה להתפשט בין העמים — את גווי אסיה ברובם אוחזים מנהגי אבותיהם. אם כי למראית עין משלה הקולטורה היונית מטשלת רב. באופן זה נתהוו מנהגים חדשים לגמרי, מנהגי הקולטורה

היונית אשר נטעה על אדמת נבריה. פני הקולטורא הזאת לא היו מרוצים ביותר; לרוב היתה הבערות הקדומה של עמי אסיה מחופה מעט בהרכות היונים, כשם שאתה מוצא גם כיום עמים מחוסרי הקולטורא, אשר קבלו את הצורה החיצונית של ההשכלה הצרפתית. העמים העומדים במדרגת השכלה כזו נרועים הרבה מעמים חיים בתמימותם המבטית.

ואולם פנישה קולטורית על צד האמת תתהווה רק בספרות וב הגיון, בלמוד שבכתב. פנישה כזו היתה בראשונה בין ישראל ועם יוון. כאלכסנדריו של מצרים נתישבו היהודים תיכף בראשית תוסדה במספר רב ויסרו שם ישוב הגון של היהדות, בעיר ההיא היה או המרכז הראשי של הקולטורא היונית, אליו הגוים הקולטוריים דרשו ונתרו מכל עבר ופנה. שם התאספו חוקרים ופלוסופים, פייטנים ומשוררים, דברנים וכדחנים, שרים ושרות, רופאים ומהנדסים וחוקרי הטבע, משחקים בקוביא חיפנים. הקולטורא קבלה שם צורה מיוחדת כמינה, היא היתה בעלת צבעים שונים ונוגנים מרובים, ועל כל פנים יצאה מנדר ההשקפה הלאומית של היונים, אם כי היתה יונית בתמציתה. יושבי עיר גדולה כזו. מרכז כל הארצות, הם תמיד קוסמופוליטים. הרגש הלאומי יחלש לרגלי החיים הנהנים בישוב גדול כזה. החקירה המדעית תאחד את כל הנמשכים אחרי מחקר ופלוסופיא; הציורים היפים והפסלים הנפלאים יאחדו את כל המתעננים על יפי המלאכה; השירה והזמרה תאחד את כל אלה, אשר לבם ימשך אחרי נועם הפיוט והשיר; משחקים בקוביא וויפנים יתאחדו מבלי שאל איש לרעהו; בן איהו עם אתה. כאחת: הקולטורא העומדת ברום מעלתה תבטל הרבה את הרגש הלאומי, ובעולם הדעות והמחקר, הידיעות השמושיות והפלוסופיות אין הכדל לאומי נהג. ואולם אם יהיו בקהל האנשים הנאספים גם בעלי רגש לאומי או דתי עז ונמרץ, אז יקא נגוד חזק בחיים הצבוריים, כעין קול ממורף בהרמוניא נעימה. כאלכסנדריו היה מקום פנוי לכל חוץ קולטורי, כאשר ציירנו כבר, אבל לרגש מוסרי ודתי, כזה שנמצא בין בני ישראל, לא היה מקום בעיר העליוה הזאת. אמנם לא כל בני ישראל התנגדו להחיים הסואנים ברעש במטרפולין זו, אדרבה רובם נשמפו גם הם בשמף המים הכבירים האלה, ואולם עם ישראל לא נרמה או ליתר העמים: זה כשתי מאות שנה, אשר חנוכו הלאומי התמיד בו והשפיע עליו במדה מרובה. החנוך הזה היה בעיקרו למטרה גלויה, להכדיל בין ישראל לעמים. ולפי זה נבין, כי עם כזה לא יוכל להסיר מעליו השפעת חנוכו בבת אחת ולהמטע בעם ציזר או אפילו בקולטורא קוסמופוליטית כזו, אשר משלה או כאלכסנדריו וברוב ערי אסיה הקטנה.

ואולם מאורעות הזמן היו נומים כלפי טמיעה קוסמופוליטית כזאת, ומאד קשה לעם, לעמוד בפני שמף הזמן. בערי יהודה אפשר היה לבני ישראל לכלוא את הרוח ולהסגר, לבלי הפרצנה הדעות האלה אל תוכם — ואמנם גם זה לא היה באפשר לאורך ימים — ואולם איך יקום ישראל בפני פעולת ההיסטוריא בישוב ספור ומפורד על אדמת נבר? אנו יודעים, כי הרבה נמלכו היהודים במצרים בדעתם, טרם נספחו על הקולטורא היונית, הרבה טרחו ועמלו לעמוד על סגולתם הלאומית. ואולם כל ההשתדלות הזאת עכבה כמעט את הטמיעה הקוסמופוליטית, אבל סוף סוף נצחה גם עליהם הקולטורא היונית, גברת העמים בעת ההיא. ואולם אם גם נתערבו היהודים בבני היונים, הגה לא נבלעו בהם, אלא גם בטמיעתם זאת היו נכרים בצביונם המיוחד להם. כי הם לא באו ריקם לתחום ההשכלה היונית, אלא הביאו עמם את הורתם, אשר היתה הספר

הראשון שנעתק משפה לשפה. היהדות היתה מצוינה גם בבואה ברשות הקולטורא הכללית, כי מעתה שנכנסה לשם נראו בה פנים חדשות. זה הוא יתרונו של עם, אשר כבר נשא טח בעמלו בהתפתחותו הלאומית.

מאלכסנדריו יצאה השאיפה הקוסמופוליטית ופשטה ועברה את כל ארצות הישוב. שפת כל המלוטרים והמשכילים בעת ההיא היתה השפה היונית המשותפת או לכל עמי הקולטורא. גם מנהגי החיים והשעשועים הדתיים של היונים נתקבלו בין העמים בחבה יתרה. בכל עיר חשובה נמצאו בתי קרקסאות והיאמראות, או כי נפו שם פלוסופים יונים את אהלם. בינתיים נברה רומה ותפרוש ממשלתה על כל העמים. עם ממשלהם באה גם אחדות מדינית או לרוב רק אחדות של עבדות לעולם. ואולם האחדות הזאת עורח הרבה לבטל את שרידי הלאומיות ולהגביר את הרעיון הקוסמופוליטי בעולם. מה שלא עשתה הקולטורא היונית עשתה הממשלה הרומאית. הראשונה נתקבלה רק בכת המלוטרים והמשכילים, ואולם ממשלת רומא פשטה בכל פנות העם. אם לא נבלעו בהקולטורא היונית, אבל מעבדות של הרומאים לא נפטרו. בכל הארצות, אשר שם פרש הנשר הרומאי את כוונות כנפיו דברו יונית — שפת ממשלה רומא — שלכו מס להממשלה התקיפה, נתקבלו ממכעות של רומא, שמעו בקול נוגש של הרומאים. ההשכלה מעבר האחד והעבדות מעבר השני בלבלו את כל העמים ובערו אחרי כל רגש לאומי. קלות הדעת של המשכילים ועבדות נצחת של בני דלת העם אחדו את כל באי עולם לקבוץ קולטורי אחד. גם בהרמוניא זו נשמע רק קול אחד של מרוף ודיסהרמוניא. עם ישראל התנגד סתוך רגש דתי ולאומי בכל תקופה ועוז אל הטמיעה הקוסמופוליטית הזאת. כל העמים נכנעו אם מרצון ואם באונם לפני השאיפה ההיסטורית; כלם הביאו את צוארם בעול הרומאים, כלם דברו שפה אחת ואחוזו בנמוס אחד, כלם במלו לאומיותם מפני הרעיון הקוסמופוליטי. רק עם ישראל עמד בפני השאיפה הזאת וסרב להסכים לה. לפי הישקפת הימים ההם מצאו בסרוב זה קשיות עורף בלי שום טעם, או כאשר היו רגילים להחליט שכני ישראל הרעים: מין שנאה של בערות, מין איבה לאומית ליתר העמים. ובאמת רק על פי ההשקפה הזאת חרצו סופרי היונים והרומאים את משפטם על בני ישראל, אשר בעת שנתאחדו כל העמים לקבוץ קולטורי אחד החזיקו הם בסגולתם הלאומית ולא הרפו ממנה בשום אופן.

הנגוד הזה מצד הלאומיות הישראלית להשאיפה הקולטורית הקוסמופוליטית הוליד שנאה עצומה בין ישראל לעמים בסוף ימי בית שני, היהודים היו מצוינים בכל ארצות הישוב של הימים ההם, בכלם נמצאו יהודים במספר רב, ומצד עם הארץ היתה איבת עולם לבני ישראל, אשר סרבו להכנס אל הקבוץ הכללי. ואולם בשעה שהגיעה השנאה הזאת לפסגת גדולתה נולדה הרת החדשה, אשר גם בה נראה השפעת המאורעות האלה. בפלשתניא באה הלאומיות הישראלית לירי קצוניות מרובה — לידי כמול הלאומיות, כי כן טבע כל חזון כבני אדם, בהגיעו אל קצה גבולו יתקרב אל הקצה שכנגדו. מרוב ההתנגדות לממשלת רומא ועריצותה, מרוב ההתרחקות משאון החיים, אשר לא היו נעימים ביותר, באו קצת אנשים מישראל למאום בחברה החיים ועל ידי זה גם בקשר הלאומי ובסגולה הלאומית, ומצד אחר נמצאו גם בין העמים אנשים רבים, אשר הכירו, כי אין הרעיון הקוסמופוליטי מביא תועלת מוסרית לעולם; אדרבה, כזמן שכמלה הסגולה הלאומית בעמים, כזמן שותרו על מורשתם הלאומית וקבלו את הקולטורא היונית נברה המשובה המוסרית בהם ונתרדלדלו הפעשים. הקולטורא היונית

הגיעה או למרום קצה וכבר נראו בה סימני הרקבון והבליון. אנשי רוח בין העמים הבינו כבר זה ועמדו על פחיתות הקולטורא היונית וידעו בחסרונותיה. הם נתאוו לחיים רוחניים אחרים, לחיי מוסר ותום דרך. ואולם בעמדם אז על פרשת דרכים ראו והכירו, כי לשוב אל הקולטורא הקדומה אי אפשר להם, יען כי כבר התנכרו לה כמרוצת הימים, וכן היה קשה להם להשאר במצבם המוסרי. ולעומת זה הבחינו, כי יש מעלה יתרה בהיהדות, וכי אפשר להתקרב לה ולמצוא בה תנחומים לנפשם.

ואולם היהדות היתה רחוקה כל כך מן הקולטורא הכללית. אפשר לנו לצייר במחננו: איך מאם יוני משכיל, הוגה דעות ישרות, בחיי הקולטורא היונית, במשוכתה המוסרית, בשעשועיה הפתיים, בקלות דעתה ובהבליה; וכן נבין, כי בקראו — באמצעות התרגום היוני — בספרי הקדש לבני ישראל, מצא בהם השקפה מוסרית מאד נעלה, הלך נפש של הנביאים והתרוממות פיוטית של המשוררים האלהיים. הספרים האלה מצאו חן בעיניו, כי ברוב שנאתו לעושק רש וגול משפם, למשוכת עריצים וכרמת בוגדים, בימיו, קרא בעתג גדול את דברי הנביאים, אשר בשכבר הימים יסרו את בני דורם כתוכחת נמרצה על מעשים כאלה, או את הפיוטים הנעלים במזמורי תהלים המלאים רגש אמרי מוסר ויראת אלהים מזהרה. גם הסתכל היוני המשכיל בארחות חיי היהודים והבין, כי עם רוב שפלותם המדינית ומצבם הנורא בעמים הם מצוינים לטוב במוסרם וכחיי משפחה מהורים, באהבת הבעל לאשתו, בחסד האשה לבעלה, אשר לא תכנוד בו ולא תפוד דרכיה לזרים, כאשר היו מעשים בכל יום בנשים הכבודות של הרומאים. היא ראה, כי בנות ישראל שומרות את כבודן במהרה, הננים סרים למשמעת הוריהם. אחיה ואהבה נוהגות בכל תפוצות ישראל, פרישות וכושה ויראת חטא מושלות בהם. כל זה הכיר והבחין היוני המשכיל וגם ידע את התועלת המוסרית של סדות כאלה והתנחנות בואת. ואולם עם כל זה כסה היה המשכיל היוני רחוק מהיהדות המעשית! וכבר היה קשה עליו לקבל עליו את הנטום הדתי הזה, לשמור ולקיים את כל מצותיו וחוקיו! היהדות נצחה בזה, כי לא נטמעה בשמף השאיפה הקוסמופוליטית, על ידי זה ראו חשובי העמים את ערכה ותועלתה, אבל לרשת מקום הקולטורא היונית, אשר נגזרה כבר כליה עליה — לזה חסרו לה תנאים רבים, ובמקום שאנו מוצאים את חשיבותה ויתרונה — הגוירות והפרישות — אנו מוצאים גם את חסרונה. לבני אדם אשר חנכו ברוח הקולטורא היונית, אם כי עמדו כבר על חסרונותיה ומוסיה, אי אפשר להכנס אל היהדות בכל קיצוניותה הלאומית והדתית, להגור סכל חסודות החיים, אשר עליהם יסכנו בני תרבות בימים ההם.

ואז יצאה שאיפה חדשה — קוסמופוליטית — לעולם. במקום הקולטורא היונית, אשר לא מלאה את תפקידה בתולדת העמים, באה היהדות בצורה חדשה, בצורה קוסמופוליטית, לאחד את כל העולם לחבר קולטורא אחד. לא קנינו הקולטורא: המחקר הפילוסופי, השירה והומרה, המלאכות היופות והמדעים יאחדו את כל באי עולם לקבוץ של אחוה ורעות — כזה הלא אמרה הקולטורא היונית לעשות ולא עלתה בידה; המוסר והרגש הדתי יהיה מעתה התל שכל העמים פונים אליו. הנסיון הזה יצא כבר מהיהדות בימים שעברו, אלא כי לא הצליח מטעמים שונים. כבר בימי גלות בכל נמצאו נביאים לישראל, אשר נבאו לקבוץ קולטורא כזה. הנביאים האלה היו הראשונים בבני אדם, אשר אמרו מפורש, כי לא כקור המולדת והגוע היא העיקר

בהתקדמות האדם, אלא התנוך והמוסר. כמה מן השלמות המוסרית יש ברעיון הזה! לפי הכנת העמים בזמן קדום, כי הקולטורא מצמצמת את עצמה רק בחוג לאומי אחד, הגה אין בחירה ורצון לאדם. מי שגולד חוץ לתחום הלאומי הזה אי אפשר לו להכנס אל תחום השלמות וההתקדמות. בדעה זו החזיקו כל העמים הקדמונים, עד שבאו הנביאים ודרשו, כי גם בני הנכר הנלזים על ה' לשרתו ולעבדו נחשבים הם כבני ישראל. לפי זה אין סל לאדם, אלא הכל תלוי ברצונו ובמעשיו. הדעה הנשגבה הזאת לא נתפשטה בימים ההם, כי לא התאימה עוד לחנוך העמים, אשר לא הרגילו בה. עבשיו נשתנו כבר העניינים. גבולות עמים סרו זה מכבר, הקולטורא הלאומית של רוב הגוים במלה ובמקומה באה קולטורא קוסמופוליטית, אשר לא הגיעה אל התכלית הרצויה. אם במקום הקולטורא הקוסמופוליטית, אשר טמנה שתי העמים לשכרה עד כי הקיאו, תבוא כעת רת קוסמופוליטית, הנה היתה או שעת הכושר, כי תתפשט בעמים ויקבלוה ברצון. על כל פנים היה ראוי להחל במפעל זה, לנסות דבר אל העמים, אשר חשו בלבם ריקנות מוסרית וינהו אחרי רעיון חשוב, אחרי דעות מוסריות מתקבלות על הלב. כבר אמרתי במקום אחר, כי בכל חזון היסטורי אנו מוצאים תועלת מוסרית מצד מה. בלעדי העבדות הנצחת של הרומאים, אשר פרשה כנפיה במלא רחב הארץ, אי אפשר היה לרעיון האהבה והאחוה של בני אדם לצאת לפעולות אדם. אין ספק, כי ממשלת רומא הבשירה את התפשטות הדת החדשה, יען הסירה מכבר גבולות עמים ואחדה כמובן ידוע את כל באי עולם. וכלום היה המין האנושי חסר אלא אחדות קולטורית ומוסרית.

הפעולה ההיסטורית הזאת נעשתה במתכוון. כאשר החל השליח פולוס להגדיל ולהאדיר את תורת הדת החדשה ולהטיפה לכל באי עולם בתור תורת חיים ואהבת חסד, ידע היטב אל איזו סטרה כוננו מעשיו. מצד אחד דרש בלי הרף, כי אין האחדות הזו של העמים נוהגת רק בקשר הלאומי, אלא בשלמות מוסרית ודתית. האלהים בחר באברהם ובורעו אחריו, ואולם אין המכיוון בורע אברהם, רק ביוצאי חלציו והנולדים לו בנף, אלא כל השמרים ארדהו יושר ומוסר בנים הם לאברהם ברוח. כבר ראינו, כי גם קצת הנביאים נבאו לרעיון כזה, כי בני הנכר הנלזים אל ה' לעבדו ולשרתו נקראים בשם זרע ישראל, ואולם פולוס הוסיף עוד על השיטה הזאת, כי שירות האלהים ועבודתו אין המכיוון בה לשמור ולקיים את כל דברי התורה הזאת, כי רק בני ישראל נצטוו על המצות (וגם בשבילם פקעה כבר קדושתן לפי השקפת פולוס), אלא לקבל עליהם קצת המצות. ובשאר העניינים: צדיק באמונתו יחיה, כל הכופר בע"ו וסקבל עליו את המצוות השבליות ומורה בביאת המשיח ובגאולה רוחנית על ידו הדי הוא בכלל בניו של מקום. הדעה הזאת הרחיב פולוס בחריצות נפלאה ובשקידה עצומה. עליה מסר נפשו וטלטל עצמו מעיר לעיר וממדינה למדינה. עליה בא בריב עם קצת מבני סיעתו, אשר התנגרו לו בכמה פרטים.

ואחרי אשר עברו איזו מאות שנה בתסיסה רוחנית בין העמים, אנו מוצאים את הדת החדשה הולכת ומתפשטת בעולם, ומאחרת את כל הלאומים לקולטורא מוסרית אחת. הקולטורא היונית נחרבה כבר, כי לא הספיקה בימי משוכתה ושפלותה לא להמשיכילים ולא לבני דלת העם, ובמקומה באה אחדות דתית ומוסרית לעמי הקולטורא. זאת האחדות המוסרית אשר נימשה יקרא לה בשם "תורת המוסר של העבדים". כל מי שלא ילך אחרי חרודים סבריקים יביר ויבחין את תועלת התורה הזאת, אשר תוקיר

בני אדם, כלומר אשר לא התן לרמוס ברנל גאווה על ראשי תהות שלמות של העמים כדי לפטם בהם איזה „אדם עילאה". היהדות היתה הראשונה בדבר, אשר הטיפה לאהבת האדם הפרטי, לחמלה על האדם הצריך לחנינה, ולהוקיר את חיי האדם, לכלי ישפך דמו כדם חיה ובהמה. הרעיון המוסרי הזה החל להתפשט עכשיו בעולם. ואולם אין להתפלא על זה, כי לא בבת אחת נצחה תורת המוסר על רגש הטבעי והבהמי של האדם. ולפיכך בכל מקום שנמצא, כי לא הגיעה הקולטורה לשלמותה ולתכלית הרצויה, אל נכהל על פינו להחליט, כי החסרון מונח בטבע הקולטורה הזאת, אלא כי לא עלתה בידה עוד להתגבר על חסרונות בני אדם. הנסיון ההיסטורי מוכיח לנו, כי פעולה קולטורית עושה רושם דוקא בחוג לאומי מסוים מכל עבריו ולא בכללות הסין האנושי, ולכן הפסיד כל התקדמות קוסמופוליטית את כחה והשפעתה, אם גם צודקת היא בעצם בתור שיטה מוסרית. כשבשאו רואים המים השוטפים ועוברים בכח בהיותם מקובצים אל מקום אחד מניעים גלגלים בכחם, ואולם בהפוזם לכל רוח אין בהם כח מניע, בן נראה השפעת כל דעה מוסרית רק בקבוצים לאומיים. מטבה זו אנו מוצאים, כי כל רעיון מוסרי חדש, אשר הגיע גלגלי הקולטורה יצא מכת בני אדם, מחברה מסוימה ומונבלת, ובפשטו אחרי כן לכלל הסין האנושי הפסיד הרבה מכחו והשפעתו שהיו מונחים בטבעו בראשית היותו.

הענינים היו מתפתחים והולכים מתקופה לתקופה ובאחרית הימים — לערך בשנות הכאה התשיעית למספר הרגיל — נראה בעולם הקולטורי (היינו אם נוציא מן הכלל את כל העמים שלא הגיעו עוד לשום מדרגה קולטורית) קבוצים שונים. מלבד העמים העתיקים במזרח אסיה ובדרומה ובפנים אסיה, אשר החזיקו עוד בהשכלתם הקדומה (גם הודו, פרס, סינים וכו') נראה את העמים כמערב אסיה עד נהר פרת ובמצרים ובאפריקה הצפונית ובקצת מדינות באירופא נאחדים בקולטורה הערבית; במערב אירופא משלה הקולטורה הלטינית, אשר הלכה ופשטה למדינות אירופא התיכונית ובקצת נכ למזרח ולצפון. באסיה הקטנה ובמזרח אירופא משלה הקולטורה היונית בצורתה החדשה הביצמנית. ובכל העמים והמדינות של הישוב הקולטורי נמצאו בני ישראל ספורים ומפורדים. בקצת הפרטים נתקברו אל השכלת העמים אשר בתוכם ישבו, ולפי זה נפרדו בינם לבין עצמם (שהרי אין ספק, כי נמצא הברל קולטורי בין היהודים בגרמניא ופרנציא ובין אחיהם במצרים ובאפריקה) ובכמה פרטים חשובים נאחדו לקולטורה אחת, אשר קבצה את כל בית ישראל בכל ארצות פוזריו. ואולם אנו מוצאים, כי רק לדת האסלאם הצליח לאחר את כל העמים החוסים בצלה לקבוץ קולטורי אחד בכל פרטיו, ואולם הקולטורה הלטינית, אשר התפשטה בין עמים שונים, עמלה וטרחה שנות מאות הרבה, להגיע אל המטרה הזאת, ובאחרונה לא הצליחה. התסיסה הדתית והרוחנית, אשר נראה בתולדות ימי הביניים בגרמניא והארצות הנספחות לה, היא מולדת הפעולה ההיסטורית הזאת, אשר לא עלתה יפה.

בכל התקופה הארוכה הזאת נסתה הקולטורה הלטינית, אשר קבלה צורה דתית, צורת הדת הקתולית, לשפוך את רוחה על כל העמים, לכל הפחות באירופא. היא נלחמה בבני ישראל, אשר אם כי היו המעטים בעמים, נחשבו בעיניהם כפרט היוצא מן הכלל. ולכן חרה להם על הדבר הזה, על כי פרשו היהודים את עצמם מן הצבור הקולטורי. ואולם גם בעמי גרמניא היתה מלחמה להקולטורה הלטינית. בדבר הזה נראה חזון יקר ונפלא. בני ישראל היו מצוינים בין עמי אירופא בדתם המיוחדת להם ולפיכך נבין את

כהיות הדבר, כי נחשבו בתור קבוצת קולטורי לעצמם. ואולם הגרמנים היו נוצרים קתולים כבני רומא — ההברל הלאומי לא היה נכר וכולט בימים ההם, או לכל הפחות לא עמדו על טבעו ומהותו, ועם כל זה נמצא נגוד עצום מצד הגרמנים להקולטורא הלטינית, אשר אין ספק, כי מקורו של הנגוד העצום הזה היה בהברל הלאומי. שנות מאות רבות נלחמו הגרמנים ברומא ולא ידעו על מה. אלו היו עומדים או על שורש הדבר, כי אז היו סלכי גרמניא אומרים לכהני רומא: קתולים אנו כמכם, אבל אין אנו אומרים אלא גרמנים ולא נקבל עלינו סרות הקולטורא האיטלקית. ואולם בהיות כי בימים ההם הכירו את הקולטורא רק בדת, לא היה להם באפשר לבוא לירי סכרא ישרה כזאת. ומה עלה להם לבסוף? בשנות המאה הי"ו למספרם עמדו ופרקו מעליהם עול הדת הקתולית, כדי ליסד ניר ללאומיות הגרמנית. ובאמת אתה מוצא, כי בכל התעוררות של הימים ההם, אשר בהשקפה ראשונה היתה רק תסיסה דתית, משל הרנש הלאומי בכח גדול. גם מלחמת הום והנלויס אליו עם הדת הקתולית היתה בעצם רק מלחמה לאומית של בני ביהם עם הקולטורא הלטינית, אשר התאחדה אז עם הקולטורא הגרמנית להם ולכלות את הלאומיות הביהטית, כאשר נדע באמת. כי קנא יוחנן הום הסיד גם קנאת עבו.

ב.

בסוף ימי הבינים, בהחל תקופת "העת החדשה", נראה בבירור, כי גברה הלאומיות על הרעיון הקוסמופוליטי אחרי כמה נסיונות היסטוריים ואחרי אשר עברו על הסין האנושי מאורעות שונים ורבי הערך. בארצות הקולטורא נחלקו ונפרדו מחדש הגוים לקבוצים כדוניים ולאומיים. ואולם עם כל זה, כל האומר, כי עלה נסיון ההיסטוריה בתהו, אינו אלא טיעוה. אמנם לא עלה בידו לבלבל כל האומות, להסיר לנמרי גבולות עמים ולאחד את בני אדם לקולטורא לאומית אחת, כאשר נסה לעשות. אבל תוקף מפעלה נראה בזה, כי היה כבר יחוס וחבור בין העמים במדה מרובה מאד. כבר היו להם קנינים קולטוריים ורוחניים משותפים לכלם, באופן כי אמנם נפרדו זה מזה בחייהם הלאומיים, אבל בקניניהם האנושיים נשתוו.

מעת ההיא נראה את שאיפת ההיסטוריא להציב גבולות עמים, לתת לכל אומה ואומה קלסתר פנים לאומיים. בימים הראשונים לא ידעו העמים שפה לאומית-ספרותית, אלא המשכילים והמלומדים שבהם דברו וכתבו לטינית. אין ספק, כי נמצאה תועלת מרובה בהרגל זה, כי על ידו נתקרבו כל המשכילים בעם למרכז ספרותי ומדעי. ואולם בשפה זרה אי אפשר לעם להתפתח בכחותיו הרוחניים והמסוריים; גם השירה והזמרה הלאומית עמדה כל הימים ההם בשפל הכדרגה, שהרי חשובי האומה לא פייטו בשפת העם ומחוסר השמוש בה לא היתה השפה הלאומית מוכשרת להיות כלי קבול לכחקרים עמוקים, לעיונים דקים ולפיוט נעים. כמצב כזה נמצא את הסין האנושי בראשית שנות המאה הי"ו. ואולם עם החזרת עמרת הלאומית ליושנה החלה גם התעוררות נמרצה, להחיות את השפה הלאומית בכל עם ועם. לא דבר ריק הוא, כי לומר, במחדש את הדת הלאומית הגרמנית, חדש גם את השפה הגרמנית הספרותית, וכי אחרי אשר גברה הריכורמציון באנגליא עמד ישקספיר ופייט את חזיונותיו הנעלים. אין

בזה שום הפלגה וניזמא ולא שום חרוד ספרותי, אם נאמר בפשיטות: בלעדי ההתעוררות הלאומית באמצעות הריפורמציון הדתית לא היה מקום לא לשקפיר ולא לגיטה בחיים הרוחניים של עם.

ובאמת נמצא בתקופת העת החדשה התעוררות נמרצה וכבירה בכל העמים הנאורים משעה שהסירו מעליהם את עול הקולטורא הלטינית. אמנם בקניניה המרובים החזיקו, ולא זו בלבד, אלא בו בזמן שהחלה התנועה הלאומית באירופא קמו חכמי לב והחזו את השפות העתיקות — שפת רומית ויונית — מערמות עפר. הספרים הנעלים של העמים הקדמונים האלה, ספרי מחקר ופלוסופיא, ספרי מדע ופיוט, היו קניני כל המשכילים. גם על הספרות העברית — הביבלית וההתלמודית — פקחו או חכמי לב את עיניהם, לקבל המוב והמועיל שבה. ובאופן זה היתה התקדמות מרובה בכל ענפי החיים הקולטוריים. השאיפה הלאומית הפיחה רוח חיים בנויי הארצות והעירה אותם מהרדמתם, ואולם כבמול הרעיון הקוסמופוליטי לא במל המוב והמועיל שבו ולא בכדי טרחה ועמלה ההיסטוריא בתקופה ארוכה קרוב לאלף וחמש מאות שנה.

שני עמים הצטיינו ביותר בתקופה החדשה: עם פֶרַנְצִיא ועם אנגלי. בימים מאוחרים נלוו להם גם עם גרמני ובמקצת נראה תחית המדעים גם באיטליא וכהולנדיא ובשווידיא. מובן מאליו, כי בבת אחת לא יגבר רעיון חדש. עוד לא השתתף העם כל צרכו בחיים הרוחניים, עוד היו המשכילים רגילים להעלות דבריהם בספרים כתובים לטינית ועוד לא היתה הקולטורא לאומית לכל פרמיה. ולא זו בלבד, אלא כבר בימים ההם נמצאו חכמים, אשר הרעיון הקוסמופוליטי הנאם ביותר, ואם כי ידעו, כי אין עוד בכח הדת לאחד את כל העמים למרכז רוחני אחד, חשבו מחשבות ליסוד השכלה אחת בשביל הנאורים והמשכילים שבכל העמים. גם השאיפה המדינית של הימים ההם הועילה הרבה לחזק את הרעיון הקוסמופוליטי ולבטל את השאיפה הלאומית. אחרי רוב המהומות והמבוכות בגרמניא ובמדינות הקרובות אליה על דבר חלוקי הדעות בדת, באו פנים חדשים בחיים המדיניים של אירופא. והימים ההם ממשלה האבטוקרטים, אשר על פי חצצם התנהל כל עם ועם. בברית הכרותה בעיר וייסמפלן, להם מלחמות שבמי גרמניא זה בזה (1648) שמו לחוק, כי כל מלך ושר מושל במדינתו ועל בני עמו לציית לו גם בעניני דת ואמונה (*cujus regio, ejus religio*). גם לא נמנעו בעת ההיא מלשים מלך על הארץ מכני עם אחר. המושלים החליפו מדינותיהם זו בזו, מכרו זה לזה או קנו איש מיד עמיתו. ואכנס לא הרגילו בימים ההם להכריח בני עם על לאומיותם ושפתם הלאומית (שפת גרמנית נתקיימה למשל במדינת אלזס עד סוף שנות המאה הי"ח גם בחסותה בצל ממשלת פֶרַנְצִיא), אבל דעת לנכון נקל, כי השאיפה הלאומית לא עשתה חיל במצב כזה. — בשנות המאה הי"ו ובראשית המאה הי"ח נראה, כי היתה הקולטורא הצרפתית גברת העמים. שפת צרפת היתה שפה כללית ודפלוסמית בשביל כל המשכילים של העמים. בה כתבו החכמים את הגות רוחם ובה הריצו המלומדים אגרותיהם איש לאחיו. בספירות העליונות נראה שאיפה חזקה, לבטל את הלאומיות וליסוד במקומה קולטורא אנושית, לא על בסיס הדת ולא על בסיס האחרות המדינית (כבימי ממשלת הרוטאים), אלא על בסיס ההשכלה האנושית ורוח החופש שבאדם. המעלה.

וגם בפעם הזאת נמצא, כי היתה השאיפה הזאת רק בספירות העליונות, בקצות העם, וחסרונה היה בזה, כי פסלה את כל הכחות הלאומיים והרחיקה את כל פנות העם מהחיים הרוחניים. אלו היתה השאיפה הזאת מתגברת, כי או היה המין האנושי שב

למצנו בימי הקולטורא היונית. ובאמת נראה כבר, כי הקולטורא החדשה תדמה לזו שמשלה לפני אלפים שנה באלכסנדריא של מצרים ובערי אסיה הקטנה. פריש נדמתה אז לאלכסנדריא גם בחיים המוסריים, ויחוס שאר המדינות למטרפולין של פרנצ'יא היה דומה הרבה ליחוס עמי הקולטורא בימים הראשונים למטרפולין של מצרים. המשכילים שבעם התקרבו זה אל זה להרבות דעת ותענוגות בני אדם כאחד. בכל הארצות והמדינות נראו נצני ההשכלה הצרפתית; מלכים ושרים התיסרו בכבודה, חכמים ומשכילים אליה דרשו. אלא אשר לא עלה בידם לקלוט אל מוחם את החכמה והפלוסופיא של הקולטורא וצרפתית עמלו להרבות לכל הפחות בחיצוניות לנושאי הקולטורא הזאת, ממש כאשר היה הדבר בימי ממשלת ההשכלה היונית. באלכסנדריא של מצרים נמצאו על פי הרוב העשירים חוכרי המסים והארנוניות, אשר התעשרו מהרבנם של העמים וכרוב לעשרם הרבו את מנעמי החיים, תמכו בידי חכמים וחוקרים, פייטנים ומליצים, שרים ושרות. ובאופן זה היה גם מצב הענינים בפריש בשנות המאה ה"ח. גם המשוכה המוסרית הכאה בעקב קולטורא מרובה נראתה בחצות פריש, והיא הכשירה כידוע את התפתחות הענינים בסוף שנות המאה ההיא באופן מבהיל. בכל החזון הזה אנו רואים גם הפעם, כי כל קולטורא אשר לא בחיי העם יסודה ולא תחדור אל כל פנות העם עתידה לבוא לידי הפסד רוחני ומשוכה מוסרית. זולת זה נראה הפסד עצום ברבר, אם תגיע הקולטורא לידי קיצוניות מרובה, אם תכריע כל הפרטים אל נקודה אחת, אם תמחה את כל הגוונים והצבעים של השלמות האנושית ותבטל את כל הגנודים וההפכים שברוח האנושי. שפה אחת ודברים אחדים אינה התקדמות קולטורית, אלא בשלון וירידה; כי הרוח החיה שבה הוא רבוי הכחות וההשפעות ויחוסם זה לזה.

עם כל החסרון וההפסד של הקולטורא הצרפתית, כפי שהתפתחה בשנות המאה ה"ח, היתה בה התקדמות מרובה מאד. ואפילו כי במלה היא באחרית הימים, תועלתה המרובה לא במלה אלא נכנסה באוצר הקנינים הרוחניים של המין האנושי. ההשכלה הצרפתית שאפה אל המטרה, להרבות הדעת וחירות רוחנית בעמים, להפיץ ענני הבערות ולהאיר בחשכת משפטים קדומים, אשר נשתרשו במין האנושי זה כמה מאות שנה. במובן ידוע היתה ההתעוררות הזאת מתאמתת לעומת התנועה הדתית אשר יצאה מגרמניא בשנות המאה ה"ו. אלא בהיות כי ביניהם התקדם המין האנושי בהשכלתו ועלה ברוחו על דור הריפורמציון, לכן היתה ההתעוררות הזאת שלמה ביותר (על זה עמד כבר הסופר הגלגב לודוויג ברנה). בספרות ההשכלה של חכמי צרפת בתקופה הזאת אנו מוצאים דעות ישרות וסברות נכוחות בנוגע לתעודת האדם בחיים, יחוסו אל הכלל ואל השאיפה המוסרית, השקפה ישרה בנוגע לחוק ומשפט ביחוס האדם לחברו. די לנו להזכיר את ספרו החשוב של מונטיסקיה על השפעת החוקים והמשפטים בחברה האנושית ובחיי האדם הפרטי. אם כי לא נוסרו משפטי החכם הזה על נסיון מדעי, כי אם על הפלוסופיא העיונית וככמה ענינים טעה בשקול הדעת, הנה אין ספק, כי רוח אהבה למין האנושי בכללו הפעם בהצעותיו ומשפטיו. הנלכב הזה היה אחד מן הראשונים, אשר נזכרו, כי האדם הפרטי קודם להכלל, ואם גם הרשות להכלל לבטל במקצת את כח היחיד ולהנביל את זכויותיו בשביל התועלת הכללית, הנה גם התועלת הזאת היא בעיקרה רק בשביל האדם. ולפיכך אין זו אלא טעות גמורה, אם עשו את הכלל עיקר והפרט מפל. מונטיסקיה רמז על כל החוקים המעוקלים והמקולקלים, אשר לכאורה נוצרו בשביל התועלת הכללית

ובאמת המעיטו אותה מאד, יען לא שמו לב להכונת האדם הפרטי ולצרכיו. חוקים רעים ומעוקלים מעכבים את החנוך הלאומי וגורמים הפסד גדול לא רק להפרט אלא גם להכלל, וסוף קבוץ מדיני כזה, אשר אבריו הם נעדרי החיים — יען כי בלע הסדר המדיני את כל הכחות הפרטים — לבוא לידי כליון ובטול. מונמיסקיה ראה והכיר בחסרון החיים המדיניים של עמו ונבא לו נכוחה לעתיד ונבואתו נתקיימה.

משכילי עם צרפת נבאו לאהבת המין האנושי, להסיר כל איבה ותחרות בין העמים והכתות הדתיות, לבטל כל עריצות וגול משפט. בימים האחרונים קמו לעזרת עניי עם, אשר סבלו הרבה מתגרת יד ההנהגה המדינית. גם במקצוע זה נמצא הפרזה מרובה, וביחוד עלה רוסו בהפלגתו הקיצונית, יען כי כל דבריו נבעו מלב רגש מלא אהבה למין האנושי ולא טמקור שכל חוקר, ואולם עם כל ההפלגה המרובה שבדבריו והוכחתו לבני אדם ועם מעוט ידיעתו את החיים ומבע בני אדם, אין ספק, כי פעל ועשה הרבה, לקרב בני אדם זה לזה ולהעיר בלבם חמלה ורחמים זה על זה. הרעות האלה נתפשטו בכל העמים הקולטוריים ובמדה ידועה נתקבלו בין חשובי האומות. בכל הארצות והמדינות נמצאו כתות בני אדם, אשר מאוזה מעם לוקחו מעוצר וממשפט ונכנעו מלפני משפטים קדומים קבועים בסדר המדיני. בקצת המדינות התנאו האצילים על בני העם, וביחוד על האכרים, בשאר המדינות התגברו בני דת אחת על בני הדת האחרת והוציאו אותם מן הכלל. במדינות הקתוליות היו היהודים והפרוטסטנטים לקלם, במדינות של הפרוטסטנטים התאכזרו על הקתולים והיהודים. בכלל נראה החוץ הזה בימים ההם כמעט בכל המדינות, כי שלט האדם באדם לרע לו. היחיד בפני עצמו לא היה חבר לקבוץ המדיני, אלא רק בתור חבר לכנסיה הדתית או לכתה לאומית. האנושיות במלה לגבי הדת או הלאומיות. במצב כזה היתה תועלת הספרות הצרפתית רבה מאד, כי ברובה השיפה לאהבת האדם באשר היא אדם. ביחוד יצאה תועלת גדולה לבני ישראל באירופא על ידי ההתעוררות הזאת, ואפילו וולטיר השונא לישראל בכל ספריו וחדריו עזר הרבה להטיב את מצבם המדיני. כי איך שיהיה משפט הטושלים והשרים על היהודים והיהדות, הנה בימים ההם נתקבלה הרעה, כי אין חבין לאדם בגלל דתו או בגלל גזעו ומקור מולדתו, כי אם בגלל מעשיו הוא בעצמו בתור פרט. עם השפעת הרעות החדשות שיצאו מפריש נראה את מצב ישראל בעמים הולך וטוב. ההשכלה הצרפתית בערה אחרי כל סכלות נושנה, אחרי כל משפט קדום, אחרי כל גאווה שבאה בירושה לקצת כתות בני אדם. כל רצוני משפט נעזרו על ידי בטול האולת והפתיות הקדומה, כי נפתחו או חרצכות רשע ומסורות עגל נתקו, בהכרח כי היה השנוי הקולטורי הזה לתשועה גדולה גם לישראל, אשר מצבו המדיני בימים ההם היה: עבר עבדים.

הרעיון הקוסמופוליטי נתפשט יותר ויותר בכל ארצות ההשכלה. הטובים והמשוכחים שבאומות העולם הודו בו. ליסינג אמר בפירוש, כי דבר אין לו עם הפטריאריזמוס המדיני, גיטה היה כל ימיו קוסמופוליט במלוא מובן המלה. כאשר פרצה המרידה הגדולה בממלכת פראנצויא שמחו כל חובבי המין האנושי לקראתה. או נשמע קול הקריאה: חרות, השתוות, אחוה!

ואולם גם הפעם נראה, כי רעיון כזה אינו אל מן השפה ולחוץ, שהרי מתנגד הוא למבע האדם. המרידה הצרפתית, אשר רעיון קוסמופוליטי היה יצוק בה, ילדה את הלאומיות במובנה הנוכחי. „ההשתוות" של עם צרפת היתה זו של הרומאים בימים מקדם — עבדות שוה לכל העמים הנכבשים. כי לא חשו היהודים את העול הכבד של

„החירות“ הצרפתית, זהו יען כי בכל ארצות אירופא היה כצבם מורה מאד, וכשבאו צבאות צרפת להארצות האלה זכו אותם לכל הפחות בזכויות אדם. עם כל זה נראה בכמה מדינות — וביוחד במדינת פרוסא — כי מאסו היהודים בחירות הגמורה של עם צרפת, אשר היתה מעין החירות המדינית בממלכת רומא.

שנות המאה הי"ט היו ימי ההתעוררות הלאומית. הרעיון הלאומי הגיע בתקופה זו למרום קצו. בתחלה הועיל לעמי אירופא, לפרוק על ידי התעוררות לאומית את עול עם צרפת מעל צוארם. אחרי כן נפרדו עמים שונים מעבדות מדינית ומשעבוד לגאולה: היוונים, האיטלקים, המדיארים, הסרבים, הבולגרים ועוד. ההתעוררות הלאומית נראתה גם בהוון הקולטורי; עמים קטנים מתעוררים להציל לכל הפחות את שפתם הלאומית ואת ספרותם. בממלכות אוסטריא נלחמים הלאומים השונים זה בזה בגלל זכויותיהם הלאומיות, ועוד לא נדע אחרית התנועה הזאת, אשר נראה אותה בספרות ובחיים. כן ההתעוררות הלאומית באו קצת עמים לידי הפלגה מרובה, לידי שוביניזמוס מכווער. כמו בכל רגש אנושי אפשר גם כרגש זה הקיצוניות; רבים חושבים, כי האהבה הלאומית היא השנאה לכל עם אחר.

הלאומיות והקוסמופוליטיזמוס אינם שני הפכים, כאשר נראה לכאורה על פי התפתחות ההיסטוריא, אלא שאיפת הרוח האנושי להתקדם ולהגיע לידי שלמות מוסרית. סוד הנגוד והסתירה בין שני המושגים האלה היא בהשקפה מוטעית, כי נשתבשו הרעות ונתקלקלו המעשים. העיקר לנו לדעת, מה היא בעצם האהבה הלאומית ועד היכן היא מגיעה. אין ספק לנו, כי יש גבול וקצב לכל כח אנושי, יהיה חברי או מוכרי, ולפיכך עלינו לדין את כל חוון אנושי לפי טבעו ויכלתו. אנו רואים, כי התקדמה הקולטורא בתחלה על ידי קשר המשפחה. היינו, כי הרגיל האדם להגביל את „אנכיותו“ לצורך קיום המשפחה. בימים מאוחרים נראה הגבלת זכויות האדם והמשפחה לצורך קיום האומה, ולפי זה נמצא רעיון חשוב בהשקפת הקוסמופוליטים, כי הנה ימים באים וכל אומה ואומה תגביל את זכויותיה לצורך קיום המין האנושי והועלתו, וזאת תהיה התקדמות קולטורית רבה וחשובה עד מאד. — זאת היא תורת האידאל, ולפי השקפה זו נמצא ברעיון הקוסמופוליטיזמוס ענין חשוב ויקר. ואולם אם כמבע האדם להגיע למדרגה מוסרית כזאת? על השאלה הזאת לא נוכל להשיב לא הן ולא לאו. ההיסטוריא תוכיח, כי עד הנה עשתה כמה נסיונות בדבר ולא עלה זה בידה. גם ראינו הפסד מרובה בהתפשטות הרעיון הזה, יען כי על ידו נדחו הכחות הלאומיים ש בכל פינות העם, אשר אינם מסוגלים לקבל תורה זו.

ואולם מצד השני אין מזה ראייה ברורה להוכיח נמנעות השיטה הזאת. שהרי בדרך זו התקדם המין האנושי מני דור ודור; לא בבת אחת ולא במסלה העולה למעלה בלי שום הפסקה, אלא אחרי כמה מניעות ועכובים, בהתפתחות לסירוגין. ולפי זה אפשר, כי עתיד הרעיון הזה להתפשט בעולם ויביא באחרית הימים לידי שלמותו. ואולם הבחינה הישרה תורנו לדעת, כי באמת שימת הלאומיות ושימת הקוסמופוליטיזמוס עולות בשאיפה מוסרית אחת, שהרי לא מצוי עמק הדין של איזו שיטה הוא העיקר, אלא ההתקדמות הקולטורית והתועלת האנושית. למען להגיע אל השלימות המוסרית עלינו לקחת המוב מכל מקום ולא להתעקש בחקירה עיונית לצד אחר. ההפסד העצום היה תמיד בזה, כי העמידו בני אדם את השיטה על גבי התועלת הדרושה. מסכה זו פסחה ההיסטוריא על שני הכעפים, מלאומיות לקוסמופוליטיזמוס ולהפך.

הרעיון הקוסמופולימי ידמה ברוב הפרטים למושג הדימוקרטיזם, אשר בתור שיטה יראה כי צודקת היא בכל האופנים, ואולם בתור הלכה למעשה אנו רואים את הפסדה ונגודתה למבצע בני אדם. חירות נמורה אי אפשר לבני אדם וכן אי אפשר כזאת בין העמים. ולפיכך בכל מקום שאנו רואים התפשטות הרעיון הקוסמופולימי בעולם אנו מוצאים גם כבוש העמים והבנתם לפני לוכד כביר. ומצד השני אנו מוצאים, כי כמה הכונות מוסריות שבאדם באות לידי שלמות מרובה רק בצמצום כחותיהן בחוג קטן וצר. הגע בעצמך, אדם עושה לבניו כל מה שבכחו ולפעמים גם יותר מכפי יכולתו, בשעת הצורך היא מקריב נפשו מתוך אהבתו ליוצאי חלציו, יעבול מבוקר ועד הערב להמציא להם לחם ולחנם באופן מרוצה, לפעמים יקמץ לנפשו ולא יראה טובה כל ימי חייו רק בשקרו על תועלת בניו, להביאם אל מדרגה ראויה. הכזה יעשה אדם, אפילו בעל רחמים וחמלה, לצורך חברו, שאינו עצרו ובשרו? ואם אפילו יודמן לפעמים מאורע כזה, הנה הוא יוצא מן הכלל ואין למדים ממנו, בעוד כי בחיי המשפחה דבר זה שכיח תדיר. בו באופן אנו רואים גם את הרגש הלאומי כאשר יהגבר, כי יעשה האדם מעשים נכרצים לטובת האומה ובעבורה יחרף נפשו למות, מה שלא יעשה בשביל המין האנושי בכללו. היטב את אשר דבר חכם אחד, כי אלה, "האזובים את המין האנושי כלו" אינם אוהבים באמת לשום אדם. איך שיהיה משפטנו על תכונת האדם ברגשו הלאומי, הנה הרגש הזה היא טבעי וקשה לעקר אותו, וגם לא יהיה מן התועלת לעקרו, כאשר לא יהיה מן התועלת לבטל רגש אהבת אב לבניו.

ואולם הרגש הזה, ככל רגש טבעי, עלול להשחתה ולפריצות גדר, ולכן צריך הוא לשמירה יתרה. יש בני אדם — ולמורת רוחנו הם המרובים — המועים וחושבים, כי אהבה לאומית היא שגאה ליתר העמים. בעקב האהבה הלאומית קשורה בלי ספק גם הגאווה הלאומית. עם כל זה כל המוסל בשביל זה את האהבה הלאומית אינו אלא טועה. בכל חזיונות ההיסטוריא לא נמצא ענין יקר וחשוב, אשר לא השתמשו בני אדם בו לרעה. בני אדם אינם עושים מעשה זיוף בבדיל ועופרת אלא בזהב וכסף. כן אינם מייפיים רגשות מכוערים, כי אם הרגשות היותר חשובים: הדת, הלאומיות, אהבת ארץ מולדתנו — כל אלה הם ענינים יקרים מפני וזיפנים משתמשים בהם לרמות את הבריות. ולפיכך אין מן התועלת לדרוש כנגות הרעיון הלאומי, אלא לשמור עליו במהרה, לחנך את העם, כי ידע להבחין בין אהבה לאומית ובין גאווה לאומית, להכיר כי אין האהבה הלאומית דורשת שגאה לבני אדם. ואמנם רואים אנו, כי עושה ההיסטוריא את שלה, לקרב רחוקים ולעקר שגאה מלב בני אדם, ואפילו כי גדלה בימים האחרונים המשיכה בקצת עמים על ידי לאומיות קיצונית. הנה לאותה המדרגה הפחותה, אשר עמדו עליה העמים בתקופה העתיקה בשנאתם זה לזה, לא ישובו עוד בני אדם לעולם.

המוסר הצבורי, אשר הוא יסוד החיים הצבוריים של בני אדם ביחוסם זה לזה, עומד על הטבע האנושי, וכל האומר להוציא את החנוך המוסרי של האדם מידי תכונתו הטבעית, אינו אלא שגה בחלומות ודמיונות. כאשר נראה את תורת המוסר של האדם הפרטי עומדת על יסוד חיי המשפחה, כן עומד המוסר הצבורי על יסוד הלאומיות. ואולם הרעיון הקוסמופולימי יצדק גם כן מנטה פרטים ועלינו להשתמש בתמצית המוסרית, היינו בשאיפתו להרחיק איבה ושגאה מבני אדם. בכלל נראה, כי אפשר להעמיד חזון מוסרי על הקנין הפרטי הנהג בכל ארצות הקולטורא, ולא נחוש לזה, כי הקנין הפרטי

מביא את האדם לידי תאות הבצע, כי יבכר כל איש ואיש את הועלתו על הועלת זולתו ועל הועלת הכלל. החנוך מתמיד והולך צאדם ללמדו דעת, היכן הוא הגבול הטבדיל בין המותר והאסור, השאיפה המותרת והאסורה. גם בחיי העמים אפשר לאחד המציאות הפרטית של לאומים השונים עם האחזה הכללית הנהוגת בכלם. אמנם אפשר לפקפק בדבר ולומר, כי במקום שההא סתירה בין הועלתו ובין הועלת זולתו, במקום שהנאת עצמו רוחה* היושר והצדק תבוא האהבה הלאומית לידי נאווה לאומית ולידי עיוות משפט. ואולם על זה נשיב, כי דבר כזה היא פרט יוצא מן הכלל. יחוס העמים זה לזה איננו תמיד באופן, כי תהיה הועלתו של זה כותנגדת להועלת חברו, והנאתו של זה תדחה מפני הנאת חברו, אבל אפשר כי תהיינה כל השאיפות הלאומיות מתאימות לתכלית אחת רצויה. ועל צד האמת חייב כל עם ועם לכוון את מעשיו, כי יהיו להועלתו ולהועלת זולתו, כאשר עושה גם האדם המוסרי תמיד. ואפילו אם נראה כעת, כי לא הגיעו עוד בני אדם לידי מדרגה כזו, הנה מזה אין ראיה, כי לא יבוא אליה לעולם. ההתפתחות הקולטורית דורשת זמן מרובה ופעולתה היא קיטעא קיטעא.

המוסר הלאומי הזה היא תמצית התורה הישראלית, אם נתבונן בה בעיון ובשום לב. מצד אחד עשתה תורת היהדות את הקשר הלאומי ליסוד פינת החנוך המוסרי, ולא דבר ריק הוא טמנו, כי היעודים האמורים בתורה בתור גמול ועונש הם לרוב לאומיים, וטנד השני שאפה לעקור מלב מחזיקיה שנאה ואיבה לעמים אחרים. ואין ספק, כי ברעיון הקוסמופוליטי בצורה זו — שהיא צורת האפשרות על פי הכונת בני אדם — קרטה תורת ישראל את כל השיטות הלמודיות בעמים. ולפי כן נמוע רגש הלאומי עמוק עמוק בלב עם ישראל מיום שנודע בתולדת העמים ותמיד יצאה מחאה עצומה מצדו להתפשטות הרעיון הקוסמופוליטי במובן כמול הלאומיות. התקופה של התבוללות וטמיעה אשר רואים אנו בתולדת ישראל בימים האחרונים איננה רבת הערך. שהרי לא ארכה ימים רבים וגם לא התפשטה על צד האמת בעם. התנועה הזאת נראתה רק בקצת המדינות, אשר שם מספר בני ישראל מעט, וגם במדינות האלה לא נתפשטה אלא בין הגדולים והמשכילים. אין מן הראוי לבוא בעקפין על האנשים האלה ולהעליל עליהם, כי עשו זה מפני נמיה חמורה, מחפצם להחניף להעמים ולבוא אחר כן על שכרם. זייפנים העושים מסחר ברגשותיהם יש בכל המפלגות, כן בכת המהבוללים וכן בכת הלאומיים. ואולם לנו אין עסק בפרטים כאלה, אלא בחזון היסטורי. ודבר זה איננו יוצא מגדר האפשר, כי מעו רבים מבני עמנו להאמין בנאולה מדינית על פי טמיעה גמורה.

ואולם איך שיהיה משפטנו על אודות האנשים האלה, הנה אין ספק, כי חפצם מתנגד למבע העמים והועלתם המוסרית, אלא בכל הליכות ההיסטוריא אנו רואים, כי נמלות עמים מיוסדים בתכונתם ובהתפתחותם המבעית, ואך אולת היא לנסות דבר נגד המבע ולהברויה כלפי חפץ ושאיפה מתנגדים לו.

הקיום הלאומי של עם ישראל בארצות פוזריו שונה אמנם מזה של העמים. כי בהשקפתנו זאת דברנו על אודות גבולות עמים, היינו, על דבר העמים היושבים בארצותם והם גודרים גדר סביבם. לקיים את לאומיותם. ממילא מוכן, כי הלאומיות של העמים האלה קלה ונוחה להשכר והיא מבעית בהם. ובזמן שהשנים כסדרן אינה במלה כלל, אלא כי בימי ממשלת איזה רעיון קוסמופוליטי נמחו ככה פרטים של הלאומיות. ולא זו בלבד, אלא בעם נשמרה הלאומיות תמיד כל הימים אשר הוא חי, יען כי רגיל העם להחזיק במנהגיו בכל תוקף ועז. בשעה שדברו כל המשכילים לטינית נשמרה השפה

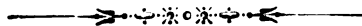
הלאומית בפי העם, וכן אירע זה לעם הונגרי וביהמי, כי המשכילים והמלומדים זנחו את השפה הלאומית ורק העם החזיק בה, עד שהתעוררו אחרי כן גם חשובי האומה להציל את שפתם הלאומית ואת לאומיותם גם יחד. לא כן הדבר בעם ישראל, אשר אמנם קשר לאומי נוהג בו אבל לא קשר טריני, והוא מפורד וספורד בעמים. לנו אומרים רבים, כי אין לעמנו חלק ונחלה בלאומיות. והנה אין המכוון בזה למעון עם האנשים האלה, שהרי רק לחקור בחזון ההיסטורי הזה מטרחנו. ואולם מלכד כי אמרנו כבר, כי שיטת הממיעה היתה נוהגת אפילו בימי גדולתה רק במעט מבני ישראל (שהרי מה הם המשכילים והמלומדים בארצות המערב לעומת כל בית ישראל?) עוד עלינו לדעת, כי טמיעת עם בעם נוהגת רק טרם גמרה הקולטורא את מפעלה, לתת לכל עם ועם קלסתר פנים מיוחדים. בדברים כאלה אין כלל הנדסי אל חזון ההיסטורי. אי אפשר לנו להעמיד הנחה כללית ולומר: כל עם ועם אשר נפרד מאדמתו במלה גם לאומיותו, שהרי כזה אנו רואים בתולדות העמים, ולכן גם לישראל אין חלק עוד בלאומיות. המענה הזאת אינה צודקת, שהרי הפרט הזה, כלומר עאנו רואים את עם ישראל כחזיק בלאומיותו, מבטל אותה ההנחה שהעמנו בההלה. ולפי זה עלינו לנסח אותה באופן אחר: רוב העמים מפסידים את לאומיותם בגלותם טעל אדמתם, אבל קצת עמים, אשר מטבעם נצטיינו בקלסתר פנים לאומיים, בכשרון אינדיווידואלי מרובה, לא יבטלו לעולם ולא יאבדו בעמים. אין לנו להביא ראיה על זכות עם ישראל לשמור את לאומיותו, אלא הדבר הוא עד לעצמו. עם שהוא חי, בודאי יש לו הזכות לחיות. ובכלל אין זה תלוי בזכות, שהרי החיים אינם זכות ומתנה יתרה, אלא חזון טבעי. ולפיכך אין לנו לבקש תעודה לעמנו, כדי לזכותו בחיים, אלא בודאי כל עם חי (וכן כל פרט ופרט), אם ימלא תפקידו לעצמו יועיל גם להכלל. אדם חי הוא אחד העובדים והפועלים בקבוץ החברה; עם חי הוא אחד העובדים והפועלים בהתקדמות הקולטורא.

כאלו המדינות, אשר שם נתקבלו היהודים בתור אזרחים נמורים לכל דבר (לכל הפחות בכת ב) טועים רוב בני עמנו (בכני אדם חשובים וכנים אנו מדברים) ומחלימים, כי הספחם לקבוץ המדיני באמת ולב תמים דורש במול לאומיותם, שהרי איך יהיו בנים נאמנים לארץ מולדתם ולבם כל עמם, כי ברגשם הלאומי נפרדים הם מיתר תושבי הארץ? השאלה הזאת נשאלה בבית מדרשם של שונאי ישראל, אשר בה אמרו להונותם מוכיות המדינה, ובני עמנו נואלו להלכד בשחיתותם. אין האהבה לארץ מולדתנו קשורה כל עיקר ברגש הלאומי. היהודים בגרמניא, למשל, נספחים באהבה רבה לארץ מולדתם ובנים נאמנים הם לה ככל לבם ונפשם (ועל זה אין אנו צריכים לראיות, כי כן מעיד החוש); אבל אין זה מחייב, כי יהיו גרמנים, אלא הם מחזיקים בלאומיותם ברגשם הלאומי בתור עברים נמורים. כל העמים והלאומים הנספחים לארץ מולדת אחת אוהבים אותה ודבקים בה, אבל זה לא יחייב להתבולל זה בזה. ורק הגרמנים השונאים לישראל המציאו את המשפט המעוקל הזה, כדי להוציא את בני ישראל מן הכלל, שהרי קשה היה להם לכחש ולומר, כי לא יעשו חובתם לארץ מולדתם במלואה, ולכן באו עליהם בעקיפין ואמרו, לא המעשה הוא העיקר אלא הרגש, וכל מה שאתם עושים לארץ מולדתכם בפועל וכמעשה איננו כלום, כי יחסר לכם הרגש הלאומי. והנה אפשר קצת, כן הדבר, אבל מה נעשה, ואנו המועטים, וחייבים אנו בגלל זה לבטל את רגשנו הפרטי כשביל הרגש הכללי? על זה תהיה התשובה: דבר כזה -- לבטל את רגשו -- אי אפשר.

זולת אב יאבד אדם את עצמו לדעת. כל זמן שאדם חי אי אפשר לו לבמל את מציאותו הרוחנית והמוסרית. וזאת שנית: הלא ראינו, כי גם אחרי אשר החניפו קצה יהודים לשכניהם הרעים ואמרו, כי סבמלים הם את ישותם הלאומית, עדיין הראשונים בשנאתם עומדים ואומרים, כי אין חלק ונחלה לישראל בלאומיות הגרמנית. ואפילו המשובחים שבהם טוענים, כי טמיעה אמתית ומחלמת אפשר רק בכמול כל סימני הברל ופירוד, ולפיכך חייבים בני ישראל לעיוב את דתם. גם בדבר הזה אין אנו דנים מהשקפת המוסר והדת, אלא מהשקפת ההתפתחות המבטית: רוב בני ישראל לא יעזבו את דתם ולא יאבדו בעמים, ולפיכך אין הממיעה כלל אלא פרט היוצא מן הכלל. בכל עם ועם אפשר כי יפרדו חלקים קמנים מן הגוף — וזהו אמנם מחזה מעציב בפני עצמו — אבל אין זה מעיד על הפסדת הגוף כלו.

על פי הדברים האלה אנו באים לידי בחינה, כי הענינים מתפתחים והולכים למטרה זו, לחזק את הלאומיות הישראלית ברוב בני עמנו. איך יהיה יסוד ניר לבית ישראל ובאיזה אופן יתקיים עם ישראל בעמים — דבר זה איננו נוגע לנושא עניננו. העיקר לנו, לדעת ולהכיר את החזון הזה על אמתתו, ומדעת האמת התצמח התועלת מאלוה.

כבר אמרנו, כי אין אנו מאמינים בת עוררת עם ישראל, כפי שהבינה חכמי ישראל בארצות המערב, כדי להסביר על ידיה את שאיפתם להתבוללות בעמים ובמול הלאומיות הישראלית. ואולם עם כל זה אין ספק, כי המפעל ההיסטורי עושה את שלו, להרבות איזה כשרון מיוחד בעם על פי המאורעות המתמידים בו ועל פי כמה סבות פנימיות וחיזוניות. אנו רואים, למשל, כי עם ישראל אשר בישבו על אדמתו לא היה בו שום כשרון למסחר וקנין (כאשר העיד עוד יוסף בן מתתיהו הכהן), התנגל על פי מאורעותיו במסחר וברבות הימים הצטיין בכשרונו זה. לפיכך אין זה חרוד ספרותי אם נחליט, כי ההתפתחות ההיסטורית מביאה את עם ישראל לידי כך, לצרף ולמחר את מושג הלאומיות בתועלתו המוסרית. הלמוד המוסרי היוצא מזה הוא: אהבה לאומית אינה בנדר הגאווה הלאומית; אין אהבת ארץ מולדת תלויה בגזע ובמקור מולדתנו (כאשר המציאו השובניסטים), אלא כמעשים רצויים לטובת ארץ מולדתנו, ואפילו אם נפרד משאר יושבי הארץ ברנש הלאומי, כחכתנו לארץ מולדתנו איננו נופלים מהם.

מרכז נקורה של בת יהודה.

ובכן תן כבוד ר' לעמך
שטחה לארצך, וצמיחת קרן
לרור עבדך.

(תפלת ראש השנה).

ב.

אל האהבה לתורת אלהינו,
אל החבה לארץ אבותינו;
אל האהבה לדברי ימינו,
אל החבה לספרי קדשנו.

אשר נאמרו, נכתבו בשפה יפה
מתוקה וחזקה, נעימה, תמימה ורוממה;
נכתבו ברוח, בשפת לאמיותנו —
לאמיותנו, אוי, החרכה והשיימה...

אל האהבה לכל קדשי עמנו
הגנוזים בארון דברי ימינו;
אל כבוד ויקר לגדולי אבותינו
שפסרו נפשם על קיום אמתנו;

אל כבוד ויקר לדברי ימינו,
אל אהבה וחבה לרוח עמנו
המתהלך ברמה בגן ספרותנו,
לרוח גאונינו, רבנינו וחכמינו;
כבוד, עז ויקר, אהבה וחבה
לרוח תורתנו, לנפשה, לפיה;

אל זה המרכז,
אל זאת הנקדה —

א.

אל אהבת כלל האמה
— אל זאת המנוחה המהורה
התלויה בלבנו, ברנשי-רוכה,
שעמם שרי כל טוב ונהורא;

אל זה יסוד היסודות,
ראש הפנה, אל זו הקורה,
אל זה העקר הגדול
והנכבד שבעקרי תורה,

אל העקר: „ואהבת
„את ישראל עםך
„בכל לבבך, בכל
„נפשך ובכל מאודך“;

אל זה מרכז נקדת האורה,
אל האהבה התמימה, המהורה
לאמתנו הגדולה והנאורה —
אליה, התאספרינא יחד בשורה!

אל זאת ההרנשה הגדולה,
אל זה רם על רם, קדש שבקדש,
אל זאת אבן ישראל הראשה —
התאספו בחרדת בהדרת קדש!...

שְׁבִלֵב אָדָם הִיא בְּעִז מִשְׁלֵת
אֶת עֲמוּדָיו בְּכַח הִיא תִפְשֵׁת,

זאת הנְבוּרָה הַמְשֻׁלֶּשֶׁת
שָׂאתָ כָּל עֶפְל וּמִצְדָּה רַמָּה
הִיא בְּכַח־מְרוֹמִים כְּבֹשֶׁת,
שְׁתַּנְּצַח אֶת כָּל, בְּלִי מְלַחֶמָה
וְשִׁפְךָ דָּם. בְּלִי חֵץ וְקִשָׁת...
שִׁתְּתֵן נַחֲמָה, וְלֹא תִשָּׂא לְגַקְמָה...

אֶל אֲהַבָּה פִּעֵלֶת,
אֶל אֲמוּנָה מוֹעֵלֶת,
אֶל תּוֹחֵלֶת פִּעֵלֶת.
בְּמֵאזְנֵי שְׂכָל שְׁקֵלֶת;

אֶל זֶה הַפְּנִדָּל,
אֶל זֹאת הַמִּצְדָּה,
אֶל זֶה הַפְּרִכּוֹ.
אֶל זֹאת הַנְּקֻדָּה —
הַתְּאֵפְפוּ־נָא יַחַד
בְּחִירֵי יְקִירֵי יְהוּדָה!

ה.
אֶל הַחֲמָלָה עַל עַמּוֹנוֹ,
עַל אֲמֵת־נִשְׁמָתֵנוּ;
אֶל הַרְחֻמִּים שֶׁל לֵב יִשְׂרָאֵל
עַל זֹאת אֲלֻמְנַת בֵּית יִשְׂרָאֵל
הַמִּיחֵלֶת לֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ
הַמִּתְפַּלֵּלֶת לְבָנֵי נַעֲרֵינוּ
לֵאמֹר: «אָנָּה בְּנֵי יְקִירֵי
תְנוּ נַפְשְׁכֶם וְלִבְכֶם לְכָלל אֲמִתְכֶם.

הַתְּאֵפְפוּ־נָא יַחַד
בְּחִירֵי יְקִירֵי יְהוּדָה!

ג.
אֶל הָאֲמוּנָה הַתְּמִימָה
בְּאֵלֵמוֹת־נַפְשׁ עַפְנוֹ,
אֶל הַתְּקוּהָ הַנְּעִימָה
לְהַחֲיוֹת רוּחַ אֲפִתְנוּ;

אֶל תְּקוּהָ, תּוֹחֵלֶת
מוֹעֵלֶת, שְׂאֵל אֵילֶת
הַשַּׁחַר הִיא גִּמְשֻׁלֶּת,
הַהֲלָכֶת הַלּוֹךְ וְאוֹר
עַד גְּבוּן הַיּוֹם, יוֹם אֵר,
עַד שְׁיַגִּיעַ לָהּ הַתּוֹר...

אֶל תְּקוּהָ, תּוֹחֵלֶת
לְהַקִּים אֶז סִבְתָּנוּ
סִבְתַּת דְּיוֹד הַנְּפֵלֶת,
לְעַמֵּד עַל רַגְלֵינוּ;

אֶל אֲהַבַת עוֹלָמִים,
אֶל אֲמוּנָה, אֶל תּוֹחֵלֶת
שֶׁבְשָׂמֵי דְבָרֵי הַיָּמִים
גְּדוּלוֹת, רַמּוֹת מְחוֹלֶלֶת;

וְהַבָּה, אֲמוּנָה, תּוֹחֵלֶת
מְדַת, מְדַבְרֵי הַיָּמִים נֶאֱצֵלֶת,
שִׁתְחַזֵּק כָּל בְּרִיךְ נְכֻשֵׁלֶת,
שְׂכָל מְחַלֵּת־עִם הִיא מְכַלְפֵּלֶת...

«אֲהַבָּה, אֲמוּנָה, תּוֹחֵלֶת»
זֹאת הַקְּדוּשָׁה הַמְשֻׁלֶּשֶׁת

אל־נָא תִשְׁפָּחוּ, בָּנִים! אֶת אֲמֹכֶם
שָׂרְבַתְכֶם, גְּדַלְתְּכֶם וְרוֹמַמְתְּכֶם..."

תָּנוּ לְבַבְכֶם הֲרֵף וְהַטּוֹב
לְהוֹשִׁיעַ לְקַהֲלַת יַעֲקֹב,
לְצַרְכֵי כְנֻסַת יִשְׂרָאֵל
לְשָׂאֵר שָׁב שְׂאֵר־יַעֲקֹב
בְּאֶרֶץ אַבּוֹתֵינוּ יִשְׂרָאֵל,

שְׂמֵאַרְצוֹת שְׁנוֹת יֵצְאוּ
נִדְדוּ, נָדוּ גַם נָעוּ
בְּלִי צִידָה וְאַרְוַחָה
וְאֵל גַּחְלֵה־מְנוּחָה
עַד הַיּוֹם לֹא בָאוּ,
בַּמּוֹכָה עוֹד לֹא רָאוּ.

אֵלֶּה בְּחִירֵי בַחֲוֵי יִשְׂרָאֵל
שֶׁעָזְבוּ שְׂבַת תַּחֲכַמּוֹנֵי (בְּנֵי בִיל"ו)

לְגִלוֹת עִם גּוֹלֵי יִשְׂרָאֵל
אֲחִיהֶם כָּל בְּנֵי עֲנִי,
כֹּהֵם יִתְפָּאֵר יִשְׂרָאֵל
קַהֲל־יִשְׂרָאֵל הַצְּפוֹנִי...

אֵל חֲמֵלָה, אֵל רַחֲמִים,
אֵל חֶסֶד, אֵל הַגִּינָה,
לְהִיּוֹת סוֹחֲרָה וְצַנָּה
אֵל יֵשׁוּב אֶרֶץ אַבּוֹתֵינוּ -
אֵל זֶה רֹאשׁ הַפָּנֶה
בְּמִקְבֹּשׁ לְאַמִּיּוֹתֵנוּ;

אֵל זֶה הַמְּרַבֵּז,
אֵל זֹאת הַנִּקְדָּה
הַתְּאַסְפוֹ־נָא יַחַד
בְּגִי־אֵם גְּלִמוּדָה,
בְּנֵי אוֹמָה מְרַדָּה...

י. קאמינער.

מלהמה לד' בעמלק.

א

שְׂאֵלוּ לְדַבְרֵי הַיָּמִים, אַחֵי! לְסַפְּרֵי הַקְּרוֹת
וַיֵּאמְרוּ לָכֶם כִּי בְּכָל הָאַרְצוֹת, בְּכָל הַדְּרוֹת -
תָּמִיד הָיְתָה קִשָּׁה כְּשֵׁאֵל הַקְּנָאָה לְעַמּוֹנוּ!
הַקְּנָאָה שֶׁל כָּל בְּלָעַם בֶּן בְּעוֹר, וְשָׂכֶם בֶּן חַמּוֹר,
עֲזָה הָיְתָה כַּמּוֹת הַשְּׂנֵאָה לְאַמְתֵּנוּ
שֶׁל כָּל נְסוּגֵי אַחֲזוֹר, שֶׁל כָּל מוֹרְדֵי אוֹר...

וּבְקִנְיָתָם־שְׂנֵאָתָם, הַפְּרָנִים הָרוֹמִינִים
יִשְׁלְחוּ בָנוּ חֲכַת פְּתָנִים; סוֹפְרִים נְרַנְנִים

וְהֵם יִפְתְּחוּ עֲלֵינוּ אֶת פִּי הַהַמּוֹן — זֶה הָאֵתוֹן
שִׁירָבְבוּ עֲלֶיהָ בְּלָעַם בֶּן בְּעוֹר וּשְׂכָם בֶּן חֲמוֹר,
יִשְׁלְחוּ בְנֵי חַמַּת הָאֶסְפָּסוּף — נָחַשׁ עַקְלָתוֹן,
שֵׁן בַּהֲמוֹת־אֲדָה, יַד הָעֶרְב־רֵב, רֶגֶל הַחֲמוֹר ...

כָּל שְׂרָוִי־מִפְר־מִמָּא, הַעֲרִין, הַחֲרִץ לְשׁוֹנו מִתַּחַת
לְעִמּוּדֵי כְתָבֵי הָעֵת, כָּל מְבַקֵּר־מִשְׁקָר עַל כָּל שֵׁעַל,
שֶׁבַעַד פְּרוּמָה־קִּשְׁטָה, הוּא בַד' וּבְאָדָם יִמְעַל מֵעַל,
סוּפְרִים־כּוֹפְרִים, אֵלֶּה יִלְדֵי הַפֶּשַׁע, זֶרַע הַשְּׁחַת
בְּפִיָּהֶם, בְּעַמְּם הַמִּמָּא, בְּאָרֶם הַמְּסִירָה, בְּזֶה הַרְעַל,
בְּפָרְאוֹתֶם, בְּרִירָם יַעֲכִירוּ נַחַל דְּבָרֵי יָמֵינוּ,
בְּמַלְשִׁינוֹתֶם הַשְּׁחֹרָה, יִשְׁחִירוּ גַם פְּנֵי אֲבוֹתֵינוּ,

לְכֵן פִּעְרָה עֲלֵינוּ שְׁנֵאת עִם פִּיהָ, סְחֹר סְחֹר.
נַע תְּנוּעַ הָאֲרִין מִתְהַתֵּינוּ, תִּרְגֹּז, תִּתְפַּוֶּרֶר פֶּר.
פִּי מְלַחֶמָה עַל הָאֲדָמָה, תִּמְיֵד, לְחִשְׁף עִם הָאוֹר,
מְלַחֶמָה לְזֶרַע עֲמָלֶק בְּעַם ד'! קָרֵב — מְדוּדֵר! ...

ב.

בֵּין הַמְּצָרִים.

כל ורופיה השיגוה בין
המצרים. (איכה א').

אֲנִיָּה סֹעֶרָה, יְהוּדָה נְדוּדָה, אוֹמָה שְׂדוּדָה,
בְּצוֹק עִתּוֹתֶיהָ, בְּאֶחָז אוֹתָהּ חֲבָלֶיהָ וְצִירֶיהָ,
כְּאִשָּׁר עֲלֶיהָ הַתְּהוֹם שֶׁל הַהַסְמָרִיָּה לְנִלְיָהּ
תַעֲלֶה אֶת תְּנִינְיָהּ, פְּתַנְיָהּ, אֲכֹרִיָּה ...

כְּאִשָּׁר מְחוּץ, רוֹדְפֶיהָ יִשְׁיגוּהָ בֵּין כְּצִירֶיהָ,
אִז הִיא בְּבֵית תַעֲשֵׂשׁ שְׁלוֹם בֵּין כָּל כְּתוּתֶיהָ.

אִז הִיא תִאֲסָף מִחֻלְקוֹתֶיהָ, תִּקְבֵּין אֲלֶיהָ כְּחוֹתֶיהָ
אִז הִיא תִכְנַס אֶת כָּל הַיְהוּדִים, אֶת כָּל יִלְדֵיהָ
בְּצָרוֹתֶיהָ, הִיא תִשָּׂא עֵינֶיהָ אֶל כָּל יְדִידֶיהָ ...

בְּאִשֶּׁר יִסְיְהֶעֶת תִּשְׁבֹּר עָלֶיהָ כָּל מִשְׁפָּרֶיהָ וְגַלְיָהּ
וְאוֹמָה כָּלֵה תִרְדָּף, יַחַד חֲכָמֶיהָ וְגִדּוּלֶיהָ
תִּרְדָּף, הִיא, דָּתָהּ, דְּבָרֵי יָמֶיהָ, וְכָל מַעֲלָלֶיהָ,

אִז תּוֹלַעַת יַעֲקֹב הִרְמוֹסָה, בְּשִׁפְתַי חֲלָלֶיהָ
הִיא תִבְקָשׁ עֲזָרָה בְּצָרָה, עֲזָרָה מִכָּל בְּנֵי שִׁפְלֶיהָ...
עֲזָרָה מִכָּל! אֵין נָקִי! מִפְּי־מִינֶיהָ עַד מִשְׁמַאֲלֶיהָ...
עֲזָרָה מִכָּל בְּנֵיהָ, מִחֲסִידֶיהָ, לֹא־מִדֶּיהָ וּמִשְׁפָּלֶיהָ.

אִז הִיא תִיַחַל לְעֲצָה, לְדַבּוֹר
מִפִּי חֲכָמֶיהָ, מִלֵּב מִשְׁפָּלֶיהָ,
תִּקְנֶה לְלִמּוּד זְכוֹת עַל הַצָּבוֹר
— מִעֲמִי־סוֹפֵר שֶׁל טוֹבֵי סוֹפְרֶיהָ.

ג.

בְּאִשֶּׁר בְּלָעַם רוּמִינֵיָא יִפְתַּח עָלֵינוּ אֶת פִּי אֲתוֹנו
וְיִקַּל כָּל אִמַּת יִשְׂרָאֵל, יִקַּל מִתּוֹךְ גְּרוֹנוֹ שֶׁל הַמוֹנו
וְעַל זֶה אֲתוֹנו: עַל סְכָלוֹת, עַל טְפִשׁוֹת הַמוֹנו
אֲשֶׁר מַעֲוָדוֹ עַד הַיּוֹם הַזֶּה יִרְכַּב עָלֶיהָ בְּגֵאוֹנו
וְאֵל כָּל אֲשֶׁר יַחְפֹּץ יִטֶּה אֶת אֲתוֹנו בְּדַרְכֵּבוֹנו
וְעַל זֶה אֲתוֹנו יִרְכַּב גַּם עִתָּה בְּלָעַם בְּוִדּוֹנו.

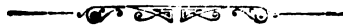
וּבְחָרוֹנו יִקַּל אוֹמָה שְׁלֵמָה, יַחֲלֵל אוֹמָה רוּמָה,
יַחֲלֵל אֶת קַדְשֵׁי אֲמוֹנָתָהּ, יִקַּל אֶת כְּבוֹד תּוֹרָתָהּ,
אִז, אַחֵי! לֹא עֵת הִיא לְמַחֲלָקָת, לֹא עֵת הִיא לְתַלּוּנָה,
לֹא עֵת הִיא לְהִתְחַלֵּק לְכַתּוֹת שְׁנוֹת בְּדַבְרֵי אֲמוֹנָה...
עֵת לַעֲשׂוֹת הִיא! עֵת לַעֲשׂוֹת בְּעַד כָּלֵל אֲמָתָנו!
עֵת לְהַקְהֵל הִיא! לְהַקְהֵל לְעַם אֶחָד, כָּל כְּתוּבֵינוּ!
עֵת הִיא לְהַקְהֵל! לְהַקְהֵל וְלַעֲמֹד עַל נַפְשֵׁנו!
לַעֲמֹד לֹא בְכַח, פִּי־אִם בְּמַח: בְּאַהֲדוּת עִמּוֹנו,

לְהִרְאוֹת לְעֵינַי כָּל יִשְׂרָאֵל לֵב, כִּי יִשְׁרָה אֶמְתַּנּוּ
וְלֹא עוֹלָתָה בָּהּ, כִּי אֲשֶׁר יַעֲלִילוּ עָלֵינוּ צוֹרְרֵינוּ.

כִּי אֲשֶׁר עֲמַלְק וְכָל פֶּת דִּילִיָּה עֹמְדִים אַחֲרַי פְּתַלְנּוּ
וְאִישׁ צָר וְאוֹיֵב הָמָן הָרוּמִינִי בְּרָשָׁעוֹ יִפִּיל פּוֹר עָלֵינוּ
וּמִקְרָקַע הַיָּם. מִתְחַתִּיּוֹת הָעַם, יִגְרָשׁוּ עָלֵינוּ רָפֵשׁ;
כִּי אֲשֶׁר קִנְיַת־עַם. זֶה הַיָּם, הַלֶּךְ וְסַעַר בַּעַר עָלֵינוּ
וְרוּחַ עֲתַנּוּ הַסַּעֲרָה תְּרוֹכֶם נְלִיָּה עַל רְאִשֵׁינוּ,
כִּי אֲשֶׁר אֵלֹה הַמַּיִם הַזְּדוֹנִים יִגְיעוּ עַד הַנֶּפֶשׁ...

כִּי אֲשֶׁר אֲנִיָּה סַעֲרָה יִשְׂרָאֵל
אֲנִיָּת בַּת יַעֲקֹב הַשֶּׁבֶת לְהַשְׁבֵּר
וּבְלֵב יָם שֶׁל הַשְּׂנֵאָה לְעַם יִשְׂרָאֵל
בְּלֵב יָם הַקִּנְיָה — חַיִּים לְהַקְבֵּר...

לְעַת כְּזֹאת, הַקְּבֹצוּ בְּנֵי־יַעֲקֹב! הַקְּבֹצוּ אֶל אֲמַתְכֶם!
הַאֲסֹפוּ אֶל דָּגַל אֲבוֹתֵיכֶם. אֶל דָּגַל עַם יִשְׂרָאֵל.
הַקְּבֹצוּ חֲבֵרִים כָּל יִשְׂרָאֵל! הִיוּ אֲחִים בְּצַרְתְּכֶם,
הַקְּבֹצוּ בָנִים אֶל אֲמַתְכֶם! אֶל כְּנַסֵּת יִשְׂרָאֵל!...

ספורים חדשים.

(מעין-בקורת).

סופרים רבים, זקנים באמת וגם צעירים, הרוצים שיחשבו לזקנים, מונים אותנו במהתלותיהם והתנפלותם על בעלי „המהלך החדש“. „זרמים חדשים“, „מהפכה ספרותית“, „מהלך חדש“ — כל אלה היו לשמות של גנאי והתול, וכל במלך זקן, כל צעיר חסר-כשרון וחסר-שאיפות יותר רחבות ויותר רומכזת מוצא לנחויך לחדר על חשבון-הספרות הצעירה שלנו. ואפילו משורר רב כשרון כביאליק, שהוא בעצמו אחד ממובי הצעירים הנהו, מצא גם הוא לנחויך להעמף במלית של זקנה ולכתוב כאמירה מסופקת על בעלי „המהלך החדש“, שהוא קורא לו בשם „ילדות“ (בהמאסף „הגן“). טענתם של כל המתנפלים והמחדדים אחת היא: הסופרים החדשים עוד לא בראו מאוכה; כל יצירותיהם החדשות הן רק „קאריקאטורות“, חקויים, „זמורות-זר“, וכדומה. היש לענות על טענות כאלה? מה הן „יצירות המקוריות“ הגדולות, שבראו „הזקנים“ בני „המהלך הישן“? „זכרנו את הדנה אשר אכלנו במצרים“ — נוהים ומיללים כל הזקנים-הילדים והצעירים-הזקנים האלה. דומה, כאלו החלו להנהות אחרי „המניד“ הישן מליק, ינוח בשלום על משכבו, אחרי „יצירותיו המקוריות“ של אב“ג, למשל, או של קלטמן שולמאן, שמשון בלך הלוי וכדומה. אמנם יש סופרים מן „המהלך הישן“, שאין איש מן הצעירים רוצה להקל בכבודם; אבל כמה מספרם? עוד הפעם מאפו, גורדון, סמולנסקין, ברודס, בראנדשטטר ולילינבלום — והמספר תם ונשלם, ולעומת זאת מה רב ועצום מספר המספרים, המשוררים והפובליציסטים רבי-הכשרון, שהופיעו בספרותנו בעשר השנים האחרונות, מיום שנבראה מלת „המהלך החדש“! מי ברא לנו את „ספרי-אגורה“, את הוצאות „אחיאסף“ ו„תושיה“ ואת ה„ביבליו-תיקה העברית“, אם לא סופרינו הצעירים? אם „אחד העם“ אינו שייך ל„הצעירים שבצעירים“, הנה עוד פחות מזה הוא שייך ל„הזקנים“; אם ביאליק רוצה להוציא את עצמו מכלל „המהלך החדש“, הנה מכלל המהלך הישן של אב“ג ויל“ג יצא זה כבר. והסופרים והמשוררים, שאינם מגיעים בכשרונם עד שני הכשרונות הגדולים האלה, אבל גם כחם הספרותי רב ועצום ויצירתם רעננה, והם נתונים בכל לבם ונפשם להשאיפות החדשות, הממלאות כיום את אירופא כולה ואת עמנו השב לתחיה כאחד, — סופרים ומשוררים כאלה הלא יש לנו כעת לעשרות.

וגם מספרים רבי-כשרון וכבירי-יצירה יש בקרבנו כיום, אם כי מספרם לא רב הוא. לפני מונחים שני קובצי ספורים, שהוציאה חברת „תושיה“ זה אחר זה¹. שני הקובצים האלה שונים זה מזה בתוכן ספוריהם, במפוסים הכתוארים בהם ובאופן תאורם. הקובץ האחד „מבית ומחויך“ הוא מסופר, שאינו חדש בספרותנו, אבל הספורים שנתן לפנינו הפעם חדשים הם בתכנם ובסגנונם. הבה, נפן אליהם ראשונה.

¹ מבית ומחויך, תמונות וציורים, מאת מי ברדיטצבסקי, ביבליותיקה עברית, ספר ס"ג, עמוד 94. טפוסים וצללים, תמונות וציורים, מאת י. ברשאדסקי, ביבליותיקה עברית, ספר ס"ה, עמוד 83.

I.

כי שם ברדיטשובסקי אקרא, או יתעוררו במורנו כמו מאלהם כל אלה השמות הנוראים, מעין „ערכין חדשים“, „לוחות חדשים“, „מהפכה בספרותנו“, המהלכים כל כך אימים על „זקנינו“, ואפילו על רבים מצעירינו, המנסים להדביק אל לחייהם החלקות וקן לבן כשלג. זה לא כבר שחקתי ורגזתי כאחד, בראותי ב„הצפירה“, כיצד יתמרמר משורר צעיר אחד, מר ליבושיצקי, על המלים „לוחות חדשים“ ו„ערכין חדשים“. שחקתי, מפני שהמלים האלה אינן נוראות כל כך בעיני, מפני שהגני מביר הכרה ברורה, כי עמנו לא יתהפך ל„אחר“, כי, כמו שאמר אותו הסופר הנעלה, אשר ברדיטשובסקי נלחם בו המיד, „הוא“ לא יהיה ל„לא-הוא“, ואולם גם רגזתי מאד. מר ליבושיצקי הרשה לעצמו לכנות את בעלי ה„ערכים החדשים“ בשם „בוגדים מרשיעי-ברית“, להשוותם להמתיונים ולבעלי בריתו של אנטיוכוס אפיפאנס!!!... אם כן יצעד נא מר ליבושיצקי עוד צעד אחד הלאה ויכונן נא אינקבייציה בעד כל איש, שאין דעתו בעניני התחיה כדעת מר ליבושיצקי וחבריו... הן סבלנותם של ה„משכילים“ ממין זה אינה גדולה מוז של החרדים הקנאים שלנו: כל מי שאיננו בעד דעותיהם הוא עובר-ישראל — ודי בזאת...

דברי אלה היו צריכים לגופם, כי גם ספוריו של הדו"ר ברדיטשובסקי מחודרים מדעויה „הנוראות“. לאשרנו, יש בדו"ר ברדיטשובסקי רוח השירה במדה מרובה וגם כשרון של ציר אמן, ושני אלה נזכרים על המנחות שבספוריו, והספורים האלה קמנים הם, אבל יפים המה, יפים מאד ברוח השירה הנוגה, השפוך עליהם. דומה, כאלו שפך איש עווב ובודד ומכווץ רק בעולמו הפנימי, אורג מחשבות והרגשות דקות ועמוקות בסתר חדרו זה שנים רבות, את כל נפשו ורוחו, את כל יגונו הפרטי והצער העולמי התוקפרו, אל תוך הספורים הקמנים האלה. מר ברדיטשובסקי אינו מושל על הציור החיצוני, הדסקריפטיבי, ביותר; הוא גם אינו מאותם חוקרי הנפש, החודרים אל הלך-רגשותיהם והשתלשלות הגיונותיהם של אנשים זרים ומזרים להם בתכונתם. את כל הסתכלויותיו ואת כל שירתו העגומה הוא שואב מכפנים, מנפשו הוא, מהלך-רגשותיו ופנימיות הגיונו העצמי. מסכה זו יש בקובץ „מבית ומחויץ“ ספורים, שאינם ספורים כלל, שהם רק הבהלות עמוקה ופילוסופית הלב, מה שקוראים סופרי אירופא בשם „מעדיטאציאניען“ או „רעפלקסיאניען“. כאלה הם: „מנחם“ (עמוד 18—21), „בבית אביה“ (עמוד 31—29) ואפילו „לברד“ (עמ' 76—73) ו„בין השמשות“ (עמ' 37—32). יש חסרון עיקרי גם באלה מספורי ברדיטשובסקי, שיש בהם מעשים ועלילות ומקרים שונים: הוא אינו יכול להרים את המקרים, המתרחשים בחיי האדם הפרטי, עד לאותה הכלליות, שבה הם נעשים לענין אנושי כללי, למסכות ועלילות מפורסות, שקרו, שיקרו ושיוכלו לקרות לכל בן-המיתה מחונן באותן התכונות בכלל ונתון באותו המצב בכלליותו. האימלקי אומר: „האמת היא לא מה שיש, כי אם מה שיכול להיות“, ומר ברדיטשובסקי מתאר המיד רק מה שיש. בקראנו, למשל, את היותר גדול בספורי הקובץ אשר לפנינו, את „מעבר לנהר“ (עמ' 72—44), אנו מרגישים, כי מקרה פרטי לפנינו, אנו יכולים למשש בידים את האישים הפועלים בספור הזה, אבל הכללה אנושית, התרוממות עד להצירה הגדולה, הסוקרת מטעוף-הצפור את כל מקרי הפרט ומישורתם במסכת דקה לארג צפוף שאי אפשר להכיר בו עוד את כל חוט וחוט לבדו, -- הכללה כזאת והשתלבות מקרים

הכופה וצפופה באופן כזה זרות הן לכשרוננו של מר ברדיטשובסקי. „מעבר לנהר“ הוא מראגדיה נוראה ומחרידה, מקומות בודדים ממנה מרעישים את רוחנו ומביאים איתנו לידי הזדעזעות הנפש בכל מלא עמקה, אבל בכל לילה, בתפוסתה השלמה, אינה יצירה ציורית. ההתאמצות להכניס רוח שירה אנושית כללית אל תוך הפרטים הפשוטים והמיוחדים רק למקרה זה בלבד, נכרת בה יותר מדי. הספור האחד, שבו רומם מר ברדיטשובסקי את המקרים הפרטיים במדה ידועה ויעשם כמעט למקרים כלליים וטפוסיים, הוא ספורו הגדול יותר „מחנים“, שגרפם בתור ספר ס״ך של ה„ביבליותיקה העברית“. אבל הספר הזה כראי הוא שיוקדש לו מאמר מיוחד ואנו מקוים לעשות זאת בקרוב.

מצוין בפסיכולוגיה דקה ועמוקה הוא הספור הקטן „נתן בן-נתן“ (עמ' 17—11). „נתן בן-נתן“ הוא טפוס מלבב, שלא הושם אליו לב כראוי בספרותנו החדשה. זה היהודי העומד באמצע בין המאמין והמשכיל, הוא יותר עמוק, יותר חשבון מן „המשכיל“ השמחי של הערים הקטנות, הוא מהפילסוף ע״ד השאלות העומדות ברומו של עולם, ע״ד „החומר הקרמון“ ו„הכח ההיולי“, ע״ד „השכל המופשט מן הרצון“ וע״ד „עילת כל העילות“, ע״ד „הגרמים השמימיים“ ו„מעשי מרכבה“ — ואת כל אלה הוא יודע ע״פ „מורה נבוכים“ וה„כורזי“ ו„מלחמות“ והגרבוני ואבן-עזרא. והאדם העמוק והוגה הדעות הזה זהיר במצוה קלה בכחמורה ובדרכי חייו הוא כמאמין גמור, כיהודי פשוט. את ספקותיו הגדולים בעניני אמונה, ספקות הנוקבים ויורדים עד התהום של מהות האלהות והנהגתה בעולמות, גם לבו לפיו אינו מנלה. הוא חי עוד כולו בימי הבינים ובפילוסופיה היהודית הערבית של העת ההיא. מה שהגה ויצר רוח האדם מני אז ועד עתה זר ומזר לו, ונחשב בעיניו לפרקים גם לרברים במלים. „מיני העכו״ם“ אינם מסוגלים להבין את החכמות כראוי מפני שהם „רחוקים מן צנורות המשכליות וקשה להם להשיג את האמתיות כראוי“ (עמ' 16). את „המשכילים“ הוא סבבל כעפר-הארץ מפני שעיקר ה„השכלה“ שלהם היא כתיבת מליצות וידעיות שפות לועזיות, וכל אלה הלא רק קליפה הן, בלי „התוך“, בלי פנימיות אמתית. ואמנם על ה„משכילים“ מהמין הידוע נעלה ומרומם הפילוסוף הפרא הזה אלף פעמים. הן הוא, כפי יכלתו, מבקש את האמת, חי בעולם השאלות הנצחיות, הכניעות את העולם כולו. בשעה שהוא חולה מסוכן ומקיא דם אינו חושב ע״ד בריאות-נופו; נפשו לא תדע מנוח, פן ימות „במרם ישיג את המושכל וישכיל“, שמא ימות במרם יפתרו לו ספקותיו הרבים כ„עניני הטבעיות והתרבקות האלהות בחומר ע״י הצורה“ ו„בענין תורה מן השמים גופא“, ובדבר מהותו של הזמן ואם היה סדר זמן לפני הכורז זמנים... (עמוד 17). זהו אידיאליסט אמתי והוגה דעות, אם כי הדעות ישנות נושנות הן והוא הוגה אותן בלי כל סדר ומשטר ומבלי כשרון של יצירה מקורית ושיטתית. להאידיאליסט הזה אין כמעט שום צרכים גופניים, „די הרבר, שהוא סוכרם לפעמים להרויח נועות ממש כדי להאכיל את ביתו, כשצנורות החנות יסתמו, בעוד שהאכילה והשתיה הבהמית לאו דוקא לגדול, שיש לו נחת רוח גדולה ברוחניות ובמדת ההסתפקות והפרישות טהבלי העולם“ (עמ' 16). „ובכלל ענין הגוף אצלו לאו דוקא חשוב, ויש לו לזה אסמכתות מן הלמודיות ומכע ההכרחיות והאלהיות“ (שם). האין האיש הזה נעלה תרבה על המשכילים שהוא יודע, הרודפים אחרי כהונת מנוהצה וחיים מרווחים, משרה הגונה ושדוך טוב?

ואולם מר ברדיטשובסקי השכיל להבין גם את צדדי-הצל אשר באיש הזה ולהבליט איהם כקוים קצרים ומצוינים מאד. האידיאליסט הזה הוא יחד עם זה בעל עצמיות חזקה

וגדולה מאד, כל בני-עירו הקטנה כפראים הם בעיניו מפני שהם הלא אינם מבינים מה שהוא מבין, אינם יודעים מאריסמו ואבוצני, מן „השמעיות והעיוניות“. הם כולם בחינת „קטנות המוחין“ לעומתו; „ולו היו יודעים על כל פנים ממנו במקצת, כי אז היה סולח להם עניני הגופניות שלהם ודעתם הסכלה. בדיעבד היה הוא, נתן בן-נתן, פותח להם איזו צנורות בעניני למודיות, תכונה ותשבורת, ויהיה מראה להם באינבע, שפלאים ממש קאחוינן הכי ושלכל אחד מהם כדאי לעשות אוניו כאפרכסת לגדול העימק (של הענינים) שהוא מציע להם בענותנותו הגדולה“... (עמוד 14). הוא מעמיד את עצמו בישורה אחת עם „הראשונים“, מאמין, כי גלה „חדשות בענינים שונים לא שערון גם המורה והכוזרי“ (עמוד 17). הוא יודע את הכל ומבין את הכל: הוא יודע את האבן עזרא ואת הכימיה, תכונה ותשבורת, הנדסה וחכמת הפלוציי, הגיון ועניני רפואות, נצחיות ומבעיות — הכל הוא יודע“ (עמוד 15). והידען הגדול והגורא הזה מה תמים הוא ומה נבער הוא מדעת אמתיה! לסמודנט נר בחו"ל, שהוא רוצה לקחתו חתן לכתו, הוא מבטיח הרבה גדה ומסוף: „מלבד זה השב על שולחני חמשה שנה רצופות וכל מחסורך עלי, ואם לא בריוח כדרך הנגידים עמי הארץ, אבל במוב-לב ובאהבה וחובה מצדי ומצד זוגתי המובה, שסוף כל סוף תתרצה לגוף הענין, שהוא מופרך לה עתה מעט, אם תבטיח לה ללבוש רק בגדים ארוכים ושלא ללכת בגלוי-ראש, והלא מצער היא ותחי נפשה (עמ' 13). בשורות המעטות האלה הננו רואים את הפילוסוף של הגמט, את האדם מימי הבינים, שהודסן לדורנו כמו במקרה, כולו כמו שהוא. לאותו הסמודנט הוא כותב, כי בנו יהודה ליב הוא „בפאריו באיזה קליניק בכבוד גדול“ ובודאי יהיה ל„דירקטור של האקדמיה“. אך טרום קץ התמימות הקדושה הוא סוף מכתבו השני, נסיונו האחרון לרכוש את הסמודנט המערכי לחתן בעד בתו הבוגרת: „זוגתי ובתי פורסים בשוה"ם במסירת הקולמוס. ככלל זוגתי מוכה לך בעצם. גם בתי המוכה טובה לך בעצם, ודי לחכימא...“ (עמוד 17).

הננו רואים, איפוא, כבהירות יתרה גם את צד הטוב גם את צד הרע שבמפוס הזה, את אודותיו הרבים ואת צלליו, צללי-הגמט, שלא השתנתה מימי הבינים עד היום הזה, אשר אולי הם שקולים כנגד כל האור אשר בנפש האיריאליסטית הזאת. בעמודים מעטים נתן לנו מר ברדימשובסקי מפוס שלם, מפוס ההולך ומתכלה כעת בתוכנו, והמפוס הזה הוא יהודי ומקורי מאד, כי רק הגמט החמרי והרוחני יכול היה להוליד ולגדל באמצע המאה הי"ט אדם מימי הבינים כנתן בן-נתן. והמתנפלים על „המהלך החדש“ עדין לא חדלו לצעוק, כי כל מה שבראו הסופרים הצעירים רק חקיו „זמורת-זר“ היא!... מפוס ממין אחר לגמרי הוא „יהונתן“ (עמ' 28-22), אבל גם הוא מפוס עברי הוא, יהודי ככף רגלו ועד קרקרו, אשר במקרה נזדמן בין הגויים. הוא גולד מהתנגשות המחשבה העברית של ימי הבינים עם העיון האירופי החדש. בחיצוניותו וברוב דעותיו הוא יהודי גמור: „פרקו אינו נאה, זקנו מגודל ובלתי נסרק וכובעו גדול מעט ממדת ראשו השעיר. בגריו ישנים ומנעליו קרועים במקצת וגם אינו מחליף אותם לפי עתות השנה, שאינו שם לבו אליהן כלל...“ (עמ' 22). אבל ביהודי הבזו להחיצוניות הזה יש כבר הרבה מן הסמודנט המערכי, מן ה„בוהימה“ הסמודנטית, שמר בריינין הטיב כל כך לתארנה בספוריו „בר-חלפתא“ ו„רפים מקוטעים“. הוא חי כסמודנט אמת: מלבד כתלים ריקים וארבע אמות של קרקע אין בחדרו מאומה. „הוא לועג הרבה על כל המתרות שבחיים וקונה לפעמים דבר יקר רק כדי לקנותו, אם כי הוא משליכו הכף או

והנו במתנה לאיזה איש"; „הוא מין נזיר נגרן, אוכל הרבה שלא לתיאבון וצם הרבה שלא במתכון"; „הוא לוח ואינו פורע, מלוח ואינו תובע. בנקל הוא נותן את כל אשר לו לאחרים, אם כי לא ידאג להם כלל...". „את הנשים הוא חומד בלבו ומתעבן בלבו, הוא מתהלך עמהן כעם שאר-בני-עלמא, פעם ביהירות של שהיקה ופעם בהשע סאה של דברים רמים" (עמוד 23—22). כיהודי אמתי, כנתן בן-נתן ממש, אינו מבין מה מיבה ונחיצותה של הספרות היפה: „ספרות זו היא אצלו רק מין נופת מקולקל בשביל בני-אדם, שקיבתם מקולקלה בשביל לאכול לחם ממש ולשתות מים ממש. אצלו כל השירה והזמרה — רק פחלת הגרון שנתקלקל בשביל לדבר דברים ממש" (עמ' 26). את כל גדולי אומות העולם הוא מציר לו ברמות יהודים, וכל הספרים הרבים שלהם כנסורת מהספרים שלנו, והספרים שלנו, אפילו המועטים המובנים שבהם, גם הם למותר המה (שם). ההתפלספות ה-קנית של המאות האחרונות היתה ליהונתן לא לאיזו שיטה פלוסופית, כי אם לחלק מעצמיותו. הוא מבטל את הכל ומסופק בכל לא מפני שהוא, כרוב יהודיני, מ„בעלי הלהפך", כי אם מפני שהספקנות היא חלק מאפיו, מתכונותיו המבעיות. הוא אומר לאלה. שחושבים אותו לבעל „איפכא מסתברא", דברים אחרים, שבהם נכרת כל הכינותו, ואם אפשר לאמור כן, כל שיטתו. שעיקרה הראשי הוא — כי אין כל שיטה... הלא כה דבריו: „אין אתם יודעים גוף הדבר, אין אתם יודעים הפכו של דבר ואין אתם מבינים את האפשרות האחרת שבכל דבר" (עמוד 28). אמנם כן! ה„אני מאמין" של דורנו זה הוא — כי אין כל אמונה, כי הכל הולך אחרי תבונת האיש הפרטית, ורצונו הפרטי, כי אין אמת עיונית והגיונית כללית חוץ מן האמת הפסיכולוגית הפרטית, המיוחדת לכל „אני" יחיד. ואם כן אין חשבון ודעת ברורה בעולם שאנו חיים בו במקרה ובני אדם נולדים ומתים. הם, איפוא, רק „קשואים נוצצים ונובלים" (עמ' 25)... נחמדים מאד הם הציוורים, שנקלמו ברמיזו של יהונתן מן הפילוסופים הגדולים (עמוד 25—26). אריסטו, למשל, נהיה ברמיזו „למין בריה שמנה ברעת הרבה, בעל ראש גדול ועינים רבות", ושפינוזה הוא „אדם שסופר את המחשבות קימעא קימעא ומניחן אבן על גבי-אבן. והוא, יהונתן, אינו מבין כל עיקר, איך אפשר לאיש חולה מחלת השחפת לאהוב את האלהים, שהסיר אותו ככסאו". השימות הפילוסופיות עוקבות זו אחר זו ומחליפות זו את זו במשך אלפי שנים וכל פילוסוף בונה במה לעצמו. מי יגיד לנו, עם מי האמת ואם, בכלל, יש „אמת אמיתית" (véritable vraie), אמת נצחית בעולם? מי יערוב לנו, כי כל הפילוסופיות השונות האלה אינן רק תוצאות התכונות הנפשיות של כל מיסד שיטה חדשה? ומי יוכיח לנו, כי כל העולם, כל המעשים והנמצאים אינם רק חלום-יעוף, רק מקסם כוזב וצל עובר בלבד? ... ורעיונות כאלה אינם מביאים את איש כיהונתן לידי עצב ויאוש: „למה זה אתעצב בבוא שם הענן ואשמח בבוא (ציל בורח) שם השמש? מה יהנו לי אותם האילנות המלבלבים ומה איכפת לי אם עליהם נושרים?" (עמ' 27—26). אנשים כיהונתן אינם יוצרים ובוראים מאומה, אבל הם השאור שבעסה, המלח שבתבשיל או, יותר נכון, הובל, אשר בלעדו לא יוציא השרה פרי טוב למאכל... מעין טפוס כזה ציר מר בריינין בספרו „אילני-סרק", אך לא „אילני-סרק" הוא יהונתן: רעיונות מעין „הצער שבכתב או נוער כלל והשמחה שבכתב אינה שמחה כלל" רעיונות עמוקים כאלה מפרים את האדמה, מרוים ומשקים את האילנות כדי שיוציאו פרי נחמד להשכיל ותאוה לעינים...

נחמד הוא גם הציוור „בדרך רחוקה" (עמ' 43—41), אף כי בו כבר בולטת מנחה

ידועה. נער, שהיה שקוע עד כה רק בתלמוד וגושיא כליו, קונה במקרה את "יוסיפון" וקורא בו. עולם חדש נפתח לפניו. כבטחזה עוברים לפניו מקרים היסטוריים ואנדיים רבי קסם, הוא שומע ע"ר נבורי מלחמה עברים, ע"ד מלהמות ונצחונות, ע"ד החשמונאים והקנאים הקדושים בימי חרבן הבית השני, אלה הקנאים הנבורים, אשר רק מפני שלא הצליח הפצם הטוב והגדול בידם היו ל"פריצים" ול"בני-בריוני" — ולבו לא יהנהו להאמין, כי דברים כאלה היו יכולים לקרות בקרב עמו, כי אמנם חיים כאלה, חיים מבעיים ורעננים, מלאים מלחמה ועוה ונבורה ונצחון. היו להאימה הישראלית, אשר כעת היא ספחרת מפני קול עלה נרף, אשר זה אלפי שנים כבר נמלה מחיים מריניים... ובאמת, מה לישראל ולנבורי מלחמה? הן יד דוד המלך היו, כידוע, "מלוכלכות ברמי-שפיר ושליה", עמשא שר הצבא מצא את כל בני ישראל סדן ועד באר-שבע עמוקים ב"מסכתא", המלך חזקיהו, "מעה בדשמואל" — ולעם אשר כזה יהיו חשמונאים, קנאים נלחמים בעד חרותם? ... מה מבעיים הם הדברים, שמר ברדיטשובסקי שם בפי-הנער: הכל עובר כמו בחזון לפני והכל כמו רחוק ממני; כמעט לא ארניש, שהגבורים הללו ומנחות דמים הללו שייכים לנו, לאבותי; איני מרגיש, אם כי יודע אני היטב את כל שלשלתנו הגדולה מאז ועד עתה. את הכל יודע אנכי, אבל אין בי הרגשה חיה אודות התיחסות האנשים האלה לנו, לבית אבי ולכל שכנינו הקרובים" (עמ' 42-43). ובאמת, מה לנער עברי בן-הגבוה ולדברים כאלה? דמיונו אינו יכול לשוות לפניו את המחנות המתוארים בספרי הקורות שלנו. בהסירו עיניו מעל הספר נדמה לו הכל כמו חלום חזון לילה והוא בעיני עצמו, "באיש הבא מדרך רהוקה". אמנם מעין שאלה מתעוררת בקרבנו: "מדוע היו רק אז אנשים כאלה? מדוע רק שם לחמו, נצחו ורדפו?" — אבל גם שאלה זו נוגעת ואינה נוגעת בו... בלי משים עולים על זכרוננו החרוזים הנפלאים של משורר התחיה האמתי, של דמ-זורר, השר על חיים מבעיים ורעננים ומלאים, מר שאול משרניחובסקי. באחד משיריו היותר נמרצים הוא מתאר, כיצד קמים כליל-חנוכה הגבורים המכבים מקבריהם יריאים את צאצאיהם מדליקים את "הנרות הללו"... הם רואים את ילדי החושך החללה, היודעים לכבד רק את מצילי-פך-השמן המהור, ומנהמת לבם הם קוראים:

<p>הַלְאֵלֶּה קִינּוּ? עִם חֲפִישׁ לֹא יָבֹן, גִּי בְרָזֶל-אִזְיָקִיו בֶּל יִחוּשׁ, וּלְאָבֹן בו יָדוּ פֶבֶר הַסִּבִּין, וְהוּא שְׂאֵנָן... גִּי יִדְ-הַמִּפְדּוֹ אִם יִשָּׁק-יִתְחַנֵּן!... יִנְעֵ גִי-עֶבֶד, דּוֹר יָבֹז הוֹרְתוֹ, עִם רָקֵב אֶבְלָה חֲרָבִי-נִאֲוָתוֹ!...</p>	<p>הֵן יִגְלֶה בְּגִינוֹ! אֵל גְּלִי-עֲצָמַיִם, יָדַיִם יִבְשׁוּ. הָעוֹרָקִים אִין-דְּרָמַיִם. אֵל צִמְזִיקֵי-הַמּוֹחַ, הַחַיִּים בִּנְסִים, הַחַיִּים וְלֹא חַיִּים וְזִקְנִים פְּלֵא-עֵת; אִין כַּחַ, אִין אֵיל, הַפֶּחַד בְּעֵין, וּכְפִנְיֵי-הַקּוֹמָה פְּעֶרְבָה עַל עֵין... (חיונות ומגינות עמ' 48-49).</p>
---	---

רעיונות עמוקים, אבל הרבה יותר מזה שירה עמוקה וקוסמת יש בספור "בלעדיה" (עמ' 77-94). בניתי את "בלעדיה" בשם ספור, יען כי אין לי שם יותר מכון. כמעט אין בו כל תוכן ספורי. בו מתוארת אהבת צעיר עברי לעלמה נוצרית אחת, אהבה מורה, שלא עוררה לשום צעד מצד האוהב; אהבה, שהאהובה לא ידעה גם ממציאאותה, והאהובה הזאת יצאה מרעתה. האהבה חושב, כי, לי נלה לה את אהבתו, היה יכול להצילה

מרתה, כי אהבתו היתה יכולה לתת תוכן לחייה ולרומם את נפשה, לתת רגשות חיים ללבה ומחשבות חדשות למוחה. עולמו חשך בערו: בלעדיה למה לו חיים? אך לא זה עיקר הספור. לפנינו מאות הרגשות דקות ונאצלות, המשתלבות ונאחזות באלפי מחשבות עמוקות ועדינות. בציור „לברד" אמור: „המחשבה ההרגשית מקבלת אצלי מיד צורה גיונית; כדרכי לעשות עם מהות רגשותי" (עמ' 74). וה„מחשבות ההרגשיות" הרבות האלה באות מן המלחמות הפנימיות הכבדות אשר בלב המספר המשורר. גם המלחמות האלה מוגדרות בכלליותן בציור „לברד". בראשונה ההכרל הרב אשר בין הרצון והיכולת. בין השאיפה לחיים וההתאבקות בעפר הספר: „רוחי מפליג בדרכו. קוממיות הוא הולך, הוא לא יחת מפני כל, ובדמיוני לו הגבורה והיכולת להשיג את הבל ולכבוש את הכל, סותר הוא ובונה באין מעצור... אבל דא עקא שקוממתי אינה זקופה כרוחי... קוממתי קמנה בערך אל רוחי השואף למעלה וירי הרכות לא תבענה (צ"ל תבצענה) את אשר יחלום רוחי להרום ולבנות" (עמוד 75). ועוד מלחמה גדולה אחת בקרבנו: „יש אשר תהיה עלי הרוח: הנני חי במצור ירושלים. הרומים מצד זה והאויבים הפנימיים מצד זה; ואנכי בראש בריוני אלחם מימין ומשמאל ונקם אקח. אל נקבות אלהי! — בין כה וכה באות אלי כל הסערות האחרות שבחיים ומושכות אותי ביד חזקה. בין כה וכה הנני מרכין רוחי לשמוע הדגנפשות חיות. בתוך כך אסתכל בחן הבנות היושבות על ספסלי בית מדרשנו. בתוך כך אני אהב...". (עמ' 74). זהו הקרע הגדול והגורא אשר בלב היהודי והארם. הקרע הזה מכאיב כל חלקה טובה בחיים, אבל הוא מעשיר את הרוח, הוא עושה אותו למרובה צדדים, לרב הגונים, השאיפות והרגשות. גם האהבה המתוארה כספור „בלעדיה" נהרסת ע"י שתי המלחמות האלה גם יחד. המלחמה הראשונה, מלחמת החיים עם הספר, עוז כח המחשבה ורפיון כח המעשה, אינה נותנת לו נגות את אהבתו ולהאשיר אולי גם את אהבתו גם את עצמו. ועל המעצור הפנימי הזה, יליד תכונת הפרטיות, נוסף מעצור פנימי חדש, תוצאת מחשבתו השמועה: „שם עם כולו, עמי שרוי בצער, ואני יושב בשעת חירום מאחורי אשה" (עמוד 82). והאשה הזאת היא בת עם אחר; תהום רבה ביניהם. העבר, ההווה והעתיד של העם האומלל והמתאמץ לשוב לתחיה — כולם, כולם חוצצים בינו ובין אשורו. כמה מרירות, כמה עצב מעוררת ההתנגשות הפנימית הזאת, וכמה שירה עמוקה יש בעצב הזה!... המראגיות האמתית היא תמיד תוצאה של התנגשות שני עולמות, עולם פנימי ועולם חיצוני, עולם ההרגשות, החפצים והתשוקות ועולם החובות החברותיות והלאומיות. ומראגיות כזאת הוודרת את כל הרגשותיו של מר ברדיטש שובסקי. לפעמים, אמנם, אין ההרגשות האלה מיובנות כל צרכן לכל קורא. צעיף עלמה פרוש, עליהן, קשה לנו לשוות אותן לפנינו. אבל, רבותי! כבר הגיעה השעה, שלא נכמל כל דבר, אשר אנו לא נבינהו ולא נרגישהו. אם מר ב"ק, למשל, אינו מבין הרבה מן השירים הנפלאים אשר ב„חזיונות ומנגינות", הלא לא במשורר הנעלה שאול משרניחובסקי האשכ!... יש הרבה הנגשות, שמרגיש הרוב, ויש הרגשות, שמרגיש המועט — ותאור האחרונות, שאינן כל כך מצויות, צריך להיות לנו יקר ביותר, ככל דבר יקר המציאות. הציור האמתי אינו פוטוגראף, החוקק בדיוק את כל מה שמשליך את צלליו ואורותיו על הלוח. הוא מראה לנו גם אותם הצדדים של האור והצל, אשר שום בעל מלאכה יפה לא ידאם ולא ידע לתארם. הנה, למשל, תאור האביב: „עוד הפעם באני האביב בכל מחשכי אורו, והוא מאפיל ומאיר את כל היקום שבי ואת כל הנשמה שבי. כגוף רוחני גדול בעל כנפים הוא מרחף על כל חללי העולמות מבית ומחוץ ומעורר אותם לצאת ממחבואי-איין

סופם גורף ישותם וכל אשר בהם" (עמ' 83). רבים מן הציירים האלה לא יהיו כובנים ומורגשים לרוב הקוראים וגם אני, אודה ולא אבוש, איני מהפעל מהם ביותר; אבל הכף אחרי זה באים עוד ציורים, שאין איש מאתנו, אשר לא ירגיש את כל יפים ועדנתם: "האילנות מלבליים, הארץ עומה ירקרק, השמים וכל צבאם מזהירים והאוויר מהור כבימי סתן העולם. הכל מתחדש ומתעורר בכל תחית היותו. על הכל מנשב רוח אלהים יוצר; והכל דובב באותה נעימות של הויה, השמחה כביכול לעשות רצון קונה" (שם), ואם אותו הסופר, שכתב את הדברים האחרונים, המובנים לנו והמורגשים לנו היטב, כתב גם את הדברים הראשונים, שאינם מובנים ומורגשים לנו כל כך, מדוע, איפוא, נחליט, כי רק הדברים האחרונים יפים ומובנים הם ודברים שמתו ושנעון? כשאני לעצמי, שהנני רחוק מאד מן החפץ לראות בספרותנו, "סימבוליסטים" מתעטפים בענף הערפל, הנני שמח כעל כל הון על כל סופר מקורי, יוצא מן הרגיל. שאני פוגש בספרותנו זאת, אשר זה כבר כבשוה פספמנים מוחנים קמח טחון וחוזרים על המונה פיוטית אחת, על רעיון פילוסופי דל, מאה פעמים ואחת עד לעורר שעמום וגועל נפש. ולכן אינני מספח ביותר גם מפני "מהפכותיו" של הרו"ר ברדיטשובסקי ומפני "לוחותיו החדשים"; רק מעט חיים יביא אל תוך ספרותנו, ואת ה"קערה" לא יהפוך על פיה, כי כלום יכול אדם "לקפוץ מעורו", להשתחרר מהיסטורית עמו ונמיות אבותיו רגע אחד, לפתע פתאם? מר ברדיטשובסקי עצמו מרגיש זאת אולי יותר מכולנו: "כל מחשבה שנחשבה אצלנו, כל רגש שנרגש אצלנו, כל רעה של אבות וכל נחלת אבות הרי יש להן מענות על נפשי, כי עלי לדעת אותן... לא אותי לבד אני נושא על שבטי, כי אם גם אותם וכל אשר להם. לא רק כבוי-נרי מביא אותי לידי יגון, כי אם כבוי כל הנרות משנות עולם ועד עולם..." (עמ' 93).

כך הוא מתאונן, וקולו מלא עצב ותמרורים רבים. והעצב הזה הוא ה"טון-המושל" בכל ספריו של ברדיטשובסקי ה"ניטשיאני" כביכול. ברדיטשובסקי רוצה להביא "מהפכה" בחיינו ובספרותנו ברוחו של הפילוסוף-המשורר או המשורר-הפילוסוף, אשר "האדם העליון" שלו היה צריך להיות "חיה צהובה" (בלאנדע בעסמיע) ו"אריה שוחק" (לאכענדער לאָוע). והרוצה להיות "אריה שוחק" יודע רק להנות נכאים... אולי הוא אמנם רוצה להיות כך מפני שאינו יכול להיות כך, מפני שאנו רוצים תמיד מה שחצר לנו, מה שאין לנו. אבל הלא רואים אנו, כי הרצון לא ברא אצלו את היכולת, כי רק תונה, תונה עמוקה. לפעמים מלאה התמררות ועל הרוב שקמה ואלמ"ת, יכול היה לנשם בכל אשר כתב...

היש לנו לפחוד מפני "ניטשיאניים" באלה?...

II.

ממין אחר לגמרי הם הספורים אשר בקיבוץ העני, ב"מפוסים וצללים" של מר בר שאדסקי.

המספר הצעיר הזה הרפים עד כה רק רומן גדול אחד "באין מטרה" — אולי הרומן היותר מצוין, שהופיע בעשר השנים האחרונות בספרותנו היפה, המלאה רק ספורים

מקומעים, ציורים שמחיים ורשימות צפות. גם להרומן הזה נקריש טאמר סיוחד והפעם נדבר רק על חמשת הספרים אשר בקובץ הנוכחי.

מר ברשאדסקי עולה, בתור ציר, על הדו"ר ברדיטשובסקי עד לאין-ערוד. רק שירה עמוקה והרגשה דקה אין בספריו באותה מדה, שישנן בספורי ברדיטשובסקי, אך תפיסת המפוסים הרבים והשונים, האור המעשים והעלילות, המשתלשלים מהך התכונות הפסיכולוגיות והמצבים החמריים של בעלי המפוסים האלה, והבנת החיים החיצוניים, הרועשים, המסתכסכים, המתנוששים, — כל המעלות הטובות האלה יש למר ברשאדסקי במדה מרובה. זהו כשרון חסון, בריא ומקיף.

כאשר רק נחל לקרוא את הספור הראשון של „מפוסים וצללים“, את „בחה של כהלוקת“ (עמ' 26—5), אנו רואים מיד, כאשר רק הגענו אל ציור מראהו ודמותו של ר' שבתאי, נבור הספור הזה, כי הפעם יש לנו עסק עם ציר אמון, אשר במעוף עינו הבהירה והמסתכלת הוא סוקר את כל האדם, כמו שהוא כולו, ובשרמוטים מעמים של מכחולו הנאמן הוא מוסר לנו את כל עצמיותו הגופנית, שבה משתקפת עצמיותו הרוחנית כמו בראי. להפך מספוריו של ברדיטשובסקי יש אצל ברשאדסקי המיד הוכן ספורי עשיר, אם כי לא מסובך בלל ובלי מקרים בלתי רגילים וגומומות ונפלאות, כנהוג אצל מספריו הישנים. תכנו של הספור הראשון בקצרה הוא זה: רבי שבתאי המלמד, שהוא למדן מופלג ויש לו גם „מטיכה“, רוצה להיות לרב בעירו הקטנה אחרי מות הרב הזקן. בכשרון רב מראה לנו המספר, כיצד מסבב ר' שבתאי את פני כל הדברים למען יהיה לרב כמו פאליו. כמעט כבר הצליח חפצו בידו ופתאם בא העיריה רב אחר והרבנות לוקחה ממנו, כמו שאומרים, ממש „מתחת לחממו“. ר' שבתאי עושה את עצמו כאלו לא נגע הרב עד לבו, כאלו גם לא רצה להיות לרב. בלבו הוא, כמובן, שומר את עברתו להרב החדש ומבקש שעת-הכושר להגקס בו. וכשמבקשים מוצאים. הרב בעצמו קרב את שעת-הכושר הזאת. בדברים קצרים, אבל מציניים באמתתם הפסיכולוגיות והציוריות, מתאר מר ברשאדסקי את תכונת הרב החדש (עמ' 15—14). זהו אחד מאותם הרבנים המעטים בקרבנו, אשר תורתנו היתה להם לסמ-חיים; היא אדם כשר, טוב לב ויודע גם את החיים; הוא רחוק מחנופה וחילה ביחס אל „הגבירים“ והתקבים ועל כן הוא שנוא על רבים מבני קהלתו. יש לו שונאים הרבה, שהוא אינו יודע גם מציאותם, אבל ר' שבתאי יודע זאת היטב. כשהיה הרב עולב איזה איש ראוי לעלבון, היה ר' שבתאי מתקרב אל הנעלב, ומחמם לעתים מיומנות במקום האנוש למען יחודש הכאב פעם בפעם. כאחד הישועים המנוסים בסכסוכים השתמש בתחבולות מתנגדיות ויתראה כסניגור להרב, אך באופן כזה, אשר גרם להנפגע התחדשות כאב הפגיעה“ (עמוד 15). הפסיכולוגיה נכונה מאד במקום הזה, אך יש פה חסרון אחר, משותף למספרנו זה וכמעט לכל מספריו הזקנים עם הצעירים: במקום לתאר הם מספרים. במקום שעליהם להראות את המעשים והעלילות גופם, הם מספרים על דבר המעשים והעלילות האלה. במקום דבריו אלה, היה מר ברשאדסקי צריך לתת לפנינו שיחה חיה בין ר' שבתאי ואחד מן הנעלבים, כדי שנראה את התחבולות המתנגדיות עצמן וכדי שנכיר על ידי זאת גם את תכונת ר' שבתאי גם את תכונת הפגיעות והעלבונות האלה יותר ויותר. אל החסרון העיקרי הזה, שישנו בספוריו האחרים עוד במדה יותר מרובה, מהראוי לכר ברשאדסקי (וגם לשאר מספריו) לשים לב כראוי.

אך נשוב נא אל הספור.

ר' שבתי הקים על הרב למטרה ברורה וידועה שונאים רבים מאוחדים לגדוד אחד. בתור חתן לבתו הוא לוקח „עלוי“ כפרי אחד, אשר ידע, כי לא ימרה את פקודותיו וכי בקרוב תהיה לו „סמיכה“. יצחק-שלמה ה„עלוי“ הוא אחד מאלה ה„מתמידים“ הישרים והתמימים, שאין להם מושג מהיות העולם ובכל הם נשענים על אחרים, ואדם ערום ובעל רצון חזק כרבי שבתי עשה, כמובן, בחתנו זה ככל העולה על רוחו. לאט לאט הקים בעיר „צד“ גדול כנגד הרב הקודם ובעד חתנו ר' יצחק שלמה, כמעט שלא מדעתו של האחרון. ר' יצחק שלמה האדם הכשר, בהודיע לו מעשה חותנו, הרגיש, כי נבלה גדולה נעשתה פה; אך מיראת חותנו ומהיותו שקוע בתלמודו לא התערב בכל הענין הזה ובין כה וכה היה, כמו מבלי משים, לרב שני, עומד לשמן להרב הקן. המחלוקת בין שני הצדדים של שני הרבנים השונים גדלה מאד, והרב הזקן סבל מאד. מפני עגמת נפשו ומפני מעשה נורא, שעשו בני הצד שכנגדו, חלה הרב הזקן מחלה מסוכנה, ר' יצחק שלמה מרגיש נוחם נורא, אם כי הוא אינו יודע, שהמחלה אנושה, ומסכה עד שירפא הרב הזקן ואו יתקן הוא מה שעות חותנו. בין כה וכה מתגברת מחלת הרב ור' שבתי היהודי הכשר בא לבית חתנו ומתחיל „לדבר בקול רממה ע"ר מחלת הרב הישן ולפלא את הוצאותיה המבזות והרעות לענינים“ (עמ' 25). פה כשלה סבלותו של ר' יצחק שלמה והוא שופך על חותנו את כל מררתו, בהראותו לו, עד כמה הרע עשות מתחלה ועד סוף. ובמות הרב הזקן אחרי מחלה לא ממושכה, נדחק ר' יצחק שלמה בתוך קהל המלויים אותו לבית עולמו, מתנפל על ארון המת, מבקש סליחה ממנו ומאלמנתו ויתומיו, מחלק עם משפחת המת את ה„שכירות“—ובכל זאת הוא מתהלך כצל, בהרגישו בעומק נפשו, כי הוא כרפיונו הסב במות האיש הזה, ובעבור שנה מת גם הוא במבחר-שנותיו...

הצעת כל העלילות אשר בספור המצוין הזה היא כל כך חיה ומבעית, המבעות של שלשלת המקרים הן כל כך מרותקות זו בזו ושני המחזות האחרונים—התנגשותו של ר' יצחק שלמה עם חותנו ובקשתו „מחילה“ מן הרב המת—הם כל כך מעוררי לב ומחרידי נפש, עד כי הספור כולו עושה עלינו רושם חזק מאד, רושם בל ימח. „ליל נדודים“ (עמ' 47—29) הוא מחקר פסיכולוגי. גבורו דומה מאד לאדמוביץ, גבור הרוסן „באין מטרה“. זהו אדם כפול או, יותר נכון, אדם מחוצה. הוא בעצמו אינו יכול לדעת את עצמו. „שתי נפשות חיות, הוי, בלבי, והאחת רוצה להפרד מרעותה“, אמר פֵּוֹיסט. וגבורנו אומר על הכותני: „אופי מוזר ומשונה, מרחק רב בין המחשבה והדבור, הפך מחלט, שתי כריאות שונות ונבדלות לגמרי: בריאה חיצונית מרכבת, ובריאה פנימית חושבת... הבריאה המדברת יודעת הכל, משפטיה חרוצים וקבועים על כל והכל וראי וברור לה; הבריאה החושבת, להפך, אינה יודעת כל דבר ברור, מפקפקת בכל והכל מסופק ומוקשה בעיניה“ (עמוד 30—29). ועוד „כפילות“ (דופליציטאט) ממין אחר: „בכלל נראים כעין שני זרמים מתנגדים בחייו, כעין שני עולמות נבדלים, והוא נסחף פעם בזרם האחד ופעם בשני; מקולע פעם אל העולם האחד ופעם אל האחר... הוא מתענין בספרות ובשאלות נאצלות ומוצא עונג מיוחד בקריאת ספרים טובים ורעיונות חדשים. בשעות כאלה הוא מתנהג לאיש אחר, מתנשא כעל להחיים החמריים ומביט מנקודת השקפה אחרת על כל דבר וענין... אולם אחרי שעות כאלה באות שעות אחרות, תביעות ושאיפות אחרות. החמרויות כולעת אותו כולו, וכאחד אנשי המעשה הפשוטים הוא עושה כל מה שהללו עושים. מושגיו גם הם כמו משתנים, והחקירות

הנאצלות יחד עם ההשקפות הנלוות עמהן (צ"ל אליהן) נראות בעיניו כמנוחות בתמיכתן השלמה...". (עמ' 35). איש כזה, הנדהה כעת יותר ויותר מצוי בשוק החיים, סובל תמיד מפסיחה על שתי השעפים, קשה לו לגמור ולחליט דבר מה ועוד יותר להוציא את החלמתו לפעולה. איש כזה, הודות לשתי הנפשות אשר בקרבו, עשיר הוא מכל איש שלם, שיש בו רק נפש אחת. ע"י הקרע שבלבו, ע"י הנגוד הנצחי והמלחמה המתמידה אשר בין שתי נפשותיו העיקריות, נעשים הגיונותיו והרגשותיו מרובי צדדים ורבי גונים, אבל חייו, אלה החיים המצטרפים מפעולות ומעשים ותאוות נמלאות, הם עניים מאד, כמש כמו שראינו אצל נבור הצירים, "לבדר" ו"בלעדיה" של ברדימשובסקי. איש כזה, אם הוא אוהב, או לא יוכל להתא-ק. מיטאיל: "האם אוהב אנכי?"... ואיש השואל, אם אוהב הוא, אינו אוהב עוד באותה האהבה הלוהמת ובלתי האמצעית, שהיא חיה על עצמה ומסתפקת בעצמה... נפשו האחת מסוגלת לאהוב, היא חיובית, היא טובה, היא ישרה, היא מרגשת; ואולם נפשו השניה היא שלילית, היא הורסת בהגיונותיה את ההרגשות, היא מאכזבת בנתוחה הקר את הסגולה היותר יקרה של הלב הצעיר — את האהבה החמה ובלתי האמצעית. הודות להעושר הרוחני הרב, המתהווה בלבו של אדם כזה מהתנגשותן של שתי הנפשות המתנגדות, מתפתחת בקרבו הכרה חזקה, אם כי לא מתמידה, כי מרוסס ונעלה הוא על העניים בדעת, על אלה ה"שלמים", שאינם רואים בעולמם ובחיהם יותר מצד אחר. והוצאת ההכרה הזאת הוא נאון נפרז, הכרה-עצמית עוסקת רק בעצמיותו של בעל ההכרה הזאת. אותו האיש, הכתעב את עצמו על רפיונו, על שני צדדיו השונים, על הקרע שבלבו, חושב תמיד בכל זאת רק על אדות עצמו ומבלי משים הוא נהיה בעיני עצמו למרכז העולם כולו... ושני אלה — הפקוקים המתמידים והנאון הנפרז — עשו לאומלל את נבור המחקר הפסיכולוגי "ליל-נדודים", אותו ואת אוהבתו גם יחד.

הוא מוצא קורת רוח בחברת עלמה נחמדה אהת. נפשו החיובית אוהבת את העלמה הזאת, כי הנפש הזאת חפצה חיים היא ומבקשת אהבה; אבל מיד באה הנפש השלילית ושואלת: האמנם אוהב הוא?... אחרי כן מתחילים פקוקים אחרים: האמנם היא אוהבת אותו? — ובעת אשר לכל אוהב די באות רצון היותר קל מצד האהובה למען יהיה המאושר בתכל, לא יספיקו לנבורנו כל סימני האהבה הברורים. שהוא רואה מצדה; בכל אחד הסימנים האלה יש, כמו בכל דבר שבעולם. צדדים שונים, והוא מפקפק ולבו מהסס: אולי כל אלה הם רק אותות ידידות מפני ההרגל, אולי הם רק אותות כבוד על ידיעותיו ותבונתו. הוא רוצה, כי תגיד לו היא בשפה ברורה את אשר באמת עליו להגיד לה. ובראותו, כי היא שותקת, הוא רוצה להכריח את לזאת ע"י קרתו המדומה, ע"י הוקירו את בקוריו בביתה. כמוכן, רואה היא בכל אלה סימנים ברורים, כי אין נפשו אליה. ודבר אחד מכריע, שעשה, כחוק אותה באמנתה זאת. איש צעיר אחד אוהב אותה מאד ורוצה לקחתה לאשה. בדעתו את נבורנו, כי יודע הוא אותה ואת אביה הימב ומפני שנם חשד לא עלה על לבו, פן יאהבנה גם הוא, מנלה הצעיר הזה את כל לבו לפני נבורנו ומבקש, כי ימליץ עליו לפני אביה. ונבורנו עושה זאת. הוא עושה זאת משני מעמים: ראשונה, הוא חושב, כי בזאת יעורר את האהבה אל עצמו עוד יותר; ושנית מפני נאונו הנפרז: הלא בזאת יכבד בעיניה ובעיני עצמו, בהוכיחו בפועל, כי מסוגל הוא להביא קרבן גדול כזה... ואולם העלמה האוהבת באה ע"י מעשהו זה לידי מסקנה אחרונה וחלושה, כי הוא לא יאהבנה, כי אחת היא לו, אם תנשא לאחר.

ומגדל כאבה והתמרמרותה היא נשאת לצעיר הזה, שלא פקפק ולא התחכם...
ה"מוטיבים", הפועלים בנפשו של הגבור ומעוררים אותו להרוס את אשרו כמעט
בידים, מובנים כולם ומהאימים מאד לתכונתו הכפולה או המחוצה. רק העלמה אינה
מתוארת כראוי, היא עוברת לפנינו כצל. אין אנו רואים, במה לקחה שבי נפש מורכבה
ועמוקה כנפשו של גבורנו. גם היותה לאשה לצעיר שלא אהבה, אף כי "היא אמנם
שערה את האמת, כי נאוונו [של גבורנו] מדכא בקרבו את רגשות אהבתו" (עמוד 47),
מבלי אשר נסתה לשבר את הגאון הזה באהבתה, — גם הדבר אינו מותנה לא על ידי
השתלשלות המקרים אף לא ע"י אפיה העצמי של העלמה הזאת, אשר כמעט שאין אנו
מכירים אותה כלל מתוך הציור הזה.

הספור השלישי "בודדה עזובה" (עמ' 60—51) מתאר יהודיה פשוטה, אשר בניה
עזבה אחד אחד והיא נשארה שכולה ונלמודה. אחרים מילדיה נסעו לאמריקה והבן האחד,
אשר בו ביחוד קותה האם האומללה למצוא נחה, התישב מחוץ לתחום המושב ומפני
הגרוש אנוס היה להמיר את דתו. הזקנה האומללה חושבת את עצמה רק ל"בודדה",
היא מתה מבלי הדעת, כי היא גם עזובה. תאור היהודיה הפשוטה והתמימה, אהבתה
הרבה לילדיה, אהבתה המבעית להמקום, שבו נולדה וגדלה, הקוהתיה ודאבונה, אמונתה
החזקה, כי הבן אשר מחוץ לתחום ימשיך את הדור היהודי שלה ושל אישה החרד — כל
אלה הם מעשי ידי ציר אמן. אין אף זכר לאיזו מלאכותיות, לאיזו התאמצות "לעשות
רושם", לפעול על הלבבות ברגשנות בכניית, ודבר זה נותן כבוד ויקר להמספר
הצעיר.

אשה יהודית פשוטה, תמימה וישרה מתוארת גם ב"פרק הפסיכולוגי המקומע",
הנקרא בשם "יהודיה פתיה" (עמ' 67—63). לאשה הפשוטה הזאת קוראים גם אישה גם
בתה בשם "יהודיה פתיה", האיש בפרוש והבת כמבטי עיניה וחזות פניה. על אישה אין
היא מתרעמת; הן "חכמינו הקדושים" בכבודם ובעצמם תקנו את הברכה "שלא עשני
אשה". ואלם הבת, הלא גם היא רק אשה היא... אך היא איננה "יהודיה פתיה"; היא
כן הנאורות, היא אינה שומעת בקול אמה, היא בוחרת לה איש כלבבה על דעת
עצמה, על פי האהבה. מה היא האהבה הזאת? איזה "צורך" ואיזו "תועלת" יש בה?
במה לא ייטבו בעיני הדור הצעיר השדוכים הקודמים ע"י שדכנים? היהודיה הפשוטה
אינה מבינה זאת, אם כי היא אינה פתיה כל כך, אם כי היא מבינה הרבה דברים היטב.
הנה, למשל, היא מבינה, כי יחס בתה אל ה"בוכהאלטר" אינו "כמו שצריך להיות".
כי היא מכלה אתו את כל הנשפים, כי הם מרבים שיחה ושחוק איש עם רעותו שלא
כנהוג בבית יהודים ולא כמו שהיה נהוג בבית אביה. אבל מה לה לעשות? לבתה
אינה יכולה להגיד דבר, כי בתה נכונה ממנה ויודעת לסתום את כל מענותיה;
ולאשה אינה רוצה להגיד מאוסה מפני שהיא "יהודיה פתיה", מפני שיש לה לב
רחום, רגש ואוהב של אם יהודית כן הדור הישן, ולבה זה מזדעזע מפני הרעיון, כי
אישה יגרום יסורים לבתה בתוכחותיו הקשות. האין זאת "יהודיה גזיזה"?...

אבל בורים גריגורוביטש גרוס מאן, גבור הספור האחרון "הלייה" (עמ'
82—71) אינו "יהודי פתיה" כלל, אם כי, לדאבוננו הרב, יהודי הוא ויהודים כמותו
הולכים ומתרבים בקרבנו מיום ליום. זהו צעיר מן "הנאורים", בן-עשירים. שחור שפם
ימגולח-זקן. ועוד "גבור" יש בספור הזה וגם הוא יהודי הוא לדאבוננו, ועוד יהודי כן
הדור הישן, ולא יהודי פשוט, כי אם למרן מופלג, ר' ירחמיאל הקולקמור שמו. ושני

אלה הצעיר ה"נאור" והוקן ה"חרד" — החריבו את ביתו של זלמן שמרנפלד ויעשו לאוכללה את בתו סגולתה היחידה והאחרונה בחיים — — —

ר' זלמן שמרנפלד היה צמיל (קומיסיונר) חרוץ וישר וימצא את לחמו בכבוד. במקרה הכיר את ירחמיאל הקולקטור (המגדל), אשר, כדרך האנשים ממין זה, אל הרפה כמנו עד אם לקח שטר-הגדלה. אחרי כי הישמר הזה זכה בגורל רק את הקרן, לכן לקח ר' זלמן שטר שני ושלישי וכן הלאה. עד כי היה למשחק נלהב לכל משפמיו וחוקותיו. מסחרו ירד מטה, כי את כל מעיניו ישם במשחקו. מן המשחק עד "השתיה" רק צעד אחד, ולאט לאט, בהרבותו לשתות מפני רוע העסקים ומרת נפשו, היה ר' זלמן שמרנפלד ל"זלמנאק השכור". לבסוף נמכרו מטלטליו ע"י שליח בית-דין, אשתו סתה וילדיו נפדו לכל רוח, כי איש לא השגיח עליהם ולא שם לבו לחנוכם. רק הבת הבכירה, רוזלה, נערה בת שנים עשרה, נשארה את אביה וכלכלה את הבית על ידי שכרה הרל, אשר מצאה בעשית סיגורות בבית איזו אלמנה. אך פה קפץ עליה רוגזו של הצעיר הנאור בורים גרוסמאן. בן עשירים מן "הבחרות המזהבה" (jeunesse dorée), הולך במל ותר אחרי לבבו ואחרי עיניו — מה יעשה בן כזה שלא יחטא? "נאור" כזה מבקש לו נערות עניות, שנקל לפתותן ולהשליכן אחרי כן כאותה הגרוגרת של ר' צדוק אחרי אשר מצו את מתקה, ונערה כרוזלה, באין עיני אם צופיה, בתו של שכור, אשר לא ידע בשכבו ובקובו — היש דבר נקל ספתות נערה-ילדה כזאת? לאט, לאט, בערמיכות הרקה כל הנחש המסית והמדיח, הצליח חפצו בידו עוד בטרם עברה שנה שלמה למיום שהכיר את הילדה התמה... המקרה הנורא הזה השיב ל"זלמנאק השכור" את רגשות האדם: "שכרונו פנ, הכרתו שבה אליו יהוא הבין את האסון בכל מלואו...". (עמוד 81). הוא חרל לשתות, הוא הלך לדרוש מאת בורים נרינורוביטש, כי יקח לו את רוזלה לאשה, אבותיו של ה"תכשיט" הזה חרפו את "השכור הנתעב והנאלח" ובכל ואת נתנו לו מאה רובל, כי יסע מעירם ויסתיר את חרפת בתו או, יותר נכון, את חרפת בנם. בשוב זלמן עב בתו לא היה נראה עוד בשום מקום. הוא לא ירד עוד מן המטה, אשר עלה עליה. בשעת "הלויה" הלך ר' ירחמיאל הקולקטור צעדים אחדים אחרי ממתו ובשובו לביתו וברחצו את ידיו, הוא חושב ע"ד קץ כל האדם, שהוא עפר ואפר. ובורים נרינורוביטש, אשר מרכבתו נעצרה בשעת הלויה והוא הכיר את רוזלה, ההולכת ביאוש אלם אחרי הארון, כבר בא במרכבתו "אל לשכת בית מכחרו, ושם הוא מוכיח את אחד הפקידים על איזו שגגה בעסק" (עמוד 82). הוא, בורים נרינורוביטש, הרוצח של שני אנשים, של משפחה שלמה, "מוכיח את אחד הפקידים על איזו שגגה בעסק" — בהתול יוהר מר וכחריד לב ונפש אי אפשר היה לגמור את הספור המצוין הזה.

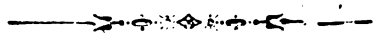
* * *

בקובצים "מבית ומחוצ" ו"מפוסים וצללים" אנו מוצאים בפעם הראשונה ספורים מתארים מפוסים יהודיים גם מן הרור הישן גם מן הרור החדש, מבלי אשר יצטרכו למריבות דתיות, לקנאים ואפיקורסים, לשיבות ובחוריהן ולבתי המדרש ובמלניהם. גם בספור "כחה של מחלוקת", שבו מוצגים לפנינו מלמד מופלג ושני רבנים עם כל חיי הערים הקטנות, אין סבת המחלוקת, ואפילו לא אחד מנורמיה, איז מריבה

דתית או איזה ענין דתי. השאיפות של האדם הפרטי והמסבות החברתיות מספקות ד"ה חומר בשביל ספורים אין מספר מחיינו הישנים וגם מחיינו החדשים, נחוצים רק כשרונות של מספרים אמתים, ואין ספק, כי כשרונות כאלה ישנם במדה הגונה גם למר ברדיטשובסקי גם למר ברשאדסקי, שונים המה שני המספרים האלה בכל, אך דבר אחד משותף יש לספוריהם—כי כספודי. האחד כן גם ספורי השני ראויים לשם „ספורים חדשים” ורבים מהם יכולים וצריכים להתרגם גם לשפות אירופיות. בעד שני קובצי הספורים האלה אפשר לסלוח ל„תושיה” על הרבה ספרים גם כן „המהלך הישן” גם כן „המהלך החדש”, שספרותנו לא היתה מפסדת כלום, לו לא נדפכו ב„ביבליותיקה העברית”. כי, כמדומני, בבעלי „המהלך החדש”, מעין ברדיטשובסקי וברשאדסקי, אין לספרותנו הצעירה לבוש כלל וכלל.

יוסף קלוזנר.

חיילברג, י"א כבת, א' תת"א לגלותנו.

שאיפת התחיה ותמונותיה בעמנו.

הנמיה והשאיפה המבעית להשתדל בכל עז להחזיק מעמד ולבצר קיום ועמדה בחיים, ובכלל, לשמור ולהגן על הפרטיות והעצמיות ולהתאמץ להגדילה ולהרחיבה בכל שעת הכושר, לעודדה ולהקדימה תמיד חרף כל פגע ומכשול, רחיות הצניעות ומעצורים כלליים — נמועה עמוק עמוק בקרב פנימיותו של כל יציר חי אשר נשמה באפו כתחלת בריתו, ואצ"ל באדם כחיד היצורים בעל הנפש העליונה החצובה ממקור הרוכמות והחפש הנצחי. בו גדולה וחזקה כל כך השאיפה העליונה הזאת עד שבצדק נוכל לכנותה בשם אם כל השאיפות והמגמות, הנמיות וההמשכות הממלאות את נפש האדם, המכות גלים בדמי לבבו החי ומרגיש, הרופק ונוהה, והמניעות את כל יצירי מעללי ועלילות מצדעיו, הנועותיו ומפעליו בעולמו. כל הגשותיו, מאוייו ותכיעותיו היותר פנימיות מכונות ומרכוזות באיתו המרכז הקטן, באותה הנקודה היחידה של היציאה לרשות-עצמו, של ההתפתחות באופן מקורי ואי-התליה בדעת אחרים. ועל כן, יש אשר האדם כרום עיניו ורוחב לבבו ירכב בדרישה המקפת והראשונה הזאת, ולפעמים יותר מכפי המדה, באטרו להרחיב את חוגה המתואר בידי הטבע ולהכניסה גם לרשות אחרים, והוא חפץ להשתרר גם על עצמיות אחרת ופרטיות זרה, ומסיגי-גבול אלה הממלאים, בעוה"ר, את כל חללו של עולמנו התחתון עושים ומצליחים בבח ידיהם ובהשפעתם הרוחנית המרובה ומתגברת על עצמת אחיהם מקבלי ההשפעה הנכנעים אשר ב"סביבה".

וכל מה שיש באדם פרטי, מיובן מאליו, כי ישנו גם בעדה שלמה. בעם מסוים, שהוא בבחינת אורגניזם כללי הבנוי ומרכב לעצמיו מתרבה אברים בודדים, מהבין האישים הפרטים והפזורים הם. כל כנולה וקנין-עצמי, כל נמיה ותכונה יסודית המבוארת בחיי הפרט והלך נפשו היחידה מבצבצת ועולה בהכרח גם מחיי הקבוץ של אותם הפרטים, מאפיה של הנפש הכללית המאחדהם וכוללתם יחד. ויהר על כן, שבזו יפה כח הכלליות על הפרטיות, השתוף על הפזור, כי בהפגש הרבה כחות פרטיים, הרבה שאיפות פזורות ובהקבצם אל תוך מרכז אחד ובהתכנס בעלי עצמה וחיים מיוחדים אל תחת מסכה כללית, קבוצית או עממית, והיו הכחות הרתוקים הם לכח אדיר וחזק המתגבר על כל שטן ופגע העומד לנגדו לשטנו, והסגולות והשאיפות שנתאחדו מעמידות בעצמן איוו שאיפה כללית כבירה הפורצת לה דרך להתגשם ולבא עד תכליתה בעד כל המחיצות שבעולם, שאיפה — שאינה נכנעת בשום אופן לתנאי המקום והזמן, כי היא הערוג לנקודת מנמיתה גם ממרחקים וגם הנצח משחק לה! ..

עמנו, אשר כבר מנו לו אלפי שנות עמל, יגון ותלאה סאו עוב את ארצו וביתו, את "ארבע פנותיו", ללכת לנוע על אדמה נכר, לחזור על הפתחים, מאו חדל לחיות חיים טבעיים ולהתפתח לפי רוחו התולדותי וסגולותיו היסודיות, בקצרה — מאו נלקח מאתו בחוקת היד החפש והרוח להשתלם ולהתקדם בדרך טבעית המחויבת לכל בעל-חי, לכל אורגניזם פרטי וכללי, ובעל-כרחו נדחק בין-המגריב ונקלב ב"חיצות

ונבילות של הנאי חיים זרים, נמוסים ומנהגים זרים, מעמדים ומצבים שהעמידו אותו באינם לשעבר את התפתחותו ובצרונו הפנימי לכתות שונים מן החוץ, לזרמים השוטפים ובאים מן הסביבה, עד שנהפך, פשוט, ברבות הימים לחנוט חי וגולם כושבע החי ומתנועע על דעת אחרים, המרגיש ומתפעל עפ"י הרוח אשר יפחו וינשבו בו כל עובר ושכ, וכל הרוצה ליטול בא ונוטל לו שררה ושלטון במניעיו וכחותיו היותר פנימיים ומשורשים. כאשר יעידו ויגידו לנו עמודי ההיסטוריא מדבר התהפכותו כחומר חותם החת ההשפעות השונות של הרוחות המצויות בכל דור ודור; — לעם אשר כזה, לולא כחה המשונה והנצחי של השאיפה לשוב בזמן מן הזמנים אל המקוריות והבצרות-העצמי הנמועה בקרבו עמוק עמוק והמובלעה בדם המציתו ושרש נשמתו, ולולא מעלות הרוח ומגולות ידועות פרטיות נבזות מעל נבזות שעזרו על ידה תמיד ולא הניחה לישון, כבר היה צריך, כאשר יחייב מבע הענין, החפץ הנעלה והמבעי הנה של השיבה לקרמת נעורים ותחית העצמיות להקמל ולמות לשחת. כבר היה די עז וכח בידי מקשי האינקביוציה הרעים והנוראים לחבלו חבל נמרץ ולגרשו כלה מנינו של אומתנו עד הכחד כל זכר לו; כבר היה די אונים בשורה השפלה והנרצעת של "מה יפית" שהשמיעה ימים רבים את בת-קולה סחרבות חיינו להחריש ולשית דמי לצלילי ההתעלות וההתרוממות האחרונים הבוקעים ועולים מפנימיות נפשנו הכללית והגדולה ולהשבית ממנה כל המיה פנימית אל התקומה והפרוגרס; כבר היה די כח ועצמה בחומותיה הנבוהות והמאפילות של הגיטה להשיכחנו כל רום עינים ומראה כל צבעי זרר ואור יקרות ולמחוק מזכרונו בבית-כלאנו את הרר המבע החפשה והפתוחה עשירת האור והאור. אלא, שכאשר אמרתי, הקיפותה ונצחיותה של השאיפה התולדות להתעורר לחיים מבעיים חדשים בכל עת-רצון, בכל שעה מכשרת, רק היא שעמדה לעמנו לשמור מכל משמר בכל משך הזמן הארוך והבוגר הזה אותו הרגש הכביר-הנאור, שהיה מקופל וחבוא בעשר קליפות, טמיר ונעלם מעיני שונאינו דלגרינו גם מעיני עצמנו עד ערן ועדנין, אותו הרגש הנצחי שבשלו בימים האחרונים האלה כל הרעש והתנועה של היקיצה והתחיה בעולמנו העברי, ושלאורו החלו להכיר כעת את שרטיטי התקומה והחיים בצורתה הפחותה והרוממה של ישראל סבא! ...

והשאיפה הגדולה והמבעיה הזאת של התקומה ושמירת העצמיות והמקוריות שבלעדה לא תכון כל נפש חיה בעולמה, היתה מתגלמת בכל משך גלותנו בתמונות זמפוסים שונים והיתה מתפרשת עפ"י פנים הרבה, בהפרידה הלך רוח כל פלגות עמנו זבהציבה גבולות דרכיהן ושיטותיהן להשקפותיהן ומושגיהן. רק היא לברה היתה קשורה זכרוכה בעמקי אשיותיהן כשלהבת הקשורה בנחלת, ובהסתהרה בנקודת צמיחתן היתה שולחת אל כל בדיהן ורהיטותיהן לשד וחיים, ועל כן גם אחרי היותה משהנה בכמה לבושים כוננה את מנמת כולן כאחת, עצמת חתירתן ושתוף-כחותיהן, לנקודה אחת — להתחיה והשיבה! ..

המונתה היותר עתיקה המקובלת ומקודשת באומה מדור דור מראשית התפתחות דוח עמנו בתור אחד היסודות היותר קדמונים של אומתנו הנעלה, הלא היא התקוה המשיחית הרוממה והנשאה, שהיתה לנשמת אף עמנו ומשוש דרכו בחייו הארוכים המרים, הסחופים והמדולדלים. היא לותה אותו על כל צעד ושעל, עברה אתו באש ובמים וכננה עמרתה תמיד לחבוש את פצעיו ולעודד את רוחו לצעוד הלאה ...

אולם מלבד התמונה העתיקה והקדושה הזאת החלה שאיפתנו הגדולה ללבוש בתקופות רבות צורות מצורות שונות עפ"י ההשפעות הזמניות למיניהן. למשל, בתקופת החרבן השני נצמטצם כח החיים ורוח הנצחיות והתקומה של עמנו בבקשה הקטנה של „יבנה וחכמיה“, ומה נשתלשלה אח"כ השאיפה הזאת עד שנתפתחה לבסוף ברמות ה„משנה“ והמצב הרוחני הגדול—התלמוד.

וכן הלאה, בהמאות הראשונות של האלף רואים אנחנו אותה מתבארת לעינינו תחת השפעת הזמן והמקום בסגנונים לגמרי אחרים. באשכנו התגלה לעינינו בתמונה בסותרה, חידית ונאצלה מאד, בהיותה נמשכה כמים בורס הכללי שהיה ממלא אז את כל חללם של החיים הסובבים בתקופת הרויות והמטפיזיקה. על ברכיה נולד אז ה„ספר חסידים“ המלא על כל גדותיו סתרי העלומה של סגולות ומנהגים סתומים, שבאמצעותם אמרו מחברי הספר להספיק מוון חיוני מעולם אחר לשאיפת החיים העמטית, המבקשה לה כר נרחב להתפתח לפי דרכה ולהוציא החוצה את כח צמיחתה שנדחק מן המעמדים החצוניים להקלט ולהצטמצם בחוגו כחוטט בקליפתו; ואם חפצם אי אפשר היה להשיג בדרך פשוטה וישרה, נאלצו איפא לעבט אורחותם, ואם אי אפשר היה למצא מנוח לכף רגלם עק הארץ מטה וירמו על בטנדל הפורח באייר ובכרום ימריאו ...

יותר טבעית ומושגית היתה כמעט בעת ההיא תמונתה של שאיפתנו בארץ ספרד. הספרות העברית-הערבית שבלעה שם את רוב בנינו של רוח העם העליון, בראה לעמנו תקופה חדשה של אור וחיים, שירה ומבעיות. בימי החשך ההם, ימי הבינים, זרח פתאם אור מתוך הערפל ויאיר נתיב להולכי חשכים המוביל אל החיים וההתקדמות העליונה והחברותית. אז קבלה השאיפה המבעית להתקומה והתחיה בעמנו גם היא דחיה מן החוץ, והבח המעמיר התולדתי שבה עמד לה אמנם הפעם לעשות גדולות ולהולל נפלאות שכם אחד על כל ההשכלה הכללית של בני הרורות ההם. בקרבנו עמדו משוררים ומליצים אדרי ההתקפאות הארוכה של יבשת ודוממות קרה, התבודדות והתנכרות להטבע והחיים, שישנה על ברכיה את עמנו הרבה מאות בשנים, והם החלו להטיף לנו להתקדמות החיים וטעם הבריאה, לכל הנעים והמועיל, לאור והתעלות רוחנית לאומית. אז עברה על נופנו העממי התחלצות והתנערות טבעית ויהתודרו בו פתאום כל הרגשות, התביעות וההמשכות המחויבים לכל אדם חי, לכל עם חי וקים, מתנועע ומתפתח ועמנו החל לשאוף לתנועה ועבודה, להרחבת סגולותיו וקנינו רוחו וינהה גם אחרי ילדותו וזכרונותיה המלבכים, ובני העליה שבו גם—לארץ-אבות ...

אולם ההתעוררות הברוכה ההיא לא ארכה ולא הראתה את פעולתה דורות הרבה, ועם הרדיפות והגרושים המחלטים שהתחוללו על ראש עמנו במאה ה"ו בא הקץ להתקדמות התולדתית והמבעית ומצב הרוחני הטוב של עמנו, שהיה יכול להביא אותו במרוצת הזמן לתחיה שלמה ונאולת עולמים, נתמוטט פעם אחת וידוכא עד עפר. השפלות והעברות הרוחנית המקורית של ימי-הבינים הגיחה אליו שנית בעב הענן ממפריצי מחשבי העבר, והעל כאר כבד מארץ נשיה לשוב ולהעיב את זהר נפשו שהחלה להתפתח ולהטהר, להשביה ממנה כל רום אנשים ולהשכיחנה כל רגש של כבוד העצמיות וערך ה„אנכיות“. הוא החל למשוך את רגלו יותר ויותר מן החיים הארציים והטבעיים המקיפים אותו, וילך לחסות בצל כנפי המיסיקה וסגרי הריות

האשכנזית, שנתפשטה ונתרחבה הלך והתרחב עד אשר כסתה את עין העם הבהירה בתבלול לחשי וסודי. אליה נלוחה בזוגיזה גם הקבלה שהחלה לקנות לה ספוליארויות ולמצא סכילות אל פנימיות נפשו של העם, המבקש לו מקום איפה לבנות לו עולם-רוחני חדש שיוכל לכלכל את התפתחותו והשתרבותו המבעית, והבלע את ראשם ורובם של שאיפתיו והניגונותיו, תביעותיו ואידעאליו בחיים.

במצב כזה עברו לעמנו כשלוש מאות שנה ללא חיים קימים ואמת מבעית; אולם בימים ההם וכבר החלה התמונה המפשטת של שאיפת התחיה להתגשם מעמ ולהתקרב יותר ויותר אל המציאות ודרישות החיים הרגילות, ותתגלם לעינינו ברמות השיטה החסידית והבעש"טובית, שהעמידה לה לעזר ולהתלהבות השמימית ועבודתה גם את הקוני הצרכים החכריים, והשם לחוק ולמופת למחויקיה את האהדות, העזר וההחזקה-המשותפת לכל אברי החברה, התנשאות הרוח והמבט הלב ע"י אמצעים שונים. היא התקניה והנהיגה בתור אמצעי מעורר ומרוסם מאד נעלה את הנגינה המבעית ילידת הלב והרגש הפנימי המכשרת להביא את האדם לידי נענועים אל הנאצל והגשנב ולידי התדבקות עליונה, גם להשכיחה באותה שעה את המעמדים החצונים הבלתי רצוים ונוחים. המנהג הנעים והמבעי הזה השפיע על עדת החסידים רטיבות של חיים ורענונות ולחלוחית של פיוט ותענוג נאצל ויפריחה וישובכה באופן מרגש מאד, מפני שהיה החזון הזה יקר מאד בתקופות היוסמות והיבשות ההן. והוא שעמד לה גם להרכות באופן הגוים את מספר חבריה ומחויקיה שנהו וימשכו אחרי הנקודה המלבבת והקסמית שבתכנית עבודתה, ויצמאו להרטיב את נפשם היבשה והנחרה באיזו לחלוחית עליונה משוכבת ומחיה.

אפס ששמת החסידות בבנותה בשמים מעליותיה ובכוננה אשיותיה ברוח מפשט לבר, לא היתה יכולה ככל זכותיה וטוב מעמה להיות לכל לית במובן המלא. החיים שהחלו להתקדם ולהתעורר בכחות חדשים ונאמנים בראשית המאה העוברת דרשו בחזקה, כי שאיפתנו המבעית של התחיה והתקומה תתלבש גם היא בצורה יותר בולטת, פשוטה ומבעית.

הדרישה הזאת החלה אמנם בזמן קרוב להתמלא, אבל דא עקא, כי בהיות תולדתה חצונית וכללית לגמרי, בחרה לה גם ספוס חצוני קצוני להתגשם בו, שהיה נקביל לרוח עמנו כ"עובלא לדגא". על תלמינו עלה שרש פורה ראש ולענה ש"ל ארם בורע קדשנו, הלא היא ההתבוללות המחלפת, הריפורמה ו"דת משה", שכולן כזאת נתבנו לפי מבטן להשיב לעמנו ע"י תקוניהן ומנהיגהן החדשים את כחותיו וכבודו כלפנים, לברא לו ארץ מולדת חדשה ולהכניס אל קרבנו, לדעתן, זרם חי חדש, היינו, לנשם את שאיפת התקומה והבצרון לפי דרכן ונטייתיהן הפרמיות. אבל כאשר ראינו, אח"כ, עין בעין בפליאי עצה אלה פקו פליליה, שגו והשגו אחרים; כי מלבר שהחדשה המשונה שאמרו לברא בקרבנו בתור בריאה שלא היתה לעולמים היתה ערה לגמרי לרוח רוב עמנו העתיק יוסין והתקונים-הקולקולים היו נפולים כל מקוריות ויחס תולדתה פנימי ויבאו ממרחק מעולם לגמרי זר ונכרי להלום בכשיל וכילפות ולהכות שבבים חומת הדת והמסורה, ועל כן לא החזיקו בם כי אם איזה מעומא דמעומא מבעלי החפש הקצוני שכל יהדותם תלויה בשערה — הנה זולת זאת, גם אלה המעמים שפרשו ונסחפו בתוך הזרם הבללי הסובב עליהם ונתרחקו ממצודתם כ"מלא ריצת הדג", גם אלה לא נושעו השיעת עולמים ולא נשלחה להם רפואה שלמה בהוך יתר חולי עכס, כי אם אדרכה הקנאה והשנאה הכללית המלחכת מסביב את כל סביבות

עדתנו מאו ומעולם, שלמה בהם ביתר שאת ויתר עז והם נבזו תחלה לכל יתר האברים י"ל גופנו הכללי ... ובפני חמת המציק המתרגשת ומתגברת עליהם מן החוץ גם כן, כמובן, לא יכלו עמוד, מפני שפרשו עצמם והפליגו מן הספינה הגדולה וירחיקו להם למיל על פני ים סוער וזועף באניות-שיש, בעריבות קלות, שכל רוח מצויה באה והופכתן על פניהן; ומפני שנתקו בחפזם גם את החבלים והמוטות האחרונים המאחרים אותם עם אותו הקבוצה ההגון של מלחים שנשארו אחריהם, הכובשים להם דרך בחרף נפש בין הגלים הזדנים והמשברים המורפים — ועל כן הם היו הקרבנות הראשונים בשעת הסכנה וירדו כאבן מצולה! ...

ובכן, לא החיש אופן התגשמות שאיפתנו בדרך זו כל פדות וישע, רוח והצלחה לעמנו; ולא הועיל לו אלא זו בלבד, שהבריאת גופו ויחלימהו בגררו ממנו את הבשר החי שדבק בו, בהסירו את הצמחים שעלו עליו כחמת מכות הזמן ...

כה עברו לעמנו עוד איזה עשרות שנים שאין בהן חפץ, שלא היו טובים גם לאירופא כלה. שנתעוררה מחלומותיה הנעימים ונשתקעה בתוך עצבות של הכובת תחליתה המזהירה, של יאוש ומפח נפש בשנות הארבעים והחמשים, בראתה סוף סוף, כי הרעות העליונות של ההומניות, השבתת המלחמה של האדם באדם והאהבה לכל הנברא בצלם, שנתעוררו בכל תקפן בתקופה הקידמת, לא הועילו מאומה ותשארה פרוות ריקות שאין להן כל יציב בארעא והתגשמות ממשית כל שהיא בין החיים, וכי התעוררה האנושית והרוםמה של האחדות הכללית לעתים רחוקות מאד תנבא וכל עמך אנשי-הרוח והנאצלים מתורה עלה בתו ויאבד לגמרי —; או, בעת החשוכה והשוממה היא, בשעה שקוסמי ונביאי ההשכלה לא מצאו עוד חזון וכאבלים ישבו לארץ וידמו ועולם האידעאלי היה עומד להתהפך לתהו ובהו עד שכפשע היה בין העת ההיא ובין ריאקצה שלמה ותשובה לחשבת ימי הבינים — או נספח גם עמנו אל השביתה וההתאבלות הכללית וירד דמעות גם הוא על התקופה השחצנית שעברה, שקוה ממנה הרבה, הרבה, ובשעה זו לא המיכה את גורלו המר במאומה ולא העלתה לו אף ארוכה כל שהיא, ותביא לו בכנפיה רק נחלת לב והשלט נפש ...

אבל תקופת התחיה וההתנערות הכללית שהגיעה שנית לאירופא כולה במשך מחציתה השניה של מאתנו המסתלקת ע"י ההשכלה שקבלה צורה ריאליית ויטלולית לכל צרכי החיים וסדריהם, לא יכלה עבור בשתיקה גם על עמנו הדומם והחנוט בנוגע למצבו החמרי והתפתחותו הטבעית הפנימי ואי אפשר היה לה להפטר לגמרי מהמביע בצורת חייו איזה רושם לטובה של התעוררות והתקדמות, תחיה טבעית ולאומיות והתעלות אנושית.

ואם הנסיונות הראשונים שהוכרנו למעלה לא עלו יפה ולא הצליחו לקלע אל המצרה כל עיקר, מפני שתמונתם ומגמתם לא היתה כבוררת ומסוימת כדבעי גם למחזיקיהם, שהדלניהם ונושאי דגלם, והעיקר — מפני שבקשו להרכיב מין בשאינו כינוי, אריות בשיות ויחס דבקותם היה בגדר הנגוד והסתירה; אם אחרית הנסיונות ההם שהיו נמולים כל מקוריות ועצמיות ויבאו מן החוץ יחד עם הדחיפה של התקומה הכללית המזויפת שטפלה ביצירתם יחותם החקוי הריק היה מעמיד את כל מהות צורתם האנצ'ימית בית — היתה להכרית, אבל לא היה זה אלא מעין פטפוטי המקיץ טישנתו העמוקה ברגע ההתפקות הראשון בעוד שענינו תחוינה צרות ופיו ידבר הוֹפְכוֹתָ ...

אולם הרחיה הראשונה כבר נעשתה, ויהי כעבור המבוכה הראשונה וענני התנומה של הסנסוך והערבוביא החלו מעט מעט להתפור, הרעיונות והמוכנים החלו להיות יותר בהירים, מדויקים ואפשריים, והשאיפה הגדולה של התקומה הסירה מעליה את המעטה הכהה ותעט אור בשלימה, מלית שכלה תכלת מצוחצחה ושקופה ... היא לבשה צורה מבעית וריאלית לפי המדה, גם מלבבת מאד.

לא היו ימים מועטים ולפני עמנו עלה כיונק הרעיון הצעיר והרק של ה"ישוב" וימשך אליו כאבן חן את מבטי הרבה מצעירינו הנלבבים בעלי לב עברי ורגש תולדתי שהחלו לדוש בקרבם את דפיקת התקומה הזמנית, ויפן לו מקום ומסלה גם אל לבבם הרהב והפתוח של אחרים מנאונינו המאורות הגדולים ברקיע התלמוד.

הרעיון הוא של ההתנחלות בארץ אבות והשיבה לעבודה מבעית למספר קטן מאחינו, אם אמנם דמות דיוקנו היתה קמנה ובעלת זעירת-אנפין מאד וחונן פרוגרמתי היה צד ומצומצם למדי בתחלת מעשיו; ואם אמנם רוב המון עמנו לא יכלו להבין לרעו ולדעת את ערכו ומגמתו, ומלבד החדוש הגדול שיש בו, הנה בזו לו גם בלבם לאמר: מה ישיענו זה הננס שכל עבודתו ושאיפותיו כשחק מאונים נחשבו? עוד משפחה אחת עומדת על הקרקע ועוד עשר נמיעות חרשות נשתלות ... אבל למרות כל אלה, גדול וגשנב היה ערכו ותעורתו בעיני נושאו ומחזיקיו ויודעיו חזו בו את הנקודה הכרוכה, העתידה להצמיח קרן ישועה לעמנו בעת מן הזמנים ולהיות למקור נפתח לגורל עתידו הגדול! ... ועל כן, חרף קלישותו והפיסת מקומו הקמנה היה אמן אצלם ושעשועים לפניו, בשימם לב אל הנשמה שבו, אל עשרו התולדתי ובריאותו הטבעית שעמנו נצרך מאד ושלול נמור ביחוסה, והרמיון הנעים הצורך כל רוח, כי יבא יום והאבנים השרופות תחיינה והרי ישראל השוממים פרים יתנו לבני ציון הנאמנים העובדים ארמת הקדש בדם ויזע, היסיף להם אוימן וירחיב צעדיהם ...

הם קיו, כי במשך הזמן זה הקמן גדול יהיה והננס — לענק, ואמנם במחו ולא בוש ...

העבודה הנעלה על אדמתנו החביבה התנהלה לאט לאט, בשובה ונחת בצעדים מדודים, ובסתר ארנה ורקמה את פעולותיה הקלושות והברוכות המצטרפות לחשבון גדול! כבר זכינו לראות מספר הגון של קולוניות עבריות במלא המוכן, הפורחות בהדר תפארתן ועומדות כמופת חי לכל באי עולם, לספר לדור את חריצות עמנו ויתרון הכשרו בעבודת האדמה שרבים נפו ימים רבים להכחיש את מציאותו; זכינו לראות בעינינו את יבול ארמת קדשנו השוממה הנשכחה כבר מן החיים נתון עליון בהתעורכות הכלליות ונחל זר הנצחון בהתחרותו עם פירות שאר ארצות ...

אבל פה עוד לא תס החיון, רעיוננו נוצר לגדולות מאלה! ...

על ברכיו היה עתיד להולד יציר נחמד, ילד שעשועים, שינחמנו מענינו ומעצבן רוחנו!

וסוף סוף הנה „בא נד“ ...

לא עברו כשתי עשרות שנים לרעיון „חבת הארץ“ ושאיפת התחיה והתקומה נתגלמה בצורה יותר עשירה ומקפת, בלבוש הרעיון הציוני, צינים בודדים נרגשו לנו אמנם כבר לפני מאות בשנים גם ברורות הרמב"ם והרמב"ן, שהרגישו ברוסמותו של הרעיון בתמונה ידועה והטוב הצפון בו לעתידות עמנו; אבל בי יגלה לעינינו בכבוד עשרו הנוכחי, ברמותו הכללית הגדולה, לראבוננו, לזאת לא זכינו

עוד, ולוא זכינו, מי יודע אם לא עלתה כבר בידנו לבא לנקודת שאיפתנו, כי הנה גם הרבה עתים ותקופות האירו לנו פנים... אולם אין סתריעין על העבר, מוטב שנכונ מכמינו אל הוך ההוה.

ובכן, נוצר בעולמנו הרעיון הרחב והפפולרי של הציוניות; אולם כרוב לכל ליותו והתפשטותו, כאשר יחייב טבע הדברים, רבו גם מתנגדיו ומעעריו, כופת היותר גלוי, כי כבר הספיק זרם הנועתנו לחדור גם אל האברים היותר מרוחקים, אל הפנות היותר בודדות ונשכחות בנונו הלאומי. המתנגדים ההם מעמידים לנו ספוסים טמפוסים שונים, ומחנה צורירה ומנדיה של הציוניות בכללה הנה בעלת צבעים וגונים המרוחקים ומשונים חד מאחד תכלית הרחוק וגם הנגוד. ועל כן שונים ומשונים גם מהנגדים מענותיהם, תביעותיהם ומגרעותיהם שהם טוענים ומיחסים לרעיונו, ומיוחדים במינם גם ה"בוקי סריקי" שהם תולים בו ומטילים אחריותם עליו. ועלינו איפא המלאכה לנתח בזה את המענות והדרישות ההן ולהפרידן לעצמיהן וחלקיהן, גם לברר את מושניהן ויסודותיהן ולזרות ולהבר הכר מתוך ההבן, למען דעת כמה נקודות אסתיות נמצאות באנדרלמוסיא זו וכמה יסודיים שרשי ההתנגדות כמות-שהיא, כדי שנבא אח"כ למצא את הצד השוה שבכלן, את הדרך הטובילה אל השלום וההשיות הכללית שתוכל להיות מוסכמת מכל הצדדים, ואז יהפזרו העננים ושאית היתה הגלה לפנינו בסהרתה וכל זו זהרה, בישרתה וכל תוקף בריאותה וקיומה.

עוד בראשית צמיחת הרעיון הציוני, במרם הספיקה מהותו להתברר ולהתבאר ככל הצורך, במרם עוד הספיקו לדעת לאן פניו מועדות ומה שרש הכנו, כבר קצו עליו רבים לשאפו ולבלעו חנם רק בשביל המענה הידועה שהחפשים החזיקו בו, מפחוחו ורבוהו ויוציאו לו מוניטין בעולמנו, ומכיון שהם אמרים לו טוב נאמר לו אנתנו רע בהכרח משום "בחוקותיהם", ר"ל... המענה הנבערה הזאת החסרה כל יסוד והגיון בריא כבר היתה למקושל "חבת ציון" בשעתה, ולמרות מצות ישוב א"י השקולה כנגד כל המצות, למרות החביבות התולדתית והנצחית הנטועה במעמקי נפש העם לארץ אבותיו שזכרו לא יסוף אף רגע מפיו ולבו, ולמרות כבוד הרבנים הנאונים שתמכו בה בכל עז— עדיין היו רבים מהמתנפחים מרגנים בסתר אהליהם ונס היו מפיצים באופן מגונה מאד פתקי-אוילים ודלמוריא על ערת אספת קטוביץ וכל כת דילה... ועתה הנה הגיעה עד מרום קצה! המשביע לכל חי רצון סבב את הדבר, כי מנהיגי התנועה פצו את שפתם לחבר אל עבודת הלאום מלה זרה אחת, קולטורה, ועל הקנה הזה שנעצו בים העלו המקמרגים שרמון רב ויבנו עליו כרכים גדולים ממגדלים פורחים באויר... הדבר הזה היה להם למחיה ול"מצויאה כשרה" שראוי לפול עליה במלא-קומתם. עד מהרה נתן הנדר הזה ריח משונה שהביא את ה"חטמים הכשרים" לידי התעקמות משונה... וממנה נפרדו המתנגדים לפלגותיהם ולכתותיהם, בעשותה את הפרץ והקרקע הראשון, וכמנה בא אח"כ גם הכלבול המשונה של המושגים והמוכנים, אי הסבלנות הנמכזה וקוצר רוח קנאות...

והמתנגדים כמין הראשון שהזכרתי, המושבעים לה, איפכא מסתברא" שלהם, סתמו חלונותיהם בבית-האפל ולא חפצו בשום אופן לפקוח עיניהם... הם לא רצו לדעת אם יש מה להשיב על תביעותיהם שלא נתבררו גם להם כל עיקר, מפני שבאמת החסרון העיקרי, לפי דעתם, הוא, שאי אפשר להטכים ולהורות לדבר שהחפשים מסכימים לו; וזה היה בודאי קרבן גדול יותר מדי לדרוש מאת האחרונים, כי

יהנכרו למשא-נפשם הם וינערו חצנם לגמרי ממנו רק בשביל שישלימו אתו מנדיהם הראשונים...

אולם טובים מאלה הם המתנגדים להציוניות בעיניה של הקולמורה וההתקדמות הרוחנית שזם חושבים אותה לריאקציה, להריסה וחרבן לאידעאלם הרתי. אם נדבר בשלומי אמוני ישראל, שהתוכם ככרם והם מגינים על שאיפתם הדתית בכל רגש לבם ואש פנימית, ולא נחשוב את הצבועים והחנפים העושים סחורה בעתידות עם ובאשר אחיהם, או לא נוכל בשום אופן להאשימם בחרם לשלום סגולתם הרוחנית, הפרידה הטובה האחת שיש להם בעולמם, ועלינו לתלות את התנגדותם, פשוט, באי-הרעת את טיב הדרישות שדורשים מהם ובצרות השקפתם על החיים ההולכים ומשתנים— זהו לא מידר. ואם אממו אוניהם גם הם ששמוע כל התנצלות וימאנו לכא לירי פשרה ותוכות, ואם נשארו במרדם גם או, אחרי שכבר סלקו כל עבודה רוחנית מחוג מעבריו של הקונגרס וועדי הגלילים, הלא המדה הזאת של קשיות-עורף, הפצר ומרי היא מורשת אבות ואין להקל, חלילה, ראש נגדה...

ובהזכירי בזה את מפלגת המתנגדים מאותו המין של הציונורה הדתית ואפומרופסי מצב המוסרי של האומה שאינם יכולים לראות כבלע את הקדש, לפי דעתם — יעלה מכלי משים על לבי זכר עוד איזה קבוץ של מתנגדים הקטן בכמותו ועוד יותר מזה באיכותו... הלה הם המערערים המשונים בעלי ההויה ופספטי מלים בעלמא, שמענותיהם נעדרות כל הגיון ובינה ישרה, והם באים על הציונות במרוניא של הבלוי הבלים, בדרשם אותה כמין חומר בדרך פרד"ס ובמרדם את שמחיותה והקיפה, ערכה וקיומה באמת המדה של ה"פשעטיל" וה"לשימתו" וכל העקמומיות שבע לם, דברים שקשה ואי אפשר להעלותם כזה על הגליון...

אבל הם לא יבאו בשום אופן במספר וחשבון מתנגדי הציונות, כי הם נחשבים רק כ"סרח העורף" ובבחינת הנסורת שהמגרה משרת בדרך הלוכה, כי אין לך כל דעה ושאיפה אף העליונה שמעליונות שאין המהבילים וחשוכי-הסחח מוצאים בה מקום להתגדר בו, ורואים בה כבראי מוצק את המביאה של דמות דיוקנם הרוחנית הנפתלה...

ובכן חסל סדור המשמאילים והמתנגדים כהלכתם לכל משפטם והשקפתם, זה בכה וזה בכה, עתה נבא לבקר סוג חדש לגמרי שאין לו כל שיטה ומגמה וכל הכנית התנגדותו אינה בנויה מיש אלא מאין, הלא הוא מין המתנגדים מבעלי ה"שב ואל תעשה", שגם הוא מעמיד לנו צבא רב, רוב גדול ומוכרע של עמנו. בעלי הסוג הזה מלכד אשר עפ"י רוב תחסר להם ידיעת ביה-רב בתורת התקומה הזמנית ואינם יודעים כלל את מושגיה ושאיפותיה, מעלותיה גם מנרעותיה, ומלכד שרכם ככלם מהיחסים בקרירות משינה לרעיונו משא-נפשנו, מפני שרוח ישראל התגרן, שהסכין מעדו לשקול ולמנות בכל ענין ומעשה אשר יעשה את פרומות הרוח, את השבח והפירות הנוסף על הקרן בעגלא ובזמן קריב ביחס הישר או העקום, לא יוכל להשלים ולהסכים אל ספיקולציה רחוקה מעט הרוששת הרוחת הומן בלי כל גבול וקצב והיא בעיניו כעין "הלכתא למשיהא" המנבאה לימים רבים ולעתים רחוקות, שאולי לא נוכח להאריך את נפשנו עד העת הברוכה היא—הנה מלכד היחס הקר הזה לרעיונו, יש להם מעצורים אחרים צדריים וחצוניים העומדים להם לשמן ולמפנע על דרכם ואינם מניחים אותנו להתחבר עם האגודות הציוניות הנהוגות ושאיפת התחיה וההתעוררות

החיה זאינה חיה בלבם, יש אשר מפני הסבה האמורה, הכבה והאקף בלי יומה כבלר משיב ומבלי כל חשבון ובקרת מקדמת.

הנה, למשל, רוב אחינו אלה שהנם מן המפוס הישן ומן העומדים בתוך המצב הרתי המקובל והרגיל, עוינים בלבם, כידוע, את אחיהם המנוהצים מבני הדור החדש, שלא דרכיהם דרכיו ותהום ידוע מפריד בינותם, עד שהם בעיניהם כפורשים מן הצבור הישראלי הנכון להמות הצדה במדה ידועה וללכת בדרך עקלתון, ועל כן לא יוכלו לדור עמהם בכפיפה אחת מרצונם הטוב, ואצ"ל להתחבר עמהם לאנודה אחת בעבודה לאומית קדושה ורוממה. עוד בטרם התקרכם כראוי אל הציונות כבר מבצנצת בעיניהם השאלה הריקה והצחקנית הנולדת במשקל-הראשון מבלי חקור הרבה לאמר: האלה יביאו לנו את „משיח“ ויוליכונו ברנה ציונה?!... והיא דיה כבר למנעם מן ההגיון והמחשבה המיושבת הבאים לאחר העיון ושקול הרעת שאך רוחם ינשב בה זאינה...

וכן הלאה.

גם האספות, הרפרטים החדשים, הפעמון והגהוץ האירופי, הדבור בשפת המדינה ובכלל עצם הסדר והמסטר הנכון, אינם מתאימים כלל וכלל להמעם הישן נושן של אחינו אלה והרוח המקובל בין המון העם. אצלם לא עצרה התכלית הגדולה עוד כח לקדש ולהבשיר את האמצעים החולניים, ועל כן רק בשביל קמנות חצוניות כאילו רחק לב המון העם משיאיתו העטמית והתולדית הגדולה וילך חשך ולא אור!..

אבל גם הצללים האלה עומדים לנוס מעט מעט, וקרבה הקריאה—ברקאי!

כמו שהתחיה כדמות הציוניות זכתה עוד בראשית דרכה להתאורח בכל פנות העם ולמצא הד רגש בכל הלבבות העבריים למיניהם, מפני שהיא לקוחה מעולם המציאות ולכוב יחוסה התולדתי וההסתורי ממשיך ורצוי מאד, ועל כן היא מתקבלת על הרעת וההגיון החשבני — כן גם עתה, אחרי עורלה בקרבנו סכסוכים חכוחים, ריבות ומדנים, מחוזה הכרוך ביסוד תחלת כל מפעל כללי רב הערך, רואים אנו, כי זכויותיה הנזכרות בצרוף כחה המבועי הנאדר, עצמתה ואילותה המתקדמת, עומדות לה לעשות את הדחיה התקומית ליותר כללית ומנעת גם עד בתי-הסתרים והפנות היותר בודדות בעולמנו, גם להתנכר על כל הסכסוכים והסתבכות כפלגות עד פנותה לה ררך ישרה וסלולה המובילה אל התגשמותה והפרכתה באופן האפשרי. המרה היותר נבחרה להכלית זו, היא במח לתת להתנועה צורה כזו, שכל מפלגה ומפלגה בעמנו תכיר בה את „בת מדינתה“, שרמטה המיוחדת וקלסתרה החביב, והמדה הזאת החלה בשעה ברוכה לנצנץ בקרבנו ויספה שרש ותעש ברים בעיר גדולה אחת בארצנו, דבר המחדש תקוה להרחבתה והתפשטותה.

ובכן, בהשלימנו את שאיפתנו הגדולה עם כל המכמים והמובנים הדתיים וההמוניים, וראו גם מתנגדי הקולטורה מצד אחד ודורשי רשומות — מהשני, כי הנועתנו היא אמנם ענין השוה לכל נפש, אחרי כי אין לה כל עסק ברוחות, זולתי בגשמיות פשוטה הנהוצה, ביחוד, לעמנו עם-הספר התולה על בלימה.

ויהי רצון שהשאיפה של התחיה והתקומה בלבושה האחרון, הציוניות, לא תצמרך עיד להזליף את אופן התגשמותה, צמיחתה והשתרבותה והביאה את עמנו להתקוממות כצבו והעזרתו הגדולה!

ס. בר-רב.

העגונה .

עמוף באדרתי ישבתי בפנת העגלה . מהויץ , כבער החלונות , נראתה ארץ מישור רחבת ידים מכוסה בשכבת השלג כמו בתכריך מת גדול מבלי גבול וקצב . פה ושם התנשאו עצים גלמודים וענפיהם הערומים התנועעו לרוח . השמים כמו בעננים והשלג שירר ארצה היה נשוא על כנפי הרוח בדרך עקלתון ויך בחוקה בחלונות העגלה .

תנועת העגלה , קול יללת הרוח והמחזה הכהה הפילו תנומה על עיני ואישן מעט . לא התכוננתי כי העגלות, עמרו נצבו על יד אחת התחניות, ורק הרגשתי כי רוח עבר על פני וקור התגנב מבעד אדרתי וירעיד את עצמותי; פתחתי את עיני והנה דלת העגלה פתוחה ואשה יהודיה מכניסה מבעד הפתח חבילה גדולה של כרים וכסתות ועוד סל גדול סגור על מסגר . היא הביטה עלי בעינים מזרות חמה ותקרא: —את עיניך אנקר, נבל! — עוד לא התעוררתי מתמהון רוח, והאשה סגרה את הדלת, אך עד מהרה פתחה שנית ותעמיד על הספסל ילד כבן שש שנים עמוף בבגדים ומטפחות, עיניה המליטו ברקים לנגדי ובקצף גדול קראה: — את שניך אתן בפוך, בן-בליעל! — ועוד מלתה על לטונה סגרה את הדלת והעלם שנית . הדלת נפתחה עוד פעם ברעש והאשה הכניסה חבית קמנה קשורה על פיה, והגלגל את החבית בכח נמרץ לתוך העגלה עד כי נפלה על יד מושבי ותלחץ את בהן רגלי הימנית . אנכי ועקתי מכאב אף קפצתי ממקומי על רגלי השמאלית והאשה קראה למולי: — רגליך תשברנה ודלקת הפל בכל עצמותיך, עוכר ישראל! — „ארורה“! ... קראתי, אך האשה נעלמה עוד פעם, ואחרי כן נראתה על מעלות סולם העגלה נושאת בזרעותיה שתי ילדות כבנות ארבע ושלוש שנים, והיא מוסיפה להביט אלי בעינים חודרות ולהמסיר קללות ונאצות למכביר .

- ארורה! מה זה תקלילי, מה עשיתי לך? — שאלתיה בחרון אף .
- אלהים עמך ארוני, ענתה האשה, האותך אנכי מקללת, ואני לא ידעתך?
- ואת מי זה תחרפי ותקללי, שאלתיה, הלא אין איש אתנו פה?
- האנכי הנני מחרפת ומקללת? אני הנני רק מסדרת בפני עצמי את הדברים אשר הייתי מדברת לו מצאתי את זישי הבונד, ימח שכו, פה בעיר הזאת, ואתה ארוני מה לי ולך?
- והלא רק בי שמת עיניך בקללך קללותיך?
- לארך ימים תחיה ארוני, ענתה האשה שנית, אנכי חפצתי רק לדעת אם יהודי אתה או נכרי .
- ולמה לך לדעת זאת? שאלתי את האשה וחמתי שככה מעט .
- האתה ארוני תשאל שמות כזאת? אמרה האשה, כאשר לו מודעה ומכירה הייתי ימים רבים, אם יהודי הנך כי אז יש לי למצער איש לתנות לפניו את מרי שיחי ובעכי ולספר את כל הצרות והנרודים שעברו עלי מיום שעגנני אישי הרוצח, יעלה רקב בעצמותי, זה שלש שנים .

האשה נלנלה מעט בילדיה, הציעה את הכרים והבסותות על הספסל האחד ותשכב את שתי ילדותיה ותכסן בשמיכה של צמר, אחרי כן בקשתני, יען היותי עברי ולא היתה צריכה לנהג בי כבוד, כי אצמצם את עצמי בקרן זוית על הספסל הקצר אשר ממול מקום מושבי ועל מקומי הכינה משכב בעד בנה הילד; הילד גרשון עמד בין בה וישלח לשון ימילי, כי הלא גם הוא ידע כי עברי אנכי. אחרי כן השכיבה גם את בנה ותפשט את מעילה העליון ותכסהו והיא ישבה על סלה בין שני המושבות.

היא תמכה את זרועה על ברכה ובכפה סמכה את ראשה וכה ישבה על מקומה לעשרת רגעים מבלי דבר דבר, ורק נשמת אפה נשמעה בשאפה רוח בחוקה מקצר רוח ומעבודתה הקשה. אדם פניה חלף לאט ולחיייה המלאות והשוזפות חורו. לאחרונה החלה להניע את ראשה הנה והנה וכמדברת אל לבה פתחה את פיה ותאמר:

— הוי רוצח, הורג נפשות, ימח שמו! תחשכנה עיניו כאשר החשיך את עולמי בחיי; כישלג וכפור כזה עלי לנע עם הילדים הקטנים, אם אלה האפרוחים הרכים, עלי לנע על הערים ולחפשנו, יחפשנו מלאך המות! הלא לאיש טוב התחפש תמיד בהיותו נגדי וכל השכנות קנאו בי, כי כמלכה... מה? כמלכה? כקסרית חייתי בצל! כקסרית מטש. „ברכה”—אמר לא פעם אלי—„ברכה” זה שמי, בארה האשה בפנותה אלי—„ברכה! היום בל תציני רגליך מקיר הבית וחוצה, כי היום לחלוחית בחוץ, ועוד תחלי חם ושלום. ואני אביא המים והעצים אל הבית מרם אצא אל השוק. ומדי שובו מן השוק הביא כמעט המיד דבר מה: פעם כסאות של נמא חרשים, פעם מנורות של נחשת קלל, פעם בנגרים יגעלים בעד הילדים ופעם נזמים, עגילים, חגורה או מצנפת בעדי. עוד בפעם האחרונה מרם קרה האסון הביא מן השוק ערמת שמלות שקנה מאת אחת השרות. „ברכה!” אמר אז אלי, בחרי לך אחת השמלות ההן, כי האדונית הזאת היא ברמותך וקומתך, רק עיניך השחורות ושניך הלבנות אין לה, הוסיף בשחוק; קחי לך את שמלת משי הלבנה הזאת ותהי לך לשבת ויו”ט, כמעט עוד חרשה היא רק כוס יין ארום שפכה האדונית על פני השמלה... הוי! קסרית היית בצלו, קסרית מטש, ועתה אני מה?.. הוי רוצח, ימח שמו! — האשה המכה שנית את ראשה בכפה ותישר את ראש בטה הצעירה שנשטמט מעט הצדה.

— הגידי נא לי, ברכה טובה, אמרתי אני להאשה, מה זה המריץ את בעלך לעזוב את ביתו ולעגן אותך ואת ילדיך? הלא כפי שנשמע מדברריך אהב אתכם בלב תמים וגם פרנסתו היתה מצויה די צרככם, ומה זה המריצתו לזה?

— עין רעה שלטה בנו, ענתה האשה, רק עינן הרעה של השכנות היא אכלתנו, זפקיד הצבא טרפון היה השליח לאסוני, הוא הביא עלי את הצרה הזאת, ועלה רקב ב... אך לא אוכה לקללנו כי איש טוב הוא. הוא הביא עלינו את הצרה הזאת.

— ומה עשה לכם הפקיד הזה?

— הפקיד הוא איש טוב, בעל נפש רחבה, חונן ומטיב לכל אדם ולא יבדיל בין יהודי לבין בן עם אחר, ויעקב אישי היה מהיוצאים ובאים בביתו ויהי נכבד בעיניו ובעיני אשתו ולא נתנו לרוכל אחר לדרוך על סף ביתם; אף גם „כושי”—זה הכלב השחור שלהם—הנבין את אישי ולא נבח עוד עליו רק לקק את ידיו מדי בואו. הפקיד עוד לצון חמד לו המיד את אישי, — לך אדיני לדעה, כי יעקב אישי הגהו כבד פה ומגמנם בלשונו—

„יעקב, אשר תמיד אל אישי, הזוהר ושגור נפשך לבל תורש, כי ההוצאה יתרה אצרך על ההבנסה, הנך מרויח שקל אחד והנך מוציא בשפתים הרבה ש'ש'ש'קל". ויהי היום בבא אישי אל ביתו, כדרכו תמיד, לשאל אם נערמו איזה כנדים ישנים, והנה התנפל עליו הכלב השחור בשצף קצף ובנביחה רבה, אחריו יצא הפקיד וכידו גליון גדול של מכתב-עת, פניו ארמו כפני רוצח הורג נפש.— „צא יהודי ארור!" קרא בחמת רצח, „צא נבל מביתי, אתם היהודים הנכם... הנכם... — מדי דברו הביט פעמים אחדות במכתב העת לקרא מהגליון מה הנם היהודים — „כן הוא, הנכם עלוקות מוצצות דם, הנכם שודדים וחומסים, ספחת הנכם בארצנו, כן כתוב פה מפורש"— וכדברו את דבריו או את הדברים הכתובים שם במכתב-העת אחז את אישי בערפו וישליכנו ממעלות הסולם ארצה, והכלב השחור דלג מאחריו ויקרע את בגדיו לקרעים, כמו שאומרים האנשים: „ככלב כארנוני". סר וזעף שב יעקב הביתה, כשלושה ימים לא דבר דבר ולא מעם מעם אוכל. כני או נקעה נפשו מהעבך ולא שם עיד אליו את לבו; לא יצא עוד אל השוק בבקר בבקר כדרכו תמיד, רק שת ידו את ערת הולכי במל ובכל יום עשו אספות; הה! לא ידעתי עוד אז כי יום חשך נכון לי מן האספות הזן. לא פעם נאספו גם בביתי ואו שמעתי מן החדר קולות „ארנענמינא, אפריקא, פאלעסתינא" יוצאים בערבוביא. כה נמשכו האספות בשני חרשים, כל זעקות ותחנות לא הועילו להשיב את לב בעלי לעסקי, ובבקר יום אחד — זה היה למחרת היום אשר שפכתי קיתון של שופכין על פני כל החברה הזאת — נעלמו כל בני החברה, ובעלי גם כן בתוכם. ואיש לא ידע אנה באו.

כעבור ירחים אחדים שבו אנשים מן החברה ויספרו כי אנורה של אנשי חסד מחויץ לארץ שלחתם בהוצאותיה לאמעריקא, אכן שמה לא נתנום הפקידים לעלות על הזוף וישיבום באניה לאנגליא. רבים שבו משם לביתם ורק יעקב אישי, ימח שמו, נדר נדר לבלי שוב הביתה ולבלי ראות אותי ואת ילדינו עד אשר ימצא פרנסה נכונה להחיות אותנו ברחבה.

אחרי שנה קבלתי מאתו מכתב מארץ ארגינטינה. במכתבו זה ככה לפני וישבע כי רק בגללי ובגלל ילדינו הנהו נודד בארצות ומענה נפשו בצרה, אך תקותו בארגינטינה נהפכה לאכזב, כי פקיד הבארון הירש הנהו אביר לב והוא חפץ, כי כל היהודים יהיו אכרים עובדי אדמה, וכאשר הגיד לו אישי, כי הוא לא נסה בכמו אלה, כי מילדותו הנהו סוחר בבגדים ישנים וגם פה חשב כי הברון הירש יתמך בידו לעשות לו עסק כזה, התמרמר הפקיד ויגרשו מביתו. לכן עלה במחשבה לפניו לנסוע משם לאפריקא, יען איברים כי שם אכנים טובות ומרגליות מתגלגלות בחוץ וכל מאן דקרים זכי.

מהיום הזה, זה קרוב לשלש שנים, נסתם כל חוון מאישי ולא ידעתי אם הנהו עוד בחיים או חס ושלום... — לא אחפץ לפתח פה לשטן —, אכן זה בשני שבועות שמעתי שמועה כי יעקב שב לארצנו ערום ויחף, דל בשר ורע מראה והנהו מתגודד עתה בעיר ב. ומבקש לו איזה עבודה-מעשה, כי הנהו מתבושש לשוב במצב כזה הביתה.

חיש מהר מכרתי את כל המחורה שהיתה לי, לקחתי את צרור הכסף ואת ילדי ומהרתיו אל עיר ב. ועתה הה, מה גדול שברי ומה רבה צרתי, כי את אישי הבוגר, ימח שמו וזכרו, לא מצאתי עוד שם, הוא יצא את העיר לפני ימים אחדים ואין איש יודע איפה הוא; ועתה אנה אני באה? אלמנה חיה אנכי ואלה יתומים חיים!... רמעה

אתה גדולה התגוללה מעינה הימנית — לחנם נסעתי , לחנם עשיתי היצאות ,
הסיפה לדבר , ורק שומן איזים לפסח קניתי בעיר ב. כי הוא שם בזול , —
ובדבריה הראתה בידה האחת על החבית הקטנה לרגליה ובשנית מחתה את הרמעה
מעל לחיה .

— וכמה החית את נפשך ונפש ילדיך בכל משך העתה ? שאלתיה , הלא כפי הנראה ,
לא הרעו מחסור .

— האם חסרת ידים או אלמת אנכי , ענתה האשה ואותות גאווה נראו על פניה .
כאשר אך נעלם בעלי מהרתי אל אשת פקיד הצבא מרפון . בכיתי לפניו ואספר את
צרת נפשי , כי רק באשמת בעלה זרה נפש יעקב אישי לעסקו ויענן אותי ואת ילדי .
נחומיה נכמרו עלי , גם בעלה , אשר בין כה הגיע למעלה יותר גבוהה , ובשבועו הוא
רך המזוג ונחם לרצות , גם הוא רחם עלי . „המכתב העתי הארוך , אמר לי , רק הוא
אשם בכל אלה , יקחנו אפל ! הוא העיב את עיני שכלי . ישוב נא אישך עתה הלום וארחמנו...
כן ארחמנו , כי הנני קורא כעת מכתב עת אחר . „כושי“ ! אמר בפנותו אל כלבו השחור ,
גם אתה לא תנבח ולא תעשה רע ליעקב המנמנם „כי הוא איש טוב , האף אין זאת ?“
דבלב הוציא את לשונו האדומה , הגיע את זנבו הנה והנה וירקד למולי—זה סימן טוב
לכלבים , אות חסד ורצון . מני או החלתי לסחר בכגדים ישנים . מרפון ואשתו המליצו
בעדי וכל השרים והשרות יתמכו בימיני ותודות לאל פרנסה לא תחסר לי ... הוי אישי
הרוצח , ימח שמו ! קראה פתאם , כאשר לו זכרה כי תבלה את עתה בכמלה מבלי עבוד
עבודתה , הלא מלכה הייתי לפניו , קסרית , ועתה אני מה ? כן יקדרו פניו כאשר הקדיר
את חיי , רבוננו של עולם !— היא קמה ממושבה להשקות מן הבקבוק חלב את הילדות
שהקיצו משנתן — מי יתן ומצאתיו , אמרה בקומה , כי או קרעתיו כדנ .

— בין כה וכה קמה המולה בירכתי העגלה , קול שחוק הנוסעים נשמע וקול פקיד העגלה
צועק ומחרף את איש . קמתי ממושבי לראות מה השאון הזה והנה איש גבה קומה לבוש
בגדים קרועים וטלואים ופניו לבנים כפני מת עומד לפני פקיד העגלה . שפתיו הלבנות
הויבשות רועדות וארככותיו דא לדא נקשן , והפקיד קורא : „רגליך , ידידי , בנדרו בך ,
כי ארוכות הנה יתר מדי ולא יכלת לצמצם אותן תחת הספסל , ובכן נגלית . הנני רואה ,
ספר הפקיד בפנותו אל הנוסעים , שני נעלים בלים וקרועים בולמים ויוצאים מתחת הספסל .
דמיתי כי אחד האכרים שנשעו בזה עד התחנה הקודמת שכח את נעליו , נסיתי למשכם והנה
נמשך אחריהם זה אכא אריבא . עתה ידידי נלכדת , אם יש כסף בצלחתך שנים השלם מחיר
הנמיעה , ואם כסף אין אשליך מיד את הנעלים הקרועים ביחד את בעליהם מתוך העגלה
הרוצח .

— כ'כ'ס'ף אין לי , ענה האיש בחרדה , וכל יצורי נור רעדו מקור ומפחד .

פתאום נדהפו ממקומי בכח אמיץ והאשה שכנתי חלפה עלי כחץ מקשת .

— יעקב ! קראה , חיי רוחי ! ... עמרת ראשי ! ... יעקב אישי ! ...

תודות לאל כי מצאתיך , יעקב , הנה גם ילדינו שם ישנים בא ותראם .

גרשון ! חוה ! רחל ! הנה אביכם ! יעקב ! הודות לאל ...

האשה נתנה בבכי קולה מבלי יכלה עוד לדבר דבר .

— ב'ב'ב'רכה נ'נ'נ'סמתי נמנם האיש .

אברהם שלמה שטיין .

דווינסקי .

יונה בן אמתו .

וימן ה' דג גדול לבלוע את יונה .

כשנה אחת אחרי הסערה אשר התחוללה על עדת בני ישראל בעיר מ.. ברומניא ואני באתי לעיר הזאת לדגלי עסקי , ומה דאבה נפשי לראות את המהפכה אשר הפך ה' בחרון אפו : בתי מסחר גדולים ומזכים אשר לפני שנה עוד עמדו על תלם ולא פחדו פחד . עתה נשמו וזכרו אבר מן העיר ; משפחות שאננות אשר שלו בבתיהן ותתענגנה על רב טוב , נודדות עתה בארצות לבקש לחמן מאין ימצא ... בקשהי את אוהבי ורעי מלפנים ולא מצאתים עוד , המה נדרו לבקש מנוחה באשר ימצאו . כמוך יסוער מטרן כן סוערו כל אלה ונפזרו לבל רוחות השמים . אוהבי ורעי עמוס הנוקד אשר אהבת עמו וארץ אבותיו היתה כאש תמיד עצורה בעצמותיו , ואשר אמר תמיד כי כבר הניע ה' בכל הגוים את בית ישראל כאשר ינוע בכברה , ולכן באה גם העת להקים את סכת דוויד הנופלת להקים הריסותיה ולבנותה כימי עולם , הוא העתיק משכנו לארץ הקרושה ; שם קנה לו אחוזת נחלה בארץ השפלה וידו לאיש עובד אדמה , גם יגדל עדר , צאן ובקר , ובספר כתב לאחד מרעיו הנהו אומר : „בארץ אבותי אחוזתי גם במלאכת אבותי והגני בוקר וכולם שקמים . סביב לך יושבים עוד אכרים מבני עמנו וכולם עובדים עבודתם ביד חרוצה ובעיני רוחי אראה כי הנה ימים באים ונגש חורש בקוצר ודרך ענבים במשך הזרע והסיפו ההרים עסיס והגבעות התמוגגנה .

ידידי יואל בן פתיאל , אשר בעיר מ' סחר בסחורות משי ורקמה , גם הוא היה לאיש שדה . „אבל אין דעתי נוטה אחרי ארץ הירדן , — אמר אל אחד מרעיו — כי לא טאויה מארץ מאמליה יציץ ישע ולא בין אהלי קדר תושע יהודה וישראל ישכן לבטח . שם אל עקרים אנחנו יושבים ומבין משואות קרומים וחרבות שאיה צפעונים יפרישו , וקנאים חשוכים עוקצים כנחשים וכל חלקה טובה יכאיבו , ולכן מה אתם לי צור וצידון וכל גלילות פלשת ... !” וירחיק נדוד לארץ ארגנטינה , שם בעיר-משה יעבד באת ומחרשה והנהו עובד וזרע חבל אדמה שלא עבד עוד מימי עולם . הארבה לא יפחדנו ולא ימס את לבבו והנהו כותב : „שנה אחת ברוכה השלם את השנים אשר אבל הארבה , הילק והחסל והגזם , החיל הגדול אשר שולח בארץ ואו יד שאו נאות נדבר העץ ישא פריו תאנה וגפן יתנו חילם ומלאו הנרנות בר והשיקו היקבים הירוש ויצהר .

ידידי ואיש בריתי הישע בן בארי שם פניו לארצות הברית באמעריקא ותאחו שם ידו במלאכת המחיה את בעליה ובמכתב אל רעיו וקרוביו יהפאר כי פניו וידיו מלוכלכים במיח הכבשן ועבמיט . „השלכתי את המסחר אחרי גוי יאמר עם הספר , כי כנען בידו מאזני מרמה לעשק אהב , ולכן בקהל סוחרים לא יחד כבודי . גם אינני מאמין כי מעבודת אדמה יצמח ישע . בני ישראל המה יושבי כרכים זה כמה ; השתלשלות המקרים ומדרגת התפתחותם הרחיקו אותם בזרוע מעל עבודת האדמה , ולכן לא יתבנו עוד לערוד ולחרוש ... גורן ויקב לא ירעם והרוש יכחש בם ... ורק

המלאכה וכשרון המעשה יחיו את בעליהם בכל ארצות נודם, יפתחו את מוסרות האדם לבל יהיה קשור בתלם עבותו, אף יחבקו בזרעותיהם מלא עולם.

ידידי צפניה בן כושי אשר בעיר מ. היה מורה שפת עבר לא הסכים להעתיב הושע בן בארי. "המסחר — אמר — הוא רוח החיה באיפני ההשכלה והוא יניע את נלגל העולם, הוא נלה ארצות מני חשך ויגלה תעלומות חכמה, ולא כל הכנענים המה רמאים ולא כל הסוחרים המה אנשי און ומרמה. ונכון לבי במוח, כי בני ישראל. עת יהיו שלויס מפחד רעה, עת כי המה ירעו ורבצו ואין מחריד, אז שארית ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כזב ולא ימצא בפיהם לשון תרמית..." הוזה הרחיק נדוד לנגב אפריקא, שם מעבר לנהרי כוש בירין מראנסוואאל שם אל המסחר פניו, ומסחרו עם אבקת זהב, אבני יקר ונוצות עינים הצליח בידו. אכן גם לחכמה לא פנה עורף והנהו כותב כעת ספר גדול, בו יוכיח לרעת כי ההאמענמאמים והבושמענים. שבימינו המה יוצאי ירך העמים הקדמונים עתרי ובה פוצי... כן נפורו לכל רוח הנפשות הניקרות אשר בחברתם בליתי תמיד את צעות הערב מדי באי לעיר מ וכאיש נדהם עמדתי, לבי המה בי לגורל אחי המפורדים והמפורדים הגענים והנרדפים על צואריהם, ודברתי הצופה האנגלי עלו על לבי: "איפה גוי אוכד רגלך תרגיע?"

בין כה היגר לי כי זה דודי וזה רעי מימי ילדותי יונה בן אמתי עוד נשאר בעיר. לאיש הזה היתה עבודה רבה, ויהי סבוך בסבוך עסקים גדולים ונכבדים ואשער בנפשי כי ארוכה נתנה לימי שבתו, ולכן שמחתי אל השמועה הזאת וזעל כנפי נשרים מהרתי אליו... באתי לביתו, פרשתי את זרועותי לחבקנו כררכי תמיד והנה הוא נרתע מעט לאחוריו, על פניו נראתה מבוכה, עיניו הוריד לארץ ושפתיו חורו. הבטתי אל אשתו והנה גם היא התאמצה לבלי נשא עיניה אלי ופניה היפים אדמו כתולע, אכן כרגע התאווש האיש ויפל בזרועותי ובקול כבתיאש קרא: "עוד אחיך הנני, אחיך כמקדם!" הקול יצא מקרבו כקול שבר נבל יוצרים. נבהל ומשתאה עמדתי לשמע הרברים האלה, אשר מתחלה לא הכנתי לרעם, הבטתי אל אשתו ואל ילדיו הרכים, והנה עיני אשתו, עיניה הגדולות אשר כתכלת השמים היו למהר, הזילו דמעות, הילדים עמדו מבלי דעת עד מה... "הביטת אל צאן אוכרות אלה, קרא האיש, צרכיהם מרוכים... באו מים עד נפש... מדי דברו נפל על הכסא אשר לפניו ובשתי ידיו אחז בראשו.

ישבתי בכיתו כחמשה רגעים. נסיתי לדבר ולהשתעשע כמקדם, אכן עשתנותי אברו והרבר לא היה בי. חשתי בנפשי כי האיש הזה הוא אוהבי ורעי וכל תמורה לא נהיתו בבתי נפשו. כן, לבי אך טוב לו וטובתו ושלומו אני דורש. אבל נתק חבל הכסף והותר קשר הדרורות... מעי רותחו בקרבי ובלב קרוע נפרדתי מאתו ומאת בני ביתו.

— עוד נראה פנים! — קראו אלי אשתו בעוזי את הבית.

יאמר ה' לדג ויקא את יתה אל היבשה .

אחרי הרברים האלה עברו כשלוש שנים ואני הייתי בעיר N. אשר על הגבול . היום היה יום הכפורים , ואני עמדתי עמוף במליתי בירכתי בית הכנסת בין המון המתפללים . הבית היה גדול ורחב ידים וכלא אנשים מפה לפה . סביבי ראיתי רק פנים אדומים ואנלי זעה נומפים ממצח האחר או השני , כי גדול החום מאד מהבל פיו של ההמון הרב , לפעמים ראיתי גם דמעות גוצצות בעינים , ראש כפוף כאמון ויד כבה בחזקה על החזה .

רק מעט מזער הבטתי סביבי כי איש זר הייתי בעיר הזאת , עובר אורח שנמה ללון ולא ידעתי איש מכל הסיבבים אותי , ולכן היו עיני ולבי נתונים רק אל ספר התפלה אשר לפני . אכן לא מעל הספר עלתה תפלתי , גם לא החזן אשר שאנה לו כלביא פעל פעולתו על בתי נפשי , כי בבית הפלה גדול ורחב ידים בין המון רב של מתפללים יד נעלמה הניע את מיתרי הלב ותפלה נובעת ממעין נסתר, היא הרחף מלא הבית ותמלא את כל חללו . התפלה העברית היא לא מעשה חרשים , מלאכת מחשבת , המית כנור ועונב , קול שרים ושרות ; רק היא ים סוער המין משברים וגלים , היא השתפכות נפש גדולה נפש הקהל , היא נשמת כל בית התפלה וכל איש יסחף בחזקת הירד ובלי משים ינשא על גלי הקולות כאשר יסוער עלה יבש לפני רוח סערה .

גם נפשי הוטלה הפעם בלי משים כעלות עלנה רוח הבית , בית התפלה כים נגרש לפני וקול העם ברעו כשאון מים כבירים עת הרוח יכה בהם גלים ... רגע ינוח הים מועפו , הקולות יחדלו כמעט קמ רק משברים קלים עוד ישאו דכים ויניעו לאט את רוחי ... אך פתאום יפתחו הארון . החזן יקרא בקול : „ובכן אמרו לאלהים" והנה רוח זלעפות יתפרץ בכח וירתח כסיר מצולה . גלים גדולים יתנשאו סביבי כהרים גבנונים, הם יהבו, ישוקו , יטלטלו את נפשי , יצנפו את רוחי צנפה , יקלעוהו אף ישליכוהו כמו בכף הקלע . הקולות הולכים ומתחזקים , הולכים ומתגברים עדי יתאחרו אף ישתפכו לקול גדר אריר וחזק הרופק שערי שמים בחזקה , לסער מתחולל אשר משאתו ינועו אמות הספים ובכח יפתחו כל השערים שננעלו ... ובין כל אלה קול כחלילים יהמה מעורת הנשים , כקול הרוח עת יתפרץ סבעד חלון מנופץ , הוא קול אשה בוכיה ומתיפחת , קול אשר כחץ ברור ושנון הוא עולה וקורע סגור שמים .

לאט לאט קמה הסערה לדממה , גלי ים זועף נחו שקטו והקולות חדלו , כי כלתה תפלת השחרית , כל המתפללים ישבו איש על מקומו וישאפו רוח כתנים , כי עבודה גדולה עברו כארבע שעות רצופות , וימחו בממפחותיהם את זעת אפם . השמש עלה על הבמה ויחל „לסכור את העליות" לכל אשר ירבה במחירן . והנה פתאום תמורה נהיתה בבית הכנסת, כי נהפך לשוק של משא ומתן . הבית הזה אשר עד הנה היה כולו תפלה , כולו התרוטמות הנפש , כולו קודש קרשים , נהיה בין רגע לחנות של מרכולת , למקום רדיפה אחרי הכבוד , למקום קנאה והחרות , ולא יקר הוא המקרה כי שנאת חנם מאיש לרעהו הצמח אף הכה שרשיה בו ביום ובו במקום , אשר כל איש מישראל יתחמט בו כמה פעמים על שנאת חנם .

האמת אניד ולא אבהר כי בפעם הזאת משכה „מכירת העליות" גם את לבי כמו את לב יתר המתפללים , כי מלחמה כבדה התלקחה הפעם על דבר „מפשייר יונה" בין

שני אנשים, בין הגביר ר' משולם, אשר לו סימנים ימימה חזקה על המפסיר הזה, ובין איש זר עובר אורח אשר עמד שם בקרן מזרחית דרומית, ואיש לא ידע מי הוא, מאין בא, ולאן הוא הולך. האיש האורח עמד שם במנוחה ועל כל חמשה זווים שהעדיף הגביר העדיף הוא עשרה שקלים. הגביר התרגז והתקצף ואותות של רתיחת הדם ותאות נצחון נראו על פניו.

— צאה שקלים! — קרא הגביר לאחרונה ברנזו.

— מאתים שקל בשקל המדינה! — ענה הקול מקרן דרומית מזרחית בנחת ובמתנינות. הגביר נאלם דומיה, רק מעיניו התלכטו ברקים לצד המנצח, ו"המפסיר יונה" קם

לקנין האורח.

כעג'ת המנחה חכיתי גם אנכי כמו יתר המתפללים בכליון עינים לראות מי זה הוא ואי זה האיש אשר ככה רב לא נחשב לו במחיר "מפסיר יונה", והנה רעד עבר בכל עצמותי בשמעי את קול השמש קורא: "ועמוד ר' יונה בר' אמתי—מפסיר", ואף אמנם עלה הכמתה זה דורי וזה רעי מימי ילדותי. עפעפיו הארוכות כמו את עיניו השחורות, פניו לא שונו במשך הימים אשר לא ראיתיו, רק קמטי מצחו הגבוה רבו ושרט עמוק יורד ממצחו. אוחו דרכו בין עיניו והולך ושוקע בין שערות זקנו השחורים. עד הטרט הזה ועדים מפלי המצח כי רוחות סערה התחוללו ברוח האיש הזה וכי מלחמה כבדה הוא נלחם בנפשו.

בקול רפה, בקול שח מארץ ברך את ברכת התורה. קולו התחזק מעט בכרכו על הנביאים, אבל עוד חלחלה קלה נשמעה בו וברטט בשפתיו כלה לקרא: "הבוחר בתורה וכמשה עבדו ובישראל עמו ובנביאי האמת וצדק". והנה זרם מים עבר שנית את בית הזכנסת; הוא קול המון המתפללים נשמע כשאון מים רבים בהפטורים בנביא. אך לאם נשמע קול אחד הולך ומתנשא, הולך ומנצח ומתנבר על כל הקולות ובנאנו מחריש את כל השאון וההמולה מסביב, כל הקולות נחבאו לאחרונה, נאלמו כל המתפללים והטמה דקה קמה בבית הזכנסת, אין שואף רוח ואין מוצא הגה, ורק קול זעקת המפסיר כקול טובע קורא לעזרה נשמע בקראו: "ותשליכני מצולה בלבב ימים ונהר יסובבני כל משבריך וגליך עלי עברו". הוא החריש רגעים אחרים, הדומיה התגברה עוד בבית הזכנסת, כל המתפללים עצרו בעד נשמת אפם האחרונה וכל העינים היו נמויות אליו.

פתאום התפרצה אנחה כבדה מתוך לבו, אנחה המפרקת את הנוף והמחרדת את כל הלבבות וקולו נשמע כאשר לו נקרע לבו לשנים בקראו: "ואני אסרתי נגד שתי מנגד עיניך!" כפי הנראה הוציא את כל רוחו בדבריו אלה, כי פניו חורו כפני מת, כרכו בשלו תחתיו. הוא התנודד כנבר עברו יין ובשתי זרעותיו נשען על השלחן אשר לפניו. — "הנהו מתעלף! הנהו נופל! הנהו סממנים להשיב את נפשו!" — נשמע קול קוראים מסביב. אך האיש התעודד, עמד קוממיות, אטף הלב וגאות הנפש הציצו מעיניו, הוא נשא רום ידו אל ארון העדות, ובקול כחוצצרה, פקול תרועת נצחון קרא: "אך אוסיף להביט אל היכל קדשך!" — שנית נשמע קול המובע, קול הקורא לעזרה: "אפפוני מים עד נפש תהום יסובבני. סוף חבוש לראשי" — הקול התגבר לקול יאוש נורא, לקול אנקת חלל בקראו: "לקצבי הרים ירדתי, הארץ בעדי בריחיה לעולם!" — אך שנית נשמע קול החוצצרה בנאונה, קול תרועת הנצחון: ותעל משחת חיי ה' אלי!" על פני כל הנאספים נראו דמעות, גם הגביר ר'

משולם מחה זה פעמים אחדות דמעות כעיניו ואותות רצון נראו על פניו. המפמיר החריש
שנית רגעים אחדים, פתאום נתן בכבי קולו: „בהתעמף עלי נפשי את ה' זכרתי,
ותבא לפניך תפילתי אל היכל קדשך”.

פתאום נשמע מעזרת הנשים קול ענות חלושה וקול נשים קוראות: „חושו לעזרה!
אשה התעלפה! אשה נבריה!” המפמיר קפץ מעל הבמה וכחץ מקשת מהר אל עזרת
הנשים. אנכי יצאתי אחריו והנה הוא אוהז את אשתו המתעלפת בזרעותיו וראשה נשענת
על כתפו. עד מהרה פתחה את עיניה הגדולות עיני ההכלת, הביטה סביבה ובהכירה את
אישה הופיע שחוק נעימ על שפתיה: „הרגע בעלי, חי רוחי, אמרה אליו, נפשי עפלה כרב
ענג, עתה טוב לי, טוב מאד”.

רוינגק.

רבי הצפית הרב.

על הרב רבי הצפית אל נא תתמהו
אם תלמות והבלים בספריו תמצאו
רבי הצפית החכם הולך לשפתו
„אם תבמת תבמת לך” אחת היא דתו
ויפץ בספריו אולתו בעד העיו
והוא מלא דעת ותורתו בתוך מעיו!

ר יגלי המשכיל.

רבי יגלי הלא נודע למחבר ספרים
לכותב בעתונים ולמשכיל בשער;
מדוע עת פאתי עמו בדברים
מצאתיו חסר לב פבהמת יער?
הדבר פשוט — הן בספרים עשרה
את רוחו פבר הוציא על כל עלה ועלה;
היפלא כי הורק ודעתו נבערה
הן גם באר מים דלה תדלה!
ס. מ. ליטעווסקי.

בשעה מוצלחת.

ספור

ס א ת

י. ברשדסקי.

הן כבר הבקו והשקנה אשה לרעותה פעם אחת בבית פנימה, פעם שניה — אחרי הרלת על יד המדרגות ממעלה; אולם נראה הרבר, כי הפרידה עוד היתה קשה להן. ולמען רחותה עוד מעט, ירדו שתיהן יחדו במעלות. פה בפתח המכדרון התחתון חבקו ותשקנה זו לזו בפעם האחרונה.

— זכרי נא, נהשינקה, להבא פקריני לעתים יותר קרובות!

— ברב ענג, סונימשקה ... היי שלום!

סוניה נשארה עוד רגע על עמדה ותבט אחרי ההולכת, אשר צעדיה הקלים נראו כעין טיסה עליזה, הליכה מיוחדת רק לשנות-הנוער משללות-הראנה ...

— העניה! — חשבה סוניה בלבה — היא מתאמצת להתראות כילדה, מעמידה פנים, כאלו לבה טוב עליה וכל דאגה זרה לה ... הונה את מי שתונה, אך אותי לא תוליך שולל!

היא עזבה את מקומה ותחל לעלות בכעלות בצעדים אטיים, שקועה כלה במחשבותיה ...

— הוא מתברכת בלבה, — הוסיפה לחשב על דבר אורחתה — כי עלתה בידה להשלותני; אך אני יודעת היטב את הסבה האמתית, מדוע לא נראתה בביתי יותר מחדש ימים ... לה לא היתה עוד מגבעת-גזיר, רק אהכול עלתה בידה לקנות ... אכן, ראויה היא האמללה למנוד-ראש: כל חפץ נמצא לה בקושי גדול!

בלב סוניה התעוררו רגשות חמלה רבים לגורל רעותה, אך יחד עם אלה השתפכו אל נפשה רגשות שבע-רצון, שמחה והרחבת-דעת במצב עצמה. גם ברגשות החמלה עצמם התערב מין נעם מיוחד, נעם ההכרה, אשר הכירה את גדל-נפשה ונדיבותה ...

בינתיים עברה את המעלות, נכנסה אל מעונה, וכמו שראוי לבעלה בית אודהבת סדרים, ננשה אל השלחן ותחל לפנות מעליו את ספלי הזכוכית, אשר הוגשו בהם לפני האורחה מיני מגדנות שונים. כאשר השיבה את הכלים האלה למקומם, אספה את זוגי האגוזים וקליפות התפוחים, אשר היו על המפה, אחר הציבה את הכסאות סביב לשלחן בסדר מדויק ואנב אורחא תקנה עניבת אחת האלונטיות המרוקמות, אשר על שתי קרנות ארון-המזון, גם הפיחה קצת אבק מעל כר הספה הרכה.

אולם כל המלאכה הזאת לא היתה כרוכה ופנאי היתה עוד לא מעט; לה לא היתה איפוא כל סבה להחפו והתי עסוקה יותר במחשבותיה, מאשר במלאכתה ...

לדגעים עטרה החתיה ועיניה עברו כמנוחה מחפץ לחפץ בחדר הזה ובחדר הסמוך. שתי הסמות המנהצית יחד עם מכסי המשי והכרים הארוגים אשר עליהן, ארץ המזון יחד עם כלי החמדה בזוכיות ומהכת לבנה אשר על דפו הגלוי, המלחחה המהוקצעה, המנורה התלויה והתמונות האוליאוגרפיות במסגרותיהן המוזהבות — כל מערכת המעון הזאת, אשר נכרה במקורה הראשונה, כי לזוג צעיר בשנה הראשונה לנשואיו היא, הרחיבה את דעתה של בעלת הבית החדשה.

— הכל ערוך כהוגן, כפי שראוי להיות אצל אנשים הגונים — באה לכלל החלטה ומתוך כך זכרה עוד הפעם את אורחתה.

— כמה שלא התאמצה להסתיר את רנשותיה האמתים, אך הרבר היה נכר למדי, כי מערכת מעוני ומצבי הראיבו את נפשה ויעוררו בקרבה קנאה עזה! ...

— אמנם, — הוסיפה לחשב — בזאת אין גם כל פלא. נתשה הלא כבירה ימים ממני לשלש שנים, לפחות, ואני חקרמתי בכל זאת להנשא ממנה ... לה מלאו כבר שש ועשרים שנה והיא — אמללה! — איננה יכלה גם לקות להנשא בקרוב ...

בלב סוניה התעוררו עוד הפעם רגשות החמלה לגורל רעותה השוממה ויחד עם אלה הודעו עין נפשה מעין רגשות הרטה על איזה עול אשר עשתה ... היא ידעה היטב, כמה מראיבים דבריה את נפש רעותה, בכל זאת מצאה עונג מיוחד בענות הנפש הזאת ובכנות דוון להרעים הרבה לדבר על מערכת מעונה, על הכלים החדשים, אשר נוספו בעת האחרונה, ועל חיי נשואיה, אשר תארה בצבעים ורדיים ...

בנקירה הזאת נפסק מהלך מחשבותיה הקודם. לפנייה הסתמנה פתאם מחשבה חדשה אשר לא נעמה אמנם כלל, אך להסיח את הדעת ממנה אי אפשר היה ... היא לא יכלה עוד לכהד מנפשה את האמת, כי בדברה אל נתשה על נעימותיהם של חיי נשואיה, לא גלתה פרטים ידועים, אשר איש וולתה אמנם לא הרגיש עוד בהם, אך היא עצמה כבר מעטה את כל מרירותם ...

— לא, אי-נעימות כאלה תקרינה אצל כל הווגות -- נסתה לנחם את עצמה — בכל אופן טובים חיים כאלה מתי, "עלמה זקנה" ... נתשה בחרה בשטחת לב גם בחיים כאלה, לזו רק היה הדבר תלוי בחפצה! ...

אולם למרות כל ההוכחות ההגיוניות האלה, לא יכלה עוד סוניה לכלם נפשה משפע וברונות בלתי נעימים. עוד היום למועד ארחת הצהררים היתה בינה ובין אישה קטמה קטנה. דבר-מה הרגיווה, כנראה, שם בבית המסחר; אך בה התעבר מבלי כל סבה נכוחה ...

מצח בעלת הבית הצעירה הועב יותר ויותר, מסעל לגבות עיניה נראו שני קמטים דקים: היא שקעה כולה במחשבותיה.

* * *

*

כל עוד הרגישה נתשה את מבטי רעותה המלוים אותה, הוסיפה לצער הלאה בקומה זקופה וקלות עליוה, גם פניה הוסיפו להפיק צהלה ואי-דאגה; אולם כמעט עברה את שער החצר והרגש את עצמה בלתי נראה לעין סוניה — באותו רגע שונתה כולה. הליכתה נעשתה אטית, קומתה ההכוצה קצת וראשה שחף, גם מעל פניה נגזו הצהלה

המאונסה ושחוק הידידות המלאכותי. אותה תקף פתאם מין רגש כבד. מעיק וסדכא נפש מאד, ובזכרה את דברי סוניה האחרונים בעת פרידתן, החליטה במרייות רגז:

— החכה נא עד שאהיה מבקרת בביתה לעתים הכיפות!

גם הפעם, גם בכל הפעמים הקודמות היתה הולכת רק אז, כאשר היה השממון גובר עליה בביתה יותר מדי. היא היתה משערת מראש, כי הבקור לא ישוה לה ענג רב, כי גם כעמ הנועם אשר המציא בהתבררות הזאת, ירעל בלי ספק ממריות רבה; בכל זאת היו רגעים, אשר הישיבה המנושכה בבית היתה נראה לה ככרה מנשוא והיא היתה מחלה לפרט במחשבתה את רעותיה הקודמות, אל מי מאלה הלך להתברר קצת... הכונת החשובות האלה לא היתה משעשעת נפש כלל ומכנהם היתה מעציבה עוד הרבה יותר. נעות רבות היו נזכרות, ככלי משים היו נזכרים גם הימים הראשונים הזום, בעוד היו כולן בנעוריהן אשה בבית אביה, אך אדה נחרי אחת נשאו כולן לאנשים, מעמ מעמ רפה הקשר בינן ובין נתשה, משנה לשנה נצטר כספר הרעות, אשר היתה מהקרת עוד לפעמים בביתן, גם הצעירות ברעותיה הקודמות הספיקו להנשא — רק היא...

ראשה שח עוד יותר וקומתה התכווצה, עד שנראתה צוארה כקצרה וכתפיה — כמורמות מעמ. היא ידעה היטב, כי לפנים נחשבה בין העלמות היפות, ביחוד הצמינה בצחות עוד פניה, אשר היה רענן וענוג, ובשפע שער ראשה, אשר היה מעורר קנאה בלב כל רעותיה; אולם זה שנים אחדות לא יכלה לכהר עוד מנפשה ישות העובדה המעציבה, כי עוד פניה הולך וכוהה, הולך ונובל, שער ראשה הולך ונושר ולשני קצות מפתח פיה למטה, במשקע הלחיים לשני עברי חמטה וממעל לגבות עיניה מסתמנים יותר יותר קמטים ובפלים.

— היפלא הדבר? ! ... השנים מוקינות ויפי העלומים נובל, גם אם החיים טובים ונעימים

הרבה יותר, ואף כי בחיים רעים ומרים כחייה! ...

— האמנם חיים כאלה קרואים חיים? !

פעם בפעם, במשך שבועות רצופים היא אנוסה לשבת כלואה בבית, מפני שהכרים לה צרכי מלבוש שונים, וישיבת הכלא הזאת, השוכטה למדי גם באופן היותר טוב, ככרה ומרכאה את הנפש שבעתים בתוך בית הוריה, המלא קדרות צרה ודאגה תמיד... כל הפנים עצובים, קודרים וניעמים. אביה מהאונן תמיד על סרסרותו, כי היגיעה בה מרובה ודאבון הלב מצוי, רק השכר כועמ ובלתי נפרץ. אמה נאנחה, כי הגרניות השוק והחנונים, אשר היא חיבת להם סכומים שונים, אינם מניחים לה לעבור את הרחוב, שני אחיה הקמנים בוכים פעם בפעם וכחלימים, בי לא יוכלו להראות את פני מלמדיהם, אם לא יותן להם „שכר למוד“, ואחיה הגדול, העובד זה שנים אחדות בהור פקיד באחד בתי המסחר, ממרר לעתים קרובות את חיי כל בני הבית בתלונות רגז. כי שכר עבודתו נבלע בצרכי הבית והוא עימו חסר כל...

נתשה רגזה כלה לזכר הפרט האחרון. יותר מכל מרר אחיה את חייה, כי בה התקומט פעם בפעם, ביחוד בעת שנקנה לה דבר מה ניצרכי תלכשתה... גם היום למועד ארחת הצהרים היתה ביניהם קמטה: הוא התאנה לה בלי ספק עקב מגבעתה החדשה, והיא שמעה ספיו דברים מרים רבים, אשר הרתיחו מאד את דמה... למען השקט מעמ את רוחה הגנרשה, עלתה פתאם על דעתה לבקר בבית סוניה, אשר לא היתה שם זה ימים רבים.

למה עשתה אולת כזאת? ... האם לא יכלה לשער מראש, כי כן יהיה באחרונה! ...

היא הבינה היטב, כי רק ככונת זדון, למען הרעימה ולמען עורר בה קנאה עזה

הרבתה סוניה לדבר בפניה על אשרה בחיי נשואיה ותתפאר במערכת מעונה ובחפצים השונים, הרכושים מקרוב — היא הבינה עוד גם זאת, כי למרות כל התאמצותה לאנוס את עצמה ולהתראות באותה שעה כצוהלה ושמחה, לא נעלם בכל זאת מצב נפשה האמתי מעיני סוניה, אשר גם היא מצדה לא יכלה להסתיר את צהלת נצחונה ושהוק לענה ...

לזכר שחוק הלענ הזה מלאה נפש נתשה משממה עזה אל רעותה. מי יודע, אולי לא היתה באמת כל פניה וזה בלב סוניה, כאשר שאלה את פי אורחתה על מצב פרנסת אביה ואנב אורחא — גם על זאת, אולי מוצעים לפניה איזו שדוכים; אולם נתשה ראתה באותות הידידות וההשתתפות האלה רק התחפשות מתעבה מצד השואלת, גם חשדה אותה בתשוקה ודון „לחטט במקום הפצע“.

— ובמה מתגאה הפתיה הזאת כל כך?!? — עלה פתאם רעיון חדש על לבה — היא מרמה בנפשה, כנראה, כי אין איש יודע עוד את הסוד, איך אישה מתיחס אליה באמת; אולם טועה היא מאד, אב כן היא חושבת! ...

נתשה מצאה עונג מיוחד ברעיון הזה, ובמשך רגעים אחרים עוררה בזכרונה שמועות שונות, אשר הגיעו לאזניה בדבר יחסו של איש רעותה אל אשתו הצעירה; אולם מעט מעט, מבלי הכר גם בעצמה, איך נהיתה זאת, נסכו מחשבותיה מהענין הפרטי הזה למשפטים אחרים יותר כלליים.

— אמנם דעה מוטעה היא, — הסתמנה ברעיונה כעין מסקנה — מה שאחיותינו חושבות לאשר ומבקשות להנשא דוקא לאחד הצעירים ... האשר הכדומה הזה איננו מתאמת בפועל המיד ... יש מצב, אשר למראית עין אולי אין לקנא בו, אך בעצם מזהונו טוב ומאשו הוא הרבה יותר מהאחרים. המעוררים קנאה בזהרם החיצוני.

ההיתה זאת קפיצת רעיון בלי השתלשלות הגיונית, אם היה קשר פנימי ידוע בין המסקנות הקודמות והמחשבה החדשה -- אך נתשה נזכרה פתאם דבר איזו הצעה, ורגיש מעין חרטה לאחר זמנה, חרטה על מעשה עשוי שאין להשיבו עוד תקפה כלה ...

— הן לא ילדה קטנה אנכי עוד — נקוטת בנפשה — עת לי כבר לדעת החיים ולבלי המשך אחרי תעתועי דמיון והבלי ילדות!

— בת עשרים ושבע שנה הנני, — הוסיפה להוכיח ולהכלים את עצמה — ועוד ראשי מלא הבלים ותעתועים. כאלו בת יבע עשרה שנה הייתי היום! ...

ובמדה שהלכה וקרבה אל בית הוריה, בה במדה גברו מוסר לבה והכרת עותתה בקרב נפשה.

בחזין עוד היה אור בין ערכים כהה, אך בבית פנימה כבר היה חצי אופל. במעון הורי נתשה, בחדר הגדול, אשר שמש בעתות יום שונות לתכליות שונות, היה למועד ההוא משתה מהע. מלבד אבי נתשה ואמה, ישב אל השלחן גם אורח, אך כולם החרישו ויהיו שקועים, כנראה, איש איש במחשבותיו ומערכי לבו.

— נפלאה היא בעיני, — חשב האורח, אשר היה מכיר וקרוב לבעלי הבית — מה מדמים האנשים האלה בנפשם!? ... הם שוכחים, כנראה, כי היא איננה עיר ילדה

קמנה ובידם אין פרומה ... מקרה אשר כזה איננו מזדמן בכל יום ואם יתחרטו לאחר זמן, לא תועיל עוד להם החרטה ...

הוא איננו שדכן אומנותי, כי יהיה נושא את נפשו, חלילה, רק אך שכר השדכנות — אנכי אורחא, כמובן, תסכן לו מאד משכרת צדדית נוספה כזאת! — אך עקר הדבר ישר בעיניו מאד ... אם סוחר אמיד ומכובד כרבי חיים ליב נאות לקחת נערה עניה בלי כל נדה, הלא היו צריכים הורי הנערה להיות שמחים גם על זאת מאד, ורק עקבות חסרת טעם היתה זאת מצדם, כי לא קבלו את הצעתו הראשונה לפני שבועים; אולם לפקפק גם הפעם, אחרי הנעתו החדשה, בשעה שחיים ליב נכון לקבל על עצמו גם את כל ההוצאה לצרכי החתונה — פקפוק כזה הוא שנעון גמור, אולת שאין כנוה! ... — האין זאת אולת נוראה? — הוסיף לחשב — הם חוששים להשיא את בתם נגד רצונה לאלמן זקן, ואם תזקן בביתם ושערה ילבין כבתוליה — הייטב להם? ... היא לא תסכים לזאת? ... הלא זקנים וחכמים הם ממנה, ולטובת עצמה היא צריכה לשמע להם ולבטל דעתה מפני דעתם! ...

מהלך המחשבות הזה נפסק פתאום, כאשר נפתחה הדלת ונתשה הופיעה בסף החדר. היא לא יכלה להבחין בחצי האופל את פני המסוכים, אך כאשר קרמה האורח באחת המהתלות המצויות במקרים כאלה, הכירה הכף את הקול.
— האמנם? — חלפה בלבה השערה ככרך ומין רגש מוזר, בלתי ברור גם לעצמה, סער את נפשה.

היא לא שהתה הרבה בחדר הגדול ותעבור אל החדר הסמוך להחליף את תלבושתה, מהיה באה אחריה גם אמה, אשר החלה לדבר בלחש אמנם, — בין שני החדרים הפסיק רק פרנוד קרשים דק ושפל מהתקרה — אך בחום נפש רב והזיחה פנימית חזקה ... כחצי שעה עבר, הבת היתה עסוקה בחלוף תלבושתה והאם דברה את דבריה בלי הפסק — סוף סוף השמיעה גם נתשה פרוות אהדות בלחש, לחש שפל ורפה גם מלחש אמה.

ובחדר הגדול כבר היה אור, באייר שבה שמה האם ופניה צוהלים ונונים כאחת. „בשעה מוצלחת“ הביעו יפתיה בתשובה על מכמי השאלה, אשר כוננו אליה בעל הבית והאורח בצפית קצר רוח ...

— בשעה מוצלחת! ... בשעה מוצלחת!
ושני הגברים תקעו יד איש לרעהו.

הכבש.

תמונה
מאת

י. ברשדסקי.

שמו היה שלמה, או שלמ'קה; אך אנחנו, חבריו ילדי ה"חדר". הסכנו לקרא לו תמיד בכינויו: "הכבש". מי היה הראשון, אשר טפל עליו את הכנוי הזה, אינני יודע; אך השם הזה היה עולה על השפה גם מבלי כושים, רק למראה קלסתר הפנים האלה. לשלמ'קה היו עינים אמצות — עכורות, מצח צר ושפל, חוטם קמץ ושטוח, סנטר טארך וכולט קצת בקצהו, גם שער ראש מתקוף ממראה פשהה כהה — וכל אלה נתנו לתארו דמיון רב אל ראש כבש; אך הרמיון הזה גדל עוד הרבה יותר, בהיות עיניו מביטות נכחן בלי תנועה ומפיקת מעין המימות אוילית והכנעה פחדנית.

בסכלותו ופחדנותו לא היינו מסופקים כלל, כי היו לנו סימנים מובהקים על אלה: ותורו התמידי על שלו, הסתלקותו מסחלקת והשתעברותו לכל. מבלי כל כונה רעה, רק משרירות הלב, המיוחדת לילדים, היינו מעליבים אותו ומרשים לעצמנו התולים והעוללים שונים בו. עוד יותר — כי מלמדנו לא פרע ממנו טעולם בחמר דין קשה על התעוללו אלה: מצד אחד היה ה"כבש" עצמו שונא קובלנות. ומצד אחר לא היה גם מלמדנו חושש יותר מדי לעלבון התלמיד העני הזה, אשר אביו נחמן הארוך היה משלם רק חצי השכר הרגיל וגם זה לא בעתו ...

כל אלה היו מספיקים לעשות את מצבו ב"חדר" לבלתי נעים מאד, אך לאסונו עוד היו גם כשרונותיו גרועים מאד: הפיכתו היתה קשה והבנתו — מגבלה. ובאותה שעה לא היה חפץ — או לא היה מבין, כאשר לעגנו לו תמיד — להונות את מלמדנו ולהתראות בשעת הצורך כמבין. בהתעקשות מיוחדת היה שואל וחוזר ושואל את הדבר, אשר לא היה מוכן לו ומבורר כל צרכו, אם גם הרגלו זה היה גורם לו פעם בפעם עונש מצד מלמדו וחרפה מצד חבריו.

המצב הזה שנה הרבה לטובה מאז התקרב אליו הירשלה ... ההתקרבות המזורה הזאת הפליאה בשעתה את כולנו ועוד גם היום. בזכרי לפעמים את מסבות העת הרחוקה היא, הנני מתפלא ושואל את נפשי: מה היה הדבר, אשר קשר יחדו את שני חברי אלה, אשר היו נבדלים כל כך באפיהם וכשרונותיהם, באפני חייהם והרגליהם? ... אבי הירשלה היה קדולעצקי החובש. אשר עמד בעיר מולדתנו הקטנה דורנישק על מעלה יותר גבוהה מאחד הרופאים המלומדים, והירשלה עצמו הצטיין מרב חבריו לא רק בחליפת שמלותיו המנוהצה ויפי תארו — שני דברים, אשר הכירם היטב, גם התנאה בהם — אך גם בכשרונותיו הטובים והחרפים, ביחוד — בתפיסתו הקלה והבנתו הנפלאה ... והתלמיד המצויין הזה. אשר היה מתעלל לפני כן ב"כבש" יותר מהאחרים, דבק פתאם באחרון ויסך עליו מאז והלאה לא רק מפני תלמידי ה"חדר", כי גם — מפני המלמד עצמו ... לשלמ'קה לא היה עוד צורך להלאות את מלמדנו בשאלותיו הנעתרות. כי הירשלה

היה הורר עמו על השעור ומכאן לו בארך רוח ומתינות נפלאים את כל המקומות הקשים, עד כי היה שלמ'קה יודע בסוף השבוע את השעור כאחד מאתנו. אולם בזאת עוד לא המו חרדי הירשלה עם חברו, כי לתקופת השנה, כאשר שכר קרולעצקי לבנו מורה לשפת רוסיא, לא הרפה הירשלה מאביו, עד אם הורשה לו לספח גם את שלמ'קה אליו כחבר בלי שלומים.

נפלא הדבר! ה"כבש" הזה, אשר בלמודי ה"חדר" היו כשרונותיו גרועים כל כך, נראה כמוכשר הרבה יותר בלמודים הכלליים. אשר היה משיג בלי קשי מיוחד. והעובדה הזאת שנתה מעט מעט, מבלי אשר התכוונו אנחנו עצמנו בזאת, את השקפתנו עליו. בימים ההם כבר עזבנו את ה"חדר" ואתו יחדו — גם את הגמרא; הלמודים הכלליים וספרי ההשכלה לקחו את כל לבנו, ובמקצוע הזה היה שלמ'קה חבר שוה לכולנו.

עתה אמנם איננו יכול לזכור את תקופת ההיים ההיא מבלי שחוק אירוניה, אך באותה שעה — גם מבלי געגועים. כן, הרבה, הרבה מאד היו שם מהתמימות הילדותית, מחוסר הדעת הבלתי ככר והאמונה העצמית הנפרזה; אולם באותה שעה היו שם גם חם נעורים אמתי, התמכרות לרעיון בלתי מזויפה, אידיאליות מהורה ובקשת טוב, סמוכה על אמונה שלמה באפשרותו של הטוב הכללי הזה! ...

ובנקודה הזאת הסתמן עוד הפעם שנוי אפיו של ה"כבש" מיתר חברינו. בשעה שכולנו היינו מתלהבים בעצמנו ומלהיבים את האחרים בדברים נלהבים ומשפמים סוערים, באותה שעה היה הוא שומע יותר מאשר היה מדבר. גם דבריו היו מתונים ומסוגלים יותר לצנן את החם וההתלהבות... ומדתו זאת היתה סבה לסחלקת נפרצה בינו ובין הירשלה. הם היו עוד דבקים זה בזה, אך מבלי שים לב לזאת, היו דעותיהם מחולקות ומתנגדות כמעט בכל הענינים. שלמ'קה אמנם לא היה מבקש כלל להעמיד על דעתו, ובתשובותיו אשר היו נשמעות במתינות ושפה רפה, היה נראה יותר כמפקפק ולא כמתח בצדקת דעותיו — אולם אי-הבטחה הזאת והתורר הזה היו טרעמים עוד יותר את מתנגדו הנלהב, ובחם נפשו לא היה הירשלה יכול להתאפק פעם בפעם מקריאת רגו:

— רק, "כבש" אתה ולא יותר!

שש או שבע שנים עברו מיום עזיבי את עיר מולדתי דורנישק, ובמשך כל הימים קהם לא שמעתי דבר על אדות ה"כבש", עד אם נפגשתי בעיר הפלך N. עם חבר ילדותי הירשלה. הוא עמד על משמרתו בתור פרוכיוור כאחד בתי המרקחה, ובמראהו היה צעיר כרכי מגודץ; אולם אפיו לא שונה הרבה, גם דעותיו ושאיופותיו נשאר עקרון כמו שהיו, אם גם צורתן החיצונית שונתה במדה ידועה מהשפעת חי הדרך.

כאשר שאלתי על שלמ'קה, נודע לי, כי גם האחרון מתגורר בעיר N. וכאשר הוספתי לשאול למעשהו, הניע הירשלה קרולעצקי את ידו ויען באי-רצון גלוי:

— רק "כבש" הוא, גבר לא יצלח לכל!

ה"כבש" נסה לעבוד בבית מסחר, אך עד מהרה נמאס בעיניו המקצוע הזה ויהי למורה. האומנות הזאת גם היא לא ישרה בעיניו וימצא עבודה בבית אחד הפוענים בתור מעתיק כתבים; אך גם בעבודתו החדשה מצא פסולים ויחדל מכנה.

— איש ישר הוא מאד, — חתם חברי את ספרו הקצר — אך מונבל יותר מדי. הוא איננו מבין כלל את החיים ואיננו משיג את הדבר הפשוט והברור הזה, כי למען פעל על החברה, הנאי הכרחי הוא לרכש מקודם ערך ידוע בחברה הזאת, יהיו מושגיה טומעים כמה שיהיו, אך מבלי מלא במדה ידועה אחרי תביעותיה, אין כל אפשרות להשפיע עליה ולהקנה.

והירשלה, אשר היה כבר לגרינורי פאוולאוויטש קרולצקי, אחו מאד, כנראה, בשמת ההכנה הקודמת, ואין לכחד, כי עטלו „לרכש ערך ידוע בחברה“ לא עלה בתהו. גם לעת פנישתנו הראשונה כבר היה לו חוג מיודעים נכבד מאד; אך במשך הימים, כאשר התחתן באחד העשירים הנאורים, ובנדה הכפול, מצד אביו ומצד היתנו, פתח לו בית מרקחת, אז עלה עוד, ערכו בחברה „מעלה מעלה“.

כן הוא, ההכנה הקודמת“ היתה יבלה להחשב כנשלמה כבר; אולם העבודה והפעולה. אשר היו צריכות לבוא אחריה, לא הוחלו עוד מאיו סבה בלתי ידועה לי. פעם כפעם, מדי בקרי בבית קרולצקי, נדמה לי, כאלו חבר ילדתי מרגיש את עצמו גלאה במדה ידועה מהעפלתו הקודמת והוא זקוק עתה למנוחה, עוד יותר — כהיות משמן גוו הולך ומתרבה, כרסו הולכת ומתענלת והתנועה הולכת וכברו: לו.

ומבלי אשר יכולתי להת גם לעצמי השבון ברור על זאת, היה מראה קרולצקי מעורר בקרבי את זכרון ה„כבש“ ואני היתה נכסף מאד לדעת, מה היתה אחרית ה„איש המונבל“ הזה; אולם הדבר הזה לא עלה בידי, כי גם קרולצקי לא שמע ולא ידע כל מאומה על אדות רע ילדותו.

— הוא היה כודאי לחנוני קמן — השמיעני את השערתו — והוא מוכר עתה באהת ערי המצער פלפלין ועטרן בפרוטות. ההשערה הזאת נראתה גם בעיני קרובה מאד לאמת, ומעט מעט שכחתי את ה„כבש“ ואחרל מהתענין בו.

עוד שבע, שמונה שנים עברו, ולרגל אחו הענינים נודמן לי להתארח שכונות אחדים בעיר המחוז. שם סופר לי הרבה על דבר נודר אחד, מצוין ונעלה במינו, אשר קבוצת ספריו הפרטית נודעה לתהלה בכל העיר, כי אין דומה לה, וכל איש מבקש דעת. החפץ לקרא ספרים חצונים, פונה אל הגודר ההוא, שאינו משיב פני איש ריקם בדבר כזה. אנכי התענייתי כמובן, מאד, בחזון בלתי נפרץ כזה, ובלי קשי מיוחד נודעו לי עוד פרטים מלבנים הרבה על דבר הגודר הנפלא הזה.

בתוך שאר הרברים סופר לי, כי הגודר הזה למד את אומנותו בשנת העשרים לימי חייו ועד העת ההיא עסק במה שמכונה „השכלה“. העובדה הזאת כשהיא לעצמה היתה מלבבת למדי, אך עוד מלבב הרבה יותר היה הטעם, אשר עוררהו — כפי שספרו לי רבים על יסוד הודאת עצמו — לצעד כזה: הוא מצא את ידיעותיו בלתי מספיקות לאחת האומניות, המכונות „חפשויות“. ועל כן החליט להשתמש בהן רק לצרכיו המוסריים... אולם „צרכיו המוסריים“ היו, כנראה, לא מעטים וקמנים, כי במשך יותר מעשר שנים

השקיע את כל ערף משכרתו בספרים, ולספרים האלה הקדיש את כל עתה הפנאי בעבודה.

כן הוא, למרות היותו רק בעל מלאכה פשוט, כל משכילי העיר היו חושבים אותו לאחד „משלהם” ומבקשים קרבתו; אולם הוא, אם גם לא ברח מהכבוד הזה, אך גם לא רדף אחריו יותר מדי. הוא השתדל יותר להתקרב אל בני דלת העם החשוכים, אל בעלי המלאכה אשר לא ידעו ספר כלל או ידעו רק מעט, ובקרב האנשים האלה אשר חשבוהו גם הם לאחד „משלהם”, אמנם עלתה בידו לפעול הרבה... רבים מהצעירים בהם התעוררו על ידו ללמד ספר, רבים מהיודעים ספר במקצת התענינו בקריאת ספרים ועוד היו רבים, אשר נאספו אל ביתו בשבתות ובימי החג והוא קרא לצניהם שעורט שונים... הסוג האחרון הזה גרל וירב ביחוד, עד כי צר ביתו מהכיל את כל הכאים, והדבר הזה המריצתו להעביר את קריאת השעורים ממעונו הפרטי אל בית המדרש של החיטים. זקני בית המדרש התנגדו אמנם בראשונה ל„חדשה” הזאת, אך שמו הטוב בקרב בעלי המלאכה, אשר התימרו בכבוד „חכרם”, עמד לו לבצע חפצו, ואחר, כאשר נגלה הדבר, כי גם רבים שאינם בעלי מלאכה מוצאים ענין בשעורים האלה, לא היה עוד פוצה פה נגדו...

והשמועות המפליאות האלה ענינוני כל כך, שבשבת הראשונה אחרי הדברים האלה החלמתי לסוד ולראות בעיני את ה„פלא”. מקום המועדה לא היה בבית המדרש עצמו, כי אם בחדר סמוך לו, המכונה „בית שני”, וכבואי כבר היה החדר מלא מפה לפה. אנכי נשארתי עומד בפתח. את פני המדבר לא יכולתי לראות, אך את דבריו שמעתי היטב, והדברים האלה הפליאוני לא בחדושם, כי אם באותה ההסברה המיוחדת, אשר נכרה בה הסתגלותו השלמה של המדבר אל השגת שומעיו... הוא לא הטיף, לא קרא. רק שוחח, וזה מובנה, מה מושגה לכל היתה השיחה הזאת!...

כאשר פסקו הדברים והמדבר קם ממושבו, נראו לי פניו מודעים מאד, אם גם לא יכלתי לזכר, איפה ראיתים. ברגע הראשון לא שמתי לבי לזאת יותר מדי ואמר לעוזב את עמדתי, אך הרחק, אשר נהיה פתאם כפרץ כל קהל הנאספים לעבר בעד הפתח, עצרני עוד מעט על מקומי ובאותו רגע קרב הוא אלי ויעמד במרחק שני צעדים ממני. אנכי הבחתי אליו עוד הפעם, גם הוא הביט בי פתאם: שנינו הכרנו זה את זה ובעטל התאפקתי מקריאת המדין:
— „הכבש”!

הנית את רוחו...

ספור טאת

י. ברשדסקי

לשכת שופט השלום של המחלקה השלישית בעיר הפלך N. היתה מלאה אנשים יותר מכפי הרגיל, גם הנאספים היו רבים לא מהמין המצוי בלשכת כזאת; פה נראו רבים מבני מרום העם המקומי: צעירים מנהצים ועלמות לבושות לפי המדה האחרונה. נכר היה, כי איזה משפט מענין ומיוחד במינו עתיד להתברר; אך המשפטים הראשונים לפי סדר היום היו פשימים ומצויים, והנאספים, בני העשירים, אשר מלאו את הספסלים הראשונים, ענו מאד בארך עת ושטמון נורא. הם התעוררו ויצהלו רק למועד הצהרים, כאשר הודיע השופט סוף סוף, כי העירוני יעקב בן חיים ברסוצקי נתבע לדין על פגעו ב„פעולה“ בן הסוחרים לזר אברהמוביטש קרונשטיין.

מקום התובע נפקד, כי מוען פרטי עמד בתור בא כחו; אך הנתבע בא בעצמו. זה היה צעיר כבן חמש ועשרים שנה. קומתו היתה ממוצעת, אך כבנה גוו המוצק, כהפיו הרחבות, חזהו הכולט, פניו השחרחרים והשופיים וכפות ידיו הרחבות והנקשות-- כל אלה העידו, כי כחו רב ואגרפיו מסוגלים למהלומות. במשקע לחייו מצדי חטכו, בכפלי תנוכי אגויו ונחריצים אשר מסביב לצפרני ידיו נודעו עקבות שחור ופיח, אשר לא יכלו להעבירם גם המים ברחצו. ועל פי הסמנים האלה נכר, כי נפח הוא.

כאשר נכנס אל החלקה הגדורה, אשר בתוך בין שלחן השופט והספסלים הנועדים לקהל, נמו אליו מבטים רבים בתשוקת חקר מיידרה; התנפלותו הפלאית והבלתי מבארה על קרונשטיין הצעיר הטילה סערה בחוג מיודעיו הצעירים של האחרון. הם נדברו הרבה במקרה הזה ויחקרו לסבתו, אך בלי כל הצלחה, כי לא העלו בחקירותיהם כל מאומה.

אי ההצלחה הנמורה הזאת עוררה והלהיבה עוד יותר את התשיקה לדעת, והתשוקה הזאת משכה רבים אל לשכת המשפט; אולם נראה, כאלו נגזרה על הפליאה להשאר בלי פתרונים, כי גם ברור המשפט לא גלה כל פרט חדש ראוי לשיבת לב...

הברור הזה ככלל הבייב את תקות הנאספים, אשר טרחו לבוא בגללו ויתענו בארך עת ושטמון בצפיהם לו; הוא נגמר כלו במשך זמן קצר מאד ובלי כל סכסוכים מענינים. גם הקירח העדים שהחמנו, גם מענות בא כחו של התובע — כל אלה נראו מיתרות לגמרי, אחרי אשר הנתבע עצמו הודה על כל פרטי האשמה בלי שום השתממות ורחוי. על שאלת השיפוט: אם התנפל ביום פלוני ופלונני על בן הסוחרים לזר אברהמוביטש ויכהו? — ענה בלי שמץ פקפוק: כן. כאשר שאלו השופט עוד: היתהה לו עלה או מטרה לעשות כזאת? חורו אמנם פניו עד ארניעה, עיניו האצוצות-ירוקות

הבריקו מכער לעפענטיהן וכעין דטמ קל חלף גוו; אולם אחרי רגע דומיה קמן ענה במנוחה שלמה: לא ... במנוחה שלמה כזאת ענה: „לא" גם על שאלת השופט האחרונה: אולי יש אתו דברים להצטרף?

מעצם הרגע שהוא נראו פניו כמאכנים ושפתיו היו סגורות ומהודקות היטב. חזותו זאת לא שנתה במאומה גם אז, כאשר נקראה לפניו החלטת השופט, כי ענש מאכר לשבועים מושם עליו; הוא שמע דומם, ורק כהם הקריאה הרעיש את שערותיו העבות והמכוסרות בתנועת-ראש חזקה ...

רבים מהנאספים המתאיים לדעת, אשר נכזבה תוחלתם מברור המשפט הגלוי, כתרו את המוען בא כחו של קרוגשמיין; אך גם מפי זה לא יכלו להוציא דבר כחפצם ויסורו מעליו באי-רצון גלוי: קשה היה להם להאמין, כי לא זהירות אומנותית יתרה מפריצה את המוען להתראות כלא יודע ולמשך בכתפיו, כאלו גם הוא משהומם לחידה המתומה הזאת.

⊙ ⊙

⊙

קשה היה לאדונים המכבדים האלה להאמין באי ידיעת בא כחו של קרוגשמיין, עוד הרבה יותר היה קשה להם להאמין, לו נסה איש להוכיחם ברצינות, כי לור אברהם-ביטש עיצמו איננו יודע כלל את הסבה, אשר עוררה את ברוסוצקי להתנפל עליו פתאם ולהכותו—ובכל זאת הלא כן היה הדבר בפעל!

בן הסוחרים העשיר והנאור, אשר בבית סוחר אביו היה לו דבר רק עם אדירי הכוחים וכחוף לבית המסחר — רק עם היגו החברה הנבחים השוכנים במעונותיהם המרוחים והמהדרים ברחובות המרכזים — הצעיר המאשר הזה יכל לכל היותר לדעת רק זאת, כי ישנן בעיר סכסכות צרות ונרחות, אשר משני עריהן צפופים בתים קטנים, שפלים ומוהמים, ובבתים הצרים והדלים האלה שוכנים מיני בני אדם הישנים ונבדלים מאד ממינו ומכל בני החברה, הסוכבת אותו ... איך חיים, עמלים ומשהעשעים בני האדם האלה—את הדבר הזה לא יכל, אף לא נכסף לדעת.

אולם מבלי שים לב לזאת, היו הפנות הנרחות והחשכות האלה מלאות חיים, שונים ומיוחדים אמנם, אך מתאימים מאד לרוחם ומושניהם של איהם בני האדם, אשר גם נמוסיהם והרגליהם, מרדותיהם והענוגיהם שונים מאד ומיוחדים במינם. בימות החול בששת ימי המעשה היה איש איש מרוד בעבודתו; אך בימי המנוחה, בשבתות ובחגים היו גם האנשים האלה, ביחוד הצעירים שבהם, מרגישים צורך בשעשועים והתבדרות, ועל פי הצורך הזה נוצרו פה מעין בתי ועד, ששם היו נועדים ס״ה״ן החזק: רכבים, סבלים ובעלי מלאכה שונים, ומ״המין היפה״ — סבשלות, משרתות בית ופועלות כבתי חרשת ...

נפשו להחליט בביתה, כי אחד הצעירים כחוג מיוחדיו של לור אברהם-ביטש לא היה מוצא בשום אופן נחת רוח בבית ועד כזה, אשר מקוטו היה על פי רב בקצה חצר ממונפה, בקומה התחתונה שקועה לכחצה באדמה, בחדר לא מרוח בעל תקרה נמוכה ומערכה דלה מאד ... הוא לא היה יכל נשוא את החם הכבד והאוויר המסחת המלא ריח רטיבות, זעה ועמין; רגשו האסתתי היה נפגע בודאי מהנמוסים המקבלים פה.

⊙

אשר היו נראים בעיניו גסים ומנוחכים כבת אחת ; גם הכרות , הנעשות במקום הזה , ויהר מיני השעשועים היו מעבירים רק בת צחוק של בוז וחמלה מערבים יחדו על שפתיו .

אולם אותם האנשים , שלהם נועדו בתי הועד האלה , לא היו, כנראה, מפונקים כל כך , ולפי תביעותיהם המצומצמות הרגישו את עצמם מספקים למדי . הם בלו פה את עתות מנוחתם , והשעות האלה עברו להם בהתעוררות חדה ועליצות עננ , אשר חרשו את כחם ותעוררנה אותם לעבודה חדשה אחרי יום המנוחה .

בית ועד מטפוס כזה היה גם במעון ינמה בילה הסרפרית של משרתות , והודות לאומנותה של בעלת הבית , אשר היו זקוקות לה רב המשרתות , בבקשן להן משמרת , היה הבית הזה מהיותר עליוס ונעימים במינו , והצעירים בכריהו על פני האחרים . ברסוצקי כבר גם הוא את הבית הזה על פני האחרים , אך אותו לא לכבה כל כך העליצות הכללית השוררת פה ; אותו משכה ביחוד מבשלת צעירה , פריידה רישה שמה , אשר היתה גם היא מבקרת תמידית בבית ינמה בילה .

פריידה רישה היתה כבת עשרים שנה , אך במראה החיצוני נראתה רק כבת שבע עשרה . קומתה היתה למטה מממוצעת , גורת גוה דקה , שערה השחור משפע , פניה רעננים וצבע עורם צח עם חכליל נחמד . במדברה והנועותיה הסתכנו פזיונות מלבבת ועליצות ילדותיות , גם עיניה החומות-כהות , אשר לא היו גדולות במדתן , נראו כמצחקות המיד .

בראשית התודעותם היתה עוד בת כפר גמורה , כי רק זה מעט באה מעיר מולדתה המצערה ; אך גם אז כבר משכה עליה עיני רב הבחורים וברסוצקי לא היה היחיד , אשר בקש קרבתה ויתאמן למצא חן בעיניה . הוא היה רק מאשר טהאחרים , כי נקשרה בו נפש פריידה רישה והאהבהו גם היא ... במשך הימים שנתה הרבה : היא היתה למבשלת כרכית מה"מיוחסות" . היינו , מאותן המבשלות המשרתות בבתי גדולי העשירים ומקבלות שכר הגון , אך כל שכן נבלע באופן בלתי כרגש גם לעצמן במלבושי מדה וקשומים שונים — אולם עקב השנוי הזה לא שנה כלל היחס הקודם בינה ובין ברסוצקי ; להפך , ברבות הימים הסכינו כל בני החבורה לחשבם כ"התן וכלה" גמורים , וכן היו גם בעיני עצמם .

בטחתו באמונתה לו היתה חזקה כל כך , שלא היה עוד מקום כנפשו למין רגשות הקנאה . אשר היו מידועים לפעמים בקרבו בעת הראשונה ; בכל זאת היו גם אחרי כן מקרים ידועים מועזים כנפשו מין רגשות בלתי נעימים , אם גם בלתי ברורים מאד . כדרך רב המבשלות ומשרתות הבית היתה מספרת גם היא פעם בפעם את טאורעותיה ; איך בן הארון , או הארון עצמו צודה לה ומנסה דבר אליה ... היא היתה מספרת את הטאורעות האלה ברוח התולים , היתה מבליטה ביחוד את הצדדים המנוחכים שבטאורע , וכל השומעים היו ממלאים שחוק פיהם ומשמיעים חרורים שונים מאותו הענין . גם ברסוצקי היה שוחק יחד עם האחרים ומתראה כמבודח ; אולם כסתר נפשו עמק היו הדברים האלה שורטים שרשות , ובהיותו מלוה את פריידה רישה אחרי כן עד בית אדוניה , לא יכל פעמים אחדות להתאפק מהעיר : אולי נכון לה לעזוב את משמרתה ? ... היא לא היתה משיבה על זאת דבר , רק שוחקת בקול , והשחוק הזה , אשר היה מביע ברור את כל בטחונה כנפשה ואת כל בוזו לנסינות הארון או בן הארון , היה מרגיע אה כרסוצקי יותר מכל ...

* *

ערב שבת היה אז. ברסוצקי, אשר היה סמוך על שלחן בעליו הנפח, חכה בקצר רוח עד תם סעודת הערב, למען יוכל לעזוב את הבית. הוא התקשה בודאי מאד לו היה עליו לכאר את הנעשה בקרב נפשו ולהביע במלים ברורות את הרעיון, אשר נקבע כמסמך במוחו וינקר שם בלי הפסק; הוא הרגיש רק זאת, כי המצב כבד מנשוא, כי הרעיון מעביר קרה בכל גופו וגורם לאגרפיו להתלכד מכאב ...

כאשר בא אל בית ינטה בילה, היתה הישעה קדומה עוד ואיש זולתו לא היה שם. בעלת הבית השתמשה במקרה הזה לשוחח עמו מעט ב"רציונות". היא התנאה שביתה "מצליח" לזוגים, ועל כן התענינה מאד ב"זוגותיה" והטפל בעניניהם בחשק מיוחד, כאלו היו נוגעים לעצמה ... "זוגותיה" מצדם הכירו היטב, מה טוב לכה להם, ולא כחדו ממנה דבר; בחפץ לב נועצו אתה בכל דבר קשה, הסירו באמצעיתה כססוכים שונים, או בקשו סיועה בפרטים אחרים. ברסוצקי גם הוא לא היה יוצא מהכלל ובעתים אחרות היה שכיח לשוחח מעט עם ינטה בילה בדבר "ענינו"; אולם הפעם היו לו הדברית האלה לא בעתם וישמח, כי נפסקה השיחה מהרה, בכוא פנים חדשות הביתה. מספר הנאספים הלך ורב, החדר מלא שאין שיחה עליזה ושחוק צוהל; אך הוא לא השתתף בצהלה הכללית וישב דומם. פתאם חלף רעיון חדש במוחו, ומבלי הגד לאיש דבר, קם ויחלק חרש מהבית ... בצאתו על פני חוץ, עמד עוד רגע קמן כמפקפק; אולם פקפקו לא ארך והנועה ראש הזקה סמנה החלטה נחרצה. הוא לא חשב את דרכו, אך רגליו הובילוהו בלי הכרה באותם הרחובות, אשר דרכם היתה פרידה רישה צריכה לעבר, ובקרב שני רחובות כאלה אמנם נפגשו פהאם יחדו ...

הפגישה הזאת לא היתה לו בכל אפן מקרה פתאמי ובלתי צפוי: הוא חכה לה ובמחשבתו כמו סדרו גם דברים לתכליתה; בכל זאת נרעש מאד ברגעים הראשונים ומין מבוכה בלתי טובנה ובלתי מכארה תקפתהו כלו. הדברים המסודרים במחשבה כמו נגזו פתאם, ודברים אחרים מצויים לא היה בכחו להשמיע. הוא החריש, אך פניו קדרו יותר ויותר ...

אולם פרידה רישה לא הרגישה, כנראה, בכל הזרות האלה, כי בהיות רוחה צוהלה דברה היא עצמה בלי הפסק ותעבר בדלוגים ובלי השתלשלות מענין לענין, כפי אשר עלה על רוחה. כאשר הגיעו עד אחד פנסו הרחוב. הוציאה מתחת למטפתה צרור מקפל, ובהסירה מעליו את חבישת הניר, נגלתה גזרת ארג חצי כשי צבוע. היא נפנפה את גזרת הארג לפני כן לזיתה ועיניה הבריקו ...

באותו רגע הבריקו גם עיני ברסוצקי, אך ברק העינים הזה לא סמן כלל רגש מעין חדוה. הגו המוצק הזה הודיעו כלו כמו ברטט קרחת חוק והפנים הקידרים קדרו שבעתים ... בחלק-רגע קמן חלפו בזכרון ברסוצקי רגשות מרגשות שונים, אשר סערו נפשו בתקופת העת האחרונה. כמה שמח אז, לפני ששה חדשים. כאשר הסכימה גם פרידה רישה לקבע מועד קרוב לחתונתם, ולהכלית זאת הכנטיהה לקמץ בהוצאותיה ולצבזב את שכרה, עד היות בידה כסום כסף מספיק לצרכי נשואיה היותר הברחיים! ... כמה התענג בכל פעם, כאשר נסכה השיחה על ההכנות האלה, ומקץ שני חדשים, כאשר התליפה פרידה רישה את משמרתה והכוא לשרת בבית קרונשטיין, כמה נעם לו אז

הרעיון, כי זאת היא משמרתה האחרונה, גלגולה האחרון ב בתי זרים! ... שבע הרצון המיוחד הזה גם לו, כי לא שם לבו יותר מדי לספורי פריידיה רישה. אשר ספרה ברוח התולים כדרכה על דבר תעלולי בן הארון, קרונושמיין הצעיר, הצודה לה ומעתיר עליה פתויים שינים. הוא לא שם לבו גם לפרטים רבים אחרים, אשר אמנם נראו לו תמוהים קצת, אך לא נתן להם ערך מיוחד. ככה, למשל, האמין בלי פקפוק לדברי פריידיה רישה כי מטפתה הצואר החדשה כתנת הגבירה היא, והשמייה היקרה ועוד חפצים אחדים, אשר רכשה בעת האחרונה, נקנו בכסף אשר אודחי בית אדוניה מעניקים לה פעם בפעם ביד רחבה. . . הוא לא שם לב גם לזאת, כי ביחסה אליו נראו שנויים וחליפות בלתי מובנים: פעם התיחסה אליו כמו מנבזה, במין קרה וגאון, ופעם החליקה לו והתרצה במין הכנעה יתרה; בכלל נראה, כאלו היא מרגשת לפעמים איו מנוכה בפניו ...

וכל אלה קבלו פתאם ערך מיוחד בעיניו אחרי שיחתו המזורה עם רח'קה השחורה בראשית השבוע. הם נפגשו במקרה. מצדו, לפחות, היתה הפגישה הזאת מקרית בהחלט; מצד רח'קה קרוב יותר לשער כונה זדונית, כי כונה בזאת היתה בולטת מאד ברמזיה, אשר לא היו אמנם מפרשים. אך—שקופים ומובנים למדי ... הוא אמנם לא שכח, כי רח'קה נשאה אליו עין לפניו, ולו גם שכח זאת, כי עתה הזכירו צהלת הנצחון, אשר נכרה היטב בדרכיה; בכל זאת פעלו עליו הדברים האלה את פעולתם, ולא אחת ושתיים במשך השבוע נחת פטישו הגדול על ממיל הכרזל המלבן בעז וחיל מרכים טהרניל, כאלו בקש להלם ולשחק במהלומותיו דבר מה בלתי נכסף ובלתי נעים מאד ...

מין הפין בלתי טכר כזה לשחק ולהלם תקפחו כלו גם באותו הרגע, אשר נגלתה לעיניו גורת הארג, ומבלי תת לעצמו חשבון ברור על מעשרו, תפש פתאם ביד פריידיה רישה למעלה מפרק הזרוע ויקרא בקול צרוד ומור, אשר היה מסוגל להקפיא את דם השומע:

— מי נתן לך את זאת? ... הגידי ...

פריידיה רישה היתה שקועה יותר מדי בהסתכלות הארג ולא הרגישה בכל הנעשה את ברסוצקי עד הרגע האחרון; היא נרעשה על כן מאד, בהרגישה פתאם את מנע היד הנם הזה ובשמעה את הקריאה הזאת, אשר לא בשרה טובה הרכה ... בהלה, מנוכה ומרך לב נראו במבטה, אשר נטה לעבר פני ברסוצקי, אך לדבר דבר לא היה בה כח ...

— הודי ... אמרי ... זאת, כל אלה נתונים לך מידו!?! ...

היא רעדו כלה כעלה נדף, בקנה זרועה כמו השמה מועקה ונשימת ברסוצקי הבווערת כמו להמה את פניה ... ברגע הנורא ההוא אולי התמלטה מפיה מלה אחת, אך היא לא זכרה עוד אחרי כן דבר ... כאשר שבה אליה רוחה כמעט התכוונה, כי גורת הארג מתגלגלת לרגליה וברסוצקי איננו עוד על ידה ...

ברסוצקי היה כבר רחוק מהמקום ההוא. גם הוא לא יכל אחרי כן לזכור לעצמו, השמע באוזניו אם רק הביין את הדבר המר? ... אך באמת הן אחת היא. ברגע הראשון

הרתיח קצף נורא את דמו ורגש משטמה עזה אל פריידיה רישה הרים את ידיו למהלומות בלי רצונו. עוד מעט ואגרפיו העצימים נחתו בכל תקף על גוה, אך באותו רגע התחלף רגש המשטמה ברגש שאט נפש... הנערה הזאת, הרועדת כלה ונטונה כפחד, נגעלה פתאם בעיניו כל כך, שלא רק לנגע בה, אך גם להשאיר בקרבתה לא יכל עוד...

מבלי כל דעת והכרה, רק כנרחף על ידי כח חיצוני, התהלך זמן רב ברחובות, ובאפן מכונתי כזה שב גם אל בית בעליו אחרי שעות אחדות, כאשר הרגיש ברגש טבעי לאות גפנית עצומה ואפיסת כחות מחלטה. שנתו בליכה היתה חזקה, אך כבדה מאד: פעם בפעם היה מקיץ מחלומות מ ב לים, ככדים ומדכאי נפש, ובכל פעם היה גופו רטוב בלו מיעה קרה... בקומו בבקר משנתו, לא ידע אף דבר אחד מכל חלומותיו המענים; אך בנפשו הורגשו עקה נוראה ומין רגז בלתי מיבן נגד כל והכל... הרגז הפנימי הזה היה בלי ספק סבת קטמתו עם בעלת הבית בגלל נקלה, אשר בעת אחרת לא שם גם לב אליה. מהסבה הזאת היתה בלי ספק גם קטמתו עם חברו הפועל, השוכן אהו יחרו בבית בעליהם—קטמה, אשר הוחלה גם היא על נקלה בלתי חשובה, אך כמעט שכלתה במהלומות אנרוף, לולא השכיח חברו לותר על שלו...

ברסוצקי אולי לא הכיר ברור, אך במדה ידועה לא יכל לחדר מנפשו את אשמתו בשני המקרים האלה, וההכרה הזאת הגדילה עוד את הרגז הפנימי. בינתים כלתה סעודת הצהררים של שבת. בכל השבתות היה הולך אחרי הסעודה אל בית יענטה בילה, אך הפעם לא יכלה גם לעלות על דעתו כזאת, גם להשאיר בבית בעליו היה כבר ממנו. הוא יצא על כן להתהלך ברחובות בלי כל מטרה...

הוא התהלך זמן רב. פעמים אחדות קצה נפשו בהליכה הכמלה בלי משרה ויכר אל בתי משהה, אך השתיה ביחידות לא היתה מסוגלה כלל לברר את רוחו, אשר חבלה יותר ויותר... היו רגעים, אשר היתה תקפתהו סערת חמה נוראה ובלתי מתארה במלים, וברגעים כאלה היה מרגיש בנפשו טעין תשוקה להלם ולשחק את כל הבא בידו; אולם אחרי סעודת כאלה היתה באה פעם בפעם מין שקטה של דכרוך נפש גמור והעדר ענין מחלט, כאלו הכל מת מסכיב, כאלו גם הוא איננו חי בפעל...

במצב נפש כזה היה גם ברגע ההוא, כאשר נשא עיניו במקרה וירא במרחק צעדים מעטים ממנו את קרונשטיין הצעיר, אשר הלך לקראתו בלוית עלמה לבושה פאר... עד הרגע ההוא לא תפס הצעיר הזה כל מקום נכבד במחשבותיו. הוא זכר רק את אשר עוללה פריידיה רישה ואל גוף אחר זולתה לא היה לו כל ענין; אולם מראה הצעיר המנהיג והצוהל בחכרת עלמה מחוג חברתו העיר בקרב נפשו פתאם רגש חדש וטוור מאד... הוא לא הכיר בעצמו את הנעשה אהו, אך מין כח אדיר, אשר אי אפשר היה להתנגד לו, משכו וירחפהו הלאה, ישר נכח הצמד התולך לקראתו... והצמד פגע ביניהם בעמוד הודעות ויסר מעם הצדה לקרא איוו הודעה... באותו רגע קרב גם ברסוצקי עד העמוד מעברו השני, ומבלי תת לעצמו חשבון, מה עוררתו לזאת, עמד גם הוא כמו לטען קרא, אך עיניו היו נטויות בלי רצונו אל קרונשטיין...

מה קרה ברגע הקמן ההוא ומה נהיתה ברגעים אחרים כן? — את זאת לא יכל גם ברסוצקי עצמו לברר. הוא זכר רק זאת, כי עמד סמוך מאד לקרונשטיין, והאחרון הפנה שכמו ללכת ומבלי משים דחפו בורעו... מעצם הרגע ההוא אבדה הכרתו והוא הרגיש רק אחה, כי אנרפיו הולמים ודשים דבר מה שגוא וועום מאין כמוהו—והדישה הזאת משהו לו ענג גדול, אשר אין לתאר במלים... מעברים שונים עלו קריאות

וצוחות, מסכיב נראו פנים שונים וידיים רבות תפשו בו; אך הוא לא ידע ולא הרגיש מאומה ...

כאשר שבה אליו הכרתו, ראה את עצמו נסחב על ידי שומרי פוליציה אחדים וטוקף להקת אנשים שואנה. רגע אחד הביט על סביביו בהשתוממות, אך ברגע השני כבר שער ויכן את הכל ... מאותו הרגע לא היה עוד כל צורך לסחב אותו בכח, כי עמד הבן על רגליו ויצעד הלאה.

הוא ידע את הצפוי לו כביה פקידות הרבע, אשר הוא מובל שמה עתה, הוא שער בקרוב גם את הענש, אשר ישים עליו שופט השלום אחרי זמן מה; אך הוא לא הרגיש כל הרטה: הוא הגיח את רוחו!

הירא וחרד.

לֹאֵשׁ לִי הַקּוֹרָא לְאוֹן בְּן פֶּלֶת
אֵל נָא לְכַלְמָה תִּתֵּן אֶת כְּבוֹדִי;
אֲמַנָּם רַבִּים יִשְׁפְּכוּ עָלָיו קָלֶם
כִּי עַל עֲנִי וְדַל לֹא יִחְמוֹל מְעוֹדוֹ
כִּלְי הוּא, יֹאמְרוּ, גְּבִיה לֵב וְחֹסֵר דַּעַה
כָּל יָמָיו יִבְלֶה בְּזוּמָה וְהַבָּלִים;
נִשְׁקָה הוּא לִקְחַ עֲשָׂרָה לְמֵאָה
וְאֵלֶּה פִּיהוּ מֵלֵא כְּאֶחָד הַנְּבָלִים
אֲבָל לְעַמַּת זֶה לֹא נֶאֱוָה תְּהַלָּה
כִּי בְּדַרְךְ הַחֲרָדִים כָּל צְעָדָיו נִכְוָנִים.
בְּשִׁפְפָה הַעֲבָרִית לֹא יִבִּין אֵף מְלָה
וְתִכְלִית שְׁנֵאָה יִשְׁנָא אֶת הַצִּיּוֹנִים!
כ. מ. ליטעו סזי.

גרגרים.

ס א ת

א. שולמאן.

עזרת סופרים.

כל אשר פעלו ועשו רבים נדיבי לב בתוכנו בחסדם ואמתם בכל עת עם הספרות, כל אלה הן חרותים הם על הספרים הרבים והשונים אשר ראו אור על ידם, וברכה לראש מ ש ב י ר — הן פתגם נודע הוא לכל י, אך גם ידי הסופרים רבות עמלו בה וגם שכתב רב והיא מאד, לא רק שחולל רוחם את ספריהם, אשר כל כחם הקדישו להם ועתותם, כי אם גם בעמל נפשם להוציאם לאור ולחלקם ולהפיצם. ורבים הם אשר כתתו רגליהם מעיר אל עיר וממקום אל מקום, גם בארצות מרחקים ² למצוא מוצא להם לכסף, אך למען היות לא ידם להעלות ער „מוכח“ או „מכבש“ הדפוס את פרי רוחם ולא חשבו למענם מכל עמל נפשם. אף כמעט בכל עת הצליחו במעשיהם וידיהם לא שבו ריקם, כי רבים הם אשר חוננום בחסדם ובנדרתם תמכו בידיהם, עד כי במעשיהם עוררו גם לב אנשי מרמה, אשר ככחש סבבו ערים ויושביהן וספריהם בידיהם לכסות עינים למעשי צדקה שונים, וכאבי „הבוגרת“ הנודע, אשר עתה עת דודים ארכה כימי אנוש, וכל עוד רוח בקרבו לא לא חדל מדפוק על כל דלת עם ספרו ולעורר לב „לנרבות“.

כמעט כל הספרים כאלה יצאו חמושים בהסכמות שונות, מעשי ידי נאונים אדירים

¹ רק אחדים נקרא פה בשם, ספרים השונים כתוכנתם גם מומנים שונים ומאזרות שונות. כן הם' עולת שמואל לר' שמואל קונפורטו (שלוניקו 1559), עולת שבת לר' יואלן' שועב (וויניציאה 1575), שמן הטוב לר' שמואל אהב יחד עם הם' זקן אהרן (שמה 1617), ארבע מרשים לר' יששכר בהמקובל ר' אלחנן (פסד"מ 1681), אשל אברהם לר' מרדכי אשכנזי (פירודא 1701), אבק סופרים לר' אברהם קונקי (אמשט' 1704), הנותן אמרי שפר לר' אליהו בן חיים (פסד"מ 1713), ברית שלום לר' פנחס מוואלאנאו (שמה 1718), בית שלמה לר' שלמה ין' חסון (שלוניקו 1720), אש דת לר' חיים אלפנדרי (קונסטנדינו 1723), עתי ידות להר"א חזקוני (אמשט' 1726), עץ חיים לר' חיים אבואלפיה (אזמיר 1729), התשב"ץ, (הזולת ר' מאיר קרשקש, אמשט' 1741), עמק הלכה לר' מנחם מגלי (פסד"א 1748), חידושי הרשב"ץ (ליוורנה 1745), מענה אליהו לר' אליהו מסינשוב (זאלקווא 1758), מסורת סיג לתורה לר' מאיר בר' חודרוס (ברלין 1671), מחנה יאודה לר' יאודה אשכנזי (שלוניקו 1793), ועוד ספרים כאלה וכאלה, אשר אם נחפז להביאם כולם, הן לא יכילם גם ספר.

² כדברי הר"א קונקי בריש ספרו הג"ל, בשלמו תודה כמו פיו לקהלות הארצות אשר היטיבו לעשות עמו בעברו כמותן: „לכל הקהלות באיסליא, ברומיניא, זרפת, הולנדיה, אוספריה ופלין, לכלם אקוד ואשתתיה, הסדיהם וברשי* וט': גם מדעה המליה: איקלע לאתרן וס'.

אנשי שם, וכפלים היו לתושיה. כי גדרו הדרך בעד מדפיסים זרים לבלי פרוץ
בגבולם, כי במארה נארו בתוכן ובמוראים גדולים — ופורץ גדר ישכנו נחש, אף פנו הדרך
לפני עושיהם ומחולליהם בתהלתם כפיהן וכמדדן אל חיקם כבוד רב. כי עוד רבים או
לאטונה גברו, ודברים כאלה עוד נחשבו להם לעדות נאמנה ועליהם נתמכו, אף רוב
הספרים מלאו עדנה דברים הנוגעים להאמונה והדת, ועל כן חשבו להם לצדקה להמוך
בידיהם ולהעניק להם נדבהם. בלי יחל לשכר ובלי קוות גב לכבוד לראות שמותם תרותים
על הספר בין „הבאים על החתום“¹ כאחרי כן. כי אם מפני אמונתם לכד.

כי כל אלה שגנו בקרבנו מאז ולא דרך הספרות לפנים דרכה גם היום, כי לא ידע
זאת? כי אין דורש עוד ואין מבקש אותה, אין חונן ונוהן, אף תחת כבוד הן ינחלו אנשי
מעשיה רק קלון. כי לא תכס עוד האמונה עליה ולא תעטה סעטה קדש כאז, אף חסרת
אונים היא לעורר הלכות לה בפעלה ומעשיה. יען כי אין דבר בה אשר יהי דרוש לחפץ
ואשר יקר ערכו באמת, כי רבה בה העוובה מאד ותעלולים ימשלו בה. אף אין תקוה, כי
ישונה מהר הדבר ורבים ישובו ודרשוה שנית בכל לבבם. כי במה נוכל הועיל לה ולגהות
מכנה מזור? התועיל לה העצה היעוצה, בבקורת נמרצה אשר תביא במשפט כל מעשיה
ואשר תסיר מכנה כל סיגיה, למען עורר שנית האהבה לה? וכמעט הן יזכירנו הדבר
מעשה הסנים, אשר למען תת מורך בלב האיוב, יחרתו על גבי בגדי אנשי צבאם
דברים במוראים גדולים להזוירו במ לבל קרוב אליה כי בנפשו הוא, בלי ראות ובלי
התבונן, כי יוכל היות, כי לא ידע האיוב קרוא סנית. מה הועיל לנו בקרת, אם אין מי אשר
יקרא אותה? כי נכעטו ונצערו לדאבון לבבנו יודעי שבתנו, ואין דורש ואין מבקש ספרותה
על כי אין סבין אותה. רק אם ישיתו לה בני הנעורים לב באמת, אם בכל לבבם ישתרוה,
והדור הבא לא יתהלל עוד באפם דעהו קרוא עברית כאשר נשמע מפי רבים מנעורינו היום,
רק אז יהיו גם דורשי ספרים כתובים עברית לא לחזון יקר, ואז לא יהי גם מקום עוד
לבחברים רודפי רוח וכתבי עמל, ורק אז יוכלו גם הסופרים אשר דעה וכשרון להם באמת,
להפיץ סעינותיהם חוצה ולהיות במעשיהם לברכה בקרב הכפרות².

¹ גם התחילה הזאת כנודע, נחלת זרים היא ומולאה מאמנע המאה ה"ז לערך, כי הספר הראשון
שדפס בעזרת „חומים“, הוא הפוליגלוסה האנגלית, לונדון 1657. ועי' ע"ז בהספר
Bibliografische Nachrichten מאת Aeter וויטן. F. C. 1779 ג' 53.

² כי לא אך הפרזה לכד כל דברינו פה, זאת הן יורונו למדי מעשי החכרות להוצאת ספרים, אשר
ישבו בחוכנו זה שנים אחדות. כי מי יחוש ומי ידע את אשר אתן, ומי יתבונן אל הטוב הרב הזפין בהן?
הן לזן עוזרים ותומכים ודי בכך באמת לפי פעלן ומעשיהן? ומכל אלפי רכבות ישראל — כן
ירבו — הן אך מתי מספר הם אשר עוררו לבבם להן ואשר ידם תכון עמן. והיה כן גם לפני?
האם לא קם לנדיבות בעד ספרותו כל העם כולו? וגם כהיות עוד מחיר הספרים יקר מאד, לפני
היות עוד הדפוס, הידע איש אז מהסור כס? ועדים הם הספרים הרבים אשר נמלאו ככל עת כיד
חושפי התורה בנתי המדרש גם בהישיבות, או הנחשה כסוף להאמין למראה המון הספרים החדשים,
אשר כעשכ ויעלו לעינינו מעפר הארץ, כי רבו דורשיהם כגנת ובי אך לברכה הם לעושיהם? ועין

אשה בכל אלה.

אף כי טוב גורלה ונחלתה שפרה עליה, כי למרות כל „זכויותיה“ אשר נגרעו ממנה, הן היא לברה השוררת בבית, כן גם בקרב החרבה, וממשלתה שפוכה היא על פני כל, אך לא טובה היא נחלתה באמת ורע גורלה במשפט אשר יחרץ עליה על מעשיה והפקדה במ אף לרע. כי בעוד אשר אין פוקד עון על מעשה האיש בכגרו באשת בריתו, וכמעט אין דובר דבר, הנה גדול היא עונה מנשוא, בהלכרה גם היא כמוקשי תאותה וחרפתה לא המחיה עיד; אף כי לא כן חשבו גם העמים העתיקים. כי הם לא שמו פדות בניניהם והחוטא גם החוטאת יחד נשאו עונם. כן דשו בשומים המצרים הקדמונים את האיש אשר התמכר לתאוה כזו, עד צאת נפשו, ואת האשה יכרו לכשפט בכרתם חוטמם, למען שיטה לדראון לכל רואה. וההודים הקדמונים שמו את החוטא על כסת ברזל לזהם לשרפו חיים עליה, ואת החוטאת נתנו לברות לשני כלבים עזי נפש. גם בקרב הגרמנים הקדמונים יסרו את שניהם יחד מוסר אכזרי, וחק הוחק לאסרם יחד החת והעץ ולכרות להם מתחם קבר. „אשר ארכו הוא שבעהים מאורך כף רגל איש“. גם לפי חקי תורתנו הן יומתו יחד הנואף והנואפת. ולכל אלה הן ישחק היום בן החרבה החיה, יצחק וילעג ואין מכלים, ואף כי גם נפש החוטאת לא תמוג עוד בעונה, כי לא יעשו עוד גם בה שפטים גוראים כמו אז, אף לא יעשו עליה גם דרפה כזו, כבאנגליה מלפנים, אשר בהגלות עונה. הרכיבוה על תיש שחור, פניה סמול אחריו ונכו בידה, וכה הובילוה ברחובות עיר, בשוררה כמו פיה את השירה הזאת לאמר:

פַּה הַגִּי,	חֲרָפָה וְגִדּוּפִים,
עַל תִּישׁ שְׁחֹר רוֹכֶכֶת,	וּמַפְנֵי תִזְנוּנִים מְעַבְדֵי,
זוֹנָה תִזְנוּנִים אֶהְבֶּת.	זְנַב־תִּישׁ לְשַׁעֲשׁוּעִים בְּיָדֵי.
כִּפְנֵי נְאֻפִים,	

אף כי כל אלה חדלו ממנה ויד אנוש לא תגע עוד בה לרעה, אך מכל עברים הן ישליכו שקוצים עליה ושמה כנואץ הוא בפי כל, וגם כבוד ביתה ועשרה וטרום שבתה הן לא יעצרו כח לכסות על חרפתה.

אף ידי מי לא חלו בה, בהאשה האמללה, ומי לא שגן לשונו כחרב נגדה? הן מלאה ממנה הספרות כולה, ובפתגמים ומליצות ושירים ועוד הנתן לשמצה בתוכה, לאלה ולקללה ואין מעצור בעדם. כל לשון תרשיענה וכל עט יגל עונה וחרפתה, וכל מעשיה אך עמל ואון הם. כל דבריה אך כחש וערמה ואך רמיה הצמיד לשונה, גם עדיה אשר

כל אובך עמו הלא תדמע דמוע בראותו את אשר נגד עיניו באמת, את הכזו אשר יכזו אותם והחרפה אשר יעשו על הספרות, ולא מחיר כדס כי אס נדבות, נדבות אשר אך כעס ומאזוכים חזן, ולגנייס הס כמעט כעני כל, וספרות אמללה כואת הכזויה וגמאסה ועטובה, ספרות מחורת על הסתרים, הכולל קוס? היש לה תקוה? — לכבו ימוג מיגון בזכרנו כל אלה ונפשו עלינו תהעטף.

עליה הן אך מוסת און גם הוא וחמאה, כי אך לשוא התיפה, אך לבקש עונבים לה:

אַךְ אַחֲרַת הַיָּא בְּתוֹךְ מַעֲיָה. בְּכָל יַעַת הַיָּא רַק מִתְחַפֵּשֶׁת, תִּכְבֶּה רַק יַעַת זֹאת מִבְּקִשָּׁת.	אַף כִּי עֵין אִשָּׁה בּוֹכֶיהָ, יָדַע בְּעֵלָה הוּא אֶךְ רַמְיָה, גַּם כִּי תִבֶךְ כְּמוֹ בְּמִכְאוּבֶיהָ.
---	---

תִּדְרַעְנָה עֲנוֹת־צָדֵק, אֲמוּנָה וְתוֹם, אִם כָּל הַיּוֹם לִגְבֹר תִּשְׁוֹקְתִן, וְעֲנָבִים בְּלֶכֶן הֵן כָּל מִזְבְּתֵן.	הִיא! אִיךְ גַּפְלַת שְׁחוּחַ, תּוֹמַת אִשָּׁת. מִי יִרְאֶךְ וּמִי יִדְעֶךְ הַיּוֹם? הִיא! אִיךְ תִּדְרַעְנָה עוֹד נָשִׁים בּוֹשֶׁת.
--	--

בְּאַצְבָּעוֹתֶיהָ תַעֲד טְבַעוֹתֶיהָ, וּבְכִיתָהּ אֵין לָחֶם גַּם לְעוֹלָלֶיהָ. אֶךְ פַּחַשׁ עָמָה, עֲרָמָה וְרַמְיָה. אִשָּׁה סוֹרֶרֶת, אִשָּׁה הוֹמְיָה.	כָּל אִשָּׁת פְּתִיּוֹת שְׁנֵי לוֹבֵשֶׁת אֶף לְהִיּוֹת כְּנִבְרָה הִיא מִבְּקִשָּׁת. רֵאשָׁה כְּפִרְמֶל בַּפּוֹךְ עֵינֶיהָ, וּמִרְעַב הֵן נִקְיִין אֲנִיָּה.
--	---

בְּעֵבּוֹתוֹת עַל הַמִּשְׁפָּצַת, אֶת שְׂדֵיהָ כֵּן לּוֹחֶצֶת, אֶךְ לְמִצּוֹא חֵן מִתְאַמְצֶת... בַּת מְבִישָׁה כְּזוֹ — אֲנִידָה, בְּשׁוֹטִים מִתְבַּל אֲנִידָה" ...	הֵן לֹא תִדַע עוֹלָה בִשָּׁת, כִּי לְכָל אִשָּׁה מִצַּח נְחֹשֶׁת. תַּחֲשׂוּף חֲשֵׁפָה כָּל בְּרִיָּה, גַּם בְּקֶרֶב מְקֹדֵשׁ אֱלֹהִיָּה. כֹּה יוֹל בְּשָׂרָה בְּעֵינֶיהָ!
---	---

גם בהתוצאות האחרות האלה מספר ישן נושן, אשר בו הוסר כן "האווילית" (1) על כל מעשיה, הן רי דברים לראות באיזו לשון ידובר בה והמשפט אשר יחרץ עליה. והאם לא אמללה נפשה מאד באמת? האם לא תקולל בארץ חלקה? — אך לא נוכל בכל זאת להעציב לבבנו, ולהגות אך נכאים לשברה. כי אמנם רבו גם מכבדיה ומעריציה ומכל עברים אך מוקמר מוגש לה, הן למענה שוכבו כל משוררי האהבה ולה עוררו מיתרי כנוריהם הנפלאים, וגם למרות הדברים המרים עליה גם בספרי קדשנו, הן יהולל שמה

Die Narrin (1) הנחלק למרקס זונים, ונראש כל אחד מתנוסס הוא השם הזה: Die Spiegel Narrin, Die betrügerische Narrin, Die gesellschafts Narrin, Die verhur... die mannessüchtige, כמו Die Eifersichtige Narrin etc. die stink... Narrin, ועוד תארים ממודדים כאלה.

כאר גם בתוכם וכתהלת אשת החיל הנודעת, אף גם בתוכם שיר האהבה „שיר השירים“, הנשגב והנערץ על כל. ולא רק במ לבד, כי גם בכפרותנו התלמודית הן תנחל כבוד, למרות שננה גם היא לשונה נגדה, והור והרר יעטרנה גם בתוכה⁽¹⁾. גם בקרב שאר סופרינו, הן נמצאו יחד עם בוזיה וכנאציה גם רבים אשר יהללוהו כמו פיהם ואך רוכס על לשונם⁽²⁾. ואיך נוכל איפוא להתאונן על גורלה כי מר הוא? אף כי אין מי ידע בכל אלה למי הצדק ולמי נתן יותר אָמון, אם לסחרפיה ובוזיה, או למעריצים שמה, ואך שוא נהאסין למצוא פשר. שאלה היא ותהי לשאלה⁽³⁾.

העמק שאלה.

לדרוש ולחקור לדעת הכלית כל דבר — הן יבקש לב חכם, אך בהעמיקו חקר, יהעשה לפעמים מני דרך ותהה הוסיף דעה יוסיף רק אולת. נתבונן נא רק אל השיטה

⁽¹⁾ עי' בהכרמל חלק ח' בדברי ה' רייכמאן, במקום יציא כל המאמרים ע"ז בהתלמוד לשנס גם להסד. כן גם במהברתו של הר"י ווייסכערג בש"א על שאלת הנשים לפי התלמוד, הכתובה בטוב טעם ודעת והראויה גם להעמקה.

⁽²⁾ כל הספרים האלה אסף וקבץ הרמ"ש במהברתו בשם Zur Frauenliteratur, ספרים נשמות שונים, כשוא הנשים, אהב נשים, מנן האנשים, מדיני אשה וכו' (גם בספרו האטלקי Letteratura delle Donne יבוא זכר אחד מהם בשם דרושי הנשים לר' משה אלמורשינו, אך כנראה, אינו עוד במציאות). כי לא נקו שני הדלדים גם יחד מהפרוות, דעת לנכון נקל, ופתגמים אחרים הם, ביהוד כפי בעלי הויסר, מתמיהים, כהפגנס למשל: אם תמצא עורב לבן, כן תמצא אשה כשרה נשים מלך הגלות, שאם אין ערוה ממש, יש מעשה ערוה (בעל ששן עדות בשם הקנה) ועוד כאלה. (גם בעיני הפוסקים, כנודע, גדול הוא החשד, וכהמליצה השגורה בפיהם: חבל כדורות הללו שיש נשים פרוצות וכו' ועיין כל השקלא ועריא ע"ז בהם' נבורת אנשים לאבי הש"ך). ואף כי לא התהוללו גם אלהנו מעולם בהיות הנוראות על המכשפות, אשר העלו על מוקד נפשות תמימות רבות בקרב זולתנו, אך במציאותן הן האמינו גם רבים מגדולינו, גם התאמנו לתת טעם לזה (שמעון הס השדים אל הנשים, גם מלא הכסוף בהן יותר מכל, שהוא לפי שפלות ופחיתת מדרגת הנוף שלהן וכו'). ספר החיים לר' חיים בר' בללא, אהי המהר"ל מפראג), ואין פה המקום להאריך עוד בזה.

⁽³⁾ על הנשים המלומדות בקרב עמנו עי' בדברי הרמ"ש בהמזכיר חלק י"ט, וביחוד בספרו של קאז'ז'ערינג Die Jüdischen Frauen כן גם נה' Das Jüdische Weib מאת זאידל רעמי, אשר אמנס רובו לקוח הוא מהג"ל גם מדברי כרמולי. והנה מדי דברנו נעיר עוד גם על ההלכה שהביא הרמ"ש במהברתו הג"ל, כי אשת הרופא ר' ברוך ייטליש כפראג היתה אחת הארוכות הנודעות, ובבוא פעם איש אורח לבקרו המעירה עליו פחים ונפרית, עד כי מחר האיש למלט נפשו, בהספיקו רק לחרות בנחר על השלחן המלות: ברוך רופא חו"לם, דבר אשר היה לפלא בעיני הארורה וכשבו בעלה הביחה והיא הציקתה להניד לה פשר דבר, אז גלה אונה מהסוד כי היא מוצא ולא מוצא, וכהדרוש הנודע. מעין ענוה יתירה והכנעת הבעל האמלל תחת היד הנטויה עליו, תראנו גם כתובת אחת על גב ספר כספרי כ"י מיינכען, שהביא נ"כ הרמ"ש בהקאולוג שלו מספרי בית העקד הג"ל, כוו: „יום א' אלול האט מיר אשתי גינעבין א' אהר פייג, ווייל איך האב זי ניט גיוואלט צ'יט זיין אז לאנקין מיט איר מוטר“, דבר אשר אמנס היה למפקד עון ככל עת, (הגרמנים הקדמונים יסרו למשפט את האיש אשר הכתוה אשתו, בהסירם הנג מעל ביתו), וגברא דנטי קטלוהו הן היה למלה גם כפי התלמוד.

הגורעת בשם השלטיקה, פדי התועי ימי הבינים, אשר גם גדולים חכמי לב שנו באהבה, ואיך נואלו יחד ונבערו! אנשים נודעים לשם כדונש סקאטוס, פטרוס לומר רדום, טומאש מאקינז, בונאנסורה, אלכסנדרוס מאגנוס ושאר כל הנגי דעיה וחושבי מחשבות עמוקות, איך נתעו יחד בני דרך, העמיקו שאלה בדברים אשר אין חפץ בהם ואשר כל ערך אין להם ועליהם הלך כל כלי מחקרם! כלם נוכחו יחד, חקרו, דרשו, הרחיבו כשאול שאלותיהם, בלי דעת מה ולאיו הכלית היא ולאיה חפץ, וכלי הבין גם איש שפת רעהו נלחמו יחד מלחמת שפתים עזה, השליכו איש בראש רעהו כל כלי מפצם, ובמעקשי הגיון וחקר נפתל מלאו ראש כל קדים ורוח. עד כי בכל מעשיהם הראו רק זאת, מה מצער הוא הכרחק בין דכמה לאולת וכי מהנשנב עד הוללות אמנם רק צער אחד לבד הוא. ורק מעטים הם חכמי לב, מתי מספר, אשר אמנם התבוננו וידעו, כי אך כאפע הם כל מעשיהם ותהו ושוא נסכס, ועל כן שמרו מחסום למו פיהם, או השמיעו גם הם קולם ובלשונם דברו, אך למען התל בהם ולהתם לצחוק בדבריהם.

כי לא נפלינו גם אנחנו מכל אלה, וכי גם נכפרוהנו התל למודית — כי רק עליה לבד נדבר פה — נמצאו רבים כאלה. הניעטיקים הקר על לא דבר והמכבירים מלין ללא יועיל, אשר אחרי כל קשי ירדפו ומוין נדף ונס בחפניהם יאספו אך קדים קרוח, זאת הן יוכל כחד רק האיש אשר טחו עיניו מראות... אף גם בתוכה הן נמצאו אחדים אשר הכירו וידעו כל זאת, ועל כן לצון הדמו להם גם בדבריהם. כן, השאלות הנפלאות בפי רבי ירמיה, אשר עוררו עליו גם חמת השומעים, עד כי הוציאוהו סן הבית כחוקה, גם שאלת פלימו את רבי על האיש אשר ראש כפול לו: באיזה מהם יניח הפלין? אשר עוררה חמה גם היא, גם שאלת קרנא את רב: מנין למילה שבאוהי מקום? יחד עם השאלה הנפלאה „כפיוס” התרנגול את התרנגולת: מאי קאמר לה? גם המון השאלות אשר שאל ר' זירא את רבי יהודה „כדרוה בדיחא דעתיה” ועוד כאלה, האם לא לאות הן כי כן הוא? והאם לא הצדקה לנו בכל אלה, לחשוב גם את שאר הדברים אשר זרו בעינינו, כרבות מהאגדות התמוהות. רק לדברים כאלה, רק „למילי דבריהותא” לבד? נסורה נא וגראה.

על השאלה על הניאל, אנה פנה הלך אחרי הנצלו כגוב האריות: ודניאל להיכן אול? נשמע תשובות נפלאות כאלה: למיכרא נהרא רבה בטבריא. בטבריא אשר עוד לא היתה ולא נבראה! לאהויי בורא דאספסתא, הוא המענה השני, כלאכה אשר אמנם יותר קלה היא מחפירת גדר גדול, אך לא לכביר רב לאיש-חמודות, אך הנחמד עוד יותר היא המענה השלישי! לאהויי חזירי דאלכסנדריא על מצרים! מאלכסנדריא, אשר עוד לא היתה ולא נבראה היא ולהוביל חזירים! ועוד לא ידע רוח השואל השקט, כי עוד יוסף העמיק שאלה: איני? וההניא תודום הרופא אומר: אין פרה וחזירה יוצאה מאלכסנדריא של מצרים שאין חותכין האם בשביל שלא תלד? וזמרי אייתי בלא דעתייהו! ומי לא יראה בכל אלה, כי אך התולים עמם, וכי כל התשובות הנפלאות רק לענ הן על השאלה הנבערה, על דניאל להיכן אזיל? כי מי יכול לדעת באמת מקום זה אליו פנה, אם אין מזה דבר אף לא חצי דבר בספרי הקדש? — לא נדע נאמנה, אם גם היות הנפלאות בפי רבב”ה אך

¹ גם התשובות הנפלאות על השאלה לפני כן: והנני מושלל ומזירה להיכן אזיל? לא אך חמיק שמן, וכמענה שמואל: כי ברזק טכני! כמיתח משונה כזו, ואחרי הנם הגדול טעש נהם זה מעט! והוא

התולים גם עמן, אך אם לשמע אחת מנפלאותיו, על האי קרוקא, יקרא אחד השומעים דבריו: אי לאו דהואי התם לא הימני! לולא הייתי שמה לא האמנתי לדבר! או אין זה כי אם לענ בפיו, גם לענ נחמד, כי במה יכול באמה לשים לא ל יותר את הגומאית הנוראות האלה, כאשר „כנבית עדות” הוא? גבית עדות כזאת נראה גם במקום אחר, והוא, בהוכיח על המתים שהחיה יחוקאל. כי ר' יהודה יחזה דעתו הצלולה, כי אך משל היה, אך לא כן יחשוב ר' אלעזר בנו של ר' יוסי הגלילי, בחשבו הדברים כפשוטם, וכה יפריו הדבר בפיו: כי עלו לארץ ישראל ונשאו נשים והולידו בנים ובנות? ולדבריו עמד ר' יהודה בן בתירא על רגליו וקולו השמיע לאמר: אני מבני בניהם והתפילין הללו שהניח לי אבא מהם! כי לא נמצאה בידיו מגלת יחס כזו וכי יוכל לעזור ספק גם הדבר, כי עברו התפלן בעינם מוכן יחוקאל עד אז, זאת הן יבין כל כבין דבר לאשורו. והאם לא גם הדברים האלה אך לענ הם בפיו האיש על ההפרזה הנפלאה של הרובר לפניו, ואך לצחוק שמתו בגבית? (עדות הנפלאה הזאת?)

לפי דעת ר' יוחנן לא ירד המבול לא"י ... ואורזילא דימא היכן קאי? גוראיה הכנים בהתיבה! והאמר רבב"ח, לדידי חוי לי האי אורזילא דימא בר יוסא דהוה כהר תבור, והר תבור כמה הוה ארבעין פרסין. משכיה דצוואריה תלתא פרסא, טרבעתא דרישיה פרסא ופלגא, ורמא סכרא וככריה לירדנא? ראשו הכנים להתיבה? הא אמרת טרבעתא דרישיה ... ראש חוטמו הכנים להתיבה! והיכול להיות גם ספק, כי אך מהתלות הן הדברים על „המעמיק כן שאלה” על הוללותיו? — ורדו בדגת הים — כה נשמע גם בדברי הוכוח על היתר אכילת בשר — מאי לאו לאכילה? לא, למלאכה; והנים בני מלאכה נינהו? אין, כדרחבא, דבעי רחבא: המנהיג בעזא ושיבוטא מאי? (ב) ובעוף השמים — מאי לאו לאכילה? לא, למלאכה! ועופות בני מלאכה נינהו? אין, כרבעי רבה בר הונא: דש באווזין והרגנולין ... אדה"ר מיסב בגן עדן והיו מלאכי השרת צולין לו בשר? התם בבשר היווד סן השמים? אין, וכדר"ש בן חלפתא! ... הן רק איש דסר כל מעם יוכל לחשוב כל הדברים האלה רק לדברים כתומם, בלי לחוש את הלעג אשר בס וכי אך התולים הם בפיו הרובר. בהוכוח על התרת עגונה: ודיילמא שד הוה? שראו לו דמות אדם! אינהו נמי דמי? דחוי ליה בבואה! אינהו נמי אית להו בבואה? דחוי ליה בבואה דבבואה!

לא גם זה אך לענ הוא על מענה הדובר לפניו, על רב, כי צעין הרע מתו! כי כנודע, החויק הוא בכל עו במשפטו על העין הרע בכל מקום, וממאה אנשים מחיס לפי דבריו ז"ט במהלה הזאת, ורק אחד מהם במהלה אחרת. ומי יכול איפוא ללעג לדבריו יותר מאיש כמוהו, כשמואל, הנודע בידיעותיו העזומות כחכמת הרפואה?

(?) לא נכח גם זאת, כי על לידתי של ר' יהודה בן בתירא הסיחו דברים זרים ושמעות שונות, וכהמסופר בירושלמי על רבן גמליאל ור' אלעזר ורבי יהושע כשהלכו לרומי איקלטו לחד אחר, ושמה היו מכשפות שמעו את אכזויה דר"י בן בתירא מלהוליד בנים וכו'.

(?) קרון הממך פ"י דג יחד עם עו, מחזה נבלא ומרהיב עין באמת! רחב ה הוא גם בעל המאמר הנפלא: עני ירושלים של קנמון היו, וכשעה שהיו מסיקין מן רימן נודף ככל א"י, ומשחרבה ירושלים ננו ולא נכתיר אלא כשעורה ומשכח כננאי דלמלאי מלכתא! וכנראה גם הוא מעין ר' ירמיה וכדמותו. איך גדלה פעולת זה האחרון „בשאלותיו” נוכל ראוש מההתמרמות עליו, וכהמשפט: דכי הוה כפי לא הוה ידע מאי קאמרי רבנן, כי סלק להתם קרי לן כנלאי טעסאי.

הדילמא לדידו נמי אית להו בכואה דבכואה? אך גם פה לא יחסר המענה. כי לפי עדות "יונתן שידא" בכואה אית להו בכואה דבכואה לית ליהו. לא נשכת, כי כל הרברים האלה לא באגדה יסודם, אשר לחכה יערב כל דבר, כי אם בהלכה, אשר לכל הכרית תחקור, וכל דבריה צורפו יחד בכור ההגיון ודעת, ואיך יוכל לעלות על לבבנו, כי גם הרברים האלה אך כהוסם הם וכי עליהם נשענה היא באמת במשפטה? הן נתעה אך בשוא נפשנו, אם נחשוב כן.

לא נעשה שקר בנפשנו להאמין, כי כל הזרות וההתפוכות על השדים והמזיקים ושאר כל משחית לחבל אך התולים גם עמם, כי לדאבון נפשנו לא כן הוא, כי רבים נתעו באמת בשוא כזה ואחרי ההבל הלכו ויהבלו. אך היוכל היות, כי לא נמצאו בתוכם גם אחרים אנשי לב, אשר עיניהם חזו נכחות ואשר בסתר לבם צחקו לענו לכל אלה, ועל כן השמיעו במהתלות קולם? כן בהתחבולה הנפלאה אשר על ידה יצלח בדינו על נקלה לראות את "המזיקים" עין בעין, כמגלת היחס התולית: איכמתא בת אוכמתא, בוכרייתא בת בוכרייתא, גם "הקיסמא נהילא" אשר אם נפורנה מסביב למטה כלילה, אז יראו בתוכה בבקר עקבות "כרעא דתרנגולא", אף כי יוכל כל איש לעשות זאת על נקלה — אם אך תצלח בידו להשיג "האוכמתא" — ולראות, כי אך שוא עמו! ועל כל אלה לשים את "הקיסמא" בתוך העין — למען ראות! והאם לא זה הוא הפתגם: להטיל אבק בעין? — ואם לא אך לצון חמד לו הדובר גם בהספור על ר' ביבי בר אביו? כי בידו צלחה באמת לעשות כן, אך "עביד הכי ואיתוק", אז אין זאת, כי אם שחת במעשהו את מאור עיניו. כי כל דברינו עד כה לא כדרכונות הם וכמסמרות נמועים, כי אם השערות לבד, זאת הן יבין כל מבין. כי כל ישענו וחפצנו רק להעיר גם על התחבולה הזאת בעל שאר התחבולות, אשר בהן נתאמן לשים למישור מעקשים רבים כאגרות ולפרוש אור על מחשביהן, ואם שגינו בדברינו, רק אהנו לבד משונתנו תלין.

(¹) ר' ביבי זה הוא כנודע בעל נפלאות רבות, אשר גם מלאך המות "היה שכיחא בכיהו", ולא יפלא אישוא, אם בו תלו גם הספור הזה. ועוד דברים אהנו על התיאשות המאמרים התמוכים לאנשים גונים לפי רוחם והסקפותיהם לכד.

שירת הגולים.

הננה, במלא תבל
נע ונד עפקה ...
שמש לדהט נגב
יוביש מל דמעינו,
ערמות שלגני צפון —
הכרי הללינו.
לעג הנאונים,
כדור משחק בידם,
בנפשונו אור אפנו,
שדודי זכיות אדם.
תחת בוז העמים,
עברת צריו רבים,
יישן גאון ישראל,
רוח הפככים.
שוא אף רגשו גוים
נואלו המיתו,
ישוב, יפרח יעקוב,
ציון תרים נפו!

שינוי משרניחבסקי.

נעיר שיר התקנה,
שיר השאת והשבר
שירת נדחי יעקב
צדי רדתם קבר.
ציון. עיר הקדש,
שמעי קול הגולה,
אנקת אסירך
כי אליך עולה.
יעל קול הקרא,
יחדור אל בית להם,
רחל שם אפנו
מאנה הנחם.
מה ים במישק גליו
מול ים דמעותינו?
ילל תמרוני-סופה
מול הוד אנקתנו?
הרמון, הר הפלע!
יונה בנקיקך

לימות הפורים.

עדן ועדנים ...
ובמקדם בידי צר
גורל אם ובנים.
על פוס סלא יין טוב
יובס גורל עמי,

והנזרר הפיל פור
הוא פור הוא הגורל,
ויהי נחתם כנו יום
מות זקן ועולל ...
יובל יחלופ, יובל בא,

וּבְרָקִיעַת בְּנֵי רַק
אֶשְׁפּוֹף עָלָיו וְעָמִי .

הַלְנֻצַח , הַלְעֵד
יְדֵי לְנַחֲשֹׁתַיִם ?
הֲאֵין קִצֵּה , הֲאֵין סוֹף
לְיָמִים הָרָעִים ?

אֵל נֹאשׁ ! זֶה הָאוֹת
אִם גַּם נִפְלוּ צוּרִים ,
וְאִנְחָנוּ נְרִים פּוֹס
מְפֹרֵים עַד פּוֹרִים .

רְאֵה אֶרְאָה קֹן הָאוֹר

יִקְרַע הָעֶרְפֶּל .

הוּא יִתְפַּשֵּׁט בְּנֵאוֹת הָרַק
מִלֵּא רוּחַב הַשָּׁפֵל .

אִם רֵאשִׁיתוֹ מִצָּעַר אֶךְ
יִשְׁנֶה עוֹד בְּאַחֲרִיתוֹ .
בְּנִיד אִם אֶךְ צִוָּה אֵל
גִּבֹּר אֵל עֲמִיתוֹ :

— הִנֵּה קָרֵב , הִנֵּה בָא !
נִשָּׂא גַם צִוְנָה
וְלֹא נוֹסִיפָה לִיחַל עוֹד
לְאִמְתֵּר וְהִרְבּוֹנָה ...!

שאל טשרניחובסקי .

אמרות טהורות .

רֵאשִׁית חֲכָמָה בְּחֹר בָּהּ וּתְחִלַּת אֵוֶלֶת שְׁנֵאוֹת דַּעַת .
לְכָל תְּכַלֶּה רְאִיתִי קֶץ וְאַחֲרִית הַסְּכָלוֹת מִי יִשׁוּרְנָה .
אוֹר עוֹלָם הָאֱמוּנָה גִרְאֵלֹהִים לֹא יִכְבֶּה לְדוֹר וָדוֹר ,
שָׁכֵן אוֹרָה וְרַעַה אֱמוּנָה לְפָנָה תִּשְׁכֵּן בְּעֶרְפֶּל .
הַיּוֹסֵפֵנו חַיִּי בְּשָׂרִים בְּלִי רֵאָה וְהוּי נֶפֶשׁ בָּאֵין אֱמוּנַת־שֵׁדִי ?
בֵּית מְרַקַחַת צְרִי הָאֱמוּנָה וְהַמְדַע אֲדוֹן הַבַּיִת .
רַבִּים עֲשִׂירִים אֲבָדִים בְּעֲשָׂרָם וּמֵאֲשֶׁר בְּאֲשֶׁרוֹ לֹא אַחַד .
מִבְּקֵשׁ אֲשֶׁר בְּדִי־קַל יִמְצָאוּ בְּנִפְשׁוֹ פְּנִימָה וְכִרוּחוֹ בְּקִרְפוֹ .
לוֹ הַשְׁכִּילוּ בְּגִי אָדָם וְיִתְּנוּ כָּל עֲשָׂרָם בְּעַד אֲשֶׁרָם .
חִקֵּר לְסִפְרֵי יַחַשׁ אִישׁ דִּרְשׁ הוּא אֵל הַבַּיִתִּים .
בְּבוֹדֶךָ אֲתָה יֹלִיד בַּיִת וּכְבוֹד בַּיִת אֲבִיךָ יֹלִיד הוּיֵן לֹא יָבֵא פְּנִימָתָה .
עֲשׂוֹת צְדָק וּמִי־שָׂרִים זֶה סִפְרֵי תוֹלְדוֹת יַחַשׁ אִישׁ וְאִישׁ .
חֵלוֹם הִיא הָאִישָׁה , כֹּאֲשֶׁר נִחְפִּין נִפְתָּרְנוּ לְרַעַה אִם לְמוֹכָה .
רֵאשִׁית הַמֵּאָה אֵי־דַעַת תּוֹכָה חֲזוֹן־שׂוֹא וְאַחֲרִיתָהּ נַחֵם לֵב וּנְפֶשׁ .
בֵּן צִיּוֹן אֵי־עֲנֵשׂמֵאֲדָם .

בהקיץ ובחלום.

צ'ור

מאה חיים דוב הורוויץ.

— ברתה! ברתה! איך?

הקול קול אשה זקנה שהוציאה את ראשה מבעד החלון הפתוח ותבט הנה והנה לימינו ולשמאלו של המישור המשתרע לפני הבית. והמישור המכוסה ועיר פה ועיר שם שכבות שלג, ריק עתה מאדם ובקצהו השני נראה גדר שדה הקברות כצל עב היורד על הארץ... הזקנה כוננה מבטיה אל הנדר, ולפני עיני רוחה קבו שורות הקברים, המצבות ויפוח ושררות האילנות הסוככים בענפיהם על בתי-הנצח... עוד מעט ונס היא תשכב למעצבה בקצה הגן באיזה פנה בודדת: נכריה היתה בין ה"אדונים" הנחים שם... ונענעו הזקנה על נכרתה, אשר הלכה זה אחרי הצהריים ועוד עד עתה לא שבה, התעוררו בקרב לבה בכל תקפם ועוים. היא התגעגעה ברנע הזה על צלצל פטפוטיה של הילדה, על חבוקיה ונשיקותיה... אז תרים קולה ותקרא עוד הפעם:

— מרים! ברתה! איכן? איכן?

הד קולה של הזקנה החריד את מנוחת הערב ויאבד לאט לאט במרחב המישור הרחוק. אשה אחת עמוסה כל גדול על שכמה, שעברה ברנע הזה בקרבת הבית, העיפה את עיניה אל החלון — ותלך לדרכה הלאה. הדומיה מסביב כאלו נתחוקה עוד וצללי הערב כמו סוככו, נסיו עוד יותר...

הזקנה מהרה לסגור את דלתות החלון ותשב לחדרה ותשב על הספה הרכה אשר בפנה. כבלי משים מששה בידיה את הספה ואיזה רגש עונג בלתי ברור לה לעצמה מלא רגע אחד את לבבה... דממה ואפלה שררו בחדר. "גם את הכלב הקטן לקחו אתם" באה מחשבה בלבה והיא הרגישה גענועים עזים גם על הכלב הקטן... שחוק קל נראה על שפתותיה: היא כאלו התפלאה על עצמה... בעיר מנורה היתה יראת את הכלבים והיא לא יכלה להשיג במוחה איך יאהבו האדונים "בריות כנונות" כהכלבים... עתה הסכינה עם "טהילי" וכמדומה לה כי הוא כלב טוב ויפה... הלא גם את הכלבים ברא אלהים — "ורחמיו על כל מעשיו"...

הזקנה רצתה לקום כמקומה ולהדליק את המנורה בחדרה ואנחה התפרצה מקרה לבה: זה ימים אחדים שעברו ימי החנוכה ובביתם לא היה שום זכר לחג... היא נשארה על מקומה. שפתותיה החלו להתנועע: היא התפללה תפלת המעריב... "שם", בהיותה בעיר מולדתה, היתה טרודה כל היום בעסקי חנותה ולא התפללה בימות החול אף תפלת שחרית, אבל פה היא הולכת במל כל היום ולמה לא תתפלל? ומלבד זאת, הלא היא המתפללת האחת בכל הכית — היא נאנחה עוד הפעם...

ומחשבות וחברונות עלו כלולים מתוהם נפשה וישארה הלאה הלאה לארצה

— — — דרזוכה

הנה לפניך עירה הקמנה, רחובותיה העקומים, בתיה הנמוכים, שורת החנויות אשר על הכבר במבוא העיר, הנה גם חנותה — ולנוכח החנות מגדל התפלה שלהם עם שתי גולותיו והצלבה הזהב הנוצץ במרומי האויר... ובמרחק לא רב ישתרע חצר-בתי הכנסיות אשר ליהודים עם בתי-התפלה הרבים ובתוכם גם בית הכנסת הגדול המתנוסס ברום שיאו על יתר הכתים אשר בעיר... הנה היא יושבת בחנותה על הסף ומחכה אל הקונים בכליון עינים ולעתים לא רחוקות השב אתה על סף החנות גם הרבנית ותשוחח אתה על ענינים שונים... הרבנית היא לה „חצי קרובה“ — „בניהן“ לומדים יחד בבית המדרש... „אשה טובה היא הרבנית, אם גם פספסנית יותר מדאי — ובשיחותיה הפיג מעט את צערה על העדר הקונים“... הנה לוי יעקב בעלה סר אל חנותה לשאול על אדות והפדיון. הוא יתעבב תמיד בחנותה בלכתו סבית התפלה, ידבר אתה על עסקי החנות וביחוד על אדות חובו של השר המושל בעיר, שהוא הקונה היותר טוב בחנותה ומשלם כדיוק ביום הראשון ל„חדש שלהם“ את מחיר הסחורה שהוא לוקח במשך החדש בהקפה... השר הזה יתלוצץ בה לפעמים בשעת השלום וירטנו לה, כי אין החשבון מדויק, אבל הוא איש טיב, וגם בעלה לוי יעקב יכבדהו ויאמר עליו כי מחסדי אומות העולם הוא... השעה ש„לוי יעקב“ בחנותה היא לה השעה היותר טובה בכל היום, היא אוהבת לשמוע את דבריו... כפי הנראה, „הוא“ איננו חושב כלל ב„עניני דעלמא“ ובכל זאת הוא יודע הכל ומבין היטב את כל מהלך עסקיה... התורה מחכמת — זאת היא אמת גדולה... ועוד יותר השמח אם יסיר בעת השיחה איזה קונה אל החנות... אז יניח לוי-יעקב את תרמיל המלית על הספסל ובעצמו ישמש את הקונה, והיא רואה זאת ומבטת בהנאה נסתרה ובנאון אל הקונה... אחרי כן היא סוגרת את החנות והילכת עם לוי-יעקב להבין בעדו את ארוחת הצהרים — ואנב נראה גם לאכול איתו... וגם בנס היחיד יבוא לפעמים לאכול אתם יחד לחם, ולפעמים יאחר לבוא — כי מן ה„מתמידים“ הוא... חלש הוא לוי-יעקב וחולה מעט: בשרו בחוש, פניו חורים, אבל מפיקים איזה חן מיוחד, חנה של תורה... בימי שבתות ומועדים אחרי שינת הצהרים השב היא על הספסל אל השלחן וקוראת את ה„צאינה וראינה“ ולוי יעקב מעין בספר ולוגם מכוס התה אשר לפניו, ולפעמים יספר לה איזה ספור נפלא מ„המדרש“ או מ„ספר הקדוש“ המדבר על הבעש"ט הצדיקים הגדולים, והיא מאזנת ונפשה תשבע עונג אין קץ...

רק בנה היחיד, אליהו, יסב לה איזה רגש של דאגה נסתרה, דאגה בלתי-ברורה לה לעצמה. לכאורה אין לה מה לדאוג: בנה הוא „למדן גדול“ גם בהתמדה ילמוד בבית מדרשו של הרב ויחד עם בן-הרב הצעיר, הנודע לתהלה כמחור החריף... גם כל בני העיר יהללו את בנה... אולם היא מרגשת תמיד בחביון נפשה, כי בנה „הטוב“ מטמין איזה „סוד“ בחבו, כי יש לו הרחורים רעים... בשבתם שלשתם לאכול היא מסתכלת מן הצד אל פני בנה וכאלו תקרא עליהם אותות רגז וחמה עצורה... לפעמים היא מוצאת במטהו תחת כרו ספרים קמנים, והיא מרגשת, שספרים לא טובים המה, אבל הסתיר הדבר בלבה כי לא תחפץ להסב ענמת נפש לבעלה החולה... לבה יגיד לה, כי באינה זים מן הימים יעזבם בנם לאנחות והיא מצפה בחרדה ליום רע...

ובאחד הימים יבוא לוי-יעקב לחנותה קודם השעה הרגילה, ועל פניו אותות מבוכה זמער... אליהו בנם ברח ובטכתבו שהשאר אחריו הוא מודיע כי סמנת פניו מעבר לגבול... היא הולכת כנדהמה ימים אחדים, ואחרי כן היא נוסעת אל הרבי"ה מהעיר יד-אל" לשאול בעצתו. היא מתודה לפני הרבי הקדוש על חטאתה, כי לא התרתה

אה בעלה בעוד מועד, והרבי מתרעם עליה ומוכיחה על שלא שמרה את נפש בנה נפיקש... היא בוכה והרבי הטוב רואה את דמעותיה-- ומנחמה... היא תשוב הביתה בנפש עגומה ולכה מהסס כי גרמה את החטא... לוי יעקב הוקין פתאום ומצב בריאותו נהרס עד היסוד. הוא איננו יוצא מכיה כדרשו ויחדל לסור לחנותה לפקוד בשלומה. או יחלה לוי יעקב ואיננו עוזב את מטהו ואת ספריו ומעת לעת ידבר אתה על חין ערך ה"קדיש" והרושם שיעשה בשמי טרומים... הוא מתפלל תמיד ומאמין, כי "בני" עוד יודיע להם את מקום מגורו, כי הוא גם יאמר קדיש אחרי מותו... וכן היה הדבר... בו ביום ששבק לוי יעקב חיים לכל חי בא מכתב כבנם, מבשר שלטו ומודיע כי הוא בעיר גדולה באשכנז, גם את תמונתו שלח להוריו... גדול היה שברה ביום המר ההוא, כי גם השחית אליהו את צלם אלהים שעל פניו ויקצץ את פאותיו, אבל גם נחמה אחת היתה לה, כי עתה, לכל הפחות, יאמר בנה "קדיש"... הלא לא סקרה הוא הדבר הזה, כי דוקא ביום הזה בא מכתבו... היא לא פקפקה אף רגע כי בנה יתפלל את הפלת הקדיש: האם ירהיב עוז בנפשו להתקומם על נשמת אביו המהורה? גם הרב דמתא כתב לו ויזכרהו את חובתו לאביו...

וימים רעים יבואו לה... חנותה אין לה עוד, כי מכרה אותה מיום שפסק השר לקנות ממנה את צרכיו - והיא מתפרנסת מהכסף המעט אשר שלמו לה בעד החנות. היא יושבת עתה בטל כל היום וחושבת בחשבות. ואז תבוא הכשורה כי בנו נשא לו אשה מבנות אשכנז, ובלכה יתעורר עתה החפץ לראות את כלתה... מי יודע, תחשוב בלבכה, אולי זכה השם את בנה באשה כשרה וצנועה? הלא לוי יעקב לא ינום עם בסרומים! היא רוצה לנסוע, אבל קשה לה לעזוב את מקומה, להפרד מקברו של בעלה... היא ספחדת ספני הארץ הזרה. הרחוקה, שם מעבר לנבול... ואז יבוא עוד הפעם מכתב, כי לבנה נולדה בת... עתה לא תוכל עוד הזקנה למשול ברוחה - היא רוצה לראות את "נכדתה", לחנכה, לשמרה מכל רוח רעה... היא מבקשת את בנה שיקחה אליו - - -

בלב כואב ובדמעות רבות הפרד מעל קבר בעלה - - -

ופתאם יופיע בדמיונה "בית העלמין" אשר בעיר מולדתה. הגה קבר אישה, הגה גבעות-הקברים הנמשות על פני כל השדה בלי כל סדר ומשמר, והקברים מכוסים בדשאים פראים, אין אף אילן מצל אחד, אין אף מצבה אחת יפה, וגם הגדר המקיף את שדה הקברות רעוע הוא ונוטה לנפול... ואף על פי כן איזה מנוחה נהדרה, מנוחת עולמים, איזו הדרת קדש סרחפת על גבעות-הקברים השוממות... או ירמה לה, כי שפתי בעלה, דובכות בקברו: הוא קורא לה לשוב אל עיר מולדתה - לשוב אליו... תרדה תאחו את הזקנה. היא יראה להשאר יחידה בבית. או תמחר לשום את ממפתחה תחמה על שכמה ותצא החוצה לראות, אולי הולכת ברתה...

* *

*

ברתה ומריה בת-לוייתה, היא המשרתת בבית הורי ברתה, הלכו בעת הזאת בצעדים אטיים באחד הרחובות הצרים אשר במגרש העיר... משני צדי הרחוב ישתרעו ננים גדולים ומבעד עזיהם הסבוכים יראו פה ושם בתי-הקיץ הריקים עתה מיושב. צללי הערב עטו את העצים העומדים בלי תנועה כמתנמנים...

פני הילדה חורו מעט, עיניה השחורות והגדולות העו עתה בעצלתים הנה והנה ומבערך השתקפה מחשבה חרישית. נחירי חוטמה הרחב והבזוף מעט למעלה רעדו מעת לעת ברעידה קלה, פיה העגול והקמץ היה פתוח מעט ומבעד לשפתותיה האדמוניות נראו שורות שניה הלבנות... קומתה הגבוהה, מעילה העליון השחור, שהיה רחב מעט, סינורה השחור המקיף את בגדה מתחת המעיל, בגדה זה היוורד לכמה מעט מעל ברכיה— כל אלה הוסיפו שנים על שנותיה; אולם שערותיה תלהלים וכובע-החובלים החבוש לראשה הבליטו עוד יותר את הם הילדות על פניה... היא הביטה לפרקים אל מריה במבט של שאלה ותחנונים כאלו הרצה לשמוע מפנה עוד דבר מה...

מריה היא עלמה כבת עשרים, קומתה בינונית, הוי פניה גסים, תנועותיה עצלות, עיניה האמוצות מפיקות הום ועונה ושחוק קל ירחף מעת לעת על שפתותיה. בהסתער עליה רוחה תכהינה עיניה מעט וגבות-עיניה הדקים יחרדו... בהיותה בכפרה היתה אהבת לבקר את בית-התפלה מפני שכבדה מאד את הכהן הזקן שהיה איש טוב וישר ורצוי לכל יושבי הכפר. היא אהבה את ברתה בכל לבה, וגם את הורי הילדה כבדה, יען כי התהלכו אתה, את המשרתת, בחבה ובמישרים, ובכל זאת היה לבה נוקפה לפעמים על שהיא משרתת בבית אנשים, שכי הגרואה, "אינם מאמינים במאוסה" כי אלו היו מאמינים באיזה אמונה שתהיה, או איך יתכן דבר, שלא יהיה להם לא תל ולא כועד, לא שבת ולא יום טוב? פעם אחת לפני חג פסחם נמרה בלבה לעזוב את בית אדוניה. זה היה אחרי שהרצען יוהאן שכנם, — איש עני ושבור המתגאה לפני כל שכניו כי אנמישמי הגוה, — דבר אתה שעה שלמה ויוכיחנה על כי הגור בבית "יהודים"... היא נסתה להוכיח לו, כי אדוניה אינם יהודים כלל, אבל הוא שחק עליה ועל תמימותה ויאמר כי זה הוא חמאם היותר גדול כי המה יונו עוד את הנוצרים התמימים ויכסו את מוצאם... מריה לא אהבה את הרצען הזה, וכשעה שחרף וגרף את אדוניה, היתה בלבה כועסת עליו, ובכל זאת החליטה לעזוב את בית אדוניה — לבל יהי לשים איש פתחון פה להוכיחה... אבל אחרי שקבלה מאדוניה לימי החג מתנה הגונה — בנר יפה ונעלי-יד — חזרה ממחשבתה ותשיאר על מקימה... זל, ה"זקנה" אשר בבית הרגישה מעין רגש של רחמנות, אולם לא הבינה את הליכותיה ולא האמינה בספוריה אשר היתה שומעת בשני הנוסח מפי ברתה...

מריה וברתה הלכו מבלי דבר דבר. שתיהן עיפו מרב הליכתן. הספורים היפים שספרה מריה זה עתה באוני הילדה פעלו על נפשה הרכה פעולה עזה מאד. היא כמו ראתה בעיניה את הכפר ויושביו, את הכמר הזקן, את בית-התפלה, ובאזניה כמו שמעה את הרנה ואת התפלה אשר יתפללו בני הכפר בערב הקדוש הזה... גם מריה היתה תפווה כרוב מחשבתיה, כי קדושת הערב וזכרונות ימים עברו העירו בנפשה חרדה חרישית ונעימה...

— מה מאד הייתי רוצה עתה להיות בכפר — הפסיקה ברתה את הדומיה ובעיניה הבריק ברק-עצב... שם יש עדרים, שדות ויערים... שם — נהר קמץ ובלתי עמוק. מריה! הלא הגהר איננו עמוק? — מריה! ההספרי לי עוד מכפרך? — הוסיפה ברתה לשאול והבט בעיניה המפיקות תחנונים אל המשרתת... ספרי, ספרי עוד הרבה... — גם אני הייתי רוצה עתה להיות בכפר — אמרה מריה ותאנח... הלא אמרתי לך, ילדתי, ערב קדוש לנו היום ומחר — חג... — גם לנו יש חגים — ענתה הילדה. כן, כן, מריה!... יש לנו חגים שם בארץ

רחוקה. זקנתי ספרה לי הכל. זקנתי יודעת לספר „מעשיות“ יפות, מריה! ... איך ספרה לי על אדות חג הנרות? חכי! חכי! אני אנכי לך הכל. — היא חשבה מחשבות רנעים אחדים... אחרי כן הוסיפה בהרימה קולה מעט: בלילה הראשון נר אחד ובכל לילה מוסיפים נר אחד, ובלילה האחרון דולקים הרבה נרות... הרבה, הרבה, מריה! כן, הרבה נרות — גמרה ברתה את ספורה ותרקע ברנלה האחת על השלג...

— הלא עיפה את — ענתה מריה — ומפמפמת הבלים... יהודים אין כעת בעולם. יהודים היו לפני, או ישבו בארצם ויעבדו את האלהים. את זאת למדתי בבית ספרנו, עתה יש רק מאמינים וכופרים... הלא ספרתי לך הכל, ילדתי... והערב הזה ערב קדוש הוא לנו, ואלהים משמים ישקיף...

ברתה רעדו רעד קל בכל גופה. אור עיניה הועם וגבות עיניה התקרבו יותר. היא השפילה את ראשה לארץ...

הנה יצאו מן הרחוב והכאנה אל המישור. פני השמים הרחוקים וצבא הכוכבים הופיעו לעיני ההולכות בכל היום והדרם...

— מריה! קראה פתאם ברתה בקול רועד ותתעכב בלכתה...

— מה לך, פתיה! שאלה מריה ותעמוד גם היא מלכת.

— קחיני, קחיני על זרועותיך, התחננה וילדה ותפרוש את כפיה לנוכח פני מריה...

— איך לא תבושי, נערה גדולה! — אמרה מריה: האשך כתינוק על ידי?

דמעות נראו בעיני הילדה. מריה! יוגתי! הוסיפה בקול תחנונים: ירצה אנכי! האיך רואה? שם משמים יביט „הוא“ אלינו מבעד כוכביו...

מריה נשאה עיניה השמימה. לה נדמה כאלו התקרבו שמי התכלת אל הארץ, הכוכבים יזהירו בזהר מיוחד והוד קדש עומה את כל התולדה. איזה פחד נעלם לחץ פתאם את לבבה...

— הרפי מדבר הבלים! עוד מעט ונהיה בכיתנו!

ברתה התלחצה אל מריה... היא עצמה את עיניה אבל גם מבעד עיניה הסנורות

ראתה את שמי התכלת, את הכוכבים ביפים — את עיני אלהים...

הנה הלכו הלך וקרוב אל ביתן...

— ראי! ראי! ילדתי! קראה מריה ברנש — מה יפה החזיון!

ברתה פקחה את עיניה והרא והנה נלי אור יקרות משתפכים מבעד חלונות הבתים על פני המישור השוקט ושכבות השלג יזהירו בזהר נעים... מבעד חלונות אחד הבתים ראתה ברתה אלון גבוה וענפיו המקושטים בפתילי ששי פרושים לכל עבר, ומנורות ונרות בעלי צבעים שונים, גם צעצועים שונים ונפלאים, ממתקים ומגדנות יתנוססו עליהם ככל צד... או תביט אל בית אביה, וחלונותיו עומים מעטה כהה... עגמת נפשה התגברה: היא לא רצתה עתה לבוא לביתה...

פתאם שמעה קול אמה זקנתה ותרץ לקראתה בעינים מלאות דמעה — —

— זקנתי! קני בעדי אלון! התחננה הילדה.

פני הזקנה נהרככו... היא נמנמה כלשונה: פתיה! פתיה! למה לך אלון?

התחפצי, ברתה, כי אסע מפה?

— לא! לא! זקנתי! קראה הילדה בפחד — אל תסעי מפה... אני אוהבת אותך...

את זקנתי הטובה! היא התרסקה על צואריה.

הוקנה העבירה ידיה על ראשה: ילדה טובה! ילדה טובה! — אמרה בחבה ותנשקה ...

— זקנתי! — קראה ברתה — נם אני אסע עמך. או ... או אראה גם את כפרה של מריה ...

ושלשתן באו הביתה ...

ויהי אך הרליקו את המנורה וצלצל הפעמון בשר כי באו נם הורי הילדה. ברתה התפרצה מחדרה ותרץ לקראת הוריה. הכלב שהילי התנפל על הילדה ויקפוץ לקראתה בשמחה ...

— אחרנו מעט לבוא — אמרה האם ותשק לכתה — עלינו היה להכין הכל בעד האורחים שיבואו אלינו מחר. התזכרי את המורה הזקן אשר בחנך לפני ירחים אחדים? גם הוא יבוא ...

— ברתה! אמר אביה ויבט אליה בעיני תוכחה — ואותי שכחת?

ברתה ננשה אליו ותשק לו ...

— אנחנו קנינו לך מהנות, אמר האב, מהנות יפות, גם ספרים קנינו ...

ברתה עקמה את פניה ולא ענתה מאומה. היא העבירה ידיה על חלקת צוארי הכלב ותאמר בשפה רכה: „איפה היית, כלב טוב! כלב טוב!“

— מדוע תעקמי את פניך? מדוע לא תענייני? שאל אביה: האם לא תמצאי חפץ בספרים? ילדה פתיה! כאשר תגדלי או תרעי את ערך הספרים. רק ימי הילדות מסוגלים ללמודים. יעברו הימים האלה, או יבך לנך אם יעברו לכמלה ואת לא למדת מאומה ...

— אני לומדת הרבה — אמרה הילדה בהסירה את ידה מעל הכלב. והיום — יום חופש ...

— היום יום חפשי — ענה אביה. את זה יודע גם אנכי. אבל עליך ללמוד הרבה, וכאשר תגדלי — תהי מלומדה וחכמה ...

אם הילדה עמדה מרחוק ותבט אל פני אישה הדובר — בחבה. ברתה תהיה מלומדה — חשבה בלבה. וכמו רגש נאווה מלא את נפשה. היא לא היתה מלומדה, אבל היא ידעה כי אישה מלומד גדול והוא יודע מה שהוא עושה ...

— הילדה רעבה — אמרה הוקנה — הן עוד לא אכלנו את ארוחת הערב ... היא לא אהבה את השיחות המחוכמות שחשבה אך למותר ובכל פעם התאמצה להפריען ולהסב את הדברים לענין אחר.

— צרקה, צרקה — אמרה סופיה. הילדה רעבה ואנחנו מפטפטים. היא מהרה להסיר את בגדה העליון. מריה! מריה! קראה סופיה אל המשרתת: מהרי, מהרי נא להכין השולחן ... ברתה! לבי ולבשי את הסינור הלכן, מהרי — עוד מעט ונאכל ... הילדה רעבה ... היא נכנסה אל אחד החדרים ואליהו אחריה.

— ייצר לי מאד — אמר אליהו לרעיתו בהסירו מעליו את אדרתו — כי הלכנו דוקא בערב הזה, ערב שלפני החג, לקנות את צרכינו. ההמון הרב הממלא עתה את הרחובות ואת החנויות, המולתם ושאונם יעוררו בקרבי המיד רגשות עצב, — רגשות חמה, אוכל לאמר ... בהיותנו בקרב ההמון, או, כמדומה לי, הנצח „בהמיותנו“ את שכלנו ומבלי משיח הגנו או ככהמות בתוך העדר ... ביני נא זאת, סופיה! —

אליהו היה איש גבה הקומה, פניו חורים מעט, חוטמו ארוך, זקנו הקטן והצהוב

מחודר מעט, והוא הביט בעיניו האמוצות מבעד המשקפים הגדולים אל סופיה ושחוק קל רחף על שפתיו. סופיה גם היא התבוננה אל הדובר בעיניה הגדולות והשחורות, וכל תו פניה היפים מאד הביעו עונג והרחבת הדעת: היא אהבה לשמוע את דברי בעלה-אף שלא הבינה הכל. רק מחשבה בלתי נעימה אחת השביתה את משושה מעט, המחשבה על דבר ארוחת הערב. היא לא היתה בביתה מאז הצהרים ומי יודע אם הכינו הכל כנחון בלעדיה? ...

— עדר! עדר! הוסיף אליהו. זה הוא אסוננו כי עוד בטרם יתפתח ה"אני" שבנו כראוי, עוד בטרם יתחוק "שכלנו" והיה לעולם בפני עצמו, כבר ישפיע עלינו העדר וישעברנו לו לנצח. הידיעה והבחירה — אלה המה יסודי הנפש האצילה, לפי דעתו... או יותר טוב, הידיעה בשביל הבחירה... .

— גם ברתה תדע הרבה מאד — ענתה סופיה... עשר שנים מלאו לה עתה, והיא יודעת כמה יפות. חכמה היא! חכמה! המורים יהללוה... שלשום ראתני המורה מרת שמיניטהאל, והיא הללה מאד, הללה מאד את בתנו... .

— הללו! הללו! המה אינם מבינים מאומה — המהללים האלה! אמר אליהו ברנז נסתר: הנני מודה לך, סופיה, כי בתנו ברתה תסב לי לפעמים עגמת נפש... דאגה... הוא הניח את ידו על מצחו... .

— עגמת נפש? דאגה? קראה סופיה בחרדה, ופניה חורו מעט... .
— לבתנו ברתה יש בלי ספק כשרונות טובים, אוכל לאמר: כשרונות מקוריים... אבל לבה רך, רך יותר מדי... ירא אנכי כי ירשה היא מעמנו את סגולת הרחמים הנפרזה... גם בעלת הויה נפרזה היא... היא כמו התחמק ממני תמיד ומעולם לא תגלה לפני את מסתרי לבה... כמדומה לי, היא עומרת תחת השפעת אמי... סופיה נבהלה עוד יותר... .

— האמנם תשפיע עליה אמנו לרעה? היא חשבה רנעים אחדים. כן, כן — הוסיפה בהחלט. הנני רואה זאת מכבר... וויללי! אמרה סופיה: החזיקה ביד בעלה... אולי — אולי נשלחה לעירה? ... גם היא הכבים... .

— לא! לא! ענה אליהו. לא אמי בלבד אישמה בזה. לברתה נהוצה בלי כל ספק חברת ילדים, ובכל זאת תשפיע עליה ההכרה הזאת לרעה... .
— וויללי! התפלאה סופיה... מה אתה אומר? חברותיה של ברתה הנה כולן ילדות טובות, בנות משפחות מיוחסות... הנה יודעות את חוקי הנימוס... גם מיצי, אף שבת הכובסת היא, עלמה טובה היא... .

— את לא תביגיני — ענה אליהו — הילדות כשהנה לעצמן אולי ילדות טובות הנה, חוקי הנימוס אינם נכבדים כל כך, אבל כל הילדות האלה בלי ספק נחלו בירושה, ועוד יותר, תסגלנה להן הודות לחנוכן את כל "מסורות" החברה, את כל המשפטים הקדומים, אוכל לאמר: את כל הרגשות המיוחדים המבדילים בין עם לעם, בין גוי לגוי... ואני זה ישעני וחפצי כל הימים, כי ברתה תהיה קודם כל רק אדם סתם — בת חורין טבל עול המסורת ונחלת קדומים!... תגדל ברתה, תלמוד, תחכם, או תבחר לה את "חברתה" על פי רצונה הטוב... .

סופיה חשה בלבה כי נרעש מעט. היא לא יכלה להשיג את סבת התמרמרותה... היא העבירה בידה על שערות ראשו ותאמר בחבה: — הרגע נא, וויללי, וויללי שלי! ברתה — בת איבנו היא, ובנית איבנו... בנות

אשכנו... הלא גם אני בת אשכנו, ואתה תאהבני... היא נשקה אותו פעמים... אליהו לא ענה מאומה. רגשות שונים התרוצצו בלבו עתה. הוא אהב את רעיתו היפה בכל לבו, אבל לעתים לא רחוקות היה כועס עליה שלא תבינהו כלל... — השולחן הוכן! אמרה מריה. בפתחה את הדלת. סופיה מהרה לצאת ואליהו נשאר רגעים אחדים על מקומו, תפוש ברוב מחשבותיו... הוא לא יכול לברר לעצמו את סבת כעסו בערב הזה... הוא כועס על כל הסובבים אותו, כועס על עצמו... הערב הזה, ערב החג שלהם, הבתים המקושטים, הפעמונים המצלצלים העירו בקרבו זכרונות רחוקים, רגשות נסתרים ואמיצים, אשר כל ימיו בקש להשתחרר מהם... האם לא בן חורין הוא עתה שכבר נתק את כל הקשרים שיקשרוהו אל עמו ואל "העבר" הנורא שלו? מדוע יתעוררו בלבו מעה לעת, ובפרט בימי "חגים", זכרונות ותמונות מימי ילדותו ונעורו, והזכרונות מושכים אותו בכח בלתי מצוי אל האנשים שכבר עזב, שכבר שכח? ... מה לו ולהאמללים האלה שם בארץ רחוקה? ואמללים כמה, זאת היא אמת, אבל כמה יוכל הוא להושיע להם? האם לא יכלו להיות מאשרים, לולא היו עבדים לנחלת אבות, לכסודת קדומים? ... מדוע לא תמוש היום מזכרונות תמונת רבקה בת אשר קרובים? היא היתה יפה, יפה מאד... תופרת היתה, וכל היום עבדה את עבודתה... ובן הרב חברו אהב אותה וישלח אליה פעם אחת מכתב על ידו, כי היה הוא צעיר לימים מבן הרב... ערב שבת היה אז, רבקה לבשה את בגדי השבת ועיניה, עיני התכלת, הבריקו אז בוהר מיוחד, זוהר קודש... כמדומה לו כי גם בלבו התעורר אז מעין רגש של אהבה אל העלמה הנחמדה הזאת: הוא לא נתן לה את המכתב...

ואז... אז... אליהו יזכור פתאם את משהה חתונתה... גם הוא, גם אביו, היו בתוך הקרואים... אביו פוז ויזכור בכדי לשמח חתן וכלה, והוא, אליהו, לא הסיר עיניו מפני הכלה ולבו רעד בקרבו. כמדומה לו, כי פניה היו לבנים כפני מת, ועל ידה ישב "בחירה", עלם כבן עשרים, כל הוי פניו נסים ומעידים על "המוניות" ... הוא כעס אז על העלם הזה, על כל היהודים, הכופים את בנותיהם לעשות את רצון הוריהם... הוא לא יכול לשבת בין הקרואים ויצא בלאט מן הבית... איה עתה רבקה? כמה פתאם שאלה בלבו. גם היא אמללה... הוא לא יכול עוד לעצור ברוחו האוער... הוא קם מהרה מעל כסאו וברגלים ממהרות יצא אל חדר האוכל...

ברתה ירבה על הכסא לימין אמה. הכלב הקמן נח לרגליה אצל הכסא. אליהו ישב לשמאלה ויצרם את לחי ילדתו בחבה... — האם לבשה את הסינור הישן? שאלה סופיה ותעביר את עיניה הבוחנות על בגדי הילדה... כן! כן! ומחר כאשר יבואו האיורים תלבשי את הסינור החדש... פתאום קפצה סופיה ממקומה... הביטי! הביטי! לברתה יש אך קערה אחת... איה הצלחת השנית, הצלחת אשר מתחת לקערתה? מריה! מריה! איה הצלחת? — מריה הביאה את הצלחת...

וסעורת הערב החלה. המסובים לא דברו דבר... — איפה היתה היום? שאלה סופיה את מריה בהנישה את כוסות הקהוה... — בקרבת היער... ענתה מריה. שם, על המישור הגדול. ילדים רבים היו שם...

— וברתה לא ישבה על הקרקע? שאלה סיפיה...
— לא! ענתה מריה.
— ובגדיה לא נגואלו ברפש? הוסיפה סופיה לשאול.
— לא! לא! אמרה מריה.
— ואת המנעלים שלה החלפת בבוואך הביתה?
— כן, החלפתי... המנעלים הישנים צריכים תקון — אמרה מריה. כפות המנעלים
נבקעו מעט...
— אחרי חגג תשאי אותם אל הרצען יוהאן — אמרה סופיה. טוב כי הזכרתיני...
מריה עמדה על מקומה רגעים אחרים. היא חפצה להגיד דבר מה...
אליהו הביט אל פני מריה בתמהון. — הנך רוצה לספר לנו דבר מה? שאל הוא.
ברתה נזדעזעה מעט. היא הביטה אל מריה בעינים מפיקות תוכחה חרישית...
— אדוני יצוה על הרצען יוהאן כי יענוש את בנו השובב... אמרה מריה — הוא נער
פחזו ושובב...
— מה עשה? שאלה סופיה בבהלה: ההכה את בתנו? ...
— הוא יכננו „עבריה“ — אמרה ברתה ותשחק — עבריה! עבריה!
— היא חרפה — הוסיפה מריה ותצא...
אליהו לקח את הילדה על ברכיו. הנך רואה, ילדתי — אמר אליהו — יש ילדים
שובבים הרבה. שומר נפשו ירחק מהם. יוהאן הכלים ידבר, הוא איננו מבין מאומה.
אל תשימי לבך לחרופי הנער הזה ולגרופיו — כי בער הוא מאיש...
— הצער הזה, אמרה פתאם הוקנה שישבה בקצה השולחן השני — נער שובב הוא
ושנא ישראל כאביו... המה ישנאונו בשביל שיהודים אנחנו... גם פה יש רשעים...
אליהו הביט לאטו במבט חמה — היא נשתתקה מיד...
— הנער הזה הכלים ידבר, אמר אליהו וירם את קולו מעט. ואת לא תשחקי עוד
על המישור הזה, אני אסע אתך כחר אל היער...
ברתה לא ענתה מאומה. עיניה כרו מעט. היא חשבה את מחשבותיה... היא לא
יכלה להבין מדוע ישנאנה בן הרצען, והיא מרגשת אליו רגש של רחמים, כי עני הוא
ובגדיו קרועים... זה כירח ימים ששב לבית הוריו מהכפר שגר שם עד הנה... הוא היה
בבית הורי אמו, כן ספר לה הוא בעצמו. היא נתנה לו צעצועים ופרומות אחדות והוא
שחק אז אתה בחבה ורעות, והיום — היום רצה להכותה... שאלה אחת התרוצצה במחה
אבל לא עברה על פתחי פיה...
— היא תסע אל היער מחר — חשבה הילדה עוד: היער יפה מאד בימות החורף.
הענפים הפרושים, השלג הנוצץ, הדומיה מסביב, הקור הנעים... אבל... היא תהיה
שם עם אביה, ואביה יספר לה דברים נשגבים על העצים והעופות — — היא בוחרת
להיות לבדה... או תוכל לחשוב הרבה ולהתענג על הדומיה... או בחברת ילדים היתה
רוצה להיות, לשחק, להתגלגל על השלג... היא קפצה פתאם ממקומה והגיש אל אמה:
— אמי! אמי! קני לי אלון יפה, כאשר ראיתי שם באחד הבתים, אלון יפה, ועליו
צעצועים, מטרנות, נרות... התקני לי אלון כזה, אמי!
— אך... נה, אך... אמרה סופיה ותבט אל אליהו בעינים מביעות שאלה.
— האלונים ביער נחמדים עוד יותר. אנכי אסע אתך אל היער הגדול — אמר

אביה. ומחר יבוא אלינו המורה מר שמינמהאל, הוא ינסך, ואת העני לו על שאלותיו, ואז נסע יחד.

אם אליהו השתעלה מעט ותעתק את כסאה ממקומו...
— כמדומה לי — אמרה הזקנה בנמנום... כמדומה לי, אל נא באפך, אליהו, אבל כמדומה כי טוב היה לוא למדת את ברתה את אמונתנו... לכל איש יש אמונה... בלי אמונה... בלי אמונה...

אליהו קם ממקומו, ופניו חורו. נחירי חוטמו רעדו מעט...
— כמה פעמים אמרתי לך, אמי, לבל התערכי בכל הנוגע לחנוך בתי... אנכי ותרתי למענך על נמוסי, על ה"פרינציפים" שלי — מאכלים כשרים — — מה תחפצי עוד? לא, לא! אמי! הנך משחתת את הילדה — מעכבת בעד התפתחותה הפכעית. אולי... הוא התעכב על מקומו ויפנה פניו אל אמו: אולי באמת טוב היה...
— כי אסע מפה — אמרה הזקנה — טוב הרבר... אסע, אסע מפה. נלאיתי נשוא את החיים האלה...

דמעות הבריקו בעיניה.
ברתה החלה לרעוד בכל גופה. — אבי! אבי! אל נא תגרש את זקנתי...
— אבל, וויללי — אמרה סופיה ותגש אל אישה. מדוע הנך סר וזעף היום, הלא הנך יודע את ילדתנו, ומדוע אמרת בפניה את הפצץ? ... מחר נראה... מחר.
הזקנה מהרה אל ברתה ותתאמץ להרגיעה.
— ילדה טובה! ילדה טובה! גמגמה הזקנה... אני אהיה אתך...

ברגע הזה נשמע קול הפעמון. מריה נראתה בפתח.
— מי פה? שאל אליהו.
— גם אנכי לא אדע — ענתה מריה. אנשים זרים — ומשונים... עניים. המה מדברים בשפת לא אשמע...
כחץ מקשת התפרצה הזקנה מן החדר, עוד רגע — ולאזני הנשאים הגיע קול נשיקות...

אליהו ורעיתו יצאו גם המה אל החדר הראשון, חדר המסדרון.
מתחלה לא הכיר אליהו את הנכנסים. הוא רק ראה כי בני ארצו המה וירעם פניו... פתאם חורו ואדמו פניו חליפות: הוא הכיר את רבקה קרובתו...
רבקה היתה לבושה כאחת היהודיות בארץ מולדתה, בגדיה היו פשוטים אבל נקיים. על ידיה נשאה ילדה קטנה וילד קטן אחו בכנף בגרה. מאחורה עמד בעלה — רבקה היתה נדהמה ונרעשה...

הכלב הקטן התנפל על האורחים ויחל לנבוח. הילד נבהל ויחל לבכות.
— מהילי! מהילי! נמנם אליהו, בא הנה! בא הנה! הוא צעד צעדים אחדים ויגש אל רבקה ויעמוד על מקומו כהלום רעם. רבקה גם היא היתה נדהמה ונרעשה.
— מה רוצה היא עתה ממנו? חלפה מחשבה בלבו. בודאי נוסעת לאמיריקה וכסף אין להוצאות הדרך. כן נוסעים היהודים...
— לאמיריקה? שאל אליהו בקול יבש.

— כן, לאמיריקה — ענה האיש. ימים רעים באו לנו... ביתנו נשרף. סוסי...
אנכי הייתי שואב מים...
רבקה הביטה לאישה כמבט של זעם — הוא הפסיק את דבריו וידום. היא ראתה

את פני אליהו הוועפים — ובלבה התחרטה על שבאה הנה. היא עמדה נרעשה ונדהמה ותבט אל הזקנה בעינים מפיקות תמהון ותחנונים... גם אליהו הרגיש פתאם מבוכה בלבו... הוא מהר לגשת אל רבקה ויושט לה את ידה ויאמר בשפה רכה:
— רבקה! הלא לא תמהרי ללכת מביתנו — הלא עוד לא דברנו דברינו. שלום בואך... ובפנתו לרעייתו אמר: זאת היא קרובתנו רבקה, וזה בעלה. כפי הנראה קרם אסון. צווי להכין את המיחס.

אליהו פתח את דלת חדר האורחים ויבקשם לבוא. רבקה הלכה אחריו בלי חמדה... סופיה התמרמרה בלבה על האורחים הזרים. היא לא שכחה כי באה כבר העת לילדהה ללכת לישון — והאורחים הפריעו את הסדר בביתה.
— וויללוי! וויללוי! אמרה סופיה לאישה: הלא שכחת לכתוב אל המורה לבקשהו שיבוא אלינו... השעה האחרונה של הוצאת הסתכים מארגז-הפוסטא עוד מעט ותעבור...

אליהו בקש את סליחת האורחים ויכנס לחדרו.
— ולך באה העת לנוח על משכבך -- אמרה סופיה בפנותה לכתה. השעה השמינית כבר עברה...

ברתה עמדה כל העת הזאת מרחוק ותתבונן אל האורחים בתמהון. היא לא ראתה מעודה מלכוישים מוזרים כאלה... גם את הדברים שדברו לא הבינה... האם אשכנזית ידברו? מלות רבות מובנות לה — ובכל זאת לא הבין מאומה... היא רצתה לדעת מי המה האנשים האלה ומה חפצם פה? בלבה הרגישה, כי המה אינם זרים לה...
— לא! לא! אמרי! עוד לא אלך לישון... הלא יומא דפנרא לנו מחר?
ברתה נגשה אל אמה וקנתה והחזיק בידה.

ואמה וקנתה ישבה אצל רבקה ותחל לשוחח אתה...
— עוד טוב הדבר כי שלמו לך דמי אחריות בעד ביתך שנסחרף — דברה הזקנה. גם בערינו הקטנות נעשו היהודים יותר חכמים... מי חשב לפנים להבטיח את הבתים באחריות? העולם משתנה.

השרפות התכופות הנה הסבה לזה — העירה רבקה בשחוק של עוצב. השרפות נעשו תכופות יותר מדי... וגם עתה יש עוד רבים אשר לא יבטיחו את בתיהם...
רבקה נאנחה...

— וחיים בנו של זלמן אהרן מת? שאלה הזקנה. ברוך דין האמת! איש טוב היה, יהודי כשר. מעטים יהודים כאלה בתוכנו. הלא עוד לא היה זקן כלל.
— בן חמישים ושנים היה בטותו. הוא מת מיתה חמופה. הוא בא מבית התפלה — ופתאם נחלה וימת.

— הכל כמקדם בעירנו — אמרה הזקנה — מי יולד ומי ימות... גם אני רוצה לשוב לעירי... לביתי... בתוך עמי רוצה אני לשבת...
— מה את אימרת, לאה! אמרה רבקה — אנה תשובי? מה תמצאי שם? אנשים שנחייים הכה מהים... כולם מתנועעים כצללים... אין עבודה, אין פרנסה... הלא פה בבית בנך הגך מאושרה...

אנחה התפרצה מפי הזקנה —

ברתה קרבה לאט לאט אל הילדים. היא הסתכלה במבט חודר אל הילד הקטן ואל הילדה... גם פני האשה היפות לקחו את לבבה... היא עזבה את החדר רגע אחד

ותשב אל חדר האורחים... היא הביאה ממתקים וצעצועים ותתן להילד...
הילד הביט בפחד אל בריתה וילחץ אל אמו.
— למה תפוז? — אמרה רבקה — ילדה טובה היא בר... הלא בריתה יכונך, כן?
היא כפפה את ראשה ותנשק להילדה באהבה.
— בעברית שמה ברכה — אמרה הזקנה — בריתה שמה בשפת אשכנז... היא ילדה טובה — — —

ברגע הזה יצא אליהו מחדרו.
והשיחה החלה... עתה נודע לאליהו כי אישה של רבקה עזב את מלאכת האריגה אשר לא הספיקה לכלכלת בני ביתו ויהי לשואב מים.
רבקה ובעלה גרו בביתם הקטן שנשאר בעזבונו אחרי אביה המת... אבל גם פרנסת שאיבת המים לא הספיקה את מחסוריהם ורבקה נאלצה לעבוד עבודתה כל היום, לתפור כתנות ובגדים ל„אדונים“ — ואחרי שנשרף ביתם והמה קבלו דמי אחריות החליטו לנסוע לאמיריקה, כי מעת שנסתם מקור הפרנסה לרבים רב מספר שואבי המים והתופרות. רבקה מקוה, כי באמיריקה ימצאו לחמם ברחבה אם יעבדו כל היום כאשר עבדו בעיר מולדתם...
אליהו שמע לדבריו רבקה ולא הסיר את עינו ממנה. היא נראתה עתה זקנה הרבה משנותיה, אבל פניה היו עוד מלאים חן רך. רק הוי פני בעלה נעשו עוד יותר נסים... כמדומה לו כי היא אומללה מאד ונושאת את גורלה המר בדומיה — כעבריה...
הוא התבונן אל בתו בריתה והנה היא משחקת עם הילד, והמה מבינים זה את זה וזו אף שלא ידברו בשפה אחת... האמנם מרגשת בריתה כי קרוב לה הילד הזה? האמנם אין בכחנו לעקור משורש את רגשות הקרבה הבאה לנו בירושה? הוא הרגיש מעין חרדה בנפשו. לא! לא! את שגיאת הירושה נוכל להכחיד בעזר החנוך הטוב — בריתה תהיה בת חורין!

הוא כמו חש עתה בלבו את סבל הירושה הלאומית ובכל זאת התנועע ברגעים האלה בנפשו החפץ לשמוע הרבה הרבה מחיי בני עירו... ורגש של שמחה טהול בתונה מלא את כל חדרי לבבו.
— ילדתי! אמר אליהו אל בתו בקול רך: אולי תלכי לישון?
— גם אנחנו נלך — אמרה רבקה — כבר אחרנו לשבת. ואתה סלח כי הפרענו את מנוחתך...
— הכרטיסים לאמיריקה — החל בעלה של רבקה לדבר בקומו מכסאו...
— כן, כן, שכחתי — אמרה רבקה. הנני רוצה לשאול בעצתך. על התחנה פה דורשים ממנו כי נקח כרטיסי נסיעה דוקא מחברת אשכנז, ולנו הוגר כי בעיר החוף תזל חברת אמיריקה מטחיר הכרטיסים.
— דורשים? התפלא אליהו...
— כן, ענתה רבקה — המה אינם נותנים לנו לנסוע...
אליהו הכטיח לעוזר להם ורבקה ובני ביתה קמו ממקומם ויצאו מן החדר.
סופיה שישבה כל העת בדומיה קמה עתה בשאון ותלך גם היא ללות את האורחים עד הפתח...
— אקה כי עוד התקרנו בביתי — אמר אליהו, הלא עוד תשהו פה ימים אחדים...
—

— מחר אהיה בביתך — אמרה לאה — חכי נא רבקה! אני אלך ללדתך מעט...
ברתה ושימטה את ידה להילד ותשק להילדה הקטנה. הילדה החלה לצעוק
בקול רם...

— רבקה זאת היא אשה טובה ואמיצת הלב — אמר אליהו אחרי צאת האורחים.
— היא סובלת צרות רבות ורעית ברומיה... זה הוא כח העכריה בארצנו! הוסיף
אליהו ברגש. זה הוא פרי הסבלנות הגדולה של היהודי...
אבל מה תתן ומה תוסיף לנו הסבלנות הזאת? למה סובלים היהודים? שניאת
התולדה היא כל חיי היהודים וקיומם...

הוא העביר ידו על מצחו כמו יחפוף לגרש משם את זכרונותיו ויתהלך בחדרו אחת
הנה ואחת הנה — — —

גם ברתה שכבה על כמתה בעינים פקוחות ותחכה לבוא אמה וקנתה... היא רצתה
כי תספר לה וקנתה הרבה הרבה מחיי האנשים האלה שם בארץ רחוקה.
הזקנה באה ותשכ אל מטת הילדה ותספר לה מחיי היהודים, כתלאותיהם, מחניהם
ותקותיהם...

ברתה שמעה לדברי וקנתה באונים קשובות.
— אל תסעי — אל תסעי... נמגמה בלשונה ועיניה נסגרו לאט לאט... אני
אכע אתך...

— היא ישנה — אמרה הזקנה, ותקם מעל המטה ותלך בלאט לחדרה... המה
משחיתים את הילדה בלמודיהם ובספריהם... אנה אסע? גם שם באו ימים רעים
מאד... השם ירחם! השם ירחם!
ושפתיה החלו להתנועע: היא התפללה תפלת „קריאת-שמע“.

ברתה פקחה את עיניה ותתהפך על מטתה...
קוי השמש התגנבו אל החדר מבעד יריעות החלון ורצועת-אור לבנה-ירוקה האירה
את הרצפה ואת גבו של הכלב הקטן השוכב על הרצפה ומתנמנם. פעמון השעון השמיע
ברגע הזה את השעה העשירית. ברתה מונה: אחת, שתיים, שלש... עד עשר פעמים.
היא יודעת שהיום — יום חג, יום חופש מלמדים; היום תוכל להתגולל על מטתה כנפשה
שבעה. מריה לא תדפקנה לקום מעל משכבה כאור הבוקר... מה רב אשרה היום! לבה-
ידחש איזה עונג נעים, איזו שלות הרוח... היא תתעמף בשמיכתה, תכס את ראשה
וברגליה תכה בחרוה על הכסות... עוד הפעם עוצמת היא את עיניה וברגע הזה תרגיש
כי כלבה הקטן קפץ על ערשה — — — היא פוקחת את עיניה והנה כלבה מתבונן אליה
בעיניו האמוצות ובחטמו החד והשחור יגע בלחייה. כלב טוב! גם הוא ישמח
בשמחתה. — מהילי! תקרא הילדה ותשב על מטתה — שמע נא! אני אספר לך מעשה
יפה — יפה מאד...

הכלב הקטן ינהום בנהימה חרישית... הוא מניע את אוזניו הארוכות ומתעתר
לשמוע...

הכלב החכם הזה מבין את הכל. הוא שומע גם את שפתה. רק היא, הפתיה,
איננה מבינה את שפתו... ספריה לא ינידו לה זאת... היא מתרעמת על ספריה.

— מעשה ברוב אחד — מספרת הילדה לכלבה — אבל חכה נא מעט. קודם כל צריך אתה לדעת כי הרובים ישנים כל ימות החורף במאורותיהם ויונקים את כפות ידיהם... מהילי! בוראי הנך יודע זאת גם בלעדי...
הכלב מניע אוניו הנה והנה. הוא נוגע ברנלו האחת בחלוקת הילדה ויגדרה. „הב! הב!“ ינבח הכלב בלאט, לאמר: כן, כן...
ברתה תרים את ראשה והנה מריה עוכרת אצלה ושחוק מרחף על שפתותיה. — איך לא תבושי — תאמר מריה ושחה את ראשה אליה: איך לא תכלמי להתגולל על מפתך עד חצות היום? עצלה! ראי, ראי! — ומריה מעתיקה את יריעות החלון וים של אור יתפרץ החדרה. מה מתוק הוא האור!... האור יבוא מהשמש, והשמש תשוח כל היום בשמים ובערב תחבוש פניה בטמון. אביה באר לה מה הוא אור... נלים מתנועעים. היא איננה מבינה מאומה... מה הוא אור? אור!
ברתה שוחקת והכלב הקמן ישחק גם הוא...
— עצלתי! עצלתי! באה העת לקום — שומעת הילדה את קול אמה זקנתה הנעים. ברתה תקפוץ ממטתה והחבק את צוארי הזקנה ברגש. איזה כאב ילחץ את לבב הילדה... היא מתאמצת לזכור דבר מה... היא מתכוננת אל פני הזקנה ובעיניה דמעות. — את תסעי מפה? — שואלת הילדה בחרדה — אני, אני אסע אתך... גם כלבנו יסע אתנו! זקנתי! היש להכלבים איזה שפה?
— יש, יש, ילדתי! העננה הזקנה. לכל החיות העופות, לכל הרמשים והיתושים, גם להצמחים יש שפות מיוחדות... ומלך היה לישראל...
— אל נא תאמיני לה — תשמע פתאום קול אביה. הכלבים אינם מדברים... ברהה רואה את אביה ואת אמה הולכים וקרבים אל מטתה. היא אוהבת את אמה, גם את אביה תאהב, אבל תירא אותו מעט. הוא רק יחפוץ, כי תלמוד, תלמוד, תלמוד... למה לה ללמוד כל כך? הוא כותב הרבה, הרבה. כל הלילה ישב בחדרו ויכתוב — כן הגידה לה זקנתה, וביום יישן... מה מאד תגד לו ותרחמהו...
— קומי, קומי ממטתך, עצלה! יאמר אליה אביה והוא מתבונן אליה בעיניו בקצף נמטר. הוא יכעוס תמיד עליה — מדוע? הלא כל הילדות אינן רוצות ללמוד הרבה... הלא ילדה היא ואוהבת לשוח ולשמוע ספורי „מעשיות“. ואת המעשיות היפות תספר לה מריה — ואמה זקנתה תספר לה „מעשיות“ מחיי היהודים... גם הנה יפות!
ברתה תמהר לקום מעל מטתה וללבוש את בגדיה. יודעת היא כי אביה לא יאהב לצוות פעמים... אז הראה בידי אביה שני צרורות חבושים... אביה ואמה יכופו את ראשיהן אליה והיא מנשקת להן.
— אבי! שואלת ברתה: מה זה בידך?
— מהנות לך, ילדתי — יאמר אביה בקול רך, שישמע בו גם מעין הוכחה תרישית. הוא יניח את הצרורות על מטתה. „בחרי לך אחד מהם!“
ברתה תשב על מטתה ותתבונן בעפעפיה אל הצרורות. היא בוחרת בצרור אשר מיטין...
— אהבתיך, ילדתי — יאמר אביה בשמחה וישקנה. הוא פותח את הצרור וספרים רבים נושרים ממנו...
עיני הילדה תכהינה מראות... לשוח היא רוצה היום, להשתעשע, לרוץ, לקפוץ, לדלג ולהיות יחידה ביער — והאילנות יביטו אליה וישחקו... למה לה היום ספרים?

ולבכות היא חפצה על החפש אשר יגולו ממנה ביד הזקה — אבל היא רואה את
מבטי אביה הזועפים ושותקת...
— הנך פתיה — יאמר אביה — לבשתגרלי תביני הכל...
— ימי הילדות! מדוע היא ילדה? היא רוצה להיות גדולה למען הפרק מעליה
עול הספרים — אז תשוח ביער, ועל ההרים, גם בכפרים הנור, בכפרה של מריה...
— ילדה לא מחונכה — מוכיחה אותה אמה — החכיאי את הספרים עד אחרי ימי
החופש. ועתה קחי לך את הצרור השני...
אמה מוכה לה מאד! רק את אמה זקנתה לא תאהב...
ברתה פותחת את הצרור השני, והנה הוא כולו מלא ממטקים ומגדנות... היא
תחלק את המטקים לכל הילדים...
היא תמהר ללבוש את בגדיה, קופצת מן החלון ובורחת אל הילדים המשחזקים
שמה על המישור — — —
— הילדים והילדות אשר על פני המישור מכתירים את ברתה מכל צד
בראותם את הצרור אשר בידה.
ברתה מעברת את מבטיה על כל הילדים — וצל קל ינוח על פניה: מיצי איננה,
מיצי בת הכובכת העיניה, רעותה הטובה...
— איה מיצי? שואלת ברתה כראגה.
— הנה היא פה! הנה היא פה! צוקים הילדים.
ברתה תשפוק כפיה בראותה את מיצי: כל כך נשתנתה היום. פניה החורים,
שפתותיה הלבנות אינם לה עוד. אדומה היא ועיניה תוהרנה והיא לבושה מחלצות...
— מיצי! מיצי! קוראה ברתה בשמחה: איך נשתנית! איך נשתנית!
— חג לנו היום — עונה מיצי ושותקת...
וברתה מתבוננת אל כל הילדים והנה הם כולם לבושים בגדי חג ופניהם מפיקים
שמחה.
והילדים קופצים ומכרכרים והיא מחלקת להם ממטקים ומגדנות, וגם נפשה תרחץ
ביום ערנים... וגם ליוהאן בן הרצען היא נותנת ממטקים — והוא שמח...
והילדים שוחקים... וברתה שוחקת אתם. או יציעו לשחוק בשחוק „התלמידים“
וברתה תבחר למורה — — —
וברתה מושיבה את הילדים בסדר הפוך: עליונים לכמה והחתונים למעלה ואת
מיצי תושיב אצלה לימין...
וברתה מלמדת את תלמידיה ותלמידותיה את שפות החיות, הצמחים והעצים, גם
את שפת קוי השמש תלמד...
והעופות, והחיות, והצמחים מספרים להם את סוד חייהם — וממרומי השמים
תחרור לאזניהם שירה נפלאה, ערבה ועצבה, הנוקבת ויורדת עד תהום הנפש...
ומרחוק יחרור פתאם לאזני ברתה קול שחוק אדיר וחזק. ויוהאן בן הרצען לושש
לה את לשונה בלעג... עבריה! עבריה! יקרא בקולו הגם וכדור-שלג יתפוצץ לרגליה.
ברתה מתבוננת אל עצמה — והנה היא לבושה בגדי חול... והילדים יכרחו ממנה,
והיא עומדת ענומה ועצובה.
— מדוע היא עבריה? מה זאת: עבריה? זקנתה תספר לה מחיי העברים, היא
רוצה להיות שמה, לראות בעיניה את העברים... מדוע לא יזכיר אביה כי יהודי הוא?

כדוע תירא זקנתה לרבר בפניו? מדוע הספר לה הכל בעת אשר היא הולכת לישון, והוריה לא ידעו מזה? מרגשת היא כי איזה מחיצה מפסקת בינה ובין יתר הילדים... והיא רואה את זקנתה עומדת לפניו, ואשה צעירה, יפה, עצובה, עומדת אצלה וילדה הקטן יושב לה את ידו.

היא תלך את הוקנה ואת האשה הצעירה הזאת: הנה תראינה לה את עיר מושבן ואת כפרה של מריה...

— זקנתי! קחיני! תקרא ברתה בקול בוכים.

אבל היא שומעת את קול אביה קורא אליה והיא הולכת הביתה בלב כואב — — — ואל השולחן הגדול אשר בחדר האורחים יושבים שני אנשים. האחד הוא איש זקן, גבה הקומה, מצחו מלא קמטים, עיניו כעיני החתול והוא מכיט אליה בעד משקפיו — ושחק... השני הוא צעיר לימים, חוטמו ארוך וגם הוא ישא משקפים על עיניו... „אלה המה המורים" היא יודעת אותם. אז יצוה עליה אביה לקום ממקומה והזקן מציע לפניו שאלות שונות והיא שותקת, כי שכחה את כל למודיה... היא מתבוננת אל המורה הזה, היא רוצה לדעת: היהודי הוא אם לא?

והאיש הצעיר לימים יושב לה גליון גדול, והיא כותבת... הגליון ימלא אותות ומספרים, והאותות יכאיבו לעיניה, והיא איננה מבינה מאומה. היא משלכת בחמה את הגליון ואת עט העופרת מידה...

— מדוע כל ימך ימי חול ועבודה, אבי? איה חניך?

וברתה כוכה בקול גדול, והיא מראה באצבעה על בגדיה...

— רבב? רפש? — קוראה אמה בחרדה... מריה! מריה! הראית? ברתה השחיתה

את בגדיה.

— בגדיה נקיים — אומר אביה ושחק. גם המורים שחקים, גם הכלב הקטן שחק.

— בגדיך טובים ויפים, ואת עלמה עצלה ומפונקת — יתן עליה אביה בקולו...

צאי מחררי!

וברתה יוצאת נכלמה מחררה — היא מבקשת את אמה זקנתה בכל החררים ובכל

הפנות — ואיננה...

או תעזוב ברתה את החרר, היא הולכת ומבקשת, והיא מתרחקת מן העיר...

ויערים גדולים יסבוה מכל צד, והעופות מצפצפים מעל ראשי האילנות — והדוכים

הומים...

והנה כפר לעיניה — היא מכרת את הכפר הזה. הנה מגרל התפלה! הנה הכהן

הזקן מגענע לה בראשו לאות חבה... הנה העדרים, הנה היער הגדול, הנה השדות —

והיא שומעת מרחוק את המית הנהר הקמן החרשית והעצבה...

היא הולכת הלאה הלאה...

והנה עיר קמנה לעיניה, והבתים קמנים ונמושים על פני כל הככר, ואנשים נשים

וילדים טובבים בחוצות, ומלבושיהם שונים, והילדים נושאים בידיהם דגלים ועל הדגלים

תמונות צביים ואריות — הכל יפה מאד!... וכקרב הילדים הכירה את הילד הקטן אשר

להאשה היפה וגם הוא נושא דגל בידו...

ומבעד חלוני הבתים רואה ברתה נרות רבים דולקים בשמחה על השולחנות ומפיצים

אור על פני חוץ...

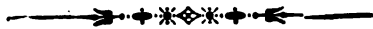
והנה זקנתה הולכת וקרבה אליה, והיא לוקחת אותה בידה ומולכת אותה אל בית גדול ויפה — הוא מקדש אלהים...

המקדש מלא אור, וגרות של שעה בוערים על השולחנות, על החלונות, על הקירות ועל המקרה... ויהודים רבים מליבשים בגדי חג, בנדים לבנים ויפים, עומדים צפופים ומתפללים... ובמזרחו של הבית עומד ארון גבוה, והוא מכוסה יריעת משי, ועליה משורות אותיות זהב...

והחזן והקהל ישירו שירה נעימה ועצבה, ונפש ברתה תמלא חרדת קודש... או ישמע העם קול תרועה גדולה. ואנשי החיל תוקעים ומרועים ונפל כל העם על פניהם בחרדת קודש, וגם ברתה תכרע על כרכיה ביראת הכבוד — — —
ופתאם תראה לפניך את האשה הצעירה וגם היא כורעת על ברכיה... והולדה הקטנה נופלת מידה על הרצפה וצועקת בקול גדול...
ותצעק גם ברתה צעקה גדולה — ותיקץ...

ברתה פקחה את עיניה...
קרני השמש בוקעים מבעד היריעה הפרושה על חלונה ויפוזו קרשי הרצפה וגבו של הכלב הקטן השוכב על הרצפה ומתנמנם,
ואמא זקנתה תשוח את ראשה אליה והיא לוחשת באזניה:
— קומי! קומי! ילדתי! למה תצעקי? האם הלום חלמה? חלמא מבא חוית! חלמא מבא חוית! — — —
שרלמנבורג.

משירי הינה.

הן היא הכללת בַּיְפִיָּה וּמַעֲמָה
חִבְצֵלֶת וְשׁוֹשַׁן וַיּוֹנָה וְחַמָּה.

4.

עת עיני על עינך תשרנה —
תוננתי, עצבותי תסרנה;
אך פיה, אהובתי, אשקה
אז אחוש בי עז, אתחזקה.

עת ראשי אל לבך אנישה
אז עדן שמים ארנישה;
אך עת את "אהבה!" אמרת —
בת עיני בבכי ממרת.

5.

ככבים בפרוז בקי נוע
מעולם עד עולם נצבים
ואיש אל אחידו מביטים
בעצב ובחבלי אהבים.

הם דבר ידברו בלשון
עשירה נחמדה ויפה,
אך אחד במלמדי לשונות
לא ידע לא יבין השפה.

אני רק אני ידעתיך
ולעולם לא אישפת את חקך.

1.

בִּירַח הָאָבִיב הַנְּחַמֵּד
עַת צְצִי חֲחֵן יִתְפַּתְחוּ —
בְּקָרֵב לְבָבִי גַם אֲנִי
נִצְנִי אֶהְבֶּה צְמַחוּ.

בִּירַח הָאָבִיב הַנְּחַמֵּד
עַת תִּשְׁרֵד כָּל צַפֵּר שִׁירֶיהָ.
הַנְּדַתִּי לָהּ אֶהְבֶּתִּי,
גְּלִיתִי הַלֵּב לַפְּנִיָּה.

2.

מֵאֲנָלִי דְמַעוֹתַי יִצְמַחוּ
שׁוֹשְׁנִים וּפְרָחִים נְהַדְרִים,
וְקוֹלוֹת אֲנַחוֹתַי יִדְפְּכוּ
לְקוֹלוֹת הַמְּזַמְרִים בַּיַּעֲרִים.

וְעַת תֵּאֱהָבֵנִי — קֵךְ אֶתֶן
כָּל פְּרָחֵי חֲחֵן הַנְּהַדְרִים,
וְלִפְנֵי חַלּוֹנְךָ יִרְיַע
קוֹל שִׁירַת הַמְּזַמְרִים בַּיַּעֲרִים.

3.

חִבְצֵלֶת וְשׁוֹשַׁן וַיּוֹנָה וְחַמָּה
בְּרוּחַ וּנְפֶשׁ אֶהְבֶּתִּי זֶה בַּמָּה,
כִּשֶׁת לֹא אֶהְבֶּם, כִּי אֶהֱבֶה רַק אַחַת
צְעִירָה, בְּהִירָה, מְאִירָה, פְּרַחַת.

זֶן פְּנֵי אֱהוּבָתֵי תַמְתִּי
לִי הָיוּ לְמִסְפָּר דְקְדוּקָה.

6

עַל פְּנֵי הַמְטָרָה אִסְיַעָךְ,
נְעוּפָה, אֱהוּבָה, נִסְעָה! —
אֵל שְׂדֵמֹת הַגְּנָנָא אֲבִיאָךְ
שֵׁם מוֹשֵׁב הַמּוֹדוֹת אֲדַעָה.

שֵׁם גְּנָה בְּאֲדָם פֶּרְחַת,
וּלְאוֹר הַיָּרֵחַ — הַדְרָה;
שׁוֹשְׁנוֹת הַלְמוּס בְּנַחַת
מַחְכּוֹת לְרַעוּתֶם הַיְקָרָה.

יִשְׁחָקוּ, יִדְבְּרוּ דוֹדָאִים,
יִבְיִמוּ אֵל פִּלְכְבֵי שְׁמֵי רַמָּה;
וּדְבָרֵי אֲנָדָה נִפְלְאִים
מִסְפָּרוֹת שׁוֹשְׁנִים בְּדַמְמָה.

אֵילִים חֲכָמִים וְתַמְיָמִים
מְאָרְבִים, מְקַשְׂיָבִים וּמְדַלְגִים;
הַגְּלִים הַקְּדוּשִׁים וְנַעֲיָמִים
אֵת שְׁמָפֶם בְּפֶרְחָק מְפִלְגִים.

וּבְצֵל עֵץ הַתְּמָר נִרְגִיעַ
וְנִרְאָה שֵׁם מְנוּחָה נַעֲמָה,
בְּאֱהָבִים נִפְשָׁנוּ נִשְׁבִיעַ
וְחַלְמוֹת עֲרָבִים נַחְלָמָה.

7

שׁוֹשְׁנַת הַלְמוּס נִכְלָמַת
נִנְנָה תַפְאֶרֶת הַשָּׁמֶשׁ,

וְתוֹרִיד אֵת רֵאשִׁיָּה לְאַרְצָן
וְתַחֲכָה לְחִשְׁףָה וְאַמְשָׁ.

וְאוֹר הַיָּרֵחַ — חוּא דוֹדָה —
בְּנִשְׁיָקָה מְשַׁנְתָּה מְעִירָה,
וְהִיא מְפָנִיָּה הַתַּמְיָמִים
צְעִיפָה בְּאֱהָבָה מְסִירָה.

הִיא תַפְרַח וְתַקְדַח וְתוֹהֵר
וְתַפִּיט אֵל אוֹר הַכְּכָבִים,
וְתִשֵּׁם וְתַכְבֶּה וְתַרְעַד
מַחְכָּה, מְמַכְּאוּב אֱהָבִים.

8

הַגִּידִי, יְלִדְתִי הַיְקָרָה,
הַאִינְךָ יַצִּירַת דְּמִיוֹנוֹת —
בְּהֵם יָמִי קוֹיִן נוֹצְרָה
בְּמוֹחַ שֶׁל הַזֶּה חַזְיוֹנוֹת?

אֵךְ לֹא! זֶה הִפָּה, זֹאת הַשְּׁפָה
וְעֵינֵי תַקְסָם הָאֵלָה
עִם כָּל הוֹד תְּבַנִּיתְךָ הִפָּה —
יָד הַזֶּה חַזְיוֹנוֹת פְּרָא תֵלֵא.

עֲלֻקוֹת, רְמָשִׁים, תּוֹלְעִים,
עֲקָרְבִים, נַחְשִׁים, צְפַעְעוֹנִים,
וְעוֹד בְּעֵלֵי חַיִּים נוֹרְאִים —
זֹאת לְבֵרָא הַחֲזָה רַב אֵינִים.

אֵךְ אוֹתְךָ, תַרְמִיתְךָ הַנְּעִימָה,
נִזְרַתְךָ הַיְפָה וּבְרָה,

הן אֲרָאָה הַתְּלִים מְרַחֲפִים עַל שְׁפָתֶךָ.
 וְאֲרָאָה בַת עֵינֶיךָ בְּרֹחַב עֵפְלָה,
 וְאֲרָאָה הַנְּאוֹן הַמְּנִשָּׂא לְבַתְּךָ. —
 וְאֵת הֵן אִמְלְלָה, כְּמוֹנֵי אִמְלָלָה.

אֵת פִּיךָ מוֹקֵשִׁי עֲצַב בְּאֵין רֹאֵה יִכְתִּירוּ
 הַלֵּב הַמְּתַנַּחֵה — מְלֵא צִירֵי חֲבָלִים
 וְדַמְעוֹת בַּמְּסַתֵּר אֵת עֵינֶיךָ יִקְדִּירוּ. —
 אֲהוּבָה! גַּם שְׁגִינוּ כְּאֶחָד אִמְלָלִים.

.12

מֵאֵז עֲזַבְתָּנִי מִנְּלִיתִי
 שָׁחַק תָּמִים לֹא תִדַּע עוֹד שְׁפָתִי;
 הֵן אֲזִנִּי הַתְּוֹלִים שׁוֹמְעֵת
 אֵךְ שָׁחַק לֹא עוֹד נִפְשִׁי יוֹדַעַת.

מֵאֵז "הִיא" מִמֵּנִי אֶבְדָּה
 גַּם בְּכִיתִי מִשְׁעִנִּי נִדְדָה;
 לְבַתִּי מִמִּבְּאוֹב נִקְרַעַת
 אֵךְ בְּכִית לֹא עוֹד נִפְשִׁי יוֹדַעַת.

.13

עַת אֲזִנִּי הַשִּׁירָה כְּשֶׁבֶת
 שְׁלִפְנַיִם יַפְתִּי לִי שָׂרָה, —
 לְבַתִּי הַבְּקַע הַשֶּׁבֶת
 מַעֲקַת מִבְּאוֹבִים מִצָּרָה.

וְכִסְף לֹא בְּרוּר מוֹשְׁבִנִי
 לְמַעַלָּה אֶל בְּמוֹת הַיְעָרִים,
 שֵׁם יִמְנֵן וַיִּפֶס עֲצֻבוֹנִי
 וַיִּתֶּךָ לְדַמְעוֹת נְגָרִים.

בַּת עֵינֶיךָ הַמְּשַׁקֶּרֶה הַתְּמִימָה —
 זֹאת לְבִרְא — יָד חֲזוּה קִצְרָה.

.9

בַּת גְּלִים, מִמִּים נִשְׁקָפָה —
 כֵּן תִּזְהִיר יוֹנְתִי הַיְגִרָה.
 יוֹנְתִי הַכְּלָה הַיִּפָּה —
 כִּהֵן נִפְשׁ אִישׁ אַחֵר כְּחָרָה.

הוּא לְבִי שְׁסָבַל תּוֹכְלָה
 עַל כְּנֶדָה אֶל נָא תִתְאַנְפָּה,
 אֵךְ סָבַל נָא וּסְבָלָה וּמַחֲלָה
 לְסִכְלוֹת הַפְּתִיּוֹת הַיִּפָּה.

.10

לֹא אֶקְצוֹף עֲלֶיךָ, אֶבּוֹדָה וַיִּקְרָה,
 אִם אֲמַנֵּם לְבַתִּי כְּקַרְבִּי נִשְׁבָּרָה;
 יוֹדַעַתִּי: כְּאֶבְנֵי יָקָר אֶת זִרְחַת
 וּבְהִשְׁפֵּת לְכַבֵּד אֵין קָרָן אֹר אַחַת.

כֵּן אוֹתָךְ בַּחֲלוֹם חֲזוֹן לֵיל רְאִיתִי
 וְחִשְׁפַת הַלֵּילָה בְּלִבְכֶךָ חֲזוֹתִי.
 חֲזוֹתִי: תּוֹלַעַת אֵת לֶבֶךָ אֶכְלָה,
 חֲזוֹתִי, אֲהוּבָה, עַד מָה אֶת אִמְלָלָה.

.11

כֵּן אֲמַנֵּם לֹא אֶקְצוֹף, אִמְלָלָה כְּאֶבֶת.
 אֲהוּבָה! גַּם שְׁגִינוּ כְּאֶחָד אִמְלָלִים.
 עַד שֶׁבֶר יִשְׁבֵּר לְבַנו הַמּוֹת,
 אֲהוּבָה! גַּם שְׁגִינוּ כְּאֶחָד אִמְלָלִים.

וכנפי שירותי משיקות
וללכה תעפנה, תדדנה.

ומצאו הדרך לנאנה
ושבו אלי ותכפינה,
ולגלות לפני תמאנה
את כל אשר ראו בלבכה.

.17

בראשונה רוחי שחה,
„זאת לא אשא” — אז קראתי,
אך נשאתי גם נשאתי,
אל תשאלו נא איכבה.

.18

אהבה חש נער לנערה.
הנערה באחר בחרה.
האחר לו נשא אחרת
שנפשו בנפשה נקשרה.
מעקת הלב ומיגון
הנערה את הסדה משכה
לראשון שפגשה על דרכה,
הנער התענב על ככה.
המקרה הזה — ישן נושן,
אך תמיד כחדש הנהו;
והיה האיש — לו יאנה
ונקרע לגזרים לפדו.

.14

אהבתיך ואהבך גם עתה;
ולו גם תהפך הארץ,
מגלים ממשאות עלמה
מדורת אהבתי תתפרץ.

.15

מבצרים ודורים מלמעלה נשקפים,
בגלי רהיננס הבהירים ויפים,
ותשומט על פניהם דונתי הקטנה,
מוארה בשמש, עליזה, שאננה.

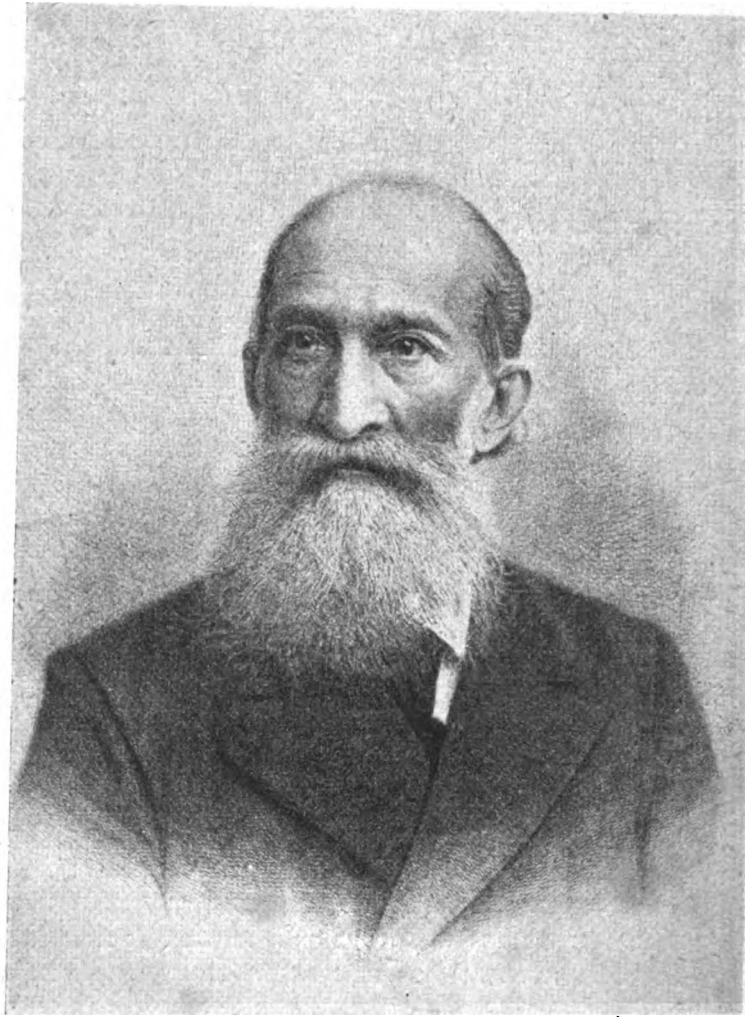
במנוחה אתבונן אל משחק הגלים
המרצדים בזהב וכדכוי תלתיים,
חזיונות עשתונות לאט יתעוררו —
בתיבון לבבי זה כבר הסתפרו.

והדר הנחר פידיד יקדמני,
אל עמקו אל תהומו בעז ימשכני.
אך כבר אדעהו, — הוא נוצץ מלמעלה
ובמרבו יסתרו גם מות גם לילה.

עדנים מלמעלה ובקרבו רמיה.
הנהר, כך אחזה את דמות היפהפיה;
גם היא תניד ראשה פמוך בתמימות,
גם היא צהקן שפתייה בחרן ובנעימות.

.16

את שירי הקטנים — תלדנה
עצבותי הגדולות ומעיקות.

הפרופיסור ד"ר שלמה יאדאסזאהן.

תולדות אחד חכמי הזמרה המצוינים ברורנו מאחינו אספר בזה לאחינו, אשר אם היותו מכהן פאר בתור מורה עליין והכם מצוין בהיכל הזמרה הראשי באירופא, בכ"ז מעטים מאחינו בארצנו יודעים על אדותיו דבר או חצי דבר. והנה חכמי העמים באירופא ובאמריקא מתהדרים לחוג את יום מלאת לחכם הזה שבעים שנה ואנחנו מחשים? הבה! נחזה נא אף אנו תולדותיו ואפס קצה פעולותיו על שדה החכמה ואתו או גם ישראל ידע להתפאר.

לא נקל הוא לחכמי לב במלאכה-מחשבת להתפרסם בערך שיהפרסמו על נקלה המשוררים והסופרים הקלאסיקים לרוב קהל קוראים ומביני שפה. ע"י כתביהם המקוריים או בהעתיקות; יען כי כל בני חלד באין יוצא מן הכלל אם מעט ואם הרבה קוראים או הזנים בשפה ושומעים ומבינים, ודברי המשוררים נוהגים ענין לכל בני המוהה. לא כן נודל חכמי לב בכל מלאכות-המחשבת ואף כי מלאכת הזמרה, הם אך על הסכמת קהל קטן העוסק במקצוע הזה יחכם. ולראבון לב החכמים ולאסון החכמה עצמה, הנה לא לעתים רחוקות ישלל ההמון להבתייר אנשים שאינם מהוגנים בעמרת הקומפוניסטים, בעת שהמחבר החכם האמתי, היודע את ערכו, ימות בלא עתו מבלי יכולת להודיע מבעו בעולם, ונוסף לזה עוד ריש מחסור ועוני מנת חלקו כל ימי חייו. כמה מחברים גדולים וחכמים מושימים לועד הבוחן אופירותיהם ומנגינותיהם השונות, כדי לזכות בפרס קטן או כדי להתפרסם, וכמה אופירות ומנגינות נכבדות, אשר מחבריהן עמלו בהן ירחים ושנים, ירדו למטיון, בשביל שעדיין לא נודע מבע מחבריהן בעולם או בשביל שלא ירדו השומעים בהשקפה הראשונה לעומק כונת המחברות, ומחבריהן לא לכד שלא צלחה להם השעה להתפרסם, אך גם עבדו בזיעת אף זמן רב חנם אין כסף. ולא ככל המלאכות הפשוטות. כי מחיות הנה, מלאכות-המחשבות הנה הנן, כי בעת אשר חרש העצים, האומן הפשוט עשה כלי בית, אף אם לא יצמינו ביפים והפארתם, למצער הוא נוטל שכר עבודתו לפי ערכה, וחרש אומן חכם לבב במלאכת הזמרה, אם ידחה ידחה לעולם, ולמרות הבטחת החכם: „החכמה מחיה את בעליה“, אך אחד במדינה נפגוש, אשר יאכל מפרי חכמתו לחם לשובע, ופתנם ההמון: „מלאכה-מחשבת מחזרת על הפתחים“ יתאמת בכל עת ובכל תקופה. ומי ידבר מאלה המחברים אשר הכשרון התיאטראלי חסר להם ואופירות לא חברו? ההמון הפשוט וגם חלק גדול ממנגנים יודעים פרק בשיר אך באופירא ימצאו חפץ והיא אך היא תשביעם רצון ע"י החיצוניות שבה, כי האופירה תאחד כל מלאכות המחשבות ותאגדן יחד: מלאכת הציור, השירה והזמרה. בתמונות וציורים מעשה ידי אמן, במזמרים ומשוררים איש למינהו, ולהן חברו יחדו כל תנאי החן, הנועם והיופי ע"י המשחקים הענקים, גבורי החיל ויפי התאר לבושים מכלול והוד.

רבותי אונים הוא הזמרה להלהיב לבות בני אדם אף באין עזר טחוף, אך לא רבים יחכמו, ולא יגנישו ולא יבינו שפה „ממיות“ בלהי בעלי נפש ורגש זמרותי, חכמים במקצוע הזה היודעים פרק בשיר, והזמרה הקלאסית היוצאת מלב חכם לב במלאכת

מחשבת לא תמשוך לב ההמון הפשוט. הנה כן יש לחכמת הזמרה ספרות גדולה ורחבה, הגיוני רוח הקלאסיקים, אילי הזמרה: האידן, בעעמהובן, מוצרט, שובערט, מענדלזון, שאפין, בערליאף, שומאן ועוד, אשר לבר איזה יוצא מן הכלל (כמוצרט ע"י המחזות דון יואן, פִּינאראם האַכזייט) אין אחד מהם אשר השפיל את זמרתו לעשותה משחק ושעשועים להמון הפשוט, ואך לשם החכמה האמתית עברו ומנגינותיהן הנכבדות הנן ענין אך ליודעי נגן, וגם באופירות ימצא ההמון חפץ אך בחלק השירים הלאומיים הקטנים, וגם אלה להם ירצו לא בשביל הוכנם הזמרותי, כי אם בשביל שנשמעים מפי מנגנים מטיבי נגן וההמון אחוז עינים הוא בקולות הנכוהים והנעימים של המשורר ומסוליו, ואנב התענגו על קול המשורר אשר ישמע אותו פעמים ושלש, גם המנגינה לפעמים נשארה בזכרון ההמון. ולפעמים המחבר אשר לו הכח והאמצעים לצודד נפשות שומעים ולהשיב רצון ההמון אף בדברים קלי ערך, כמאסקאני בשעתו, אשר השכיל לכן תשוקת ההמון הפשוט בהמנאתו הקטנה והקלושה, היא האיפירא בעלת מחזה אחד קטן „קאזואלעריה רוסטיקאניה“, אשר הרעיש בה כרגע אמות הספים של בתי מחזה, הוא יראה עולמו בחייו אף כי לאט לאט הכיר בו גם ההמון כי אין חזיוני יקר, וכי כל האופירות הגדולות והרבות אשר יצר אח"כ לא הפיקו רצון ולא נתקבלו בבתי המחזה, כי לא אמר ולא כלום ואין עמרת המחברים הולמתו: ככ"ז הנה כבר לקח כפלים לתושיה, המו"לים מלאו חורויו זהב, אשר החצי מהם לא השיגו ולא ראו שלשת הקומפוניסטים הקלאסיקים האמתיים, כהאידען, מוצרט ושובערט בעד כל המנגינות שחברו יחדו.

יוסף האידן המזמר משכיל אשר יצר הרבה על שדה הזמרה ואשר יצירי רוחו ירנינו לבות שומעים עוד שינים רבות, התפרנס ברב שנותיו בעמל ובקושי. לאשרו האריך ימים — 56 שנים, חוון בלתי נפרץ במזמרים הקלאסיקים — אשר סוף כל סוף השיג משרת מנהל להקת נוגנים בחצר הנסיך האונגארי אסתרהוי, במשכרת 400 פִּלורין לשנה, ובמחיר הזה קנהו אדונו לעבר עולם וירדה בו בפרך.

מוצרט וואלפגאנג א. ה„עילוי“ בהיותו בן שש שנים כבר השמיע מנגינותיו יצירי רוחו על הפסנתר בפומבי בערי אירופא הגדולות, ובן שבע כבר הופיעו בפריז 4 סונטים בעד נבל-הפיאלין והפסנתר ילדי רוחו, בשנת השתים עשרה לימי חייו חבר בוועין לבקשת המלך יוסף השני מחזה מהתלות (אופירה-בוֹפֶא) במשך שלשה שבועות ועוד בשנה הדיא חבר אופירא שניה שנתקבלה לרצון השומעים, ואז כבר היה בעצמו מנהל להקות נוגנים למנגינותיו שחבר, שני חיי „העילוי“ הזה המעטים אשר אך לשלשים ושש הניעו ואשר בהן יותר מן 600 מנגינות נכבדות, שני חייו המעטים גם דלים ורעים היו, ועוד יותר נתפלא בידענו, כי בילדותו נשא על זרועות המלכה מריא מהערעוא ומלכים ושרים על כתף נשאודו, הוא נשא אח"כ ברכה וחסד מאת הקיסר אשר הנגה במשכרת 800 פִּלורין לשנה, לעמוד ולשרת לפניו בחצרו, ולב מוצרט הדל לא נמשך אחר המשכרת הגדולה הזאת, יען כי המלך נתן לו משרה בזויה בעיניו, והיא, לחבר זמרת-סחול (טאנג-סוויק) לחצר המלך. תוא לא לבר אשר התענה תהת אדונים קשים וחכמתו היתה בזויה בעיניהם, עוד טבל חרפת רעב, ובאחד המכתבים לאשתו שישבה אז בבאָרען להחליף כח, כתב לה דברי נחם כאלה: „אנכי עמוף ברעב, אין אני לשלוח לך בזה 3 פִּלורין שחשכתי מבושרי, למען לא תסכלי אף את חרפתי רעב באשר את שם; אולם לא תשימי זאת אל לך, אם נחיה עוד יגיענו ימים טובים כאלה“.

פֶּראַנץ שׁוֹבֶרַט, אשר עליו הביע רוברט שׁוֹמַן: לוא האַרײך ימים כי או קבע כל הכפרות האשכנזיות, — גם הגאָעטיס עם המודעות וההכרות של פּוֹמֵבִי בַּלֵּל — בזמרה. ואשר כימי השירה על לשון בני חלד לעד ינון שמו בתור מלך-השירה (ליעדערקאָנײַג), חי אך 31 שנים ושנות נערותיו בלה בתור עוזר (בעהעלפֶּער) באחר בתי הספר לנערים בווינען ומשכרתו גדלה לא השפיקה לו לקנות בכסף גליונות ניר לכתובת הוי-הזמרה. הוא חבר ספרות גדולה ושלמה ככל ענפי הזמרה, ולפי רב ממנינותיו נפלאות היא בעיני החכמים, איך הספיקו לו שני חייו השלשים ואחר לרשום זמירותיו עלי גליון, זמירות אשר כלן באין יוצאה מן הכלל משיבות נפש ויורדות חדרי לב, ומה נראה כי בלי העמק וחקור ישוב על שלחן לכתוב ולא מחק את אשר יצא מעשו, כי היה מעין נובע מבעי וממנינותיו בכל ענפי הזמרה יצאו מלכו בדרך מבעית יחד עם נשכת אפו המבעית. הוא לא לכר שלא אכל מפריה, אך רעב היה ללחם פשוט, ובעת אשר רבות ממנינותיו כבר התהלכו באוסטריא כמנינות לאומיות, בקש את אחיו באחד המכתבים, כי יחוננהו במשלח קרייזערים אחרים לחדש, אשר בהם יוכל להמתיק את לחמו הצר והיבש, או להחליפו לפעמים בלחם סלת. ומה שאירע למוצרט אירע גם לשׁוֹבֶרַט. כי לא הצליח להוכיח לבני דורו כשרונו הגדול ולנחול עטרת הקומפוניסטים. לא אחת ישב פֶּראַנץ שׁוֹבֶרַט במסכת מרעים אל הפסנתר ללות שירות איזה משורר בפה ששר ממנינות שׁוֹבֶרַט, והמשורר נשא אלמותיו חן כבוד וזרי פרחים למכביר והמלוח הקומפוניסט הרל נשכח כמת מלב, כמו לא ידע איש כי אך להמחבר שׁוֹבֶרַט שהרה והגה את המנינות האלו מהוך עוני ולחץ יאתה התהלה והכבוד. וכמה מן ההכנעה ושפלות הרוח יכולו המכתבים הרבים ששלח פֶּראַנץ שׁוֹבֶרַט לנאָטהע כפעם בפעם, יחד עם ממנינותיו שחבר לשירי האחרון, בבקשתו „בקשת עבד נבזה אל אדון רם ונשא" כמוהו, כי יחוס עליו וחוננהו והביע לו מלה אחת, אם בכלל ימצא נאָטהע ממנינות עבדו מתאימות לרוח שיריו. „המאשר המיוחד אהיה עלי חלד — יאמר שיכרם באחד כמכתביו —, אם אוכה לשימוע אך הגה אחד מפיך הרם, כי ממנינותי לשיריך המצאנה חן בעיניך, והיה אם לא המצאנה חן בעיניך, לא אשקם ולא אנוח, אשר מעשי ואכונן רוחי ומחשבותי לרכוש לי רצונך הטוב". ונאָטהע לא חננהו אף בתשובה¹⁾ ... ואך אחרי מות שׁוֹבֶרַט, ונאָטהע בלתי יודע נגן שמע פעם שירו מלך-השדים (ערלקאָנײַג) כמנינות שׁוֹבֶרַט במסכת מרעים וראה איך ההמון מהלהב בזמירת השיר הזה, או נענה בראשו, כי הטיד יפיק רצון מאתו. אחדים מכותבי קורות מוצרט יחשבו לו מדת הפורנות לחטאה, באמרו, כי אי-בקיאותו בכלכלת הבית היתה סבת עניותו, ולוא ידע לקמין, כי אז הספיקה לו משכרתו לכלכלת ביתו. ההוכחה הזאת מאז מעולם רנילה על לשון הקהל לחרשים אומנים, על לשון בעלי ההון לפועליהם, וחטא משרתי הקדש עוד שבעתים יגדל בעיני הקהלה, גברתי אדונים רבים וביניהם גם קשים. אך האדונים האלה לא יבינו או לא יחפצו להבין, כי מדת הקמצנות איננה נקנית לאיש אשר משכרתו דלה ורזה, והכמי לבב כמוצרט ושׁוֹבֶרַט אינם

¹⁾ אהדים מן המכתבים האלה נתיימתי יד שׁוֹבֶרַט החותמים „איהר אונזוירדיגער ערנענבענסטער דיענער" הנה נדפסו במכ"ט „דער קלאוויר לעהרער" 1898. הוצאת סיווער ברלין, ואינני זוכר נדויק אח מספרי הגליונות, אך כליות עולם להחממה וללומדיה הנה הנס, ורשעת זדון היא מאת געטעה הנזה הכר לא תנא את ענמו מחויב לענות לשׁוֹבֶרַט דבר. הבורח.

חיים עלי אדמות למען התרגל למדת הקמצנות או למען הורות הלכות קמצנות להלמידיהם, הם הלא העשירו את התבל כלה ברוח, בהמציאם ובהורישם לה ענג ושעשועים בכדור נדושה ונפרזה, לא „חשכו“ כל עמל ולא „קמצו“ כל תלאה, וגם בחמר התעשרו אחרי מותם המולי"ם והמדפיסים הרבים מכתבי זרם, אשר באו ליד האחרונים במחיר נזיר עדשים או מחיר גליונות נדפסים אחדים, ולוא השכילו בני דורם של החרשים האמנים האלה לחשוך אבק רבית הכסף אשר הוציאו אח"כ למצבות זכרונם, ולהעניקם בחייהם, כי אז אולי הצילו אותם מנוע בהסר ובכפן ברמי ימיהם. אך גם נודע למדי, כי הזמרה בנפש טובה תקנן ורוב המזמרים נכונים המיד למה פרושתם האחרונה לכל קשה יום ומר נפש, מבלי התיר לנפשם שריר, ולולא מדה פזרנותם הטבעית, לא יכלו המזמרים להוציא מתק שירתם ותנובות ידם לעדן בהם נפשות שומעיהם, ואך התשוקה לחונן גם את רעיהם מטיבם אשר ברכם ה', הוא האמצע להיות חרשים אמנים באשר הם, כי טבע הכלי אך לאסוף ולצבור ולבלוע היל זרים ונפש טובה תכסוף לפזר משלה לאחרים...

כן גם המזמרים האמתים אשר אין עיניהם אל הבצע ואך האומנות האמתית לנכח פניהם, הם לא ישימו לבם אל האופירה וילדי רוחם נשגבים מבינת ההמון הנבער ומשפמ הגיונו. שאלו חבריו למינדיליון ברטולדי: מדוע המעיט להאציל מזמרתו על כמה-ישחק ולא התאכזף לברוא אופירות כיד זמרתו הטובה עליו? ויען ויאמר: הזמרה יקרה לו מאד ואיככה ראה אראה בחלול יקרתה, לתתה למצחקת כאחות-עינים לשעשועי ההמון הנבער. אל מספר הקלאסטיקים הגדולים יתיחש גם חתן היובל שלנו

ר' שלמה יאדאסזאהן .

דרכי ילדותו אינן סגורות בישושנים, לא הראה בה סימני „עילוי“, „ילד פלא“ כמוצרט או מנדיליון, ויותר אדמה ליוסף האידן הפשמן, אשר רובי זמירותיו מוכיחות התפתחות הנפש והסדר וגסיון רב, מהינות ויישוב הרעת בכל פנה ומקצוע בנוגע אל הכשרון ואל הרגש הזמרותי; אבל בנוגע אל החכמה בעצם, הנה העשיר יאדאסזאהן את החכמה עשר רב אשר עשרה קלאסטיקים יהרו לא הגדילו עשות כמוהו.

ר' שלמה יאדאסזאהן, בן למשפחה מיוחסת בישראל ובאשכנז, נולד יום 31 אוגוסט לשנת 1831 בברעסלאו. אביו אביו יהודע הכהן היה רב אב"ד בעיר ליסא והמדינה (ליסא הפולנית). הוא חבר ספרים בפולנים ודינים רבים ובניו והתניו לוקחי בנותיו שמשו בקהלות רבות באשכנז ובהולנדיא ועוד רבנים רבים החיים אתנו היום מחלציו יצאו. גם רבי עקיבא איגר מודע וקרוב היה לאביו. שלמה היגר נתגדל בבית הוריו על ברכי אמונה טהורה ושלמה. חליים רבים וגאמנים עברו עליו בילדותו, אשר שמוהו לילד חלש רפה כח. אמו כבר התיאשה מלהחזיקו בחיים, עד כי בין המתים כבר נחשב. בשנה העשירית לימי חייו החלו כחותיו להפתח לאט. אז בעברו תחת השגחת אחותו בערמהא והיא סגנתה בפה ומלוה בכנור הגיטאררא, נפש הנער נכספה גם היא לתפוש בכנור, ומנגינותיה אשר השמיעה לתקופת כישונו באו בעצמותיו ונפש הנער כמעט יצאה לשמע כל קבוצות-קולות ולשמע כל הרמוניה אשר שמע על הפסנתר דרך חלון אחד השכנים, ואם, לאשרו אין קץ, השיגה יד אחותו להביא אח"כ פסנתר אל ביתה, הנה קצרה יד הנער להשתמש בפסנתר משאת נפשו, כי בהתעדתו להבנם אל הגימנויה, כרוד היה

יתר מדי בלמודי ההכנה ולמודים עברים אשר נבצרו ממנו בשנות חלושתו, ועוד אח"כ בהאספו אל הנימנויה מרוד היה מאד, עד כי לא נשארה לו עת להפתח בלמודי הזמרה, ונפשו ורוחו אמנם מסורות היו לזמרה עד כי קילות פשוטים של אחד כלי השיר משכו דמעות מעיניו; ואם מעין כל נסתרה דרכו, הנה מעין אחותו המשכלת, הצופיה הליכותיו, לא נעלמה ולה נצפנו עתידותיו ותפצרו בהוריה, כי אחרי הנשאה לרופא הר"ר איגר, שהיתה כבר ארוסתו, יעבור למוד הזמרה ממנה אל אחיה, והאות לב שניהם נתמלאה וגם נמסר למודו לנגן על הפיאלין ועל הפכנתר בידי מורים טובהקים ומוכחים. בכ"ז קצרה יד הנער לעשות גדולה בלמודו, יען כי למודי הנימנויה במחלקות העליונות שללו ממנו עתותיו ולא נתנו להתחנך כראוי. אך מרדיו אשר הכירו כי ברכה בו פתחו ויוכלו לבחור לו את הזמרה למטרה בחיים. בשנת 1848 נכנס יאראסזאהן אל הכונסרבטוריה הלייפצינית שכבר התעלה אז להיות עליון על כל הבתים ממין הזה, בגלל עמדה תחת פקודת מינדיליון ברטולרי עד יום כותו (1847). לרגלי המרידה בשנה ההוא נסחף גם יאראסזאהן בורם רב הצעירים, אשר בנוהג שבועולס ימצאו בשעת חירום כזאת אך שעת הכשר להפקירות והעהועי ילדות, שקורין „בומעליי"—על חשבון שעות למודו; בכ"ז עלה הבמטה עוד בשנה ההיא בהערכת קונצרט בפומבי. אח"כ פנה יאראסזאהן אל מלך-הפסנתר, פֶרנץ ליסט בוויימאר, ויבחר בו למורה, וליסט מצא בתלמידו זה גם הוא כשרון יקר בלתי נפרץ השהו בנוק ההוראה וישם עינא פקיהא עליו משנת 1849 והלאה. ברבו ליכת דבקה נפש התלמיד ויהי היא שוקד על למודיו ומראה לדעת כי מכין הוא הגיני האופן ליסט. לא ארכו הימים וגם וויימאר ראתה פרי עמל האופן בהעריך שם יאראסזאהן קונצרטים בפומבי לתמהון שומעיו, ובחורף 1851 בקר יאראסזאהן עיר מולדתו ברסלוי וגם שם הראה בעליל כי תורת בית רבו בתוך מעיו. הנה היו מאשעלעם, דאוויד והויפטמאן מוריו לתורת הקומפוזיציה וליסט לנגן על הפסנתר. אחרי מסעיו לעריכת קונצרטים שב יאראסזאהן לייפצינה לגור במקום תורה וספרות וזמרה בפרט; שם הפליא בקונצרטיו את שומעיו. בשנת 1866 יסר בלייפציג חברת המנגנים „פסאלטעריא" והעודתה להעלות על במותיה רק שירים זינגנליס, מזמורי תהלים ושירי משוררים עברים. בשנת 1867 נתמנה למנצח בנגינות החברה הזקנה והגדולה „Buterpe", אשר העודתה להעלות על הבמה רק המנגינות היותר גדולות ונכבדות ואשר רק אומנים חרשים נמנים בה למנגנים, וגם הוא לפני התמנותו למנהל החברה היה בה אחד ממנגינה, ובשנת 1871 נתמנה למורה תורת הקומפוזיציה בבית הקונסרבטוריום אשר למלכות בלייפציג.

בתור עליון ומורה הקונסרבטוריה הראשית באשכנז היה יאראסזאהן החכם המכיר את מקומו, ואף כי בתור יהודי נאמן לעמו ולדתו אשר צורת הפרצוף והחטם מגירות בהשקפה הראשונה כי כמעט יהודה יצא. עליו, בתור יהודי אחד בין המורים ובתור מורה הראשי בהקונסרבטוריה הראשית באשכנז ובתור מורה לאלפים ולרכבות תלמידים בני עמים שונים, להתחבב ולחזק מצבו ולהשאר גם נאמן לעמו כקדם. ומה הוא כלי זיינו של היהודי ומה הוא המגן והחגורה?—כדון, חרב, רמח, חנית, קשת ושריון? לא! כי אם תהלים, תורה וחכמה. וירא ראשית לו ליכות חכמי הזמרה וצעיריה בעריכת תורה שלמה ומסודרה בכל ענפי הזמרה, אשר נבצרה עד הנה מקומפוניסטים ותורניים שקדמוהו. הוא ידע את המכשולים הרבים המונחים בספרי המהעאריע של חכמי הזמרה לאָבע, ריכטער והויפטמאן. איך הספרים כלם ממין זה עדיין מסתפקים בספיקות

והשערות, הארוכות מני מדה ומבלבלים את הצעירים במשלים ורמזים יתר מדי, עד כי לא ידע התלמיד במה לבחור ומה יצא לו מדברי כל פרק, הנה חתר יאראסאזון למצוא מקורים וסבות טבעיות של כל הרמוניה, של הקונטראפונקט. הפגוא והקנון זכו, וככל זמירותיו כן ספרי המהקאריע שלו נתקבלו באהבה ורצון ברוב קונטרבטוריות באירופא. וכעשרת ספריו, ספרי ההוראה, שיצאו לאור בהוצאות ברייטקאפף עם הארטל, נדפסו בעת ובעונה אחת בארבע שפות: אשכנזית, צרפתית, אנגלית ואיטלקית ומהן כבר נעתקו להרבה לשונות אירופא. ואלה הם הטפרים:

- (1) לעהרבוך דער הארטמאניע,
- (2) לעהרבוך דעס איינפאכען אונד דאָפּפעלטען קאָנטראַפּונקטס,
- (3) לעהרבוך דעס קאנאנס אונד דער פֿוגא,
- (4) לעהרבוך דער פֿאַרמען אין דען ווערקען דער מאָנקינסט,
- (5) לעהרבוך דער אינסטרומענטאציען,
- (6) דיא קונסט צו מאָדוליערען אונד צו פראָלודיערען,
- (7) אַללגעמיינע מוזיקלעהרע,
- (8) עלעמענטאר האַרטמאניעלעהרע,
- (9) מעטהאָדיק דעס מוזיקטהעארעטישען אונטערריכטס,
- (10) דאס וועזען דער מעלאָדיע,
- (11) אַנאַליזע דער באַך'שען פֿוגען.

ורבים מן הספרים הנ"ל כבר זכו להוצאה חמישית וששית, ועוד הרבה חוברות ומאמרים ספרותיים וזמרותיים כתב בהרבה ככ"ע העשויים לדבר, וצעירי מלאכת המחשבה לאלפים ולרבבות, לא לבד בהקונטרבטוריה הלייפציגית, אך בכל קצווי תבל ואיים רחוקים השיבו והחיו נפשם השוקקה לחכמת הזמרה וימצאו בספריו העשירים תורה שלמה מפורש ושום שכל.

ידע אמנם יאראסאון כי תורת-הסדר (פארמענלעהרע) הכוללת ידיעת בנין כל המנגינות השונות בעד קולות משוררים בפה שונים, בעד כלי שיר שונים, בעד מקהלות שניהם ובתערובות שניהם, אי אפשר ללמוד מתוך ספר אחד, כי הוא תדרוש למד, חקירה וידיעה עמוקה במנגינות הקלאסיקים הגדולים וככל ענפי ספרות הזמרה ודורשת ספרות גדולה ורחבה, הכוללת ספרים למאות ואילי לאלפים; לתכלית זאת שם לילות כימים, לחבר מנגינות בכל ענפי הזמרה בתכונת הקלאסיקים הגדולים, אשר בהן צבר את הנעימות והחריפות של בעעמהובן, את הפשטנות של האידען ושובערת. את השלימות והבקאות בהנהגת הקולות של באַך והאָנדל ואת הטבעיות של שאָפּין, התחיל את הכונות כלם בדפוס אחד ויעש מהן כעין תמצית וככל מנגינה אשר שמו חתום עליה שם המונה בהדרה ובשלימותה תחוינה עינינו ככראי מלמש, המעידות על המחבר כי מושל הוא במכטני הזמרה וכי כבש וירד לעומק זמירות הקלאסיקים ואל כל אשר עין המזמר יביט ימצא בנין נאה ומסודר ומונה כל צרכו מן המוכן, נשלים באופן היותר נעלה בנעימות ובלתי התחכמות יתרה, והתלמיד ימצא את אשר יבקש ואמר כרנע: אכן נודע הדבר, כי זה הוא הכרד וזה הבנין, ועל זה האופן אחקה נא אף אני לעשות כמעשהו ולבו סמוך ובטוח כי יקלע אל המטרה, יען כי ידע את חפצו.

מקוריותו ואומנותו המיוחדת לו נגלו לנו ממנגינותיו במקצוע ה"קנון והפגוה", בעבודתו על שדה זה הגדו, אם לא הראשון, עולה על כל המחברים, ובצדק יאמרו

התורניים החכמים, כי מיום יוהאן טעבאסטיאן באך לא ירד עוד איש לסוף דעת מלאכת-מחשבת הזאת. הסופר הזמרותי החכם המצוין ד"ר הוגא ריעמאן יאמר: „במקצוע הזה אין על עפר משל יאראסון". את הדברים האלה שמע כותב המורים האלה מפי מורה הזמרה בחצר הקיסר ווילהעלם והסופר הזמרותי של האַקסטישע צייטונג הפרופיסור אורבאן בברלין. במנגינותיו ממין זה הראה יאראסון לדעת, כי לא בצדק יחשבו המזמרים את ה„פּוֹאָ וקנן" למלאכת-מחשבת נרידא, אשר לכל היודע סררי בנינה, אך חשבון סימטריי הוא ולא ררוש לזה רגש זמרותי מצוין. יאראסואהן אמנם הראה לדעת, כי אם נחקר את הרגש הזמרותי עם האומניות האמיתית, נוכל גם כזה לברוא בריות חדשות ומשמחות לב, ולא אומניות נרידא, כי גם חכמת לב ורגש דק מן הדק דרושים לזה.

אין השפה העברית והקורא והזשורנאל העברים עדין מסוגלים לעכל במעיהם את מיני המנגינות בשמותיהן ובכינויהן וכינויהן, למלא בהם גליונות אחדים, כאשר תדרשנה מנגינות מהברנו הרבות (המנגן התורני המוצא בהן ענין וחפץ לדעתן, ידרשן מעל ספר החדשי המדעי, „נארד אונד זיעד", חוברת יוני 1899 ברסלוי, שלעזישע פּערלאַנגסאַנשטאַלט, ס. שאַטטלאַנדער); אך בעט מזעיר אפרט פה, שהן כברק פלסו למו נתיבות בבמות האשכנזים ומהן לשאר ארצות אירופא ואמיריקא, בעד כלי שיר: 4 סיבפּוֹניוֹת, 4 סירינדוֹת, 2 קונצרטים בעד פסנתר, 2 אוביטריות וסונמים רבים ומנגינות בעד כלי-קשת (שמרייך אינסטרומענטע), בעד שלשה, ארבעה, חמשה ושבעה הרבה מאד.

המנגינות האחרונות אשר לחן המנגנים „קאמטערכוויק" נקראו, לא לכד בבתי כל חברות המנגנים ובבתי כל אוהבי נגן כאשכנז התערו כאורח ובין מנגינות הקלאסיקים הגדולים ממין הזה יכירן מקומן, אבל גם בצרפת ובארצות אמיריקא ימין יאראסון רוממה וכמעט אין פּרוגרמה של קונצרטים בהיכלי הזמרה, אשר מקום יאראסואהן ומנגינותיו יפקדו*. כן נודעת לו חכה יתירה מאת אביר המנצחים, קארל ריינעקקע, המנצח בנגינות הקונצרטים בהיכל הזמרה הלייפציני בשם „געוואַנדֶהויז", כי הוא, ריינעקקע, העלה כל מנגינות יאראסואהן הנכבדות בפעם הראשונה בהיכלו, כדי לחבב מנגינותיו, ופעמים רבות מסר ריינעקקע למחברנו הנכבד את מקל המנצחים לנהל מנגינותיו הוא בפעם הראשונה לפי רוחו. והיא שעמדה לו לפרסם מנגינותיו בתבל ולהוציאן לאור, כי אם בקונצרטיו ה„געוואַנדֶהויז" יכירן מקומן, מי מהמולי"ם לא יחוש להוציאן לאור?

(* גם ארבעת המושכים בכלי קשת המפורסמים הנודעים בשם ה„וועלפּוֹארטעט" אשר האחד מהם נהו מלך-הכנור יוסף יואכים מחכמים על שומעיהם בחנה יתירה את המנגינות של יאראסואהן שנס אחד עם המנגינות ממין הזה של הקלאסיקים ממדרגה הראשונה, כמו של בעעטהובן וכדומה. בשנה העברה הרימו העתונים הברלינים על כס את „הקווינטעטיס" של יאראסואהן פועל (אחס) 76, 70 אשר נגלס ערכו האמנים החרשים יואכים וסיעתו נשף חשק בשם „ליל יאראסואהן" בברלין ויארחרו לחברה אחס את מחברנו הנכבד, לנגן אחס את הפרטי החמישי על הפסנתר (כי הקווינטעטיס נכתבו בעד פסנתר וארבעה כלי-קשת), ולשמע מנגינות חמישיות מאת המשה אמנים כאלה, לכ מי לא ירחב. וקהל מומרי ברלין עשו כרה למעטו ויפורו לו מלא הפנים כבוד. ולא לכד הקאממערמוזיק ממין הזה של יאראס= זון עולה על הכמות הגבוהה, אך גם כל מנגינותיו באין הכדל. ככ"ו הנה האמיריקנים מעלים מנגינות יאראסון יותר מן האשכנזים, והטעם פשוט. לפי שסוף סוף המחבר הנהו יהודי.

אם עד הנה הסכו דברינו על אדות חכמת ר' שלמה יאדאסזאָהן ונשרון ומרתו, לא נעבור בשתיקה גם על כשרון אומנותו בתור מורה ופדגוג ועל מהות אנושיותו בתור אדם בכלל. המורה והפדגוג של יאדאסזאָהן כבר נגלה לנו למעלה, ע"י ספריו המצוינים בתורת הזמרה. אך התלמידים וצעירי מלאכת-המחשבת הרבים, אשר מכפרם לא למאות ולא לאלפים אך לרבבות יגיע, שזכו לצקת מים על ידו זה שלשים שנות כהונתו בקונסרבטוריה הלייפצינית ומנניי מקהלת ה"פסאלמערִיה" ומקהלת "Euterpe", אשר זה שלשים וארבע שנים ינהלם במקל נעם, התלמידים הרבים שלמדו מתוך ספריו ממרחק, כלם יודעים להערך ולהוקיר את האדם הנעלה הזה. התמימות, הפשטות והמתנות אשר בהן מצטינות כל מננינותיו, הן גם מלוות את האדם הגדול הזה בכל משאו ומתנו ואהבת אדם וטובת הלב מתנוצצים כאבני נזר מבין אמרי פיו ומבין שורות כל מכתביו. התלמידים למאות ולאפים המשכימים לפתחו והוא מוצא בהם כשרון הנון, מעולם לא נשאלו מאתו, אם יש להם האמצעים הדרושים לכניסה אל הקונסרבטוריה, ורבים מהם עוד התך יאדאסזאָהן מכספו להשיעם גם לחם, אם מצא אותם ראויים לתמיכה. תמימות ופשטות, טובת הלב, אהבה ורצון, אלו הן מדותיו בתור מננן, בתור חכם, בתור מורה ובתור אדם.

אשתו אהובתו בת הרופא הר"ר פריעדלֶאָנדרער הלייפציג, אשר נשא בשנת 1868 והולידה לו שמונה בנים, מתה עליו בשנת 1891. והדבר מוכן כי לכלכלת בית גדול כזה לא תספיק איוו חכמת הזמרה אשר לא תחיה את בעליה ובלתי אחד מאלף הקומפוניסטים אשר שחקה לו השעה לעוף על גפי מרומי במוֹת־ישחק, בוועררי, וואַננער ולעאנקאָוואַללא באופירותיהם, אין גם אחד אשר לא ילחום מלחמת הקיום, ואיש ישר, בעל נפש, מדות הרומות ונעלות וקלאסיקי כיאדאסזאָהן, העובר רק למען החכמה ולומדיה, איש תמים ואמת כמוהו, אשר כשרון ההתול או התיאטראלי חסר לו לצודד בו נפשות לפורחים בהיבלי אופירה ולאחו עינים בדברים חיצונים, איש כזה, אם עליו לכלכל בית גדול כבית יאדאס־זאָהן, מה שמשתכר משתכר אל צרור נקוב. ואם אמנם פעמים לא מעטות נקרא אחד כבוד לחו"ל למדינות הים לכתן פאר בכהונה גדולה ובמשכרת גבוהה, והיא אולי חייב היה לשלם להאמיריקנים מעריצי שמו כנמולם, כי סוף כל סוף הנה על שדה החכמה ומלאכות המחשבת עוד חץ האנטישמיות מן האמיריקנים והלאה. ואשכנז הנה הראשונה והיחידה שהראתה לדעת, כי גם על השדה הזאת אפשר לזרוע שנאה וקנאה דתית וכי לא לבד המסחר, אך גם מלאכת-המחשבת כר נרחב הוא להפרות מיקרוכי הנגע כעפרות תבל, ובעת אשר החכם המדיני ביסמארק פור אנטישמיות כאפר בעולם המדיני, הנה ישב החכם הזמרותי ריכארד וואַננער ודרש בוז ושנאה להיהדות והיהודים. בכ"ז אהב מחברנו את ארץ מולדתו אשכנז אהבה רבה ועוד יותר את החכמה, והשוקתו להפיץ מעינותיו חוצה ולגור במקום תורה, הוא אסרתהו כמו לנחשתים ואת מקומו לא עזב. אך זאת נחמת הקומפוניסטים בעניו: אם פעל ידיו ירצה ובני דורו יודעים לכבדהו כערכו ומבינים לתת ערך ליצירי רוחו, הנה כבר בא על שכרו. וביום 4 דעצעמבר שנת 1887 נתכבד מחברנו הנכבד מאת מחלקת הפילוסופיא אשר לאקדמיה הלייפצינית בהאר הכבוד "Der honoris causa" ובשנת 1893 נתכבד מאת המלך הוואַכסי בהאר "Königlicher Professor der Musik". תארי הכבוד האלה מלאו למחברנו חסרון השבר החמרי ויוסיפו תת לו אמץ וחיל ועוד ידו נטויה צעירה וחדשה לברוא ולחדש ולהרנין לבות אוהבי נגן.

ובנוגע לחלק היהדות שבתולדותיו, הנה לבד אשר נראה מספרו "תורת הפֶּנוֹא והקנטן" כי גם שפת עבר לא מוזרה לו, בהעירו שם לבית הקומפוניסטים לשירי הקדש

ע"י שנגתם בהתחלקות ובהכרת המלות העבריות, "הללויה", "סלה" אשר עליהן, בשביל שהן המלות האחרונות, תחול לרב בנין הפוגא, הנה ככל מנגינותיו שחבר בעד משוררים בפה בליות מקהלת כלי-שיר גדולה (גראַססעם ארכעסטר), התאמץ יאראסואהן להראות לעיני העמים עשר הפואיזיה העברית ורגשות המשורר העברי, ותחת לנמור כרמים זרים ולבקש שירי משוררים אשכנזים לקבען בזמרה, לקח לו לנבחרו מנגינותיו רק מזמורי תהלים, שירי תפלות ישראל ושירי משוררי הבינים העברים או דברי החושים הנביאים. והאשכנזים לא חשבו לו זאת לחמאה, ונהפוך הוא. שיריו "פֶּרְגֶּעֲבוֹנִי" (אמנם כן) "פֶּעֶר־הַיִּיסוֹנִי" (בעקבות השיר ציון של ר' יהודה הלוי) "מֶרְאָסְמִיעֵד" (נחמו נחמו עמי, ישעיהו כ. ב.), כלם בעד משוררים בפה ולהקת כלי-שיר גדולה וכן מזמורי התהלים 13, 24, 67, 121 בליות הצוצרות הפאזיונים וקרנים (Corni, Hörner) וכמהם ג"כ שאר שיריו ממין זה נהקלו בכבוד ורצון בכל הברות המנגנים כאשכנז ועולים עד היום על הקונצרטים הגבוהים וכמהם הפוגות והקנונים פעל 36, 35, 25, 38, 59, ועבודתו התמידית בלי מרגוע בחברת המנגנים "פסאלמטריה" שיסד זה כשלשים וחמש שנים תעיד על אהבתו לשירת העברים, וכה דברי מחברנו הנכבד באחד ממכתביו אלי בשנת 1898:

"איך בין פֶּאָן נאַנצעס הערצען אונד פֶּאָן נאַנצער זעעלע איין עכטער,
"רעכטער פֶּרְאָמטער אונד גלויביגער יודע געבליעבען אונד האַבע אַללע מיינע
"קינדער מרוי אונד געוויססענהאַפֿט אים הייליגען גלויבען דער פֶּאָטער ערצאָגען".
הנה מאד מעמים הקומפוניסטים האמתים אשר זכו לאריכת ימים כמחברנו הנכבד, לחונג חג השבעים להולדתם, ומעמים מאד ואולי או ודאי אין גם מעט חכמים עברים העומדים בראש חכמי הזמרה בני דורם ואשר יכהנו פאר כהור מורה עליון בהקונסרבטוריה הראשית. יהודי אחד קדמוהו, ה"ה מינדלזון ברטולדי, ומינדלזון אשר היה גם הוא כמהו מורה תורת הקומפוזיציה בבית הזה, היוכל הוא להתפאר כמחברנו הנכבד, כי נשאר נאמן ליצבו ואמונתו בכל לבבו ובכל נפשו וכי גדל גם את כל בניו באמונת אבותיו? לא! יחיד הוא לנו ר' שלמה יאראסואהן, ואם מתעתדים בני ארצות שונות ועמים שונים לחוג אתו את חג השבעים בהערכת מבחרו מחברותיו ליום הולדתו, על אחת כמה וכמה עלינו העברים לשוב אתו משוב ביום חגו של המזמר הישיש, החכם המצוין והיהודי הנאמן באיש אחד, חזון יקר בלתי נפרץ ועד שתגיע שעה ברכהנו הכללית הנני מברך את החכם הישיש הזה ביחידות: ינוב בשיבה טובה ויהי עוד דשן ורענן רבות בשנים לתפארת החכמה ותפארת ישראל כאות נפשו הטובה.

אברהם בער בירנבוים.

רעיונות על התלמוד ותרנומו

דורנו הוא דור החמירות: יד הפרוזה רוממה, והשירה בשפל תשב. פסו הזים מבני אדם; נר אלהים, נר האידיאליות המהורה כבה, וכל האדם הולכים לאורו של הקרח הנורא, לנגה ברכ הכסף והזהב. התועלת החמרית, ה"תכלית", היא רק היא נר לרגלי בני דורנו. ורק לפיהו יפלו מעגל רגלם, ולפיה יפלו גם חסם ידיהם ...

אין עוד שירה בעולם! על הררי עד, על הררי אלף המכוסים בשלג עולמים והמעניקים חמה בנבהם, מזורה רשת של מסלות הברזל, ואנשים גסים ופנקסי חשבונותיהם בידם נוסעים לרגלי מסחרם בנתיב לא ידעו עים. את אשר הרינים אשר בשאפהויון, זה מחזה הטבע הנפלא בהורו הנורא, אומרים אינורים קריווח לשעבר לצרכי בתי חרשת, למען יסב בתעצומות עוזו לרגלי סכנות להבנת גבינה או פוזמקאות. ותקמן כל זאת בעיני דורנו הפרווי, ויחשבו בזכות גם לתרגם את התלמוד אירופית, למען יהיה הים הגרול הזה למי-אפסים, וכל ההריוטים ידלחו מימיו בנעלי שוקיהם הגסות!

לתרגם את התלמוד! זאת אומרת: להוביש את האוקינוס האטלנטי לרקק, או לחרוש את ה"בתולה" האלפית שדה-קמניות, או לעשות את הארו אשר בלבנון מנקית לשנים! אבל בני דורנו אינם משגיחים בזה; עינם צופיה רק את התועלת, את ה"תכלית"— ואיוו תועלת יש בים התלמוד, אם אי אפשר להפליג בו באנית-סוחר? ! מה יתן לנו ומה יוסיף לנו התלמוד, אם לשונו וסגנונו זרים לא רק לאוה"ע כי אם גם לבני ישראל שבזמן הזה? ! לכן הם מתרגמים אותו אשכנזית, צרפתית, רוסית וכו' למען "הראות העמים והשרים את יפיו", ולמען ידעו גם בנינו אחינו את המן אשר אכלו אבותיהם במדבר הגיטה ואשר בא כשמן בעצמותיהם.

אולי צדקתם, ארנו המתרגמים: אולי יש צרך לתרגם את התלמוד — אבל היש גם יכלת לעשות את המלאכה הנקיה והקשה הזאת? אמנם כן, אפשר לתרגם את פסקי הדינים, את אמרי המוסר ואת אמרי הבינה, את הספורים והאגדות — בקצרה אפשר לתרגם את חמר התלמוד; אבל את צורתו לא תוכלו לתרגם בשום אופן: את המרמינולוגיה המיוחדת שלו, את מבטאי הפלפול והריאליקטיקה המיוחדים שלו, אי אפשר לתרגם לא רק אירופית כי גם לא עברית. — אך מה לכם ולצורה! אתם הנכם בני הדור החמרי, הפרווי; חמר התלמוד הוא העיקר בעיניכם והשירה הנחמדה הטפכה במרמינולוגיהו, וכן תומת הילדות המרפחת על פני צורתו — כמה נחשבו בעיניכם!

ואני בראיתי את התלמוד בתרגום לועזי, יסער לבי ורוחי עלי יתעבף, כאלו ראיתי מחמדי נפשי מוכסים כמיט חוצות ונרמסים ברגל גסה. זאת המרמינולוגיה המיוחדת במינה, אלה המבטאים התמימים והמזורים אשר תפשו את לבי ואשר העסיקו את דמיון-ילדותי ואשר ראיתי בהם עולם מלא, עולם מיוחד ונבדל, — כל אלה יתמוללו נקש באצבעותיהם של המתרגמים, מבלתי יכלת לתרגם אף בקירוב. הוי, מה יבש, מה נלעג הוא התלמוד המתורגם! פנה יווי, פנה הודו, כי הכירו מעליו את מחלצות השירה

הנעימה של טרמינולוגיה. כי האבירו את חן תומת הילדות אשר כמכטאי המיוחדים, כי פשטו את צורתו ולא נשאר ממנו בלתי אם החמר, החמר!

ואני אודה ולא אבוש כי בילדותי ורוב ימי נעורי לבכני התלמוד רק בצורתו, כפרטיו החצוניים שאין להם דבר עם הכנו וחמרו. אני החלתי לשחות בים התלמוד בקדמות ילדותי, בהיותי כבן שש שנים, ולכן כמובן לא יכולתי למצא חפץ בתכן עיניו: כי מוחי הפעום והרופף לא יכול להפוש כלל את דיני הממונות ודיני הנפשות, את הלכות האישות, אסור והתר, מוכאה ומהרה וכו'. אבל צורת התלמוד, סגנונו המשונה ומכטאי-פלפול המיוחדים, וכל אופן הצעת הדברים, לקחו את לבי ויעסיקו את דמיוני עד מאד. בראשונה השתעשעתי לפחת רוח חיים בתנאים ובמוראים אשר שמוניהם חוזרים לעתים הכופות בתלמוד, ועד מהרה נצבו כמו חיים לנגד עיני, וכיד דמיון ילדותי ערכתי דמות מיוחדת לכל אחד ואחד. למשל: ר' עקיבא נדמה לי תמיד כזקן אשר פניו כפיקים הוד נורא, והוא רם הקיכה, רחב הכתפים וארך הזקן. ולעומת זה לא יכולתי לשוות לנגדי את ר' מאיר בהבנית זקן רציני: הוא נדמה לי תמיד כאיש במבדר שנותיו, עלז וצוהל, קומתו בינונית וזקנו שחור וקצר. אך שניהם היו אהובים לי מאד: את הראשון אהבתי ביראת הכבוד (כאשר אהבתי את משה רבנו). ואת השני אהבתי אהבה-ידידות, כאהבת הילד את דודו הטוב המביא לו תמיד מתקנים והמשעשעו תמיד על ברכיו. ואולם — אל יחשב לי ה' זאת לעון — את ר' מרפון לא יכולתי כלכל, ועוד כפרס נודעה לי קפדנותו הקשה ושביעתו המנונה ("אקפח את בני") כבר ציירתיו בדמיוני בצורת איש קשה ובעל חמה; — אין זאת כי השם "מרפון", אשר בבלשנות-ילדותי נזרתי משרש "מרף", גרם להשניאו עלי ולעריך לו דמות כזו בדמיוני. צורה משונה נתן דמיוני לר' ישמעאל: לא אדע מדוע, אבל הוא נדמה לי תמיד כמין ענק טוב-לב, אשר בהתווכחו עם "בר פלוגתיה" ניפיהו הנופה, בשתיים מאצבעותיו, עד ספון בית המדרש, ואח"כ יורידהו בנחת וישיבהו על ספסלו בצחוק עליונים. לכן התחבב עלי ר' ישמעאל עד מאד, ולא יראתי מפניו כל עקר. — יחוס לר' יהודה הנשיא ("רבי") היה זר מאד: אף כי כבר ידעתי, תכף בראשית התידעו אלי, כי הוא הוא "רבנו הקדוש", בכ"ז לא יכול דמיוני בשום אופן להעמית עליו מעטה קדושה: — הוא התיצב לנגדי תמיד בטפוס לא עברי, כמעט בהור פקיד (צינאוניק): פניו מלאים ואדומים, גוו מוצק ובריא, זקנו שחור ועגול, ובבגדיו ובכל הליכותיו איננו דומה כלל ל"תנא", ולו ידעתי אז מה הוא סינטור רומי, אוי שותי לנגדי את מסדר המשנה בודאי בתאר סינטור רומי. אך גם מבלי הדעת דמיתיו ככה — אין זאת כי "נשיאותו" נדמה לו זאת. ואולי גם קרבתו לאנפונינום קיסר שנודעה לי כבר בראשית למודי.

אך יותר מהתנאים העסיקו האמוראים את דמיון ילדותי. רב ושמאל (וכן גם אבוי ורבא), היו בעיני מין תאוסים סיאסים ואשר הוצנו לראוה בעירי בעת ההיא: לא יכולתי לצייר בדמיוני את הארד בלי רעהו. אבל שונות היו הצורות אשר הלביש דמיוני את כל אחד מהם: רב נדמה לי תמיד כיהודי כר וועף, והוא רם הקומה ודל הבשר, קרח, פניו חורים-ירקרקים, זקנו קצר ומחודד, וידיו ארוכות ומתנועעות תמיד וואחרי אשר נודע לי כי רב נקרא "אבא אריבא" לפי שהיה "ארוך בדורו", נקבעה צורתו זו בדמיוני עוד יותר. וכאשר נודע לי ברבות הימים, כי רב היה יפה תאר — "שופריה דרב כהנא מעין שופריה דרב" — השתוממתי מאד וגם נבוכתי לא מעט, אבל הידיעה המאחרת הזאת לא עצרה עוד כח לשנות את הדמות אשר ערכת לי בדמיון ילדותי. ושכואל היה בעיני צעיר לימים

יפה תאר, עלו ושנון, שערות ראשו וקנו מסלסלות, וכפות ידיו מונחות תמיד בכיסו מכנסיו. רב נחשב בעיני כרודף, ושמואל — כנרדף. שניהם נרו בבית אחד, ישבו בביהמ"ד על ספסל אחד, התהלכו יחדו בחוץ — אך תמיד התקוטטו וינצו: מה שזה מהיר זה איסר, מה שזה מכשיר, זה פוסל. אך יש אשר יעשו שלום לזמן קצר (וכדבר הזה יקרה אבנם לעתים רחוקות מאד), ואז יצאו החוצה שלובי זרוע והבימו איש בפני רעהו במבטי הבה. פני רב היועפים יאורו בצחוק-כהה וכף ידו הארוכה תחליק את לחיי שמואל, וככה יתיצבו ברחוב העיר וקראו שניהם פה אחד אל העוברים המשהאים: "שמעו, יהודים, אנחנו שנינו מסכימים לדעה אחת. בהלכה זו וזו!" וכל העוברים בחוץ יביטו בתמהון של נחת רוח על האויבים שהשליכו. כן ציירתי לי בדמיני את המבטא "רב ושמואל דאמרי תרווייהו".

את אביו ורבא שויתי בתבנית המוצי"ם שבערים הקמנות. אביו הוא יהודי גוף, אצבעותיו מפשפשות תמיד בוקנו הדק או מסלסלות את פאותיו הארוכות, מצנפתו תצנח והרד תמיד על ערפו והגלה את מצחו הבולט מאד; בדברו וגם בעמדו ובשבתו יניע כלי חשך את גופו ואת כל אבריו; הוא מדבר בהתנגשות ובקול שריקה, ובהיות לו "פלוגתא" עם אחד האמוראים (ביחוד עם רבא) יחזיק בידו האחת בכפתור כנרו של בר פלוגתיה, ואת כהן ידו השנית יסב בלי חשך מול חוטם רעהו. ורבא גם הוא יהודי גוף, אבל בעל כפון, בעל הדרת פנים. כדבר במתינות ובנחה, ושחוק שבע רצון. שחוק של היודע את ערכו ילין על פניו תמיד.

רב פפא היה בעיני סמל "בעל הבית עשיר": קומתו בינונית, כתפיו רחבות, כרסו בין שניו, חוטמו עב בקצהו, וקנו ושפמו עשויים יפה. הוא לבוש תמיד בגדים נאים, ושרשרת זהב עבה של שעון-כיסו מקשקשת על בטנו (כמובן לא ידעתי בילדותי כי בזמן התלמוד לא היו מודי שעות בעולם). בבואו לביהמ"ד יתאונן תמיד על החום ועל "האוויר הקשה" ויצוה לפתוח את כל החלונות, ובשבתו על ספסלו לא יחדל להתנפנף בצניף הסבט אשר על ראשו הקרח. בכלל הוא סמל "הרחבת הדעת" והשמחה בחלקו". (בתחלה דמיתיי ככה רק בגלל שמו המשונה, אשר בלשנות ילדותי בארה אותו באור זר שאין להעלותו על הגליון; אך אחרי אשר נודע לי כי רב פפא היה "עושה שכר", קבעתי עוד כסמרות בהמונתו זו. וכן דמיתיי אח"כ גם את רבנו הם בעל התוספות).

ואולם עלי להודות, כי האכוראים מהדרות הראשונים לבבני יותר מהאמוראים האחרונים. האמוראים מהדרות האחרונים נראו לי כדמיון ילדותי כיהודי הגיטה, כיהודי "התהום" שכזמן הזה: דווים סחופים ורצוצים, כפופי-גב, חורי פנים, שחוחי-ראש ועצובי רוח, מדברים מין זרנון ויראים מפני כל כפתור נוצץ. תחת אשר האמוראים מהדרות הראשונים נראו לי תמיד בתבנית אנשי המעלה, כתפארת אנשים חשובים: גברים בריאים בנו וברוח, גברים אשר כתוכם כן ברם מלא הוד נעלה, גברים המוצאים חן לא רק בעיני אלהים כי אם גם בעיני אדם — וביחוד בעיני ילד כמוני. כי ילד כנילי בודאי לא יוכל לראות ללבב, כי אם למראה עיניו ישפוט, לכן אי אפשר לו לאהוב ולכבד אלא את האנשים אשר גם יפעו חצונית להם, אשר גם תפארת אדם להם, ולא את האנשים אשר כל יפם וכבודם פנימה. חוש ילדותי הגיד לי, כי רק האמוראים הראשונים, ביחוד אלה שישבו בארץ ישראל, היו גברים כראיבי, גם בפנימיותם, גם בחצוניהם. (ואחרי אשר נדלתי ואהיה ל"בקי בש"ס" חזקה בקיאותי את השערת ילדותי; כי באמת לא מצאתי שום אמורא בבלי אשר יהלל בש"ס בגלל יפי תארו, תחת

אשר התלמוד טרבה לספר בשבח יפים של רבים מאמוראי א"י, כמו ר' יוחנן, ר' אבוהו, רב כהנא, ועוד. ואולם לא רק בגלל יפי תארם בכרתי את אמוראי א"י על פני הבבלים, כי אם בגלל "לאומיותם"; כי לאט לאט נודע לי, בדרך למודי, כי אמוראי א"י כלבלו 'מפחו את הדבור העברי גם בבית המדרש גם בחייהם הפרטים, תחת אשר אמוראי בבל הסכימו בזרנון הארמי ולא הרפו ממנו).

ביחוד התחבבו עלי שני הגיסים: ר' יוחנן וריש לקיש. בין המסכתות הראשונות אשר למדתי בילדותי היתה מסכת "בבא מציעא": והספור המלכב בפרק "השוכר את הפועלים" על אדות הפגישה הראשונה של ר' יוחנן וריש לקיש ("חילך לאורייתא" — "שופרך לנשי") הספיק לדמיוני העסקן להרכיש את שני הגיסים צורה גופנית ורוחנית, שלמה ומפורטה; וצורתם השתכללה בדמיוני עוד יותר, כאשר נודעו לי בדרך למודי עוד פרטים רבים מחייהם. וממעשיהם. ר' יוחנן היה בעיני כליל יופי ומלא חכמה, שגון ואיוב מהתלות, מתון ונעים בהליכותיו עם הכריות, ויחד עם זה גם יודע את ערכו ועומד על דעתו — כראוי לגבר. ואולם ריש לקיש לבבני ביתר עז. ליסמים מזוין שנהפך לאמוראי! האיך זה ענין נפלא לדמיון ילד לענות בו? כל הימים, וביחוד בלילות בשכבי על סמתי, הייתי צר בדמיוני קלסתר. פניו של השודר העברי הזה. כל המונות ה"גולנים" שראיתי בציורים שבספרי מקרא לעזים לילדים, לא היו שוות בעיני לתתן לגולן התלמודי: הן כל הגולנים ההם היו אנשים גסים, ערלים שלא ידעו מאי דקאמרו רבנן — וריש לקיש הוה כמובן גולן חסיד וקדוש, המיועד להיות גיסו של ר' יוחנן, ואשר בודאי גם בימי "גזנותו" היה בקי באלף דף גמרא לפחות, כי לולי זאת לא נשאה לו אחות ר' יוחנן. בקצרה, קביעת צורתו של ריש לקיש מנתה לי הרבה לילות עכל: ולא אכחד כי גם אחרי אשר נדלתי והייתי לאיש הרביתי לחשוב ולהנות במחזה הנפלא הזה: לסמים מזוין שנהפך לאמוראי; ועד היום היה והוה לי ריש לקיש חידה סתומה שקצרה יד בינתי לפתרה באופן מספיק. ועוד יותר תגדל פליאתי, כי בכל המאמרים הרבים של ריש לקיש, בהלכה ובאגדה, המפורים בשני התלמודים, לא מצאתי אף גיון דק מן הרק הרומז לחיי גזנותו לפניו, לא מצאתי אף מהלך-רעיון אחד או מבטא אחד או מלה אחת, אשר יוכל הפסיכולוג לאמר עליהם: כזה וכזה ראוי להאמר בפי מי שהיה לסמים מזוין. דברי ריש לקיש בהלכה ובאגדה, דעותיו על החיים המעשיים והחיים הרוחניים, דומים בסגנונם ובהשקפותיהם היסודיות לדבריהם ולדעותיהם של "האמוראים כבטן", וגם החוקר הרק מן הרק לא יוכל לגלות אף הבדל כל שהוא ביניהם, — כאלו פשט הגולן העברי את "הארם הראשון" שלו, את "אישותו הראשונה". ויהי לאיש אחר לגמרי, לאמורא אמתי לכל פרטיו ודקדוקיו. החזיון הנפלא הזה נשגב ממני, לא אוכל הביני עד היום הזה.

ואולם בילדותי הצליח דמיוני בכל זאת לערוך לריש לקיש דמות הראויה להנתן לו לפי דעתי הפעוטה. אחרי אשר נמשכתי בספורים המצוירים שהיו תחת ידי, גמרתו להלבישו צורת רינגלדא רינגלדיני, ועוד הוספתי עליה נופך משלי. הלבשתי את רינגלדא העברי בגדי משערקעס: הבשתי לראשו מגבעת שער גבוהה וזקופה, ואשים על בשרו מעיל ארוך רבי הכפלים, ואחגור את סתניו באזור עור ובתוך האזור שמתי מאכלת ארוכה. בקצרה יצרת לי תבנית דמיונית המפילה באמת אימה ופחד על הילדים אשר כנילי, ואשר לפי דעתי חייב כל אדם לירוא ממנה. במלבוש הזה יצאתי ידי חובתי "ליהדותו" של גולננו; כי בעת ההיא כבר נודע לי שיהודי קוקו לוכשים גם הם בגדים כאלה, והם חמושים בכל מיני נשק, ובכלל הם "אנשים סוכונים" מאד, ובכל זאת הם

יהודים צדיקים וחסידים, נאונים גדולים בתורה, ממש „כיהודים האדומים” שמעבר לנהר סבכטיון, שגם הם „גולנים איזמים” במילי דעלמא וחסידים וקדושים במילי דשמיא — והיה אפוא ריש לקיש כאחד מהם. ואחרי אשר התפשרתי עם דמיוני בדבר המלבוש, לא כבד עוד הדבר ממני להשאיר את ריש לקיש במלבושו זה גם אחרי שנהפך לאמורא; כי הן גם יהודי קוקו ו„היהודים האדומים” עוסקים בתורה במלבושם „הגולני” ובכלי זיגם שעליהם. בתחלה, מסתמא, הרנישו האמוראים רגש פחד בשבתם עם ה„אמורא הגולן” בבהמד”ר, ואין כל ספק, כי הספסל אשר ישב ריש לקיש עליו היה מופנה מכל צד בראשית הימים, כי איש לא ערב לבו לשבת אצל האמורא הנורא, אשר מאכלת מורטה נוצצת מתוך איורו; וגם יש לשער כי ההורים אשר קצפו על ילדיהם, על האמוראים הקמנים, על מאנם ללמוד או על טפסם על העצים תחת להחזיק בעץ הדעת לברו, — היו מיראים אותם לאמר: חכה, חכה, עוד מעט יבוא ריש לקיש ויקחך! — אבל לאט לאט הסכינו כלם אתו, הגדולים עם הקמנים, ולא יראו מפניו כל עקר; לאט לאט התקרבו אליו האמוראים הגדולים והקמנים, וישתעשעו במאכלת הארוכה שבאזורו, אשר אמנם העלתה חלודה ברכות הימים מבלי השמוש.

אך לא רק את הנפשות הצובאות בתלמוד, את התנאים והאמוראים, הלכשתי צורה ורוח חיים, כי גם כד הניבים והמבטאים החזורים חלילה, כל המטרמינולוגיה המיוחדת של התלמוד, רוקמו בדמיון ילדותי למעשים מלאים חיים, ולכל מבטא ומבטא ציירתי בדמיוני שלשלת ארוכה של מעשים המבארים והמנשמים והמבליטים אותו בבהירות רצויה. למשל, במבטא הרגיל „מהקיף לה רב פלוני”, ראיתי בדמיוני והנה רב פלוני יונק כאריה או כנמר על האמורא אשר אמר דבר שלא ישר בעיניו, והאמורא „המופרך” ירתע לאחוריו מפחד פתאם, — וגם אני בעצמי, בכל פעם שהגעתי ל„מהקיף לה” התחלחלתי ואתנודד מבלי משים. את המבטא „הא שמע” בארתי לי, פשוטו כמשמעו, בתמונה כזו: המקשה אוהו כאזני המוקשה ומושכו אחריו, כאמרו: „בוא, בוא ואראך...” כמבטא „תיובתא דר’ פלוני, תיובתא!” חשתי בלבי המיד חמלה רבה על „המופרך”, כי נדמה לי והנה כל האמוראים שבבהמד”ר כתרו את „המופרך” העומד בתוך בראש שח לעפר, מלא בושה וכלימה, והם שולחים אצבע למולו וקוראים: בע, בע, כזו לך, תיובתא, תיובתא!

במבטא „איבעיא להו” ראיתי והנה כל תלמידי החכמים שבבהמד”ר יושבים „תפושים ברב שרעפיהם בקרבם” זרוע ידם נשענת על ברכם, עיניהם מושפלות ארצה, ובאצבעם ידפקו על מצחם חקמוט. ואם אבעייה דלא אפשרת היא, יקומו כלם ממקומם והניעו את ראשם וידיהם כנראשים, וקראו כלם קול אחד, קול שיש בו גם עצבת גם בושה: „תיקו!” — ויש אשר יאמרו להסיח דעתם מהאבעייה החמורה ולדחות פתרונה למועד אחר. וביתנים יתחילו לעסוק בענינים אחרים, ופתאם יהפרץ אחד האמוראים אל בהמד”ר, וכשחם על משבתם ועל מכותם יקרא כמתמם: מאי הוה עלה דההיא? וקולו כקול המלמד הבא פתאם אל „חדרו” ומוצא את התלמידים משחקים בכפתורים או ב„קדשים קלים”, והוא קורא: „הלא חזרתם על הסוגיא אשר למדנו בשבוע העבר, הבה נשוב ונלמוד אותה”, בעת שהוא יודע שהסוגיא הריא נשכחה כמה מלב תלמידיו.

המבטא „מחכו עלה במערבא” העסיק את דמיוני ביותר עז. מלמדי הראשון היה למדן גדול אבל פרנוג גרוע מאד; הוא דמה כי כל המבטאים הידועים ומובנים לו, ידועים ומובנים מסתמא גם לתלמידיו. לכן לא ראה לו לחובה לתרגם לנו את המבטא הג’ל ולהדיענו איה הוא המקום הנקרא בשם „מערבא” ואשר יושבוו הם גחכנים גדולים כל כך. ואף אמנם כל תלמידיו (לכד ממני) היו נערים לא-קמנים, וכודאי לא נכחד מהם

פתרון המבטא הזה; ובראותי כי אין אחד מהם שואל לפתרונו, בושתי אני הנער הקטן להראות „הדיוטותי“ ולשאל שאלה „עם הארץ“; ומה גם כי מלמדי היה קפדן גדול, ואירא להלאותו בשאלות של מה בכך. אבל תשוקתי להמה בקרבי לדעת איה הוא מקום „המערב“ אשר יושביו העליונים מחייבים בשעת הלמוד ואין מוחה בידם. ופעם אחת כאשר פגענו בלמודנו עוד הפעם את המבטא הזה, לא יכלתי להבליג על תשוקתי ואשאל בלאם את חברי הגדול היושב על ידי: מה הוא מערבא? — חברי הגדול השתומם על „הדיוטותי“ ויאמר: גם את זאת לא ידעת? „מערבא“ פירושו בפשיטות „צד מערב“, כלומר: האמוראים היושבים בבהמדר“ר בכותל המערבי צחקו על רברי האמוראים היושבים אל קיר המזרח“. — בתומת ילדותי התקבל הפירוש הזה על לבי מאד, ורא מצאתי בו לכאורה כל פקפוק. אך לאשרי שמע מלמדנו את קול התלחשותנו, ודברי התשובה של חברי הגדול התנבנו אל אוניו, ופתאם זנק מלמדי אל חברי המפרש ויך אותו על הלחי בקראו: אכר! האיך יודע כי „מערבא“ הוא ארץ ישראל? — „ידעתי“, ענה חברי בשפה רפה, „ורק למען התל בילד השיבותי לו התשובה כזו“. — „גוי! אין מהתלים בשעת הלמוד!“ דבר אליו המלמד קשות, ואלי אמר: מערבא הוא ארץ ישראל, כי היא במערבה של כבל; כלומר: חכמי ארץ ישראל צחקו בשמעם את דברי חכמי כבל. ואם לא תדע דבר, שאל אותי, ולא את האכרים האלה“. — כל התלמידים הורידו חושמם, וחברי היושב על ידי הביט עלי באכסמון במבטי ועם — אבל אני שמחתי מאד כי נגלה לי הסוד אשר השתוקקתי לדעתו זה כמה; ועוד יותר שמחתי כי סכת הלחי עלתה בגורלו של חברי ולא בגורלי אני, אף כי באמת הייתי אני ה„אכר“ לאותו דבר.

ואחרי אשר נודע לי מה הוא „מערבא“, תארתי לי את המבטא באילוסטרציה כזו: בבהמדר“ר שבארץ ישראל יושבים החכמים ועוסקים בתורה. והנה הרץ מבי הדואר בא וימסר מכתב לידי הזקן שבחבורה. האמורא הזקן קורא במכתב ואתות המהון נראו על פניו: הוא מושך בכתפיו, מניע בראשו מפשפש בזקנו הארוך ומנחך חרש, ושפתיו דוכבות: בבליא מפשאי! או יראה את המכתב להאמוראים היושבים בקרבתו וגם הם תמהים ומנחכים; והאמוראים הצעירים היושבים על הספסלים האחרונים נגשים על בהונות רגליהם אל קוראי המכתב, ובצואר נמוי ובפה פעור ימביעו גם הם את עיניהם במכתב הגלענ, והחלו גם הם לנחך, ולאט לאט יהקוף הגיחוך את כל האמוראים שבבהמדר“ר; בתחלה ישמע רק קול צחוק עצור: הי, הי, ולאחרונה יתפרץ מפי כלם צחוק גדול: הא, הא, וכשוב לב האמוראים הזקנים יאמרו לתלמידיהם: „לכו לכיתכם, היום אתם פמורים מלמוד“; ועל זאת ישמחו מאד כל האמוראים הקמנים. — ככה בארתי לי את המבטא „מחכו עלה במערבא“, ומבלי משים נחכתי גם אני ככל פעם אשר הגעתי בלמודי אל המבטא הזה. (וכאשר גדלתי מעט, הייתי מחפש המיד בתלמוד ירושלמי“ למצא בו את המקום אשר עליו יאמר בכבלי „מחכו עלה במערבא“, כי חשבתי אל נכון, שבתלמוד ירושלמי יסופר בפרומרום איך ובאיזה אופן „מחכו“. אבל לדאבוני לא מצאתי בירושלמי שום זכר לגיחוך כזה, ואך לשוא שברתי את שיני בורגון הסורי שלו).

במבטא „מסייעא ליה לר' פלוני“, או „הניא כותיה דר' פלוני“, או „הניא נמי הכי“, הרגשתי המיד רגש תענוג ונחת רוח, ואשהתף בשכחתו של ר' פלוני המאוסר שנמצאו כסוכים דרבירו במשנה או בברייתא. ולעומת זאת הרגשתי המיד מעין רגש של תחלה נכזבה בתגיעי למבטא „לימא מסייעא ליה לר' פלוני“, כי הנסיון הורני להביט בחשד על המלה „לימא“, כי ידעתי מראש שאחרי „הסיוע המדומה“ הזה יקפין איזה אמורא ועיף

זיקרא בבטול, במשכו בכתפיו ובשלחו אצבע למולו: „מי דמי!!” ר' פלוני האמלל ישאר בלי סיוע. -- ולהפך נהייתי תמיד הנאה משונה בהגיעי למבטא „לימא מתניתין דלא בר' פלוני”. כי ידעתי מנסיון כי „לימא” זו היא רק פחד שוא ואזריו יבא המרגיע והמשיבוע רצון: „אמר לך ר' פלוני...” והכל יבא על מקומו בשלום, ומכבודו של ר' פלוני לא יפול צדור ארצה, ועל נקלה יחלץ מטרעה אשר ומס עליו המקשן הכעסן.

מבטאי הפלפול „ולמעמך” „אי הכי אימא סיפא” וכדומה לבבוני תמיד עד מאד, כי נראה לי בדמיוני והנה שני האמוראים המתפלפלים אוחזים איש בוקנו של רעהו וצועקים זה באוני זה: ולמעמך! ? — ולמעמך! ? ואלא מאי? ! — הכי השתא!! — ובכלל הרגשתי או את עצמי כאלו אני עומד במערכת המלחמה ומשתתף בכל ההרפקאות שז המלחמה: רגע תגבר מחנה זו, ורגע תעוז יד השנית, ואף כי כשאני לעצמי אתה היא לי מי ינצח את מי, בכ"ז יחס גם לבי במערת המלחמה, ואני נגרש ונרעש מאד לרעת אחריתי; ולא עוד אלא שהתרנשות היא בכפלים, כי אני עומד לימין שני הנלחמים גם יחד: כשזה אומר את הסברא שלו אני מנענע לו בראשי ולבי יתפעם מאד לרעת מה יענהו השני, וכן הוא גם באמור השני את הסברא שלו.

במבטא „אי בעית אימא קרא ואי בעית אימא סברא” נדמה כי האמורא מוציא מכיס בגדו האחד „קרא” ומהבים השני „סברא”, והוא מניחם על השלחן לפני חבריו באותות נצחון, כאומר: ראו נא מה גדול עשרתי! היעמוד עוד לבכם להתנגד לי? — וכן ציירתי בדמיוני, פשוטו כמשמעו, את המבטא: „כי אתי ר' פלוני אתא ואייתי מתניתא בידיה”; האמורא התיצב ברחוב העיר, וכידו הנשואה למעלה הוא אוהו „מתניתא”, והוא קורא אל העוברים בחוץ: הביטו וראו מה הבאתי! מתניתא חדשה הבאתי!

רגש פחד לא-ברור העירה בקרבי תמיד המלה הועירה „תנן” הבאה בגמרא תכף אחרי המשנה. ידוע ידעתי מנסיון כי המלה ההמימה הזאת, הנראית לכאורה כנקיה מכל פניה וכאלו היא מסיחה לפי תומה, — איננה המימה ונקיה כלל, כי באמת היא צופנת בקרבה רוח סערה אשר יתחולל בעוד שורות אחדות, והיא קול טבשר מלחמה כבדה וממושכה. דמיון המלה המעוקבה הזאת היה בעיני כאיש המתהלך עם רעהו ומשיח את בדברים של מה בכך, ולפתע פתאם יאחו בערפו ויפצצו. לכן אחותני רעה תמיד למראה המלה הזאת, והרעדה הזאת נברה עוד יותר בשנם לא ידעתי (וגם אי אפשר לרעת מראש) אנה פני התנן” מועדות ובצואר מי השלח ידה לשום מחנק לנפשו. הנה המלמד קורא „תנן” בנגון יבש המנבא עתידות לא טובים, ואחרי „תנן” הבוא איזו משנה ממסכתא רחוקה אשר לכאורה אין לה דבר עם המשנה שאנחנו עומדים בה, אבל אני יודע בבירור כי עוד מעט יתפרצו מהמשנה הרחוקה הזאת אבני קלע וחצי מות על המטנה האמללה שלנו; ואחרי המשנה הרחוקה הבואנה איזו „היות” אשר לכאורה אין דבר גם להן עם הענין שאנחנו עומדים בו — וכן תרקס המלחמה במחשך זמן מה, כלי זיין מכלי זיין שונים יצברו צבורים, צבורים, מכלי אשר ידע איש למה הובאו הנה — אבל אני יודע בבירור, כי מלחמה כבדה קרובה לבוא, ופחדו והתרנשותו יגברו מרגע לרגע, כל עורקי יהלמו הולם פעם, ונשימתי פויזה ולוהמת — ופתאם, לפתע פתאם הגיח האורב ממחבואו ויתנפל על משנתנו מאחריה והגה היא נתונה בתוך האש והקלעים סבוה מכל עבר, ואין מוצא ואין מפלט! אז החלה המלחמה בדתמרמות איומה, ויהי קולות וברקים, החצים מתעופפים בקול שריקה איומה, ושאן המלחמה סחריש אונים. וכל זה פעלה

עשתה המלה הזעירה „תנן” הנראית לכאורה כתמה ונקיה, וכאלו היא מסיחה לפי תופה! —

כהנה וכהנה חזה לי דמיני בלמדי נמרא בילדותי. היש גם בכחם של התרגומים הלועזים להעביר על פנינו תמונות דמיוניות כאלה, שהן עולם מלא שירה? לא ולא! בשפה לועזית וגם בשפת עבר אי אפשר כלל לתרגם את המרמינולוגיה המיוחדת של התלמוד. נסו נא לתרגם את המבטאים: מתקיף לה, תא שמע, מיתבי, קא סלקא דעתך, בשלמא, התינח, הכי השתא, האי מאי, מכרי, ועוד מבטאים לעשרות ולמאות. וגם המבטאים שאפשר לתרגמם בדיוק, גם הם „יתרוקנו מתוכם” ולא יאמרו לדמיונו כלום. למשל, האפשר להכניס בהרגומה של המלה „תנן” כל אותם הדמיונות שהיא מעירה בקרבנו בצורתה בארמית-הזרנגית? לא, אי אפשר כלל, אף כי המלה בעצמה מתורגמת על נקלה. וכן הדבר בכל מבטאי הדיאלקטיקה של התלמוד.

אתם אומרים כי התרגומים אינם באים בשביל הענינים הטפלים. בשביל המרמינו-לוגיה המשונה, כי אם בשביל הענינים העקריים, בשביל תכנו של התלמוד. למען אשר יוכל כל אדם, בין שהוא בן ברית בין שאינו בן ברית, לדעת כל מה שכתוב בספר הענקי הזה, ולא יוסיפו עוד בני עולה לשים לו עלילות דברים ולדבר בשמו דברים שלא היו ולא נבראו. אמנם כן, כונתכם רצויה מאד, אבל בלחישא אניד לכם, כי היא לא תצלח: צוררי ישראל לא יאמינו לכם, גם אם יהיה תרגומכם חתום בגושפנקא של אלפי פרופי-סורים לתיאולוגיא. והחת זאת יועיל התרגום הלועזי לתת לצחוק את התלמוד ואת ההוגים בו גם יחד. התלמוד כתוב בסגנון משונה שאין דוגמתו בשום ספר, לא בספרות החדשה ואף לא בספריות העתיקות. ה„מדות” המשונות שבהן נדרשת התורה בתלמודנו, הקפיצות המשונות מענין לענין, הסדר וחוסר ההגיון, ובכלל כל „דרכי התלמוד” ומהלך רעיונותיו, סחוי בים לעורר צחוק ולעג בלב איש מבני דורנו אשר הסכין בלמודים מסודרים, בהגיון ישר ומדויק, בהליכה מתונה סהקל אל הכבד, מהמקדם אל המאוחר. היו ימים אשר נכספה נפשי מאד לראות את התלמוד בתרגום עברי. כי אמרתה בלבי: הנה הדור הבא אחרינו לא ידע ולא יבין את הזרנון הארמי-הסורי שבו נכתב התלמוד, ואם לא נתרגם למענו את התלמוד לשפת עבר צחה ומדויקת הלא יהיה לו מקור היהדות הזה למעין חתום. אבל לאט לאט שבהי ממחשבותי זו: לא רק מפני אי-האפשרות לתרגם עברית את המרמינולוגיה התלמודית ומבטאי הדיאלקטיקה שלה — הן את המכשולים האלה נוכל להגות מן המסלה באופן פשוט, בהכניסנו אל התרגום העברי את כל המבטאים המשונים כמו שהם בצורתם הארמית (כמו שיש בכל ספרי המדע שבכל הלשונות מרמינולוגיה מיוחדת שלוקחה מלשונות יון ורומי, מבלי אשר יעלה על לב איש לתרגמם ללשוננו), ואחרי אשר שפת התלמוד היא סוף כל סוף זרנון שמי, לא ישהומם הקורא כל כך בפגשו בהלמוד העברי מבטאים ארמיים-סוריים. אבל המעם הנכבד אשר הניאני ממחשבותי הראשונה הוא הפחד פן נשים את התלמוד לצחוק בעיני בנינו ע"י התרגום העברי המדויק. והפחד הזה איננו פחד שוא, כי ברור הדבר בעיני כי „דרכי התלמוד” לא יתכנו בעיני נערים אשר לא חונכו ב„חדר” מקדמות ילדותם ואשר מעמו מעם למוד מסודר ומיסטעמאמי ...

ובכל אשר הוספתי לחשוב בענין הנכבד הזה התברר בעיני כי אין גם כל צורך

לתרגום את התלמוד, לא לועזית ולא עברית, לא לתועלת בני הנעורים שלנו, ואף לא לתועלת שום אדם. בנינו הלומדים ב„חדרים“ כודאי אינם צריכים לתלמוד מתורגם; הם יצליחו במשך שנים אחדות להבין את דברי התלמוד בלשונו ובצורתו הבבליית שהיא אך היא נאה לסגנונו ולמהלך רעיונותיו. ובנינו שלא למדו ב„חדר“, הקא יוכלו לדעת את כל הבנו של התלמוד מתוך „היד החזקה“ של הרמב"ם ז"ל הכתוב בשפה ברורה ומדויקת ובסגנון מסביר עד להפליא ובמערכה מסודרת והגיונית מאין כמוה. ובנוגע לחלק האגדות ואמרי הבינה והמוסר של התלמוד, הלא יש לנו תרגומים עברים ולועזים המספיקים די והותר לצורך בני הנעורים (כי כמובן אין כל צורך לתרגם את כל „מילי דאגרתא“ שבתלמוד, וגם לא טוב לעשות כדבר הזה...). אמנם ספרו של הרמב"ם לא יתן לבנינו כל מושג מהשקלא וטריא התלמודית ומדרכי הדיאליקטיקה שלו. אבל החסרון הזה יתרוץ הוא, — כי כאמור, אך טוב לבנינו (שלא למדו ב„חדרים“ ולא חונכו בדרכי החנוך העתיק) שלא ידעו את „דרכי התלמוד“ שאינם לפי טעמם ולפי רוחם ולפי ארחות למודם... ואולם ההורים החפצים כי ידעו בניהם את התלמוד וסגנונו המיוחד ו„דרכיו“ המשובים, — הם מחויבים ללמדו לבניהם מתוך ה„אריגינל“, דוקא בילדותם, בעת אשר דמיון הילד עומה אורה ושירה את כל ענין הבא לידו — אבל בנערותם יוכלו למצא חפץ בתכנו של התלמוד (ואת התכן הלא ילמדו מספרו של הרמב"ם), אבל צורתו המשובה לא תעיר בקרבם את אהם הדמיונות השיריים שלכבו אותי בילדותי, ושלכבו את כל ילדי ה„חדר“, שלא ידעו עולם אתר מלבד ארבע האמות של הלכה.

י. ה. מביוב .

דובלן .

על מפתן מאת העשרים .

(התפתחות המדעים השמושיים בשנות המאה הי"ט ותעודתם לימים יבואו)

מ א ת

משה נחמן סירקין .

ירושה רבה ועשירה השאירה לנו המאה הי"ט ותשנה את פני חיינו מן הקצה אל הקצה . גדולים חקרי לב , בהביטם לאחור ובהביאם תחת שבטם הבקורת את כל סגולות החמדה , אשר רכשנו לנו משנות המאה הנוכחית , הנוטה כעת לערוב , ילבשם רוח נאון וגאה . מאמריהם הגלגלים והספרים השלמים אשר הקדישו להביא חשבון התמורות והחליפות שבאו בחיינו לרגליה , רבם ככלם ישאו חותם רצון וענג , יתנו כבוד וגדל להתקופה הזאת ויענדו עמרות רבות לראשה . האחד יכנה בשם „זמן הקיטור" , השני יקבנה בתאר „מועד החשמל" , השלישי יכתירנה ב„נצחון חכמות המבע" ועוד כאלה רבות . חכם אחד , הפרופיסור יולס , עוד יתרה עשה : הוא החליט כי כל שמונה עשרה המאות שעברו יחד לא השאירו אחריהן סגולות החמדה , כאשר חלקו לנו שנות המאה הי"ט חבלים בנעימים .

לא נקל הוא להוציא משפט אם אמנם כל דברי הח' יולס צדקו יחד או כי הפרז מעט על המדה . בהיותו בעל דמיון עז . אפס זאת היא בלי הפינה , כי ההתנלות וההמצאות החדשות בעולם המדע , אשר בהן שמן חלק העת שאנו חיים בה , שנו הרבה את פני חיינו , עד כי נוכל להוציא משפט , כי אמנם עושר רב העשירו אותנו שנות המאה הי"ט ורוח מאת השנים המפריד בין המאה הי"ח ובין העת הנוכחית כאין וכאפס נחשב לעמת החליפות והתמורות , אשר צררה העת המעטה הזאת בכנפיה .

לא נפרזו על המדה אם נחלים , כי עשר ידות בהתפתחות מושגי חיינו והמכת מצבנו לקחה לה השתלמות החכמות השמושיות—הגורם הכי נכבד בהתפתחות חיי עמים 'ארצות . רוח מכני נעלה יחולל פלאים , יעתיק גם צור ממקומו ורב כחו לשנות פני הבל . חקי המדע יעשו את כל כחות המבע לעושי רצוננו , ישימו מתג ורסן גם בגלי הים ומשבריו בסופות וסערות—סמל הפרעות ואי-סדרים במבע . לעמת אשר בימי קדם היה האדם מושועבד להמבע , השתחוה לאחדים מיסודותיו ולא חסרם מאלהים , הנה כעת הודות להשתלמות החכמות השמושיות נשעבד לאט לאט את המבע ואת כחותיה הענקיים לרצוננו האמין .

אם עד העת האחרונה התנהלה מלחמת שעבוד המבע בכבודות , רק צעד אחד צעד , בחגרנו שארית חמות , היה לאל ידנו להטותו לכל אשר נחפוץ , הנה קץ שנות המאה הי"ט הביא לנו כמעט בכל יום ויום נצחונות חדשים ורבי הערך , אשר רשומם נבר על הלך חיינו .

כותב דברי שנות המאה הי"ט, כי יפרט את כל הגמכות אשר הולידו לעתים שנות חליפות וממורות בחיינו עד היות להן מראן הנוכחי, בהגיעו לשנת 1860 ירשום קו מבדיל תחת תוצאות השקפותיו ובצדק יקרא: "תקופה חדשה תחל כעת בחיי האדם, כל אפני חייו ישנו מן הקצה אל הקצה כמו המול נולד". ואמנם משנות 1860 עד ימינו אלה, במשך עת קצרה, כחלד אדם בינוני עלי אדמות, שנו חיינו את חותם תכניתם עד לבלי אשר יכירום בני הדורות שעברו, המצאות החדשות רבות הערך ושמושיהן בעולם המעשה הפכו משרש את המעשים והמושגים מימים עברו ויביאו אחרים תחתיהם. הנועית חדשות נפתו רוח חיים חדשים בארץ וכל הדרים עליה, ואם רק נעביר לנגד עיני רוחנו את תמונת מצבנו הצבורי לפני יובל שנים, בעת אשר חזיונות אין מספר גלויים וידועים לנו כעת, היו עוד כבושים בממון ונשוה נגדה מחוזה מול מחוזה את דמות חיינו עתה, אז נבין על נקלה לא רק עד מה צעדנו קרימה במעלות ההשלמה האנושית, כי אם גם נוכל לשער בנפשנו — כנאום החכם קרל רושה — עד מה מעמות ומונבלות ידיעותינו כעת ביחסן להדברים הנשארים, אשר כספר החתום המה לנו עוד גם עתה, ורק ברבות הימים יפיצו עוד אורם והדרם עלינו.

I.

(המצאת מכונת הקיפור, — מסלות הברזל והתמשמותן. — ארחות לעבוד ימים. — אניות הקיפור. — רשם מסלות הברזל על סחר הארץ. — מספרים ורשימות. — המצויים מעצמם (אוטומאביל) דו-אופנים, התמשמותם וערכם).

המצב הצבורי של כל עם ועם אחוז היא כידוע בעקבות מסלות היבשה והארחות לעבוד ימים, הנותנת את היכלת למדינות וממשלות שונות לבוא בבית המסחר והרשת המעשה. מכנת הקיפור אשר המצאה ע"י דויסם אוואט (James Watt) עוד בשנת 1776 ותמצא לה מהלכים בעולם התעשייה רק בקצה הרובע הראשון לשנות המאה הנוכחית, הניחה את אבן הפנה להפצת מסלות הברזל, זאת הסגולה הנפלאה ירושת שנות המאה הי"ט, אשר סמנה יחד וממנה פנה לכל התמורות הטובות באפני חיינו.

לפני יובל שנים רק מעט מועיר היה מספר מסלות הברזל. בימינו אלה יניע שמחן על פני כל כדור הארץ עד שש מאות אלף קילומטר ומחירן עולה עד ששים מיליארדים רובל. מה רבה התנועה, אשר הולידו מסלות הברזל, ומה עצמו וגברו זרמי החיים האחוזים בעקבותיהן, על זאת יתנו לנו תשובה נכונה המספרים המעטים המובאים בזה, אשר אמנם יתייחו רק לארצות הברית באמריקה, מקום שם התפתחו מסלות הברזל באופן מאד נעלה ומספרן רב על 40,000 מילין ממספר המסלות בכל חלקי אירופא יחד. בשנת 1889 הובילו מסלות הברזל האמריקניות 45 מיליונים נוסעים מלבד 619 מיליונים מנות סחורה (המנה תכיל 40 פוד). מה הרבו עשות חיל דרכי המסחר בין עמים שונים לרגלי הבריאה החדשה הזאת יוכיחונו המספרים האלה:

במרם נבנו מסלות ברזל עלה סחר כל הארצות עד 20 מיליודים פראנק לכנה.

שנת	1867	עלה	ער	55
"	1870	"	"	70
"	1889	"	"	93
"	1892	"	"	95

מהרשימה הזאת נמצא, כי מסלות הברזל, בהולידן אופנים חושים להגדלת המסחר הכללי, הרבו את סחר הארץ כמעט עד 500% כלומר: פי חמש מאשר לפניו.

כל בריאה חדשה מרם יראו תועלתה תעורר שחוק וקלם גם ירדפוה וישמטוה המחוקים בישנות קצרי-הראי המתפארים בלבם כי להם כבר נגלה ה"מלה האחרונה" של הדעת והחיים. חרפות ורדיפות נפלו גם למסלות הברזל למנה ולא לשפת יתר אחשוב להזכיר בזה את המשטמה הרבה, קול המחרפים בכח אשר פגשו מסלות הברזל בכואן לשים מושבן איתן בארץ.

פרופיסור בלגיי אחד יספר, כי מסלות הברזל עוררו שנאה וקצף בכפרים וגם בערים וביחוד גדלה להן המשטמה בין הכהנים הקתולים: כמו חשו בלבם כי נכונו להם ימי חשך והמכונות האלה העוברות בשאון ובכבחה את דרכן הביאנה דעות חדשות ונאורות וחשך הבערות ידעך וידוף כמוץ לפני רוח... אבל לא רק הכהנים והקנאים רבו וישטמו את מסלות הברזל, כי אם גם אנשים אשר לבם לא צפון משכל. כאשר הציע המיניסטר ראוע (Roger) בבית כח העם לבנות על חשבון הממשלה מסלות ברזל אחדות. המטירו עליו לענ שנון וחצי מהתלות. דעת אחד נבחרה העם בצרפת, כי עוד יבוא יום ומסלות הברזל כלה תגרשנה את העגלות-דיליונסים לנוסעים עוררה שחוק וקלם וידמו כי רוח עועים נסוכה על בעל החלומות ההוא. ואם עוד נשים על לב מה רב העמל, אשר שבעו וקנינו בצאתם לדרך מהלך שעות אחדות כעת, מה רבה הכבודה וההכנות שהיו קשורות בעקבות נסיעה "רחוקה" כזאת. אם נעביר לנגד עינינו את תמונת הנסיעות בעגלות "בני גרשון ובני מררי", אשר יתאר לנו בשרד נאמן ובלענ השאננים אכיר משוררינו גורדון, אם נזכור כי הצרפתי המצוין ברוחו דיראָ פסח זמן כביר על שתי הסעפים אם לשמוע לקול הקסרית יעקאמערנינה שבקשתו לבוא פמרסבורגה או לחרול, כאשר כובד הדרך, — אשר כעת יעשוהו לבטח ובמנוחה במשך שלשת ימים, — הלך עליו אימים, — אם את כל אלה נעלה על לב, אז נוכל לשער בנפשנו... אפס לא, אם גם יעשה לו דמיונו אבר כיונה לא נוכל אנו, החיים כעת אשר ההמצאות החדשות שפכו את סמשתן על הארץ, לתאר לנו איך חיו ויפעלו אנשים בלי מסלות הברזל.

עד שנת 1875 לא יכלו ציי הקיטור למלא את תפקידם כיאות וערכם לא רב היה. המכונות היו כבדות וגדולות והדרושנה מקום רב וחמרי הסקה מרבה להכיל, אשר מלאו חלק גדול מהן, עד אפס מקום להכבודה הנשארה. על ציי הקיטור מהתכנית הישנה, אשר יכלו לשאת 3000 טונות, יכלו להעמיס רק 800 טונות סחורה, באשר 2200 עצים או פחם היה דרוש להסקה, בשים הצי לדרך רחוקה פעמיו. לזאת היתה מעטה התועלת, אשר הביאו ציי הקיטור בצורתם הישנה. לעמת זאת בימינו אלה, הודות להשתלמות רבות טכניות, שנה היחוס בין טעינת חמרי ההסקה והסחורה ויהי להפך: אותו הצי, גם בצאתו לדרך רחוקה, ידרוש רק 800 טונות עצים להסקה ויוכלו להעמיס עליו 2200 טונות משא. כרב

השתלמות מכונות הקיטור ילך מספר אניות המשום הלוך ומעט וציי הקיטור יקחי לאט לאט את עמדתן וישימו להם איהן מושבם בכל חפי התבל.

בבלגיה, למשל, יצאו רב ציי הצבא לפעלם ע"י כח הקיטור ורק 6° מהם יפרשו תורן וגורלם צפון בחיק הרוח. ציי הקיטור ירכו חדשים לבקרים בגדלם נובשיא נבהם וענקים באלה אשר ארוכה מארץ מרתם וכהרים גבוהים יתראו יכסו את עין כל החופים. אחת הנסכות, כי חרשי המעשה יתהפכו תמיד מסכות בתחבולותיהם להגדיל את מרת הציים היא זאת, כי ברבות מרת הציים ימעט מספר ההוצאות לכלכלתם. כן, למשל, תדרוש אניה נושאת 200-300 מנות משא עבודת מלח אחד על כל 19,8 מנות, בעת אשר להובלת צי אדיר נושא 800-1200 מנות דרושה רק על 41,5 מנות עבודת מלח אחד, ודעת לנבון נקל כי מעוט מספר „הידים העסקניות” לההוצאות הרבות הקשורות בעקבותיהן, יתן לבעלי האניות את היכולת להזיל את מחיר ההובלה במרה מרובה. בעת אשר בשנת 1860 עלה מחיר הובלת בושעל לחם אחד (מדה אנגלית) מלונדון ליברפולה עד 12 צנתים ובעת דלות המים גם עד 27 צנתים, הנה ירד כעת עשר מעלות אחורנית ויגיע רק עד 2-3 צנתים. מאוסטרליה לבריטניה—מרחק 11.000 מיליון תובלנה כעת סחורות אין מספר בזמן יותר קצר ובמחיר יותר זול מאשר לפניו מחוף בריטני אחד לשני, ובאשר באמת לא ידע האדם מעצור לרוחו וכל מרחק לא ירחק ממנו. נראה כעת בשוק החיים חזיונות נפלאים אשר לא שערום אבותינו. כל מרחביה עם כל שאונו והמינו, כל כדור הארץ יתדרים עליו, כלם כמו באו כמסרת הברית איש עם רעהו, דרכי המסחר הומות כהשואה ויבאדם רב, התעשיה תעלה כפורחת, וחדשים לבקרים יתנו מקצועותיה החדשים פרי הנובת הדר לטובת הטין האנושי. תנאי מסחר ופדע בין שתי ממלכות, אשר ימים גאנות בנייה יפרידו, יקשרו כעת באופן יותר קל, מאשר בימים מקדם בין שתי ערים קרובות אחת לרעותה. אם דרכי המסחר אבלות במקום אחד ומפני איזה סבה לא יוכל פרי הארץ או חרשת המעשה למלא את ספק הדרים בה, או אם במקום אחד תרבה הדרושה על איזה פעל ידי האדם, עד אשר יעלה מחירו עד למעלה ראש, — אז תחיש ממלכה אחרת לעזר, כעשב הארץ יובאו המינים הנחוצים מכל אפסי תבל וחפץ לב האדם ינתן לו. — במשך שנת 1888 הובאו לבריטניה 67 מיליונים צנתנרים חמה וקמח. סכום כזה הובא גם בשנת 1887. אפס מה רב ההברל בשתי השנים האלה בסחר הארצות, אשר מאתן הובל הלחם לבריטניה. מן 67 מיליונים הצנתנרים שבאו לבריטניה הוביל בשנת 1887 ארצות הברית באמיריקא 49 מיליונים. בשנת 1888 היתה באמיריקא שנת בצרת, ויובילו מארצם רק 29 מיליונים, ולולא השתלמות מסלות הברזל והאחרות לעבור ימים, כי אז צפויים היו האנגלים לחרפת רעב, אפס הסכום 20 מיליונים אשר החסירו ארצות הברית להוביל למטרופולינים מלאה ביחוד רוסיא אשר שמה ראו בעלי האחוות שכר טוב בעולם, ויליד אנגליה אכל לשובע ובבטחון את לחמו מבלי שים לב כי ארמתו לא נתנה יכולה וגם ארצות הברית חדלו מכלכלו די צרכו, באשר פנה לשרי-החמה ברוסיא ועוד גם זאת כי מחיר הלחם לא רק לא הוקר מרחוק הדרך, כי אם גם ירד במרה מרובה.

החכם שיפפעל יעיר כספרו המצוין „התקדמות המכניק” בצדק, כי קשורי המסחר בין חלקי התבל השונים יביאו לעמים וארצות גם תועלת בלתי-הכיפה (אינדירעקט) בהשוותם את חקי המדינות ומשפמי הארצות, ויועילו הרבה לשנות למיב גם את עולמם

הפנימי של העמים העניים ברוח, בהערות עליהם רוח העולה למעלה למשכיל, ויניצו בקרני אור ההשכלה את „ממלכות-האפל” היושבות בסתר המדרגה.

כאשר תרבינה ותתפשטנה מסלות הברזל כן ירבו ויפרוצו ה„מניעים מעצמם” (אויטמאבילים), מרכבות המחליפות כח הסוסים בכח החשמל, הנפמ או גזים שונים. הנסיונות במקצוע זה החלו זה עשרות בשנים, אפס עד שנת 1889 היו המניעים מעצבם חזיון יקר מאד, ורק התערוכה הכללית בפריס, מקום שם התנוססו מניעים בתכנית מושלמה, נתנה להם מהלכים ברחבי הארצות והועיל הרבה להפצתם. האיניזנער א. סלסקא יסיים את מאמרו „על התפשטות המניעים מעצים וערכם בעתון „זכרונות האגודה הקיסרית המכנית” 1899 (Записки Императорскаго Русскаго Техническаго Общества) בדברים האלה: „למרות כל הכשולים הצעוד מלאכת הכנת המניעים מעצים בצעדי און קרימה ותלך מחיל אל חיל, מספר המחזיקים בהם ומתענינים בהשתלמותם ילך וירבה ולא רוח נבואה נורקה מפי בחזותי להם עתידות טובות מראש, כי בשנות מאת העשרים יהיה סצבם איהן ורב אדם ישתמש בהם למסעיהם”.

בכליתו את דברי ע”ד האופנים החדשים לתנועה ולנסיעה אחשוב לא לשפת יתר להביא עוד מספרים אחרים המעידים על הפצת אופן הנועה חדש המיוחד לנסיעות בדרך לא רחוקה — הלא הוא דו — האופנים, (Велосипедъ, bicycle) אשר שמושו מחפשמ במהירות נפלאה.

בשנת	היה מספר בתי	החרשת	17 ויוציאו	40.000	דו-אופנים	בשנה
1890	”	”	”	”	”	”
1893	”	”	”	”	125.000	”
1895	”	”	”	500	600.000	”
1897	”	”	”	”	1,000,000	”

בשנה הנוכחית יעלה על כל 24 תושבי אמריקא דו-אופנים אהר. בצרפת הכינו בשנה העברה 250,000 דו-אופנים ובית חרשת המעשה להוטבר וגלאדיאמור רכש לו 22 1/2 מיליונים פרנק. באשכנו החלו דו-האופנים להפשט רק במשך עשרה השנים האחרונות וככל זאת יתנו בתי החרשת האלה אוכל להשעים אלף פועלים ויכלכלום די צרכם (ע’ 99 Русско-Нѣмецкiй Вѣстникъ). אם בימינו אלה ימצא לו סוס-השמיר הקמץ הזה מהלכים במהירות כזאת במלא רחב התבל, עד כי בכושך שהים שלש שנים יוציאו בתי החרשת פי שנים בעבודתם, נוכל לשער לנו על נקלה איזה עתיד יחכה על הכנת דו-האופנים במאת העשרים, ואיך ירבה ויפרוץ, ובאשר יבעט הסוס הזה בלי הרף במחירו, יוכל להיות לקנין דלת העם, ומזאת תהיה שומה כי הערים והכפרים ילכו ויתרחבו, תרחובות השוממות, לא עדה רגל בהם, תהינה מלאות יושבים והשוואות קריה, בהם יבחרו לשבתם כל אלה אשר ידם לעשות להם בית במרכז העיר, והודות לדו-האופנים על נקלה יוכלו לנסוע ולבוא למרכז ולעשות חוזה עם האנשים הדרושים להם בלי בלות על הנסיעות זמן וכסף רב.

(שמיר וברזל) — רישם דרת סחיר השמיר — ישן כפני חדש יוציאו — הגז הטבעי וערכו למאור, להסקה ובתור מניע — הגז חסימי ויתרונו על הטבעי — בתי-הרחים לפנים והיום.

אחד הגרמים הכי נכבדים, אשר הועילו במדה מרובה להפצת מסלות הברזל ואניות הקיטור — הנה התחבולות המכניות השונות להויל את סחיר השמיר (Steel). כידוע עלולים המה מוטי הברזל להיות לברות לשני הזמן, כמשך עת קצרה פזר יתפוררו ולא יצלו עוד למלאכה. ולוא נאלצו להמיר בכל עת את המוטים — רלסים — התחוחים כחדשים, אז השתרנו עלו ההוצאות עד למעלה ראש וכחיר הנסיעות וההובלות עלה פי שנים ממחירן כעת. לעמתם מוטי השמיר חוקים המה רב יותר, זמן צלחם למלאכה ארוך למצער פי שלש, ומלכד זאת סחירם מעט כעת — הודות התחבולה המכנית הנקראה בשם „בעסמירען“ — ממחיר מוטי הברזל לפני עשרה או חמש עשרה שנה. (בשנת 1873 עלה מחיר מנה אחת של שמיר עד 16 ליטרות שמערלינג ובשנת 1886 הגיע רק עד 4 ליטרות). מה רבה התועלת אשר הביאו התחבולות המכניות להויל את סחיר השמיר ועד מה המעיטו את הוצאות הבניה יראו נכוחות המספרים האלה, המובאים ע"ד. איעלם, המשוים סחיר בנית מסלות הברזל לפנים והיום. בשנת 1870-71 על מיל אנגלי אחד 40.000 דולרים ובשנת 1889 — רק 19,000 דולרים.

בשוקי המסחר נפלאות תחוינה עינינו כעת: הוצאות הארץ הישנות, אשר עד העת לקחו חלק נכבד בסחר הארצות, האכרנה לאט לאט את ערכן, מעט מעט הנרשנה מדרכי המסחר ועמדתן יקחו מינים חדשים מקרוב באו, אשר עד העת לא היו להם מהלכים, באשר לא הגיעו עוד להשתלמות המכניות, הנותנות היכולת להוציא מהן אז התועלת הדרושה.

מן העת אשר החלו להתפשט החבלים מפתילי ברזל הלכנה דרישות זרע קנבוס הלך ורפה, צעדי ענק קדימה אשר עשתה מלאכת הכנת חמאות מנרליות למאור ולמשחה, אשר עוד לפני זמן מעט היתה כבושה במסון או רק מעט מועיר הכירה מקומה בשוק המסחר — יתנו כעת את היכולת לבכר את החמאות המלאכותיות על זרעוני החמאות, פרי הארץ, אשר מחירם רב ולא יוכלו למלא די-ספקנו.

הגז הטבעי אשר מצא לו כעת שמושים בתור כח מביא לידי תנועה, יתפשט במהירות נפלאה בארצות הברית לאמריקא הצפונית. לא רבות בשנים נגלה שמושו ומה רבה כעת פעולתו והדרו! בשנת 1887 מלא מוליד התנועה החדש הזה את תעודת 10 מיליונים מנות פחם (לפי מספרי „תא-חוקרי-הארץ“). עוד בשנה ההיא כעשב הארץ החלו לצמוח חדשים לבקרים בתי חרשת המעשה לעשה ברזל. ויותר משהי מאות מהם השתמשו בהגז הזה להסקה ואין ערוך לתועלת כמעטו את מספר העובדים.

ומי יתנה את רוב הטוב הצפון לנו בתהנו לחומר ההסקה הזה מהלכים בבתינו. החת העבודה הרבה והמנואלה להסק בעצים או בפחם. הנותנים ריח קטב ומטלאים את כל הבית חלאה עד בלי מקום, — די להטות את הקרן למען אשר חום נעים יתפשט בתדרי הבית.

אפס גם הגז הטבעי, אשר לא שערו את שמושו אבותינו, גם הוא איננו המלה האחרונה של תורת המכניק. רוח האדם העולה למעלה יוסיף להראות נפלאות

בהמצאותיו ובאמריקא — מרכז ההתנלות החדשות — תתחרה בגו המבעי הזה בריאה חדשה — „הגז הימי” , אשר על נקל יוציאוהו כאנטראצ'ים ומשירי הנפט הכבדים יאשר יתרונו רב על הגז המבעי , באשר אין קצה לאוצרותיו , אשר נוכל להוציא למענו .

אם נביט כעת לאחור , לימים שכבר צללו בתהום הנשיה , לעת אשר זקנינו התהפכו מסבות בתחבולותיהם וישימו כל מעינם בהמצאת אבני המחנה והשלמתם , — הגה כקורי עכביש יחשב לנו כל עמלם הרב המכלה נפש ורוח . אבני המחנה כלה תגרשנה כעת מבתי הרחים ואין תעודתן אלא להעיד על שגיאות הדורות שעברו לפנינו . עמדת האבנים הכבדות האלה יקחו כעת צירי-שמיר (וואלצען) שתכונתם תלך ותשתלם מיום ליום . בעזרתם יצאו בתי הרחים באופנים יותר טובים וולים לפעלם . לעמדת אשר בעזרת אבני המחנה הוציאו מהורעונים רק 2/3 קמח יקבלו כעת 5/6 ועוד יד חכמי המכניק נטויה להשלים ולפאר את תכונת הצירים .

.III

(הכנת נעלים באופנים מכנים. — השתלמות ,טוליכי הנפט. — בתי החרשת לכלי הזכוכית. — מלאכת מסמרים. — הכנת המחטים. — אדם סמיטה ושאפוהיו , דעת שנהאף) .

למען הראות עד מה רבו השנוים בחיים אשר צררה ההפתחות המכניק בעקבותיה , לא נחוץ לנו להכנים את ראשנו ורובנו בחקירות מדעיות עמוקות , להגביה עוף לחוג החכמה , — די לנו להעיף עין על חיינו הפרטים , על הצרכים היותר נחוצים . על המעשים בכל יום הנפרצים לרוב , למען הוכח כי לא בימים עברו הימים האלה .

כמה עבודה בלעה הכנת זוג מנעלים פשוטים הנקנים במחיר מצער , כמה שעות עמל מנו להאובד האמלל ומה רבו טפות הזעה , אשר הרוו כל חלק מעבודתו . כעת תצא העבודה הזאת לפועל ע"י מכונות , מחיר הנעלים התמעט כמעט עד החצי ומספר הידים העסקניות ירד גם הוא פלאים . בהירחון „עולם ה” יביא דורש רשימות אחד מספרים נכונים הלקוחים מספרי הזכרונות לבתי חרשת הנעלים היותר גדולים בארצות הברית , ואלה יוכיחונו כי 100 פועלים בהחישם לעזרת המכונות יכינו פי חמש מאשר יש לאל יד כנדלרינו להוציא לפעלם .

הודות להשתלמות המכניות ב„טוליכי-הנפט” (Нефтопробоя) יחשבו פועלים לאלפים מעמל נפשם , ומעוט הווצאות יתן לבעלי המקורים את היכולת להוויל ממחיר החומר הזה , אשר מדי יום ביומו יתפשטו שמושו וישים איתן מושבו בכל אפני חיינו . בנפט ישתמשו לא רק להסקה ולמאור , כי אם גם — בבתי חרשת בינונים — בתור כח מביא את המכונות לידי הנועה , ובמקצוע זה עוד נכונים לו עתידות טובים . הפרופיסור אנוענא (Leçons sur le pétrole et ses dérivés) por Charles Angenot , יתאר בפרוטרום את התחבולות המכניות החדשות לקבלת הנפט ממקוריה בארצות הברית ויכלה את חקירותיו בדברים האלה : „דעת לנבון נקל כה רב טוב צפון לנו בעתיד הודות להשתלמות האלה , הנותנות לנו במעט המינה בולמת מרוח-הממציא הגאוני אשר הוערה על האמיריקנים” .

הכנת כלי הזכוכית, צלוחיות, קנקנים, בקבוקים ועוד קשה היתה בימים
מקדם כקריאת ים סוף ורבות עמל שבעה לה נפש בעלי בתי חרשת הזכוכית, במלאכה
הכבדה הזאת אשר תקפד כאורג את חיי העובדים. 33% מהזכוכית הלכו המיד בתהו
ויאבדו, והמעט אשר הוציאו גם הוא לא כלול היה בהדרו. רק עשר שעות ביום יכלו
הפועלים לעבוד, כי הארובות לא יכלו יותר נשוא, ותכונת התנורים הבלתי כושלמה
הכבירה על הפועלים את אכפה לחכות בעבודתם עד המק הזכוכית. עד שנת 1885 היו
דרכי המסחר הזה אבלות ואבדה תושיה סבעלי בתי חרשת להגדיל את מעשיהם וליפותם,
עד שהמציאו תחבולות חדשות — אמבולאות — הכרשות לעבוד כלי חשך, במשך עשרים
וארבע שעות ליום, — המורה המעשירה עושר רב את בעלי הבים, אשר להם כל טוב הארץ
נתן ואם גם רבה רעתה מנקודת-המבט של תורו הכלכלה.

עושה במסמרות מהיר במלאכתו, בשבתו כפוף תהת כוכד עבודתו שלש
עשרה שעות ליום מבלי חשוך מעמל נפשו, היו ידיו רב לו, בעבדו בפמיש וסדן, להכין
רק 2,000 מסמרי-מנעלים קמנים, 1,500 גדולים וסן 900 עד 1,000 מסמרי פרסות, כאשר
כל מסמר ומסמר דרש למצער 30 מכות בפמיש. בימינו אלה, בעשותנו את המכונות
לכלי חפצנו, נתן מכה אחת בסכין המכונה מראה רבוע להמסמר, והמכה השניה העשה
את הגולה עליו. עוד בשנת 1891 כתב ה"עתון לעובדים במהכות" (Deutsche Metall-Arbeiter
Zeitung) כי כל מכונה ומכונה הוציא מדי יום ביומו למצער מאת אלף מסמרים, ישנן גם
מכונות המעבדות בבת פתילי ברזל אחדים והכיננה לא מעט סן חצי מיליון מסמרים
ולמען הביא שש מכונות כאלה לירי תנועה נחוץ לא יותר מפועל אחד!

בצבעים יותר סכריקים התיצב לנגד עינינו תמינת התקדמות מקצוע הבסחר הזה
בהמירנו את הפמיש והסדן בסכיני מכונות, אם נשוה את כחירי המסמרים לפנינו והויים,
בעת אשר 1,000 מסמרי פרסות קמנים עלו לפנינו עד טרק אחר, והעושה במ חי בעוני
ובחוסר כל, הנה כעת ירד מחיר האלף עד 2 פפעיני, לקונים בסכומים רבים יורידו עוד
מהמחיר הזה, ובכל זאת ימלאו בתי חרשת המעשה זהב חוריהם וירכשו להם כסף
הועפות.

לפני מאות בשנים, עת זקנינו חפצו להראות בנאון צדק על זהירות האדם ועל
מהירות פועל ידיו, השתמשו המיד במלאכת הכנת הסחטים בהור עד חי לדבריהם.
עוד אבי התורה לכלכלת המדינה, אדם סמיטה, לקח לו את המלאכה הזאת למופת בחפצו
ליסד על בסיס נכון את הצעהו ע"ד "חלוקת העבודה". כלומר פרוד העבודה לחלקיה
העיקרים המופקדים בידי אנשים שונים. כמטרה הכי נעלה, אשר אליה יעץ לשאוף,
יראה אדם סמיטה את המקרה הזה אשר עיניו ראוהו ובספרו יספרנו: "בקרתי — יתחב
החכם הזה — בית חרשת קמן, מקום שם עבדו רק עשרה אנשים, ולזאת הפקדו בידי
פועל אחד שהים שלש מלאכות. ובכל זאת — שמו והשתוממו — כאשר יצאו העובדים
לפעלם בחריצות כפיהם, היתה ידם רב להם להכין בכל יום ערך 12 ליטרות סחטים,
כלומר יותר מארבעים ושמונה אלף סחטים (אדם סמיטה). חקירות על
המבע וסבות עושר הלאומים חלק א' ע' 98). אלה הנה האידעאלים שאליהם
שאפו גדולים חקרי לב, בהתחמץ לבם בקרבם למראה העבודה הרבה, אשר
תלך בתהו והאבד, בעת אשר כל פעל אדם בעשד אצבעותיו ובעזרת כלי חפץ
קדמונים שכבר אבד עליהם כלח. נראה ונהבונן כעת עד מה נברנו הילים בעזרת המכניק
במקצוע זה.

ציר אמריקא שנהאף בשובו ממסעו לתור את בתי חרשת המעשה בארצו כתב בשנת 1888 כדברים האלה: „תמהן ופלא תעורר מלאכת הכנת המחטים בעזרת המכונות. על הפועל להניח רק פתיל-נחשת במקום המיוחד לזה, וכרנע תאחר בהפתיל המכונה, אשר כמעט מראה אדם לה, תשליכו ממקום למקום והמחט יצא ערוך ושמור, כל מכונה תוציא 180.000 מחטים בכל יום. בבית החרשת אשר בקרתי עבדו 70 מכונות שהוציאו 7% מיליונים מחטים בכל יום. מכפר הפועלים מעט הוא במדה כזאת עד כי לא יאמן כי יספר, רק שלשה עסוקים בעבודה, ומלכדם פועל אמן אחר יעמוד אצל המכונות לשמור עליהן לבל תהיינה פרעות במסד עבודתן, ושני נערים עוזרים על ידו.

הנה כי כן היה לפלא בימי אדם בסיסה, כי עשרת אנשים הכינו 48 אלף מחטים ליום, בכלותם את כחם בעבודה מרבה להכיל, ובראותו בית חרשת כזה — חד ברא — הדימו לגם, וכעת תוציאנה המכונות בעזרת שלשת אנשים המפקחים רק על סדר העבודה 7% מיליונים. — הפילא הזה בקופא דמחמא שהכניסה השתלמות המכניק, תפחין בנו הקוה נעימה, כי לא השמיעתנו את מלתה האחרונה ועוד ידה נמויה להנדיל ולהאדיר את התעשיה ולהפיץ מעיניה חוצה.

IV

(עבודת האדמה. — התמורות המכניות במסחר. — משל: המסחר בנחשת קלל. — שניאל ואבדן הספגה הבינונית. — מספרים ורשימות).

התקדמות המכניק תראה את פעולתה והדרה גם בעבודת האדמה וכלכלת האחוות; בכל אפסי תבל יעבדו, יפתחו, יחרשו וישדרו את האדמה בעזרת כח הענק החדש, כח הקיטור. גם במקצוע זה לקחו חלק נכבד ארצות הברית, אשר רובי ההמצאות החדשות להן תוכלנה לקרוא בשם ארץ מולדת ואשר שם רוח פכני מאד נעלה יחולל פלאים. להוציא במספר את כל חלקי עבודת האדמה, מקום שם תראה המכניק נפלאות בחכמתה, אחשוב לשפת יתר ומה גם כי לנו עבודת האדמה כמו זר נחשבה ורובי הכנוים כספר החתום יהיו להקוראים העברים, ומי שהשאלה הזאת תענינו ביחוד ימצא לה פתרונים בהירחון הרומי „עולם ה" שנת 1898 במאמרי החכם קרויביצקי.

ננסה להראות במלים מעטות על הצד המענין בשנים אשר הפיחו חיים הרשים בכל מקצועות המסחר בעשרות השנים האחרונות הודות מסלות הברזל, כח החשמל ואניוח הקיטור ונתבונן עד מה הקלו התכונות החדשות את עבודת קשורי המסחר הרבה והמכובד, עד מה הועילו לחשוך עמל רב וכסף תועפות, — ועובדה אחת תהיה לנו למופת.

אנשי הבינים במסחר נחשת-קלל באמריקה נאלצו בימים מקדם לצבור סחורה במדה מרובה בבנינים מיוחדים רבים וגדולים, ולעתים קרובות מלאו ארצותיהם מין אל זן עד שדרשו הקונים לשכנם. בעמל רב והוצאות אין מספר עלו להם הידיעות הנחוצות ע"ד מצב מסחרם בארצות שונות למען דעת מאין הביא סחורתם. ימים רבים חלפו בטרם הגיעו הידיעות האלה מהמדינות, אשר ימים וארצות יפרידו ביניהן, בטרם שלח הסוחר את

פקודותיו ויקבל את הדרוש. כעת יוכל כל אחד להודע על פרטי מצב המסחר בכל אפסי הבל כמשך רגעים ספורים בקראו מעל לוח הקורסים. הבתים הגדולים לאספ הסחורות, האוצרות רחבי הידים אך למותר המה כעת לאנשי הבינים. בהודע להם, כי נאיזה מקום נחוצה סחורה זאת או אחרת ישימו את פעמיהם להסוחרים, יתנאו ע"ר העת והמחיר השורר בשוקי המסחר בכל התבל, וכל המשא והמתן הארוך הזה אשר בימים עברו בלע עמל ורכוש רב. יכלה כעת על נקלה בלי כתי אוצר, בלי שומרים אין מספר, אשר הפקדו ללות את הסחורה ממקום צאתה עד מקום בואה.

המספרים והרשימות המיכתיים עד כמה צעדו דרכי המסחר קרימה בהשתלמות החכמות השמושיות. אלה המה יראונו גם את הצללים שבמחזה הנעים הזה ואת צבעיו הנוגים המביאים יגון בלבנו. לא אדבר בזה על מצב אלפי הפועלים הפרוע לשמצה, אחרי אשר המכונות תעשינה את פועל כפיהם לכלי אין חפץ בו ותכרהנה אכל מיהם, — מרת מאמרי המעטה לא תרשני לנגוע בחמר הרב הזה, אשר רב כחו להביא ספק בלבנו, אם אמנם נאווה תהלה להתקדמות המדעים, אחרי אשר אסונות נוראים צוררים בעקבותיה, ולא רק אפס. המץ בלה עוני מן הארץ, כי אם עוד, להפך, כבדה מלחמת הקיום עלינו שבעתים, — יש את נפשי רק כמורי אלה להראות על עובדה אחת בעולם המסחר והתעשייה. — מדי יום ביומו נתבונן כי התעשייה והמסחר במדות מעשות, אם רק לא נתונים המה בירי אדירי הכסף, ילכו הלוך ורפה, ועוד מעט כליל יחלופו, כתי המסחר לבעלי הכיס, אשר מלאו אוצרותיהם זהב. יבלעו חיים את כתי המסחר הבינונים וישימו קציר למו. „אבון המפלגה הבינונית“, כאשר קרא בשם לחזיון תונה זה הסופר האמריקאני שניאל (Lucian Saniel) ילך הלוך וקרוב, ויום בואו לערות אנשים לאלפים עד היסוד בס עוד לא ירחק חק. נאמת את דברינו בשנים שלשה מספרים.

בשנת 1896 עלו כפורחת בארצות הברית ובקאנאדא 1,150,000 כתי מסחר, מהם 224,534 — בערך 20% — פשמו את הרגל בנקש הנושים לכל אשר להם, או שמו קץ למסחרם בצאתם בנקיון שנים ולא הצילו מרכושם אף שרוך נעל. ממספר כתי המסחר שאבדו את רכושם היו 80% בעלי רכוש עד 5,000 דולרים, 14% ומעלה מן 5,000 עד 20,000 דולרים. נמצא כי כעבור חמש שנים ירוששו כל כתי המסחר אשר רכושם מעט מסך עשרים אלף דולרים, יאברו ויכחדו מתחת שמי המסחר, וכל סתר הארץ ואתנה יתרכז בירי בעלי מיליונים אחרים.

„המספרים האלה — ישית שניאל על דבריו נוספות — יכילו אמת מכאיבה ולקוחה משוק החיים בצביונים אמהים אשר גם לזולא לא נפלו למנה ביצירי רוחו. בצבעים בולטים ופכלים רוח ונפש יתארו לנו חזיון תונה מעורר זועה, המנות מהלכות אימים, מחזה האדם המתפרפר ומתאבק בשארית כחו איך להנצל מחרפת רעב, עני וחסר כל ולעמוד הכן במלחמה הקשה, שלא תדע רחם, מלחמת הקיום. איום היא המחזה כי המפלגה הכי עצומה, אשר זה לפני מאה בשנים מגרה לארץ כמא האדירים, ערתה עד היסוד שרירי הפעאדלים ותשפוך במשלחה על עמים וארצות. — המפלגה הבינונית הלך כעת מדחי אל דחי, תחת שואה התגלגל ונכונה היא לצלע בקרב הימים, בלי שאון והמולה, בלי כבות פתאומית, אשר כהמן באו להברית זכר להם, כי אם הודות לכח התקדמות, כח האדם העולה למעלה למשכיל ...

V.

(כח החשמל. — המלגה והתפתחותו. — המלגה בלי פתילים מוליכים. — המצאת קרני. — המלגה, שנת המצוא, התפשטותו והשתלבותו. — מאור החשמל. — החשמל בתור כח מניע. עתידותיו).

אם נשים לב לתולדות המצאות החדשות במשך המשים השנים האחרונות ונתחקה על שרשי רגלי ההתגלות, אשר נכר מעבדן על התפתחות חיינו, אז המשכנה עליהן את עינינו התגלות רבות שונות בפעולהן ובתוצאותיהן והולכות בכל זאת ממקור אחד וכח אחד הולידן. נזכר את המלגה, המביע את מערכי לבנו במהירות הבזק, את המלגה השונה את דברינו, ועוד התגלות אין מספר, ואז נוכח כי יסוד כל המצאות האלה הוא כח החשמל. שמושי החשמל רבים מאד, אין ערוך למספרם, ומדי יום ביומו יוסף להראות נפלאות בכחו, יקבל שמושים חדשים ושינים. הוא ישמש למאור, לרפואה (נסינות ד'אלאמבער ותלמידיו. ע' מאמרי „החשמל בתור רופא“, הצפירה ש"ו) וגם רב כחו בתור מניע, בהביאו פרי תנובה רב יותר מכח המסים וכח הקיטור. להמלגה נתנו מהלכים רק לפני ששים שנה, ובמשך העת המעטה הזאת הלך הלוך והתפשט במהירות נפלאה. עוד בשנת 1890 היה מספר הפרסאות שעליהן הובאו חוטי המלגה כזה:

מספר המלגרות	מספר הפרסאות (שטח פתילי המלגה)	
66 מיליונים	305.000	בארצות הברית
25	120.000	רוסיה
29	108.000	אשכנז
37	88.000	צרפת
—	47.000	אוסטריא
59	52.000	אנגליא (בלי הקולוניות)
	36.000	איטליא
	31.000	תונרמא

עתה כעבור עשרת שנים רב מספר המלגרות פי שנים, וכמעט כל כדור הארץ אחוז היא במסכה מלגרפית. לבאר בזה את ערך המלגה בחיינו, את התמורות והחליפות לטובה שבאו לרגלו אחריו לשפת יתר; כל איש מאתנו, אחת היא אם מרומים ישכון או בסתר המדרגה ישפיל שבת, מבשרו יחזה את התועלת הרבה הצרורה בכנפי החומים הללו, המוליכים למרחקי תבל את כל הנות לבנו. גם הספרות והמדעים ישתמשו בהמלגה, בחפצם להחיש איזו ידיעות נכבדות, כן, למשל, נשאו חוטי הנחשת את הדעות הנשנות האצורות ברומנו האחרון של מולסמאי „החית המתים“ ופיצו למרחוק: לאמריקא, לאנגליא ועוד. — על ערכו במסחר ובחרשת המעשה נוכל לשפוט בשימונו נגד עינינו את המספרים המזבאים בפרקים הקודמים, המשוים גדל סחר הארץ לפני תולדו ואחרי התפשטו.

אחרי רוב ההשלמות אשר הציעו יוז ומארו — מולידי המלגה — בתכונות יכולנו לתעות בשוא להאמין, כי כבר הגיעה התורה הזאת עד כרום השתלמותה ולימים יוצרו נובל להוסף ללכת בכחה הלאה ולהשתמש בה בלי שנים, והנה בא רוח כביר וישים לאל את כל תקותינו אלה, וראינו נבחות מה רבו עוד המנרעות בתכונת המלגה, אשר חשבנוהו לבלול בדרור, ובהצעתו הגאונית ברא לנו בריאה חדשה. האיניניר האיטליאני מארקאני

ואחדים מהמחזיקים ברוכי תורתו יציעו תכונת המלגנרף בלי פתילים כוליים .
 גמיונותיהם המוחכמים הראו בעליל, כי לא בשמים היא ההצעה החדשה הזאת
 ואין ערוך ליתרונה על המלגנרפיה הנהוגה בימינו אלה .

אמנם בעת עלתה בידם לשלוח את אמרתם ע"י המלגנרף בלי חומים רק על מרחק
 15—25 וויערסט, אבל לעמת זאת רב הערך היא היתרון הזה לאופן המלגנרפיה החדש, כי
 לא יחת מכל מכשולים ומעצורים על דרכו, גם הרים נשאים ותלולים, מצוקי סלעים
 גבוהים, בהים רמים ונשאים, ימים ונחלים — לא יעמדו לשמן להזרם החשמלי המפרץ לו
 דרך לעבור בעד החתחתים האלה עד הגיעו למחוז חפצו .

המצאה מארקאני הפכה את כל הלך נפשנו כחמר חותם . עוד כעת לא נוכל
 להסבין עם הרעיון החדש לנו, כי זרמי החשמל יצאו לפעלם בלי הפתלים המוליים. אשר
 לפי דעתנו המה החקך היותר נחוץ למטרה הזאת . המצאתו הראתה כבר את תועלתה גם
 בפועל . בעת אשר באנגליא ימוש חשך וכל העיר הלבש קדרות יחישו לעזרת הכונת
 מרקני למען תת אותה, במלחמה באפריקא הדרומית נתנו להבריאה החדשה הזאת
 סהלכים, ורבים יכירו את חין ערכה .

בהשתמשנו בכח החשמל באפן אחר נוכל לדבר את מידעינו אם גם מרחקים רבים
 יפרידו בינינו — מעלעפאן — . חכמים רבים ינבאו להמעלעפאן עתידות טובות, כי עוד
 יירש מקום המלגנרף בימים יבואי .

המעלעפאן המצא בשנת 1875 ע"י בעלל, עדיסון ועוד . המצב הנכבד, אשר הקח
 ההמצאה הזאת בחיי עם קולמורי, אחשוב לידוע ובלתי מצטרך לביאור, ולאות היותר
 נאמן מה רב ערכו תוכל לשמש התפשטותו במהירות נפלאה . אם גם כבוד ההמצאה הזאת
 חדש עמדה, ככל זאת כבר שמה לה איתן מושבה בכל הערים היותר גדולות, מרכיבים
 נכבדים יחברו איש לרעהו בסככת המעלעפאן, כמו בארצנו: פמברורג, מאסקווא, ניקוליוכ
 ארעסא . באמריקא, אנגליא . צרפת ואשכנז יבואו יושבי ערים שונות בשיח ושיג בעזרת
 המעלעפאן, ובתי המסחר יקשרו בנייהם הנאי מסחר שונים ונשגבים ברגעים אחדים . —
 להאר במספרים ורשימות את ערך המעלעפאן בחיינו כמעט דבר בלתי אפשרי הוא, ועוד
 נכונות לו עתידות טובות, הקשורות לרגלי התכורה לטוב — המלפניה בלי פתילים
 מוליים . לוא אמרנו להוציא בזה במספר את כל ההתגלות, אשר ממקור החשמל
 תלכנה ולכנות בשם את פעולותיהן, גם מבלי באר את תכונתן, גם אז לא רק לא ישאר
 לנו מקום להטיף מלים אחדות על התגלות טכניות אחרות, כי אם לוא גם את כל הקבץ
 מלאהי, המצא להן? על אודותן יכתבו מלומדים ספרים עבים רבים בעלי חמשה — ששה
 חלקים, וללמד את התורה הזאת על רגל אחת דבר בלתי אפשרי הוא . נאלץ הנני לזאת
 לעבור מבלי משים על המצאות רבות הערך כמו קוי רנטגן ושמושיהם בחכמה, ברפואה
 ובחרשת המעשה (ע' מאמרי קוי רנטגן, הצפירה ש"ו), על שמוש החשמל בכלל בתור
 רופא, ועוד כאלה שמושים רבים, אשר רשומם נכר על הלך חיינו, ואוכיר בזה בקצרה
 את שמוש החשמל למאור ולתנועה . עיקרי המאור החשמלי נודעו בעולם המסחר זה רבות
 בשנים, ורבים וכן שלמים מהמלומדים הראו נפלאות במסיונותיהם, בכל זאת היה עד שנת
 1879 המאור המלאכותי החדש רק לשעשועים בנשפי חשק או לחזון מושך את לבות
 התלמידים השומעים לקח בבתי כדרש הגבוהים . התערוכה בפאריז בשנת 1879, מקום
 שם כונת המאור היותר מושלמת לפי העת ההיא, הנקובה בשם „גר יאבלאצקוב" על שם
 מציאו הרוסי, התנוססה ביפי הדרה, הכניסה את המאור הזה לחיינו הממשים ומאתה

היתה שומה להתפשטותו, הנפלאה במהירותה, עד כי גורש מפניו גם הגאז למאור. אור יקרור זה יגיה כעת את חשבת כל בתי חרשת המעשה היותר גדולים, קרנים מידו להאיר להערים ולדרים בהן, ובעת האחרונה חרל מהיות קנין כסף רק אדירי התבל, בהאירו להם את דרך חייהם המרופדה בשושנים, כי אם החל לדרת שבת, ויוריד כעת את שפעת מובו גם על דלת העם, הפועלים העובדים בעמקי האדמה, במכרי המטמנות, המתרפים את נפשם למות בעד פת לחם.

לא רק בתור סאיר, כי אם גם בתור כח מניע רב ערך החשמל, בהביאו לידי תנועת על מרחקים רבים משאות כבדים. הנסיונות הראשונים במקצוע זה החלו רק בשנת 1873. המחשבה החדשה הזאת יצאה מכח אל הפועל בפעם הראשונה בשנת 1891 על התערוכה החשמלית בפראנקפורט. רק 8—10 שנים סאת אשר השהמשו ברעיון-פלאים זה ויצליחו, והגה כעת אחוות כמעט כל הערים היותר גדולות בסבכת מסלות חשמליות, עגלות מעונות נוסעים ומשא תעשינה את דרכן בכח המניע החדש הזה. — החשמל יהצרה בכח הקיטור וכח הנאזים ויצליח במדה מרובה.

כל שמושי החשמל הרבים, אשר כבר קבלו זכות אורח בחיינו, כאין וכאפס נחשבו לעמת שמושי בימים יוצרו. החשמל עודנו קרקע בתולה שלא עובר בה ועוד ימצאו בשנות סאת העשרים נבוני דבר כר נרחב לפעולתם להוציא ממנו שמושים חדשים ותועלות רבות הערך אשר תקלנה מעמל חיינו. בכמתחן ובלב אמיץ ישים עולם המדע זההתעשיה את משגבו בהחשמל, כי עוד יוסיף תת כחו שבעתים, מאשר הראה נפלאות עד העת, והמאה הבאה תהיה זמן „ממלכת החשמל“ ופעולותיו הגלויות והעומדות להולד תשפכנה את ממשלתן על פני כל אפני חיינו.

.VI

(מועד הקיטור. — בלתי השתלמות מכונות אואטס ומגרעותיהן. משפט החכם בראמועל, דעת האיניונויר מעלניקוב. — עתידות מכונות הקיטור. — מכונת מערמיות ויתרון. — שאיפות המכניק למאת העשרים.)

לא לחנם ענדו חכמינו לראש המאה הי"ט עמרת „מועד-הקיטור“, כי אמנם מלא כל הארץ כבודו ומוראו ובכל מקצעות חיינו ישלום שלמת. מכונת הקיטור המצאה, כאשר כבר הזכרנו, ע"י דזעמס אואטס (James Watt) בשנת 1776, זה יותר ממאה שנים, אפס חכמים ומלומדים דרשו בה הלי תלים של הלכות, התפלפלו ויתוכחו וזמן כביר עבר ללא תועלת הבריאה החדשה הזאת, אם כי רבים ידעו להכיר את חין ערכה, ורק זה חמשים שנה סעת אשר פתחו לה שעדי חיינו לרוחה ומני אז רשומה נכר במדה מפליאה.

כעת יעבר כח הקיטור על כל כדור הארץ בכח 200 מיליונים סוכים, או במילים אחרות: הכח החדש הזה כמו העשיר את המין האנושי במיליארד עברים חנם, אשר כח אבנים כחם ומטיליהם ברול. נמצא, אם נחשוב את החלק השלישי מכל תושבי הארץ (שמספרם עולה לערך עד 1/3 מיליארדים אנשים ונשים) ללוקחים חלק בעבודה בפועל כפיהם, — נמצא כי לעזרת כל פועל ופועל יעבוד עבר חנם אחד, התוסך בימינו ומקל מעליו את עבודתו הקשה.

גם מקדם קרמתה, עת החשך כסה ארץ והארם העביר את כשנהו בפרך ויהיו לו עבדים אין מספר למקנת כספו, גם אז לא עלתה העבדות כפורחת במדה כזאת. וכל אלה עשה לו האדם בחכמתו כי רבה ובכח רוחו להמציא ולגלות ולשעבד לו את כחות המבע, אשר כספר החתום היו לו עד העת. פעולתו זאת הביאה פרי תנוכה רב ביתוד במשך ארבעים שנה האחרונות, מן שנות הששים עד ימינו אלה.

אפס כל האומר כי כח הקיטור היא ה"מלה האחרונה" של המדע וכבר הנענו עד תכלית ההשתלמות בשעבוד המבע, — אינו אלא מועה. כיודעי דבר לא נעלמו גם החסרונות הרבים למכונות הקיטור, המכלות עמל וככף לשוא, ומי יודע אם יארכו ימי מכשלת הקיטור על הארץ?

המגרעת הכי נכבדה למכונות הקיטור, המעוררות להעמיק חשוב איך להשליך את שמוש הקיטור אחרי גונו ולהמירו בכח אחר יותר נעלה, היא ביחוד העובדה, כי המכונות לא תהנינה לנו פרי עבודתן בה במדה אשר תקבלנה את החמרים הנחוצים למען הביאם לידי תנועה. אבאר את דבריו: למען הביא את המכונה לידי תנועה נחוץ כח קיטור — אדי מים — במדה ידועה, ולתכלית זאת נכנים לתוך דוד-המכונה חמרי-המסקה; עצים, פחם ועוד. אפס המכונות תביאנה לנו פרי עבודה רק במדת 15% מכפי אשר נביא להוכן חמרי המסקה, כלומר רק מהחלק הששי להוצאותינו נראה פרי תנוכה, והיתר ילך בתוד זיבד, ובאשר אוצרות הפחם ילכו הלוך ודל, כי נבוז ונשלול בלי חשך את כל אוצרותיהם למטרותינו, לזאת שמו החכמים אל לבם, כי אם נסיף לחולל באופן כזה ולהשתמש במכונות אשר תאבדנה 85% — כלומר 33 פונט מכל פוד פחם — אז לא ירחק חק היום המר והנמחר, עת לא יהיה לנו לא רק פחם להביא את מכונותינו לידי תנועה, כי אם גם עצים לבער ולחטם את יצורי גונו הנקפאים יחסרו לנו.

עוד בשנת 1888 הוציא המלומד האנגלי בראטועל בררשתו לפני "האגודה להפצת המדעים" (Association for the Promotion of Science) את משפטו הקשה, כי ספורים ימי מכונות הקיטור בעולם התעשייה, וכבוא האגודה הזאת בשנת 1931 לחוג את חג שנת המאה ליום הוסדה אז כולה תגורש המכונה בתכונתה ההוית, ומקומה יכירה במזועאום, מקום שם דברים נושנים שאבד עליהם כלח אצורים, והעורר שחוק וקלם ותשמש בתוד עד חי המעיד על שניאותינו ועל קוצר ראותנו".

האינוניר מעדניקוב בררשתו לפני קהל מלומדים באספת האגודה המכנית בבירת ארצנו, עבר בשום לשונו על מכונת הקיטור בתכונת אואמט, בלשון למודים הראה את כל מנרעותיה וכחם לבו הוציא משפט, אשר אם אמנם נוכל לחשבהו למהיר ומעוקל, אפס לא נוכל להכויב את צדקהו במקצת, כי "דועמס אואמט לא רק לא הרבה חסרו להמין האנשי באשר הסכנו לחשוב, כי אם היה בעוכרנו, ושכר המצאתו יצא בהפסדה, ועוד שת נוספות על דבריו כאש המיוסדים על מספרים, נכונים בקריאתו המרה: לכתנו שבי אחרי כח הקיטור היה שגיאה נוראה אשר עצומים נזקה, כל העת הארוכה שעברה עלינו בשימנו את הכח הזה להציר הכי נכבר אשר עליו יסכו אפני חיינו, — כל העת הזאת הרבנו הרע, צמדנו שגיאה על שגיאה כי מפש לבנו מהבין כי מכונת הקיטור היהוה רק לכלי משחית, לשלול ולבוז לריק 1/2 מהפחם היקר, לכלות את כחנו להבל ולהציג את אוצרות חמרי ההמקה בכלי ריק".

המאה העשרים תקיא מקרבה, לפי דבריו, את המכונות האלה בתכונתן ההוה והחליפן באחרות אשר רב יתרון בהם וכבר מצאו להן מהלכים גם בעת הזאת.

מניע מושלם, לפי דעת כל חכמי המכניק, לא יצטרך לארי המים המולידים את הקיטור. המטרה שאליה עדינו לשאוף בימים הבאים היא השלמת המכונות המרמיות, כלומר המכונות אשר חמרי ההסקה יבערו בהן בעצמן ויולידו תנועה תכופה (אונימיטעלכאר) כמו מניעי הנפט, או המניעים הפועלים לרוח גזים שונים, אשר במדה מעטה נראה פעולתם גם בימינו אלה.

גם כעת ישנן מכונות הנותנות עבודה פוריה במדת 60—80% מסכום חמרי ההסקה הבאים אל קרבן. ביחוד משכו עליהן את עיני עולם המדע מכונות רידעלי, אין בהן לא דוד ולא קיטור: פחם הדוק היטב יהיה לבער בהצילינדר הפועל ויעורר תנועה. נכון הוא כנכון היום כי „מועד הקיטור“ נומה לערוב, מפחות ימי ורגעיו ספורים; מכונות הקיטור תרדנה ממרוע שבתן ואת עמדתן תקחנה מכונות-חום (מרמיות). תורת המכניק העמיק חקור בשאלת הכנתן והשלמתן וחכמי דבר ישימו בהן כל מעינם.

VII

(תורת הכימיה. — הכימיה הטכנית ותעודותיה. — וויליאם קרוקס ורעב-התבל. — שאלת „מה נאכל?“ — פתרונה בכימיה. — תולדות הכימיה. — ערכה בחיים וחרשת המעשה. חמרי-מכלת מלאכותיים. — ספירט, צוקר, ניר, אויר מנוול, אצטילן למאור. — התקית לעתיד).

אם צפון לנו בעתיד רב טוב מהשתלמות המכונות המרמיות וכח החשמל המעניא פעלו, הנה אושר רב יותר הצרור בכנפיה התורה הצעירה, אשר כבודה עוד חדש עמה ותגבר חילים מיום ליום — תורת הכימיה הטכנית ואליה עיני כל עולם המדע כעת נשואות בתקוה ובמחון.

הכימיה תבאר לנו תכונת כל חמר לטינהו, הפרדו לגוניו, תבדילו לאטמיו ותעמיק חקר על מעלותיו, היא תחקור ותדרוש בשאלת חמרי המכלת הנחוצים לנו האדם, אך להרכבות את מספרם באופן מלאכותי ולהוציאם מנרמים שונים. — והשאלה הנכבדה הזאת היא העמוד על הפרק במאה הבאה לרגלי כובד מלחמת הקיום ובחוקה הדרוש פתרונים. המלומד האנגלי המצוין וויליאם קרוקס, כימיק נעלה ואיש הרוח ינבא להדירות הבאים ימי חשך, בעזרת רשימות ומספרים מדויקים הוציא משפט, כי בקרב הימים יפרץ „רעב כללי“ בכל אפסי תבל, אשר עצומים יהיו הרוניו והמין האנושי נכון הוא לצלע. הודעת קרוקס עשתה את כל עולם המדע כמרקחה, המילה רעש בין כל מביני דבר לדאוג לאחרית הימים, כי לא חזון שוא ומקסם כוב — פרי דמיון עז — יחזה לו איש הרוח הזה; פחדו ומגורתו מפני חסר הלחם הקרוב לבוא מיוסד על מספרים וחשבונות נכונים ועל חקי המדע ארניו המבעו. הוא הראה בעליל כי בחמרי המכלת שלנו נבלע אַזְאָם (כחמה ועוד) במדה מרובה כזאת, עד אשר לא תמצא האדמה און לה למלא ספקנו ולהשפיע לנו ספריה אַזְאָם די צרכנו, ובקרב הימים נבוא עד המשבר — מיני המכלת שלנו לא יכילו אואם במדה הנחוצה למען חוק עמודי גונו.

השאלה הנוראה הזאת, שאלת „מה נאכל?“ היא תראה לנו בקרב הימים את פניה האיומים המהלכים אימה, הרעב האכזר מציץ לנו מן העתיד הקרוב, ילמוש את עיניו המורות ויביא קפאון בעצמותינו. — ורוח והצלה יעמוד לנו בהחישנו לעזרת הכימיה שבה

בעזרתנו. — נביט לאחור לעבר הכימיה ולהולדות התפתחותה למען הוכח כי רב כחה לחלצנו מן המצר ורב טוב צפון בה להדרות הבאים.

הכימיה בתור תורה בפני עצמה הלכה הלוך והתפתח בקץ המאה העברה הודות לרוח הפלאים של לאבואזיע, גע-ליוסאק, בערצעליוס ועוד, אפס רק משנות השלשים והלאה חדלה להיות לתורה בטובן המוגבל. לקנין החכמים המלומדים, ומחוג „המדע המהור“ נכנסה לשדה החיים הממשים והודות לעמל ליביך, פאסמער, שעברעל, דיוטא, פעלינא, רעניא, לאראן ומלומדים אחרים החלה התורה החדשה הזאת להראות את פעולתה והדרה על אפני חיינו, ותועיל בסדה כרובה להתפתחות הקולטורא. צרכי חיינו הרבים, שבם נשהמש לרנעים, נולדו בעזרת הכימיה. כל חמרי המכלה, שבם תלויים חיינו ואורך ימינו, יערכו לפי חקי הכימיה ופקודותיה (לחם, שכר, יין, חמץ ועוד). לכל המינים הנחוצים לפעולות המכונות ירתה הכימיה אבן פנה (בחלקה „הורת המתכות“ (מטלורגיה). הכימיה — מקור התגלות נפלאות וסבת הולדן. חמרי המכלה, הצבעים השונים (אנאלין, אינדינא מלאכותי), המרים מלאכותים נותנים ריח, המרי רפואה מלאכותים (אנטיפערין, כינין ועוד), האופנים החדשים להשגת המתכות (שמיר, אליומיני קארבא-רונדום) — כל אלה ממקור הכימיה יהלכו.

אם נחל להוציא במספר את כל העושר הרב אשר העניקה הכימיה לחיינו נוכח, כי אמנם השניאה מעבדה ואין ערוך לתועלתה. זה 70—50 שנים מעת אשר החלה הכימיה להתפתח כיאות, וכמעט בכל יום תצמחנה לנו חדשות ונצורות, חדשות לבקרים נודע על נצחונות הכימיה בשדה החיים, ולזאת נוכל לחזות לנו עתידות מראש כי בשנות המאה העשרים תגביה הכימיה שבה ומצבה יהיה איהן בכל אפני חיינו, ואם, כאשר הוכחנו למערה, נומה מועד הקיטור לערוב וקרוב קצו, הגה להפך שמש הכימיה רק החלה לעלות ולהאיר את שמי חיינו, ובהעתיד הקרוב תציץ התורה החדשה הזאת ותעלה כפורחת.

את נבואת החכמים על עתידות הכימיה — ביחוד המכנית — נוכל להוכיח בעזרת נבונות יבכר היו לעולמים. וויליאם קרוקס יתאר לנו את עתידנו בצבעים מאד נונים יינבא לנו רעב כללי. נשים לב במה כח הכימיה גדול להרחיק מאתנו את שבט הנוגש הזה. אם יש את נפשכם — יכתוב קרוקס — כי בני הרסה הלכנה לא יאברו את משפט הבכורה בין כל בני המזתה, או שמרו ככל משמר את האזמט יסוד מאכלכם, כאשר לבני הרסות האחרות לא ישמש לחם הורעונים בתור היסוד הכי נכבד לאכלם.

תורת הכימיה תחיש בזה לעזרתנו בתהה לנו את היכלת לנצור את האזמט. בשנת 1894 הופיעו מאמרי הכימיק הצרפתי ברטלא, המעמיקים חקור בשאלה הנכבדה הזאת. הפרופ' המצוין יביע במ את דעתו כי בקרב הימים נקל יהיה להוציא חמרי-אזמט מהאזמט האצור באויר בסדה כרובה. כמו כן ייעץ תחבולות אחרות במה להכחיד את הבצילים, הנמצאים חמרים חמרים בבטן האדמה, השואפים את אזמט-האויר אל קרבם. האלקקטרא-מכניק הנודע מעכלא יכתוב בספרו כי היכלת להמיר זרמי חשמל פשוטים בזרמי-חליפות (זרמים המונים את פני מרוצתם פעמים רבות) גם היא העשירנו באזמט, אשר יהיה לאל ידינו להוציא מהאויר בצורת מלח אזמטי, ובאופן כזה תרשה לנו למצוא חפץ (אוטיליורען) באויר.

שאלת האזמט לא היחידה היא אשר בה ישימו כעת חכמי הכימיה את מעינם. כעת יעוצו עצה שירבו חקירות על הכנת חלטון מלאכותי, אתר היסודים הכי נחוצים לחיינו. בהגיע האדם עד תכלית ההמצאה הזאת ולא יבצר כמנו להשיג חלטון כאות נפשנו, אז

נשיג את המטרה היותר גבוהה בחיים. אין גם אחת מההמצאות הנעלות, ילידות העת האחרונה, אשר המילו רעש בכל העולם ויהפכו כחומר חוהם את הלך נפשנו כמו גם קני רנבנן הפורצים להם דרך בעד חיצים ומכשולים, שמושי החשמל והקיסור הרבים, — אין גם אחת אשר תוכל להתחרות בתועלתה ורשומה על חיינו עם ההמצאה הגאונית הזאת הנמצאה עתה באביב התפתחה.

אם המצאת החלמון המלאכותי עד העת החיה כנפל אשת כל חזתה שמש, הנה כבר הרבתה הכימיה להראות לנו נפלאות בכחה, בהמציאה לנו צרכי חיינו בעזרת הרכבות כימיות. צבעים אנאלינים — ילידי הכימיה — ירבו ויפרצו ויביאו חיים חדשים בסדר הארץ. בארץ אשכנז עולם סחרם עד 150 מיליון מארק לשנה.

ספירם יקובל כעת על נקלה מאציטילען ואם ימעט לחם הורעונים מהספיק לנו די צרכנו, אז נקח את האציטילען וממנו נוציא יין שרף ועוד. החמרים השונים, אשר הרכבתם הכימית תוכל להוציא צוקר מלאכותי כבד ידועים בעולם המדע, ואם לא השיגו עוד אופני ההכנה את מרום השלמתם, תקותנו חזקה כי המאה הבאה תביא תמורות רבות וטובות בהכנתו.

הכנת המשי המלאכותי עובדה היא שכבר היתה לעולמים ורכה תועלת בעולם התעשייה.

„אמור לי כמה בורית הקבל ארץ מולדתך ואנרך מדת השכלתה מה היא?" פתגם דומה לזה נפרץ כעת בין יודעי דבר באמרם. כי מדת ההשכלה של כל עם ועם אחוזה היא בעקבות מצב המסחר בניר בקרבה. לא לשפת יתר אחרוב לזאת לשים לב לתולדות המקצוע הזה במסחר ולסדרת התפתחותו.

בשנות המאה המ"ז הציעו בפעם הראשונה לעשות גיר מבלויי סחבות. במאה הנוכחית המירו את הסחבות, אשר לרנלן תוכלנה לפרוץ מחלות שונות, בתבן ועץ. אפס לאחרית הימים עלינו לשאוף להמיר את הסחבות והעץ בחמר כימיי.

הכימיק הצרפתי ז. רו (G. Roux) יקרא למאה הבאה בשם „מועד האויר המנוזל". ואמנם מה רבו העתידות אשר הנבא לנו ההמצאה הנפלאה הזאת למצוא חפץ גם באויר הסוכב את התבל ומלואה ולנלו. בכלל רבו כמו רבו ההשערות והתורות החדשות עד כי כמעט לפרי דמיון כווב החשבנה בסקירה שמחית. בהאויר המנוזל אשר רק תמול הולדו יעובד כעת בבית חרשת גדול בניוארק ורבים שמושיו, ביחוד רב הערך הוא שמושו בתור כח מביא לידי תנועה משאות בינונים. מניעים מעצמם יצאו לפעולתם בכח הזה ויוכל לקחת עמדת הקיסור והחשמל.

המון התגלות חדשה בתורה הכימיה יעבור כמו בסך לנגד עינינו, אונינו לא המלאנה משמוע את החדשות וראשנו סוכב הולך כגלגל עד בוא במשך שנים מעטות סדרים נכונים בהמצאות האלה ועד צאתן לפעולת כפים להנעים לנו את חיינו וההקל את כווב מלחמת הקיום. חדשות לבקרים תתרוצצנה בראשי נאוני המדע תורות חדשות, וזו כי ראשיתן מעטה אבל מה ישנא אחריתן. ובאשר רובן לא יצאו עוד מחוג החקירות ושבושן עוד כבוש בממון לא נמיף בזה אמרים עליהם. אפס זאת היא. למעלה מכל הפונה כי בשנות המאה העשרים תנביה הכימיה שבת במרומי שמי חיינו ותשפיע את טובה על כל מקצועות הקולטורא.

להמאה הבאה עיני כל העולם נשואות בתקיה ובמחון כי היא תאזר את המין

האנושי והחקה שאיפות נעלות על דגלה. ואם רק לא פסה האמונה מקרבנו, כי עוד יבוא יום וישהנה מצבנו הכללי לטוב, ימעט מספר אנחות הנאנקים מתנרת יד המחמור ובעמל כפיו יראה האדם וישבע כמוכה — אז רק בידי החכמות המדויקות והמדעים השמושים טובנו צפון, רק המדע רב אונים הוא להוליד תמורות וחליפות טובות בחיינו, בהסירו מכשול מדרך האדם הסוגה בסירים ובהולידו כלי נשק חדשים למלחמה האבנוריה שלא תדע רחם — מלחמת הקיום.

P. S. השהמשהי למאמרי במקורים האלה: „התקדמות המכניק” מאת שיפפעל (אשכנזית) „עתידות המכניק” נדרשת האינזינר מעלניקוב באספת „האנודה הקסרית המכנית” (רוסית) ובמאמרים בודדים בכתבי העת: „השקפה מדעית” (צרפתית), „עולם ה” (רוסית), „שמיר וברזל” (אשכנזית), „המבע” (צרפתית), השקפה זכנית (אנגלית) ועוד.

ספרותנו היפה בשנת תר"ס .

(סקירה בקרתית).

הזמנים משתנים . היו ימים — והם אינם רחוקים מאתנו — שבהם היו יוצאים מדי שנה בשנה רק ספרים עבריים מעטים, וברובם היו מאותו המין, אשר מוטב שלא נדבר עליו משנדבר. השקפה כללית על כל הספרים העבריים, שיצאו אז במשך שנה אחת, היה אז דבר לא קשה, אבל לפעמים גם דבר לא ראוי. חורבות היו אז בספרותנו, הלי תלים של דברים ישנים ו"שבות" בלויים, אשר זה כבר צריך היה לנגוס. כן היה הדבר עוד באמצע שנות השמונים. ואולם בשנות התשעים בא בספרותנו שנוי גדול למובה. הספרים התרבו במדה הנונה מאד, וסופרים שונים החלו לבקש דרכים חדשות ורעיונות חדשים. גדולות ונצורות לא יצרנו גם בשנים המובות האלה. אך שאיפות טובות הרבה נוצרו בתוכנו, והודות להן נעשו נסיונות ספרותיים חדשים, שעליהם אנו יכולים להביט בעל הגרנר הנטמן בחיק הארטה, אשר ממנו יצא אילן הסון ורם. ונסיונות חדשים כאלה נעשו גם בשנה האחרונה במספר הגון. כארבע מאות ספרים עבריים יצאו לפי ידיעהי, בשנת תר"ס. כמובן, יש בין הספרים האלה גם קש והבן וגם — ספרים הרבה אשר ערכם מועט הוא, אם כי צאתם לאור היתה מובה ומועילה לאיזה מקצוע מדעי או ספרותי מיוחד. מהראוי היה לכתוב סקירה כללית על כל "הספרות העברית בשנת תר"ס" ולדבר בה על כל הספרים האלה כולם; אבל דבר זה אי אפשר הוא במאסף, ואפילו אם יהיה רב הכמות מאד. ואף גם זאת: לדבר על כל הספרים בכל המקצועות אי אפשר לאיש אחד; רק "גאון אוניברסאלי", היודע הכל והסקור הכל, יכול היה לעשות זאת. הנהני אנוס אפוא להסתפק במועט: לעבור בסקירה בקרתית על כל הספרים היותר נקראים והיותר ידועים לכל קורא; וכאלה הם כמעט כל הספרים, שיצאו בשנה האחרונה בהוצאות "הושיה" ו"אחיאסף". גם מספר הספרים האלה אינו מועט וגם הם מקיפים מקצועות רבים ושונים בחיינו ומהראוי לשום עליהם לב ביותר. בשנה הבאה אקה לתרחיב את תכנית סקירתי, והיא הכלול בקרת פחות או יותר מפורטת לא רק על כל כל ספרי "אחיאסף" ו"הושיה" בלבד, כי אם גם על ספרים אחרים, אשר מחבריהם או מוציאייהם ימציאו לידי בעוד טועד.

ועל דבר אחד עלי להתנצל בזה. אחרי כי מספר "הספרים היפים" רב הוא והמקום במאסף שנתי מוגבל ומצומצם הוא, לכן אנוס אהיה לפעמים לחוות את דעתי על ספר זה או מחברת זו רק בכלל ולא בפרט, ולפעמים הדי דעתי זאת כעין הלכה פסוקה, בלי ראיות והוכחות, אשר אין מקום להן בסקירה כללית. יהא, כי ימצאו מנוקרים, אשר יתרעמו עלי בגלל זאת. אך אל נא ישכחו, כי יש יסוד גם להחלטתם של אותם המבקרים האומרים. שאין לו להמבקר אלא מה שלבו מרגיש: המבקר צריך להביע רק את הרושם הטוב או הרע, שעשה עליו איזה ספר, ולא יותר. כי אמנם בעל כרחנו עלינו להודות. שכל מבקר מחפש בכל ספר הבא לידי את הרהורי לבו הוא ואת רנשות נפשו

הוא, ואם לא מצא את אלה, מיד הוא פוסל את הספר. מסכה זו היה לחוק, כי „אין דנים על דבר שבמעם“. אין להמבקר רשות להכניס לתוך הספר המבוקר את רעיונותיו הוא, אבל מותר לו — וגם מחויב הוא — לברר ולהסביר להקורא את אשר מצא בספר המבוקר או את אשר בקש — ולא מצא בו. הראיות הן הוצאות הרשמים ולא סבתם. במאמר קצר, שאין בו מקום לצימטים ארוכים ולהערות מפורטות ודיקניות, יש להמחבר הצדקה להשתמש, בשעת הדחק, באמצעי הבקרת הסוביקטיבית. הקורא ידע כבר מעצמו מה לקלוט ומה לזרות. עיקר חובתנו תהיה רק לתת לו מושג נכון מדהפתחות הספרות בכללה, להראות לו על הענינים המעסיקים אותה, לעוררו על אותם הספרים, אשר, אם נסכים להדעות המוכעות בהם או נתנגד להן, כדאי וראוי לקראם, וע"י זאת יהרחב חוג מבטם של קוראינו מאליו וספרים טובים וחשובים לא יהיו מונחים עוד בקרן זוית. אם ידע הקורא העברי בכלל איזו ספרים ראויים להקרא ואיזו מהם גוח להם שלא נבראו משנבראו, אז יבוא רוח חיים בשוק הספרותי שלנו: המחברים ידעו, כי יש עין צופיה על ספריהם, הקוראים ידברו ויתוכחו על אדות הספורים החשובים ומסיליא ימכרו אלה האחרונים במספר יותר רב וחבורים הגונים יכתבו ויודפסו לעתים יותר תכופות. אם יצלח חפצי זה בידי — אפילו אם הסופרים והקוראים לא יסכימו לכל משפטי — אז אחשוב, כי השגתי את ממרתי.

א.

„תושיה“ צעירה לימים כ„אחיאסף“, אבל ספריה יוצאים כסדרם מדי שבוע בשבוע ויש להם קוראים תמידים. על כן מוצא אני לנחוץ לדבר מקודם על ספרי התוצאה החשובה הזאת, אשר העשירה את ספרותנו מיום הוסדה במאתים ספרים ויותר. מראשית שנת תר"ם עד חודש אלול, שאנו עומדים בו כרגע כתבי את המורים האלה, יצאו מן ה„ביבליותיקה העברית“ של „תושיה“ כחמשים ספרים, רובם מקוריים ומעומם תרגומים. חמשים הספרים האלה רובם ספורים, שירים, מחזות ומסעות ומעומם ספרי מדע ותולדות אנשי שם.

אנו אין לנו אלא הספרות היפה, כאמור.

מסוג זה נדפסו ב„ביבליותיקה העברית“, המופיעה מדי שבוע בשבוע בדיוק בלתי רגיל אצלנו, עשרים ספרים בשלשים ושלש חוברות, מהם ז' ספרים מתורגמים וי"ג מקוריים. מספר המקוריים הוא, איפוא, כפלים כמספר המתורגמים, והנה סימן טוב לספרותנו. על הספורים המתורגמים לא נרבה לדבר. רובם ככולם הם מן המפורסמים במקרים הלועזי, ולכן לא נדבר על תכנם, כי אם על סגנונם, כלומר אם הורגמו עברית כראוי.

על היותר מפורסמים בין הספרים המתורגמים יחשבו: „המלך ליר“ לשכספיר בתרגומו של מרש"ל גורדון ו„קין“ לביירון בתרגומו של מרדוך פרישמן. שני הספרים האלה גם יחד הם מתנה טובה מאד, שהוכנסה להוך גנני ספרותנו. אין ספרות מתוקנה בעולם, אשר שני הספרים האלה לא העשירוה. והתרגומים גם הם — ביחוד זה של מר פרישמן — צריכים להחשב למצוינים. יש בהם אמנם חסרון משותף אחד: הם ביבליים יותר מדי. כבר הגיעה השעה להודות, כי אין רעיון חדש והגון, שתהיה ביבליהנו

להביעו כראוי בשפת המקרא בלבד. זאת אינה אומרת, כי צריך לגרש את לשון המקרא מספרותנו לגמרה: בספרות היפה בכלל ובשירים בפרט עוד יש לה זכות הקיום במדה מרובה. ואולם אפילו בשירים אנו מוכרחים כבר לחבר אל הבטויים המקראיים גם בטויים תלמודיים הרבה. כי צריך להודות על האמת: שפת המקרא יפה היא, אבל מדויקה איננה, ובשעה שעלינו לבטא רעיון ברור, מסוים, נמרץ בדיוקו המודגש, אפילו אם הרעיון פיוטי הוא מאד, אי אפשר לנו בלי שפת המשנה והתלמוד, שהיא קצרה ומדויקה בתכלית הקצור והדיוק. רק את צל הרעיון מביעה לשון המקרא, אבל לא את הרעיון עצמו. המליצות הנבואיות, הרחוקות כל כך מלשון בני אדם פשוטה, מחשיכות על הרוב את בוגתו הברורה של הרעיון האירופי החדש. מר פרישמאן, וביחוד מר של"ג, לא שמו לזאת לב, ולכן חסר לפעמים לתרגומיהם אותו הדיוק, אשר בלעדיו אין בהירות ומריצות אפילו בשירים, שרעיונותיהם מרפרפים בעולם הרמיונות. החשבת הרעיון ע"י מליצת המקרא נכרת ביחוד ב"המלך ליר". הנני פותח את הספר הזה והנני קורא בעמוד שנקרה לפני ראשונה, ובעמוד הזה אני מוצא "מיראדה" כזאת:

מִסִּבֶּת בּוֹז וְעוֹנֵי לִי אֲשָׁאֵלָה,

כִּי אֲשֶׁר פְּנֵעֵי-תַבְּלַיִם הוּא הַשְּׁפִילוֹ.

בְּן תַּמּוּרָה, עַד כּוֹתֵר לוֹ מִבְּהֶבְהָ אֵין. (I, 64)

מה מורה היא כל הפראזה הזאת! מלת "כאשר" באה פה במקום "אתרי כי", "מן הוא" משמש פה כדי לסמן זמן רב, וכל בנין הכשפטים היה לבלתי מבעי: הוא אינו מקושר היטב ואינו מובן עד מדה. וכאלה אפשר היה להביא דוגמאות לעשרות. הנה למשל שני חרוזים אלה:

הֵן נֶאֱחָר, כִּי נִחְלָה, כְּפַעַם כְּפַעַם

מַעֲשֵׂוֹת חוֹבְתָנוּ בְּשֵׁלוֹם עֵצְמִינוּ (I, 70).

המלים "בשלום-עצמינו" מה פירושו? או מה פירוש החרוז האחרון משני החרוזים האלה:

עֵינֵי כֹה תִדְמַע וְלֹא תִפּוֹג עֲלֵיהוּ,

עַד כִּי שְׁחֹק־תּוֹנְתֵי אֲנִי תִבְלַע (II, 105)

הוא הדבר אשר דברתי: לולא החזיק ש"ל גורדון כל כך בשפת המקרא, או היה התרגום יותר מדויק ויותר מובן. זאת אינה אומרת, כי התרגום כולו, כמו שהוא כעת, רע הוא; יש בו הרבה מקומות מצוינים מאד, למשל במקום שהמלך ליר מקלל את בנותיו ואת גורלו או במקום "השומה" מתפלסף ומערבב דברי שגעון כרעיונות פילוסופיים עמוקים. אך ספר קלאסי כ"המלך ליר" היה צריך לצאת מתחת ידי מתורגמן יותר מדויק ויותר מתקן וגם המכוא מאת המתרגם היה צריך להיות יותר מפורט ויותר מקורי. תרגומו של מר פרישמאן עולה הרבה על זה של של"ג. "קין" הוא שיר חזיון שהנפשות המשחקות בו הן בני האדם היותר ראשונים שבמקרא (אדם וחוה אשתו, קין והבל בניהם, ועדה וצלה, נשיהם של קין והבל), ואולם הרעיונות המוכעים בו וכל תכניתו הגראנדיוזית הם חדשים שבחדשים, ובכן משמשים בשיר החזיון הזה ישן וחדש בערבוביה, והערבוביה הזאת בהכרח צריכה להיות מורגשת גם בסגנון. מצד אחד צריך

הכננון להיות פשוט ותמים, כראוי לשפת האדם הקדטון וצאצאיו הראשונים, ולסגנון כזה אין טוב מלשון המקרא. ואולם מן הצד השני דורשים הרעיונות אשר ב"קין", ההתמרמרות נגד סדרי הבריאה, נגד טבע האדם ומבע כל היצורים, נגד גבולי שכלנו הצרים ונגד המות. שאין מנוס ומפלט ממנו, — כל הרעיונות האלה דורשים שפה נמרצה ועזוזה, מלאת התמרמרות ומרי ותלונה קשה. כי קין, גבור שיר החזיון, מדבר משפטים עם יוצרו והן עם שתקיף ממנו ומורד בו ביד רמה; ואת כל אשר לבו הונה, הוא מביע בדברים קשים וחודרים, מחרידים לב ונוקבים עד תהום הנפש. האפשר לכאר את כל זאת בשפת המקרא הרכה והענוגה? אמנם גם איוב מדבר משפטים עם אלהיו, גם הנביאים מתרגזים ומתמרמרים ודבריהם כאש בהתקוממם על חונף ותרמית ועושק; אבל הן רעיונותיו של בירון חרשים הם מאד, ילדי רוחה של המאה האחרונה, והאם אפשר להלביש את כל הרעיונות החדשים תלבושת בת אלפים וחמש מאות שנה? מר פרישמאן הראה את כשרונו המצויין ואת חריצותו הרבה, בתרגמו את כל שיר החזיון הזה בשפה פשוטה מאד, פשוטה וקלה וגם ברורה למדי. ביחוד הצליח בידו תרגומם של כל אותם המקומות היפים, אשר שם הלב מדבר או מתפלפק והרגש משתפך כנחל בתמימות מבעית וביופי קדמוני ובלתי מלאכותי, למשל בשיחותיה של ערה התמימה ובהביע קין את רגשות אהבתו לעדה אשתו הטובה ולחונך בנו הקטן. אבל מן העז והמרירות אשר בכל מכתב ביירוני — כי מי כביירון הונה דעות. אשר ספג את כל מבחר הרעיונות הפילוסופיים, שמהם נודעוזה אירופא כולה בימיו? — מן העז והמרירות האלה נשאר בתרגום העברי רק מעט, מהיותו לא תרגום לשפת עבר החדשה, כלומר לאותה השפה, אשר חיתה גם היא בתקופות שונות וספגה גם היא מושגים רבים ושונים, ישנים וחדשים, כי אם תרגום לשפת המקרא, כלומר לאותה השפה. שהיא רחוקה ממושגיני החדשים מהלך אלפים ות"ק שנה ...

בראשו של "קין" בא מבוא ארוך (בן ארבעים עמודים) מאת מר פרישמאן עצמו, שבו מדובר על תוכן הספר וזרכו. המבוא הזה כתוב ככשרון רב ויש בו תועלת לקוראנו, אשר לדאבוננו, עוד גם כיום צריך ללעוס לרם את כל הרעיונות החשובים, שבאו בספר אירופי בלתי מצוי. לדעתי, האריך פרישמאן במבואו זה יותר מדי וחזר פעמים אחדות על דברים שכבר אמרם, ולפעמים הרחיב הדבור על ענינים ידועים לכל. גם ארבעת העמודים הראשונים של המבוא, שבהם מזכיר פרישמאן את הרגשותיו בעודונו לומד בחדר את הפרשות הראשונות מספר בראשית, ובסבה זו הוא מוצא כר נרחב להשתפכות הנפש, כל זה, לדעתי, למותר היה: כל זה היה כבר ל"שאבלונה" רגילה. נהוח של ספר אינו שיר לירי. המבוא היה יכול להתקצר עד החצי והודות להתקצרות זו היה רשמו עוד מתחזק, כי אמנם עמודים מצויינים יש במבוא הזה, אשר זה שנים רבות לא קראנו בשפת עבר דוגמתם. כבוד ויקר למר פרישמאן, כי הכניס לספרותנו את הספר היקר הזה, המלא דעות חפשויות, שלא נשמעו כמורן בספרותנו עד כה, ו"תישיה" זכורה למוב על שלא התייראה להפיץ ספר חשוב ומועיל כזה בין הקהל הקורא שלנו.

ספר מתורגם הגון, שעלינו להודות ל"הושיה בעדו, הוא גם חזיון-התרגה המפורסם "יהודית" של הבל, שגם אותו תרגם מר ש"ל גורדון. הולופרנש מופיע לפנינו בספר הזה כ"ארם-עליון" אמתי, כלומר "אריה צוחק" ו"חיה צהובה". גם יהודית היא ארם-עליון בתבנית אשה, אשה-עליונה, שמפוסה אולי אינו במציאות, אבל הוא מרום היצירה המיוסית של הדרצמאטורג האוסטרי הגדול. לו היתה לנו אפשרות, היינו מקדישים לספר

הזה עמודים רבים, כי ספרים כאלה, אפילו מתורגמים, מעטים הם בכפרותנו, ואולי גם בכפרות העולם כולו. גם התרגום עלה הפעם יפה למר של"ג, כי תרגום פרוזאי הוא. יש גם בו מקומות קשים, והקפד בעמוד הראשון אנו מוצאים פְּרָאָזָה כזו: „קמר יקמרו לאל אשר תדעוהו כולכם ואף גם זאת לא תדעוהו!“ — כנראה לכל, צריך היה פה להיות: „ובכל זאת לא תדעוהו“, ובשאיפתו למליצות משונות כתב „ואף גם זאת“, — מבטא, אשר כובנו אחר הוא לגמרי. ואולם מקומות בלתי צלחים כאלה מעטים הם מאד ב„יהודית“ ורובה ככולה מתורגמת היא בשפה פשוטה וקלה, מדויקה ועשירה כאחת.

עוד יותר טוב הוא הסגנון התרגומי של מר של"ג בספר השני של „מחזות הנמו“ לזנגביל: הכולל את שני הספורים הידועים: „יוסף בעל החלכות“ ו„ספר הזכרונות“. את הספור האחרון צריך היה, לדעתי, להשמיט, כי להדפיסו בלי השמטות אי אפשר היה כמעטים ידועים, ובכלל ספור בעל תוכן כזה יכול היה להשאר בשפות הלועזיות ואין חפץ בו לקוראינו, כי הפסיכולוגיה שבו היא, כמו שאומרים, „צולעת על ירכה“ והסגנון שבו בולטת יותר מדי. ואולם הספור הראשון „יוסף בעל החלכות“ הוא באמת פנינה יקרה, זהו אולי הספור היותר טוב, שכתב זנגוויל עד כה, והכנו בכדורו מקוריים וחדשים הם מאד. כל הספור מלא פעולה וחיים, המפוסים מתבלמים וכתרשמים ע"י שנים שלשה קיים, שנעשו במכחולו של ציר גדול. הכל מובן לנו, הכל ברור. המלחמה הנפשית ברוח היהודי, שדמה למצוא בנצרות מה שלא מצא ביהדות, השארו יהודי ברוח למרות היותו לנוצרי, התיחסות אבותיו אל בנם הנדח, התיחסותה של רחל אל יוסף באהבה אהו, שנאתו אל ההלניות, כיהודי גמור וכנוצרי שאינו אריי ואימלקי, — כל זה כתואר בשרטוטים מעטים, אבל מפליאים בציוריותם הגאונית. גם סגנונו של ש"ל גורדון בתרגומו זה יפה ונהמד מאד ונקרא בעונג רב.

ועוד ספר אחד מספרי זנגוויל תרגם ש"ל גורדון — את „מלך הקבצנים“. ואולם אם כנגנו של המתרגם ראוי לתהלה גם בספר הזה, הנה עלינו לגנות הפעם מאד את בחירתו שבחר בספר כזה לתרגמו, ואת מעשה „תושיה“, שמצאה לנחוץ להפיץ ספר כזה בין קוראינו. הן כל הספור מלא התולים וחדודים, לפעמים יפים ונוקבים, ולעתים קרובות בדהניים לגמרי... זנגוויל, אשר מעולם לא היה אורח אמתי ברחוב היהודים, נתפעל כגור גמור מכל חרודי הגמור, ורכן אולי מצא ספרו זה, המוסר את חרודי רחוב היהודים בלשונו אנגלית צחה, חן בעיני הגוים ובעיני היהודים הקרובים ל„גוים“, שקוראים רק לועזית. ואולם אנחנו הקוראים העברים, היודעים את כל החרודים האלה „ממקורם הראשון“ ובכר היו לנו לזר, מה לנו ולספרים כאלה? החסרי ספרים לועזים טובים, שלא תתרגמו עברית עד כה, היו ש"ל גורדון ובעלי „תושיה“. כי מצאו לנחוץ למפלל בספר מלא חרודים ישנים? תודות לאל, ספרותנו אינה עשירה עוד כל כך, עד כי יהיה בכחה לבזבז מוח ובקף על מותרות כאלה...

ולמותרות כאלה אני חושב גם את „המהה“ של אַנְנִי בּוּק. אשר תרגם מר י"א פריבוש. הספור לא רע הוא והתרגום יפה וקל ונקרא בעונג, אבל ספורים מעין „המהה“ יש בכל ספרות אירופית למאות, ואם באנו לתרגם ספורים לועזיים בשביל ספרות עניה כשלנו אין אנו מספיקים; ועלינו לבזבז את כחותינו וכספנו אך ורק על דברים מן המובחר. ואף גם זאת: תוכן הספור כשהוא לעצמו — התלאות, שמבלה אשה יפה, אשר שנאה את אישה ואהבה איש אחר ואישה טבע בנהר שלא באשמת האשה, אבל לה נדמה, כי יכולה היתה להצילו וכי כחשבותיה הרעות עליו הן רק הן גרמו באסונו. — התוכן הזה כבר ידוע

לקראתנו ע"פ "דניאל דירונדה", ששם מתואר מקרה כזה. אשר קרה לגוענדולין, וגם אחד כספורי הייזה עסוק ב"פרובלימה" פסיכולוגית דומה לזו של "המתה" במאד מאד, ובכך אין התוכן הזה מן החדשים, גם מעובר הנהו לא ע"י כשרון מן המדרגה הראשונה. ולמה לכופר כטריבוש לאבד זמנו בתרגומים כאלה? הלא "במקום שבאו ירקות, יבואו נא בשר ודגים"!

וכמש אותה טענה עלי, לדאבני, למען גם נגד הספור ההיסטורי "כתב יד עברי של בוגרוב", שיצא בהרגומו העברי של מר יהודה גרובסקי. בעל סגנון יפה כגרוובסקי יכול היה לבחור לו ספר יותר ראוי לתרגום, אם מן הספרות הכללית או מן הספרות הנועזית לעברים. כי — למה נכחד? — ספורו של בוגרוב נתישן כבר אפילו במקורו. הוא כתוב רובו ככולו בסגנון פוליטוני, וציוריות ראויה לשם זה מצויה בו רק במקומות כעטים. השיחות של היהודים אשר בספור הזה אינן שיחותיהם של יהודי המאה ה"א, הרב ר' בנימין אינו רב פולני מדורו של הי"ך ונכרת הרב אינה ילדה יהודית משנות ת"ח ות"ט. הכל מופרז בספור הזה לטוב ולרע, הכל לא טבעי ולא היסטורי, בכל נכר, כי "גוי יהודי" כתב את הציורים המשונים האלה. גם הגנת היהודים גם האשמתם פני הרופא דון פידרו הן בימינו לא אחר זמנן ובשנות ת"ח ות"ט היו קודם זמנן. התמונות הנאלחות באמת אשר בפרק האחרון, במקום שמתואר, כיצד מסית החוכר ר' צרוק את המשועבדים (או "המשולמים", בשפתו של גרובסקי), כי יתקוממו נגד שונאו הארמוני, וכיצד סוגר כשרתו היהודי של הארמוני הזה את בית התפלה של "המשולמים", — התמונות האלה הן כל כך מופרזות ומלאות מרוח שנות הששים, עד כי רק גועל נפש הן יכולות לעורר בזמננו אנו. ועל ספור כזה מבזזים ארבע חוברות מן "הביבליותיקה העברית" ועבודה ממושכה וקשה של אחד התורגמנים הטובים שלנו! ..

התועלת האחת, שיביא הספור המתורגם (אשר סגנונו יפה ברובו ורק לפרקים נפגוש ברבריוזים מעין "איך זאת?" ומלים ירושלמיות משונות מעין "תישנות", "בובה", "עומה" וכדומה), היא מה שעל ידו יעלו על זכרוננו של הקורא כמעט כל דברי ימי ישראל בזהנים היותר נוראים. הקורא יראה מצבים כתיארים לפניו, אשר לעומתם יוכל מצבנו הגורא כיום עוד להחשב למרום-קץ-האויש. אולי יפירו זכרונות כאלה את ענני האויש, המכסים כעת את לבות בני נעורינו, וישיבו להם את התקוה לטוב ולהשתלמות.

"כתב יד עברי" הוא הספר המתורגם האחרון, שהוציאה "תושיה" בשנת תר"ס. אם כי לא כל תרגומי "תושיה" טובים בעינינו, בכל זאת, אם נזכור, וכי מתחלה היו רוב התרגומים אשר ב"ביבליותיקה העברית" לא מן הטובחרים כלל וכלל, תתחזק בלבנו התקוה הטובה, כי בימים הבאים יטעמו הספרים המתורגמים הבינוניים והנרועים עוד יותר. בעד תרגומים טובחרים באמת מעין "קין", "יהודית" ו"מחזות הגמון" אפשר לסלוח הרבה.

ב.

מן הספרות היפה התרגומית נעבור אל הספרות היפה המקורית. בספרים הראשונים של ה"ביבליותיקה העברית" היו הספורים המקוריים מעטים מאד.

ואולם בספרים האחרונים רבו מאד, לפי הערך. כל היודע את עניותה הרבה של ספרותנו במקצוע הספרים לא יוכל לבלי לשמוח על הרבר הזה ולבלי להתפלא על כשרונו של מר בן-אביגדור לכצוא בשביל הוצאתו ספרים מקוריים במספר הגון. כמובן, לא כל הספרים המקוריים טובים ולא כולם חדשים המה. בשנה האחרונה הוציאה „תושיה“ את החלק השני מן „הכתבים הנבחרים“ של דוד פרישמאן ושל י"ל פרץ, והכתבים האלה כמעט כולם ישנים הם ויש ביניהם כאלה, שלא היה מן הצורך להדפיסם שנית. ביחוד עלינו לאמר כזאת על „הכתבים הנבחרים“ של פרישמאן. רובם ככולם אינם „נבחרים“ כלל. כרובם הם עלונים קטנים, שנדפסו ב„היום“ מתחת להקו, במדור התחתון, ושם אמנם הכירם מקובם מאד. גם לזכנם — אמצע שנות השמונים היה הכנם מכון מאד. פרישמאן היה או הסופר האירופי היחידי בספרותנו, ובחדודיו הנחמדים ובסגנונו השנון והיפה גרש כהוך הכוחות המטומטמים את „כובד הראש“ הכמלני והמרומה, אשר שרר אז בספרותנו בכל עצם תקפו. אבל דברים כאלה דיה שעתם; לדורות לא נכתבו ולא ישארו. שם „אותיות פורחות“ מעיד עליהם, כי נתחברו רק לצורך השעה, בשביל עתון יומי, ובכך לא היה כל צורך להדפיסם כהוך „הכתבים הנבחרים“, שפירושם: אלה הכתבים, שיש להם ערך קים, ולא רק ערך זמני בלבד. לשמחתנו, באו בשלש החוברות, שנדפסו בשנה הזאת, גם ענינים יותר ארוכים, שא גם רק „אותיות פורחות“ בלבד. כאלה הם „חכמת שלמה על פי פאול הייזר“ (II, 197—208), „שיחות מני קדם“ (II, 233—246), „נבוכדנצר בשגעונו“ (II, 252—257); שנים מן „הכתבים על דבר הספרות“ (II, 289—309), הנפלאים גם בסגנונם גם ברוח הבקרת אשר בהם; ה„סקיצה“ ההתולית המפורסמת „קמן שנמל גדולה לעצמו“ (II, 358—367), אשר סגנונה הנחמד מכפר על הכנה, שאינו צנוע ביותר; וביחוד שתי הספרות הנעלות: „משנכנס אדר“ (II, 347—354), ו„שביתה“ (II, 273—383). בשתי אלה יש שחוק של דמעות נורא ומחריד. „משנכנס אדר מרבים בשמחה“ — שישה, עם עני ואמלל! ... הנך מחויב לשמוח — אוי לו לעם, שמצוים עליו, שמחייבים אותו להרכות בשמחה ... שמח, עם אומלל, אף כי תלאות ופגעים נוראים מקיפים אותך מכל עברים, אף כי על כל דרכך חושך וחלקקות והנך קרוע ושסוע למאות מפלגות שוטטות אשה את רעותה, והנך מלא אנשים, אשר איש בשר רעהו יאבלו מרוב דחק פנימי ולחץ חיצוני ... ומר פרישמאן מהאר לנו תמונות נוראות וקורעות לב כמשכנות יעקב. כאלו שמח הוא לקרוע את פצעינו למען יהיה דמם שותת — והוא שחוק שחוק אכזרי, שחוק שמן למראית עין; ואולם בעיניו כתנוצצות דמעות רותחות, אשר דק בוש יבוש לשפכן על הגליון ... משנכנס אדר מרקים בשמחה — לנו נרננה נשמחה, בני עם אומלל ונעזב! ...

עוד יותר מרנייה ונוקבת היא הסבירה הנעוצה בציור החדש לגמרו (כמדומני, האחד שנדפס ב„כתבים נבחרים“ בפעם הראשונה) הנקיב בשם „שביתה“. הסופרים העברים קוראים „שמרייק“, כלומר עושים „יד אהת“ לשבות מעבודה ספרותית שלשת ימים ושלושה לילות. כמובן נודעוה כל הארץ כולה מסכה זו ת"ק פרסה על ת"ק פרסה ... התצויר האומה הישראלית בלי הספרות העברית החדשה? היוכלו סוחרינו מכל המינים, היהודים היפים שלנו וכל מיני הבריות המשוגות שברחוב היהודים — ועל אחת כמה וכמה אלו שברחוב הגוים — להתקיים בלי ספרים עברים? — התשובה, שמר פרישמאן עונה על השאלות האלה, נוראה היא מאד, למרות תמונתה הכטירית. מכל שורה ושורה, אשר בציור הנפלא „שביתה“ כבצבץ הרעיון הנורא, כי כל ספרותנו תלויה ועומדת בנם,

כי כל עבודתנו הספרותית אינה נחיצות אמתית בשביל קהל אמתו ומתמיד וכי לו סף בבוקר לא עבות אחד הספר העברי האחרון מעל פני האדמה, או לא האומה היתה מרגישה בזאת, כי אם איזו עשרות לאומיים נלהבים או בחורים צעירים, שלא רכשו להם עוד ידיעת שפה לועזית — — — כזאת מרגישים גם היותר טובים בין סופרינו; ולמי, איפוא, אנו עמלים? הספרות רחבה וגדלה, הספרים והסופרים נתרבו ומדי יום ביומו צצים כמו מעפר סופרים חדשים ומחברות חדשות. ובכל זאת אנוסה ספרותנו להשען גם כיום. כמו בימי גורדון. על „שבליים בודדות, אשר

... מי ידע אימו?

מי ישא ראשון, ימנה מספר למו? —

אחד בעיר ושנים במדינה.

ואת ההכרה המדאיבה והמרגיזה הזאת הביע מר פרישמן בכשרון נפלא ובהתלהב, כר, חודר עד הנפש ונוקב עד התהום ...

גם ככתביו של פרץ הוציאה חברת „תושיה“ עוד שלשה ספרים. אף כי הם אינם נקראים בשם „כתבים נבחרים“, בכל זאת הם כרוכם כן המוכרח. הספר הראשון מן החלק השני כולל את „ציורי הכסע“ המפורסמים של י"ל פרץ, אשר יצאו מקודם ורגנית. על בשרונו של פרץ כבר נודמן לי המקרה לדבר במאמרי „י. ל. פרץ ויצירותיו הפיוטיות“, שנדפס בתור כביא להחלק הראשון מכתביו. שם נסיתי להוכיח, כי עיקר ערכו של המספר הנעלה הזה הוא ציוריותו הרבה, שאינה משתעבדת לשום מגמות באות מן החוץ. פרץ הוא בעל לב רגש ומתרשם בנקל, והוא כותב תחת השפעתו המרכאה והמכלאה של הרושם המקרי. דעות קבועות כמסמרות, המתכלות בעולם כסויטה אין למספר הנעלה הזה, והודה לאל, כי אין לו כאלה. הדעות הקבועות והמסוימות מכבידות על בעליהן. נוכות אותן להפצין — והמנחה מקלקלת את הציוריות, את התרגשות הלב, את ההתרשמות השלמה מן הציציות ומחווהיה הכשהנים עד לאין קץ והכלה. הציור והמשורר האמתי אינו צריך להיות פילוסוף בעל המתכלות בעולם נטועה כמסמרות. דבר זה יעשנו לחנוש במדה ידועה. רגשותיו צריכין למשול בו, ועליהם צריכה להתוסף ההסתכלות הגרובה והבהירה, זו ההסתכלות, שהיא הכלית לעצמה ושהיא מרוכמת את האדם על הצרכים והחפצים וההשוקות, וממילא גם על הכממות, המקלקלות את מה שיש בשביל מה שצריך להיות. לפרץ יש שתי המעלות האלה. רגשותיו כבירים וסוערים, ולכן הוא מבין את רוח העם, החי ברובו ע"פ רגשותיו הטבעיים, מבלי להתחכם הרבה; יותר נכון: פרץ גורגיש את רוח העם, מרגיש יחד עם העם, מרגיש את תלאותיו ושמוחותיו, עניו ומאוייו. הוא אוהב את העם הישראלי, או יותר נכון, את ההמון הישראלי, לא בתור בני אומה כיוחדת, עתיקה, שלמה, רוחנית, כי אם בתור המון מיוחד בעל מנהגים מיוחדים, צורת מיוחדת ושפה המונית כיוחדת. בזאת הוא, מלבד מגדלי מוכר ספרים, שהבנתו בחיי ההמון היא, אם אפשר לאמר כן, יותר רוחנית, יותר חודרת. — אחד ואין שני לו בספרותנו. רק האהבה מבינה, יען כי הבנתה נובעת ממקור הלב, ממקור הרגש שהוא רק הוא יוצר ובורא. פרץ, באהבו את ההמון, מבין את כל חי רוחו, את כל קמטי נפשו היותר דקים, את כל רחשי לבו היותר כמוסים, שאולי אינם ידועים גם להבון עצמו. ואולם האהבה מקלקלת את השורה ואין די בה בלבד. לפרץ יש עוד חוש של ציד אמן. של מתחבל אוביקטיבי בעל עינים בהירות מאד. הודות להסתכלות זו הוא רואה דברים כהויהם ואי

מזיף את המציאות לא לטוב ולא לדע. וההתמונות הזוהר, אשר הסיסת ההרגשות
המתמידה, הבאה בעקבות ההתחלפות בלתי הנפקה של הרשמים השונים והמנומרים,
מתמונת עם ההסתכלות השלזה והבהירה. כלומר התמונות התכונות של משורר ליריקי ושל
ציר דסקריפטיבי, מתגלמת בספורי פרץ בהרמוניה נפלאה, שלא ראינו דוגמתה אצל שום
כספר עברי. הנה למשל, „ציורי המסע“. המספר מתאר את הערים היותר נכחדות
שבתחום. לבבו מתחמץ למראה העוני הנורא והוצאותיו: הבערות, אי-הנקיון, הקנאות
וכדומה, השוררים בערים הנרחות האלה; הנפש המלאה אהבה מתמכרת: הסופר רב
הרגש שופך את מררתו על בני האדם יושבי החשך והצלמות האלה. ואולם, יחד עם זה
רוֹאֶה העין הבהירה והחודרת בהסתכלותה העמקנית את כבותיו של הרע ואת הכרנליות
הרבות והיקרות, המתגוללות אפילו באשפתות הנוראות האלה. אור וחושך משתמשים
ב„ציורי המסע“ בערכוביה — וזאת היא האמת עצמה, זוהי המציאות כמו שהיא. הנה,
למשל ציור י': „הרב מיארמשוב“ (III, 40—36), במלן נורא וגבר אין אונים מצד אחד
ואדם כשר ומסתפק בכועס מן הצד השני —, האין זו תמונה נכונה במאד מאד? שאר
מספרינו אוהבים להתאר את הרבנים או בתור ופסים בלי-לב או בתור מלאכי השרת כהרב
ר' בנימין ב„כתב יד עברי“ — זה וזה אינו מפוס ציורי. הרב העברי האמתי. הרב מן
הדור הישן, בלי הכחל והשרק של הרבנות העתונית, רב כמו שהיה ולא כמו שהוא צריך
להיות, הוא על הרוב במלן כהרב מיארמשוב ואדם כשר כמוהו. ו„הרבנית מסקול“ (III, 53
60), האין פה לפנינו מפוס נכון של אשה פשוטה ונעלה, אבל מבלי הפרזה לצד הטוב או
לצד הרע, כמו שהיתה מצויה עוד לפני חמשים שנה וביום היא הולכת ונעשה יקרת
המציאות? לב טוב, שהוא כספוג לכל דברי אישה הרב המנוח, מדות ישרות מומכעות
בלב ורק נשענות על „הכתוב“, תום וטהרה יחד עם שמינית שבשמינית נאווה, שאינה דוחה
מעליה, כי אם מושבת אליה, מפני שבלעדי השמינית שבשמינית הזאת היינו חושבים את
האשה המצוינה הזאת ל„מכרמוט“ — זאת היא הרבנית מסקול, השריד המצויין מימי העבר
הקרוב, אשר סר פרץ ידע להתארה במכחול של ציר אמן המסתפק בקיום מעטים, אבל
מובלמים וברורים למדי. מודעת היא, כי פרץ אינו אוהב רבנים וכל מיני כלי „קודש“;
אבל מה שהראתהו האמת הציורית, כה שהורוהו הרשמים החיים, רשמי המציאות, אותו
ישמור לתאר.

ומלבד המפוסים השלמים, אין בספורי פרץ כמעט אף עמוד אחד, שלא ימצא בו
איזה שרמוט דק מעולם המציאות, איזה רעיון פיומי עמוק, איזה חרוד נוקב ויורד עד התוכם
של חיינו המרים. הנה למשל תמונה קטנה:

„אחרת היא מחשבת היתום. ברקרו על רגל אחת. הוא מתבונן אל הירח, השנתה
בגאון אצילים מעב קל אל משנתו.

— למה נאנחת, יתום? הראית כוכב נופל מכרומים וצולל בשאול תחתית?

— לא, אדוני! חפץ אני שיבוא משיח.

— ואז?

— אז תגדל הלכנה ויהי אורה כאור השמש! ... בכל פעם — יהודה לפני בתום לב —

אשר אבים אל הרבנה, אתמלא רחמים עליה. אמנם חמאה בשפתיה, אבל מוסרה יארך

מאד מאד ... הלא האלף השביעי הולך וקרב ...

„להיתום הזה אך שהי בקשות: מאביו שבשמים -- שתגדל הלכנה. ומאביו על

הארכה: עוד ירק בצל!" (III, 35).

בתמונה הקמנה הזאת גלומה ומקופלת תמונה יותר גדולה ונכבדה, תמונת היתום הגדול, שגם הוא, למרות כל צרותיו לאין סוף, „סתמלא רחמים על הלבנה”. על כל אלה העמים העצומים והמאושרים ממנו, והוא מחכה לכיאת משיח לא כדי שייטב מצבו החמרי — הן די לו בקב חרובים או בירק בצל — כי אם למען תהמלא פנימת הלבנה, למען יתוקן עולם במלכות שדי — — — זוהי אידיאליות עברית, אשר למרות קיצוניותה — או גם היותה לה — אנו כורעים לפניה ברך.

ולעומת זאת מראה לנו פרץ בציורו „עיר המתים” (Y, 192—183) את צד הצל השחור והעב אשר בחיינו התיים. זוהי אליגוריה על חיי כנסת ישראל כולה. כולנו מתים! — קורא המספר מנהמת לבו. על כן גם מובותינו גם רעותינו אינן טוב בעצם ואינן רע בעצם. המתים אינם מימיבים וגם להרע לא יוכלו: „חיהם אינם חיים ... כצל יתהלכו עלי אדמות, חילמים בהקיץ המה וכל מעשיהם — חלום יעוף ... אינם חיבים ואינם זכאים, כי לא עשו דבר טוב וגם לא באו לידי נסיון לעשות דבר רע ...” (X, 188). כלומר אם גם יעשו דבר רע, או לא יעשוהו מרצון עצמם. כי אם מפני ההכרח. נסיון, שתהיה בו בחירה חפשית במדה ידועה, כמעט שאינו בא לידינו כלל.

לעמים קרובות מראה פרץ בספוריו על הנגידים שבין חיי הטבע בכל מלא הקפו ובין חיי הגמו. הנה הוא הולך לבית השוחט ועל דרכו הוא פונש תרנגולים מקרקרים ועגלים נועים ומרחוק — צפרים נעלמות, קן נחמד בתוך ירקרק רענן ומעור. הכל שמח, הכל צוהל. ופתאם קורא המספר: „אך שאלו אותם, את הצוהלים והשמתים, מה זאת „המלה מום בקדשים?” שאלה „מום בקדשים” כרעשת את בית השוחט” (Y, 47).

צר לנו, כי לא נוכל להרבות דברים על הסגורים הנחמדים האלה כולם. יש בניהם פנינים יקרות כמש, על אלה יתחשבו „מספורי יוחנן המלמד” (Y, 92—78). יש שם עמוד אחד, שבו מדבר המלמד על העונג הרוחני הנעלה אשר בלמוד הגמרא (II, 87—86), — עמוד, אשר קשה למצוא דוגמתו בכל ספרותנו. הנה רק קמעים אחרים ממנו: „כשאני פותח את הגמרא, יודע אני שנפתחו לי שערי שמים, שהקב"ה נתן לי ברחמיו כנפים, כנפי נשר ושאני עף וגם מעולם הזה, מעולם שכולו שקר, חנופה ויסורין, אל עולם אחר, אל עולם שכולו טוב, לפי שכולו שכל טוב, ואין יד בעלי בתים תקיפים והדיונים נסים ועמי הארץ שולטת בו ... ואין שם לא דאגת פרנסה ולא מקשה לילד, ולא ילדים רעבים, ולא נשים צעקניות, ושם אני — אני המלמד הסכלן והשפל, האביון הנעלב ובעל היסורין, אני שם גבר בגוברין, גבר אלים, שליט ומושל, וידי בכל והכל בידי; ואני בונה ש"י עולמות ומחריבן, ובונה ש"י עולמות יפים ונאים מהם. ואני דר בהם, וחי בהם, ומטעם מעם גן עדן ...” (שם, עמ' 86).

מה רכה ועמוקה השתפכות הנפש הזאת, המתמוגגת כולה מאהבת התורה לשמה, לשם העונג הרוחני שבכלמורה!

עונג רוחני כעין זה כתואר גם ב„משנת חסידים” (V, 175—170). עולם מלא אפשר למצוא בחמשת העמודים האלה. מי שרוצה להרגיש את כל מלוא עמקם של המושגים החסידותיים „שמחה של מצוה”, „התלהבות דקרושה”, „איהערותא דלתתא”, יקרא נא את הציור הקטן הזה. בו הגנו רואים את התרוכמות הנפש של המאמין האמתי, של ההכיד, אשר עוד אלים הוא נושא בלבבו, — אֵל בשמים ואֵל בארץ. הגנו מבינים, מה זאת שירת הנפש, — אותה השירה המלוה את הרקוד החסוד, ואת השירה הבאה מכפנים, בשעה שהנפש שואפת אל על ובקרבנו יישר שיר חדש. שיר מן העולמות העליונים ... לא רק חיים

שמ'מיים נותנת האמונה, כי אם גם חיים ארציים יותר מלאים. איזה תענוג ארצי יכול להרמות אל אותו העונג, הממלא את כל לבו של החסיד, בהרנישו בכל אבריו, כי עולמו של הקב"ה הוא כולו טוב, ולכן גם כולו שמחה, כילו רנה עולמית אחת, מחוברת בהרמוניה נפלאה מאלפי קולות נעימים, אשר יהנו כל החיות והעופות, העצים והפרחים ואפילו הדוממים, ומנגינת הצדיקים עולה על כולם? — ואת התענוג הארצי הרוחני הזה תאר פרץ בצירו הנחמד בכשרון רב מאד. גם התול דק מאד על האמונה העורת והנפרזה בורגש ב"משנת חסידים", אבל אינו בולט. עשרות כאמרים לא יהנו לנו כושג עמוק מן הרסירות בציר הקמן הזה.

לעומת זאת לא היה לדעתי שום צורך להדפיס בתוך ה"כתבים" את "מקמרתו של הרבי", שהיא יותר סמירה קלושה נגד החסידות ברוחם של סופרי "השחר"; את "הנדיב", שהוא פוליסטון יפה ולא יותר; ואת "מורקימאדה שלנו", שהוא ציור חסר ערך לגמרי. יודעים אנו כי יש בינינו אנשים רבים (מדוע דוקא רבנים?) המתמרמרים על רדיפותיהם של האנטישמיים והם עצמם קנאים ורדפנים גדולים, אבל אין זה חוכר לספור ציורי הספור "האשה מרת חנה" (IV, 124—95) מלא הסתכלות עמוקה בחיים וקיים פסיכולוגיים גכונים, גם רוב המכתבים שבו מצמינים כסגנונם. המתאים להפגנה כותביהם. אך האכזריות הכסופרה בו היא מופרזה מאד. אלה הם כבר לא מעשי אנשים רעים, כי אם מעללי שדי שחת. וגם סגנונו ההתול'י המר של המכתב המקומע, אשר כתבה האשה מרת חנה כשהיא קרובה כבר לשגעון, לא רק אינו מהאים לרוחה של חצי משוגעת, כי אם גם טוב הוא יותר מדי בשביל אשה פשוטה כמרת חנה. כציון בכאר מאד הוא לעומת זאת הציור "כנדיל בריינה'ס" (IV, 147—137). זהו טפוס של "בייבאק" יהודי, שומה מרובה מעצמו, שכל יתרונו הוא — מה שיש לו אשה טובה והרוצה, אשר נתחנכה במושגי הנושנים, העושים גם את האשה היותר מצוינה הדום לרגלי אישה. יהיה גם הבמלן היותר מכל. השפוס הזה עוד לא תואר בספרותנו עד כה, וכר פרץ הציגהו כמו חי לפנינו בכשרון נפלא עד מאד.

נזכירה נא עוד רק את "מקור הנשמות" (V, 202—201). אלה הם שברי רעיונות נשגבים, ניצוצות של מחשבות ודמיונות, המזהירים כאור שבעתים ומפיקים נוגה מעור בכל אומר ומליה. כל משפט הוא רעיון נחמד, כל הנה — איזו התבינונות עמוקה, איזו הארה שופכת לפני אור על חזיונות החיים והקשי ההגיון האנושי. והציורים מה יפים ומה רעננים הם! כאלו רוקמו מרסימי מל בוקר אדמטיים ומתנוצצים, וצבעיהם המנוונים מזהירים כשמש המשתקפת ברכסי המל האלה וקרניה משתברות באגלי המים אשר עינת הקשת להם. אין די תודה ל"תושיה" על שנתנה לפני הקוראים העברים את כל הציורים המפורים האלה, שהיו מתגלגלים בעלוני העתונים העברים או — היו לבושים סחבותיה של שפת הגלות שלנו, אשר לדאבוננו, אותה בכר מר פרץ על פני שפתנו הלאומית יכים רבים.

ג.

בין המספרים המקוריים לוקח מר מיכה יוסף ברדיטשנסקי בספרי ה"ביבליותיקה" האחרונים הלך בראש. המש חוברות מספוריו יצאו בה כמעט זו אחר זו. על אחת הן,

„מבית ומחוץ“ דברתי במאמרי „ספורים חדשים“, הנדפס ב„ספר השנה“ הנוכחי. במאמרי זה הראיתי כבר על המעלות הרבות אשר לכשרונו של ברדיטשובסקי המספר: הסתכלות עמוקה בחיים, נאמנות אל המבצע, פסיכולוגיה דקה ושירה נוגה ונהדרה. ואולם גם על חסרון עיקרי אחד הראיתי שם: למר ברדיטשובסקי חסר כשרון היצירה, כלומר הכשרון לברוא יש מאין. החסרון העיקרי הזה הובלט ביחוד בספוריו האחרונים, ולכן עלי לדבר עליו ביותר פרטיות.

ימים רבים כרענו בדרך לפני הריאליזמוס החדש ונבקש בספורים רק את המציאות כמו שהיא. אך בימים האחרונים מתפשטת יותר ויותר ההכרה העמוקה, כי לא די בואת: המספר אינו צריך להיות פוטוגראף בלבד, כלומר הוא אינו צריך לחרות אך ורק את הרשמים שקלט מן החוץ. עולם שלם צריך להתרקם בקרבו פנימה, עולם של חיוניות ושל מעשים ושל מפוסים, שלא ראם בעולם המציאות, אבל אם אינם, הנה צריכים הם להיות, כי כדברי פילוסוף עמוק אחד, האמת היא לא מה שיש, כי אם מה שצריך להיות; ואת הצריך להיות בוראה לא המציאות החיצונית, כי אם פנימיות נפשו של המספר היוצר. אלה האמנים הגדולים, אשר מעוף דמיונם היה רם ואמץ, השיגו במעמקי נפשם את הראוי והאפשר, אשר מנוגה נגדם כהתה המציאות ויועם היש. בדמיונם העשיר ובנפשם הגדולה העשירו הענקים האלה את עולם המציאות עצמו. היה פויסט במציאות? אינני יודע. רק זאת אני יודע, כי מאז ברא אותו החווה האשכנזי הגדול, היה לחלק מן המציאות העולמית. ואנו מרגישים את היותו אולי יותר מאשר את זו של הרבה אנשים חיים וקיימים אתנו. יתכן, כי דכדמונות לא היו ולא תהיינה במציאות, ובכל זאת, בקראנו את „אוהל“, אנו שוכחים את כל אי ריאליותו של המפוס הנפלא, מפוס האשה האוהבת כלי קץ וכלי הנאי, יאנו כורעים ברך לפני היוצר הגדול, שכרא יש מאין.

מה שיש בענקים כנתה ושכספיר, יש כתמונה זעירה גם במספרים בעלי כשרון אמתיים, שאינם נאונים. גם הם בוראים יש מאין הודות למעוף דמיונם. מה שלא ראו מעולם, מה שלא הרגישו מימיהם לכל מלא עמקו, — גם את זאת הם מתארים ברוב כשרון ודעת, וזוהי ה„אינסואיציון“ הגדולה, רוח הקודש האמתית, שיש לכל חווה יוצר. הדות לכשרון זה, סוקר המספר האמתי מצבים, שלא עמד בהם מעולם, וחודר אל לבם של אנשים, אשר לא ראה ולא ידע מעולם, — ובכל זאת תסונותיו נכונות ומעוררות כל לב. ובמדה ידועה יש כשרון כזה גם להקוראים. הקוראים שלא ראו מעורם שודדים או ננבים, קוראים את הציורים מחיי השודדים והננבים אשר בספורי הוגו או דוסטויבסקי ופרגישים בסתר נפשם, כי את האמת הנמורה גגו הסופרים האלה בציוריהם החיים.

להמספר ברדיטשובסקי חסר כשרון היצירה הזה לגמרו. מה שראה בעצמו, וביחוד מה שהרגיש בעצמו, זאת הוא יודע לתאר בקיום לא רחבים אמנם, אך נאמנים ועמוקים מאד ומשוררטיים יפה. ואולם אין לו שום מעוף הדמיון. אין לו שום כח וכשרון לתאר דברים שלא ראם ומצבים שלא הרגישם. ואף גם זאת: יען כי יודע היה לתאר רק מה שעיניו רואות, לכן אוהב הוא לתאר את כל מה שעיניו רואות; ויען כי הוא יודע לספר רק מה שהרגיש הוא, לכן הוא מתאר את כל מה שהרגיש הוא. ובאמת לא כל מראה עינים ראוי לציור ולא כל הרגשה נתנה להתאר. הספור האחרון בקובץ „מבית ומחוץ“, הנקוב בשם „מעבר לנהר“, אמנם מלא שירה במקומות רבים, אך בכללי הוא יותר אבטוביוגרפיה מאשר יצירה בעללעמריסטית. אין עוקץ בו, אין רעיון מכריח,

אין נקודת כושר וציר כללי, אשר עליו יסוב הספור כולו. ומעין ספורים כאלה יש בקובץ „מעירי הקטנה“ לרוב. הוא מעורבב כולו מצוירים קטנים, שיש בהם ניצוץ של רעיון מקורי, ותמונות קבנות, אשר בקראנו אותן יברוק לעיננו ברק מעור של איוו התבוננות דקה, אשר לא ראינוה עד כה, — ומצוירים, אשר בקראנו אחד מהם עד תומם, הננו שואלים את עצמנו בהמהון: „למה נכתב הציור הזה? מה בא להשמיענו? — לא רעים הם צוירים כאלה; הם אפס, והמשפט החרוץ עליהם יהיה מה שמביע העברי בפתגמו החד: „לא אמר כלום“. הספר „מעירי הקטנה“ הוא כל כך מלא ספורים טובים ואפסיים זה בצד זה, עד כי די לנו לפתוח את הספר במקרה ולהוציא מתוכו את שני הספורים המוזמנים לנו ראשונה; הננו יכולים להיות במוחים, כי האחד מהם יהיה ממין זה והשני ממין אחר. הנה, למשל, שני צוירים קטנים: „אל הרבי“ ו„לפני המחול“, שנדפסו זה בצד זה. תכנו של „אל הרבי“ זה הוא: זבולון העשיר הגם לקח לו לאשה את יוכבד היפה והיכה. יוכבד חשבה את עצמה מתחלה כמכורה להארם הגם הזה ואחרי כן התרגלה בו. אך זבולון, אשר רדף לפני קחתו את יוכבד אחרי שפחות יפות (כמעט בכל אחד מספורי „מעירי הקטנה“ יש יהודי אוהב שפחות, ואלה הם צוירים ריאליים מעירה יהודית ברוסיא הלבנה! ...), החל עוד הפעם, אחרי שבעו את יוכבד, להתנות אהבים עם כל השפחות. במדומני, לעת עתה אין עוד בזה חומר אפילו לציור כל שהוא, ואולם הנה „עוקצו“ של „אל הרבי“: מדי שנה בשנה היה אבי יוכבד בא לבקר את בתו, ופעם אחת התאוננה זאת האחרונה על אישה, כי „הוא מטמא א“ע עם האמהות“ ... האב עמד כנדהם, ופתאם התעורר ויאמר: „בתי, לא נשאר לנו רק לנסוע אל הרבי. לו נספר הכל והוא יורה אותנו בעצתו“. — „יוכבד קמה ותסח דמעויתה“. זהו כל הציור. האם לא נשארה לפנינו השאלה: מה בא להשמיענו?

ואולם הציור „אל המחול“, הבא אחרי זה, הוא מטש ההפך. בכית הלמדן ר' איתמר, היושב כל ימיו בכית המדרש, אין לחם ואין שמלה. בחיסור הלחם התרגלו כבר כל בני הבית, ואולם חוסר השמלה מציק לרבלה בתו ביחוד לפנות ערב אחד, שבו היו בנות ישראל נכונות לצאת במחולות על כלולת בת הרב. ערב כזה הוא מאורע חשוב בחיי בנות ישראל בעירות. כי מה יש להן בחייהן? רק עבודה בבית, עבודה קשה ומפרכת את הגוף. להגברים יש תורה ומצוות, יש תענוג גדול מן הסוגיות החמורות שבגמרא וסן האגדות היפות שב„עין יעקב“, אבל מה יש להנשים? ובכן רוצה רבלה ליהנות מן „העולם הזה“ גם היא, ו„העולם הזה“ שלה היא — לצאת במחולות אחת ביובל. אבל שמלה אין לה — והיא בוכה, ביכה בדמעות רותחות ומתנה את כל צרותיה וכל ננעי לבבה הפצוע לפני אמה, המקללת את בתה ממרת נפש: „לחם אין בבית ואת חושבת ע"ד מחולות! מה, האם יצאת מדעתך? — ואולם האשה מקללת והאם מה ידנה לכה! בסתר לבבה היא יודעת, כי הצדק עם בתה — ונפשה מתמוגגת לשמע תאניותיה הצורקות של רבלה. היא מוציאה מארגוז מזלגות של כסף, שאולי נשארו לה עוד מ„מתנות הדרשה“ ליום החתונה או ירושה יקרה הם לה מאמה, והיא מוסרת אותם לבתה הבוכיה, למען המשכן אותם ותקח בהקפה שמלה לבנה, מתאמת אל פניה ... ובערב אנו רואים ברחוב, שבו דר הרב, בתוך העלמיות הרבות, הנהרות אל בית החתונה. גם את רבלה לבושה שמלה לבנה. „פניה עורם עציבים, וזה מוסיף לה לריתחן...“

מה פשוטה ונחמדה ומעציבה התמונה הקטנה הזאת!

ואולם לעתים קרובות אנו מצטערים לראות, כי מר ברדיטשובסקי מקלקל את תמונתו בידים מאפס כשרון של מספר אמהי. הגה, למשל, הציור „בהסח הדעת”. המקרה המסופר בו הוא מלא ענין. יהודי עני, שהתפרנס כל ימיו בדוחק גדול כמזיגת יין שרף בצנעה, סר פעם אחת אל ארמונו של אציל פולני, שמצא לנחוץ „להתל מעמ” ביהודי העני: צוה להוריד את מכנסיו ולהכותו ברצועה על בשרו הערום, גם בקנה רובת אים על היהודי האמלל ואחרי כן נרשהו וישסה בו את הכלבים. בשוב היהודי העני העירה, הסיתהו יהודי עני כמותו לקבול על האציל הפולני בערכאות, והאציל, אשר לחרפה נחשב לו להתדין עם רובל יהודי, נתן לו מאה רובל. הודות להסכום המועט הזה, היה המוגן העני ל„בעל בית” הגון ול„בעל שפע”.

זהו תוכן הציור המלבב. לו היה תוכן כזה בירי מספר אמהי, או היה עושה ממנו ספור מלא ענין ופעולה. מר ברדיטשובסקי מעיד בעצמו, כי האציל, שעשה זאת הנבלה הגדולה הזאת כדי „להתענג מעמ”, היה „נדע לאוהב ישראל”. הוש חומר טוב כזה למספר ראוי לשם זה? אפילו חסידי אומות העולם אינם חושבים להם לחמא לעשות בשביל הענוגם נבלות גדולות לאיש מישראל, כי כמה נחשב הוא?—מספר בעל כשרון היה מנולל לפנינו תמונה שלמה. כיצד מקבל האציל את היהודי העני, כיצד מתיחס היהודי למעשי האציל הנוראים, מה הב שניהם מרנישים באותה שעה ואחר כך, ומה מרנישים העומדים על ידם (הן לא „האדון” בעצמו הלקה). אבל מר ברדיטשובסקי אינו יודע לתאר תמונות כאלה. הוא מספר את הכל ברברים קצרים סמט כמו שמספרים „מעשה שהיה” בפני קהל מכירים. כל הציור כולו הוא בן עמוד אחד, ושום קו ציורי או פסיכולוגי, שום תמונה חיה ושיחה טבעית אין אנו מוצאים בו. לא ציור הוא זה, כי אם „ספור המעשה” ככל „ספורי המעשיות” אשר בכל ספרינו העתיקים.

ו„פגווי מעשיות” כאלה מרובים בקובצי ברדיטשובסקי. השונו, למשל, את „שואב הבים ושבע נשיר אל „הגלמוד” של פרץ, אשר ממש תוכן אחד להם (דבר חשוב קצת..). או את „מרדכי דוב” אל „המלשיין” (ב„ציורי מסע” של פרץ), שגם הם דומים זה לזה בהתנם כשתי מפות מים, ואז תראו, מה בין מספר יוצר ובין מספר במקרה. שם, בציוריו של פרץ, כל מפורס חי ונושם, כל תמונה מובלמת ומסוימה מכל צד, ופה, בציוריו ברדיטשובסקי, הכל חוד, קלוש. מסופר בנשימה אחת ובקוצר רוח, ויהד עם זה אין הקנגון קל ונוח כלל וכלל. דומה, כאלו עגלה מתנחלת בככרות בדרך חלקלקות עוברת על פנינו. עגלה שבכל רגע ורגע היא נוטה על צדה ומתיראים אנו, כי עוד מעט והפול, אבל בדרך גם היא מחזיקה מעמד ומגיעה סוף סוף לאיזה סוף...

ראוי לשים לב, כי אלה מציוריו ברדיטשובסקי, שיש בהם רק פסיכולוגיה, עולים בידו הרבה יותר מאלה שיש בהם גם איזה תוכן ספורי. קמטי ההרנשה המסותרת ידועים לברדיטשובסקי יותר מגלווייה של הפעילה החיה והסוערת. בין הציורים הפסיכולוגיים מצמינים לטיב: „אב ובן” (עמ' 20-23), ששני המפוסים אשר בו מציינים הם מאד; „ברך”, „רבי הנחום”, „יעקב נמע” ו„חנה”, — ציורים קמנים מאד, אשר לכרות מעוט כמותם, עולם מלא הם כוללים בקרבם: עולם של עניות יהודית ספיציאלית, נאזה יהודית ומלחמה חיים יהודית נראה ואיזמה, אשר אין לאומות העולם שום מושג ממנה... בין הציורים, שיש בהם גם איזו „פאבולה”, יפים, לדעתנו, ביותר, מלבד „השק האחרון”, שיש בו ניצוץ מן הכשרון הנעלה אשר בטפוריו הקמנים של מיפאסאן, גם שלשת הציורים

האחרונים בקובץ שלפנינו: „אובמתא והורחא“, „פת לחם“ ו„התנלות“ (עמ' 89-96). מלחמת האדם שבנו עם היהודי שבנו, — זו המלחמה הממלאה את ספרי ברדיטשובסקי על פני כולם, — מורגשת בהם כבר היטב, והיא מהוארת בקיום דקים מאד ויפים מאד. לו היתה „תושיה“ מעמידה את כמות הספר „מעירי הקמנה“ על חציו, אז היה נעשה ספר זה בודאי לקובץ-ציורים מצוין באמת.

אך הנה אנו עוברים אל שני ספרי הגדולים יותר של ברדיטשובסקי: „מחנים“ ו„עורבא פרח“.

הספור הראשון מכיל בקרבו תאור תקופה שלמה בחיי האנשים. בעלי הקרע, כלומר האנשים, שהיהודי והאדם מתרוצצים בקרבם ונלחמים ומתנוששים זה בזה בלי הרף והפסק. מעין מלחמה כזאת מרגיש כל יהודי משכיל בסתר פנימיותו, אבל יש יהודים משכילים רבים, שמלחמתם הפנימית הזאת לא הגיעה עד לידי הכרה ברורה, ויש גם כאלה, אשר נפשם הבריאה והאמיצה הביאה את שתי הרשויות המתנוששות בפנימיותם לידי התמונה מוצלחה, וככה גם לידי אחרות גמורה. אל הסוג הראשון שייכים רוב המשכילים והסופרים הבינוניים, ואל השני — סופרים מעטים מאד, אבל גדולים בכחם הרוחני ובכשרון הסתגלותם להזרמים האירופיים החדשים, אשר התפרצו לתוך היהדות בחזקת היר: הם מכניעים את הזרמים החדשים בהשתעבדם להם—ויהדותם מתעשרת בתכנים חדשים, כמו שנתעשרה היהדות בימי הבינים ע"י כניסת הפילוסופיה לנבול היהדות. אנשים, אשר קיבתם בריאה, יכולים לעכל כל מה שהם יכולים לאכול. מר ברדיטשובסקי וחבריו (אם יש כאלה...) אינם שייכים לא להסוג הראשון אף לא להאחרון. על הראשון התרוממו ועד האחרון לא הגיעו. אמת הדבר, כי בין היהדות המסורה ובין הקולטורה האירופית החרשה יש תהום עמוקה, אשר קשה לעברה. אבל תהום כזו היתה מצויה גם בין הנצרות של ימי הבינים ובין הפילוסופיה החדשה, ובכל זאת נמצאו אנשים אמיצים, אשר נשרו נשרים על פני התהום הזאת, מבלי לנתק לגמרו את הקשר שבין העבר וההווה. רק אנשים בעלי קיבות מקולקלות אינם יכולים לעכל את המזון האירופי החדש. ומר ברדיטשובסקי הוא אחד מאלה. בהתקוממותו נגד הישן, שהוא מכנה אותו בשם „שני ערכין“, עלינו להבדיל בין שתי דרישות עיקריות, שיש ביניהן רק נגיעה קלה. הדרישה האחת היא—לשוב לדורם של שמאי, של הורדוס הגדול ושל יואב בן צרויה (גם יואב היה ל„אדיאל“ כביכול...). זוהי דרישה, שלא באה לברדיטשובסקי מכפנים: הוא קרא בספרי ניטשה וראה, כי ניטשה מוצא את מקור כל ה„חולשות“ ב„מוסר העברים“ של מחוללי היהדות ובהתנצרות—, ולכן היא עומד וצועק, כי עלינו לשלש את כל הערכים, כי על עמנו להיות כקטן שנולד, כאלו קולטורה בת ארבעת אלפים שנה היא מעול, שאפשר להפשיטו מאתנו ולהשליכו החוצה... בדרישתו זאת לא יצליח לעולם. אך זום יוכל להביא בה, בהתנתותו אחרים מבחורינו אחרי „מוסר האדונים“, אשר על פיו מותר גרמנס ברגלים את כל מי שאינו „אדם עליון“ כמוהם, מבלי אשר יבינו הבחורים האלה, כי דבר זה אינו ה„תוך“ בשיטת ניטשה, כי אם אחר הפרטים. וגם בספרי ברדיטשובסקי — לכבודו ולא לגנותו אנו אומרים זאת — אין הדרישה לשוב אל דורו של הורדוס „הגדול“ עיקר גדול.

זהו החלק השלישי מ„שימתו“ (אם יש שיטה לאיש, שהחליף את דעותיו זה עשרת סוגים), והשלישית הזאת אינה נובעת ממעמקי נפשו הפנימית, כאשר נראה עוד מעט. ואולם יש בה גם חלק חיובי; הדרישה להרבות את היצירה האנושית המהורה בחיינו

ובספרותנו, לפתח את רגשותינו האנושים הגרדמים, לקרבנו אל המבצע ולהרחיקנו מזיוף החיים והמחשבה—זיוף, שגרמו לו גם המסורת המאובנה, גם הגלות המדכאה והמשפילה. הודות להרדישה החיובית הזאת נשאר ברדיטשובסקי בלתי נאמן לדרישתו השלילית: הרדישה לשנות את כל הערכים היתה צריכה, כמוכן מאליו, להשתרע על כל היהדות הנושנה לכל גלוייה, ובאמת אנו רואים, כי ברדיטשובסקי מוציא מן הכלל את החסידות, מפני שיש בה שירה עמוקה, ואפילו בזכות המוסר הישן נושן של פרושי סלובורקה הוא מצדד הרבה (על הפרק, עמ' 59-52) מפני שגם בו הוא רואה (בצדק או שלא בצדק) סימני תחית הלב ותנבורת ההרגשה על המחשבה הפלפולית. המשוור אשר במר ברדיטשובסקי חזק הוא מן החושב והפובליציסט שבו. אמנם הרדישה הזאת להגביר את השירה בחיינו ובספרותנו ולעשותנו לאנשים יותר שלמים, אשר רגשותיהם מושלים בהם, אינה חדשה כלל. בן־יהודה דורש את כל אלה זה חמש עשרה שנה בלי הפסק והוא היה הראשון, אשר לא עשה שום מחיצה בין ענינים יהדותיים ובין ענינים אנושיים כלליים. ואולם האמת נתנה להאמר, כי שום איש לא הדגיש את חסרון השירה בחיים הישראליים ובספרות העברית ולא הטעים את הנחיצות לאחד את הקרע אשר בלב האדם היהודי כמר ברדיטשובסקי, ובעד הדבר הזה עלינו להיות לו אסירי תודה. הפרזותיו, שגעונותיו, מה שהוא מעלה גרה מדברי ניטשה עד כדי להאשם בגנבת דברים, סגנונו המזור, שלפעמים הוא מעורר תמחון ולפעמים צחוק— על כל אלה אפשר לסלוח לו בעד התועלת המרובה, שיביא לספרותנו ולכל הדור הצעיר שלנו ברדישתו החיובית הזאת. כמנה נוכעות גם דרישות שליליות הרבה: התנגדות להיבשות האיזמה שבחיינו וספרותנו, להחשבון הקר השולט ביהודי בכל עת ובכל שעה, להתאבנות הלב, להוחר אהבה רעננה בלב צעירינו, וכדומה. ואולם כל השלילות האלה נובעות מחויב אמתי ולכן יש להן ערך רב והועלתן אינה כוטלת בספק.

זהו, בקצרה, דעתנו על עיקר הרעיונות אשר בארבעת הספרים הפובליציסטים „ערכין“, „על אם הדרך“, „על הפרק“ ו„נמושות“, שיצאו כ„הוצאת צעירים“. אין החובה כוטלת עלינו לדבר על הספרים האלה באריכות, כי רק את הספרות היפה אנו מבקרים הפעם. ואולם הדברים שדברנו בזה היו צריכים לגוף הענין, שאנו עסקים בו. בלעדיהם לא היינו יכולים לברר את דעתנו על שני הספורים הארוכים, שיצאו בהוצאת „תושיה“.

„מחנים“ ו„עורבא פרח“ מנשמים את שתי דרישותיו של ברדיטשובסקי: הספור הראשון מנשם את הרדישה השלילית והספור השני—את הרדישה החיובית.

לו היתה נחוצה לנו עוד איוו ראייה נצחה, כי לכל דרישת „שני ערכין“ אין שום ערך מעשי, אז היינו מראים באצבע על הספור „מחנים“. שום דבר לא היה יכול להרום את כל „שימתו“ שבלב ברדיטשובסקי כספורו זה עצמו. „מחנים“ הוא שם הספור, ואמנם בלב נבורו תמיד שני מחנות נלחמים. הספרים החדשים והמחשבות החדשות הורוהו אחת והחנך הישן והחיים הישנים עם החדשים יורוהו אחרת. על פי הגיונו חפשי הוא כבר מכל המשפטים הקדומים, מכל המצוות והחוקים אשר לישראל, ובמציאות נשאר צנוע ופרוש עד היום ואינו עברין כלל. בהגיונו הוא מואם בכתב ומבקש חיים, ובמציאות הוא חי רק על הספרים והמחשבות; ברמיונו הוא מהפך עולמות ובמציאות הוא סמורנט עני ובודד, מבלי כסות בקרה ומבלי רע נאמן לשפוך לפניו שיחו. מה יש לו להנימשיאני הזה, הקורא את „המדע העלז“—והוא נעיב ואימלל,—המחכה ל„דור של שמחה עולמית“.

השוואף להיות „ארי שוחק” ו„חיה צהובה” — והוא חלש וחולני ?! ... עולם מלא הוא נושא בלבו — ואין לו ד' אמות להניח את ראשו. הוא מתאוה לחיים. לשמחה, לחברת רעים, למנעמי האהבה — ואין לו כל: נפשו מלאה כליון נפש ותוגה מעיקה. גענועים בלתי ברורים הוא מלא כולו, שאיפה טמירה וחולמת — ובמצב כזה אין נקל מהתאהב. הוא ראה עלמה מתחלקת על הקרח ותמצא חן בעיניו. אחרי כן הוא פוגש אותה במקרה בבית החיפ, הגר ממול משכנו הוא, ונודע לו, כי העלמה הזאת אסופית היא במדה ידועה, כי נולדה שלא בחופה וקדושין לכובסת נוצרית ויהודי צעיר, אשר הבטיח להכובסת, כי יקחנה לאשה, ואחרי כן, עוד פרס תולד הדויג — שם העלמה — עזב את הכובסת האומללה ועקבותיו לא נודעו. הכובסת העניה לא יכלה לחנך את הבת מרוב עניותה ותמסרנה לצמיתות בעד מחיר ידוע להחייט ואשתו, שלא היו להם ילדים. הדויג היא, איפוא, יהודית למחצה מלידה. בתכונתה נשארו עוד איוו רשמים עבריים („מחנים”, עמ' 32). ואולם הודות להתמונות הדם העברי עם הדם האשכנזי והודות לחנוכה הגרמני אין בה שום רושם כרשמי הגלות. זוהי עלסה-פרח, פשוטה כנרעמכען של נתה, תמימה כמלאך ויפה כמלאך. מיחה הוא כוח של צפור, לחשוב אינה יכולה, אך טרנסת היא הרבה, ובחושיה הדק היא מכירה מה שאחרים אינם מכירים אפילו בשכלם. חולמת היא הרבה, מאמינה היא הרבה, ולבה לב ילד. ברשמים מועטים, אבל נכונים מאד ודקים מאד, שהם מעשי ידי אמן, מתאר מר ברדיטשובסקי (שם, עמ' 32=30) את אפיה הפשוט והנחמד של הדויג. מוכן, כי לאיש צעיר, הרוצה לצאת לחפשי מתחת סבל הירושה של היהדות ומהחת עולה של זו החשבנות היבשה, שאינה נותנת ליהודי להתכבד להרנשותיו, אין עלמה ראויה להאָהב מהדויג זו. גם לקחת אותה לו לאשה חושב מיכאל (שם הגבור): בזאת ינתק את החומים האחרונים, המקשרים אותו אל מסורת עתיקה. ואולם מקרה אחד מונע אותו מעשות זאת ומרחיק אותו מהדויג לנצח. למרות כל חפצו לשכוח את היהדות, רודפת היא אחריו. המנהגים הדתיים, שיש בהם שירה עדינה, מושכים את לבו וממלאים אותו גענועים עזים. בכל ערב שבת אחר הצהריים מריגש ה„ריבולוציונר” הנורא הזה מין השתוקקות כמוסה, מין כליון נפש עז, כי יודע אם לא לשבת המלכה של היהדות המסורתית? ... ובערב שבת אחד הלך לבקר אשה נוצרית, שלא היתה נמצניעות לכת. התאוה והחמדה נורו בו על ידי קרבתה במדה מרובה. בצאתו מביתה תעה זמן רב בין שדרות העצים ושם מצא אשה אחת, אשר קראתהו אליה ... והאשה הזאת היתה הכובסת, אמה של הדויג ... הדויג אברה בשביל מיכאל לנצח. הצפור הנעלמה הזאת תבוא בצפרני העיט של שולצה הארמוני, אשר זה כבר רצה לקחתה לו לסוכנת ...

הקורא רואה את כל הטראניקה האיומה של סוף הספור. הקרע בין הרצון ובין היכולה, בין ההרנשה והמחשבה ובין היהודי והאדם מתגלה הפעם לעינינו בכל נוראותיו. ניטשיאני אבתי לא היה נרתע לאחוריו אחרי מקרה כזה. מה בכך, אם במקרה נודמנה לו אמה של הדויג ולא איוו אשה אחרת? הלא הצניעות ממין זה היא כולה רק נחלת היהדות, שאין ברדיטשובסקי רוצה בה; הלא כל העברה הזאת היא רק משפט קדום, מורשת העבר ההיסטורי, שאין לתלמידו של ניטשה לשים אליו לב. איש, שהיה מחויק בדרישת „שנוי ערכין” לא רק על הנר, כי אם גם בחיים, לא היה נותן ליונה תמה כהדויג לנפול בכף הארמוני, מפני שבמקרה עשה הוא דבר, הנחשב בעיני החברה לפריצת נדרי המוסר. כי מהו המוסר המקובל כולו? הלא רק פרי ההשקפה ההיסטורית של אותה

היהדות, אשר לדעת הנימשיאניים שלנו, צריך לשנות את כל ערכיה ... ואולם המשורר אשר בכרדימשובסקי גדול מן המתפלסף, כאמור. בהרגשתו הדקה חשב, כי אין האדם חי על רעיונותיו בלבד, כי כרוכו הוא רק תוצאת חיי אבותיו וחיי הדורות שקדמוהו. אי אפשר להשליך מעלינו את כל חבלי המסורה לפתע פתאם וללבוש רוח אחרת כחפצנו. כל הנימשיאניים שלנו רק מרמזים הם את עצמם, בדמוהם, כי „הם” יכולים להיות „לא הם”. והאונאה העצמית הזאת הוא הוא הקרע שבנפשם. ברחפם בעולם הדמיון הם יכולים לרצות, כי בני ישראל ישובו ל„אידיאליהם” של הורדוס ויואב בן צרויה; ואולם, בכוא לידם לעשות איזה מעשה, אשר יתנגד לרוח היהדות מעיקרו, הם רואים, כי בניים הם לאבותיהם. כרדימשובסקי עצמו הביע זאת בדברים קצרים, אבל ברורים מאד, באמרו על גבורו: „מאומה לא נשאר אתו מעמו ובן הוא לעמו ... מוחו נתרוקן מנחלת אבות, ולבו עודנו נעוץ בקברות אבותיו...” (שם, עמ' 6). ההבדל בין כרדימשובסקי וחרבריו ובנינו, אנחנו הצעירים הלאומיים תלמידי „אחד העם”, הוא — כי מה שהוא נשאר באונם, אנחנו נשארים ברצון. גם אנו שאפים לתחית הלב, גם אצלנו „תורה שלב” היא העיקר, אבל, יחד עם זה אנו מרגישים, כי התחיה הזאת והתורה הזאת יכולות לצאת רק מתוך עצם היהדות, כלומר בהתפתח היהדות ההיסטורית על יסודות אנושיים כלליים, אבל על פי רוחה ההיסטורית, ובסדר מסנה—הודות לרעיון התחיה המפעם כעת בקרבנו—כל סיני הגלות, שרק הם גרמו להתאבנותן של התורה וההרגשות ולא „מוסר העכרים” של הנביאים ...

מנקודת ראות זו נכון מעשהו של מיכאל—כלומר הורעזו מפני העבירה ועזבו את הדין—מן הצד הפסיכולוגי, ואמת ציורית יש בכל מהלך הספור, השתלשלותו והתרתו. ואולם כל זה סותר את דרישותיו הפובליציסטיות של כרדימשובסקי. חושו הציורי הביאהו להחליט את ההפך מהגינותיו ורעותיו, וזאת תהלתו של הספור „מחנים”. הוא כולו מלא שירה עמוקה, ובמקומות רבים יש בו גם נהיח פסיכולוגי דק ויפה. בקיום מעטים, אבל מדוקדקים וקולעים אל המטרה, הוא מעביר לפנינו את מריה יוזפה הייטת היחסנית, את אישה החיים השכור, את שטאשה הסוכנת הגאינה ואת לופה הפשוטה והישרה. כל אלה הנוצרים משפל המדרגה עומרים כמו חיים לפנינו, ובמפוסים של נוצרים הלא אין ספרותנו עשירה כלל וכלל. רק מעטות הן שיחותיהם, אבל גם בהן הצמיחו כל צרכם. כל אלה הם מפוסים לקוחים מן המציאות הרגילה, אשר המספר לא הוסיף עליהם ולא גרע מהם. יצירה פיוטית אין בכל אלה, והיא איננה גם בכל שאר המפוסים ובהלך המקרים והמסבות. מר כרדימשובסקי לא ידע לרומם את המציאות עד לידי מעשים, שיש בהם ענין אנושי כללי. כמעט בידים אנו יכולים למשש את המציאות הזאת. הגה, למשל, הפרק מ' (עמ' 35-38), שבו מסופר, כי אבי הגבור, רב בעיר קמנה, רצה לבוא אל בנו, ומתואר הפחד, שתקף את הבן האפיקורס, פן יגביל אביו התמים את חופשתו או יריב אתו על מעשיו „הרעים”. האפיוודה עצמה אינה רעה, אבל אין לה שום ענין אל הספור. הוא אשר אמרת: כרדימשובסקי אינו מבין, כי האמת היא לא מה שקרה. כי אם מה שצריך ויכול לקרות, והוא שם בספריו את כל הרגשותיו ואת כל מקריו, גם את אלה, שאין להם שום יחס אל ספורו, אך ורק מפני שקרו במציאות.

הספור „עורבא פרח” נושא גם הוא עליו את חותם המציאות יותר מדי. אותו הגבור שב„מחנים”, בעל אותה התכונה ואותו ה„קרע הנפשי”, מתואר גם כ„עורבא פרח”. איש בעל אופי כזה מבקש אהבה בשביל האהבה עצמה, כלומר בשביל להעשיר

את רגשותיו. הוא אוהב לא עלמה ידועה, שמשכה את לבו מבלי משים, כי אם הוא אוהב את האהבה. „כל הנערות אשר פנשתי על הרבי בבית ובחוף—מספר הגבור אלימלך— כלן, אם רק במראיהן לקחו את לבי, היו שוות בעיני, ואת כל אחת מהן יכולתי לאהוב לו רק ידעתי, שתחזור לי אהבה" (עמ' 3). כמדומני, הרברים האלה דים להוכיח לנו, כי אלימלך אינו מסוגל לאהוב כלל; מי שיכל לאהוב את הכל, אינו אוהב מאומה, ומי שאוהב „על מנת", אין אהבתו שוה כלום. איש כזה אינו אוהב מפני נטירתו הטבעית, כי אם הוא רוצה לאהוב רק כדי לצאת ידי הובת אהבה. אדם אירופי, מערבי, מחפש תמיד אחרי „השירה שבחיים והחיים שבשירה"—היתכן, שיהיה פטור בלא אהבה? ... ומלבד זאת רוצה אלימלך לאהוב גם מטעם אחר: לו נחוצה נפש אחת, אשר תקל את בדידותו, תשמע את כל מחשבותיו ותשתתף בהן בכל נפשה—וזאת אפשר רק לעלמה אוהבת ואהובה (עמ' 15). איש, המבקש אהבה מטעמים כאלה (ובכלל מ„טעמים"...) . מוכרח לו, כי יתאהב—או, יותר נכון, ידמה, כי התאהב—בעלמה הראשונה, אשר יפגוש על דרכו ואשר יהיה בה איזה צל של כח מושך. ועלמה כזאת פוגש אלימלך בסטורנטית הראשונה, שמציגים אותו לפניו, אף כי לפי עדות עצמו „יפה היא רק לפרקים" ואף כי אינה מצטיינת בשום דבר. והיא—רחל בת לאה—אינה אוהבת את אלימלך; היא רק מכבדת אותו בעד ידיעותיו ואהבת איש אחר, אשר עזב אותה אחרי כן. רחל אינה מתוארת לפנינו בכל קוטתה ודמיותה הרוחנית, כמעט שאין אנו שומעים אותה מדברת אפילו פעם אחת. מכל מה שהיא עושה, יכולים אנו רק להוציא משפט, כי „בת חוה" היא ככל הנשים. במה מצאה חן בעיני אלימלך אין אנו יודעים כלל, אבל הלא כבר ראינו, כי עלמה היתה נחוצה לו בתור „זוביקט של אהבה, תהיה העלמה מה שהתה. הננו רואים רק זאת; כי רחל „אגואיסטית הנה במדה נפרזה יודעת היא להשתמש לטובתה ולהנאתה החטרתית והרוחנית ב„אהבה" של אלימלך (גם בכסף הוא תומך אותה, אף כי הוא עצמו עני גדול). מתחלה מתיחסים הם זה לזה כאח ואחות, כסטורנט וסטורנטית מתרועעים, אך רחל, בחוש האשה אשר לה, מרגשת עד מהרה, כי הרעות הזאת סופה לעבור לרגש יותר חזק, וכעלמה ישרה—או, יותר נכון, כעלמה אוהבת איש אחר—מצאה לנחוף להגיד לו, כי לאהוב אותו לא תוכל ורק הוקיר תוקירהו בכל לבה. הוא, שאהבתו לא הגיעה עוד לידי הכרת עצמה, הרגיש את עצמו נכלם, נעלב, עויב. ברעות אינו רוצה להסתפק, ובכן הוא נפרד מאתה. אחרי הפרדה הוא סובל מצוקות שאול, עד כי על משכבו בלילות הוא מניע לידי הרהורים נוראים „קרובים לשנעון" (עמ' 28). מה היו המצוקות האלה? יסורי אהבה? אבל אלימלך אומר בעצמו: „אינני יודע עתה, אם אהבתי אותה או לפי אותו המובן הידוע. אבל צריכה היתה לי נפש, צריכה היתה לי, להאיר את אופל בדידותי, נשמה חיה בחררי הבודד, און מקשבת לקול לבבי" (שם). זה היה עיקר יסוריו; ועליהם נוסף עלבוננו: הכרתו העצמית נעלבה. כיצד? העלמה הזאת דחתה אותו בשתי ידים. אותו, אשר עולם מלא יכול הוא לברוא ועולם שלם יכול הוא להרוס! ... ובכל זאת, כשרחל קוראה לו, הוא ממחר אליה. ועוד הפעם היא מרמזת לו, כי כאח ואחות הם יכולים להתהלך—ולא יותר. למה, איפוא, קראה לו? מפני שהיא „אגואיסטית נוראה, מפני שבו מצאה איש, אשר למד אותה חדשות, אשר גלה לפניו מרחביה של מחשבות והרגשות. והיא אפילו להביא בשבילו קרבן קמן ולכלי שים לב למה שיאמרו הבריות אינה יכולה (עמ' 31). ובמדה שהיא דוחה את אהבהו. הוא סתאהב בה בעקשנות יתרה. בבוא צעיר אחד ואומר לו, כדי להתל בו, כי רחל

מבעה בנהר כאשר שמה בחבורה ברונית על פני היאור, הוא מהעלף, — אות הוא, כי אהבתו היתה בעת ההיא חזקה למדי, ובכל זאת אפילו באותה שעה הוא מחשב חשבונות, אם לאהוב לגמרו או לחרול לגמרו. ובחשבונות הזאת הוא מאשים את היהדות, את אבותיו ואבות אבותיו עד סוף כל הדורות: „לא אנכי הנני אשם בזה, שלא אוכל למצוא את האהבה אשר אבקש, כי אם אבותי עם כל הלך מחשבותיהם וספריהם, חיי כל הדורות שלנו, חיי השבר (?) , אשר דכאו את רוחנו ויכופו את קומתנו” — אומר אלימלך (עמ' 26).

לא אבחר, כי כל ההאשמות ממין זה, שמאשימים את היהדות בתור היוון יוצא מן הכלל, חשודות הן בעיני. האמנם רק היהדות בראה אנשים חשכנים, אשר מוחם מכניע את לבם, ביחוד בכל הנוגע אל האהבה? האין היהודי, להפך, האוני ביותר, ואם אין מכניעים את תאוותו בחזק יד, אז עלול הוא לאהוב ולחמוד ולהתמכר בכל חום לבו? אמת הדבר, כי את יהודינו מרחיקים יותר מדי מחברת נשים וכי החתונות נמרות אצלנו על פי חשבון יותר מאשר אצל שאר העמים; ובכל זאת, האין צעירנו, אם רק אינם נמצאים בספירה, שבה האהבה מורחקת מהם בירוע (ואלימלך הלא חפשי הוא לנפשו), אוהבים ומתאהבים ככל הצעירים? ולעומת זאת יש גם בכל העמים אנשים חשכנים, שאינם מסוגלים לאהוב בלי הנאים והתפלספות. זוהי הכונה נפשית תלויה במוגו של האדם. ותכונה זו הולכת ומתפתחת בקרבנו הודות להתנוח העצמי, ההולך ומתפשט כעת בין בני הנעורים בסבת קריאתו הנפריה ותנאי החיים של „סוף המאה”. כל אדם—יהיה יהודי או נוצרי—אם קורא הוא הרבה ואם חושב הוא הרבה, אינו מסוגל עוד לאהוב באהבה תמה ובלתי אמצעית. זוהי מחלת המאה כולה, אבל לא מחלה יהודית בלבד. טוב מאד הדבר, כי ברדיטשובסקי נלחם במחלה הזאת, כי הוא רוצה להגביר בתוכנו את הרגשות בלתי האמצעיים ואת השירה שבטבע ובחיים, אשר בלי אהבה תמה ונעדרת כל הנאים וחשבונות לא תתואר כלל. רק להכיר תודה למר ב. יכולה וצריכה ספרותנו על דברים כאלה: „גם רגשותינו והעוז שבנפשנו בדעת המה מהולים ובחשבון המה מעורבים. גם חיינו המה רק צללי החיים והדעת שבחיים, כאשר יחסר לנו היחס הישר להחיים, והוא יחסר לנו, יען כי יודעים אנו יותר מדי וגם מחפשים ומתבוננים יותר מדי” (עמ' 34).

אמנם כל אסון חיי הרגש שלנו הוא מה „שאנו יודעים יותר מדי”; אבל „אסון” זה משותף הוא ליהודים ואינם יהודים.

אבל נשוב נא אל הספור. כשרחל מרמזה לאלימלך, כי איננה אוהבת אותו, הוא כותב לה מכתב, שבו הוא מבקש ממנה, כי תחתוך את גורלו בפעם האחרונה. ובמסרו את המכתב לידיה, הוא בטוח, כי התישבה תהיה שלילית — ויסוריו מתחדשים עוד ביתר עוז. הוא מתהלך כצל, תועה על יד החוף מבלי שום מטרה, נוסע באניה ולא ידע נפשו.

הפרק הזה (י"ב, עמ' 38-33) הוא אחד מן היותר יפים בכל המחברת. רחפתו בין תקוה ויאוש, מבלי הכרה ברורה, כי רוחף הוא, עושה עלינו רושם אדיר. תשובת רחל היא שלילית—ויסוריו מתחילים מחדש. כמעט שהוא בא לידי „האלוצינאציות”. הוא עושה מעשי נערות ובתמימות משונה הוא חורט „לדורות” דברים „נוראים”, המלאים קללות נמרצות נגד האשה, שהוא נשבע לה „אי ב ה נצחת תחת א ה ב ה נצחת”. ובכל זאת, בשוב רחל העירה, הוא מקבל את פניה על התחנה. עוד הפעם הוא מתחנן לפניה

על נפשו והיא אינה יכולה לעשות דבר, כי היא רוצה לאהבה, אבל אינה יכולה: „אסון הוא הדבר, אסוני“, אימרת היא. הם נפרדים שנית, ועוד הפעם היא קוראה לו; היא כותבת לו, כי אינה יכולה לחיות בלעדיו, אחרי כי בעת נענצה האהבה בלבה היא, אבל הוא אינו עונה.

עוד הפעם נפגשו במקרה, ואי בקש הוא ממנה, כי ישארו כאח ואחות והיא הסכימה. ובבואו ממחרת אל ביתה ובבקשו, כי תשרוף את כל מכתבי האהבה אשר כתב לה, היא רוצה לעשות זאת... אז הוא נוכח, כי היא לא אהבתו כלל ורק מפני שהיא מצטרפת לו, כחשה לו אהבה... ואהבתו נהפכת לאיבה נוראה. רחל מתעלפת פעם אחת באמצע השעור, הכל נהפזם להשיב רוחה אליה, ורק אלימלך לבדו מעשן במנוחה במסדרון האוניברסיטה, אף כי אינו רגיל לעשן כלל... היא נופלת למשכב ושולחת אחריו, והוא אינו רוצה לבוא; מחלתה נעשה קשה ביותר. וגם אז היא הולך לבקרה רק אחרי הפצרות רבות, וגם על זאת הוא מתחרט. ובקבלו עוד מכתב מלא אהבה ממנה, אחרי שובה לאיתנה, הוא מרגיש בבוקר לא עבות אחד, כי כל אהבתו, בל יסוריו, כל השעות הרבות, שבלה אתה והקדיש לה, וגם כל איבתו הנוראה, — כל אלה היו רק צללים עוברים, רק „עורבא פרח“.

על הספור הזה כולו מונח חותם של מקרה אבטוביוגרפאי. עד לידי מציאות אוניברסלית, אנושית-כללית, לא התרומם הכספר. אהבתו נשארה פרטית בכל מקריה השונים, שגם הם אינם מציאותיים סתם, כלומר דברים היכולים לקרות לכל איש בעל תבונה ידועת. רק האהבה המתרוממת עד לידי הרגשה אנושית כללית, שיש לכל בני האדם ענין לענות בו, רק היא ראויה להצמיד ולהיות לחומר לספור אהבים. אהבתו של אלימלך אינה כזו. היא מורה ומוזיפה. כבר ראינו, כי אלימלך אהב כדי לאהוב. תמיד הוא מרחף בין ספקות ובין חשבונות. ויחד עם זה, הנה גם עצמיותו אינה קמנה, כמעט אינה נופלת מו של רחל. הוא חי לעצמו ודבר אין לו עם הצבור. הוא אינדיבידואליסט גמור, ובשעה שחבריו „דואגים לצרת הצבור על חשבון היחיד שבהם“, הנה „אצלו היה היחיד קודם להצבור“ (עמ' 6). זוהי הסבה, שהוא עוסק באהבה לשם אהבה. מוחו אינו עסוק בשום שאלה צבורית מרכאה, הוא אינו דואג בשביל שום איש אחר. הפילוסוף הירקליט אמר: „מי שחי רק חיי הפרט, הוא הוזה כל ימי חייו. כי אמנם אין בדינו שום קנה מדה להבדיל בין החלום והמציאות מלבד חיי אחרים. זוהי הסבה, שאלימלך הוזה תמיד ואם הפצו אינו נמלא, אז הוא סובל מהאלוצינאציות וכמעט בא לידי שנעון גמור. גם בוכה הוא כפעם בפעם (עין עמ' 36, 38), ופעם אחת, בצאתו מטעונו החוצה, הוא „נופל על פניו כמתעלף“, ואחרי כן הוא „גם כמו מעטק רפאים ובוכה, הוא הולך (ברחובות עיר הומיה!) ובוכה“ (עמ' 50). לכל זאת אין מציאות אנושית כללית, כל זה מיוחד לאלימלך בלבד, או להמספר בלבד (הן אפילו השם „אלימלך“ „מיכאל“ אחד הם ושמו של המחבר בקרבם)... רק השירה הרבה שבספור „עורבא פרח“, שירת הטבע ושירת הנפש, היא רק היא לנו שלומים חלף עניות התוכן וחוסר הציוריות אשר בספור הזה. הננו יכולים לאמר בכטחה, כי, אם בתור אפיקי, אין מר ברדימשובסקי מתרומם עד למעלת בשרון אמתי, הנה, בתור ליריקי, בתור משורר בפרוזה, השופך את נפשו בציוריו, יכל היה לתפוס מקום חשוב גם בספרות לועזית, ומה גם בספרותנו היפה, שאפילו ספוריה ושיריה הם יבשים במאד מאד ורובם יוצאים מן המוח יותר מאשר מן הלב.

ואת השירה הזאת אנו מוצאים בספר דחמשי, שהוציא ברדיטשובסקי בהוצאת „הושיה” בשנת תר”ס. „ספר-חסידים”, אשר, ברצון או באונס, עלינו להכניס גם אותו לתוך סוג הספרות היפה, אף כי חציו האחר הוא פובליציסטי-פילוסופי ורק מחציתו השניה מלאה „אגדות, פרצופים וחזיונות”. בראש הספר בא מאמר ארוך בשם „נשמת חסידים”, שנדפס כבר בספר הרביעי של „ממורח וממערב”. את המאמר הזה, שבא בתור מבוא כללי, מכנה ברדיטשובסקי בשם „הסתכלות”. זהו מין כוי: חציו פובליציסטיקה וחציו השתפכות הנפש. מהצעת רעיונות פילוסופיים נשגבים עובר בו המחבר לתאורים פיוטיים יפים (עמ' 18), שאין מקום להם כלל בתוך ההגיונות הקודמים להם, ובראשו ובסופו הוא חדל כבר מהיות אפילו הכתבלות: מין ליריקה משונה כהחלת את המאמר הזה וגומרתו. ובכל זאת, למרות כל החסרונות, יפה הוא המאמר „נשמת חסידים” ורעיונות עמוקים כלולים בו. לא כל אלה הרעיונות נכונים הם. מר ברדיטשובסקי רוצה להכניט לתוך החסידות את רעיונותיו הוא, את הדעות שמצא בשיטות קאנט ושופנהוייץ. כאלה הן, למשל, הדעות המפורסמות, המונחות ביסודן של השיטות הפילוסופיות החדשות, המחלימות, כי האדם ברא את הכל, אדרי שהוא מביד את הכל, כי בלי הכרת האדם אין מאומה. אחרי אשר חיץ להכרתו אין ידיעה והשגה, ובכן אין גם ישות במובן האמתי (עמ' 8). הרעיון הזה מיוגר על פתגמו המפורסם של קאנט: „העולם הוא השנתי”, אבל מה ענינו של הרעיון הזה אל החסידות—זאת קשה לדעת. בכלל מכנים מר ברדיטשובסקי לתוך החסידות כונות זרות, למשל: ברעיון היחוד וההתרבות של החסידות הוא רוצה לראות פאנתאיזמוס נמור (עין עמ' 14-15). בפרק מיוחד, המכונה בשם „שער היחוד”, הוא מתאמץ למצוא בחסידות את הפילוסופיה היותר עמוקה: „אין כאן לא אחיזה ולא הפיכה, לא קצה ולא כלה, לא מחשבה ולא נחשב, לא מושג ולא משיג, לא הן ולא לאו, כי הכל אין ויש, הכל יש ואין בלי ישות ואפס, בלי חיוב ושלילה, בלי התחלה ולפני התחלה, בלי חיות הקודש וכסא הכבוד. הכל אפס של הויה וזהו שער היחוד...” (עמ' 86).

הפרק בולו הוא עמוק מאד ומעשה ידי אבן, אבל מה שמחסם בו את כל הרעיונות האלה להחסידות—זוהי טעות גדולה. אמנם היא מביא, כדי לחזק את דעתו, קטעים אחרים מספרי חסידים, אף כי, כדרכו, לא מצא לנחוץ לצין לא את שם הספר ולא את העמוד; ואולם אפילו אם נכונים ציטאמיו המעטים. גם אז אין זו ראייה, כי החסידות השיגה את פילוסופיה שופנהוייץ בכל מלא עמקה. ספרי החסידות הם כל כך מבובלבלים ומלאים ענינים כל כך שונים ומשונים, עד כי אפשר למצוא בהם אפמכות לכל רעיון שנרצה. אחרי כי החסידות ספגה את כסתרי הקבלה, והקבלה עם תורת האצילות שלה קרובה אל תורת האפלטוניים החדשים, לכן אפשר אמנם, שיש בחסידות מעין צל של פאנתאיזמוס, אבל לשיטה מסודרה לא היה הפאנתאיזמוס בחסידות לעולם ואפילו החסידים הראשונים היו מזדעזעים לשמוע, כי הם אינם מאמינים באלהים בהור עצם נפרד מן העולם...

אמרת: „אפילו אם נכונים ציטאמיו המעטים”. יען כי ציטאמים רבים, שהוא מכיא מספרי חסידים, חשודים בעיני הרבה... הנה, למשל, ציטאט כזה: „בשתבוא לאדם פתאם הסתכלות באשה נאה, בניד נאה, באילנות נאים או בשאר דברים יפים בעלמא הדין, שמושכים את הלב בהודם, כשהוא רואה בקסמים שבשלל צבעי החיים והמונם, בגליהם השוטפים בחוקה”, וכו' וכו' (עמ' 87). כל הרברים האלה באים ברתיקים,

כרי להוריה, כי מפרי חסידים הם לקוחים; ואולם איזהו הספר החסידותי, שבו כתובים דברים כאלה, לא פרט מר ב', ובכן אי אפשר לדעת בברור, אם יש רעיון כזה בספרות החסידותית או לו; אבל מי זה לא יכיר, כי סגנונם של הדברים המובאים הוא חדש ומיוחד ואי-אפשר, כי ככה יכתוב אחד „הצדיקים“?

ולעומת הצימאמים המסופקים הכנים ב' לתוך ספרו הרבה דברים, שאותם צריך היה להביא בתור צימאמים, אבל, כדרכו גם בשאר ספריו, לא עשה כדבר הזה. כפרק „רקדיו“ (עמ' 75-73), הלכות בעצם רעיונו מצוירו של י"ל פרץ „משנת חסידים“, שהוכרנוהו בדברנו על כתבי פרץ ושגם ב' מזכירהו במבואו (עמ' 17), יש מקום אחד, שהוא „שאל“ כולו מניישה (מן „ויש אשר יגע בנו רוח ממרום“ עד „מעין התנועה של מעלה“, עמ' 74-73), ומר ברדיטשובסקי לא מנצח לנחויץ לצין את המקור, אשר כמנו שאב, או אפילו להביא את הדברים האלה ברתיקים... ואולם הוא מכניס לתוך החסידות לא רק את ניישה, כי אם גם דברים, שאין להם שום יסוד. למשל, הוא אומר במבואו (עמ' 17). כי הודות להחסידות החל האדם מישראל „למאם בקרנות, בישיבת כרכים, הקשה לטהרתו ולהזדככות רוחו, ויחל לחפש את המקומות, שאנשים בהם מעט או אינם כלל, את היערות והמדבריות, את המערות ונקיקי הסלעים“. מלבד האגדות ע"ד ר' ישראל בעל שם טוב, כי תעה ביערים והתבודד הרבה, לא שמענו מעודנו, כי החסידים יהיו גם לניורים ומתבודדים, ולהפך, „השמחה של מצוה“ הלא מקרבת איהם לבריות ומרחקת אותם מן „המערות ונקיקי הסלעים“.

ואולם גם רעיונות טובים ונכונים מאד יש ב„ספר חסידים“. זוהי אולי ההערכה האמתית הראשונה, שהעריך סופר עברי את החסידות. בתור חזוין היסטורי. זוכרים אנו עוד, כיצד התיחסו אָרמער וחבריו אל החסידות. רק רמאות ואחיות עינים ראו בה סופרינו עוד בשנות השבעים. אפילו סמולינסקין הביט על התנועה הגדולה, שעוררו הבעש"ט ותלמידיו, כעל חזוין מהעה, שהביא רק נזק לישראל. מר ברדיטשובסקי מביט על העובדה ההיסטורית הגדולה הזאת בעינים אחרות לגמרי. הוא רואה בה את התגלותה האחרונה של „פנימיות החיים“ באומתנו ואת מחאתה הנמרצה, שלא מדעת ברורה, נגד הכתב היבש, כלומר את רוח החיים האחרון, שנפח נשמה חדשה ביהדות ויבוא לישראל מבפנים ולא מבחוץ: „באותה שעה, אשר מעבר מזה התנכר בישראל החפץ לשמור בזהירות יתרה כל המסור מימי הר סיני עד מה שהרשו התלמידים הוהיקים או שעתידיים לחדש, בעת אשר הגיעה האורתודוכסיה אצלנו למרום קצה, לעשות ולשמור כל קוצו של יו"ד, בשומה פניה רק אל העבר הגדול, ששמנו ומחיצוניותו אין לגרוע; ומעבר השני נראתה נמיה חזקה ורבה לעיוב את הוצאות התולדה והיהדות גם יחד וללכת לבקש חיים חדשים, חיים בתור בני אדם, שאנושיותם קודמת לכל מסורה וחוג קולטורי לאומי; או, מבלי שים לב לשתי הקצוות האלו, האוכלות אשה את רעותה והסותרות זו את זו מן הקצה אל הקצה, סלל לו חלק גדול מישראל דרך חדש בחיים וביהדות ויברא לו חוג חיים חדש, חוג עברי אנשי, חוג, שחדש הוא בתכלית החדש ואינו עוקר את הישן במתכון“ (עמ' 13-12).

הדברים האלה נכונים הם מאין כמוהם. אבל הייתי מיעץ למר ברדיטשובסקי להשמיע לאזניו מה שהוא מוציא מפיו: הוא מהלל את החסידות על שבראה חדש מבלי לעקור את הישן במתכון, על אשר „גורה לה חיים חדשים כאילו נובעים הם מן העתיקים ותמלא את החבית הנושנה יין חדש“ (עמ' 13), עד כי החסידים קראו להמחזיקים בישן

בשם „מהתנדים“ — ובכל זאת הוא עצמו רוצה להחל את הכל מחדש, להחל בשלילה, רוצה לעקור את הישן במתכון, רוצה, כי „גהיה אנחנו כהם“ (כלומר ככל הגוים) וכי כולנו נחל לבקש „חיים בתור בני אדם, שאנושיותם קודמת לכל מסורה וחונן קולטורי לאומי“... איש בעל דרישות כאלה היה צריך לשנוא את החסידות על שבאה לא „מהם“. מבחוץ, כי אם מבפנים, מן היהדות הישנה. מעלתה היותר גדולה בעינינו היתה צריכה להיות חסרונה היותר גדול בעיניו. אבל הוא אשר אמרתי: דרישתו הנימשיאנית השלילית גם היא באה לו מבחוץ ודבר אין לה עם דעותיו הפנימיות, שהולדתן היא התפעלותו הצודקת, אך המופרזה לפרקים. מן החסידות והמוסר. הוא אוהב בחסידים את החיוניות, את רעננות ההרגשות, את השמחה: „בהם תרנן ותרוע הללויה-נפשית כמצאה את אשר בקשה, והיא הולכת לכמה דרכה. ובמחתה זאת אינה קצרת רואי. נזירים רחבי לב הם האנשים הללו, אוהבים את המקום ואוהבים את הבריות, אוהבים את העולם ואת החיים. הם מסתכלים כאור הנצח ועיניהם לא תשבענה מראות...“ (עמ' 17-16).

מה עמוקים ויפים הדברים האלה!

להאגדות הבאות אחרי המבוא יש אותן המעלות ואותם החסרונות, שמנינו בצעירים הנרפסים בקובץ „מעירי הקמנה“. אחדות מהן הן ציוריות מאד, ועל אחדות נוכל רק לשאול: „למה נכתבו? בשביל מה ספר אותן ב' בלשונו?“. בין היפות מאד עלינו לחשוב את „שני עולמות“ (עמ' 27-23), „החיה“ (עמ' 33-30) ו„ביום דין“ (עמ' 46-44). ב„שני עולמות“ מסופרות תולדות אבי הבעש"ט ע"פ האגדה, הנמצאה בספרי החסידים הראשונים.

מר ב' היטיב לספר את האגדה בסגנון נפלא; וסוף האגדה מלא שירה נעלה ורוממה: הנער ישראל תועה בין סלעי מגור ומחפש בתוך סתרי הטבע את סוד ההויה ואת הדרך לחיים חדשים; ואחרי כן מת האב לעיני הבן הנער, שהכל חידה בעיניו, חירת החיים וחידת המות, ופתאם רוא מרגיש, כי שני עולמות נפגשו... והסער המהגעש והעננים השחורים כאלו מוסיפים על המית רוחו ומגדילים את תמונתו ואת כליון נפשו לדעת את סוד המות. ב„החיה“ אנו רואים רשע גמור, ששב בתשובה והוא הולך ברנל לקבל מר' ישראל בעש"ט תשובת המשקל. הקור גדול מאד והוא נקפא בלילה באמצע הדרך; גופו החומא מת, אבל נפשו נפדתה וקמה לתחיה... ובציור „ביום דין“ אנו רואים את הגר"א נשפט בפמליא של מעלה על שדחה את החסידות בשתי ידיים. הגאון הגדול עומד בשעת הכשפט ולאחריו עטוף לבנים וחוזר על משנתו, חוזר בלי הרף וכלי הפסק. חוץ מן הלמוד לא ירע שום דבר מועיל לישראל. שלם היה האדם הגדול הזה, ובתור שלם לא ראה את אי-השלמות שבאדם, את האדם הפשוט והחומא, אשר החסידות באה למרק את עוונותיו; ובתור צדיק תמים וגאון תלמודי לא התעמק בפנימיות החיים עם כל קפוליהם ועקלקלותיהם, לא ראה את ערך הרגש באדם, את סערת הרגשות ואת השירה העמוקה שבאמונה יוצאה מן הלב. דינו יצא, כי יבוא מדי שבת בשבתו, לפנות ערב, לשמוע אל תורת הבעש"ט. אבל גם אז, בנישוא ר' ישראל בעש"ט בתוך קהל חסידיו את משאו על הנפש וההויה, על ההתדבקות ואין הכוץ ושאר הדברים, העומדים ברומו של עולם, גם אז אין אותו צדיק, התמים באמונתו התלמודית, מסיח דעתו כלמורד: הוא אינו פוסק ממשנתו.

שני עולמות שלמים מהוארים בציור הזה בקוים מעטים מאד ובהירים מאד.

ולעומת האגדות היפות האלה יש ב"ספר חסידים" גם אגדות כפופטמות לרוב. הנה, למשל, האגדה "נר למאור" (עמ' 28-30), שהיא כעין אליגוריה, כביכול, על "הארס" שבחסידות ועל ה"ישראל" שבחסידות, וכולה מלאה פמפומי דברים, שאין בהם שום רעיון; הנה "קפיצת הדרך" (עמ' 36-38), שבו מסופר "מעשה נסים פשיט", אשר אין בו לא רעיון פיוטי אף לא עוקץ פילוסופי; הנה "יורד ועולה" (עמ' 39-41), אשר בקראנו אותו עד תומו, אנו יכולים רק לשאול: "מה בא כל זה להשמיענו? — כה"אגדות" כך הם ממש גם ה"פרצופים". הנה, למשל, הפרק הראשון מ"ארבעה אבות". בו מסופר מעשה כזה: החסידים יושבים צפופים ומחכים לרבם בחרדת קודש. הרבי בא וחרדת הקודש גדלה עוד יותר. והרבי מתחיל לדרוש דרשה כזאת: "הנני עומד על יד השלחן, על יד השלחן אני עומד, הנני עומד, עומד; והשלחן הוא במקום מובח, הוא, השלחן, במקום מובח, מובח; על המובח היו מקריבים קרבנות, קרבנות היו מקריבים —" (עמ' 62)—וכן עד אין סוף. מה זאת? האם רוצה ב' לתת לשחוק את הצדיק או רק לחקת את דבורו? ... אבל נקרא הלאה. סוף דרשת הרבי היא, כי "הקרבנות, שהיו מקריבים, היו תמימים, תמימים היו הקרבנות, תמימים, תמימים..." — והוא עוזב את המסוכים. אז יעמוד השו"ב על רגליו ויתודה, כי במיד פנס את הסכין כדי לנסות את ה"רבי". ומר ברדיטשובסקי גומר: "ובל זה. ראה אותו צדיק בנבואה, ראה, כי השלחן הוא במקום מובח, וששניהם מכפרים רק בתמימים... רק כשהם תמימים —. "הרואה" הזה היה "רבי ישראל מריון", בעל ה"תפארת" שבחסידות!" (עמ' 52-53).

מורי ורבותי! מודה ומתודה אני לפניכם, כי איני מבין בשביל מה ולמה מסופרות "מעשיות" כאלה, מהו הגרעין הפסיכולוגי או הפיוטי, שאפשר למצוא בהן. על כן אין להתפלא כלל, אם עוד לפני ימים מעטים הביע המבקר התמידי של העתון הרוסי העברי "Будущность" את דעתו, כי כונתו של מר ברדיטשובסקי בכל האגדות והפרצופים אשר ב"ספר חסידים" היתה להתל בחסידים ובצדיקיהם, אבל בהתול דק ורך, שאינו מכלים ועולב. מובטחני, כי לא זאת היתה כונת מחברנו; הן כל "ספר חסידים" היא "אפותיאווה" של החסידות. אבל אוי ואבוי לסופר, אשר קוראים משכילים ומבינים יכולים ללמוד מתוך כתביו כמש את ההפך ממה שרצה להביע בהם!...!

(1) כל הזיור "ארבעה אבות" נדפס ראשונה ב"ספרי שעשועים" של מר י. פטריהוף בגאליציה. החסידים הגליציים ראו, כמובן, בזיור הזה רק לעג והתול נגד החסידות ויחלו, כדרכם, לשרוף את "ספרי שעשועים" ולרדוף את עורכס. כאשר בא לידי לבקר את "ספרי שעשועים" כתבתי, כי איני מתפלל כלל על שהחסידיס השכחו את "ארבעה אבות" לגינות, כי איך אפשר להחסידיס לשות בנפסס, שאיזה דו"ר מכללין מאמין בנסים. מה עשה מר ברדיטשובסקי? ב"גנושות" שלו ילא בחיפס יתרה נגד מאמרי "בין השמשות", וכדי לעשות את המאמר הזה לשחוק-וללעג אסף את כל השמות הפרטיים והמליס הזרות, הטובים והגחולים כל אחד במקומו, ויסדרם זה אחר זה כדי לעשות מהם בליה משונה, ודרך אנב הזכיר את בקרתי ל"ארבעה אבות" ואמר, כי "שכחתי את כל נשמת חסידים" שלו למעשה נכיס (על "נשמת חסידים" לא דברתי עד היום כשום מקום דבר וחצי דבר) והתפלאתי (כלומר אני התפלאתי, ולא אמרתי, שהחסידיס יתפלאו) לפי תומי (!), שאיזה דו"ר מכללין מאמין בנסים... (כמושית, עמ' 68). זהו מוסרו החדש של אחד מתלמידי ניטשה!... ואלוס לאיש, היכול לדבר ב אזה וגודל לכב על "הכינוגייס דרוין וספנסר (ערכין, עמ' 89) ואת אלה הדברים גוסף לנטוב גיפרי ניטשה, לאיש כזה הכל מותר, הכל מהול.

„ספורי נפלאות“ כאלה, שאין בהם אפילו ריח של שירה, הם גם הפרצופים „בזה אחר זה“ (עמ' 63-65) ו„מרקלין“ (עמ' 68-69). ואולם יפה ונחמד מאד הוא הציור „פריון“ (עמ' 60-63), שבו מסופרת האגדה הידועה, כי הצדיק ר' רפאל מברשד הגיע לידי הנסיון הנורא להשבע שבועת שקר כדי להציל ממות איש יהודי מטופל במשפחה גדולה; והצדיק הזה היה נזהר אפילו בצל של שקר. יסורי נפשו גדולים ונוראים ומר ב' מתאר אותם בכשרון רב. לבסוף הוא מבקש את נפשו למות כדי שלא יבוא לידי עבירה, ובקשתו נמלאה—נשמתו יצאה במרה.

„החיונות“, שהם החלק השלישי מ„ספר חסידים“, מלאים רעיונות יפים ומקוריים. אם „רעיונות חסידותיים“ הם—זהו דבר מומל בספק גדול, כאמור. אך, כשהם לעצמם, הם הגיונות עמוקים למדי וחדשים בספרותנו. מחשבות חדשות והרנשות חדשות יעוררו שמונת הפרקים של „החיונות“ בלב קוראיהם. אופקים חדשים יתגלמו לעיניהם. היהודי הסכין להביט על „הרקודים“ כעל דבר עבירה או, לפחות, כעל דבר של חול; ופתאום באים ואומרים לו, כי יש רקודים של קודש: כנכור סערת הנפש ורוח האדם מתרוכמת למעלה, אז גם גופו מתרוכס יחד עם רוחו, כל אבריו מתנשאים, שאפים אל על, ואז—כל עצמותיו תאמרנה, האברים כהנענעים—והגוף כולו מרקד רקוד של התפשטות הגשמיות, של הסתערות הלב והתנשאותו אל קונו... ומה יפה הוא הציור, שנתן ב' מרקודם של החסידים הראשונים! לא אוכל להתאפק מתתו בזה:

„איש חסיד יתן יד לרעהו, השני לשלישי והשלישי לרביעי וכן עד עשרה, והמה ירימו פעמיהם וירקרו; מרקדין בהלך נפש, בתחלה לאט לאט, בלחש. ועל פניהם שוכן (צ"ל שוכנים) אור וצללים—המה הושבים, המה שקועים, המה רבקים; ואחר כך ימרו להתנועע, ירוצו במעגלה, ישתקשו כרגליהם ויניפו ידיהם כמתחננים, כמבקשים על נפשם. והתנועה הולכת הלך ונבור, הלך וחזק, המרוץ הלך ועגול. הלך וסכוב.

„והצל נדחה מפני האור...“

„ורגליהם מרחפות, כמעט אינן נוגעות, והמה נשאים ועולים, מרחפים באויר ואור על פניהם יהלף, ועיניהם כמאורים; והמה שמחים, שמחים בשמחה משעשעת כל הנפש. הם מרגישים הלך עליון, והלב מלא אהבה וגעגועים לאל השבינה.

„המה מופשיים, הם אינם בהאי עלמא...“ (עמ' 74-75).

ציור בזה הוא אחד מאלה, שאינם מצויים ביותר אפילו בספרות עשירות משלנו. ומחשבות חדשות ועמוקות יעירו בלב הקורא העברי גם הפרקים „דברים“ (עמ' 80-83), „שער היחוד“ (עמ' 83-85) ו„במול היש“ (עמ' 87-91). הקורא העברי יראה פתאום, כי לא די לדעת את שפחויות הדברים ושפחויות החיים; צריך עוד לחרור לתוך פנימיותם של העצמים ולהתעמק בפנימיותם של החיים. לחפש בכל את התוך אחרי שהוסרה הקליפה, למצוא את הלב הדופק מתחת להמחשבות היבשות, — לבדוק, לפון, להקור ולבקר... לא כל דברי מר ב' בפרקים האלה כרוכים ונכונים הם, אבל מחשבות מעוררים הם כולם, מחשבות בלתי רגילות לקורא עברי—וזאת ההלחם. למשל, קוראנו רגיל לחשוב, כי לבעל תשובה יכל להיות רק מי שהמא, וב„ספר חסידים“ ימצא, כי לבעל תשובה צריך להיות גם צדיק נמור, שעשה את כל מעשיו עיף דין תורה ומעולם לא חדר לתוך פנימיות המעשים ולא שאל מה למעלה ומה למטה... (עמ' 56-58). קוראנו יודעים, כי ההויה והחדלון הם שני הפכים, ופתאום הם רואים, כי מאחר שהכל אחד ובעולם הלא שולטים גם הויה גם חדלון, על כן אי אפשר שיהיה האחד הויה והיה בלבד

וחרלון בלבד, ובכן הכל הוא הויה וחרלון בבת אחת.. אינני מברר הפעם, עד כמה נכונים הרעיונות הפילוסופיים האלה, שיש בהם גם קצת מיסטיזם; אבל אין ספק, כי על ידיהם יתרחב חוג מכתבו של הקורא וגם לבו יתמלא—והקפאון הנורא, השורר כיום בכוחותיהם של צעירינו, יתמעט יותר ויותר... או אולי יעבור הגשוש באפלה של ברדיטשובסקי לאור יותר בהיר ומבהיק, כאשר יקום סופר עברי בעל מוח יותר זך וכשרון יותר בריא ולכל ישראל יהיה אור במושבותיהם...
לסופר כזה אנו מצפים זה כבר — — —

ד.

עוד מחברות אחדות, שיכות לספרות היפה, יצאו בשנת ה"ר"ס ב"ביבליוחיקה העברית", ואותן נבקר כעת בקצרה.

"צללי העבר" הוא קובץ המונות וציורים של מר א"ז רבינוביץ. המספר הזה ידוע לבעל מנמות חברותיות, אשר מפניהן נדחה האור המפוסים היחידים אשר בספרות, ולפעמים גם העובדות מתקלקלות בשבילן. בארבעת הציורים אשר לפנינו, אין, לשמחתנו, מנמות כאלה וקלקולים כאלה. ארבעתם יפים הם ומצוינים לטוב וגדולות לא נבקש הפעם. ביחוד יפה הוא הציור הראשון "בן הכות".

ר' ישראל הסוחר בפשתן הוא "שורר כביתו", זורק מרה באשתו וילדיו, היראים מפניו כמפני דוב. איש כזה צריך למסור את בנו למלכר "בעל פועל", כלומר מלמד, המביא מרדות בלבנות תלמידיו ברצועתו ובמכות הלחי, שהוא מחלק על ימין ועל שמאל. ואולם הילד ירוחם שלמה אינו מוכה, כי אינו "חוטא": הוא כיהודי גדול לכל דבר. לשחק בחוץ ולהשתובב ככל הילדים לא נסה מעולם, כי ירא הוא. כל הימים וכל הלילות הוא שוקד על למודיו או על תפלותיו ואפילו "ביבוב על הקיר אינו נוגע". ילד כזה הוא לשם ולתהלה בקרבנו, בני ישראל, שאין אנו יודעים, מה זו ילדות ומה הביעותיה ותפקידיה. ובכל זאת אין עוד ר' ישראל מרוצה מכנו לגמרו. עוד דבר אחד חסר. "ראשית מוסר הוא השבט" — וירוחם שלמה מתנהג כל כך "כשורה", עד כי לא מצא עוד כה שום תואנה ליסרהו בשבט. ואולם פעם אחת נכשל הילד בעבירה חמורה: בהיותו במקרה חפשי מן הלמוד באחת השבתות, הלך לשחק מעט עם הילדים בני גילו ויֵאָחַר את המשניות עם חרושי תוספות יום טוב. העל "עבירה" גוראה כזאת יתאפק יהודי בר' ישראל ולא ייסר את בנו?

ומר א"ז רבינוביץ מתאר מחזה פולח לב, כיצד מיסר האב האדוק את בנו, אשר לא מעט מעט שבט מימיו ואשר הבושה להוסר בשבט על גופו הערום נוראה בעיניו יותר מכל היסורים שבעולם. המחזה הזה כפשיטתו ונאמנותו אל המציאות עושה רושם בל ימח על לב כל קורא ומעורר בו מחשבות נוגות... למה יהיה נער אסור באזיקים כזה, שקורעים מלבו בחזקה את שארית הרצון החפשי וחפץ החיים האנושיים אשר בו? היכול יוכל לבלי היות לגבר אין איל, אשר רצונו ינוד בו כנוד הקנה במים והוריו וסוריו יטוהו אל כל אשר יחפצו? —

וגבר אין איל" כזה תאר מר א"ז בספרו השני, שנם הוא אינו רע, אף כי נופל הוא סן הראשון. הספור השלישי "האצור" אינו מצטין בנפץ תכנו: האמונה, כי יש לאיש

„אוצר“, שהוא יכול לקחת ממנו כסף ככל אשר ירצה, לא היתה מעולם לכח מעשי פועל ומסבב עלילות אפילו בקרב הכוננו היותר פשוט. ואולם מפוסו של גבור הספור הזה, עקיבא, זה היהודי הפשוט והתם, האהב את העבודה ואת הטבע מטבעו, שאינו מתחכם ואינו יודע שנאה וקנאה ונקמה, זה הרוכל הכשר, אשר נפשו טהורה ולבו טוב, אף כי אינו בן תורה וגם משכיל איננו—, עקיבא זה הוא אחד המפוסים היותר טובים, שיצאו מתחת עמו של מספר עברי. ריח שדה נודף מן הספור הזה ורוח אידיאלית מציאותית מורגשת ברוב המפוסים אשר בספור הזה, אשר זה כבר לא כתב מר או"ר דוגמתו.

הציור האחרון ב„צללי העבר“, המכונה בשם „בית מדרשו הישן“, מלא יותר השתפכות לירית מאשר המנונה ציוריות: המפוסים, שהוא מתאר בו, לקוחים אמנם מעולם המציאות, ואולם הם לא הצטירו מצדדים שונים, ולכן הם מתחכבים עלינו רק מפני שהמחבר מראה להם חבה יתרה... ומלבד זאת אודה ולא אבוש, כי לי ולרבים כמוני כבר היו לרא כל אלה התהלות והתשכחות, שמפזרים כספרינו לבית המדרש הישן; ריח של ישן נודף גם בציורים ממין זה ותמיד, כדרי קראנו אותם, נרמה לנו, כי דברים כאלה קראנו כבר לא אחת ושהים.

הגנו פוסחים על הקובץ המצוין „מפוסים וצללים“ של המספר רב הכשרון י. ברשרסקי, יען כי גם עליו הרבינו לדבר במאמרנו „מפוסים חדשים“, והגנו עוברים אל קובץ ספורים חדש: „ממירות החיים“ מאת א. בן-דוב.

שם הספר עם המ"ם-שבראשו, כשהוא לעצמו עושה עלינו כבר דושם לא טוב. וכן אין הספור הראשון מדוקדק. בעברית אין אומרים: „המטורף בדעת“, כי אם „מטורף הדעת“ או „מטורף“ סתם, וכנראה, הבטוי „המעורב בדעת עם הבריות“ המעה את מחברנו. הספור הראשון הזה מלא הוא קטעים. גבר לא יוצלח מונה את כל „התרוגנויותיו“ אחת לאחת. מתחלה היה מזכיר בבית חרושת ויראה, כי אדונו מרמה את פועליו ומצית את בית חרשתו כדי לקבל את כסף האחריות—ויעזבהו בועם; אחרי כן היה למורה בבית ספר עברי כן „המתקנים“ ויוכח, כי המורים הם כולם בורים ומרמים את הבריות. כמו שהקורא רואה, אין האור מקרים כאלה חדש ביותר. ועוד ישנות מן המקרים עצמם הן התלונות והיללות, שהמחבר מכזבו ביד רחבה בכל שורה ושורה, וה„מוסר הטוב“, שהוא מלמד אותנו אחרי כל עובדה ועובדה. אוי לו למספר, האנוס להטעים בדבריו את הרעיון, שהיה צריך להיות מובלט בציוריו בלבד! גם על איזה רידקטור עברי הוא שופך את כל חמתו, והעיקר הוא מננה את הנשים בכל מיני גנות. הפסימיסט הנורא הזה אינו יכול להתפשר עם המין היפה. הגע בעצמך: איזו עלמה אהבת אותך אהבה עזה וקדושה וגם אתה אהב אותה כנפשך. אך פהאם נמלכת והחילות לאהוב עוד עלמה אחת נוספת. ומחברנו שואל שאלת תם: „מדוע תהפך האהבה הקדושה“ היא לפתע פתאם לשנאה כות בהודע לה, כי גם (ה„גם“ הזה נחמד הוא!..) לאחרת לכך נוטה? איזו נפש ישרה תוכל לדרוש מחברתה, כי תתן לה את כל אהבתה?“ (עמ' 15). אך זוהי קושיה חמורה, שאין עליה תשובה! מר בן-דוב חושב, כנראה, כי לכל הנשים צריך להיות „לב רחב כפתחו של אולם“, ואחת תהי להן, אם האיש כולו שלהן או מחלקות הן את אהבתו עם עוד נשים אחרות... אינני מקנא במספר, שיש לו מושגים נחמדים כאלה מן האהבה בפרט ומכח הרגש בכלל. לדאבונו, היתה „רחבות הלב“ הזאת, היכולה להתפשר עם כל מיני הפכים וקנוניות, כמעט למחלה מתהלכת בספרותנו. פשוטים הם סופרינו.

פשרנים הם עסקנינו, ואפילו מספרינו ומשוררינו היו לפשרנים, אשר גם לתוך האהבה, זאת התרגשה התאווה, שאינה אפשרית בלי התמכרות הלב כולו לנפש אחת ויחידה, הם רוצים להכניס את פשרנותם המבורכת, ולא עוד כי בגללה הם עוד חושבים את עצמם לאנשים „מוסריים“ ביותר, שאין בהם לא קנאה ולא שנאה ולא האויות עצומות. אנשים חסרי דם כאלה אמנם יכולים להתפשר גם עם לב אשה מתמכר לשני אנשים בבת אחת, אבל אם הנשים שפגש „המטורף בדעת“ לא היו פשרניות כמוהו, אז רק יכולים אנו לשמוח על זאת ולא להתאונן ולהתייפח.

„פסימיסט“ משונה כזה רואה, כמובן, בכל הנשים רק ענבניות ו„נפקות“. הוא פוגש נערה בת חמש עשרה, שהיא צינית יותר מן הראוי לה לפי שנותיה — והוא חדל להפגש איתה. רק כאשר חלטה בא לבקרנה. מתחלה התנצל הוא והיא שתקה, „יפהאם קפצה מעל הטטה, כמעט ערומה, והפול על צוארו והתייפח בהתרגשות עצומה. הוא הרגיש רגעים אחרים איזה תענוג משונה וחלחלה פנימית בכל בדי נוו ... חוזה החשוף הופיע לנגד עיניו בכל יפיו וקסמו ... רעד נורא הכה את מוחו בחוקה (רעד הכה את המוח!) וישק לה בפעם הראשונה ... רגעים אחרים אחז אותה, והיא לחצתהו אליה בכל כחה ... אך עד מהרה התעשת וישכיבנה בטטה. היא הביטה אליו בעינים מפיקות חדות ורצון, ותנחך“ (עמ' 18-19). התמונה יפה והסתערות הרגש הפתאומית של הנערה החולה יכולה להוכיח רק על אהבתה הרבה. אבל גבורו הפסימיסטי של מחברנו רואה גם בסערת הרגש הזאת רק תאוה פשוטה—והוא גם מן החולה מבלי קחת ברכה הפרידה ולבלי שוב עוד ... אמנם אין ספק, כי „מטורף הרעת“ לפנינו.

עלי רק להוסיף, כי ההתפלספות כביכול, שהספור הראשון מלא ממנה, היא תמימה ופרימיטיבית כל כך, עד כי אי אפשר לקרוא מבלי בת צחוק, למרות הכנה המעציב.

טוב הרבה מן הספור הראשון הוא הספור השני „ידל“ . זהו מעשה בעלוי תמים, אשר עלמה בת גביר אדוק, שהיתה רעותו בעודנו ילד קטן, אהבתהו אהבה עזה, אבל הוא, אם כי אהב את רבקה, מתירא היה מפני אהבתו: התורה צריכה להיות אוהבתו האחת. הרעיון האחרון הזה אינו מבצבץ ביותר בכל הספור כולו; ולעומת זאת מתוארת בכשרון רב יראתו של העלוי מפני האהבה כמפני דבר מתנגד אל חוקי התורה ומנהגי אבותינו מאז; ומלבד זאת, מה לו, לבחור עני, ולבהו של גביר? — יחוסם של ילדים וילדות עבריים אלה לאלו בשחר ילדותם מתוארת גם היא יפה בראשית הספור והתפתחות הרגשותיהם של העלם והעלמה הולכת למישרים מראשית צמיחתה עד הגיעה למדרגה קרובה לתאוניות, שאו על כרח צריכה היא להפסק, — והיא נפסקת כמו מאליה.

הציור השלישי „הקווצה“ הוא הלום. בו לובה אידיאה יפה, אך בלתי מפותחת כראוי ובלתי מוגשמת בתמונות ציוריות. בחלומו רודף „בעל ההיות“ אחרי עלמה יפה, אשר קווצתה המתולתלת והצהבהבת לוקחת את לבו. העלמה מרשה לו לנשק את הקווצה ככל אות נפשו, אך למרות נשיקותיו הרבות והתכופות אין צטאנו מתרוה. העלמה מרגשת, כי לו חסר עוד דבר מה זולת הקווצה, והיא רוצה להתרחק ממנו. אבל הוא מתחנן, כי תשאיר לו את קווצתה. היא גוזת את התלתלים היפים ומוסרתם לו. אבל אז, בהיות הקווצה הכרותה בידו, הוא מרגיש פתאום, כי צמה פשוטה בידו, בלי כל צל של יפעה ורוד. ואת חנה וקסמה אברה גם העלמה בעלת הקווצה עצמה בעיניו ... פה היה המספר צריך לעמוד, ואז היתה „הקווצה“ ציור יפה ועמוק. בה היה מתגשם הרעיון

הפיוטי הנאה, כי רק היופי החי עושה רושם; רק רוח האדם, רוח החיים עושה את הכל להדיר באמת. ואולם מספרנו אינו מכתפק ברעיון זה. הוא רוקם את יריעתו הלאה ובזאת הוא מקלקלנה. הציור יחדל וזכוח משונה מלא התפלספות בטלנית בא עלו מקומו. העלמה אומרת: „האני אשמה, אם חולים כמוך אינם יכולים לגבור על יצרם בראותם את היופי החי?”— והעלם עונה בהניון נפלא: „אם יפך מחטיא את הרבים— יאכר” (עמ' 15). וכן הם הולכים ומתפללים ע"ד „נוף שכיופי” ו„יופי שבגוף” וכל מיני פראזות חבוטות, והמחבר שלנו הולך גם פה לשיטתו המחוכמת ורוצה, כי הדם יחדל לרתוח והלב להתמכר (עמ' 52), — הכל כחפץ ה„סריסים הרוחניים” שלנו, הרוצים שנשאר בלי הרגשות חמות, בלי תאוות עזות ובלי סערות הרוח. וסריסים כאלה כותבים ספורים בתוכנו, ספורי אהבה, הדורשים התרגשות הרוח ונפש סוערת ודם חם ורותח, ולא דם של דנים ולב, שנדעך חומו האחרון! ...

הספור הרביעי, „אם חורגת” (עמ' 66-63), הוא באמת „מעשה נורא”. אם חורגת שונאה כל כך את בה-אישה, עד כי היא מסכבת את פני הדבר, שהבת הזאת תכשל במורה נוצרי ותמיר את כבודה בקלון ואחרי כן תמיר גם את דתה. איפה ראה מר בן-דוב אמות חורגות, שההיינה לחיות טורפות כאלה, ביחוד בין בנות ישראל, אינני יודע. בודאי גם פה האשם בפסימיזמוס המעושה, הנודף למרחקים מכל גבור וגבור אשר בספרי בן-דוב.

ולעומת זאת מצוין הוא באמת הציור הפסיכולוגי „סתו” (עמ' 75-67), האחרון בקובץ „מטרירות החיים”. תכנו אינו מורכב ולכן אילי גם עלה ביד בן-דוב. צעיר אחד אוהב עלמה נחמדה בכל חום לבו וההורים אינם מתנגדים לזאת. הנאהבים נאשרים ולאשרם אין קץ. ופתאם מתקררת הארושה, נופלת למשכב וזתה אחרי האבקה עם המות חודש תמים. החץ הנורא הזה, אשר נחת בצעיר האוהב, עושה אותו כמעט למשוגע. הוא משתולל, מתחרמר, מקלל את העולם ואת בני האדם ועם אל בשמים ידבר משפטים, היש אל טוב בארץ, אם יכול היה להמית מלאך טהור כזה? צרות נפשו הנוראות מתוארות בכשרון רב. אחרי כן, כשוך יסוריו מעט, הוא מוסיף לחיות רק על הזכרונות, שנשארו לו ממלאכו, מיחידתו. אשה אחרת לא יאבה ולא יוכל לאהוב; לכל איש יכול להיות רק אביב אחד בחייו ולא שני אביבים. וככה הוא כבנה כל ימיו, כסתו ארוך, בודד וגלמוד, מהעצב על חמדתו, אשר לוקחה ממנו בלא עת ונאמן לאהבהו דראשונה—והאחרונה ...

סגנונו של הקובץ „מטרירות החיים” הוא אותו של מספר מהחיל: בכללו אינו דע. אך מלא שגיאות הוא. למשל, רבקה אומרת: „אך אותם אינני אוהבת כמוך” (עמ' 41), וכונה בזאת היא לאמור: „כמו שאני אוהבת אותך” (ולא „כמו שאתה אוהב אותם”). משברי „הים המירנטי” רועשים בקול מנגינה מושכת לב ומפלת איוו הדרמת אל הים (עמ' 47); בן-דוב אינו רואה, כי מלת „אלהים”, הבאה לחזק, היא ממש ההפך מן „איוו”, הבאה לסמן דבר בלתי ברור. המולת העצים „מעדנת את שמע האיוו וראית העין” (שם)—המולה מעדנת את ראית העין! ... כבמוי „תתן עונג” (עמ' 56) הוא משתמש במקום „תחלק עונג”. את שורת העלמות, ההולכת למיל, מדמה מחברנו ל„בשוכת ירק” (שם)! כנראה היו עלמותיו אלה ירוקות כולן ... במקום „בעלת הופם מעוקם מעט, שהעיד עליה את מפוסה העברי” (עמ' 68) צ”ל „שהעיד על מפוסה העברי”, ובמקום „לנווע בככי” (עמ' 72, 73) ועוד בהרבה מקומות צ”ל „לנעות

בבכי". גם משתמש מר בן-דוב שלא בצדק בהתפעל "התישב" כמוֹבן הלועזי "יידן הינועמצען (свѣтъсѣ), ובאמת יש בעברית לההתפעל מן "ישב" הוראה אחרת לנכרה ("דעתו מתישבת עליו", וכדומה). וכן הוא כותב: לערער אחרי דבריהם" ועמ' 42), בשעה שבעברית אפשר לאמור או "לערער על דבריהם" או "להרהר אחרי דבריהם".

עמדה בכונה גם על סגנונו של הקובץ הזה (מה שלא עשיתי ביחס אל שאר הספרים). יען כי סחברו הוּז סופר מתחיל, שיש בו כשרון ידוע, וטוב יהיה, אם לא ילך בגדולות, לא יעבד הכנים, שהם למעלה מכחו, וישים לב לתקן את סגנונו ולכתוב באופן יותר מסודר. או יביא לספרותנו תועלת ידועה, כי הלא גם בכשרונות, שאינם למטה מן הבינוניות, אין ספרותנו עשירה ביותר.

גם קומידיה אחת נמצאה בחלק הספרות היפה אשר ל"ביבליותיקה העברית": "השורר בביתו" נאה י"ח מביוב. רושם לא נעים עושים על הקורא הדברים, הכתובים בראש החזיון, לאמור: "אסור להציג את החזיון על הבמה, או לתרגמו לשום לשון, בלי רשיון המחבר". החזיון אינו מצוין באותה מדה, שיהיה צורך באזהרות כאלה... זוהי קומידיה, אשר, לו נדפסה לועזית, היתה נחשבת לבינונית ולא היתה מושכת עליה את העינים ביותר. אבל בשפת עבר אין כמעט מחזות כלל, וכמכה זו יש ל"השורר בביתו" ערך רב. אם לא נשכח, כי בקומידיה אנו עסוקים, או לא נהיה תבענים ביותר, כי מקומידיה אי אפשר לדרוש הרבה. לא אציע בזה את התוכן המסובך והמלא ענין, יען כי יארכו הדברים. אני סומך על קוראי המאמר הנוכחי, כי קראו את "השורר בביתו".

הכל טבעי והולך למישרים בחזיון הזה, חוץ מן המקום, שבו מואם מעשיה בהרסה, כפני שהוא חושד, כי חולנית היא. החשד הזה עולה על לבו, כראותו, כי אסא הרופא הוא, "בן בית" במשפחת אבי הרסה. ואתא זה מחזק את החשד בדבריו הנשמעים לשני פנים. החשד נמהר יותר מדי, ולכן הוא בלתי טבעי. מלבד זאת הנה בשביל ספק חולניות אין סוחרים רודפי בצע כמעשיה מפגלים שרוך עם חמשים אלף שקל נדה ועם תקוה לרשת את כל הונו של סוחר גדול כמררי, אשר הרסה היא בתו היחידה. חוץ מאי טבעיות זו, יש טבעיות רבה בכל השתלשלות המחזות, בהתקשרותם והתרתם. גם רוח התול יפה ומענג מכריחה את כל הקומידיה מן הקצה אל הקצה. השיחות חיות ומבעיות מאד, הסגנון עשיר ונחמד באמת: אף הרושם האחרון של שפה מתה נמחה מקרבו. מן המפוסים עלה למביוב כיחוד מררי, הוא "השורר בביתו". מררי, הסוחר העשיר, הגביר ואיש המעשה, הוורק, לכאורה, מרה בבני ביתו, ובאמת אשתו אביניל מנהגת אותו, כמו שאומרים, "כחטמו", וכמה אותו אל כל אשר תחפוץ, נאמן לעצמו מתחלתו ועד סופו. זהו יהודי מן הדור הישן, אבל לא מן "הצורכות מררבנן" שלנו, לא מן ה"קצירי ומריעי", כי אם אדם חסון כאלון, שלם בנופו ובדעותיו, ירא, אבל "מעשיותו" קודמת ליראתו, ישר ככל האפשר לסוחר להתנהג במדת היושר, שונא את "החדשים" ואת "החדשות", אוהב את מסתרו בשביל העבודה הברוכה בו, שהיתה לו להכרחיות נמורה, ואוהב אנשים בריאים, מעשיים, תקיפים בדעותיהם, כשאומר לו אסא, כי עליו להגור מעסקים, הוא עונה: "הנך מדבר כבטלן. להגור מעסקים! האשב לכתוב תפלין? האשב ללמוד?". וכשהרופא אומר לו, כי ליהודי כשר שכמותו טוב לדאוג לנשמתו, הוא עונה דברים קצרים וברורים: "נחדל מדברי אולת. סוחר אני מנעורי, ועסקי מסתר נחוצים לי כמים לדגים" (ח"ב, עמ' 90). כשמעיו מעשיה למאן ככתו, הוא מתרגן

כהצפף ועושה את מעשיה, אשר מקורם רומם ונשא אותו למעלה למעלה, לכסיל וגם ולאדם שאינו מן הישוב; ובכל זאת, בבוא יורם הכלוה לשאול על אמונתו של מעשיה, אין מררי מדבר עליו רעות: „כמובן לא כהרתי מיורם את עשרו של מעשיה—הן כסף יש לו באמת—אני לא אשקר גם על שונאי—ומעשיה איננו שונא, רק פרא אדם סתם” (שם, עמ' 138). זהו קו פסיכולוגי דק, שצריך להוקירו מאד. הן ידענו, כיצד התייחסו סופרינו לסוחר אדוק: או לשד משחת היה תחת עמם או—לאחד מן „האבות”. פה אנו רואים את הסוחר היהודי מן הדור הישן ככל גמותו והתאבנות רגשותיו, אבל—אדם הוא ויהודי הוא, עם מעלות אנושיות ויהודיות, שאי אפשר לבלי לכבדן. ביחוד יש להשתומם על שלמות נפשו: הוא אחד מאלה, שאין להם הפץ בפשרות. אין לו הפץ ביהדות המומתקת של האדוקים הותרנים, שהם סבלנים, כביכול, לא מהכרה פנימית. כי אם מחולשה פנימית, ואין לו צורך גם ביהדות המגוהצה והחיצונית של גאוריני, אשר גם הם פשרנים הם ומקבלים עליהם את עול היהדות למחצה, לשליש ולרביע... בשיחה אחת עם ידידיה, מביע מררי את כל רוחו בדברים הקצרים והנמרצים האלה: „עניני הלאומיים אינם ידועים לי היטב, כי אם רק מתוך הפאסקוילים הנשלחים אלי לעתים קרובות. איש סוחר אני, ועסקי מטרידים אותי מאד—אין לי פנאי לעסוק בענינים חדשים כאלה. זאת יודע אני לא רק מתוך הפאסקוילים—כי דעת שלומי אמוני ישראל אינה נוחה מדרכי הלאומיים. ובאמת, האם כסמנדנמים משכילים הבוא תשועת ישראל? הם מלמדים תורה חרשה: עבר—עתיד—היסטוריה לאומיות! אדרבא הנידה נא—הן למדן אתה—הכזאת היא תורת ישראל?— ולמה לנו לגיר את הנאורים ואת האפיקורסים? גרים כאלה קשים לנו כספחת. אין צורך ליהדות בהם. קיום היהדות תלוי באנשים אחרים, כמין אחר לגמרי. והנאורים, האפיקורסים—מוטב לנו שיצאו לגמרי ממחנה ישראל—לא מעוקצם ולא כדובשם!— לעתידותינו יראנ הקב”ה בכבודו ובעצמו—ידיעת עתידות זו אומנתו—ואל נא יתאמרו הלאומיים להיות שותפים להקב”ה” (שם, עמ' 114).

אודה ולא אבוש: טוב לי יהודי אדוק ושלם כזה מהרבה רבנים פשרנים, ההולכים שלובי זרוע עם האפיקורסים. אם מפני שהם מקוים להכבד ככה על פני העם או מפני שהם מביטים על כל הנאורים כעל מנוולים ורואים את העודת האדוקים במשיכת „המנוולים” האלה לבית המדרש... ועוד יותר: טוב לי היהודי ההגון השלם הזה מן היהודי הלאומי המגוהץ ידידיה, אשר נפשו היא הגרנית כהר אולי לא פחות מזו של מררי.

ידידיה היה צריך להיות הגבור האמתי של הספור; אבל באמת היה תחת עמו של מר סביוב למין בריה משונה, המורכבה מכל ההפכים שבעולם—ומאומה אין בה. זהו קנדיט לתורת המשפטים, אשר הציב לו למטרה את „התיירות העולמות העליונים”. הנה כיצד הוא מוציא את הדבר הזה לפעולה: „לתכלית זו (כלומר לתכלית ההתיירות)—אומר הוא לאבא—אני מניש להם (כלומר לבני העולמות העליונים) את הרעיון הלאומי בלבוש הדר, בכגרים עשויים לפי המודה האחרונה. ככל מקום בואי—ואני סבותי בערים רבות לרגלי עסקי—אני משתדל לערוך נשפי חשק בחיצוניות יפה ונעימה, הלוקחת את לב נאוריני המזויפים מכבדי הקליפה ורודפי התענוגים. אני מעמיד חזיונות והמנונה, אשר תוכם רצוף. אהבה ליהדות ואשר מהם נשקף הרעיון הלאומי בכל הדרו ובכל נחיצותו, ואני משתדל להטות לב הבנים והבנות שבעולמות העליונים להשתתף בעריכת הנשפים.— וההשתדלות הזאת אינה עולה לי בעמל כבד, כי כולם מקבלים באהבה וברצון את ההזדמנות

להראות את כשרונותיהם, האמתים או המדומים, בקריאת שירים או כנגון או בכלל כדי להתראות" (ח"א, עמ' 32).

הננו רואים, כי הקנר דם הלאומי שלנו הוא אחד מאלה, המחזיקים בכלל המשובח: "התכלית הטובה מקדשת את האמצעים המנוגים". מה בכך, אם עלמות ריקות, שכל כונתם רק לראות ולהראות, תקבלנה עליהן יהדות כומתקת ומגוהצה "בכלל כדי להתראות"! הלא היהדות התפשט בין כה וכה בעולמות העליונים. ואם היהדות היא תהיה ממש ההפך מן היהדות האמתית, השונאה את החיצוניות והמחפשת את ה"היך", ואם ע"י "התענוגים הבשרים" התפשט לא היהדות, כי אם יזוף היהדות, — אז גם אז מה בכך? אפילו אסא הרופא, זה המשיכיל העברי והאידיאל של לאומי נאור בעיני המחבר, אפילו הוא מהלום, כי התחבולה המשונה הזאת, שבה רוצה ידיריה לעשות נפשות ליהדות, "אולי תועיל. ובכל אופן לא תזיק" (שם, עמ' 32). "לא תזיק"! המעט לנו יהודים חיצוניים, כי בא ידיריה להוסיף עליהם? המעט לנו הלאומיים המזויפים מכל המינים, למן הרבי מטשורטקוב עד ה"ציוניים בלי ציון וכלי יהדות", שהקונגרסים שלנו מלאים ומטולאים מהם, כי קאנדידאט ולאומי יודע עברית בא לעשות ללאומיים כביכול את כל הענבנים ואת כל המתיפות שברחוב היהודים? כי רק בהתיהדותם של מיני בריות כאלה עסוק ידיריה בכל החזיון. והצלחתו היא "בלי עין הרע" גדולה מאד. הוא וכה ליהר בריה נפלאה אחת וכלוב שמה. כלוב זה, סמורנט נצחי וענבן נורא. המונה את "אהבותיו" לתריסרים, הנהו ה"שוטה המושבע" של הקומדיה. כמעט כל פראזה ופראזה הוא מתחיל בקריאת "הה?" וגומר בקריאת "הה?". — בחדודים נרקבים הוא מרבה עד להקיא, ואחרי כל חדוד גם או איילי הוא מוסיף בעצמו: "חדוד יפה—הלא?"

זהו כבר לא מפורסם של שומה, כי אם קאריקאטורה גמורה. ועל התייהדותו, כביכול, של איש כזה שמח ידיריה שמחה רבה! (עין ח"א, עמ' 55). כנראה, הרגיש גם מר טביוב עצמו, כי הפריז על מדת הנלעג, בתארו שומה נורא, קל דעת וריק סח כזה, ולכן מצא לנחוץ לחונן את כלוב בלב טוב ומהור (שם, עמ' 61), אף כי "המהור" הזה אינו מתאים כלל וכלל לדבריו ומעשיו של הסמורנט ההולל הזה. אין זאת, כי אם הפוליטיקוס שבמר טביוב נבר הפעם על הסתכלותו בחיים, ומה שיקרה לכל ההומוריסטים, קרה הפעם גם לו: את הנאמנות להמציאות הקריב על מזבחם של חדודים יפים. ואם אין ראיה לדבר, זכר לדבר: כלוב, אחרי שוחחו עם ידיריה, אומר פעם אחת לנפשו: "הדסה היא, כנראה, כלה שלו, ואולי כלה שלו. זה חדוד יפה, הלא?" (שם, עמ' 38). כלוב אינו יודע אף מלה עברית אחת, ובכן אי אפשר שיחדר חדודים כאלה, המיוסדים רק על צלצולן השוה של שתי המלים העבריות, שיש בהן מעין "לשון נופל על לשון". ועוד גם זאת: האמנם גם בשעה שמדבר כלוב אל נפשו, גם אז הוא מוצא לנכון להוסיף את הפראזה הסטיריאומיפית שלו: "זה חדוד יפה, הלא?"

אבל נשובה נא אל ידיריה. את "מעשי הקפו ונבורתו" ליהר את בני העולמות "העליונים" מעין כלוב ואיזבל כבר ראינו. זהו כל אידיאלו הלאומי. להמון העם נחוץ, לדעתו, רק לחם ולהעולמות העליונים — רק קירקסאות או "תענוגים כשרים". יחוסו להמון העם היא נחמד באמת וראוי לאיש מן העולמות העליונים כמותו: "לא אכחד מכם — אומר הוא לאסא ואביגיל — כי אני בטבעי אסמנים גדול, ולמראה הבערות ומנהגי הפראית

של המין עמנו אתגעש ואתמרמר מאד, אבל יודע אני, כי לא הם אשמים בזה, כי אם עניותם והנאי חייהם הקשים" (עמ' 78). הקרירות האריסטוקרטית אשר בפראות האלה מורגשת למדי. הודה רבה וגדולה לידידה בעד החסד הרב, שהוא עושה עם המוננו, בהתאמצו להקטין את מדה אשמתו. ומה היינו עושים, אם, כרוב אריסטוקרטינו, היה גם הוא מאשים את „מורדי האור" ואת ההמון הפרוע לשמצה בכל התועבות האפשריות? הלא ידידה, כמו שהוא מתואר בקומידייתו של מר טביוב, אינו עולה על כל בני העולמות העליונים הידועים, ואולי עוד נופל הוא מהרבה מהם. אריסטוקרטייתו החיצונית והריקה מתגלה בכל מעשיו, ביחסו להחברה הסובבת אותו, ואפילו לאהבתו „הבוערת". תמיד חלקות בפיו, דברים כנוהצים של אסטנים טרקליני. וחלקות הוא מדבר בפיו אפילו לאנשים, שאינם מכבדים כלל בלבו. במחזה „יא", למשל, הוא מכיר את יורם אבי איזבל בכל מפשרותו, בערותו ושפלות נפשו הפחדנית ומביע את הבוז, שהוא מרגיש להמלכה הזו בדברים, שהוא מדבר לנפשו, לאמור: „אב מן המוכחר לכת ענבניה כאיזבל" (עמ' 45). ותכף במחזה שלאחריו הוא פונה אל יורם זה בדברי חלקות אלה: „ידעתי, כי רוחך נדיבה וכי תשיש להיות לעזר לאחרים; כי על כן פנית אליך ראשונה" (שם, למטה). עוד הפעם „התכלית מקדשת את האמצעים", אבל הפעם לא רק האמצעים מנונים, כי אם גם התכלית אינה מן האידיאליות ביותר ...

רק בדבר אחד מחור ידידה אחרי האמצעים היותר כשרים בדבר אהבתו את הדסה בת מררי. אסטניסותו יראה, פן יאמרו הבריות, כי הוא אוהב את הדסה מפני שהיא כלה עשירה. כמו שרואה הקורא, אין האהבה הזאת לזהמת ביותר: אין בכחה להשכיח אפילו כושת שוא, תוצאת היראה מפני „מה יאמרו הבריות?". — כבושת שוא זו הוא סניע עד לידי-לידי מאון בהדסה: „לא, הדסה היקרה, אביך לא יתנך לאיש, שחכמתו מרובה מסעותיו. וגם אם יאבה אבוש אני —"; וכשעונה לו הדסה דברים נכוחים לאמור: „גם אני מאוכת הבישנים, אבל אינני רואה כל בושה וקלון בזאת. האם מותר לאהוב רק בנות עניים?" — היא עונה לה: „אמרי לי: בעל נאווה — אבל כן אנכי עמדי. ואם לא אשיג את המשרה" — (עמ' 53). הוא אינו נומר את דבריו, אבל הענין מוכן: אם לא ישיג את המשרה, לא יקח את הדסה לאשה, אפילו אם אביה ירצה בזאת, וכל זה אך ורק כפני — „למה יאמרו הבריות!". ... מה קמן ושפל הוא „הגבור" הלאומי הזה בכל גאותו המדומה ובכל מותר נפשו המנוהצה! ...

מר טביוב הרגיש, כנראה, בנבורו, כי נאותו זאת חולשה היא לו, ולכן שם בפי גבורו את דברי ההתנצלות האלה: „אתם קוראים לזאת נאווה ודקדוקי כבוד; אבל עברי לאומי אני, והלאומיות מטלת עלינו לשמור כבודנו מכל משמר, להראות כי רגש הגאון האנושי ער וחי בקרבנו, כי גם התכלית הנכספה מאד לא תקדש בעינינו את התחבולות השפלות — ואף לא את התחבולות המסופקות. כלאומיותי כן אהבתי" (ח'ב, עמ' 110). כאילו אירוגיה מדה בוקעת ועולה מתוך המלים האלה. ידידה, אשר אין רע בעיניו, אם נאורים מזויפים יהיו ללאומיים רק „כדי להתראות", אשר ידבר חלקות באוזני אדם נכזה בעיניו כיוורם, מפני שהוא מצטרך לו, הוא מדבר גבוהה ע"ד התירה הנשגבה המלמדת, כי התכלית אינה מקדשת את האמצעים! וכל זה הוא זוכר דוקא כשהדבר נוגע אל אהבתו, אל זו האהבה, שהיתה צריכה להשכיחו את כל החשבנות

הפעוטה הזאת. ואולם אהבתו היא כל כך קלושה, ער כי, אחרי הראותו למררי את כל „מעשיותו“, המעוררת שחוק ונועל נפש יחרו, ואחרי הדוע לו, יחר עם זה, כי „מדובר“ יבוא לראות את הדסה אהבתו, הוא קורא לנפשו בהתלהבות נלענה: „היש בעולם איש מאושר ואומלל גם יחד, כמוני עתה?!“ (שם, עמ' 100). „האושר“ להיות שותף בעסקיו של מררי עומד, איפוא, בעיניו בשורה אחת עם האסון הנשקף גם לו גם לאהבתו, כי מררי יכריח את הדסה להנשא לאחר ...

אך זאת היא אהבה! אך זהו גבור נאור לאומי, מעשי-אידיאלי! אמנם כן! „כלאומיותו כן אהבתו“ ...

על הדסה היפה, היא גבורת החיון, אין לנו לדבר כלל. זהו צל, אשר כל דבריו (מעשים אין הדסה עושה כלל) עוברים עלינו בלי משים, מבלי עשות עלינו אף רושם כל שהוא. בעיקר הכונתה גם היא מעשית היא סכף רגל ועד ראש, ורק כח לפעולה חסרת-לה. בהודע לה, כי ידריה עוד לא בנה לו בית, היא אומרת לנפשה: „המענה הזה השיב נפשי למנוחתה“ (ח"א, עמ' 31). מה יפה הוא סגנון הרברים האלה כפי עלמה צעירה! ... וכן בחלק ידריה את התפקידים בחזונו הקמן ובהועידו אותה להיות ארושתו „כמובן, בחזיון“, היא אומרת לנפשה: „אולי אין זה חזון שוא“ (שם, עמ' 40). גם זהו סגנון נאה לעלמה צעירה ... האמת נתנה להאמר, כי מעשיותה נופלת מוֹן של ידריה. היא אומרת: „אך מה לי ולתקותיו? הן בת יחידה אני להורים עשירים, וידריה חרוץ וששכיל, ובכסף אבי יכין לשנינו מעמד הגון בחיים“ (שם, עמ' 50). השאלה היא רק, מה היתה אומרת, לולא היתה „בת יחידה להורים עשירים“ ...

שנים מן הגבורים הראשיים בחזיון לא עלו, איפוא, יפה כלל וכלל. פעולתם סאפע וגם דבריהם הם רק פטפומי דברים ולא יותר. הנפש הפועלת האחת בחזיון היא— אסא. הוא מסדר את הכל, מפתה את הכל ועוור לכל. לעצמו אינו עושה מאומה; את הכל הוא עושה בשביל אחרים. אפילו לרמות בשביל אחרים, דרך אגב, אינו נמנע, כמו שראינו למעלה, בהשארו לכרו עם מעשיה. רושם מזור עושה המפוס הזה עלינו. מרגישים אנו, כי זהו המפוס היותר חיובי בחזיון, אבל באותה שעה רואים אנו, כי הוא אינו מפוס הצריך לנו או לגוף החזיון בנפשותיו העיקריות שבשבילן נעשים המעשים ומשתלשלים המקרים, כי אם הוא מפוס הצריך לאחרים, יותר נכון להמחבר, שגבוריו האחרים אינם אנשים חיים ופועלים לעצמם. אסא הוא „הרוד הקין“ שבמחנות הישנים, זה הרוד, אשר לו לעצמו אין עוד צורך בשום דבר, ואולם כמו Deus ex machina הוא מופיע בכל מקום, שיש צורך בו—להמחבר ...

כבר אמרנו, כי מררי עלה למר טביוֹב על הצד היותר טוב. גם אביגיל אשרה מצוירה בקיום מעשים, אבל בהורים ומספיקים. היא אינה „שלמה“ כאישה, ולכן היא יכולה להטות את אישה לחפצה: הוא בעל צד אחד, ככל אדם שלם, והיא רבת צדדים, — חציה משכלת וחציה ארוקה. היא מבינה, כי אין כבוד לאשה להיות רעיהו של סמרטוט, ובכן היא נותנת למררי לרמות, כי הוא „השורר בביתו“, ואולם באמת את הכל עושה היא בחשאי. אשה כזאת הוא מפוס בלתי מצוי ביותר לעת עתה, אבל כבר אמרנו, כי כספרות היפה נכון הוא לא מה שיש, כי אם מה שצריך להיות.

גם יורם ועהליה, בתור מפוסים שליליים, עלו לטביוֹב מאד. הסמרטוט יורם והאריסטוקרטיה המעושה עהליה, החושבת את אישה לעבד נרצע, שלא נברא אלא בשבילה ובשביל בתה, הם הקינמראסט האמתי של מררי ההקיף ברעתו ושל אביגיל

אשתו, הנותנת לאישה להיות „שורר בביתו“. גם מעשיה מתואר כבשרון רב. כמו חי הוא לפנינו בכל אידיאליו התגורנים, בכל שיחותיו ומעשיו. הסופרים הלאומיים והעסקנים הצינזיים עוסקים בציין, כמובן, רק להנאתם, כלומר הם גנבים בפשיטות; הסוחרים הלאומיים — אותם הלא יודע מעשיה: „בלי הנאה וחשבון לא ינקוף איש-מעשה אפילו אצבע קמנה“ (ח"ב, עמ' 123). מעשיה רודף תמיד אחרי „עסקים קטנים, אבל כריאים“. מה שהוא מראה למררי את השורה האחרונה של שמרי האמנה כאשר אך בא הביתה — דבר זה מציין היטב את תכונתו. בקיצור: בשנים שלשה עמודים מתנלם לפנינו מפורס של הגרן מצוי בשוק לכל תכונותיו הנמות. המפורס הזה מוכיח, עד כמה יודע מר מביוב את עולם הסוחרים, ביחוד את צדדיהם הנלעגים של תגרנינו המפורסים.

יש, אפוא, בקומידיתו של מר מביוב גם הרבה מפורס מוצלחים. על פי הפעולה, שהיא פועלת בקריאה, קשה לשפוט, עד כמה תגדל או תקפן פעולתה על הרואים אותה מעל הבמה. ידידיה אומר במקום אחד: „ברבות הימים נוכחתי, כי אינה דומה קריאה לראיה: חיון, אשר לקורא לא יבשר כלל, יוכל למצוא חן גדול בעיני הרואה אותו על הבמה — וכן גם להך. כי בקריאה אנו דורשים „הוך“ נכבד, מאין לשכל וללב; ובקריאה אנחנו דורשים ביחוד רק דבר שהעין נוונה ממנו“ (ח"א, עמ' 35-34), והדבר הזה נכון דוא. אומרים אמור, כי הסטודנט כלוב, העושה על הקורא רושם של קאריקאטורה גפרוה, נהיה על הבמה למפורס מלבב. אחת אנו יכולים לאמר גם ע"פ הקריאה בלבד: בתור קומדיה, שאין מבקשים בה גדולות, עושה „השורר בביתו“ רושם טוב. החדודים שבו הם כמעין המתגבר, ורובם ככולם הם התולים יפים, הממלאים שחוק פינו בעולם הזה. לנו, הקוראים העברים, שכל מה שאנו קוראים ממלא אותנו רק יגון ואנחה או שעמום נורא. לא למותר לקרוא חיון שעשועים סחודר כזה, למען לא נשכח — לשחוק ...

ועל הספרים, אשר ישיבחנו את הרעיונות הפסימיסטיים, הממלאים כעת את לב כל איש צעיר בכלל ואת לבו של יהודי צעיר בפרט. צריך להחשב גם ספר המסע „פרידליוף (מדוע לא פרידליוף?)“ גאנקן ומסעותיו“ מאת שלמה ברמאן. פאולו מנטינאצה קרא למאה הי"ט בשם „דור חלושי העצבים“ ומשיארה לומברוזו ואחריו תלמידו מכס נורדוי חשבו ומצאו, כי דורנו הוא „דור ההתנגות“. ואמנם הצעדים הרבים, שצעדנו אחרונות במשך שלשים השנים האחרונות, מעירים בקרב בני הדור החדש הרגשות לא נעימות. רומה, כאלו האנושיות נלאתה להתקדם, ועיפה, נחלשה ונאשת היא מתחלת לשוב על עקבותיה, אל דורות הכערות וקמנות המוח. דור של קטנים לפנינו. אין ענקים מצעדים את ההמון האנושי קדימה, אין גבורים נלחמים על דעותיהם בכל תוקף ועון, אין כבורי עלילה, אשר יקריבו את כל אשר להם על מזבח אידיאלם הנשא ... כזאת מרגישים אנו כעת כלנו, ועינינו רואות וכלות. איזה יגון מדבא תוקף את כל הדור הצעיר, בקרבו מתעוררים געגועים גדולים אחרי אנשים גדולים, אחרי ענקי הרוח והרצון, אחרי חכמים נלחמים ומתאבקים, אשר לא יחזו מפני כל. היש אנשים כאלה בדורנו? כמעט שהיינו רוצים לענות על השאלה הזאת בשלילה מעציבה. ואולם פתאם מתרומם מתוך עדת הנמלים איש כביר רוח וכשרון, איש אשר כל הפנעים והתלאות והסכנות משחק לו; הוא נלחם עם המכע, מתחרה אתו בלי חת, מסתכן אלף פעמים — ובכל זאת הוא יוצא כמנצח מן המלחמה הנוראה הזאת, מלחמת הארם בן הרעה עם המכע העור, הדומם, הקר כקרח, שאין לפניו לא רחמים ולא חמלה ולא שכל טוב ...

הענק הזה הוא פרי טיוף נאנסן. יש מטיילים ספק בנחיצותם של מסעותיו, יש אומרים, כי המסע אל הציור הצפוני הוא „ספורט” פשוט, כלומר מין שעשועים משונים, אמנם יותר מסוכנים ממרוץ-הסוסים והעליה על האלפים, אבל לא יותר נחוצים מאלה ואולי גם לא יותר מועילים מהם. כן חושבים רבים, ולדעתנו שלא בצדק. מקומות בלתי-נחקרים ראה נאנסן. וחיות ועופות וצמחים, שלא נודעו עד כה, צייר ואסף בכל המקומות האלה, ובכך הביא תועלת להמדע, אשר מגמתו אינה התועלת המעשית בלבד. הידיעה כשהיא לעצמה היא תכלית לעצמה, ואולם, איך שיחשוב אדם על תוצאות-הנסיעה. הגה אי-אפשר לו להכחיש בשום אופן. כי הנסיעה כשהיא לעצמה היא מעשה כביר, שלא נעשתה דוגמתו זה דורות שלמים. לפנינו אנשים, המבלים שנים תמימות במקום שלא דרכה עליו עוד רגל-אנוש; הם חיים על הקרח ונשאים על גבי-הקרח, הם רחוקים מכל ישוב אנושי, מלפניהם ומאחריהם רקים-הקרח הגדול והנורא, כמעט שאינם יודעים לאן הם נוסעים. באלפי-מעצורים ומכשולים הם מתנגשים על כל מדרך-בף-רגל — ורוחם לא נפלה וידיהם לא רפו. זוהי גבורה נפלאה, שלא היתה דוגמתה זה עירן ועידנים. על כל צעד ושעל הם פוגשים כרובים נוראים, ואולם הריגת-דוב הוא בעיניהם ממש כמו ירית-צפור קטנה בעיני ציד חרוץ. המתת הדובים נעשה להם ממש למין שעשועים. לפעמים הם נמצאים ממש בין שני-דובים, והם נאלצים רק הודות לאומץ-רוחם הנפלא. לפעמים נשבר הקרח במרחק איו צעדים מן האניה „פראם”. לפעמים נושא רגב-קרח חלק גדול מרכושם וצירתם — והם עלוים ושמחים על הנס שנעשה להם ואינם מעלים אפילו על לבם, כי לא בכל יום מתרחש גם ... פעמים רבות נבקע הקרח תחת רגלי-נאנסן, ובעמל רב סחבהו ויהאנסן מתוך סי-הקרח הנקפאים; אבל מה בכך? הם עושים את דרכם הלאה. הבטחה הגדולה הזאת, זה האומץ, אשר אין על עפר משלו, זו אהבת-החיים, הממלאה אותם גם בשעה שהם משליכים את תחיים האלה מנגד בעד המדע והמחקר, — כל זה ממלא אותנו אמנה-עמוקה, כי עוד לא אכרה תקת-האנושיות וכי בני-„סוף-המאה” כולם אינם עוד רק קבוץ של ננטים בניף ובנפש.

יחר עץ אהבת-המדע, הגדולה לאין-סוף. אנו רואים בנאנסן איש, אשר לבו ער ורגשותיו מושלים בו. כפעם בפעם הוא מהאר את חמדת-המבט הצפוני בצבעים כה מזהירים וכה נחמדים. עד כי נפשנו תמלא ערן בלתי-מתואר וזהתפעלות שאין לשערנה. קראו נא את ציור שקיעת-החמה על ים-הקרח או את תאור-הופעת-האור הצפוני ותראו. כי האיש המעשי והמדעי הנפלא הוא גם משורר גדול במעמקי-לבו פנימה. וכי נסיעתו אל הציור הצפוני אינה רק תוצאת-השאיפה לחקירות מדעיות יבשות, כי אם גם תוצאת-הקשך הלב אל מקומות לא-נושבים' ששם יש כר נרחב לפנטסיה עשירה ... יקראו נא צעירינו ספרים כמו אלה ואו הגדל במחתם העצמית והרבה אהבתם לחיים בריאים, למלחמה עם המכשולים היותר נוראים. להמדע, שאינו יודע רק את התועלת החברית בלבד, ולהשירה הרוממה, אשר לא תמות לעד, אשר תקר בלב-האדם בכל מקום-בואו. גם בארצות-הקור הנורא וקרח-העולמים, אם רק נפשו לא יבשה, אם רק לבו לא היה לרגב-קרח ...

שפתו של מר שלמה ברמאן היא פשוטה ויפה במאד מאד. הכל ברור והכל מובן בספרו, ציורי-מחזות-המבט מסורים בו בשפה מדויקה, אשר יחד עם זה, היא פשוטה ומובנת, עד כי לא יאבד לנו אף קו נחוץ אחד. מר ברמאן מצא הרבה מלים תלמודיות, שאפשר להשתמש בהן בהוראה מחודשת (למשל, קרה במובן אכספדיצייה), ועל הרוב היטיב עשות. רק לפעמים הוא לוקח מלים תלמודיות. שמקורן יוני או עברי בלתי נכר ומיחס

להן הוראות, שאין להן כל יסוד בלשונו, למשך: „מנוּבָה" (האָפּטייַסמער), „מקיון" (קאָטיקער), „מקפּלם" (פּערריקקענמאַכער). האמנם מפני שבמקרה כאו המלים האלה בתלמוד כבר נעשו לעבריות? האמנם כל מלה יוגית משוכשת מן הספרות המדרשית מעין „מקיון" צריכה להתארוך גם בספרותנו החדשה?

ברגע כתבי את המורים האחרונים יצא ב„ביבליותיקה העברית" הספר „כנור ציון". זהו הספר המאה של הביבליותיקה, והוא מכיל בתוכו את מבחר-השירים הציוניים שהושרו עברית לַן, „על נהרות בבל", ו„נחמו נחמו עמי" עד למשוררי ספרד ועד היום הזה הספר הזה מוכיח לנו, כי כמעט שלא היה אף משורר עברי אחד, אשר בת-שירתו לא היתה מסורה לציון. העם העברי לא שכח את ארצו מעולם ומשוררו—לב-העם— הקרישו לארץ-תקוהו את מבחר שירותיה. פתגם קדמון אומר: „השפתים לוחשות את כל אשר יטלא את הלב", ובראותנו, כי לא היתה אפילו תקופה ישראלית אחת, שבה לא נתחברו שירים ציוניים, או נרגיש, כי רעיון-התחיה היה תמיד לא רק משאה-נפש רוממה של העם העברי, כי אם גם חלק אורגני מנפשו. הכל יודעים, כי הרעיון הציוני מקורו בלב וברגש יותר מאשר במוח ובשכל, ואולם הודות לזאת דוקא הוא כה חזק וכה מושרש במעמקי-הנפש. גאם רוצים אנו לעשותו גם לחלק אורגני מנפשם של בנינו, הדור הבא אחרינו, או אין תחבולה יותר טובה כחת בידיהם את „כנור-ציון". כי רק שירים מל היב-הרגש מכים שורש בלב-הילד והנער, עד אשר גם כי יזקין לא יסור הרעיון הגדול מלבו. זה ערכו הרב של „כנור-ציון": הוא יעורר בלבבות לא רק אתה רעיון הציוני, כי אם גם את הרגש הציוני, ומה שיש ברגש, זה יהיה אחרי-כן גם בשכל.

בחירת השירים לא תמיד עלתה יפה, לדעתנו. אפשר היה למצוא בשירי-ש אבן-גבירול חרוזים ציוניים יותר יפים טאלה המובאים ב„כנור-ציון". וכן, למשל, משירי-ביאליק אפשר היה להביא, יחד עם „ברכת-עם", לא את „אל הצפור", שהוא שיר פריסימי בי מאד והסר-נָן טיודר, אשר המשורר-המתחיל נרגש בו עוד למדי, כי אם את „משה מת יהושע מכנים"— שיר, שבו התגלם כשרונו של ביאליק בכל עאנו ובכל מקוריותו. אבל— בחירת שירים תלויה במעם ואין דנים על דבר שבמעם. נוסף פה רק זאת, כי „כנור ציון" נדפס על ניר טוב ובדפוס מהודר, כראוי לקובץ שירים לאומיים, ויש לו גם שעך מצויר יפה. יש תקוה, כי ספר כזה ימצא בידי כל נער וכל צעיר מישראל.

כדי שתהיה סקירת הביקורת שלמה, הגני מוצא לנחוק להזכיר גם את שני הספורים, שיצאו במחלקת „ספרי עם" של „הושיה" בשנת תר"ס. שניהם מהוגרמים. האחד הוא „יוסף הנשיא" של וילדנראדט בתרגומו של פסח קפלן והשני הוא „שירים בפרוזה" של טורגניוב בתרגומו של א. סגל. שני הפכים גדולים מאלה גם בהכנס גם בסגנונם כמעט אי-אפשר למצוא. ספורו של וילדנראדט הוא מן הבינונים, וכבר חוינו את דעתנו, כי אין כדאי לתרגם עברית ספורים בינוניים, בשעה שספורים קלאסיים נפלאים עודם כחכים לתורגמן עברי. הרבר הטוב האחד, שהיה אפשר למצוא בספור אשר כזה— קורותיו המלבבות של אדם מצוין כהרוכס מנכסום— גם הוא אינו, כי קורותיו ותכונות נפשו של יוסף הנשיא, המובלמות בספור הזה, אינן היסטוריות כלל, וגם פסיכולוגיה עמוקה אין בכל מהלך הספור. אחרי שכבר נדפס ב„הצפירה", לא היה כדאי להדפיסו שנית בשום אופן. ביחוד לא היתה „הושיה" צריכה לעשות זאת, כי סגנון התרגום הוא מליצי מאד. הוא אולי טוב מסגנונם של שאר הספורים מכית הכדרש הישן, אבל בהוצאת „הושיה" לא יכרנו מקומו.

ממש ההפך מן התרגום הזה הוא תרגומו של מר סגל. על ערכם של ה"שירים בפרוזה" במקורם הרוסי הלא אין להרבות דברים. אלה הם מחזות של פנינים יקרות, אשר קשה להעריך את כל ערכן הרב. רעיונות עמוקים עם שירה רוממה מתלכדים ומשתרנים בהם והיו לפילוסופיה שירונית, אשר אין בכל הספרות העולמית דוגמתה. מאה פעמים אנו יכולים לקרוא ותמיד יהיו כחדשים בעינינו, המיד יניעו מיתר חדש בלבנו. שירות פרוזאיות מעין "שיחה", "על טרוב הרקיון", "מה יפה השושנים ומה רעננו", "לתליה!" וכדומה, לא יתישנו לעולם. גההרנום המדויק והעשיר במלים וניבים נאה להתוכן הקוסם. זהו סגנון, אשר קשה למצוא דוגמתו לעושר ודיוק וגמישות (ביעג-זאמקייט) כאחד. הגה דוגמה קטנה: "רסמה שלמה. הים השתרע סביב כמפה פרושה, אשר לה צבע שפרת. למראית עין היה לא גדול. עליו שכב (צ"ל שכף) ענן כבד, אשר העיר אף את קצות התרנים ויעור וילאה את העינים בערפלו הרך. השמש היה תלוי כעין בהרת ארמדת כהה בתוך הערפל היה: ולפנות ערב התלקח כולו באש טורה ויתאדם חרש.

"קמישות ארוכות וישרות, דומות לקמישות של איג משי, ירדו במרוצה זו אחר זו מעל ראש האניה; הן התרחבו, התקפלו והתרחבו, ולבסוף החלקו ותתנועענה, ותעלמנה. קצף המים הנגרש התאבק מתחת לגלגלים, אשר רעשו בקול אחד בלתי משתנה. ובהלבינו כחלב ובגעשו מעט נפוץ על פני השבלות העקלקלות, ושם השתפך ויעלם גם הוא ויבלע בתוך הערפל" (עמ' 15).

אפילו איש, שקרא את מורגניוב במקורו, יקרא בעונג את תרגומו העברי של מר סגל מפני סגנונו זה, שאין רבים כמוהו בספרותנו. ספר בזה, המעורר את הרגש ואת המחשבה בנת אחת, נחוץ ביותר לקורא העברי, אשר יקבלו באהבה וברצון מדי "תושיה".

כמדומני, אין לי שום צורך להמעים, כי במשך שנת תר"ם הרבתה "תושיה" להעשיר את ספרותנו היפה בספרים מצוינים. היא הלכה בשנה האחרונה לפנים ולא לאחור: הספרים, שיצאו בשנת הרנ"ט, נופלים הרבה מאלה, שיצאו בשנת תר"ס, אם כי גדולות ונצורות לא נבראו גם בשנה הזאת. אל נא נשכח, כי חלק הספרות היפה היה תמיד היותר עני בספרותנו. כעת היה ב"ביבליוטיקה העברית" להחלק היותר עשיר שבה. אם הלך ה"ביבליוטיקה" הלך והתקדם גם בימים הבאים—וזה אפשר רק אם הקוראים העברים יבירו את מעבדיה—או אין ספק, כי ספרותנו היפה הלך הלך והתקרב אל אותה המציגה, שעליה עומדת כל ספרות חיה ומתפתחת.

ה.

הננו עוברים אך חקק הכפרות היפה. שיצא בשנת תר"ס ע"י חפרת "אחיאסף". החברה החשובה הזאת, אשר נוכרה לא לשם עסק ואשר בה טשהתפים טובי בני עמנו אהבי לשוננו וספרותנו בכל לבם, השקיעה את עצמה רק בהוצאת ספרי מדע והוצאות תקופיות: "השלוח", "דער יוד", "לוח-אחיאסף ועוד. ספורים בחוברות מיוחדות כמעט שלא הוציאה כלל בשנה האחרונה. הספור האחד מטין זה, שהוציאה בשנת תר"ס, היא "חליפות המורות" לזכר א"ש פרידברג. זהו הספר האחרון מן הזכרונות לבית

רוד", ובו מתוארים תקופה הרסבם"נית ודורו של נפוליון הראשון. על הספור ההיסטורי הזה העיר אחד המבקרים בצדק, כי הכל יש בו: ידיעות היסטוריות נכבדות; קורות חייהם של אנשים היסטוריים, תאור מקומות היסטוריים, אך דבר קמן אחד חסר בו: הספור עצמו. ואמנם אין זה ספור כלל. התמונה המרכזית, ענסי היים כותב המנילה האחרונה, הוא אדם בינוני במלא סוכן המלה ואינו ראוי להיות נכור של ספור ומכל שכן תמונה מרכזית בספור היסטורי. הוא אינו משיג את גודל זמנו ואת ערך המקרים הכבדים, המתרחשים בימיו ולעיניו, וגם רב עליליה אינו. החלק הרומנטי שבספור הוא פרימיטיבי מאד. אין בו אף קו מקורי אחד. אף סיפן של ידיעת נפש האדם בכל מעמקיה ומסתריה. הנסים והנפלאות, הנעשים לצביה ובחשא בשוכם לתחיה והמתבארים בהמשך הספור ע"י סבות מבעיות, יכולים רק לעורר בה-צחוק קלה על שפתי הקורא; ואותה יעוררו גם מחוות האהבה השונים אשר בספור. כאחת: "החבור חליפות ותמורות" יכול להביא תועלת לכל קורא, ביחוד לבני הנעורים, שבשבילם נועד, בעזרו לזכור את המאורעות הכבירים ורבי התוצאות, שאירעו לישראל ולעולם כולו בסוף המאה ה"ח וכראשית המאה ה"ט. ואולם אין זה ספור כלל, כלומר אין זה יצירה פיוטית, שתוכל להחשב על סוג הספרות היפה.

שאר הספורים, שיצאו בהוצאות "אחיאסף", הם ציורים קטנים מפורים ומפורדים ב"השלוח" ו"לוח-אחיאסף". מפני שהם קטנים ולא באו בקובץ מיוחד, אדבר עליהם רק בקצרה.

בשנה האחרונה של "השלוח" נרפסו בו ספורים רבים, העולים הרבה אפילו על אלה, שיצאו בהוצאת "תושיה". נזכיר נא רק את ספורו של המנוח פייאָר ברנ "לאָן ז" ואת ספורו של משוררנו הנעלה ח"נ ביאליק. הנקוב בשם "אריה בעל-גוף". הספור האחרון הוא באמת אחד מאלה הספורים, אשר צאתם משאירה רושם קים בספרות היפה, ואשר היו יכולים להיות לכבוד לכל ספרות אירופית; מה שלא נתבקר עד כה—זוהי תעודת העניות לספרותנו הבקרתית ולכל אלה, המתאמצים להשכיח את מציאותו של "השלוח" לנמרה... לצערי הרב, אי-אפשר לי לדבר הפעם על שני הספורים האלה, יען כי נרפסו באותן החוברות של "השלוח", אשר יצאו עוד בשנת תרנ"ט. בשנת תר"ם יצאו "מהשלוח", בסבת מסעו של "אחד העם" לא"י ומחלתו אחרי שובו משם, רק שלש חוברות, אשר שהים מהן נערכו ע"י הדו"ר ברנפלד. שלשה ספורים באו בשלש החוברות האלה. האחד מהם, "ביום-הזכרון" של מרא"ז רבינו ביץ, מתאר את מציאותו של יהודי כפרי אחד, שנשאר יחידי בכפר נוצרי אחרי אשר שאר היהודים נורשו משם. לקחת מלמד לבניו בלבד לא היה בכחו, ובכך גדלו בניו בין בני האכרים וילמדו אל מעשיהם עד כי לבסוף יצאו מכלל ישראל. ואשתו מתה במנפה ויקברוה כחוף לגדר, בקרבה בית הקברות אשר לנוצרים. הוא נשאר גלמוד, את כספו אבד וגם את נשמתו אבד: בנו לא יאמר "קדיש" על קברו ואשתו הצנועה לא באה לקבר ישראל... וכל זה באתו "באשמתו", על שלא רצה לצאת מן הכפר ולאבד את לחמו הצר בידים... הספור מלא מראגניות איומה וקצרו זהו יתרונו.

הציור השני הוא "זכרונות תונה" (מחיי אשה עבריה) לכר.י. ברשדסקי. גם פה מתוארים יהודים כפריים. אביה של חיה דינה היה מוחץ כפרי, אבל ארם יודע תורה, ולכן בקש ומצא "עלוי" בתור חתן לבתו. העלוי הזה היה לתוכר פרות ככפר, ובהתודעו אל ה"פריץ", אדון הפרות והכפר, "נתפקר" עד מרה. הוא השתלם בידיעות

היצוניות ואשתו נשארה על עמדה, כלומר נשארה כפרית ישרה, אבל פשוטה כבו שהיתה. לאט לאט היה העלוי לסוחר גדול ולרגלי מסחרו היה מבקר את הערים הגדולות, ביחוד את עיר הפלך, ויהרגל לחיי כרכים ויתרחק עוד יותר מאשתו הכפרית. ולעומת זאת התקרב אל הגבירה הזכרית אסתר ברמן, שגרה בעיר הפלך ולימי הקיץ באה אל הכפר, מקום מגורי חיה דינה, כדי לשאוף רוח צח. עם הקרתנית הזאת היה העלוי בעבר מבלה שעות רבות בשיחות מלבבות, כי אתה היה יכול לשייחח על ענינים שונים, שהיו מוזרים לאשתו הפשוטה מעיקרם. חיה דינה מתחילה לקנא את אישה, אם כי היא בעצמה בוששה לחשוך את אישה הכשר. הקנאה הזאת מביאתה לירי החפץ לעזוב את הכפר ולהתישב בעיר הפלך, ששם תמצא תמיד בקרבת אישה ולא יבלה עוד את כל ימיו בחברת אסתר ברמן. בהתישבה בעיר חדלו מצוקות קנאתה זאת, בדאותה, כי אישה של אסתר אינו כקפיד על יחס אשתו אל איש זר וכי, בכלל, שונה השקפת בני הכרך על יחסם של המינים זה לזה מהשקפת בני הכפר. ואולם יסורים חדשים נפלו בגורלה. היא לא יכלה בשום אופן להסתגל לחייהם של יושבי כרכים. מה שנחשב בעיניהם למנהג יפה נראה בעיניה כפריצות וקלות ראש. ובניה, שקבלו חנוך קרתני, חדלו, להפך, מהבין את אמם. היא נחשבה בעיניהם לכפרית גסה, ולכן פנו לעצה ולעזרה בכל מחשבותיהם ומעשיהם אל בת הכרך אסתר ברמן, רעותו של אביהם. ובכן גולה האשה הזאת, למרות חפצה, מחיה דינה את ילדיה, אחרי אשר מקודם גולה ממנה בלי ששים את אישה... נקל להבין את נגעי לבבה של אשה פשוטה וישרה כזאת, אשר מלבד אישה וילדיה אין לה בחייה כלום. — לבה מלא אהבה על כל גדותיו ואין לה על מי לשפוך את האהבה הזאת... אך אל צרותיה אלה נספחה עוד צרה אחת גדולה: מיום שיצאו, היא ואישה, מן הכפר כמעט רק הודות לחפצה להיות בקרבת אישה תמיד, הלכו העסקים הלוך ורע. כדי לסמא את העינים, צריך היה לפזר כסף כאפר ולהתראות כגביר". גם את הזעתועים האלה לא סבל מוחה הפשוט של חיה דינה, ואת אי הבנתה זאת לא יכול אישה לסלוח לה. לאט לאט הלך כיצבם החמרי הלוך ורע, עסקיהם לוקהו מהם, את כל אשר הצילו מן הנושים מכרו והעבימו, והאיש הבריא לא יכול לנשוא את מפתהו הגדולה ויפול למשכב, אשר אולי לא ירד עוד ממנה, בשעה שהאשה החלשה היתה הפעם מוצקה ככרזל, והיא עוכדת על יד כמתו של החולה האנוש וזוכרת—"זכרונות תונה".

זהו תכנו של הציור הנחמד. כל קו וקו שבו הוא דק ונכון. כל הכונה נפשית, אפילו של המפוסים הנזכרים בו רק כלאחר יד, מיוסדת על הסתכלות עמוקה בנפש האדם. הכל טבעי ופשוט, ובכל זאת מה מעציב ומה עמוק! מפוס של ארס מספמפות מתוך עמו של המספר כדי נגעו בפצעים האנושים והנושנים של האשה הכפרית. של האשה הכפרית! לא עוד של בחורי ישיבה ומלמדים ואברכי משי ויהודים טובים ורעים וקבצנים מכל המינים, כנהוג בספרותנו המתקראת יפה. מר ברשדסקי מוצא מפוסים יותר מלבבים, אשר ידי הכל עדין לא משמשו בהם, והוא מוצא גם בנפשות היותר פשוטות ים של שירה אנושית מהורה ושל יסורים אנושיים צבועים בצבעיה יהודית מיוחדת. ומה נכונים, מה מדויקים, מה ריאליים הם תאוריו חציצוניים (הסקריפטביים)! הנה, לדוגמה, תאור פנת החדר, שבה נמצאה מפת החולה: "בפנת החדר מטה וכמאות אחרים. במרחק קמן מן המטה שלחן עגול ועליו ערוכים בלי סדר: אבקות רפואה בקופסות ומעטפות של ניר, צנצנות מכורכות בפתקאות בית המרקחת, כף כסף,

אשר בקובעתה כתב יום מסם רפואה שנקרש, כום אחת מלאה חלב עד החצי ומכוסה כמעל בפסת ניר לכן, וזו שניה מלאה חמים, קליפות הפיחי זהב, חצי ליטון, סנין, אשר על להבו נר יום כחמים חומים כהים, פעולה מיץ הליטון שחתכוהו בו ושעון קטן העשוי להטמן בצלחת פתוח. בתוך כל אלה שומה מזורת נפט דולקת, אשר עברה האחד מסוכך בגליון ניר כפול ואורה נופל רק על הקיר מעברה השני, ששם ממעל לגב ספה רפודה ובלה תלויות פוטוגראפיות אחדות ובהוכן — המונה רבועה: "קבוצת משפחה" ("השלוח", כרך ו', חוב' ליה, עמ' 405).

תאורים כאלה יכולים לצאת רק בתחת יד מאומנת מאד והם מרשים לנו לקוות הרבה מכשרון עצום ורענן כאותו של מר ברשדסקי.

הציור השלישי, "הציץ ונפגע" של מר ח"ד הורוויץ, עוסק גם הוא בתוכן חדש, שלא דשו בו עוד סופרינו כלל. עלם כורך ספרים מתרגל לקרוא את הספרים שהוא כורך, וספוריו של אחד מספרי הגטו לוקחים את כל לבו. כבן עיר קטנה הוא מעריץ את הסופר הגדול בעיניו על שידע לכוון בספוריו אל המפוזים הנראים בעירו של הכורך על כל צעד ושעל, וכבעל דמיון עז הוא מחלק למספרו החביב את כל המעלות המוכות האפשריות ביד רחבה ונדיבה. גם טל שמים, גם משמני ארץ לא אצל ממנו. המקום, שבו מתאר מר ח"ד הורוויץ את דמיונותיו של הכורך, הרואה בחזון את ספרו החביב לו מוקף כל יקר וסגולה, נחמד הוא באמת. ובמקרה בא הכורך התמים לירי — התרוננות איזמה. בדרבו לאמריקה, הוא עובר דרך עיר מגוריו של המספר ומבקרהו בכיתו. כמובן, הוא רואה את המציאות והנה היא שונה לגמרה מדמיונותיו המזהירים. מר הורוויץ השכיל להראות, כי הכורך, למרות קראו בספורי המספר מאה פעמים ואחת ודרשו כמה דרשות על כל קוץ וקוץ שבהם, לא הבין את רוחו הפנימית ואת כונתו האמתית של המספר. הכורך מהפלא על מספרו בן האלים, כי הוא שם לב לגורלי ומקרי חייו של שפחות וכוכבות, כי הוא מוכיח אותו, את הכורך, על שלא הלך מעולם לשוח בערים ולראות בהדר המבצע במקום קריאתו בספרים. רעיונות כאלה בודאן נמצאו גם בספוריו של המספר; אבל העלם הכורך, העלם היהודי, השקוע רק בלמוד ודרשה ודקדוקים דקים, לא שם אליהם את לבו, כי הן גם בקריאה אנו מתבוננים רק לאותם הדברים, שחיו בהרשנהו גם מקודם והודות להקריאה הגיעו גם לידי הכרתנו המרודה. מה שאין בקרבנו פנימה בתור שפיר מתרקם, את זאת לא נמצא גם בספרים. אמנם אנו מצאים בספרים הרבה דברים שונים מכל מה שהרגשנו מעולם, אבל, אם זרים הם לפנימיות נפשנו, לאותה השאיפה הכהה, שהיא רק היא הוכל להחשב להכוכב הכאיר לנו על דרכנו והמושך אותנו המיד אליו מבלי אשר נשיגהו, או לא יכנסו אל לבנו פנימה למרות כל האותיות המתות והחיות שבעולם.

משפט קדום החפשמט בין קוראינו, כי ב"השלוח" לא יושם לב להספרות היפה. עוברת נאמנות מוכיחות ממש את ההפך. איפה נדפסו כמעט כל ספוריו של פייאָרבערג. איפה הופיעו "בעמק הבכא", "אריה בעל-גוף", שירי ביאליק וכדומה, אם לא ב"השלוח"? בשלש החוברות שבקרבנו, מצאנו גם את ציוריהם של המספרים החדשים שבחדשים. זה כבר הגיעה העת לקוראינו לדעת, כי "השלוח" הוא האורגן העברי היחיד, שאינו מתיירא מפני "למה יאמרו הקוראים?" ... וירחון אשר כזה, כמדומני, היה ראוי לתמיכה מצד דקוראים והסופרים, ביחוד מצד צעירינו הישרים, במדה יותר מרובה ממה שהיה הדבר נוהג עד כה ...

הנני עובר אל הספורים אשר ב"לוח-אחיאסף" לשנת תר"ס.

הראשון מהם הוא "האנוס" וציור מחיי בני ישראל היושבים בארץ רומניה) למר חושי הארץ. בציור המעורר לבבות הזה מתוארים חיי אחד האנוסים של המאה ה"ט. גוסמאוו זונענשמיין התאזרח כבר בבוקארעשט ויביא במסחרו תועלת רבה לעירו ולארצו, ופתאם מגרשים אותו. אנה ילך, אנה יפנה? כסף לא צבר לעת רעה, אשר לא פלל כי תבוא, עסקים בחו"ל לא ימצא כי על כל עסק מתנפלים עשרים מגורשים, ובעבודה פשימה לא הורגל. רק מוצא אחד יש לפניו — להיות לפרוטסטנטי למראית עין. אלף פעמים הוא מתחרט על מרכתו האנוסה, אבל מה יעשה? — מתחלה הוא חולם עוד, כי יצבור כסף ויעזוב את הארץ, אבל אחרי כן הוא מהרגל במצבו החדש — ונשאר "אנוס" אמתי: פעמים בשנה נמצאהו בבית חפלה פרוטסטנטי ואחת בשנה בבית חפלה עברי. רק מקרה אחד נורא מזכירו את מצבו הכוזב. אחד מילדיו מת ואי אפשר להביאו לקבר ישראל. המקרה הזה מדכאהו, מחליאָהו, מביאהו כמעט לידי שגעון. לבסוף הוא מחלים לעזוב את הארץ בלי אחור — והפעם בודאי ימלא אחרי החלטהו.

הספור כולו, אף כי אין בו פסיכולוגיה עמוקה, עושה רושם חזק. המקום, שבו מתוארות גסיסת הילד והרגשותיו של האב האומלל באותה שעה (עמ' 159), וכן גם החלום על השבר הספל היקר שראה זונשמיין אחרי הקבר הילד בקבורת הפרוטסטנטים (עמוד 162), הם גם יפים וציוריים למדי. רק סגנונו המליצי של מר חושי הארץ דורש תקון במקומות שונים.

באת מר א"ז רבינוביץ, עידיה בימים האחרונים להמכרף היותר פורה כספרותנו בא לוח ציור בשם "בין איש לאשתו" (עמ' 176—164). גם פה מתואר יהודי יושב חוץ להחום, במאסקווא. זהו ספק מלמד ספק טורה, אך נבל ונוכל ודאי. בקיום רבים ונכונים מהאר מר א"ז רבינוביץ את ה"מושלם" הזה, אשר אנשי הצבא הניקולאיובים שבמאסקווא נותנים כבוד לשמו. הכינות נפשו השחורה של "הארון" זונין מובלשות למדי, אולי גם יותר מדי. כי, לצערנו, שב מר א"ז בספורו זה אל מנהגו הישן — לא רק לצייר, כי אם גם להטיף טוסר, להתמרמר. מן הכלל: "יצור, ציר, ורום", אין למספרנו זה, כנראה, שום מושג. בתארו את אהבת הבטלה של זונין, הוא מוצא לנחוצו להוסיף: "ומוכן מאליו, כי בזמן שהיה יושב בטל לא הרבה להרע" (עמ' 169). כמדומני, כי את ה"מוסר" הזה היו הקוראים עצמם יכולים להוציא מכל מה שכתב המספר על זונין. כשבאה אשתו של זונין, אשר גרה עם ילדיה הרבים בעיר קמנה והמצא פרנסתה הרלה מסחיבת שקים עד כי כשלא כחלה והחלה, אל אישה למאסקווא, מוצא מספרנו לנחוצו להעיר: "מה מאד היה [זונין] שמח, לוא הובילה בין אסירי המלך להשיבה הביתה אל עירה ואל כולדתה. אך מה יעשה? הוא לא הגיע עוד למדרגה כזו, שבעצמו ילך וילשין עליה לפני השומר" (עמ' 171). כפי שהקורא רואה, אין מר א"ז מסהפק בתאור תכונתו המשחחה של זונין; הוא עוד מטעים ומדגיש זאת בדברי רוגז עד כדי לעורר זעזוע... אבל נשובה נא אל הכפור. ביאת אשתו למאסקווא, כמובן, לא היתה יכולה להיות לרצון לפני זונין. אשתו הפרובינציאלית עם מושגיה הצרים היתה לו כמחאה חיה נגד פריצותו ודרכי חייו המופקרים. היא לא יכלה לראות בחללו את כל הקדוש לה, ובמסתרים אכלה עליה נפשה. ובכל זאת סבלה בדומיה את הכל, כי בעירה הקמנה באו לה מים עד נפש, אחרי כי זונין לא היה שולח לה ולילדיו מאומה. זונין רוצה מאד להפטר מ"צרתו" ולחיות חיי דרוור בקדם ועד כהרה מוצאים רעיו תחבולה טובה, אשר תוביל אל המטרה בלי החטיא

כליל שבת לא בא זונין הביתה, לא קר"ז ולא אכל את סעודה הערב. האשה העלוכה נשארה לבדה בבית, ונקל להבין את מצוקות נפשה הנראות. שבת בלי קדוש, בלי מעודה! הנרות כבר כבו ואישה עדין לא בא. היא שוכבת במטתה גלמידה באפלה ורועדת מפחד... ופתאם, אחרי חצות לילה, נכנס הארון זונין עם רעיו, מדליק נר ומכבהו, ועל יין נסך הוא עושה בראש מגולה "קידוש לפורים" בנוסח הידוע, המלא תוללות ונבול פה. בדבר הזה גרש זונין את הסאה. אשתו בורחה ממאסקווא עיד כמוצאי שבת, וזונין — זונין מרגיש מעין חרטה ובושה, אבל יש תקוה, כי החרטה הזאת לא תאריך ימים והארון זונין ישוב להיות — הארון זונין כשהיה ...

אם לא הפריזו כר א"ו רבינוביץ על מדת אכזריותו של זונין? יש נבלים ופרוצים בין מורינו חצי המשכילים למדי. אם לא יותר נכון היה, לוא נסעה האשה התמימה ממאסקווא מבלתי יכולת לשאת את דרכי חייו הרגילים של אישה בעיר "ג'וית" במאסקווא, מבלי אשר יצטרך זונין לתחבולה "ראדיקאלית" כזאת? הספור היה רק מרויח בעמקו ויפיו, לולא היה בו צורך בתחבולות ראדיקאליות. האשה היתה מביאה או קרוב יותר גדול יותר רצוני על מנחת דעותיה והרגליה. ואולם אין לנו רשות לצוות על המספר; "כך וכך כתוב!" — דיין, כי אפשר הדבר, שאיש כזונין יאחו בתחבולה אכזרית כזאת. לצערנו הגדול, לקוח הציור "בין איש לאשתו" כולו מעולם המציאות העברית הנוראה ...

נפסח על הספור חצי ההיסטורי "למנצח בנגינות" לזכר י. וואהל, שבקיקרו הוא לקוח מכתבי פרוג ושפתו הרגשנית והמליצית מחשיכה את הניצוץ האחרון של ציוריות. שעור נשאר בו מבשרו של פרוג, ונעבור אל הספור "בין חשוכים" של זונג. הספור הארוך הזה (הוא משתרע על עשרים וחמשה עמודים לא קמנים) מתאמן לתאר את פעולתה של ההנועה הציונית על בני הערים הקטנות. מצד אחד היא מחיה את לב הנרכאים הישרים והתמימים אשר בערים הקטנות, ומצד השני היא נוהגת מקום לקנאים לעורר מחלוקת וקטמות נוראות. ובאמצע בין שתי המפלגות האלה עומד ההמון הפשוט ומאמין, כי הירצל קונה כבר בכספו של הבאנק הלאומי שדות וכרמים בארץ ישראל ומחלק אותם לכל משלמי השקל... כל זה נכון מאד, אבל הלא כספור אין די ברעיון, שאפשר להביעו גם במאמר פובליציסטי. נחוצה עוד התגשמות ציורית של הרעיון, ולזאת אין זכר כספורו של זונג. המפוטם ישנים, הצעה המקרים נושנה והשפה המליצית של זונג וזונג גם היא כבר התישנה למדי. אין זכר לאיזה מפורסם מקורי, לאיזה נתוח פסיכולוגי דק. הכל כתוב ברוח ה"שאבלונה" הישנה של שנות השמונים, ולולא המקרים החדשים, כי אז היינו חושבים, שהספור הזה נכתב לפני עשרים שנה ...

עוד גרוע הרבה מן הספור הזה הוא הציור הבא אחריו בשם "שתי מרדיות" מאת זונג. צני אלוטין. כמעט לא יאמן, כי ספור כזה יכול להרפס ב"לוח אחיאסף". מעשה בסוען יהודי רחוק מעמנו ומבקש את קרבת בני הנכר, שחלה ויבזבז את כל כספו על רופאים ורפואות. ואולם מחלתו לא רפתה והרופאים צוו עליו לנסוע למיראן. אז הוא פונה אל מכיריו מבני עם הארץ. כי ימהרו לעזרתו, אך הם "פנו לו עורף וירחודו באמתלאות שונות" (כך כתיב בעמ' 229; ואולם בעמ' 226 כתוב, כי "עורכי הדין בבית המשפט מעם הארץ וכו'" אמנם חשו לעזרתו וישחדו איש איש מכספו וכו'...). בצד לו חשו אחיו בני עמנו, אשר בו להם תמיד, לעזרתו (בנראה, מהכרת תודה על אשר בז להם...). ועל כן — התרגש המוען הזה ויקרא "בכל הום לבו" לאמר: "בן אנכי לעמי, עצם מעצמי ובשר מבשרו וכו' וכו', עד תום כל הפראזות החבוטות. וזה המרדיות" האחת, אשר על ידה וכוט

לנוען דורש דרשות ישנות ומישנות גם מחוץ לבית המשפט... אבל עוד מדרות אחת היתה נחוצה למר אלוטין, בקש ומצא. בנו של המוען, וולודיה, היה גם הוא כאביו לפני „תשובתו“. הוא התרועע עם הנוצרים ויבו להיהודים. ופתאם בא גם בלבו „שנוי רוחני“ מסכה אידיאלית מאד. במות אביו בעל התשובה מצאו יושבי העיר (היודעים לנו כבר בהכרת תודה) לנחון לעשות אזכרה לנשמת המת, „הדגול מרבכה“. רב העדה דרש דרשה ארוכה ויספר בשבח המוען המת. „או נע פתאם לב וולודיה“—גם הוא שב בתשובה שלמה לעמו. זוהי ה„מדרות“ השניה, שהמציא מר אלוטין. מדוע נחשבת דרשת רב העדה, המספרת בשבחיו של אביו וולודיה, למדרות להבין הזה — זאת בודאי יודע מר אלוטין. בודאי הוא יודע, כי לפעמים דרשתו של רב העדה היא מדרות ממש, ואני יכול רק להוסיף על זאת, כי לו קבל מר אלוטין עצמו שתי מדרויות או יותר, אז אולי לא היה כותב ספורים בעלי מנמות „אידיאליות“ כאלה.

מר א"ש פרידברג נתן ב„לוח“ צרור מכתבים, שבהם מהגלגלת לפנינו מראגידיה איומה ונוראה, אשר מצאה לה מקום במשפחה אחת מישראל. אחרי כי אין זאת יצירה פיוטית, כי אם מעשה שהיה, שוב אין הדבר נכנס לגבול סקירתנו. נעיר רק זאת, כי ה„מעשה שהיה“ הזה, כמו שהוא מתגלה לנו במכתבים פרטיים, בלי כל פרושים ובאורים, מחריד את הלב ומדכא את הנפש יותר מהרבה ספורים בדוים, אשר צבעיהם הוכחו ביותר ברצון מחבריהם.

מר א. לודיפול, הידוע לקוראינו בתור פובליציסט בעל כשרון, נסה הפעם את כחו בציור קטן, הנקוב בשם „חלום“ (מוכרונות הילדות). הציור אינו רע והוא מעיד על ניצוץ של כשרון בעללעטריסטי. ספורי בדים וזכרונות אמהיים מתבוללים בו ומהלכדים להרמוניה נעימה. לפעמים נרגשת ב„חלום“ הזה קצת סימבוליות מבלי אשר הסימבוליות הזאת תזיק לבהירותו של הציור כמו שהוא, לפי פשוטו. הילד, התועה כליל חורף אפל וקר, נצל מכל המכשולים והמזיקים הודות לקריאת „שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד“. כל מחשבותיו שקועות בתינוק שנשבה בין הגוים — האם לא ישראל הוא התינוק הזה? „וי לשכינתה בגלות! אבל „שמע ישראל היא תחבולה טובה גם נגד הגלות, גם נגד המזיקים. הסגנון יפה גם הוא והמחזות החיצונים מתוארים בקיים דקים ומעטים, מבלי הפריז על מרת הצבעים הדרושה.

נשארה לנו עוד רק הרשימה הקמנה. מצוה של מר דוד פרישמן. הרשימה הזאת היא הטובה בכל ספורי ה„לוח“ ולא רבים כמותה בספרותנו היפה בכלל. הכנה כשהוא לעצמו אינו חדש ביותר; איש צעיר לוקח לו אשה נחמדה ואוהב אותה כנפשו וגם היא מאושרת באהבתה. ואולם כגים אין להם, ולכן בעבור עשר שנים ושנה אחת נוספת, כופים את הונו להתגרש ומחריבים את עולמם של שני אנשים צעירים ומאושרים מפני שהדין כך. מפני ש מצוה היא לגרש... ממש בהוכן כזה עסק מר י"ל פרץ בכפורה „גלמוד“ (כתבים, ח"ב, ס"ד, עמ' 129-130) כלאחר יד. ואולם העיקר הוא פה לא התוכן, כי אם עבודו. מר פרישמן מציע לפנינו את השאלה הפסיכולוגית: מה היא המצוה, הבאה לורג כמה נפשות? „האם רוחב לב הוא נשמה יתרה? או אם רק קשי לב וחזק רוח? האם ותרנות או עקשות? המאשר יאור לו בנפשו פנימה יעשה ואדם מישראל מצוה כזאת), או אם מרוב אימה חשכה?“ (עמ' 292). על השאלה הזאת היו נורדון וחבריו עונים בלי פקפוק, כי עקשות וקשי לב ואימה חשכה הם מקורה של ה„מצוה“ טמין זה:

בְּשֵׁמֶךָ, אֵל רַחוּם, בְּעֵלֵי הַדְרָשׁוֹת יִהְיֶנוּ בְּקוֹיֵינוּ ד' מוֹנֵד בְּפֶה נְפִישׁוֹת.

ואולם מר פרישמן אינו ממחר ככה בהחלטתו. הוא משאיר את השאלה ב"צריך עיון", ואמנם כן צריך לעשות כל ציר פסיכולוגי, שאין מטרתו ללמד מוסר. הוא מנסה להראות, כי גם בלבם של עושי המצוה משתמשים אור וחושך בערבוביה משונה. מצד אחד גם לבם הוא, גם נפשם להם מרה; אבל מה יעשו? גזרה היא מלפני הקב"ה ואין להרהר אחרי מדותיו. ואולם כיצד שני אין הם מבינים את גודל הרעה, שהם ממיטים כיראתם הקודמת לחכמתם. את הכל, את הכל מקריבים האלה על מיבח חובתם. ואולם, האם בהכרח ברורה הם מקריבים את קרבנם הנורא? זוהי שאלה, שקשה להתרה. ואם גם נחלימי, כי מהכרח ברורה הם עושים כזאת, אז התעורר השאלה, אם די לעשות ע"פ הכרח ברורה והכחה פנימית רעה רבה לאנשים זולתנו? כי אם נענה על השאלה הזאת בחיוב, אז הלא יצאו גם האינקוויזטורים וזכאים מלפנינו; גם הם צלו אנשים כאש מהכרח פנימית, כי קרבנות כאלה לרצון הם לפני אלהיהם...

את מקרה הגרושים המאונסים האלה שם מר פרישמן בפי אביו של אותו הבעל, אשר כפוהו לגרש את אשתו האהובה. האב הזה היה בעצמו ראש הכופים. זהו טפוס מיוחד, המתואר בספרותנו זאת הפעם הראשונה. הנה כיצד מתאר מר פרישמן את מראהו החיצוני המור: "ובין כה וכה ראיתי, כי הוא איש כבן חמשים וכי זקנו סבוכה ועבותה ועוד אותות לה, אשר היתה לפנים צהובה מאד או אדומה. וגם בזאת משך את עיני, כי צומחת זקנו עד למעלה הלחיים וכמעט עד העינים, והעינים קטנות ויושבות בתוך גומות חלב ונעלמות מתחת לגבותיהן הרחבות, ואפו גם הוא קצר מאד ורחב. כן, הגבות הן רחבות מאד, והן עבותות ונמשכות מקצה המצח עד קצה המצח. בכלל לא נראה כמעט פני האיש, ויהיו רק כנקודה קטנה בתוך ים של שערות. מלבושיו משך את עיני אחריו: השל של צמר הירוק למראה, אשר כסה את רחב כתפותיו ויהי לו לעמף בו את צוארו, אם כי גדול החום אשר בחוץ" (עמ' 204).

הציור הזה מציג לפנינו את היהודי המשונה הזה כמו חי.

וכמו שהוא משונה בתארו, כך הוא משונה בדברו ובכל ההלכותיו. ים של דברים שומף המיד מפיו, קשי לב וטוב לב נפרים גם בשיחתו גם במעשיו. הוא כפה לגרש את שרה מלכה; ואולם, "האם יש לי, חלילה, דבר אליה?" — יאמר בהגיעו אל המקום היותר מראני בספרו. קולו הגם מתרכך ורועד פעמים אחדות. אותות של דאבון נכרים על פניו. האם בו האשם? לא! לא ר' ופסי אשכ, כי אם התאבנות התורה, הוצאת התאבנות הלב ... בסגנונו של "אחד העם" יכולים אנו לאמר: לבו של היהודי המשונה הזה לב בשר הוא, אלא שחדל לחיות חיים עצמיים. הוא יכול לעשות רק "כתוב" ... כדי להצדיק את עצמו בעיני עצמו. הוא מראה הלבנה מפורשת בכתובית דף ע"ז וברמב"ם פט"ז — ומה יוכל לעשות עוד? אמנם גם מקילים יש בין הפוסקים; ואולם הן הלב חדל לחיות חיים עצמיים ועליו, איפוא, להשען רק על אותם הפוסקים, שנתקבלו לבני-סמך ... מלחמתו של הלב האנושי עם הגמרות המפורשות ועם הפוסקים המחמירים והמקילים והשתעבודותו של הלב המאובן לדברי המחמירים, מתוארות ברשימתו של פרישמן בכשרון של אמן פלא. במקרה הפשוט, המסופר ברשימה, משתקפת הסתכלות בעולם שלמה, מוצעה שאלה גדולה וקשה, שאין לה לעת עתה פתרונים מוחלטים. רק דבר אחר מקטין את

ציוניותה של הרשימה: השתכחותו הלירית והערותיו ה"דידאקטיות" של המספר עצמו, הכאות כפעם בפעם אחרי דבריו של היהודי המשונה ולמשל, בסוף עמ' 287 וראש עמ' 288 מן "ואני יושב ושומע" עד "ולא ידעתי מדוע", וכן בעמ' 288, 289 ועוד). אפילו איש בעל מעם יפה וסופר אירופי מכף רגלו ועד קדקדו כבר פרישמאן אינו יכול להשתעבד להכלל הידוע "יצור, ציר, ודום!"... הן ספורו של היהודי המשונה ברור הוא לטדי, ולמה לו למר פרישמאן לעשות לו עוד פרושים ובאורים? למה לו "ללעוס" להקורא את הדברים המובנים מאליהם? הנה, למשל, היהודי המשונה; בהגיעו בספורו עד עצם הכפיה הנוראה, מפסיק פתאם ושואל: "האוכל להשיג בזה פת ישראל ודגים מלוחים?" (עמ' 291). הדברים האלה מתאימים לתכונתו של היהודי הזה. הן הוא אינו יכול להכיר בראוי את אשר עשה בכפיתו, הן הוא חושב את בנו סוף סוף לשומה: "האם באבת נפקא מינה גדולה היא, אם אשה זו או אשה אחרת?" (עמ' 287)... יהודי בעל השקפות כאלה ויחד עם זה דברן משונה, המדלג כפעם בפעם מענין לענין, מחויב על פי טבעו להפסיק את ספורו הנורא באמצע השאלה ע"ד פת ישראל ודגים מלוחים... ומה עושה מר פרישמאן? הוא מוסיף אחרי שאלתו של היהודי כדברים האלה: "ברנע הזה היה האיש בעיני יוצח, אשר בשעה שהוא הורג נפש בידיו, יפצע בשניו בפיו אנווים, ולא ירגיש ולא ישום לב" (עמוד 291). הערות מעין זו לא רק כהנדרות הן לתביעת האוביעקטיביות באמנות, כי אם גם יש בה רגשות שלא במקומה. הודות להערות מיותרות כאלה מורגשה ברשימתו של מר פרישמאן הפעליות נפרזה. זולת זאת היא אחד הספורים היותר מצוינים, שיצאו בשנה האחרונה כלשון העברית.

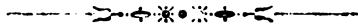
סקירתנו הבקרתית על היצירות הפיוטיות, שהופיעו במשך השנה האחרונה, שנת תר"ס, בהוצאת "אחיאסף" ו"הושיה". הגיעה עד קצה¹. הקורא רואה, כי אף אם גם בשנה הזאת עוד לא נוצרו רוסנים גדולים מקיפים את כל היינו או תנועה גדולה בחיינו, בכל זאת רוב הספורים, שעברו לפני הקורא זה אחר זה, הם למעלה מבינוניות ואחדים מהם גם מצוינים מאד. הרבה מפוסים חדשים הועלו על כמת הכפרות ועל הרבה מן המפוסים הישנים נשפך אור רדי, הובעו השקפות חדשות. יש בין ספורי תר"ס גם כאלה אשר, אף כי הם עצמם אינם עוד יוצרי תקופה חדשה בספרותנו, אבל בלי ספק הם מבשרים את בואה. אם תקדים או תאחר — מי יודע? ... אותות לטובה הרבה אנו מוצאים בספרותנו היפה, והם נותנים תקווה בלבנו, כי עוד מעט ויולדו לנו גם ספורים גדולים שיהיה להם ערך קים לדורות. כי ספרותנו היפה התקרמה מאד — הזאת מרגישים לא רק אנו, העומדים ככפנים, כי אם גם רבים מן העומדים מבחוץ. כמעט אין חודש אחד עובר, שלא יתורגם אחד הספורים העבריים לאיוו שפה אירופית. שני העתונים הרוסים העברים שלנו היו מלאים בשנה הזאת תרגומים משפת עבר: ספוריהם של פייארברג,

¹ עוד הופיעו ספורים יפים ב"ביבליותיקה לילדים ולנערים" של "תושיה" ובמאסף לבני הנעורים "האזיב", שהוציאה חברת אחיאסף, וחולס הספורים האלה נכנסים כבר לנכול הכפרות הסדגניות.

בריינין, פּרץ, פּרישטאן, דויר קאַצענעלסון ושיריהם של ביאליק ומשערניחובסקי נדפסו בתרגום רוסי זה אחר זה. הספור „שם ויפת בעגלה" של זקן-מספרינו מענדעלי סוכרס פּריס נדפס בתרגום רוסי כאחד הירחונים היותר גדולים „Жизнь". בעתונים אשכנזיים וצרפתיים הרבו לדבר על ספרותנו החדשה. אות הוא כי תקופה חדשה ממשמשת ובאה לספרותנו העברית כולה. כל זה, כמובן, אינו צריך להביאנו לידי התרונות של שטות. עוד רחוקה הדרך לספרותנו עד היותה לספרות אירופית במלא מובן המלה, וחלילה לנו לחדול מהשתלם ומשכלל את יצירותינו הפיוטית. ואולם רואים אנו, כי עמלנו לא היה לריק, כי מתקדמים אנחנו, וההכרה הזאת צריכה לחזק את רוחנו ולעוררנו, כי נתאמץ לקרב את מעשי ידינו יותר ויותר אל השלמות הרצויה והאפשרית במקום שיש התקרבות והשתלכות, שם יש גם תקוות גדולות לעתיד ...

יוסף קלוזנר

ווארשא.

משירי הגולה.

מצאן תבאָה ?

„— מִמִּירַח הַשָּׁמַשׁ אֲנֹכִי — מִכְּנֻעַן
שֵׁם בּוֹכִים הַהָרִים וְנִגְרוּ יִרְדְּנָה ,
הַדְּמָעוֹת הַקְּרוֹת הַשְּׁקוּפּוֹת בְּבִרְקָת .
מִנְהַמַּת לְבִי קָרָאתִי וַיַּעַן
הַשְּׁעָל מִבְּמֹת הַיַּעַר , שֶׁהִנֵּה
צָהְלוּ מִקּוֹל בַּת־צִיּוֹן שׁוֹחֶקֶת” .

וּמִצּוֹדוֹת יְהוּדָה ?

„— הַחֹמוֹת הַבְּצוּרוֹת תֵּל עוֹלָם פְּלִמּוֹ ,
אֶף שְׁבָרֵי מִצְבוֹת עַל קְבֻרוֹת הָאוֹמָה ,
וְחוֹפֵף עֲלֵיהֶם יְגוֹן הָעוֹלָמִים ,
אֶף שִׁירוֹת הָעֶבֶר לֹא קִנְנוּ בָמוֹ ,
וַיִּלְהַט הַשָּׁמֶשׁ וְנִסְךָ הַתְּנוּמָה
וַיּוֹבִישׁ אֶת נְהַרוֹת נַחְלֵי הַדְּמִים” .

וְקְבֻרוֹת קִנְאֵי ?

„— שְׁאֵל עִיט הַהָרִים , שֶׁנִּקְרַע עֵינֵיהֶם ,
שְׁאֵל אֶת הַפֶּלֶב , אִי יִגְרַם עֲצָמָיו ,
שְׁאֵל אֶת הַרוּחַ אִי יִזְרֶה עֲפָרָיו , —
וְאֵל תִּשְׁאֵל אֶת עַמִּי , מֵאֲשֶׁרְיוֹ וְחִכְכָּיו ;
הַקּוֹרְאִים „פְּרִיצִים” לַמּוֹבִים בְּבִנְיָהֶם
וּמוֹחִים שֵׁם קְדוֹשָׁיו מִלְּבוֹ וּמִפְּרָיו” .

כֹּחַ נְשָׂאֵר , הַגִּידָה ?

„— כָּל מַעֲרוֹת הַהָרִים לְגִבּוֹר בְּעַמּוֹ ,
וְנִקְיָן הַסְּלָעִים לְשׂוֹאֵף לְנִקְמָה ,
וּמְרוֹמֵי הַשָּׂדֶה שְׂדוֹת מְכוֹרְתוֹ ,
לְהַרְטִיב וּלְהַשְׁקוֹת בְּחִלְבוֹ וּבְדָמָיו ,
אֶת עַמְּךָ הַשָּׂרוֹן וְנֵאוֹת הָאֲדָמָה ,
לְיוֹם יָשׁוּב עִמּוֹ וְנִצָּל נִהְלָתוֹ” .

שׂוֹל טִשְׁרֵנִיחֶבְסִי .

שמואל דוד לוצאטו

למלאת מאה שנה ליום הולדתו .

(א' אלול תר"ם — כ"ב אונגוסט 1800).

מאת

ד"ר שמעון ברנפלד :

ההיסטוריו הנודע ארנסט רנן חרץ משפטו אדות הכח המוסרי המניע בתולדות עם ישראל, כי ממבטו להעמיד בכל דור ודור אנשים, אשר לא ימצאו די ספוקם הרוחני במצב המוסרי ההוה, אלא שואפים הם למוסר מאד נעלה, לשלמית רוחנית ולהתקדמות מוסרית יותר חשובה. האנשים האלה היו נביאי העם הזה, וגם אחרי אשר גלה ישראל מעל אדמתו הנהו מתמיד במבטו זה; כמנו יצאו אנשים, אשר נוכל לציינם בתור „שאור שבעיסה“, כלומר המעוררים בחברה הסוציאלית. במשפט האיפגראמי הזה יש בלי ספק קצת הפלגה והפרזה כבכל משפטיו של ההיסטוריו ארנסט רנן, אבל בכלל היטיב את אשר דבר על אדות עם ישראל. האומה הישראלית העמידה חוים ונביאים. נודע לנו, כי לכל אומות העולם בזמן הקודם היו נביאים וחוים, ובפרט בין העמים השמיים, אשר סוף סוף נדמו בכמה פרטים של מצבם הקולטורי לעם ישראל, ואולם עם כל זה, מפני מה זכו נביאי ישראל להיות בקרב כל עמי הקולטורא „כמל מאת ה'“, לאות ולכופת לכל אוהבי האמת והצדק והיושר? מפני כי ברבות הימים חדלו להיות כנביאי ארה, כהקוסמים והחוים, ה„רואים“ החוים עתידות ומגידים לאדם מה שיחו, אלא התרוממו להיות מוכיחי העם, הכח המוסרי המניע בהתקדמות המין האנושי. הלוחמים הגבורים העומדים בפרץ בפני כל מעול וחוסם, שונאי רע ואוהבי טוב. ולא די להם כזה, כי שנאו ומאסו את העול והחמס; לא הסתפקו בהשקפה פסימיסטית כדרך כל האנשים, אשר רע עליהם המעשה שנעשה תחת השמש, הרואים את העשוקים בכח רשע ואין להם מושיע וגואל — אלא התנשאו בעוז רוחם והטיפו מוסר לאלה התקיפים, למלכי ישראל, לכהניו ושריו וגדוליו. אמנם היו כל ימיהם נרדפים על צוארם, כי אהבי האמת מעטים. ולא זו בלבד, אלא אפילו בני דלת העם, אשר בשבילם נלחמו, נואלו ללכת בעצת נביאי השקר, אשר שמו להם בחנפות, כי כן דרך העם המיד. אבל הנביא האמתי לא יכול לעצור ברוחו ולכבוש את נבואתו. „ואמרתי לא אזכרנו ולא אדבר עוד בשמו והיה בלבי כאש בוערת עצור בעצמותי וגלית כלכל ולא אוכל“.

זאת היא מנת חלקם של נביאי ישראל, אשר רוח ה' בהם ומלתו על לשונו. הנבואה במובנה האמתי לא פסקה מעולם בישראל. בכל דור ודור קמו אנשים בקרבנו, אשר מאסו בשקר ויבחרו באמת, בצדק וביושר. הם הגידו לעם ישראל פשעו, וחטאתו לא כחרו; הם הזהירו אותו לשוב מדרך הרעה ומן העול אשר בכפיו, הם הטיפו לתורה ולתעודה לשלמות

מוסרית ולהתקדמות קולטורית. הנביאים האלה היו על פי רוב שנואים לרוב עם ישראל, נם היו כל ימיהם עמל וכעס, הם נרדפו מחמת הקנאים החשיכים, סבלו חרפת רעב וגועי בלי עתם. ואולם האם תם לריק כחם? לא! את אשר לא פעלו בזמנם פעלו אחרי מותם. באדמת ההיסטוריא לא יאבד נגיד זרע, אלא יעשה פרי הנובה ברבות הימים והיה לברכה בקרב הארץ. שד"ל, אשר היה אחד מהאנשים האלה בקרבנו, כתב עשרים ושבע שנים לפני מותו את הדברים האלה: „אכתוב דברי, ואם לא יהיה הדור כדאי להם, אניחם לאדם שיהיה אחרי, והוא יוציאם לאור אחרי מותי!“ בני דורנו מתפלאים ומשתוממים על פעולתו הנהדרת של פרידריך ניטשה, אשר בעיקרה הצמינה בזה, כי דבריו היו „דברים לא בעתם“, כלומר, כי התקדם ברוחו וקדם את בני דורו, נם עמד בפני „שמף הזמן“, בפני המוסר השגור, בפני הרעיונים והמחשבות המקובלים, בפני הדעות, אשר עוברות הן מיד ליד. ואולם מה היו כל נביאי ישראל וכל ספריו הגדולים והמצויינים, אם לא אנשים, אשר קדמו את זמנם, אשר לא שעו אל הרעות המקובלות, ודבריהם בזמנם היו „דברים לא בעתם?“ מה היו הראב"ע והרמב"ם והרלב"ג, אשר הרעישו את הלככות בימיהם על ידי ספריהם וחקירותיהם? מה היה רשב"ג, אשר בני דורו רדפוהו וישנאוהו בשביל השקפתו הפלוסופית שהיתה אחרי כן נר להבאים אחרי? עשירה היא ההיסטוריא הישראלית באנשים כאלה, אשר יסתפקו בהדעות הרגילות, בהמוסר הקבוע, אשר ינחמו את נפשם במאמר הנודע: „כשם שמצוה לומר דבר הנשמע, כך מצוה שלא לומר דבר שלא נשמע“. וגם המאמר הזה בעצמו יראה לנו, כי לרוב היו אנשים בקרבנו, אשר אמנם הקדישו את נפשם „לומר דבר שלא נשמע“.

אחד מהאנשים האלה בעמנו היה ר' שמואל דוד לוצאט. הן גדול היה האיש הזה בחכמות ומדעים; שד"ל היה מבין גדול בחכמת הלשון העברית, כמעט לא היה כמותו בדורות האחרונים; בפנה זו ירד לעומק החקירה. שד"ל היה מכאר כתבי הקדש בהכנה נפלאה, הוא היה סופר ופייטן, חוקר בקדמוניות ישראל והפיץ אור על השירה העברית. בדורו לא קם כמוהו אדם, אשר הבין להגיגי פייטנינו המפוארים, כי אחיהם היה שד"ל ברוח וירד לסוף דעתם, האוין והקשיב לשיטתם הפיוטית. אבל גדול מכל זה היה בתור אישי יהודי נאמן לעמו; אהבתו וחמלתו לעם ישראל היתה בלי שעור וקצב. אומרים, כי „האהבה תעור עיני פקחים“, ואמנם אפשר כי אהבת נשים הוליך בני אדם שולל; אבל אהבה לאומית תפקח עיניהם לראות למרחוק, לעתידות נוי וגוי. זה היה הכח הנפלא של הנביאים בזמן הקדום, כי יעצו את בית ישראל לשוב, ועין בעין ראו את שבר עמם, יען לא אבה הלוך בעצתם. הושע, ישעיהו, ירמיהו, יחזקאל — כלם חזו נכוחה, כי בטחון עמם אשר בטחו בחיל מצרים יהיה משענת קנה רצוץ. אהבתם הכבירה לעמם האירה להם לימים רחוקים, יעהירות רחוקה. כזה היה גם הכח הנפלא של שד"ל.

שד"ל נולד בזמן התסיסה וההתפתחות בעם ישראל. עמנו שאף אז לצאת מן הגיטו החמרי והרוחני, אשר כלאוהו בו צורריו ומנריו זה רבות בשנים. אז התפשטה הרעת בישראל, כי הא בהא תליא: עמנו לא ינאל לעולם משעבוד גליות אם לא יחיש בתחלת לגאיל את עצמו משעבוד רהו ולאומיותו. מיום שנשאלה השאלה בבית מדרשם של הפילנתרופים בברלין, איך להיטיב את המצב המדיני של היהודים הפזורים בעמים, נשאו ונתנו גם ארת סגולהם הלאומית והדתית, עד כמה היא מעכבת את הגאולה החמרתית. כבר בימי הרמב"ם נפלטו בזה ברעותיהם. הרמב"ם בעצמו חרץ משפט, כי אין ווסגולה

המיוחדת לישראל מעכבת את החירות המדינית; אדרבה אין בזה שום תועלת והתקדמות קולטורית, אם יעזבו היהודים את דתם ולאמיותם והיו ככל גויי הארצות; אין בזה שלמות מוסרית, אם ידעו כל העדרים על סרעה אחד, ואולם כבר בימיו הורו תלמידיו — ביחוד הירץ הוצבורג ודוד פרידלנדר — להפך מזה. אם אוכרים היהודים להכנות בחברה הסוציאלית, מעט הם. עליהם להשתוות ליתר העמים בכל האפשר. בימים הראשונים לא ידעו עוד להבדיל בין הדת והלאומיות, והנה בא הכהן הפרוטסטנטי שליזנבר ורמן: על זה, כי אמנם יכולים היהודים להשאר בנים נאמנים לדתם, אבל עליהם לבטל סגולתם הלאומית. הדבר הזה עשה רושם נמרץ בהתפתחות עם ישראל, כי סבלי משים נתקבל המשפט הזה במחנה המשכילים והמלומדים. נפלא הדבר לדאוג, כי לא רק הריפורמטורים כר"א ניגר ור"ש הולדהים החזיקו במעוז הדעה הזאת; אלא אפילו שלומי אמוני ישראל, כר"ש הירש ור"ז פרנקל, הודו בפה מלא, כי אסור לנו להחזיק במעוז הלאומיות הישראלית, שהרי עיינו להיות בנים נאמנים לארץ מולדתנו. ואלא בטה נפלגו? הראשונים, הנמשכים אחרי השאיפה הריפורמטורית, אמרו, כי אי אפשר לרכות את עצמנו; רוב מנהיגי הדתיים נוסדו על התקוה הלאומית, ואם ותרנו עליה, איך נסיף להחזיק בהם בתור כעזת אנשים מלומדה. אם אין אנו מצפים לקבוץ גלויות, מה לנו להתפלל עליה? מה לנו לקיים כמה מנהגים דתיים, אשר כל עיקרם היא רק התקוה הלאומית, "מהרה יבנה בית המקדש?" ולעומת זה מעט שלומי אמוני ישראל: אין אנו מצפים לקבוץ גלויות בפועל ובמעשה ממשי, אלא ברעיון ובאופן סימבולי, או אנו מתפללים לקבוץ גלויות בשביל אלה מאחינו, "הנתונים בצרה", וכדומה מן התרועים והישובים הדחוקים.

רק שר"ל אמר בפה מלא, כי קיום האומה הישראלית הוא ענין חשוב בתולדות המין האנושי, ובעיקר הדבר הוא חשוב בשבילנו אנו היהודים. ולכן הוהיר תמיד גם על קיום הדת, שהרי בה נתיחדה האומה הישראלית בהיותה פורה בעמים, ואם אנו מאבדים את הדת, סוף עמנו להבטל גם הוא ולאבר בנוים. גם הסנגוריא על היהדות לא היה שוה בעיניו, אם ראה בטול הדת הישראלית ולרגלו גם בטול הקיום הלאומי. כאשר פרסם רי"ט יוסט את ספרו הנודע, את תולדות ישראל, חרה לשר"ל עד מות, בראותו את יוסט נוגע בעיקרי היהדות, והשפיל את ערכו מערך כל הצוררים שקמו לישראל סדור לדור. "כי צוררי ישראל היו בכל דור ודור סבה להתחזקם בתורת ה' ולהתקומם על ידי זה לאומה בפני עצמה, והמינים והאפקורסים הכותבים שמנה על האמונה גורמים ניתוק קשר האומה ומאבדים ממנה נפשות בכל יום" (אגרות שד"ל ע' 179). דברים כאלה, דברי קנאה נלהבה להתדות, לא יובנו לנו בהיותם יוצאים מפי איש מלומד ומשכיל, אלא נדע ונכיר את מקומם: לב בוער באהבה לאומית. ואמנם ברכות הימים חזר שד"ל מקנאתו זאת וכתב ליה"ש: "יוסט הדורש טוב לעמו ומרים קרן ישראל בין העמים, אני וכל ישראל חייבים בכבודו ובאהבתו" (שם ע' 618). אותה הסבה שהניעה אותו בתחלה לשנוא את יוסט, הסבה אחר כן, כי שב שד"ל לאהוב אותו ולכבדהו. ואולם את מחשבותיו אודה קיום האומה הישראלית לא שנה אף במעט. "מתי חכמי אשכנז הוקרים — כתב שד"ל לרי"מ יוסט ביום י"מ שבט ה"ר — מתי יפקח ה' את עיניכם? ועד מתי לא תראו כי בהיותכם נמשכים אחרי ההמון וכניחים ל"נציגונלשטולץ" שיכבה, וללשון אבותינו שתשכה מפי זרענו, ולאטיציומום שיתנבר בקרבנו בכל יום, וכל עוד שתניחו לאחיכם שיציירו בדמיונם ציור השלמות כאלו אינו אלא נהשתוות לשכניהם והיותם חשוכים בעיניהם, ולא יגבה לבכם

בקנאת ה' ובקנאת האמת ובקנאת אהבת אחיכם, ללכד להם, כי הטוב איננו הנראה לעינים, אבל הנגיש בחדרי לבב, וש אין הצלחת אומתנו תלויה באיסנציה פציון, אלא אהבת איש אחיו והתקשרנו בקשר האחות כבני משפחה אחת זו היא הצלחתנו, וזו מתעמת ואוברת בצל האיכנציפציון, וכל עוד שהאמרו, כי ארצות צרפת בלגיא והולנדיא ארצות צבי הנה לבני ישראל, בהכרח יתקיים בכם מאמר מלאכי (ב' ט'); ולבסוף יצטרכו כל חכמי ישראל להיות חוטבי עצים ושואבי מים ואיך לא התמונג נפשכם בקריאת הקונטרס הנרפס באמשטרדם על ענין בחירת הרב? הזאת היא ארץ צבי לבני ישראל? .." האין אלו דברי חוזה לעתיד, שנתקיימו ככל פרטיהם?

שד"ל הוקיר את היהדות, יען חפץ בקיום האומה הישראלית, ואת האומה הישראלית חבב, יען מצא בקיומה תועלת כללית להמין האנושי. אחד הפילנתרופים הנלהבים בפרנציא (Bernardin de Saint Pierre) כתב: „מי אשר לא יוקיר את עמו מנפשו, ואת המין האנושי מעמו, ואת אלהי העולם מהמין האנושי, איננו מכיר במיב הסדר המדיני, ודמיונו כאותו האיש, אשר יסדר לו חוקי המבע על פי סוד היותו הוא ומציאותו הפרטית ואיננו מכיר בשיוכות מציאותו אל המציאות הכללית". בכל אהבתו העצומה לעם מולדתו לא הלך שד"ל בדרך השו בינינום הלאומי, אשר פרוץ הוא ביותר בימינו, היינו אותה השיטה הלאומית (אשר באמת היא רק החזרת המין האנושי למצב הפראות הטבעית), אשר כל עיקרה הוא רק השנאה והבוז לכל יתר העמים, אותה הקנאה הלאומית שהיתה נחלת היונים והרומאים, שכל יתר העמים נחשבו בעיניהם בתור פראים ואנשים שלא מן הישוב ואינם בכלל אדם לבכרי. מרגש לאומי כזה היה שד"ל רחוק מאד; אהבתו לישראל לא הקיפה שנאה לשאר העמים, אלא אדרבה אהבה וחמלה לכל נברא בעולם אלהים. בעיקר הדבר שנא את היהורא האצילית של אריסטו וחבריו, אשר לפי דעהם, כל שאיננו שלם בכושכלות איננו במדרגת אדם, אלא נמשל לבהמה נרמה. לא השלמות בכושכלות ומדעים נחשבה בעיני שד"ל בתור המעלה המוסרית של האדם, אלא המעשים הטובים, אשר יעשו אותם כל בני אדם בלי הכדל. האבר מיזמוס [כלומר זרע אברהם] לא יאבד, כי הכרחי הוא לחברה האנושית וכאשר תרבה ותפרוץ, די אויפקלירונג, כן ירבה צורך בני אדם לאברמיזמוס, והאברמיזמוס לא יתקיים, אם יאבדו כהניו אנשי היודאיזמוס, והיודאיזמוס כוס לא יתקיים בלא שמירת החוקים". זאת היתה שלשלת השלמות המוסרית לפי השקפת שד"ל ועל פיה חרד את כל ההרדה הזאת לקיום היהדות ועם ישראל.

על פי רגש אינסטינקטיווי הכיר שד"ל, כי צרת היהדות ואויבתה היא ההשכלה העתיקה, אשר קרא לה תמיד בשם אטיציזמוס. היוניות היא מקור היופי והחן, והיהדות היא מקור הטוב והישר. ידוע הוא, כי עמד הפייטן הינריך הינה כסוף ימיו, ככלות כחו ואונו, על האמת הקולטורית הזאת, וגם הכיר בטבע בני אדם, כי המיד ילחם בלבנו רגש היופי נגד רגש המוסר. את אשר ראה הפייטן בהתפעלות לבו הכיר שד"ל על פי הסתכלות מתונה במיב היהדות. חוקי היופי קבועים אמנם בכל לם, אבל בפרטים נופלים בגדר חלוף הצורות, ולכן מוצא כל נמוס חן בעיני בני אדם, אשר נוסר על חוקי היופי, על האסתטיקא, שהרי רוח האנושי שואף לשנוי והמורה. היהדות נוסדה על רגש מוסרי, ואותו הרגש איננו עלול לשנוי והמורה, אלא היא מתקדם בכל הקופה והקופה ומשתלם בכל דור ודור. העול המוסרי יכבד את הקופה לתקופה על המין האנושי, עד כי יקוץ בתוכחתו (האם לא נמצא כבר בזה רכז לשאיפת דורנו. לפרוק מעל צוארנו עול

„מוסר העבדות ?“, מטעם זה ירבו מהנגדי היהדות, ואפשר שהיתה כליה ואובדת, אלמלא נמנע המבצע בלב האדם רגש מוסרי לעומת הרגש האסתטי. והיה כאשר יתנבר זה הרגש במין האנושי ויכניע את הרגש המוסרי תחתיו, אז ברבות הימים יתחדש כחו ובני אדם יחזו מחדש אחרי המוסר והמוכ (עיין כל זה ברשימות שד"ל כרם חמד ה"ר עמוד 131). מהיהדות נמצא תועלת כבירה לקיום העולם, „כי הפלוסופיא היונית, ובפרט בדור הזה, לא לכד שאינה עושה את לומדיה חכמים וטובים יותר מבתחלה, אלא שאינה עושה אותם שטחים וטובי לב, אבל בהפך היא הופכת שטחיהם המבעית למעצבה וטוב לבם לתונה ורוח רעה“ (שם עמוד 118). גם האהבה האנושית הכללית לא פרי היוניות היא, אלא תורת היהדות :

פִּי אֲחִים נִחְנוּ , פִּי אֶחָד עֲשָׂנוּ
 יָזָה כְּפִינִי , לֹא מִיָּוֶן לְמַדְנוּ :
 זֶה שָׂרֵשׁ הָאֲחֻזָּה וּמְקוֹר הַיֶּשֶׁר .
 וַתֵּצֵא תוֹרַת צֶדֶק מִצִּיּוֹן —
 מִירוּשָׁלַם צִיּוֹן לְצִיּוֹן .⁽¹⁾

היוניות אמנם הרבתה רב יופי וחן בארץ והאצילה מהודה על האדם התרבותי, אך היתרתי יאמר לעומתה :

לֹא אֶחָמַד , לֹא אֶעֱבֹב	אֲלֵיו מְבָטַח , מִסְעָד : —
כָּל־הַכְּבוֹד הַזֶּה .	רַחֵם וּנְמוּל שָׁמַיִם
יְתַעַלֵּם , יְתַפְּנֵק .	יִשְׁעֵי , גִּילֵי לָעַד .
יְתַנְאֶה , יְתַרְוֹמֵם ;	מֵהֶם בּוֹשִׁים חֲזִיתִי ,
שֶׁד שֶׁשְׁשׁוּעֵיוֹ יִינֵק	מִמֵּעֵינָם אֶכְזֹב ;
גַּם לִילָה , גַּם יוֹמָם .	אֵךְ לֹא צְדִיק רְאִיתִי ,
שָׂוֵא , שֶׁקֶר , רוּם עֵינָיו	נָחַם , נִכְלָם , נְעֻזָּב . ⁽²⁾

כדבריו אלה נמצא אופטימיזמוס עצום אשר אמנם בו החזיק כל ימי חייו, גם כאשר קראוהו רעות רבות וצרות. שד"ל היה מטבעו בעל דת גדול והאמין בכל לבו בהשגחה עליונה, כי עיני ה' פקוחות על כל אדם בהשגחה פרטית. כמה פעמים ספר ממאורעות חייו, איך ראה עין בעין את חמלת אלהיו עליו. לפי השקפתו היא מצוה גדולה. לחזק את האמונה הזאת בלב האדם, וכל התורם אותה מתחייב בנפשו ומאבד נפשות מן המין האנושי. לפי דעתו זאת היא כוונת הדת, ובפרט היהדות, ולפיכך אין המכוון בה, להורות אמיתות פלוסופיות בעולם, כאשר חשבו הרמב"ם וההולכים אחריו, אלא לחזק בלב בני אדם ההכרה והאמונה, כי העולם מתנהג ע"פ השגחת השם וכטוב העולם נדון. אין מן הצורך, כי תהיה השגתנו את המצוי הראשון

(¹) כנר נשים ה"ב עמוד 268. (²) שם ע' 281 והוא סיוס שירו הנודע בשם „דרך ארץ“.

השנה אמתית וצרופה, וגם אין שום הפסד כדבר, אם יהיה בהשגחתנו קצת מן הנשמות — שהרי אין השכל האנושי משיג מציאות רוחני מפשט — אלא העיקר הוא במחון חוק באלהים. „אין הריליגיון חביבה לאל בשביל אמתה — כתב רשד"ל — רק בשביל תועלתה בתקון המדות, ועל כן אין צורך שיהיו כל דבריה אמתיים, ושאינו לנו עם כל זה להרחיק אלהיותה, ושאינו להרחיק מן הגדת דברים בלתי אמתיים, כי להגיד כח מעשה בראשית לבשר ודם אי אפשר, ולא יתכן קיום החברה והצלהת האדם בידיעת האמת, אלא באילוויזון, כי כן המבע (אשר הוא בלי ספק רצון האל) מרמה אותנו בענינים הרבה. נכון כשהוא מושך אותנו בעטותה אהבה לקיום המין, ואם היה הבחור מעלה על לבו, כמה רב צער גדול בנים, לא היה אחד מאלף נושא אשה. אבל המבע עוצם עיניו (של הנושא אשה) מלראות ברע העמיד לבוא עליו (הלא תראה, כי בדור הזה שידיעה האמת מהפשטת, ובפרט במקומות שהיא מתפשטת יותר, פריה ורביה מהמעט והולכת), וכן כל שאר התשוקות הם כלים שהמבע משתמש בהן לרמות בני אדם ולהוציאם ממנוחתם. בעבור השגת טוב מדומה, אשר בבואו והנה הכל. ורבה מזה, הנה ברור הרבר, שלא יתכן קיום החברה בלי שכר ועונש ובלא אמונת מעלת קצת המעשים ונגות קעתם (אגרות שד"ל עמוד 661). כבר רמזתי על זה (בספרי „דור חכם" עמוד 29), כי אותה ההשקפה, אשר עליה העמיד שד"ל חזון דתי ואופטימיסטי, היא יסוד שיטה היאוש של שופנהויור והרמטון, כאשר יוכל כל איש בנקל, אם יקרא בספר „פריגנא אונד פרליפומינא לשופנהויור וח"ב עמוד 22—321), ועל דבריו יסד הרמטון שיטתו של התקנה הרמטנית (אילוויזון) בטבע. — אכנס הקצות נוגעות זו בזו!

חכמי הדור אהבו בריבם את שד"ל על יושר מדותיו ועל אהבתו לכל תושיה ומועיל ועל כנהגו להיות טוב ומטיב עם כל אדם, אשר נצרך לעזרתו הספרותית. ואולם גם אלה אשר אהבוהו בגלל זה, יען עשה את עצמו משרת להחכמה ולא את החכמה משרתת לו, כדבר ר"ש פינסקר, לא ירדו לסוף דעתו בנוגע לשיטתו הלאומית. גם עמלו בחכמת יש"אל לא היתה „חקירה לשמה", כאשר עסקו בה חכמי הדור, אלא מתוך אהבתו לעמנו. ובככתבו לשד"ר, כמלאה לזה שבעים שנה, כתב את הדברים הנפלאים: „כל אומה ואומה היושבת בארץ מיוחדת הוכל להתקיים גם בלא אמונה, אבל בני ישראל המפוזרים בארבע כנפות הארץ לאנתקיימי עד היום אלא מפני דבקותם באמונתם. ואם ח"ו יחדלו להאמין בתורה מן השמים, אז בהכרח ישבתו מהיות גוי ושם ישראל לא יזכר עוד, אך יקרה להם כמקרה הנחלים ההולכים אל הים, וזאת היא הנאולה האחרונה לדעת קצת ושמה — פוניון, וכן החכמה הישראלית שקצת מחכמי אשכנז עוסקים בה ברור הזה אי אפשר שתתקיים, כי הם עצמם אינם עוסקים בה להיותה בעיניהם דבר יקר בעצמו... אך הם חוקרים קדמוניות ישראל, כמי שאחרים חוקרים קדמוניות מצרים ואשור, בבל ופרס, כלומר לאהבת המדע, או לאהבת הכבוד. גם כיונה אחרת הם מהכוונים והיא להת את ישראל לחן ולכבוד בעיני העמים, והם מרוכזים מעלת קצת מקדמוניותו, כדי למדור הנאולה הראשונה. שהיא לדעתם האימנציפציון (כוונתו ביחוד על צונץ). והחכמה הזאת אין לה קיימא, אבל היא כמלה מיד כבוא הנאולה, או כשיטתו האנשים שלמדו תורה בילדותם ושהיו באלהים ובמשה קודם שילכו ללמוד לפני איכהורן ולפני תלמידיו. ואולם החכמה הישראלית שתתקיים עוד כל ימי הארץ היא החכמה המיוסדת

על האמונה והיא הדורשת וחוקרת להבין התורה והנביאים כדברים אלהיים, להבין
זולדות האומה הסיוחדה, שגם קורותיה מיוחדות, ולהבין בכל
העתים אשר עברו עליה כלחמת הרוח האלהי, שהוא לה למורשה,
עם הרוח האנושי, הנכנס בה מן החוץ, ואיך בכל דור ודור החלק
האלהי נכר על האנושי, שאם בזמן מן הזמנים היה החלק האנושי
נובר בישראל (כמו שהוא עתה לדעת קצת), מיד היתה האומה פוסקת
'ואובדה'.

אלה הדברים כתב שד"ל ביום ט"ו סיון ה"ר"ך, ומאו עברו ארבעים שנה — האם
לא עמדו עליהם כעת כל חובבי עמנו והרואנים לקיומו? אמנם עד"ל היה אחד מאנשי
הרוח בישראל, אשר קדמו את זמן בואם, כאשר ראינו בכמה תקופות של ההיסטוריא
הישראלית.

* * *

*

בציורי הנכחי העליתי את שד"ל היהודי על שד"ל החכם והחוקר, ואולם
אין ספק, כי גם במקצוע המחקר והמדע גדולה היתה פעולתו. ר"א ניגר, אשר בנוגע
להשקפתו על הידות היו מחשבותיו רחוקות ממחשבות שד"ל כרחוק מזרח ממערב.
הספיד את שד"ל אחרי מותו בתור אחד מבוני היכל חכמת ישראל. הא למדת, כי גם
במקצוע זה היה גדול כבודו מאד. שד"ל היה מבין עצום בשפת עבר, כאשר הראה כבר
בטאמריו המהוכחים שפרסם בספר השנתי „בכורי העתיב" משנת תקפ"ו ואילך. שיריו
ופיוטיו בכנור נעים חלק ראשון עשו בזמנם רושם גדול, ודיליטש הלל אותם כמאד. אמנם
כמה פיוטים אינם לפי מעמנו אנו, אבל בדבר אחד הגדיל מאד, כי השתדל לנקות את
הפיוט העברי מהשבושים והקלקולים המבהילים של „משוררי" האשכנזים. פעולתו
הספרותית והמדעית, אשר בה נראה כבר סימני חקירה חשובה, היתה בראשונה בספרו
„אוהב גר" שפרסם בשנת תק"צ. כעת היא היתה ידיעת השפה הארמית ענין יקר בכאד
בישראל ובעמים. ר' יהודה ייטילים היה הראשון בישראל בדור ההוא, אשר העמיק חקר
בשפה ההיא, שבה נמצא התרגום הנפלא הנקרא בשם „תרגום אונקלוס". שד"ל העמיק
חקר במקצוע זה, אשר היה חביב עליו גם מצד אחר. בימים ההם החזיקו כל חכמי העמים
וגם אלה מבני ישראל שהחלו לחקור במיב הלשון העברית על יסוד מדעי) בדעת
שולטנם, כי חקירת שפת עבר אפשר רק ע"י שמוש בשפת ערב, ועל פי הבנה עמוקה
בשפה ההיא יתבארו לנו גם פרטי ההתפתחות של הלשון העברית. שד"ל היה הראשון
(וגם היחיד) בימים ההם, אשר מען נגד השיטה הזאת והוכיח, כי העיקר לנו לדעת את
השפה הארמית, לא רק בנוגע לחקירה האיטימולוגית, אלא גם בנוגע לבנין הלשון
(עיון למשל מאמרו הנפלא שפרסם בסוף ימיו בתור הערות לספר „מעשה אפוד" לאאודי).
ממעם זה הרבה שד"ל לחקור בשפה הארמית ועשה בה חיל, ועל ידי זה עלה בידו לנקות
את התרגום אונקלוס מכמה שבושים וככמה פרטים המציאו לנו קריאה נכונה של
התרגומים. כבר כתבתי במקום אחר בארוכה (הצפירה שנת 1899 גליון 89—85), כי השיטה
האיטימולוגית הזאת מצאה לה כעת גיאל בהחוקר הנפלא פרידריך דיליטש. והיא הולכה
ומתפשטת כעת משנה לשנה, בעוד כי שיטת שולטנם פוזחת והולכת.

בשנת תקפ"ט קרו שנים מאורעות חשובים מאד בחיי שר"ל, אשר מהם יצאה גם טובה מרובה לחכמת ישראל: התודעו אל שי"ר (במכתמו הראשון שכתב להחכם הפולני ביום כ"ח אב תקפ"ט) והתמנותו למורה בבית מדרש הרבנים אשר בפרדאז. כידוע היה שר"ל מולך מעצמו בממלכת המדעים. בילדותו למד בבית הספר לעדת ישראל במריאסמי, אשר אמנם שם שאב ראשית למודים באופן נכון (וביחוד למדהו ר' מרדכי קולוניא לחבב את שפ"ע והפיוט העברי), ואולם אחרי אשר יצא מבית הספר היה עוזב לנפשו, ובלי עזרה מורה למד רק מפי ספרים כשקידה עצומה. ידיעותיו היו רבות ועמוקות, מה שיחסר ע"פ הרוב לכל אויטורידקט, וכפרט אהב את הסדר בכל חקירה וחקירה. ואולם על ידי התודעו לשי"ר והתמנותו למורה בבית מדרש הרבנים היה נמשך בהכרח אחרי כמה למודים וחקירות בבת אחת, כי כן המילו עליו, ללמד את בחוריו בית המדרש בכל מקצעות תורה שבכתב, דקדוק הלשון, חקר ההיסטוריא והספרות הישראלית וכו'. גם רידו שי"ר משך אותו לחקירות חדשות, כי בקש עצרתו בכמה ענינים. מעת ההיא נתן שר"ל לבו לשני מחקרים חשובים ביותר: באור כתבי הקדש והכנת הפיוט העברי. המחקרים האלה היו העיקריים בחייו, אבל באמת לא נמשך את ידו מיאם דבר הנוגע להגנת היהדות: דקדוק הלשון, חקר ההיסטוריא הישראלית, סדר העבוד, הברונג ליגיא של ההיסטוריא הישראלית, הפלוסופיא הדתית של ישראל, המהרש"א, מצבות, כאשר המליץ על עצמו במכתב לרי"מ זק"ש: *Judaens sum, judaici nihil a me alienum puto*: (יהודי הנני, ואין שום דבר הנוגע ליהדות רחוק מלבי). כאשר אמרו במשל הרמני: כל הדרכים מובילים לרומא. פן נוכל להמליץ על שר"ל: כל חקירותיו, הובילו ליהדות, שהיא היתה אם כל מחקריו.

באור כתבי הקדש היה לשר"ל המקצוע המדעי החביב עליו ביותר ואשר באמת היה מוכשר לו מאד, אך על פי רוב ידיעותיו והן על פי נדויותו ונמיותו הטבעיות. ידיעת שר"ל בשפ"ע היתה רבה ועצומה, כי לא הסתפק בחקר שרשי המלות ונמיותיהם, אלא העמיק מאד בידיעת שמוש הלשון, ובפרט זה כמעט שנוכל להחליט עליו, כי לא קם כמדו בישראל ובעמים. מלבד זה היו כה"ק קדושים וחביבים בעיניו. באופן כי בחבה יתרה נתן לבו לפרשם ולבארם די צרכם. כידוע היה הוא הראשון בתקופה הנכחית בין בני ישראל, אשר ערב את לבו לתקן באיוז מקומות את נוסחאות כה"ק. בדבר הזה היה חזון מאד ונהר ברור, ואולם אותם התקנים המעטים, אשר חציע, הם עצם האמת. למשל הצעתו לנסח בישעיה (י' כ"ב): כי עוד מעט מועד יכלה זעם ואפי על הכל יהום (במקום: תבליהם), או במיכה (ו' ד): מוכם פחדק ישרם מסיכה יבמקום ישר ממסיכה). והארתו הנפלאה, כי בכל מקום שנמצאה בתורה המליצה יראָה את פני ה', העיקר: יראָה והמקדים תקנו במהכוון מפני הכבוד, ועד הערות כאלה.

לעמת זה נדע, כי היה שר"ל המיד איש ריב ואיש מרזן לכל אלה ששלחו יד בנוסחאות כה"ק "לתקן כהן". בהשקפה ראשונה לא נבין את הסתירה הזאת; אבל בירדנו לעומק הדבר נראה, כי צדק שר"ל בריבו. הוא ידע עד כמה היה נהר ברוח בתקונים כאלה, ורק במקום שלא היתה הנוסחא המקובלת מתישבת כל עיקר ותקונו היה בולט ונראה, באופן כי על ידו סר כל דוחק בפירוש המקרא. הרשה לעצמו להציע איזה תקון. נגד תקונו נעמיד עכשיו את הצעו: שאר מבקרי" כה"ק. או נבין ונבחין ההבדל העצום שביניהם.

באורו שכתב לקצת כה"ק ונבאמת רק לתורה ולישעיה כתב באור שלם וליתר

ספרי הביבליאה נשארו בכתובים רק קצת באורים ופרושים) הם סולת מנופה בי"ג נפות. על באורו לישיעה חזר כמה פעמים ועסק בו לערך שלשים שנה ויותר. סבלנות עצומה בנו בענין ספרותי אי אפשר לאדם בלי חבה יתרה לענינו שהוא עוסק בו. שר"ל אהב וכבד את כה"ק מאד. לא רק בתור בעל דת, אלא גם מיחוסו הפיוטי. הביבליאה היתה בעיניו חיות הכל, וכאשר העיר ר"א ניגר בצדק: תמצית הנמוס המוסרי והנמוס האסתטי שבארם התרבותי.

כדומה לו היתה גם פעולת שר"ל בהבנת הפיוטים הקדמונים. אשר עסק בהם בשקידה עצומה ובאהבה עזה. כנודע היה הוא הראשון שנתגלה לו הדיוואן של ר' יהודה זלוי, ועד סוף ימיו עסק בתקוני נוסחאותיו ובהסרת שבושיו שנשתרשו בו ברבות הימים, מפאת חסרון דעת המעתיקים או בסבות אחרות פנימיות יחזיוניות. וכדאי לא התפאר במתת שקר, כאשר שר בהקדמת ספרו „בתולת בת יהודה" אדות הכרו עם בנות השירה העברית:

בְּמֵאֵפֶל אֶבֶד יְשָׁנִים וְדוֹרוֹת
עָדִי קָמְתִי וְגִלְתִּי אֶבֶדָה.
בְּתוֹלוֹת הֵן וְנֶכֶד לֹא יִדְעֵן
וְהִבְאֵתִי לְיַפֵּין יוֹם פְּקֻדָה.
וְרַבִּיתִי מְחִירֶיהֶן וְהָיָה
זֶהב אוֹפִיר בְּעֵינֵי אֵן לְנֶדָה.

כמעשהו עם שירי ר' יהודה הלוי כן היה מעשהו עם יתר הפיוטים הקדמונים. למענם אבד זמנו וכלה מאור עיניו לברוק הנוסחאות ולהישיר כל מפלה. וכל איש, אשר נרב לבו אותו, לפרסם את הפיוטים האלה, תמכהו שר"ל במיעצות ודעת ובעמל ידו. ולפעמים העתיק כמאה פיוטים בידו. כדי להמציאם לחוקר ודורש, אשר אמר לפרסמם. ספרי צונץ

קִשׁ. קִמְפָה, ר' שניאור זקש, דוקס וכו' לא היו יוצאים לאור בלי עזר וסיוע מצד שר"ל
דברר הזה, לסייע לכל איש מבקש עזרתו, היה יחיד בדורו. כיהודי בנוצרי, כגדול כקטן,
כאוהב כשונא, כל מי שדרש עזרתו מיד היה שר"ל נענה לו בלי תרעומת ולאוח. צונץ
הוכיחו על זה באחד ממכתביו. אז ענהו שר"ל כדברים האלה: „ואשר אמרת כי אני
מפיץ אורי לנכרים ולנכלים, כן דברת, ואם יבוא השמן ויאמר לי, הן לי כ"י קדמון ואני
אדפיסו ברפוס גיהנם, אני מנשק ידיו ונותן לו כל מה שירצה, וכי לכבודי או להנאתי אני
עמל?" (אגרות שר"ל עמוד 1130).

איש כזה, לא יפלא בעינינו, היה בעיני רבים חידה סתומה, וכמה מן המתחכמים
בוז לו בלבם, ואלם על זה התנחם בשירו הנחמד „האמת נסי!" אשר פייס בשנת תר"ד:

קִשְׁט וַיִּשֶׁר, אָמַת בַּת שָׁמַיִם.
אוֹתָךְ מִנְעֵר וְעַד פֶּה אֶהְבְּרִי,
מָעוֹ מִצֵּר בְּעִבּוֹרָךְ נִצְבְּתִי
דוֹרְךָ תִּקְשֶׁת וְחוּגְרִי מִתְנַיִם.

לִפְנֵי הַשָּׁקֵר פְּרוּעֵי בְרָפִים
רַבִּים רְאִיתִי — וְאֵת רִיבְךָ רִבְתִּי.
מְרַמָּה שֶׁקֶצְתִּי, נְכָלִים תַּעֲבֹתִי;
כְּבוֹד הַנְּחֻלְתִּי לְכָרִי כְּפִים.

עַל כֵּן מִשְׁטֵמָה וּמִשְׁאֵת הַחֶלֶה
בִּינִי וַיְדִידִי; הַסְרֵי־לֵב שְׁמוּנִי
וְלִדּוֹן קִישׁוֹט הַמְּשַׁעַע דְּמוּנִי.

נְאוּהַ וְשִׁחּוֹרָה. נְבִרְתִּי עַד קָכָר,
טוֹב לִי עֲלִיךָ שְׂאֵת הַרְפַּת גְּבִיר;
יִהְיֶה קִישׁוֹט מִפְּנֵי קִשְׁט סָהָה.

ויהר דברי שר"ל, תולדות חייו, ואת אשר פעל ועשה בספרות ישראל ומפעלו בתו
מורה בבית מדרש הרבנים בעיר פדואה, הלא הוא כהוב בארוכה בספר „זכרון לשד"ל"
אשר פרסמו מכבדיו בעיר ברלין למלאת מאת שנה ליום הולדתו בשפת גרמניא.
ברלין ביום אלול התר"ס.

תודות הרב שלמה זלקינד מינאר ז"ל.

ר' שלמה זלקינד מינאר נולד בשנת הקפ"ז בטרנווה והתחנך והתקופה בה היא — בוויילנא. אביו ר' יקותיאל, יהודי מופלג וחרד, הגנו ברוח היהדות הנאמנה, נתנו על יד מלמדים טובים ויטע עמק בלבו אהבה עזה לתורת ישראל ואמונתו. בעודנו נער, תלמיד החרד, הצטין כבר בלמוד הגמרא. כבן שנים עשרה כבר יצא מהחרד ל"רשות עצמו" לאמר: ללמוד בקלוין בלי מורה. עד שנת תר"ט שקד על התלמוד והפוסקים בבית המדרש וירכש לו, הודות לבח זכרונו הנפלא ושקידתו הרבה, ידיעה נכבדה בספרות התלמודית. כן לכד בעת ההוא תנ"ך, שפת עבר ודקדוקה. בשנת תר"ט נתקבל למחלקה הרביעית של בית מדרש הרבנים, שנוסד אז בוויילנא.

תמונת הרב ש. ז. מינאר ז"ל

בשנת תרי"ד נסר את חק למדיו בכל עשר מחלקות ביהט"ד ויכהר בתואר „רב". או נמנה למורה ראשי לתלמוד ועוד למודים עברים בבית המדרש הוא עצמו, שממנו יצא. אחרי כן, בשנת 1856, נועד ל„פקיד לענינים עבריים מיוחדים" על יד הגנירל-גוברנמור הוויילנאי; גם הושמה עליו העבודה להביא סדר ומשמר נכון בעניני בית החולים העברי הוויילנאי בשני המקצעות האלה: האקונומי והרפואותי.

אכן פעולת הרב מינאר הכללית והעיקרית החלה משנת 1859 למספרם: בשנה זו נבחר לרב ממעם הממשלה בקהלת ישראל במינסק. הבהונה הזאת — הרבנית — שבה הן שלשים ושלש שנים, נתנה להרב מינאר את היכלת לעבוד עבודה צבורית, אשר אליה השתוקק מימי עלומיו. והעזובה הרבה ששררה בשנות הששים בקהלות ישראל הועיקה,

כמוכן, עוד יותר להתפתחות נטיותיו ולהתלבשותן במעשים נכבדים ותיקונים חברתיים מועילים. מינסק היתה הכר הנרחב הראשון לפעולתו הפוריה.

הרב מינאר היה הרב הרשמי הראשון, שהנהיג את "הדרשה" לפני העם בשנתות ומועדים ובכל ימי זכרון. אמונתו בכח ההמפה היתה חזקה מאד. אמונתו זאת מוכנה היטב: לכו היה רגש מאד, נפשו היתה מסורה כולה למצב עמו, צרכיו ועניניו; וע"כ התעורר בו תמיד חפץ כביר "להמיה", להביע גלוי בלי משא פנים לשומעיו את כל הרגשים והמחשבות, שנאצרו במוחו ולבו, למוכת הקהלה ותקנת חייה הרחנניים והחמריים, החברתיים והפרטיים. — אמנם בנוגע לחיצוניות המפה לא הצמינו נאומיו בכשרון המפי גדול. פתגמים נמרצים, מליצות רמות, מבטאים כוללים עמוקים, עוקצים שנונים ורעיונות נשגבים מובעים בלשון קצרה — את כל אלה נפגש אך מעט בדרשותיו; את הפרוות המצלצלות היפות לא נמצא כל עיקר. ואולם אם לא רב היה כח דבורו הנשמע לאוזן, הגה גדול היה כח דבריו הנשמעים ללב... בתוכן, בפנימיות ובכח-חיוני עשירים הם נאומי מינאר. דבריו, עפ"י רוב, פשוטים, אבל מצטינים ברגש אדיר, בעז וחוס. הגינו ישר ובריא למדי. בבחינת חלקת הדבור וסדר הרעיונות יוכל סגנונו להחשב לעשיר מאד. מינאר היה ביחוד "מטיף המוני". שפתו ארוכה, אבל אינה כלל למשא; להפך, הפשטות הנמורה הנעימה והאמתית וההתלהבות הנוחה, שהן הן עיקר תכונתם של נאומיו, מלהיבות את "הרגש" ופעולת עליו פעולה כבירה.

דרשותיו הן גם פרקי-למוד מועיל בעד ההמון. בהן השכיל להסביר לשומעיו את עיקרי היהדות הכתובה והמסורה, באור מנהגי הדת העברית וזכרונות ההיסטוריים, שאותותיהם נקבעו לדורות בהיינו הלאומיים והדתיים וכל חובות היהודי בתור "יהודי ואורח". מעולם לא שח מעל הבמה אף "שיחת חולין" אחת. היא היתה "יקרה וקרושה" בעיניו.

נפלא היה כשרונו להלביש כל רעיון חדש, כל שאיפה חדשה. כל מקרה נכבד בחיי הכלל בלבוש פסקוי כתבי-הקדש ובמאמרי התלמוד, המדרשים והילקוטים. הוא ידע לבחר תמיד במאמרי אנדה המרוממים את הנפש הישראלית, וביחוד, המורים לעברי דרך ישראל בחיים... מלבד זאת היתה ממרת הזכרת המאמרים האנדיים—כמו שיאמר הוא עצמו בהקדמתו לחלק הראשון של ספר דרשותיו הגדול — כפולה: ראשית, למען באר בדרך האמת וההגיון את אלה ממאמרי חז"ל, שנתנו "פתחון פה" לשונאינו להאשים את דת ישראל, ושנית — וזה העיקר — למען גלות לבני קהלתו, וביחוד לבני הנעורים והאינמלינגציה, את "המאור שבתורה". את המוסר הנשגב והרעיונות הנעלים האצורים במאמרי חכמינו הקדמונים — חכמי התלמוד. ומפאת הרוח הכביר שנפח בהם הדרוש הנלהב, מסגלים הם מאד להחם גם את "הלב הקפוא" ולהכריח לתת כבוד לדת ישראל בין את אלה שאינם יודעים אותה כלל, ובין את אלה שהם יודעים אותה, אך ידיעתם קלושה או כוזבה. רוב נאומיו לחג-הפסח, חג-האסיף והנוכה מצטינים ברעיונות מקוריים נעלים כוללים, המעידים על עומק דעת הנואם את ההשתלשלות הפנימית של תולדות האומה הישראלית, ועל הכרתו הברורה את "מקור החיים" שלה, את מקור "הקיום הנצחי" שלה...

האחדות הכללית בין העשירים ודלת-העם, וביחוד, בין הנאורים והאדוקים, היתה לאחד מראשי נושאי נאומיו. תשוקתו, "לאחדות התורה והחכמה. האמונה וההשכלה, חובת היהדות ודרכת האורח" לא היתה "תשוקה מלאכותית". פשרה חיצונית, שיש

בה הרבה מהאונאה את אחרים ומהאונאה את עצמו, כי אם השוקה פנימית נלהבה, יסוד הלך-רוחו. מתוקף אמרי המפתח לאחדות המפלגות נבלמה ג"כ מותר נפשו מכל פניה וותר כל שהוא לבעלי "היכלת והשם", את חברתו היתרה להאמת בין בספר ובין בחיים. אמריו אלה נאמרו אמנם כמנגון של בקשה, בקול החנונים ורגש-ידידות; אבל דברי הבקשה הם בקרת נמרצה גלויה נגד העשירים והתקפים, הכתרת-שלים בעבורה אחיהם הדלים; בקרת עזה נגד האינטליגנציה העברית המביטה על עמה, כגבוה" ומתרחקה ממנו הרחק, הרחק... בקרת נגד החרדים הקיצונים, אשר בקנאתם הגפרוה ישכחו את העצה התלמודית המחכמה: "לעולם תהא שמאל דוחה וימין מקרבת"... הנאומים, הרשמיים", שדרש הרב מינאר בחגי ביה-המלכות מלאים אמון בלי מצרים לביה-המלכות ואהבה לארץ המולדת.

כאלה היו דרשות הרב כמעט הממשלה ר' ש"ז מינאר ז"ל בתקופה אשר תאזת "ההתבוללות" הקיפה את כהנה ישראל בכל ארצות המערב, ובמדה ידועה גם בארצנו! בתקופה, אשר מעבר מזה — ממימי יהודי אשכנז הסתפקו רק בפרוות ריקות נפוחות על דבר "הפרוגרם האנושי", "הציוויליזציה האירופית", וביחוד, על דבר "זכויות היהודים החמריים" במחיר, "ביטול היש העברי הרוחני"... ומעבר מזה—מגידי רוסיא ופולין המטירו מעל הבמה מבולים של פלפולים צנומים ויבשים.

לא להגם קורא בימיו בפי הכל: "יעלינעק הרוסי!"

בראשונה נשא את נאומיו בשפת אשכנז, ואולם אחרי כן החליפה בשפת-המדינה. שר הפלך המינכקי והמיטרופולים מיכאיל באו לפעמים קרובות לשמע את נאומיו, שעשו רושם גדול לא לכך בקרב היהודים, כי גם בין הנוצרים. בהיותו אחרי כן רב במאסקווא וירפים את חלק דרשותיו. פנו אליו רבים כרבני הממשלה ואנשים מן העם בבקשה למהר לשלח למו את ספריו במחיר מלא. כיניהם היו גם מבקשים מאפריקא ועוד ארצות. רבים מבני הנכר, שחכבו את הדת ישראלית, בקשוהו מאד, כי "ירחם עליהם" וימציא להם את כל היוצא מעצו. כלומר: מפיו. לפי מצב הרוחות בהקופה הדיא מובן מאד, כי נחשבו דרשותיו, שנדפכו בשפת-המדינה צחה, ל"התגלות נפלאה"...

במינסק היה הרב מינאר הראשון, שיסד בתי-ספר של שבת לעברים. יחד עם הסופר סטאנקעוויץ יסד ביה-עקד ספרים כללי. ע"י השתדלות המיסדים נאספו אל ביה-העקד במשך עת קצרה אלפי ספרים עברים, רוסיים, פולנים ועוד. בשנת 1861 יסד בית ספר למסחר בעל שבע כחלקות, ועל ידו בית-ספר למתחילים. הוא בעצמו נהל את בתי-הספר; בביתו זוכנו כל המכשירים הלמודיים הדרושים לתלמידים. כאב רחמן דאג לכל המחזורים הרוחניים והחמריים של הנערים. פעולתו המעשית יחד עם תורת פיו השפיעו הרבה על עדת ישראל במינסק, על חייה המוסריים והמעשיים גם יחד.

עשר שנים היה במינסק. בשנת 1869 נבחר לרב במאסקווא. בעת ההיא לא היו עוד היהודים שם נחשבים בעיני הממשלה כ"עדה" בפני עצמה. וירא הרב מינאר לנחון, קודם כל, להשתדל למנות את החסרון הגדול היסודי הזה. ואמנם הצליח וליהודי עיר-הבירה נתנה "זכות עדה". זה היה המפעל הראשון בזמן והגדול במעלה, שעשה ליהודי מאסקווא.

או באה העת ליסד את כל המוסדים החברתיים, הדרושים לעדה עברית. ופה היה וסניב כלו שונה מאשר במינסק. שם, בעיר הישנה הליטאית, מצא הרב מינאר את "התורה והדת" שלמות, ואת "ההשכלה הדרושה להחיים"—חסרה, וע"כ לקח את כל

אחריות התנגדות „הזקנים” על עצמו, ויתאמץ להתאים את חנוך ילדי העברים, ובמדה ידועה גם את הנוך הגדולים, לדרישות חיי ההוה ותנאיהם. ובראותו כי אכן יש פרי לפעולתו הרצויה קבל באהבה רבה את היסורים הרוחניים, שסבל מאת מהנגדיו. לא כן במאסקווא. פה מצא מינאר את התורה והדת „חסרות”, ואת „ההשכלה הדרושה לחיים” — במדה גדושה ... ויעמול הרבה עד כי השיגה העדה רשיון לבנות בית כנסת. כן נוסדו בהשתדלותו הארוכה כפה ובמעשה יתר מוסדי הצבור: בית-תלמוד תורה בעד בני העניים והיתומים ואצלו בית-ספר למלאכה, בית אסף ליתומים, בית-תמחוי בוויל ועוד. כן הורה את דת ישראל להתלמידות העבריות בבתי הנימנוזים במאסקווא בלי כל השלום. נאומיו המאסקוואים מצמינים ברוח אמונה נפלא, בחלוקת כבוד רב לדת ישראל והורתו. וכמו השפעתו ההשכלית במינסק כן גם השפעתו הדתית והחברתית במאסקווא היתה ניכרת בחיי בני העדה. — אכן לא רק „רב” היה מינאר לקהלת-יעקב בעיר הבירה, כי גם בונה ומיסד! הוא ברא את הקהלה.

כבודו היה גדול בעיני הממשלה הגבוהה במאסקווא. הוא היה רב רשמי אשר נתן כבוד לכל היהודים הרוסים. הרבנות הרשמית היתה או בראשית בריאתה והתפתחותה, ומינאר עשה את „ההתחלה הקשה” באופן מתוקן. אצלו לא היתה „הרבנות ממעם” כהונה פורמלית יבשה, גוף בלי נשמה, כי אם מרכז עברי להתכוננות והסתדרות החיים המוסריים והחברתיים של אחינו.

ואם בנתע לכל הסופרים עוד לא נפתרה השאלה: אם „הסופר” מיכח על „האדם” שבו, או לא, ואולם ביחוס אל מינאר רואים אנו ברור, כי „הסופר והאדם”, או יותר נכון, „הסופר והעברי” שלו — דא אחד הוא. עמו וטחו, עמו ולבו, עמו ופיו — וגם עמו ומעשיו היו שוים.

נמיה ספרותית במלא טובן המלה לא היתה לו. הוא כתב אך יען כי דגשותיו העבריים המריצוהו לכתוב. המה העלוהו על כמה בית-הכנסת והמה הושיבוהו אל שלחן הכתיבה.

בשנת 1879 הדפיס מחברת בשם: Работы Ипполита Ягостанскій. בשפת אמת מראה הוא לעין כל את כל השקרים, עלילות השוא והשניאות הבוריות, שמהם ואך מהם נתחבר כתב הפלסתר הגדול — „היהודים והתלמוד” של הצורר לוטאסטאנסקי. דרכו של מינאר היה לקרא בספרות האשכנזית והצרפתית לרעת מה ידבר במערב על ישראל ועל דתו בש' 1894 הדפיס הר"ר הארנאק מחברת בשם: „Die Bibel und die alkoholischen Getränke” עוד גרפסה מחברת אחת בשם: „Die Bibel und die Frage von Alkohol” עיי אוממוסאן, מינאר מצא, כי שתי המחברות גם יחד פוגעות בכבוד כתבי-הקדש ויתעורר ויכתוב חוברת בשם „כתבי הקדש עיד שתית היין” ויוכיח את מגרעותיהן ומעיותיהן של שתי המחברות הנ"ל וגם את רוח האנמישמיות הנודף מהן. בשנת 1882 העתיק את ספרו של מ. אלקוין: „תולדות עם ישראל” בעד נערי בני ישראל לשפת המדינה. אל הספר הזה צרף גם הרבה מלואים מעצמו. הספר הזה היה דרוש ותועלתו בזמן ההוא, שספרתהו היתה עניה מאד בספרי למוד, רבה. מלבד זאת כתב מאמרים ע"ד שאלות הזמן ועוד בהמליץ, הכרמל, ראוסווייט, רוססקי יעווריי.

ואולם הרבה יותר כמה שהדפיס בחייו נשאר אצלו בכתב-יד. הספר הכי גדול בכמות ובאיכות, שנשאר בין כתבי ידו, הוא „תולדות עם היהודים” (הספר מתחיל ב„בראשית” ונומר עד אחרי תקופת מנדלסזאהן). הספר כתוב בשפה הרוסית.

הרב מינאר היה מרקק במצות גדול כל ימיו. הוקיר ונצר אף את המנהגים הדתיים היותר קלים. הוא היה סכלן נגד הדתות האחרות, אי יודר נכון: נגד „בני” הדתות האחרות; לעצת זה, בנוגע לדת משה וישראל היה אדוק מאד. הוא גם לא חקר; כרוב משכילי הדור הוא המזויפים, אם לאום אנחנו, או רק קבוץ דתי. בלבו פעם „רגש” לאומי חזק. הוא אהב את עמו בלי כל תנאי, בלי פילוסופיא. הוא אהברו „בלבו” ועבר בעדו בכל כחותיו. הוא היה חובב ציון אמתי. ואולם השקפתו בענין זה היא קצרה. אותו לבנה רק קרושת הארץ לפניו והתועלת הכלכלית בה; אך לא הסתכל ולא הרגיש את ערך הקולוניות העבריות בארץ ישראל בעד היהודים לעתיד, הוא לא הרגיש את „ערכה הקולטורלי” של חבת-ציון, לא הכיר, כי היא הנה „יסוד” לרעיון לאומי גדול... ומפני מה? — מפני שכבר היה למינאר „הרב” להתרומם מעל כל ההשקפות שקבל מינאר, תלמיד ביה-מדרש הרבנים... הרוח האירופי, האמונה היתרה ב„ציוויליזציא” והבטחון הנפרז ב„הפרוגרס” — כל אלה השפיעו בהכרח במדה ידועה גם על מינאר בן דורם. ע”כ היה מינאר למתנגד נלהב להציוניות המדינית, שהחלה להתפתח בסוף ימיו. הוא לא הבין את טושנ הפתגם: שכינת א בגלות א...

במאסקווא בהן בכהונת רב עד שנת 1892. בשנה ההיא יולח משם על פי פקדת הרוממות ויבא ווילנא. פה, בעיר מולדתו וחונכו, בלה את יתר שנותיו בפדירות, ובתקופה זאת היה עסוק כלו בחבור ספרו תולדות ישראל (יגשאר ככתב יד). ביום כ”א שבט לשנת תר”ם עלתה נפשו השמימה, אחרי סבלו הרבה יסורי הגוף והרוח, שקבל אותם באהבה...

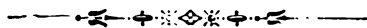
הגני מוסיף עוד פרט אחד המצין הכונת הרב מינאר ז”ל:

ככלות עשרת השנים הראשונות לכהונתו בתור „רב מטעם הממשלה” ויוצע לפני מאת הפקידות, כי יקבל את התואר „אורח נכבד לדורות” ומטבעת כבוד. אך הוא לא אבה לקבל כל אות הצמינות בעד עבודתו הרבנותית התועלתית. באמרו: „כל עוד שלא קבלתי כל תאר-כבוד ואות-חשיבות עוד אוכל להשפיע על עדתי ודברי יהיו נשמעים לשובתה ולתועלתה; אבל כאשר יראוני בני קהלתי נושא מטבעת זהב על החזה, או יבטל כההשפעה המוסרי שלי, כי יאמרו: „לכבוד עצמו הוא דורש”... היתה עבודתי לא-פוריה”...

גם בהיותו רב במוסקווא הציעו לפניו אחות כבוד בעד מפעליו הרבים והטובים למופת הקהלות אשר בהן שמש בכתר הרבנות כפרט, ולשובת כלל המדינה בכלל. אבל גם אז היתה השובתו כנפעם הראשונה. והתשובה הזאת מעידה ברור, עד כמה היה נבוה מבט הרב מינאר על העודת הרבנות הרשמית ועד כמה התיחס אל תועלת בני עמו בלבם חם ורוח נטון, וזשר בכחם להקריב כל קדבן בעד הדבר היקר למו...

אליהו פואר .

ווילנא .

בית נאמן.

(עקד הספרים הלאומי בירושלים — מוסד הר"ר י. האזנאוויטש).

אם כל עם ועם שמצנו איתן בתבל וכאזרח רענן יתערה על ארצו ונחלתו ינצור מכל משמר את זכרונות הלאום העתיקים, המאירים את תקופת הימים שכבר צללו לתהום הגשיה. אבות לבנים אותם יספרו ואותם יחוקו על דגלם — הגה מה יקרו העודות קדם כאלה לנו עם היהודים „עם הספר“, אשר ההיה חשך בעדנו, העתיד הקרוב גם הוא לא ינבא לנו עתידות טובות ורק זכרונות ימים מקדם המה יאירו לנו כהליל בן שחר את שמי חיינו ורק ספרים וזכרונות אשר הערה עליהם רוח נעלה, רוח המוכים ומעונים על דעותיהם, המה יהיו לנו למקור חיים, המה יחוקו ידים רפות ויצהילו רוח כהה ונדבא. יש אשר שכיני

ילבשו קדרות ומראה הבריל להם, ענני תונה וכבידו עלינו כנמל החול, היאוש יביא רקב בעצמיתנו ובאין אונים המס נהליך — אז נשים לעדות ספרוהנו את פנינו, והמונות נוגות, צללים בוכים, שלדים נאנקים יעברו לפני עיני רוחנו בספרים האלה, וההמונות האלה מה נאדרות הגה ביופי פנימי. בכח נפש מאד נעלה... נשמה עבריות הגה, נפשות יהודיות מזהירות באור שבעתים — אור ענויים בעד האמת, זהר יסורים בעד דבר שבקרושה... „ישנם רגעים כאלה, אשר איננו רואים ספרים כל עיקר, אך המון אנשים ו„שדרות דורות“, והאנשים מה נבזהים ומה רמים ומה קרן עור פניהם! מתחת רגליהם ינהרו נהרי נחלי דם, והכביות והצעקות עולות עד לשמים! לפנייהם נחל דמע ודם, ואחרייהם דמע ודם!.. ולמראה האל-מות הנורא של בוז וקלון, של יסורי הגפש והגוף, יתעורר בלבנו רוח גאון וגאח

בראחוננו, כי רבבות האמללים האלה המה חיים וקיימים, חיים וקיימים עוד יותר מאלה שבנו חרבות למו! ..."

וכמו שהגופות העבריים לא ימצאו כנוח לכף רגלם, יודונו יודונו ממקום למקום, נפוזים ונפוצים ותועים לכל רוח, באין מרכז כללי, באין מחסה ונְקִלָּם — כן רע ומר הוא גם גורל הגשמות העבריות, תעורות הזכרון לעמנו משנים קדמוניות. אבני חן השתפכנה בראש כל חוצות, פנינים יקרות תחבקה אשפתות, אין דורש להן ואין מבקש. מלבד אשר יתעורר אחד מחכמי אומות העולם, יכנים את המרגליות האלה לאוצרו וישים הפארת לעמו בנוצות זרים. לקבץ ולרכו את הגשמות האלה דאולין ערמילאין, לתה להן שם ושארית בעמנו לברוא כהן מעין היסתוריה חיה כספרים ותמונות מעת היות עמנו לנוי — זאת היא כמטרה רוכימה וקדושה ושמות העמלים בה ראויים להיות חקקים באותיות מוזהבות בעלי דברי ימינו.

ובכל זאת, כבלי שים לב לרוסמות המטרה הזאת וחין ערכה, שכל אחד יכירה, רק אחד הוא האיש ששם אליה לב, שהקדיש לה כל כחו, עתו ורכושו. החד בדרא זה הוא איש הרוח המצוין הר"ר יוסף האזאנוביץ.

עוד בהיותו תלמיד הרפואה הלך לבו שבי אחרי הרעיון הנעלה ליסוד בירושלים מרכז גשמות עבריות — ביה עקר לאומי שבו יתקבצו ויתרכו כל פרי רעיון יהודי, כל אשר הרה והגה מלב סופר עברי, כל תמונה מעשה ידי אמן מבני עמנו, כל עלה נדף מדברי ימינו, כל שורה בודדה מקורות עמנו, כל הד המצלצל לנו מסרחי העבר הלומה בערפל, כל רעיון, כל הגה וכל ניב שישא עליו חותם היהדות, כל אות ששרש לאומיותנו עליה נבר. ומני אז כן עתה, זה שלשים שנה רצופות, ילך ברוח כביר ובלב יודע את חפצו ומגמת מטרתו, כל כפר לא ייקר בעדו, כל עמל לא יבצר ממנו, נפשו לא הדע מטח ובחריצות כפים יחפש, יהור, ידרוש ויבקש אחרי ספרים, זכרונות, תעודות, כרטיסים ופתקאות שיש להם שיכות רבה או מעטה לקורות עמו, היקר לו מנפשו.

אין ביה מסחר ספרים אחד בארצות המערב שאליו לא הגיענה שאלות הר"ר האזאנוביץ ודרישותיו, בכל אוצרות הספרים געד את האבק מהגליונות העתיקים, בכל נמכר ספרים לא יפקד מקום האיש המצוין הזה, העובר לכמח וכלי שאון את דרכו. רק יודע לו עיד, "נשמה עבריה" עתיקה שהתנערה מעפר הנשיה ותקים לתחיה, או ע"ד נשמה חדשה, שזה מקרוב ראתה אור — והנה לא ינום ולא יישן ומנוחתו מאתו נגולה, ואת שקליו האחרונים יקדיש עד אשר יביא את המציאה שנפל עליה לביתו ויצבי לה יד באוצר הספרים בעיר הקדש בירושלים.

גלמוד ובודד, בלי משען כל, בלי מקור כסף מלבד רכושו הוא, ובלי עוזר לימינו יעבוד את עבודתו הענקית זה שלשים שנה. יעבור ערים וארצות בתירו אחרי ספרים וכתבים. בלי הכביר במלון, בלי שאון והמולה וכיכמאים מצלצלים ישב בסתר חדר משכיתו, יערוך מכתבים אין מספר לבתי מסחר הספרים בארצות שונות, יקרא את תשובותיהם, בעצמו יסדר את ספריו ויביאם במשטר נפלא בלוח זכרונותיו, הוא הקונה, הוא המכר, הוא השולחם לירושלים ולעתים קרובות הוא גם העוקר ... תמהון ופלא תעורר עבודה מרבה להכיל כזאת, עבודה בלי כסים נכון, בלי מקורים המידים, הלוויה באויר רק בפעל איש אחד. לו גם כביר רוח ואיש המעלה, עבודה המזכרת את גורל כל העם אשר לספרותו הקדיש הר"ר האזאנוביץ את לבו ונפשו ...

הספרים וכתבי היד האלה המה אהובי נפשו של הר"ר ח., עליהם יתרפק בנענועים

ובכליון נפש. המה בעדו כל התבל ומלואה, כל חייו ומנעמיהם. ומה מאד מאושר הוא אם יעלה בידו לתת חסות להנשבות העבריות — כאשר יכנה את הספרים — שאברו דרך ותחת שואה תתגלגלה על העליות ובמרתפים מאין שם על לב, ומה מאד ישבר לבו בקרבו עת חסר כסף או סבות אחרות יעמדו לשמן לו מהביא את המרגלית הספרותית שמשכה עליה את לבו לאוצר ספרי העם בירושלים, כמעט ידיו להתפאר.

לעולם לא ימוש מלבי רושם דבריו כאש, שפרצים ובלי סדר יצאו, בדרכו המיד, כספרו, כי בעיניו ראה עלים בודדים מכתבי יד הגר"א מווילנא מתגלגלים באבק ועפר וידיו קצרו מהציל את האוצר הזה.

דמעות מסותרות נשבעו בקולו הרועד, אור עיניו כבה ובדבריו הנלהבים נשמעה לי אנחה עמוקה יוצאת מקרב ולב, על אשר קצרה ידו להוציא יקר מוולל, כאנקת אביר משוררנו בהשהפך עליו נפשו. על אשר „כלבים יסחבו את כפירינו“ ...

לא אותות כמות, לא העזרות שאבד עליהן כלל. המעשירות רק את המוח — הספרים והתמונות להר"ר חאזאנוויץ המה בעדו א.ש.ים חיים, שרוחו יקרום עליהם עוד ועצמות, הוא כמו ישמע את דפיקת לבם, את המית רגשותיהם. עיניהם הקמות תפקנה לו את הלך נפשם, שפתותיהם האלמות כמו הספרנה לו מעשים שהיו ספורים נוגים מעוררים זועה בשפה מורה, רק לו מוכנה ... ואחרי שעות עמל ינוח מכמו הנלאה על פתוחי נחשת או עץ של תמונות הגאונים ואנשי השם בעמנו, באהבה ובכליון נפש יביא אליהם, וכמו יעשה לו דמיונו אבר כיונה, יחיה בתקופתם, ויתרגש ברגשותיהם, כי בעל דמיון עז הר"ר חאזאנוביץ רגש היופי נפל לו למנה כמדה מרובה. הוא ישיכיל ליפי כל תמונה, ידע להכיר את קסמה וחינה בכפף אמן, באיזה חוש פנימי, שאין לנו בני המותה פשוטים חלק בו.

ומה מאשר היה איש המעלה הזה בהגיע לו הידיעה הטובה, כי אחרי שנות עמל ותלאות אין כספר, קם הפצי, שלו הקדיש את כל חייו, ויהי לפעולת כפיים. יותר מחמשה עשר אלפים ספרים עתיקים וחדשים, ציורים נחמדים ותמונות רבות הערך ימצאו בבית האוצר בירושלים. וגם לא תלוים המה כעת כחפץ אנשים זרים, שכביהם התלוננו הנשמות העבריות, כי ביום שני בשבת באחד לאחד שני השנה, בשנה הזאת, אלף תת"א לחרבן, הונחה אבן היסוד לבית נאמן, לבית אוצר הספרים הכללי הלאומי אשר בירושלים.

חמשה עשר אלפי הכנים, שטפחה ורבתה יד הר"ר חאזאנוביץ בלי משג, כסף וכמעט בלי עזרה מעט, שהתרכזו ונקבצו בירושלים עיר הקדש, ערש אשרנו מקדם ומקד הקותנו לעתיד — אלה המה העדים החיים הגותנים גדל לפעולתו, המה יחקו את שבו באותיות מזהבות בעלי דברי ימינו, קולם ההילך לנו כמרחוק ישמיע תודה וברכת להאיש המצוין הזה, אשר חמל נדכא ונעזב, ויקבץ את הרוחות הנדחים האלה למקום אחד — למרכז השאיפות הנעלות בעמנו.

ותהי למצער זאת תורתו, כי בני עמו יכירו את מעברו, יכריחוהו בארך ימים, כי יוסיף לעבוד עבודת הקדש, ובשובו נו עמנו הנדכא לראות חיים בארץ אבותיו, או כל נשמה תכרך את הר"ר יוסף חאזאנוויץ ותתן גדל לשמו.

מ. נ. סירקין.

התן תורה

או
שבר על שבר.

(כפור)

..

אוי לו לבן שנלה מעל שלחן אביו ואוי אוי לו לחתן שנלה מעל שלחן חותנו .
הבן כשנולה מעל שלחן אביו הוא אחד ופיו אחד , ואדם אחד שהוא פיו אחד , אם
הרכה יעמל ואם מעט , עמלו לפיהו די לו די , ואם גם לא יראה שבר טוב בכל עמלו
שיעמל ועוד ירעב ללחם , בכל זאת ישא ויסבל הכל ברומיה , אבל כשנולה החתן מעל
שלחן חותנו ו'ו' נפשות רבות ופיות רבים , נפש אשתו ונפשות ילדיו וכלם פיתחים אה
פיהם לבקש אכל מאתו , אז אוי ואבוי לו , וצער ה'נפשות האלה המתמוגגות כרעה וברעב
הוי! קשה לשאת כצער נפשו . על נפשו לא יחוש האדם , אבל בהשתפך נפשו אשה וילדיו
האהובים אל חיקו , עוללים ישאלו לחם ואין לו במה לשבר רעבונם אז הוי! גדול הצער
מאד ומי יכילנו . קול הצאצאים והצפיעות , הכרובים האהובים , המצפצפים ומהגים , דוקר
הלב במדקרות חרב . אילי דברזל וכלי ההותח , רעם שרים ותרועה וקול רעמים בגלגל
לא ירעימו בקול גאונם כאשר ירעים קול האשה והילדים בשאלם אכל , על כן רע וזר
היה להאברך ישראל יוסף עת הגלה גלות שלמה הוא ואשתו וילדיו מעל שלחן חותנו ר'
אפרים , מי שהיה מוגז מיכר יין .

היום ההוא חשך וצלמות יגאלוהו , לילית ושעירים ידרשוהו , היום ההוא היה יום
חשך וערפל להרכה משפחות בני ישראל , אך צרת נפש האברך ישראל יוסף גברה על
צרת כל ישראל , הנה על הזה ושבר על שבר כתמם באו עליו ביום ההוא .
בשנה הרביעית לחתונתו באחד הימים מימי ירח כסלו היה הדבר .

והימים ההם ימי חשך וצלמות להטבע , השמים כעשן נטלחו וילבשו שק ואפר
והמה בוכים כל הימים וכל הלילות , השמים בוכים ורוחות מיללים עונים לעזתם ונשאו
את הדמעות וצדו איהן בכנפיהם והשליכום על ארץ רבה , ותבאנה הדמעות ותשקינה
את פני האדמה ויגרשו מימיהם טיט ורפש , ותמוג האדמה ותאבל ותעל כיאור מצרים
כלה . בני אדם בוססים ברחובה העיר המלאים רפש ומים עד הברכים , טומאתם בשוליהם
ויגון על פניהם וחשך ואפלה בקרב לבם פנימה , כמו חללים ורפאים נעים ונדים בהוציה
העיר , כי קרא אז ה' לחרב המשבר כי תעבר בארץ בשנה זו , שנת שש מאות וששים ,
ותבוא החרב ותעבר גם בעיר „יזובים“ , והחרב הוי! הוחדה וגם מורטה , אח לברק נשויה
לבזק ומגורי אל חרב היו רבים וכן שלמים , ותאבל החרב בשר האמללים והשת דם
החללים , דם הנפש , דם שהנשמה יוצאה בו , ויגודו החללים האמללים וידרו כצללים
ויתגו וינעו אנשי סכאובות , כשכורים ברפש דרחובות .

בימים האלה ובזמן הזה שלמו ימי מוונותיו של חתן התורה , ישראל יוסף . ארבע
שנים ישב כאדם הראשון בנן ערן ולא ידע כל דאנה ומחסור . בארבע השנים האלה היה

שרוי בטובה כעבר במעי אמו, אבל ממה שחותנו היה איכל ושתה ממה שחותנו היה שותה, ייאכל וישת ויקם וילך לבית מדרשו אשר לחברת „תומכי תורה“ וישב וילמד הוא ויתר הצעירים האברכים אשר בשם „פרושים“ יקראו, ויקח לו פרס שבעה שקלים כסף מדי חדש בחדשו, ושקלי הקדש קדש היו לו להתם בנשך ומרבית, כאשר עשה לכסף הגדה עשה גם להכסף הזה, וירבה כספו ויפרח ויצמח כנן רמוב, מאומה לא הוציא לפרנסתו, בא לבית חותנו וימצא הכל מוכן לפניו לסעודה, חותנו כלכלהו אותו ואת אשהו ואת ילדיו השנים. אבל אהה! לא לעולם חותן, ואם מנינות לרור ודור? גם שלמו ימי למורו בחברה „תומכי תורה“ בחרש הזה והכלינה שני השבע.

ותחלינה שני הרעב.

היום הגהו אוכל ארוחה הערב הראשונה כשלו על שלחן חותנו, אך לא מלחמו יאכל עוד. עוד ימים מספר מיום הרביעי זה עד יום השלישי הבא לטובה בשבת הנאה יגור בבית חותנו ואכל רק על שלחנו ולא משלחנו; שכר לו בית דירה וחנות בצדה לתוצאות חייו, ועוד יתקנו את בדיקי הבית, ימיתו וישחיתו את הרשעים הרעים, אלה הם הפשפשים, היתושים והיבחושים ששרצו ופרצו בבקיעי הכתלים בימי שני מגורי השכן הראשון בבית הזה, יורקו עליהם מי קארבאל וחמרו אותם כחמר ובטיט ודבקו על החכר גליונות צעצועים גם יתקנו את התנור ואת החלונות כמשפט אשר יעשו לכל בית דירה כביא שכן חדש לגור בו, וכל המלאכה השלם בעוד שנים ושלשה ימים, אך לבוא לגור בדירה החדשה לא יבוא בלתי ביום השלישי הבא, יום מברך מכל הימים, יום שהוכפל בו כי טוב.

אבל אהה ליום!

ר' אפרים אבי הבנים השלים מנינות הזוג מיום אל יום, ארבע שנים מנינות הבטיח לתת וישמר את הבטחתו, אולם היום כלו ארבע השנים האלה ויערך לו החתן ישראל יוסף שלחן לבד בבית חותנו והגהו אוכל ארוחת הערב, היא הארוחה הראשונה, הארוחה הגדולה משלו.

גם לחם הבקר אכל היום משלו, אך לחם הבקר לא נקרא בשם ארוחה, כי היתה ארוחה קמנה ודלה, פת כגבינה אכל וישת על המזון מיי, כמדהו כן אסתר אשתו, אולם ארוחת הערב היא ארוחה גדולה, ארוחת לחם ושני הבשילין ועל כן היא הארוחה הראשונה, הארוחה הגדולה.

על שלחן אחד פרושות שתי מטפחות, המטפחת האחת בקצה השלחן מזה והשניה בקצה השלחן מזה, אל המטפחת האחת יושב ר' אפרים אבי הזוג הוא וחנה שרה אשתו ושני בניהם ואוכלים ארוחת הערב לברם, ואל המטפחת השניה יושב האברך ישראל יוסף הוא ואשתו הצעירה, אסתר יפת התאר ושתי בנותיהם מאשינקע וסאשינקע אצלם. מאשינקע היא הגדולה כבת שלש יושבת לימין אמה ואוכלת מקערה קמנה מחית „סן“ בחלב וסאשינקע הקמנה שוכבת בעריסה קמנה העומדת אל השלחן וישנה שמה במנוחה. ר' אפרים כבר רחץ ידיו וישב ללחום ובענן אד התבשיל העולה מן הקערה הגדולה יראה אל השלחן, ושלחן ישראל יוסף הגהו ערוך אך בלחם ומלח ועודנו לא יאכל, רחץ ידיו וישב אל השלחן לאכול ויברך על הפת והנה מאשינקע הקיצה משנתה ותתן את קולה בבכי, ותשלח אסתר ידיה אל העריסה להניע אותה וישנה הילדה ואחר האכל.

דממה בבית, יגון ועצב מסכיב, כאותו העצב והשטמן ששורר בבתי ישראל העניים כבוצאי יום מנוחה לפני הפלת הערבית בצאת הגשמה היותר בחשכת היום,

השבת משוש נונים, כוס התענוגים הלכח לה, היום יחשך לערוב, מאורי האש מרם יעלו, עוד לא יצאו הזכוכים, בין השמשות עתה לדרי מעלה ודרי מטה, ספק חשכה, ספק אינה חשכה, אך חשכת אמת בקרב הלכבות. החשכה הזאת מכשרת ואיכרת: שבוע חדש הנה בא, שבוע של הרבה מחמורים והרבה מכאובים, שבוע של צרכים מרבים, וכאמתחת, הוי! אין אף פרוטה אחת.

כמחזה הערב הזה נחזה עתה גם בבית ר' אפרים. אסתר בתו היחידה והיחידה נשמתו היתרה יוצאת מביתו. אז אמנם כי בא לו זה היום שקיה אליו, לעול ככד היה לו להחזיק את הזוג על שלחנו ארבע שנים, ומה גם בשתי השנים האחרונות, בני המנפול. כוס זהב היה לו בית המרחץ מיינה שהיו גוים וישתכרו וישתכרו והנה נפלה הבוס מידו ותשבר, ואת חתנו ישראל יוסף לא יכל לשאת זה כבר, לצנינים היה בעיניו ולשומם בצדו ויחבה לים אשר תכלינה ארבע שני המזונות, ויצא מביתו, אבל אסתר ושתי בנותיה, מה טאר האובות ונעימות לו, גם להנה שרה וזנתו, קשה להם פרידתן מביתם, ומה קשה לאסתר היציאה מבית אביה לבית אישה, ומה קשה גם לו לישראל יוסף היציאה מבית חותנו. היום יחלו לנהג עולמם בעצמם, להניע גלגל החיים הגדול הזה ומי יודע אם יעלו בגלגל מעלה או ירדו אחורנית, והן נקל לרדת מטה מעלות מעלה! מי יעלה לטרום, אחר אחוז מאלף, והנשארים יפלו ויתפוררו וירסקו עצמותיהם בידרות הגלגל, יתרות שונות.

חנות פתחו, חנות קטנה, חנות של מיני מזונות ומאבאק למזונותיהם. ההתן להם החנות את אכלם ואת כל צרכיהם? העתיד הגדול מכסה בערפל ואיך לא יתקפם העצב והשמטון?

— שתי משפחות על שלחן אחד—דבר ר' אפרים חרש כמדבר אל נפשו—ארבע שנים לחמו בלחמי, ולא רוששתי ולא דלותי אם אכלו ימים אחרים עוד, עד יום השלישי הבא. שלחן לבד ערכו, עשר גדול יעשירוני.

— גם אנכי אמרתי להם ככל הרברים האלה ולא שמעו לי—ענתה חנה שרה בדברי אישה.

— לא!—קרא ישראל יוסף, ויקם מעל מושבו ויתהלך בבית הנה והנה כלא שמכון וידבר אל נפשו דברים נשברים למחצה לשלישי ולרביעי לאמר: רב ... מה שהיה היה ... אין נפשי ... עוד יאמר האכלתים, העשרתים.

— מה יאמר ומה ידבר שם, מה יחפץ? העוד לו הצדקה?—דבר ר' אפרים בתלונה, ואסתר וישבת עצובה ושוממה ודמעות בפניו מל אורות יורדות מעיניה ונופלות על פניה המפיקים נוגה ונונה. בוכה היא ולא דמעות של חנם ככה תכבה כלילה הזה. לב האדם יחוש עתידות כי נביא הוא, ולבה גלה לה את מסך העתיד הגדול ותרא כי אך ההו ובהו וחשך על פניו. לא ידעה עוד ולא ראתה את השוד והשבר הגדול אשר יבואו לה, ובכל זאת כמו רטם וזלעפה אחווה כאשר העבירה לפניה את הימים הבאים, זרם קור עבר בכל יצורי גוה והתנודד. עתה בוכה היא כי הנה גולה וסורה, תצא מבית אביה לבית אישה, ומאין יצא לו לחמו ולחם ביתו? כל ימיו ישב בבית מדרשו רק על התורה, ועתה יהיה פתאם לחנוני, מבית המדרש אל החנות. הכריות אומרים כי כל מי שאינו יודע בטיב המסחר אל יהי לו עסק עמו, פן יורש וידל. שנים רבות יעבוד המוכן בחנות עד כי ילמד לדעת טיב המסחר, אך לו גם יהי כי עד מהרה יעמוד גם הוא על כל

סחורה. כשרונותיו טובים, אך התתן החנות פריה שתהיינה סמנה לחיים תוצאות? מה החנות? חנות של מיני בשמים ומוזנות. עוד חנות אחת בעיר, עוד טפה אחת בים הגדול, היוכל איש לספור הכוכבים כן יספר וימנה את החנויות, וחנות של בשם יש לה קונים אנשי תמיד, ומאין תקח לה קונים חדשים מבלעדי אבותיה לברם, ומה מספר כספם? אך כשש מאות שקל, התוצא חנות של שש מאות שקל כשלישים או ארבעים שקל לחדש ללחם ביהם? לא ולא, והוצאות החיים עוד הרבינה ותעלינה טעה לעה. שנים ילדה ועוד מעט ימלאו ימיה ללדת ותלד עוד, כן או כה ואולי תאומים בכמנה. משונה צער של הריון זה מצער הריון שני ילדיה הראשונים. ואם גם תלד אחר. ולא שנים, הלא גם אז עליה לקחת עלמה משרתת בביתה, ומאין? מפרנסת החנות? והיא? היתן להביא עלמר משרתת הביתה? חביבה עליו הפרומה יותר מאשתו ובניו ואיך לא תבכה? ועל אלה עוד עלו היום זכרונות ראשונים על לבכה עת היתה עלמה עוד, או ראתה את החיים משחקים לפניך בשלל צבעים נאים ותחלם לה חלומות טובים מרניני לב. זוכרת היא את העלם אפרתי אשר שנה באהבתה ויאכר לה: אסתר יפתי, אסרי סלה והיינו שנינו מאשרים בארץ החיים; ולו נתן אביה אותה לאיש הזה וחיתה חיים טובים באמת. אבל הם! הזכרונות האלה זכרונות תבל ומה הם, לא תהנה בם, בחזקת הירד תסיר אותם מלבה בכל עת, תמחה את זכר אפרתי מקרב לבה, אבל היום לפרות רצונה עלתה מחשבת בליעל על לבה ותגדל מחץ לבכה; היום, מעשה שטן, היום כאשר יצאה מביתה אל החנות לקנות גריסין של שעורים, לארוחתה הראשונה. היא הולכת שוממה ומלאה דאגה והנה ראתה פתאם את הגבירה הצעירה העלענא אשת דוד אפרתי, גם היא יצאה בשוק אך לא לקנות בעד אגורה גריסין של שעורים. מי יודע חפצה בשוק? אך ראתה אותה והנה היא זורחת ופורחת, שפחתה הולכת אצלה וסלי חורי בידיה, ויראו העניים את הגבירה כי גבירה היא, לבושה הוד והדר, ויסירו את כובעיהם מעל ראשיהם לאות כבוד והדר ויפרשו כפיהם אליה והיא השביעה להם רצון ויברכוה, ולוא לא עמד אביה לשמן לה או הלא היתה הגבירה היא, גם היא יצאה בשוק באדרת שער יקרה כמוה ושפחתה אצלה. לוא לא הצריך אביה כיניהם או לא אכלה לחם חסד ארבע שנים על שלחן אביה העני אשר גם להמו ללחם ביתו אין לו כיום, אחרי צאת המינפול, או לא גלתה כיום הזה ולא פתחה לה חנות של בשם קמנה לפרנסתה, או ישבה בביתה כגברת ויצאה אל השוק ועניים חלקו לה הכבוד. הוי! ואיך יגדל מחץ לבכה אם ביום שתפתח לה את חנותה תבוא הגברת אפרתי לחנותה לקנות מאהה מאומה, מחמלתה עליה, והראתה לה את כבוד עיניה ואת כל יקרה. יודעת היא כי דוד איש; אהבה לפנים. היא נבירה נמשגת שית, וייתה סוחר יערים והיא חנונית, אשה כנענית הנרנית, מוכרת דגים מלוחים ונכינה בחצי הפרומה... לשוא תעמול להסיר את המחשבות האלה מלבכה, אין שלמון לאיש על מחשבותיו והגיונותיו למחותם. ויהי בערכה את השלחן ותפרש הכפה עליו לאכול את ארוחת הערב משלה בפעם הראשונה והנה כראה הערב והבקר, חשך העתיד ואור העבר עברו על פניה. ותרא את הגברת אפרתי יוצאת בשוק בכבוד והדר והיא הולכת לקנות גריסין של שעורים בפרומה, ותתגודד ותאנח ותכך.

— בתי אהובתי — קראה אליה אמה — אנא, הרפי נא. אנחותיך ודמעותיך תמחצנה תפלחנה את לבבי. ה' יאר פניו אליכם. וחיותם חיים טובים, נעימים וערבים. ה' יד' תקצר? הוא מעשיר ומרום את האדם, והן מה תוצאות חייכם עתה. עשרים וחמשה שקלים לחדש יספיקו לכם.

— עשרים וחמשה? קראה אהרן, טבעת רצון הייתי לו הספיקו לי שלשים וחמשה. בקשתי חשבון ומצאתי כי גם שלשים וחמשה ימעטו. הצרכים כרבים וההוצאות גדולות, שכר דירה, שכר ההנות, לחם לאכול, בגד ללבוש, נר למאור, עצים לשרפה, כל אלה הוצאות גדולות וגלויות לעינים, מלבד הוצאות קטנות אשר לא יראה האדם מראש: ככוס לבנים, שבר כלי, נחלים לחטים, ופרומה לצדקה.

— עושה צדקה בכל עת זה הכפרנס אשתו ובניו, נמרא מפורשת היא בכתובות — קרא ישראל יוסף לנפשו בקול רממה ותלונה דקה כהתהלכו בבית הנה והנה.

היטב חרה לאסתר לשמוע תשובה זו מפיו. זכרה את הנכרת אפרתי וצדקותיה היום בשוק והוא לא יתן לה לתת פרוטה לעני גם בבואו לביתה, ובכל זאת החרישה ולא ענתהו דבר והאנק דים ותשא פניה אל אמה ותאמר: והנה גם ימים ראים אשר עלי לקחת גם עלמה משרתת בביתי, ומאין? כפרנסת ההנות?

— ישם לך ה' שלום — קראה האם — עלמה משרתת לא תקחי לך. אנכי אמלא מלאכת המשרתת.

— את? קראה אהרן והשחק שהוק נר, את אם הבואי לבקרני תבוא עליך ברכה. התוכלי לשבת אל כפתי ביום ובלילה? לא, בלא עלמה משרתת אי אפשר לי להתקיים אפילו שעה אחת, ומאין?

— כמה כוונת שקליכם לכם, אנכי זיינני יודעת, הנכם יראים להגיד ולגלות לי האמת. בנפש חפצה הנני רוצה כי יוסף ה' לכם כהנה וכהנה, יפרה וירבה כספכם ועשרתם וגדלתם והייתם באשרים בארץ החיים, אלפים מיל אלפים ורבות מול רבות יעופו לכם — קראה האם.

— כמה פעמים הגרתי והשמעתי כי אך שיש מאות שקל כסף לנו, לא יותר.

— ואנכי דמיתי כי כשמונה מאות לכם.

— גם אנכי כוונת דמיתי — קרא אפרים שישיב עד כה אל ראש שלחנו תפוש ברב שרעפיו בקרבו וישמע את השיחה שהיתה בין אשתו ובתו — ארבע מאות הלא הוא כסף הגדה, המשים שקל כסף, מהנות הררשה, ואיך לא נוספו מיום התנאים עד היום כארבע מאות עוד? איה הוא כסף הרבית וכסף הפרס שלוקח מדי חדש בחדשו שבעה או שמונה שקלים להדש, מי יודע. והן כל מחכוריתם והוצאותיכם עלי היו כלנה, לפני המנופול ואחר המנופול, ביום טוב וביום רע. כל הימים, כל ארבע השנים, אני נשאתי אתכם כאשר ישא האומן את היונק.

— המעט הוא הכסף אשר נמס בידי כשלג? — קרא האברך בשפה רפה ובתלונה — הלא מחלת מאשקע לברא אכלה כעשרים וחמשה שקלים. מי נתן להרופאים את שכרם? אני או אביך?

אל מול פני אסתר אשתו דבר הדברים האחרונים, כי שנאה גדולה שנת את חותנו ומעולם לא חלק לו הכבוד לקרוא אותו בשם "חותני" והיה בדברם שניהם החותן והחתן והסב החתן פניו אל אשתו ובמקום שהיה צריך להזכיר שם "חותן", "חותני" קרא באוניה "האב", "אביך", וירע הדבר בעיני אסתר וגם בעיני אביה רע, אך הוא נשך שפתיו בשניו ולא יצא להבוע את עלבונו וידבר אל נפשו: מה יהרון לי בתורתו אם גם הרוח הנהו, אך אסתר אשר כבוד אביה ואהבתה אליו נכרו על כבוד אישה והאהבה אליו יצאה לריב ריב אביה כמנו ולהבוע את עלבונו.

— מה הרעה אשר עשה לך אבי — קראה אליו אסתר בדמעה — תמיד דוקר אותי כמו

- כמדקרות חרב: אביך, אביך. פתי! אתה אינך ראוי להיות גם מדרס לרגלו—ותבך בדברנו.
- אנא בתי, הרפי נא, אני אני אבקשך.
 - עשרים וחמשה השקלים האלה לא ישכחו מלבו ולא ימחו מזכרתנו כל הימים — קרא אפרים, — אנכי הייתי חייב במונותיך ולא ברפואת בתך.
 - במונותי היה חייב וכמה פעמים שכרתי רעבוני בכספי, הדבר הזה לא יעלה על לבו — דבר ישראל, יוסף אל נפשו וקולו יצא כמו מנחיריו מבלי השמיע לחותנו הדברים האלה.
 - לא שמונה מאות ולא שש מאות, שבע מאות יש לכם — קראה האם אל בתה — הרבית וכסף הפרס מארבע שני המונות.
 - לולא שהוצאתי כסף רב, או עלה כספי באמת לשמונה מאות, אך עתה אין לנו יותר משש מאות. הלא גם ששים שקלים נהנו עתה לבעל הדירה והחנות — קראה אסתר.
 - אבל למה לא הוציאו הכסף מידי הר-הברזל, עד מתי יהיה בידו?
 - יבוא יום השלישי הבא, יום פתיחת החנות, או אלך ואוציא — קרא ישראל יוסף
 - בימים האלה אשר שמועות על שמועות הבאנה ורבים ועצומים חללי המשבר הוצאתי הכסף מידו, ומה גם אשר הכסף הגדו דרוש לכם עתה.
 - ביום השלישי אוציא, אין רע.
 - ואנכי לא האמנתי בימים האלה בכל איש, יהיה מי שיהיה.
 - הר הברזל הוא תיבת ברזל וחוכמת אש, מוט תתמוטט הארץ ופור תתפורר, ההרים ימושו והגבעות המוטינה ואמנותו ובטחונו יעמדו לעולם, ועתה מפני השמועות הרעות יוציאו כל העם את צדורות כספיהם מידי אחרים ומביאים אליו והוא גם אין נפשו לקבל מכלם את הכסף הרב שיביאו לו, וכי יקבל והיתה הרבית אך חמשה למאה, ואני הלא לוקח מאה עשרה למאה.
 - חמשה למאה? הלא טוב לנבך כי ישא את כספו לבית אוצר הממשלה.
 - גם ידו כיד בית האוצר, ורבית בית אוצר הממשלה אך שלשה למאה.
 - טוב שלשה מעשרה, בימים האלה אשר אדירים שדרו וכפירים מעדו, מי יודע, לא אפתח פה לשמן, אולי נכון גם הוא למועדי רגל.
 - הבל הבלים, מסחריו יפרצו פרץ בארץ, לו קנטרים ויערים והגונו יעלה למיליונים. עתה כמו שכל הנחלים הולכים אל הים, כן ילך כסף העם לידו.
 - גם אבן בורלא היה כמות ונאמן והכל אמרו כי לעולם כל ימוט ותהי אמנתו רבה סביבו ובכל זאת נפל בנופלים, הכה הכפתור וירעשו הספים ונפש אמללים חללים תשוע עתה.
 - זבל פרדותיו של יצחק ולא כספו וזהבו של אבימלך משל הוא כתרם הנשבר, אנכי לא האמנתי לביח בידו אף שקל אחד. נבל הוא, הוא פשט את רגלו לא מאשר נפל כלו בנופלים רק כאשר חפץ לבלוע חיל זרים, אולם בכל זאת אל יתברך בלבבו לאמר: שלום יהיה לי, חיל בלע יקיא. יורישוהו מכסנו ביד חוקה, לא ינקו אותו בעלי החובות.
 - מה יעשו לו? קרא אפרים בשחוק — בלע המות לנצח, מת הוא.
 - וגם את המת יחצון, וביחו ורכשו, הכל מה שיש לו כתוב לבית המשפט, עוד מעט ירדו בעלי החובות לנכסיו ויחלקו ביניהם.
 - והיה כסף החלוקה בוקה ומבוקה, זה יקח אצבע משלשת, זה זנב הלמאה זה חצי המעה. בית חומתו נתון בערבון בבאנק וכשם שרוקדין נגד הלבנה ולא יוכלו לנגוע בה

ככה לא יוכלו לנגוע אל חומתו, ובכן יקרו בעלי החובות אך מנכסי ביתו, ומה מחיר נכסיו? תהו ובהו! ואתה הירדעת הבליעה אשר בלע, שמונים או תשעים אלפים, וכמעשה אבן בורלא בן מעשה הנבל בן פרצי, גם הוא בלע כסף זרים כשמונת אלפים.

— בן פרצי ישרים עתה את בעלי החובות — ענה ישראל יוסף — למען לא ישימו אותו בכלא, כי ננלה הדבר כי אך למען הבנות מתורבנם פשט את הרגל ולא מאשר כי מסחרו הלך ארחות נדחות. ויהי בצאת השמועה כי פשט את הרגל ויקהליו אליו המון הנושים כלם מרי נפש לבקש את כספם, ויען ויאמר להם כי קצרה ידו לשלם להם כל ככפם על בן ישיב להם אך חמשים למאה וקרעו את שמרותיו, ויהמרטרו אליו הנושים ויקראו בחמה שפוכה: תרד אש מן השמים ותאכל אותך ואת חמשיך, השיבה לנו כל כספנו עד פרוטה אחת, ואם לא נעשה כך כלה היום, ביתך נשרוף עליך באש. אלה עבדו והבו וצעקו מרה ואלה חשו להביא את שליח הבי"ד לביתו לשום חותם על נכסיו, גם חוקר הדין בא וישאל ויחקר היטב על דבר מצב מסחרו, עניניו וקניניו, ויבקש הדבר וימצא כי אך נבל הוא ונבלה עמו וכל דבריו פיו און ומרמה, למלא זהב חוריו אמר, ויכתבו עליו מורות יהיה צפוי אלי חרב המשפט. סוף דבר הכל נשמע, עתה משיב הנושים כל נשים בחרפה.

— ככה שמעת אתה — ענהו אפרים חותנו — ואני שמעתי אהרת, כי הנושים מבקשים ביאתו חמשים למאה והוא נותן אך שלשים. אך מה לך לדבר בו ובבעלי חובותיו, אתה לך יהוציא את כספק מתיבת הברזל שלך. אם יהיה הכסף בידך כסף ודאי הוא וכסף כי יהיה בימים האלה בידי איש אחר, יהיה מי שיהיה, הוא מנון הכוטר בספק.

— הוא נהרג על פרוטה של רבית — קראה אסתר באנחה — הרבית היא נשמתו, אור עולם באוצר חיים. כבר דברתי אליו ללכת להוציא ולא שמע אלי.

— אוציא אוציא — קרא ישראל יוסף בכעס — אחר השבת אוציא, אל הפחדו, אוציא הקרן והרבית יחדו. למה יהיה מונח הכסף בידי מבלי תועלת? אפתח החנות ואוציא הכסף,

— הוא אשר דברתי — קראה אסתר — הרבית היא כל היי רגוז.

— כן הדבר, אהבתי את הרבית, ומה תעשי לי? ענה בכעס.

— אבל למה יצאת מן השלחן, לך ושב ולהום ארוחת הערב — קראה אליו אסתר. והוא מתהלך תפוש ברכ שרעפיו בקרבו הנה והנה.

— למה הנך מתהלך ולא תשב אל השלחן? — קראה אליו אסתר עוד.

— הוא חושב עתה בודאי על דבר דרייפוס וזולא או הכורים והאנגלים — קרא אפרים חותנו. ידע אפרים את מהי שבת חתנו, לא דרייפוס ולא הכורים יקחו את לבו עתה, כל הדברים האלה לקחו את לבו בשבתו כבית כדרשו על הגמרא הפתוחה ולא ידע כל דאנה. אותו ואת רעיו אלו שאוכלין מן התורה הביאה הבטלה לירי שעמוס, וישיבו ויפלפלו בדברים אשר לא להם, עתה הונה הוא בעתיד הגדול והנורא שבא עליו. ידע ההוהן את מחשבת חתנו, אך למען הרעיטו ולמען קחת ממנו נקמתו על אשר לא יחלק לו כבוד "חותן" אמר לו בן והוא ידע כי הדברים האלה ירדו כחצים שנונים בקרב לבו.

ובאמת קלע חותנו אל הבטרה.

וישקף החתן על פני חותנו השקפה לרעה ויאמר: בדרייפוס אהנה? בהכורים? כל דבר רחוק עתה מכליותי, ילחמו שניהם יחד ונפלו חללים, מה לי ולהם?

— ובכי הנהגה אם לא בדרייפוס והכורים? ענתה אסתר לעשות קורת רוח לאביה.

— בי אסתר! קרא בעצב וככעס, אל תמררי חיי, רבו מכאובי וצרות לבבי, והיך וזרה טלח על פצעי האנושים.

— אבל רב לך להתהלך בבית, שב אל השלחן לאכול ארוחת הערב.
וישב לאכול, ותקם אסתר ותצנן על השלחן כלי החרס הלבן שקנתה לה בימים
האחרונים, קערה אחת גדולה בתוך וארבע קערות סביבה, שתים גדולות ושתיים קטנות.
ויהי מראה הקערה ובנותיה, כמראה האוזה וילדיה.
— למי הקערה הקטנה הרביעית? שאל ישראל יוסף את אסתר.
— למי? לסאשינקע תחיה, יגדלה ה'.
— לסאשינקע קערה? למה לה הקערה, הלא יונקת היא.
— תגדל והאכל ממנה.
— וקנית אז את הקערה.
— האם חסה עינך בחמש הפרוטות?
— כן הדבר. אל לאדם להוציא אף פרוטה לבמלה. והן עד העת אשר האכל ממנה
הלא השבר. כלי חרס כלי אובר הוא, הולך להשבר.
— אם תשבר אקנה אחרת, ענתה אסתר באנחה ובכעס. נאנחה על כי אישה כלי ודע
עין הוא וכעסה על אשר הוציא מפיו דבה רעה כי קערה מאשינקע תשבר. היא קנתה גם
לה קערה כמו לסאשינקע הגדולה, ותעמידנה על השלחן לסמן טוב וזול טוב אצל קערה
מאשינקע, כי תזכה לאכול גם היא כמוה מן הקערה, והנה פתח פיו בכבלות ויאמר כי
הקערה תשבר, ותאמר לשפוך עליו חמתה. אך עצרה ברוחה, לבלי הפול קמסה בנייהם
בהסעודה הראשונה, ויאכלו ויאנחו לרגעים, שניהם כאחד. וכבר קול הרים נשמע סוּתָר
החדרים גם קול אנת אפרים ואשתו שכבר אכלו ארוחתם ויצאו מחדר האוכל.

ב.

ר' אפרים כוכר היין וישראל יוסף חתנו, המה שניהם בנר כלאים שעבנו. ית ישראל
יוסף הלא ידענו. הוא היה אחד מאברכי "בית המדרש לפרושים" יושב והונה בתורתו כל
הימים ואפרים רחוק הוא מהתורה מהלך אלפים פרסה, איננו אוהב התורה ואינו הונה בה,
גם איננו רחים רבנן וכוּקיר רבנן וגם את בניו השנים אברהם ויצחק אחי אסתר לא עשה
ללומדי התורה. עד שנת האחת עשרה באו בחדרי מלמדיהם ולמדו מה שלמדום המלמדים.
ר' אפרים לא הורם מה שילמדו את בניו ולא הודיע להם את המעשה אשר יעשו, המלמד
הישר בעיניו יעשה, והטוב בעיניו ילמד אורם, גם לא בחן מעולם את בניו למען דעת אם
ראו סמן יפה במשנתם, וגם כאשר בא המלמד לביתו ביום השבת לבחון את בניו לעיניו
ושאלהו אפרים: "אתה קדשת?" והגיש לו בקבוק היין ואמר לו: מלא אח הכוס וקדש.
לא אשאל ולא אנסה את בני, יודע אני כי לא יהיו לרבנים, ואם נחתם גור דינם להיות דוקא
לרבנים, והיו לרבנים בעוד מספר שנים. ותבוא שנת האחת עשרה ויוציאם מחדרים וישלחם
לבית הספר העברי, ששם עומד כל הלמוד העברי על רגל התנגלות אחת, על הספר "מסלה
חדשה" שבו, "הינה זועקה" ובני אדם מדברים בלשון שניינה מן הלשון וחסל כל סדר הלמוד; וגם
הוא ר' אפרים וגם בניו מקנאים קנאה גדולה לא בבני הישיבה המצוינים בתורתם רק בבני
הנימנויים המצוינים בבגדיהם ואריר כל חפץ האב לראות את בניו מלובשים בגדי השרד,
היה בשמפו כי לפלוני שחקה השעה והבנים את בנו לבית הנימנויים או לבית הספר

הרעאלי ואכלה הקנאה ולהטת את כל בשרו, וענה ואמר באנחה: להבריות יש מזל, עננ תחת ישבעו מבניהם, מכניסים אותם לבית הגימנוזים כאשר יכניסו הצאן לדיר, במרם יבוא חבל להם והמליטו גימנוזים וריאליסטים! והיה כי נגש אז לפניו אחד מבניו וקרא ואמר לו: השמעת איצקע? בן פלוני נתקבל בבית הגימנוזים, התשמע? ריקה! בלי תפונה היה שקיד ללמוד ולעשות שעוריו, לא הלך במל כמוך, עצל. הלא כה דברי כל הימים, כי מעצלות לא תצא כל תועלת ופעולה לעולם.

— כמאה נכנסו אל הבחינות ונתקבלו רק חמשה — עונה הבן .

— והיית אתה אחד מהחמשה .

— ומדוע לא היו התשעים והחמשה מהחמשה?

והגיף האב ידו מלמעלה למטה לאות יאוש ונאנח בשברון מתנים ואמר: אתה עצל וכל למודיך, בני, תהו ובהו. כמוך כן אברעמקע, מכית הספר העברי לא יצא לעולם. אין מזל לי סכס, בני, ריקים הנכם וריקים תהיו כל ימי חייכם .

ולא אך לפני בניו גלה כל לבבו, כי גם בשכתו במסכת אנשים יראים וחרדים בבית משתה ושמחה, משתה ארוסין ונשואין, משתה הברית, העם אוכלים ושותים ושמחים, ומדברים על כל חדש הנעשה תחת השמש, ושמע שיחתם והתערב גם הוא עם המדברים לבעבור סבב את פני חברים, לרבר על דבר חנוך הבנים, וקרא ואמר: מי האמין לשמועה כי גם פלוני יכניס את בנו לבית הגימנוזים!

— ההנך מקנא בו, ר' אפרים?

בודאי הנני מקנא .

— אל תקנא בעושי עולה. הלטידי בית הגימנוזים עושים כל הדברים האסורים, והם

גוים גמורים, את השבת יחללו בפרהסיא .

— מה לעשות, והוא רחום יכפר עון. החיים מתגברים על יראת שמים. היוצא מבית הגימנוזים אינו דואג לחיים ופרנסה, גם אם לא יכנס להאוניווערוזיעטם ולא יהיה דוקטור או מורד, גם אז מוב לו. לא אבוא לבקש חשבונה רבים אבל הנומר למודי בית הגימנוזים גם אם מורה לשעות יהיה יראה עולמו בחייו וחי בהן .

— מורה לשעות, אח למלמד, בנלל אושר גדול כזה אין כדאי לחלל את השבת — עונים

הבריות בלעג .

— הנכם לועגים — קורא אפרים — יען כי אינכם יודעים מאומה מה משפט מורה כזה.

בעירנו יש מורים כאלה שמתכרים מהוראות השעות מאתים שקלים כדי חדש בחדשו ולפני ימי הבחינות משתכרים כפלים, מאתים ומאתים .

— יעבדו עשרים וארבע שעות במעת-לעת ושלוש שעות עוד לפני עלות השחר

וישתכרו כדי חדש בחדשו המש מאות שקלים — עונים הבריות את אפרים בלעג עוד .

— לענו להם, והם ילענו לנו, הם משתכרים ורואים עולמם בחייהם ואנחנו נעבוד לריק ונעמל לבהלה. מה חיינו ומה פרנסתנו בימים האלה? בתי המרוח עוד מעט יתמו, ואם את כספך תתן לאיש בנשך ומרבית והיו חייך תלואים לך מנגד ופחדת ותדרת כל הימים, יש לזה רשע שלא ישלם ועוד ישיא עליך עון אשמה כי הרבית משלח ירך ומקור חייה. המסחר גם הוא לא יכלכלך בימים האלה, עץ יבש הוא. בימים האלה אך ההשכלה היא עץ חיים למחזיקים בה, כל הנכנס לבית הגימנוזים טאושר הוא, צליל לחם חטים מתהפך לפניו בכל ימי חייו, גם אם מכשול יקרה לפניו על דרכו ולא יכנס לבית מקדש החכמה, אבל

כל התלמידים יגמרו חקי למודיהם. והיו רופאים, מליצים בשער, מודדים ואדריכלים והגם מאושרים כל הימים.

— בימים האלה ירבו הרופאים על החולים—יענה אחד להכעיס את אפרים תמרורים— והגם מתי רעב ככל האדם.

— נער הייתי גם זקנתי ולא ראיתי ד"ר נעזב, גם הקנן שבהם אם אך שם ד"ר עליו יבלה ימיו בטוב ושנותיו בנעימים.

— חי בעולם הזה, אבל בעולם הבא — אצבע משלשת, ר' אפרים.

— כל ישראל יש להם חלק בעולם הבא. אתם אומרים כי רק המשכמים והמעריבים בכל יום לבתי כנסיות ולבתי מדרשות ועונים יהא שמה רבא ורק אלה שיושבים על ספסל בית המדרש על הנמרא הגם נוחלים עולם הבא, יוכל היות כי במקום שדאקמור יושב אין תלמיד חכם יכול לשבת רמחיצתו. ד"ר רופא חולה עני חנם והנהו קונה עולמו בשעה אחת. סוף דבר, בימים האלה על האדם ללמד את בנו חכמה והשכלה, להשכילו ולחנכו לפי רוח העת ולעשותו לאיש. לענים בשבת התורה על נפי מרומי קרת, היתה התורה תכלית האדם ומטרתו, ועתה נשתנו העתים ונחלפו הזמנים, צפרים חדשים ושירים חדשים. עתה על האב להשתדל ללמד את בנו איזה אומנות או להכניסו לבית הספר. כן יעשה לבניו לדאג לאחריתם וכן יעשה לבנותיו ביום שידבר בהן, לדאג לכן לתת אותן לאנשים במלנים מחובשי בית המדרש, שתהיינה אובדות ואומללות כל ימי חייהן. מעשה בבתו של פלוני שנפלה לבור הגדול, אביה נתן אותה לאיש מופלג וגדול בתורה שהיה „מוסמך" עוד לפני התנותו, ויקנאו רבים באשרו הגדול, ומה האושר? עיר חדשה לו לרבנות לא נבנתה עוד למענו, ויסע אחר חתונתו לק. וילוה שמה לכת אחת „כת המוסר" והיה שכרו שמונה זהובים לשבת ובהכסף הנמאם הזה עליו לחיות את נפשו ואת נפש אשתו וילדיו. אשתו בוכיה לפניו לתת לה ספר כריתות והוא לא יתן עד אשר ישקלו על ידו נדוניא אחרת חמש מאות שקל כסף. שוב היה מעשה בפלוני שנתן לבתו חתן „מוסמך" וירבה לו מהר ומתן אלף כסף, וישמע החתן כי עיר אחת הולכת למשוח/ עליה רב ויקח צרור כספו בידו ויסע ייבוא אל העיר ההיא לקנות את הרבנות בדמים ובעולה, ויט את לב הבריונים אליו בשחד ויעמדו ויקראו: האברך הזה הוא הרב את היבנו! ויודע הדבר לראשי העם שהם „פני" העיר ויאמרו אין לנו חפץ ברב מקנת כסף, ילך לו באשר ילך ופה לא יכירנו מקומו. אז יחלק העם ישראל לחצי: הבריונים היו אחרי רב הכסף הזה וחצי העם הגדול לקחו להם רב אחר וישימו עטרת הרבנות בראשו וימליכוהו עליהם לרב ויקצבו לו שכרו מקופת העדה והרב הזה מלך על בני דלת העם ירחים מספר עד כי קץ ברבנותו מפני הצד השני הגדול, והנה ברח דין האמת, יצא את העיר בחרפה ובידים ריקות, גם מכספו לא הציל מאומה כי הבריונים האביונים אכלו את כספו, ופלוני מצא לו חתן „מורה שקר", חתן שקנה סמיכות בכסף, ונגלה הדבר כי נהו עם הארץ גמור. על כן אחת אמרתי, אם חפץ האיש באושר הבנים, אל יעשה אותם לרבנים, ואל יתן לבנותיו חתנים מחובשי בית המדרש הבמלנים. זה הוא אפרים עם הארץ ששונא תלמידי חכמים, וככל זאת כאשר גדלה אסתה בתו היחידה ותבוא עתה עת דורים נתן אותה דוקא לאחד מחובשי בית המדרש והוא האברך ישראל יוסף.

חתן דגן הוא איש שכל ימיו ישב רק על התורה ומן המקדש לא יצא עד היום הזה, יום גלותו מעל שלחן חותנו שאכל עליו ארבע שנים. ועתה כשגולה מעל שלחנו אין לו פרנסה בחיים באמה, בלתי אל חנות הבשם שפותח לו היום עיניו תלויות.

ואסתר אשתו בת אפרים היא אשת יפת תואר ויפת מראה, ובבתוליה בבית אביה עוד גדלה יפעתה, אשר גם בני עשירים, אנשים שהיו ללבב אפרים, בקשו להתחתן אתו ואחד מהם הוא בן אפרתי בעל בית מרתף יין גדול, אשר שנים רבות כימי היותו מוזג כרת אתו ברית המסחר.

מה הדבר ?

הוי ! יפתח פצה פיו אל ה' ולא יכול לשוב ויברע את בתו, ככה פצה גם הוא פיו אל ה' ויעש לה כאשר יצא מפיו.

ג.

לפני שנים רבות היה הדבר.

בימים ההם עוד מרם היתה נשמת אסתר צרורה בצרור החיים, גם נשמתה גם נשמת בן זוגה ישראל יוסף היו מרחפות עוד שמה בשמים, בצרור הנשמות. בימים ההם יבעת ההיא היתה העיר „מרכא כפולה" עיר מגורי אפרים לפנים למקום משכן התורה, שמה בנתה התורה ביתה, חצבה עמודיה „ישיבה" גדולה, הקול קול בני יעקב בוקע ועולה מן הישיבה הגדולה ומבתי מדרשיה כל הימים וכל הלילות. מכל הערים מסביב לה, גם קרובים גם רחוקים ינהרו אליה ללמוד בה, ובני העיר כקמן כגדול כעני ועשיר ינהלום בלחם ובארוחת ימים כמשפט הימים ההם, אלה בסוסים יבואו ואלה רוכבים על מקלותיהם, אלו ואלו בלמד מלמדים ועלה קולם מערב ויבוא רנונם עד בוקר וישמע מן הבקר עד הערב. בימים ההם היתה התורה אך התורה תאות נפש כל בן ישראל, קנאה גדולה קנאו באיש שבניו היו למודי ה', טובה היתה התורה לאיש מאלפי זהב וכסף, לא בעשר זנכסים קנאו רק בהתורה, הבנים העלויים והמפלאים היו בפו מסלאים, עשירי ישראל קפצו עליהם והרבו להם סהר ומתן ונתנו את בנותיהם להם לנשים. בימים ההם קנא גם אפרים קנאה גדולה בלומדי התורה, אז לא היו השקפותיו על החיים כהשקפותיו היום. רע היה עליו המעשה שעשה בילדותו אשר הלך שובב בדרך לבו ובתורת ה' לא היה חפצו, ויהי דואג ומיצר על אשר הנהו „עם הארץ" שכמשש גם כפרק משניות כאשר ימשש העור באפלה. אך מלבד הדאגה הזאת שהיה שוכח אותה על נקלה, עוד דאגה אחרת גדולה לו ורבה והדאגה האחרת הזאת אכלתהו כעש, אותו ואת אשתו, כי הנה עברו עליהם זה חמש שנים מיום חתונתם ועוד לא נפקדו בפרי בטן, ואהבת אפרים לאשתו לא אהבה עזה כמות ומבנים, אהבתו אליה כאהבת כל אברך בן עוני בן עיר קטנה לאשתו. אהבת האשה הלוויה כבנים, במל דבר במלה אהבה. ויחשב מחשבות רעות עליה לשלחנה מעל פניו ולקחת לו אשה חדשה וילדה לו בנים ובנות, ותדע האמללה מחשבת אישה הרעה ותתאבל ולא שתה עריו עליה גם ביום חג ומקרא קדש, והבך במסתרים ותקרא אל ה' מן המצר וכה קראה במרי שיחה: רבש"ע, ארון העולם ומלך כל היצורים, מכל צבאי צבאות שבראת בעולמך קשה לך לתת לי בן זכר אחד או נקבה אחת. אנא השם, פנה נא אל תפלת אמתך הבוכיה והוסיא אליך כל הימים, אנא רחום, רחם נא אותה ופקדנה לטובה; כאשר פקדת את שרה ואת חנה כן פקוד היום לטוב גם את חנה שרה אמתך.

ובני גילו של אפרים, אברכים כמותו שלא עברו עליהם גם שלש שנים מיום

חתונתם עוד, מולידיים בניים ובנות, ויקנא אפרים בהם ויאמר אל חנה שרה אשתו בפה מלא: הכי לי בניים ואם אין, הנה לפניך ספר הכריתות.

רע היה בעיניו הדבר הזה לשלח את אשתו, חנה שרה היא אשת יפת תאר ורוח נדיבה בה, אך אמר אפרים: האדם כלא בניים בתוך חברת בני האדם, עץ היער בעץ הגפן הוא, עץ יבש אשר נתן אך לאש לאכלה. ימות ואכר שמו מקרב הארץ.

וידר אז אפרים נדר לה' ויאמר: ה' אלהים! אם פקד תפקדני לטובה ונתת לי זרע אנשים אם בן יהיה והקדשתי אותו אליך, ילמד תורתך בחדרי המלמדים ובהשיבות, גם לוואלאוין אשלחנו, אנכי פרקתי עלך מעל צוארי, מאסתי תורתך והלכתי בדרכי לבי, ובלב בני אשר יולד לי אטע אהבת התורה, ואם בת היתה, אשיאנה לחתן מופלג בתורה לאחד מבניך רחומיך, לומדי תורתך.

ותשמע חנה שרה את כל תקף נדר אישה והתקפה והאסרה עוד.
עברה שנה מיום הנדר והנה האח! בא נר! חנה שרה העקרה הרה.
וימלא ימיה ללדת ותלד את אסתר.

ואת נדרם הקפו ואסרו שניהם ביום הולדה ויאמרו: רבש"ע! נדר נדרנו לך ונקימה, גדל נא אותה אל רחום וחנון והיה כ'י תגדל תכנס לחפה את אחד מבניך לומדי תורתך.
אסתר עודנה ילדה קטנה, עודנה יונקת חלב אמה ובכל זאת יצא לה שם בין השכנים ביפיה, הוריה יעלצו בה, יגילו וישישו בשמחה, נושאים כפיהם לה' בתפלה ורנה וטורים ומהללים אותו בעד המתנה המיכה שנתן להם. ותגדל אסתר מעט והגמל, ויהי בשנה השלישית להולדה והנה אהה! כליל עברות אחד עלתה העיר „מרכא כפולה" כלה באש, בנויה בנה עלתה העיר לנוח על משכבה בשלום ובבקר הוי! שרופה באש כסוחה, כליל העיר, הישיבה הגדולה, בתי מדרשיה, בתיה עם כל חנויותיה עלו בלהב השמיטה ותמרות העשן עולים מבין פגרי הבתים השרופים לכלות עינים ולהאדיב נפש, וחרב בבת „מרכא כפולה" העינה תאניה ואניה, ותהי נחמת האמללים בעינים כי הצילו כלם את נפשותם.

וההבערה אשר יצאה ללהב ראשונה, יצאה לחלק באחרונה: ביום מחרת השרפה לקחו ראשונה בני הישיבה, אלה צאן הקדשים את מקלותיהם השרופים וירכבו עליהם לשוב לבתיהם ויצא חוצץ כל המחנה הזה, נעו הכנים כלם לא נשאר בעיר גם אחד, ויעברו ימים אחדים עוד ויצאו את העיר גם רבים מבניה בניה, אלה עשו להם כלי גולה להיות עניים המחזירים על הפתחים, ואלה רחקו נדוד לערים אחרות לגור שם, ואלה שבו לחיות את בתיהם מערמות העפר, ואפרים, אשר בית ונחלה לא היו לו בעיר, ויתן קרבן להאש רק את סהורת חנותו, כי חנוני היה, לקח את אשתו ואת בתו ואת הפלטה הגשארית אשר הציל מלשון האש ויצא לגור בעיר „זמומים" עיר הפלך, אבן הראשה של „מרכא כפולה" כי נואלים וקרובים לו בזמומים מצדו ומצד אשתו.

שנוי מקום שנוי מול, בעזרת קרוביו פתח לו בית מרוח קמן בזמומים וה' היה עמו ויעמם לו ישע ופדיון ופרנסה טובה, וישכח אפרים את „מרכא כפולה" וישא על נפשו משלו ויאמר: השרפה מעשרת.

ולא אך כי נפקד בישועת פרנסה כי גם פקד ה' את חנה אשתו ותלד לו שני בניים בזמומים את אברהם ואת יצחק, ויגדלו הגערים ויהיו מתלמידי בית הספר העברי ואסתר בת נדרם תגדל ותיף משנה לשנה ותהי כבת שמונה עשרה לחופה.

מה מאד התנחם עתה אפרים על נדרו אשר נדר, אויר זמומים אויר מחכים הוא, צרר אותה רוח ההשכלה בכנפיו ומה מאד התאוה תאוה לתת את בתו לאיש מלומד שיצא

כאחד מבתי הספר, אבל נדר גדול נדר לה' ויאמר אפרים להפר את נדרו, אבל אל מי ילך להפירו, ילך אצל הלמיד חכב? ותלמיד ההבם הלא עוד יתן תקף ואסר לנדרו; ילך אצל שלשה הדיוטות? אבל ההדיוט עוד רע מת"ח: תלמיד חכם ידע את לבבו, הלמיד חכם ידע בצער תלמידי החכמים, ידע איך הם נוונים ובמה הם מתפרנסים, ותלמיד חכם שונא זה את זה, ואילי יתיר לו את נדרו לבלי לרבות תלמידי חכמים בעיר, אבל הדיוט, סנדלר, למשל, כשישאלו אותו להפר נדר כזה. יתעש כהר געש ושם ידיו על ראשו וקרא בועקה: תורה, תורה חגרי שק! וחרף וחרף אותו כאחד הריקים. הוי! רע ומה לר' אפרים, ירא הוא את חמת מלך השמים.

— ילמדני רבי — קרא פעם אדת אל איש גדול בתורה — הנודר נדר וכתהרט עליו מה יעשה?

-- מה יעשה? דין מפרש הוא, ילך אצל חכם והתיר לו את נדרו. ואפרים נאנח.

— בן אדם על מה אתה נאנח — שאלהו הרב הדובר אליו.

— כי... כי... הנדר הזה הוא נדר שקשה להפר אותו.

— מה הנדר?

ואפרים אינו כספר כל פרשת נדרו לבלי יהיה לחרפה.

-- רבי! קרא אפרים פעם אדת אל הרב שלו, ששולח לו מעות דרגל ומעות חנוכה ופורים ומתפלל אתו בבית כדרש אחד. רבי! הגני בא לשאל עצה מפיו, לבתי באה עתה עת דודים, שדכנים יבואו להלל לה חתנים, ומה?

— ומה העצה? יענהו הרב, יראה אם ההתן הוא פרי הלולים יתן לו את בהו לאשרי. אינני יודע במי לבחר.

— כל המשיא את בתו לעם הארץ כמו שכופתה לפני הארי ודורסה ואוכלה — יעננו הרב, ושיאנה לתלמיד חכם.

— את מי נקרא בשם תלמיד חכם ומה זה נקרא תלמיד חכם?

— תלמיד חכם הוא כל מי שקרא הרבה ושנה הרבה.

— הגני רוצה לשאל אם ת"ח יקרא כל מי שלמד דוקא תורה הרבה, או ת"ח יקראו אם למדו גם חכמה והשכלה הרבה.

— הללו לא תלמידי חכמים הם — עונה הרב בשחוק, הללו כופרים הם, חוקרים ופוקרים, מקצצים בנמיעות ואת ה' אינם יראים, ושבה אני את האיש שנותן בתו לפני עם הארץ, סנדלר, חיפ, מאשר יתן אותה לפני משכיל וכופר, עם הארץ, למצער, הנהו ירא את ה' והללו את ה' אינם יראים, בזים לחקיו, זקנם כנגד הכשחיתים ומחללים את השבת בפרהסיא.

הוי! אבנים גדולות, אבני אלנביש הניח הרב על לבו.

— אבל הפרנסה מאין תמצא להם, לתלמידי החכמים? שואל אפרים, הלא על האיש לפרנס אוהו ואת ביתו.

— ה' נותן לחם לכל בשר. ולעולם יבקש אדם רחמים ממי שהעושר והנכסים שלו, הוא מכין מזון לכל בריותיו אשר ברא, ומאין תבוא פרנסת כבודו אף אם איננו משכיל ומלומד.

— לא כהימים הראשונים הימים האחרונים, ארוני רבי, הימים האלה ימים קשים הם, קשה לאיש לפרנס אשתו וילדיו אם אין פרנסה ואומנות בידו, אני מונג הנני לעת עתה,

אבל בקרוב יבוא המנופול ויקפח פרנסת רבבות אלפי ישראל, ומאין תמצא פרנסתי בימים הבאים, אך ה' הוא יודע.

— ואם כן יתן את בתי לאיש אומן, לאחד מבעלי האומניות היפות.

— לאומן? — קורא אפרים ומתנדר, בתי לא האבה להיות לאשה לאומן, אומן? ... בעל בעמיו לא יבזה עוד את עצמו לתת את בתו לאומן, אנכי הנני מתאוה לתת אותה לאיש משכיל, שנמר חק למודו באחד מבתי הספר, ופרנסתו בידו, ושתהיה לו הזכות לגור בכל הארץ, לדגמיסם, למשל הותרה הישיבה בכל מקום, כל הארץ רחפת ידים לפניו, כמוב בעיניו יושב, גם שערי מאסקוי ופמרכורג פתוחים לפניו, ולהשיאנה לדגמיסם לא יכבד הדבר ממני, בשש מאות שקל כסף הנני בוחר לי בחיר הדגמיסטים.

— חלילה ר' אפרים, הדגמיסם, כיוצא בית הספר, המה מחללי השבת, וכל מחלליה... — אבל רבי ... עונדו.

— אבל רבי אפרים — עונדו הרבי גם הוא, אם חשקה נפשו דוקא באחד מן המלומדים והמשכילים למה ילך לשאל עצות מפי הכריות. אז יספר אפרים להרב כל פרשת נדרו.

— ומה השאלה? פצית פיך אל ה' ולא תוכל לשוב, מי יודע, אולי הנדר הזה אך לטובתך ולטובת בתך הוא, הבחר לך את אחד מגדולי התורה, עלם מהולל ברוב התשבות בן גדולים, חמר ממשפחה רמה ונוע ישרים ונתת לו סהר ומתן ושנה אחת או שתים מוונות על שלהנך וירבה כספו מעט, אחר ישלח במסחר ירו' וה' יצוה את הברכה בכל מעשה ידיו, ומצאת חן בעיני אלהים ואדם, הכיטה וראה מי המה כל הגכירים פה, לא מלומדים ולא משכילים ובכל זאת נבירים המה, והן טוב טוב לך וגם לבתך לבחר לך חתן כזה מתת אותה לרופא שנים למשל, גוי מזלל שבת.

ולא נחה דעתו בתשובת הרבי וילך לשאל עצה מפי שמעיה איש האלהים.

ור' שמעיה איש האלהים, איש אלהים קדוש הוא בעיר, כשם שמאמן החסיד בדברי רבו, ככה יאמינו בני „זמומים" המתנגדים בדברי ר' שמעיה, ואומרים עליו כי דבר אחד מדבריו אחר לא ישוב ריקם כי הוא קדוש ופיו קדוש, מברכתו יברך גבר ומקללתו יקולל. וילך ר' אפרים אל ר' שמעיה ויספר לו כל פרשת נדרו ויבקש אותו להפירונו.

ויענהו ר' שמעיה תשובה קשה לאמר: נדר גדול נדרת ואין אדם ילוד אשה אשר יפרנו, ואם הפר תפר אותו והפרת יראת ה', אתה תפר נדרך וה' הטוב יעשה כמוב בעיניו. וכרעם מפוצץ כן פוצץ רביר המפוצץ הזה את לב ר' אפרים וישב לביתו אבל חפזי ראש, ויספר לאשתו ולבתו את דברי ר' שמעיה ויאנקו דום.

ור' אפרים שפקח הוא, מה ראה לשמות זה ללכת לשאל עצה מפי ר' שמעיה. אך עינו המערת, הוא אמר כי ר' שמעיה יפר לו את נדרו על נקלה, כי גם לו לר' שמעיה בן שאמר לאביו לא ידעתך וילמד חכמה והשכלה בסתר ויהי בכהובים בין תלמידי הדגמיסטים ויעמד במסה במאסקוי ויצא בשלום, ויתנו לו הרשיון לגור בכל רחבי הארץ, ויעש לו בית בפלך קורסק, הוא קאבינעם הרופאים.

עברה שנה ואסתר עודנה בבתוליה בבית אביה, שדכנים יבואו ותהלת חתנים בפיהם, והחתנים מכל המפלגות, אך קשה זווגה כקריעת ים סוף.

בימים ההם ראה אותה בן אפרתי, בן עשיר, והמצא אסתר חן בעיניו מאד, וגם הוא נשא חן בעיניה ובעיני דוריה, אך הוא חפשי ברוחו, זקנו יגלת, ושפמו פרע ישלח, תכמה והשכלה למד, אך תורת אמת לא היתה בפיהו, ויירא ר' אפרים להתחתן

בו, לכלי יחל את נדרו ואסתר היא נערה תמימה, לא תמרה את פיה אביה, מבלעדיו לא תעשה קמנה וגדולה.

ד.

ויהי היום ויכער אפרים לעיר „מרכא כפולה“, עיר מולדתו לצעק חמס באוני הקהל על הנבלה הרבה אשר עשו לו, כי נתנו עליו הערכה גדולה לקופת הקהל, אף דבר היה לו בבית המועצה שמה, לעשות לבנו הנחה בעבודת הצבא בעוד מועד; ויהי שם ימים אחדים ויתודע אל אוהביו ומיודעיו מלפנים וקרא זה אל זה ואמר: שלום עליכם, עליכם שלום, וישאלו לשלומי וישאל גם הוא לשלומם, ויספר להם אפרים כי בת לו ובאה עתה עת דודים, והנה הולך לבקש לה חתן סבני התורה.

— מבני התורה? האח! רוח „זכזכים“ רוח הזנונים, רוח הטומאה לא צררה אותך בכנפיה; ברוך אתה וברוכה גם בתך, כי המיבה לעשות לבלתי לבת אחרי הכחורים, החתנים השרלשנים, המשכילים המהבילים, אשר את זקנם ינלחו ואת השפם ישלחו, חתן בן תורה, חתן נאה כפי רוחך ולבבך תמצא פה, והוא נכד הרב הזקן ז"ל, אבל הוא עלם יקר מפז, בקי הוא באלף דף גמרא, וכאלף כסף יבקש לו נדה.

— לי אחת היא, אם בקי הנהו באלף דף גמרא או איננו בקי גם בהמש כאות דף — ענה אפרים, וינהק ויפהק.

— הלא חתן תורה יבקש.

— כן הדבר.

— ולמה ידבר תהפוכות ...

— חתן תורה אך ...

ולא הרבו האנשים לחקור ולשאול את אפרים היטב כי היו לשדכנים, ויאחזו בו ולא נתנו לו דמי, ויביאו את דבריו אל החתן וישיבו לו אמרים, והזמינו אותם לפונדק אחד ויראו פנים.

וירא אפרים את פני החתן וימצא חן בעיניו, כי הוא עלם יפה תאר, בגדיו נקיים וכל דבריו כנמוס ודרך ארץ, כנחת ובנעימה, וגם בן גדולים הוא, נכד הרב הזקן ויאבה להתחתן בו, אך החתן כואן להתחתן בו באמרו אל השדכנים: המחותר הזה, כאשר אחזה לי אני, הנהו סבני עם הארץ, וגם עשיר איננו; הוא בוחר כבן תורה לא מאהבתו לתורה, רק מאשר יאמר כי חתן כזה יקנה לא במחיר נדה הרבה. לא, אין נפשי אליו! ימצא לו הוא את מינו, ואני את מיני, וישב את פני השדכנים.

אך השדכנים שדכנים המה ולא את פניהם ישיבו, העתירו עליו דברים, הללו את אפרים ואת בתו לפניו אף כי לא ידעוה, ויען ויאמר: אראה את פני הכלה כראשונה ואחר נדבר, ויגמרו אומר לבוא אל אהת התחנות, אשר על הדרך בין „מרכא כפולה“ ובין זכזכים, ושם ידברו על דבר התנאים והפרטים, אם החתן והכלה ימצאו חן זה בעיני זה.

וישב אפרים הביתה ויספר לאשתו ולבתו כי הללו לפניו בעיר „מרכא כפולה“ את נכד הרב הזקן, והוא עלם הדור נאה, נהמד לעינים וטוב לשמים.

והשמע חנה שרה וייטב הדבר בעיניה מאד, כי ידעה את הרב הזקן, אבי אמו של החתן, ויהי לכבוד ולתפארת לה להתחתן את המשפחה המיוחסת הזאת, וכמעט לא האמינה

לדברי אישה כי יחפץ נכד הרב הגדול, אשר כבודו בקהל ערתו ועל כל ישראל ההללו לקחת את בתה לו לאשה, ויהי לה הדבר לאושר גדול, מרום ונעלה מאד; אך אסתר אשר לא ידעה להעריך את ערך היחש ענתה ואמרה: ומה היחוס? נכד הרב? ומה בכך? ובלא הפונה גם איש שונה ופתי הנהו וגם משחת מאיש מראהו, לא אבי, ישב נא „במרכא כפולה“, אין נפשי אליו.

— לא אסתר — ענה אביה, יודע אני כמי לבחר, כאיש שונה ופתי לא בחרתי גם אני, חכם הוא ונכון ומהולל ברוב התשבחות, בתור אדם המעלה ובהפארת אדם ראיתי, הראו ויציא חן בעיניך, ואם לא—ונשובה לנו הביתה כלעמה יבאנו, דברי הברית והתנאים לא כתבנו עוד.

— אבל מה מיבו של זה?

— הוא גדול בתורה, הוא כפי באלף דף גמרא.

— האלף דף לו המה, לא יתנו לי מאומה.

— יתנו לך לויית חן, עטרה להתגדל בה, בתי, קראה האם.

— לויית חן ועטרה, אבל כאין ימצא לחמו? מלמד יהיה? — קראה אסתר ברוח עצב.

— אל לאדם להתחכם הרבה, ואין אדם יודע מה שיהיה. לבו לב נכון ומלא הוא שכל

טוב, יהיה סוחר או חנוני, וה' יצו את הברכה בכל משלח ידיו ויברכהו בכל אשר יעשה:

ואדם כי אמן הוא, משכיל מלומד האם לקח מיד ה' תעודה לחיים טובים ארוכים ולשלום?

בני האוניווערזיטעט רשו ורעבו ולומדי תורת ה' לא יחסרו כל טוב, את הכל ראיתי בימי

חיי — ענה אותה אפרים אותה התשובה שהשיבו לו הבריות ולו: רוחו, יודע הוא כי

צדקה בתו ממנו.

ואסתר נאנחה.

והשדכנים לא ינומו ולא יישנו, יעוררו את לב החתן ואת לב אפרים לבוא לראות

פנים. המכתבים עוברים ושבים, ויעברו שבועות כספר, ויעדו למו מקום ראה באחת התחנות

אשר על אם הדרך.

ויסעו אפרים וביתו מצד זה, והחתן וביתו והשדכנים מצד זה ויפגשו שני הצדדים יחד.

הנסיעה נסיעה של חנם היא, אמר החתן להשדכנים בדרך, וכדברים האלה אמרה גם

אסתר להוריה, אך רוח אחרת היה את לבב שניהם כאשר התראו יחד — החתן ראה את

פני אסתר, ויהי החתן לנערת, עלמכה יפה כמותה לא ראה עוד לפניו מעודו, קול דבריה

כקול צלצלי שמע, נבל וכנור צלצלו באזניו; וכמעט לא האמין כנפשו כי היא הבחר בו.

והוא גם הוא מציא חן בעיניה בתואר קימתו ובכירבו הנזוה, כל בנדיו עשויים בטוב טעם,

גם שערתיו סדורות לו הלתלים תלתלים. היא ראתה בתחלה בחזון רוחה לפניו עלם „בן

ישיבה“ ששערותיו קלוטות וסבוכות והוא הולך קרוע בגדים, לא ישא עינו למעלה, פן

יתבונן עז בתולה, ונשא עונו, והנה עלם נחמד, זית רענן לפניו, הודו והדרו לאחד מבני

העשירים, גם ישא מדברותיו בחכמה, בחקירה ופלוסופיא, הונה דעות בדין ובישר

הגיון והתן לו ידה בנפש חפצה, ויהיו התנאים לאמר: אפרים יתן נדה ארבע מאות שקל

כסף וארבע שנים מונות להווג על שלחנו, ותעבור שנה מיום התנאים ויקח החתן

ישראל יוסף את אסתר היפה לו לאשה בחופה וקדושין כדת משה וישראל,

ויהי לאברך.

והאברך הולך מחיל אל חיל, יציא מבית מדרש של „מרכא כפולה“ ונכנס לבית

מדרש של „זמזמים“ וטיב לו ענה מאז: מתחלה למד תורה אך לשמיה וענה לומר לשמה

ולשם טמון, כי בעיר זמזמים חברה גדולה, חברת „תומכי תורה“ שמפרנסת אברכים, חתני התורה. נותנת להם שכרם כשבעה שקלים לחדש למען ישבו וילמדו ויעשו חיל בתורה. חמש שנים ישב האברך וילמד ויקבל שכרו ובשנה הששית יצא ונכנס אחר תחתיו, ובכן נתקבל גם חתן דגן בהחברה הזאת, אחרי אשר הרבה לו רעים רבים ודברים רבים, והביא כהב יוחסין ועמד בנסיון. וישב וילמד את יתר האברכים ויקבל שכרו, ויאכל וישת על שלחן חותנו. ויהי מאושר בחלקו; את כספו נתן ברביה ונשא ענף ועשה פרי, יציץ ויפרח ישראל יוסף מעת לעת, כל האברכים בני גילו קנאו בו ויאמרו: כלום יש ילוד אשה שבכנים ואינו מוצא כמוהו? עתיד הוא להיות גביר, ובאמת מה טוב חלקו ומה נעים גורלו! משכים ומוציא הכל מוכן לסעודה, ואכל ושתה והלך לבית מדרשו, יושב ולומד וקורא מכתבי העתים: כשם שמפלל את רעיו בהיותו דאביו ורבה ככה הוא מפלל בהיות העולם, בעניני המדינות ובכל החדשות. שתצמחנה כתבל. זמזמים עיר הפלך היא במדינת ליטא ולא יקפידו על לומדי התורה אם נכ יקראו מכ"ע, אם אך התורה היא להם לעקר. סוף דבר מאושר בחלקו היה האברך ישראל יוסף בארבע השנים, שני המזונות, אם כי אין שלום לו בביתו מחיתנו, אך הוא לא ישית לבו לדבר הזה, ויותר מאשר אין שלום לו מחותנו, אין שלום לחותנו מחתנו.

ענכי הגנף בענבי הגנף ולא ענבי הגנף בענבי הסנה: זוג הצמד הצעיר, ישראל יוסף ואסתר, אם זונן עלה יפה אם לא, הלא משמים הוא; ארבעים יום קודם יצירת אסתר יצאה בת הקול והכריזה עליה, כי תהיה לישראל יוסף, חתן התורה, לאשה, אבל זוג עץ ישראל יוסף תלמיד החכם ועץ אפרים עם הארץ מה מעקל ומה מעקם הוא! אם תלמידי חכמים שונאים זה את זה ומה גם ת"ח את עם הארץ ועם הארץ את תלמידי החכם. אם אמנם גדול כבוד אפרים בעיר בגלל חתנו ובכל זאת לא יכול אפרים שאתו, וכמעט שלא עבר עליהם אף יום אחד שלא הפול תגרה וקממה ביניהם.

הנה באה שבת מלכתא בלילי טבת הארוכים, הבית מלא אורה, נרות השבת יפצו אור יקרות. אפרים אשר כל ששת ימי המעשה הנהו כשור לעול וכפר לז: ידעו אין נפשו אל הספר, עוד בשבתו אל שלחנו, עוד הבשר בין שניו מרם יכרת והנהו נופל על שלחני ומתנמנם, יושב ונופל ונוחר כשור שחומ, וישן בישיבה ובנחירה כשלוש שעות, אחר כן ייקץ משנתו שנת הישיבה והלך ופשט בגדיו, ונפל על המטה וישן בשכיבה כל הלילה. הארוך והגדול הזה, עד יגיד הבקר, וישראל יוסף מאריך הרבה בשלחנו, חותנו יושב ונוחר והוא קורא כספר או בגליון מכ"ע. ואכל וכרך ברכת המזון ושב אל חדרו, יושב אל שלחנו ולומד בקול זמרה עד השעה השתים עשרה והשכים בבקר באשמורה השלישית ולומד עיד, או הולך הוא אחר סעודת הלילה לבית מדרשו, יושב ולומד שם, ויש שיושב ודורש גם לפני העם, ושב הביתה ולומד וקורא ושומע קול נהרת חותנו וקרא ואמר: עם הארץ נמשל ככהמה נדמה! חמור הוא, איך ישן אדם כל הלילה הגדול הזה, ליל טבת הארוך אשר לילה לשנה יחשב. יחלף הלילה יבוא הבקר, אפרים קם משנתו, הולך ומפנהק. על השלחן הוצג בקבוק החמים שהוציאוהו מהתנור ועד אשר ימלאו הכוסות חמים, פותח אפרים את סדור אשתו, את ה„קרבן מנחה“ של חנה שרה זוגתו ומזמר „שיר השירים“, ומר עשרה פסוקים, כוסו נמלאה חמים, או סוגר את „קרבן המנחה“ ולוקח את הכוס בידו ושותה, וזאת היא כל חובתו לה שהנהו עושה.

אח"כ יושב ושותה בנחת ובנעימה ואומר: כל הלילה נדרה שנתי מעיני, אולי עוד בשעה השלישית הקיצונית ולא יכולתי לישון עוד.

וישראל יוסף שומע דברי חותנו ושוחק ומדבר בלחש כמדבר אל נפשו לאמר: לא ישן, עוד מעט לו! כל הלילה נפלה עליו תרדמה, ויהי קול נחרתו אימה, ואם לא ישן, שוכב במל כישן דמי. עוד יש לו הצדקה לאמר כי לא ישן, איך לא ידע בשה? כמדומה לי אשר תקפה עליו שנתו באמצע סעודהו ולא ברך גם „ברכת המזון“.

ואפרים שומע דברי חתנו ומביט אליו בכעס ואומר: והוא ידמה כי אם ישב בלילה ומלטל בהנמרא אחז בזקן קוב"ה. לודאי! אוכל אדם!

ותתחולל מריבה בין ישראל יוסף ובין אפרים, וכל ביתו וגם אסתר הענה על ריב אדרי תריה להמות, ואת ישראל יוסף אישה לא תהדר בריבו.

וישראל יוסף לא ישית לבו לא לדברי חותנו וכל ביתו ולא לדברי אשתו, זו ביתו, ומכמל את חותנו בלבו כחמין נוקשה משש שעות ולמעלה.

מורה השעות ישמיע השעה התשיעית לאות כי בא זמן התפלה ויצאו להתפלל, זה לבית תפלתו שהוא מתפלל וזה לבית מדרש שם ועבר, וכלו תפלתם ושבו הביתה, ואכלו ארוחתם על שלחן אחד, והביטו זה אל פני זה בכעס.

כלתה הסעודה. אפרים עולה עוד הפעם על מפתו לישון ונחר כאדם שלא ישן זה שלשה לילות, וישראל יוסף יושב ולומד וקורא מכ"ע, וכי עולה על מפתו לישון ישן שתין נשמי, הוא ישן ולבו ער, תנומה תעופפו, תרדמה תעופפנו והקין משנתו ושב אל ספריו.

והקין גם אפרים והוציאו את בקבוק החמים השני מן התנור, אך נדעך חמו; המים פושרין כמי כובסין, ויצא אפרים החוצה וקרא את השוער איזואנקא לשפות המיחם לשתות חמי חמים, וישראל יוסף לא יראה הדבר הזה, הוא יושב סגור בחדרו על ספריו; ואיזואנקא עושה ככל אשר יצוה אפרים אותו, לוקח את המיחם ומעמידו אל פי התנור וגם יצק בו מים וישם גחלים בתוכו.

והנה יצא ישראל יוסף.

— הוי גוי חומא! קורא אל חותנו, חלול שבת, עם הארץ! — ומגרש את איזואנקא מן המיחם. ויקצוף אפרים קצף גדול ויקרא אל איזואנקא: איזואנקא! אל תשמע לי.

— לא! יקרא ישראל יוסף, היה לא תהיה, לא אתן לחלל את השבת, השותה חמים שדוחמו בשבת הרי הוא מומר לכל התורה כלה.

— אבל הלא רבים ישנו והם משלומי אמוני ישראל.

— המה משלומי אמוני ישראל כמו שאנכי הנני רב עתה בכזונא רבתי.

— אם אין נפשך לשתות לא תשתה, ושתיתו אנחנו לכד — עונה אותו אסתר, אתה לא תשא את עוננו.

— בעון חלול שבת בנים מתים — משיב ישראל יוסף דבר שבורה מלבו ומביט אל שני אחי אשתו אברהם ויצחק.

ותשמע חנה שרה אם הבנים, ותקרא אל אישה בועם: גם אם לא תשתה היום חמים מן המיחם אין רע. חיה תחיה, לא המות, גם לא יתמעט חלבך ודמך. חמי הבקבוק שתה, אין רע.

— למה חדרת החרדה הגדולה הזאת? את הנך אימרת כי באמת הנחו רב! כל העולם שותה חמים בשבת מן המיחם בלי כל שאלה, שותה ואינו חושש למיתה ולעבירה, והוא יבדה לך אסורין ועונשין. עינו צרה בנו, כי אנחנו נשתה חמים מן המיחם והוא מן הבקבוק. אנכי ידעתי אותו, לא נכחד ממני. פרי עץ הדר הוא. לעולם אל ישיא אדם את בתו לת"ח.

מומב לכופתה ולתתה לפני הארי סתת אותה לת"ח, עד כמה שנאהים ומאסתים, אין איש יודע, טפו!

ובכל זאת ינצח ישראל יוסף, לא יתן את אפרים לשפות המיחם, ויצא איוואנקא מן הבית הולך ומקלל את האברך, ופני אפרים חפו וישראל יוסף המנצח שש ושמת. ככה יעברו עליהם כל הימים מריבות ומדנים.

ובכל זאת שומר אפרים את הבטחתו אשר הבטיח להווג. נותן לו המזונות כמנהג בעלי בתים גבוהים, לא למען ישראל יוסף יעשה, אך למען אסתר בתו, בת יחידה ידידה לו אסתר והוא התחייב בנפשה, ובכך נשא כמשא כל תוצאותיהם. אבל הנה בא המזנופול, בית המרוח נסגר, נפלה הכוס מידו ותשבר, ויחל לבקש לו עסק ומשלח יד אחר, ויאמר להחליף היין במים, לאמר: לפתח לו בית משהה חמים, אך בקש ומצא חשבון כי מן המים לא יוציא לו פרנסת ביתו. וימצא לו שותף אחד שיוודע לדבר על העצים ועל הקוצים, ויקנו להם בשותפות יער בור שכרתו עציו ונשאר בו רק גזעו בעפר, קוצים ושרשים ממים לעשות מהם עמרון ופת. העסק הזה יש אשר עץ חיים הוא למחזיקים בו, ורבים עלו בו לגרולה, אבל אפרים לא ראה בו סמך ברכה ופרנסה, כי לא ידע טיבו וגם נכשל בשותף שאינו הגון ויאמר לחדל לו מזונות הווג, ותבך אסתר, ותרא אמה את המעוניה וימס לבכה בקרבה ויכמרו רחמיה על בתה ותניא מחשבת אישה, וישמע אפרים בקול אשתו וינסר אמר להחזיק את הווג על שלחנו עד מלאה ארבע שנים כאשר הבטיח. אך לא כמזונות הראשונים המזונות האחרונים, גם פני אפרים איננו גם לבתו כאשר בראשונה. מתחלה היה מדבר קשות אך את חתנו ולאסתר הראה תמיד פנים טובים וידבר אליה באהבה, ועתה אין פניו גם לשניהם ובעמוד ענן ידבר אליהם ויש שהתמלטו מפיו דברים קשים אליהם לאמר: מי ראה כזאת ומי שמע כי בימים האלה ימילו אנשים צעירים את עצמם על כתף אחרים. ותשמע אסתר ותבך ולא אכלה ולא שתתה. אך ישראל יוסף לא ישית לבו לדברי חותנו, אוכל את המזונות בכל פה, אוכל ואומר בשחוק: הגני מוכן ומוזמן לקיים מצות עשה שבתורה, ואכלת את שלל אויביך" ומצות עשה שבדברי קבלה "לעשות נקמה בגויים", וגם פרוטה לא יוציא מכספו למזונותיו ומזונות אשתו וילדיו, והיה כי ירעב והתקצף וקלל כלבו את חותנו, ויהי כי קצה נפשו בלחם הקלוקל והמקולל הזה ויספר גם הוא את הימים ליום אשר תכלינה שני מזונותיו.

ויקברו ימי ישראל יוסף למות, לאמר לחיות עני. ימי המזונות ילכו ויצערו מיום ליום וידא כי עוד מעט יבוא יומו ויחל לבקש לו עסק ומשלח יד לתוצאות חייו. מתחלה אמר לחיות אך על הרבית לברה. כשמינה מאות שקל כסף לו, שמונה מאות היו לו, לא שש מאות, כאשר אמר לחותנו ולאשתו. הסתר הסתיר הסוד הזה גם מאסתר לבלי הנגר לאביה ודעה עינו בו וחדל לתת לו מזונותיו, שמונת המאות הביאנה לו שני שקלים רבית מדי שבת בשבתו, אם ילוה אותן ברבית מצוה לאנשים אחרים, ואולי עוד רב מזה, ושנה אחת עוד ישב על התורה וקבל את הפרס הקבוע לו ואולי יסמך בשנה הזאת ומצא לו עיר פנויה ללא רב וקנה את הרבנות בכספו. בשמונה מאות שקל כסף נקל לקנות כסא רבנות בעיר קטנה, אך מפני מעשה שהיה, כי רב אחד קנה כסא רבנות בכספו בסתר מאת בעלי האגרופין שבעיר ויודע הדבר לכל העם הנשארים וילכו ויביאו להם רב אחר ויושיבו אותו על כסא הרבנות, והרב הראשון יצא את העיר במקלו ותרמילו, מפני המעשה הזה חרד ישראל יוסף לבלי יקרה גם אותו כמקרה הזה, וגם אפרים ואסתר אשתו לא נתנו אותו לחיות לעת עתה אך על הרבית, לבלי יספה גם הוא גם כספי שניהם יחד, ובכך אחרי

שאלות, עצות ומחשבות הרבה גמר ישראל יוסף לפתוח לו חנות לפרנסתו. ויעבר לפניו את כל החנויות ולא נחה דעתו בלתי אם מחנות של בשם, וישכר לו חנות גם דירה חדשה. אז יקח ספר כריתות מחברת „תומכי תורה“, כי אם חנוני יהיה הלא עליו לשבת בחנותו כל היום. וימכר את זכותו לאברך אחד שנדחק להכנס לבית מדרש הפרושים ולא נכנס מאפס מקום, ויקבל ישראל יוסף מאתו כסתר סך חמשה ועשרים שקלים, ויצא הוא ואותו האברך נכנס תחתיו. ויומו האחרון הולך וקרב, השנה הרביעית הנה באה לקצה. והנה בא היום אשר ראינוהו.

ה.

ישראל יוסף גלה מעל שלחן חותנו, אך לא מביתו עוד. ביום הרביעי פרשת „ויצא“ שלמו ימי מזונותיו וביום השלישי פרשת „וישלח“ יבוא לגור בבית דירתו החדשה. ויששה הימים האלה עוד ידור את חותנו יחד. בימים האלה השפיל ישראל יוסף גאותו, לא התגאה עתה בתורתו ולא קרא את חותנו בשם „עם הארץ“ כאשר בכל ארבע שני המזונות. ראה וידע כי הרבה חמא לפניו אשר השפיל לעפר כבודו, אך סעודה אחת אכל משלו וידע מה קשה היא „ההוצאה“ על האדם, וחותרו נשא במשא כל הוצאותיו ארבע שנים רצופות. והנה בא גם יום השבת ויצאות השבת שתיים שחן ארבע; מתחלה נתן לאסתר אך חצי השקל לעשות את השבת, אך חצי השקל עלה כאבק פורח ואף חצי השבת לא עשו בו ותבקש אסתר מאתו כסף עוד, ויבקש מאתה חשבון ותצא אש מחשבון, בראותו כי את חצי השקל הוציאה אך לקמח ושמרים, ואין בשר עוד ואין דגים, ויוסף לה דיגר כסף עוד. והמאן אסתר לקחת ותאמר כי ילך הוא בעצמו לבית המטבחים ולשער הדגים לעשות את השבת, עוד שקל כסף שלם בקשה מאתו ויתגעש ישראל יוסף ויבקש מאתה חשבון שני ותקח אסתר עם וגליון ותערך לו רשימה מכל צרכי השבת והיא רושמת וכותבת בדמע ויקרא ישראל יוסף את החשבון ויכעס ויקצף עוד ויעמד את הרשימה על פחות משלוש: תחת שלש ליטראות בשר שור כתב ליטרא ומחצה בשר עגל ותחת הדגים כתב דגים מלוחים, באמרו כי הדגים ל„זמזמים“ באים ה„פינסק“, „ומיאדעל“ והמה סרוחים ואת הלפת מחה כלל מהרשימה, באמרו כי הלפת היא מאכל עזים ככתוב בגמרא: „היה ברחא דחוא ליפתא“, גם את היין מחה מהרשימה, — היין הוא נברא אלא לבני הגוים — אמר ישראל יוסף ולא לבני ישראל, על שתי חלות אקדש.

— אם הלפת אך מאכל עזים והיין נברא לבני הגוים—קראה אליו אסתר— ומדוע זה ולמה אכלת את הלפת בכל פה ושתיית את היין בכל ארבע שני המזונות. גם את הדגים אכלת, אכלת ולא אמרת הנם סרוחים. תנו לי דגים מלוחים?

— כי אכל משל חותנו — קרא אפרים.

— אנכי זאת הייתי עושה לו — קראה הנה שרה. את אסתר בתי תקחי לך דגים ולמענו קחי דגים מלוחים, וערכת לו דג מלוח בערב ידג מלוח בבקר, גם לסעודה השלישית יאכל אך דג מלוח.

— גם עשה אעשה זאת לו — קראה אסתר בדמע. עוד אמצא לי כסף לדגים ולפת מבלעדי כספך, גם מאכל לפת אעשה ואוכל לבדי אני ומאשינקה.

— אנכי לא ידעתי עד היום כי הנהו מנוול גדול כזה — קרא אפרים .
— אנכי ידעתי כל תכונתו מן היום הראשון — קראה אסתר באנחה .
— כולם, כולם התמלאו עלי היום — קרא ישראל יוסף — ומפיו יז קצף ומעיניו דם ואש ותמרות עשן .

אפרים אמר לתת להם גם את השבת הזאת ויבקש את אסתר כי לא תחלל את השבת בביתו על שלחנו, וימאן ישראל יוסף ויאמר : לא ! ויירוק עוד חצי שקל על השלחן לפני אסתר ויאמר בכעס : עשי, עשי את השבת כחפצך, עשי סעודת שלמה בשעתו . פורי, פורי את הכסף על דגים על לפת זעל כל מיני פרפראות וזני מרקחים . ותכך אסתר ותאמר : סעודת שלמה אעשה בחצי השקל הזה, הוסיפה עוד רבע השקל למצער .

— עוד ? קרא ישראל יוסף, קחי והוציאי כל הכסף פעם אחת על שבת בראשית .
וינף אפרים את ידו תנופה מול פני בתו לאות כי החדל לה

ממנו .

וכמחזה אשר ראינו בסעודת הערב הראשונה כן היה מחזה השבת . על שלחן אחד ערכו שתי ממפחות וארבע חלוח המערכה, שתי חלות גדולות בקצה השלחן מזה ושתי חלות קטנות בקצה השלחן מזה, הגדולות לאפרים וביתו והקטנות לישראל יוסף וביתו . אסתר אמרה בתחלה לערוך לאישה דג מלוח לו לכדו תחת הדגים, כאשר בקשה נפשו, אך שבה ונחמה לבלי תשבית מנוחת יום המנוחה . ויין לא לקח ישראל יוסף ליום השבת ויקדש על לחם משנה בלילה וביום . ויוזי כאשר הגיש לו חותנו בקבוק היין לקדש עליו ויען ישראל יוסף בדממה ובכעס : לא ! אם מבלע אחד ועד נמיאה אחת ? עוד יאמר : אני האבלתי עוד, ומה נשתנה ישראל יוסף בימים האלה ! ראה לפניו סכתבי עתים חדשים, עוד כתנת הפסים עליהם, ולא חש לפתחם ולקראם, דאגת הפרנסה וסדרת החיים העבירו אותו ממכתבי העתים כלה, יד האנגלים גברה על הבורים, יד הבורים על האנגלים, דרייפוס מתפלל תפלת הקדיש לזכרון נשמת אמו, מכה"ע שלנו פשמו צורה ולכשו צורה, הגם יריעות שלמות כיריעות שלמה, ובכל זאת לא לקחו את לבו . כל יום השבת הראשונה שכב על ערש יציעו בבית חותנו ויהנה בדבר העתיד הגדול ההולך לפניו . עברה השבת והוא הולך ושב מבית חותנו לבית דירתו וחנותו ועומד ומנצח על המלאכה וקורא : עשו ככה וככה, יושב וכותב רשימות ארוכות מכל סחורת חנותו, הולך לבתי מסחר הגדולים ושואל ודורש למחיר כל סחורה וסחורה ועומד על המקח .

— אבל עד מתי יהיה הכסף בידי הר הברזל — קרא אליו אפרים, הוא ואסתר יחד, ביום מחר השלישי הנך פותח את החנות והכסף עוד בידי הוא .

— מחר אלך ואוציא — ענה ישראל יוסף, ולבו הרת מחשבות נוגות, רעיין עבר בקרבנו, רעיין נורא מאד, אולי יעשה גם הר הברזל כמעשה אבן בורלא וכן פרצי וככל הנבלים, אך לאשהו ולחזתנו לא יגלה מאומה מכל אשר יהנה רוחו .

— ולמה לא תלך עוד היום ? לך ואמרת לו כי הנך פותח את החנות היום והכסף דרוש לך היום .

— אמש במוצאי יום מנוחה נסע ויבוא הלילה ואלך מחר .

השמועות מבחילות וירי העם תכהלנה מאד ואתה הנך משכין כל ממנוך וכל הונך בידי אחר — קרא אליו חותנו .

— הלא עצרן וקמצן הוא מאד, את שבתו עשה חול כאחד העניים שמתפרנסים מן

הצדקה ואת כל הונו וממונו יפקיד בידי אחרים בימים האלה בגלל פרוטה יתרה של רבית — קראה אסתר .

— אם יהיה ה' עמדי ונתן לי פרנסתו מידו הגדושה והרהבה ואכבד את השבת בבשר ודגים וכל ממעמים, ולא עתה, עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות, אמרו חכמינו ז"ל, ועל דבר הכסף אל יפל לבבכם, מחר אוציא כל כספי, הקרן והרבית יחד .
ויהי ערב ויהי בקר יום שני, וישראל יוסף לא הוציא את הכסף עוד, הר הברזל לא שב מדרכו עוד .

והנה בא היום השלישי, יום שהוכפל בו כי טוב, הוא היום אשר יצא ישראל יוסף מבית חותנו לגור בבית דירתו .

הבקר אור, וכל בית אפרים השכימו לקום היום כמו שמשכים איש וביתו בעיר קמנה ביום שאופים בו מצות בבקר בהנור הראשון . כלם חבשו להם חבילות חבילות קמנות וגדולות לשאתן ולהובילן אל בית הדירה החדשה, אפרים אמר לשכור עגלות להעביר את כל הכבודה, ולא נתן ישראל יוסף ויאמר: העגלות הנה דררא דמטונא, ויעבירו רק את הכלים הגדולים בעגלות: המטות, השלחנות והתיבות וכל דבר שלא יוכל האדם לקחת בידו, ואת החפצים הקטנים נשאו כולם בידיהם. ישראל יוסף עמד ויתפלל היום בביתו תפלה מרופה וחמופה, ויקח את הספרים בידו, הלוך וגשא פעמים רבות עדי העבירים כולם. חנה שרה נתנה היום: במתנה לבתה פכים קטנים, סירות, אגנות ומטפחות והרבה דברים עוד מחפצי ביתה ועל כל נתינה ונתינה קבעה לה ברכה בפני עצמה לאמר: הכלי ישכר, המטפחות תקרענה ותכלינה והנפשות תחיינה לעולם, רבש"ע! ואסתר עונה אחר כל ברכה וברכה אמן באנחה, וגם עיניה וגם עיני אמה מלאות דמעה, אך יקו המים מתחת העינים ולא יראו החוצה .

ויהי כאשר תמו לעבור ותיעף אסתר ותיגע ותשב על מטהה בבית דירתה לנוח ולשאוף רוח ותצנח ממטפתה מעל ראשה ותפול על שכמה ולחיייה רוחצות או בחלב ודם מזעת אפיה ותיף במאד מאד ויבוא ישראל יוסף החדרה ויבט אליה ותהי אסתר נשאת חן וחסד בעיניו מאד ויתעוררו רחמיו עליה ויאמר לשמח עתה את לבכה בכשורה הטובה אשר הסתיר מאתה ימים רבים לגלות לה את הסוד הנעלם מדבר מאתים הכסף .

— אסתר! קרא אליה, עתה באה העת להשמיעך דבר טוב אשר ישמח את לבבך .
— דבר טוב אשר ישמח את לבי? — קראה אסתר כקול נונה, מה הוא הדבר הטוב הזה?

— ההנך יודעת כמה כסף לנו .

— אדע, בודאי אדע, שיש מאות .

— לא, שמונה מאות, קרא בחרוה למען יחדה השמחה את פניה הנונים והאירה פניה אליו .

אך הבשורה הטובה הזאת לא שמחה את לבכה אף במעט, ונהפוך הוא, כי עוד העציבה והקדירה את רוחה ותקרא אליו ותאמר: אם שמונה מאות לך, למה הסתרת הדבר ממני בכל העת הזאת, האם כה לבך אמונה אלי? הוה דרך איש לאשתו? לבי חמים עמך כל הימים ואתה כלב ולב הדבר אלי כל הימים, תשקר ותכחש לי. הלא „למדן" אתה ולמה לא תשמר לעשות את כל הכתוב בספר התורה, בספר התורה ובגמרא לא נאמר כי האיש ישקר לאשתו, הלא צדקו הורי יחיו באמרם, כי שמונה מאות כסף לנו ואנכי עוד

נשבעתי לשקר כמה פעמים כי אך שש מאות לנו, ובדברה הדברים האחרונים נמלאו עיני רמעות וכמעט שיצאה נפשה בדברה.

ויתנצל ישראל יוסף ויאמר: את, אסתר, הנך יודעה מאד כי את שתי המאות לא ממנתי ולא צפנתי לי לנפשי ולא אך למוכתי עשיתי זאת רק למוכת שנינו, למען ייטב לנו, פתיה, קרא אליה בחבה, למה הנך בוכיה? האם נהניתי משתי המאות האלה אף באצבע קמנה, האם הוצאתי מהם אף חצי הפרוטה לנפשי? אספתי וקבצתי פרוטה לפרוטה זאת הכל ממנתי וצפנתי לך, למען ייטב לך ולילדינו, ולמה הנך בוכה, פתיה, בהמתי שלי?

— אך למה הסתרת הדבר ממני עד היום.

— כי יראתי פן תנידי הדבר להאב.

בפעם הזאת לא קרא לה „לאביך“ בלשון קשה, רק בלשון רכה „להאב“.

— ולמה יראת מפני אבי, מה הרעה אשר עשה לך? הלואי שיהיה לכבך שלם אליו כמו שלבבו שלם לך, ארבע שנים תמימות כלכלנו ויספיק כל צרכנו, אף בעת אשר מטה ידו— ה' הוא היודע כי לא השיגה ידו לכלכל אותנו בשתי השנים האחרונות— ובכל זאת שמר את הבטחתו לנו.

— ועל כן לא חפצתי כי ידע אשר שמונה מאות כסף לנו.

— ואיפה שתי המאות האלה?

— איפה? בידי הר הברזל.

— אבל עד מתי יהיה כל הכסף בידו. לך והוציא והבא את הסחורה לחנות.

— הנני הולך, הנני הולך, היום שב מדרכו.

עודם מדברים ומשרתי החנויות באו ויגידו לישראל יוסף כי כל הסחורה אשר קנה לחנותו צרורה וחבושה בצרורות עוד מאתמול, על כן יביא את הכסף והביאו לו את הסחורה.
— בעוד שעה, בעוד שעה— קרא ישראל יוסף, הנני הולך להביא את הכסף. ויצאו המשרתים ויצאו אותו צו לצו כי ימהר ויחיש לפדות את הסחורה מאין מקום פנוי בחנויות בעד הסחורה החבושה והארוזה.

— לכו, לכו, בעוד שעה אבוא ואפדה הסחורה.

ואסתר קמה ממקומה ותשת את מ מפחתה על ראשה ללכת לבית אביה להביא את סאשינקע ואת מאשינקע אשר לא הביאתם עוד, כי ישנו שנתם.

— אנה תלכי? קרא אליה ישראל יוסף.

— אנה? אבי הרחמים, את סאשינקע ומאשינקע, כאשר אחזה לי אני, שכחת בלה.

— הלא לא בחוץ הנה, עוד יישנו שנהם.

— אב רחום וחנון, ואם לא בחוץ הנה, העל כן לא תקיצנה ותככינה!

— אם תקיצנה ותככינה יודיעו לך.

פתאם, הוי! קול מהומה, קול המולה נשמע ברחובות העיר, אנשים ונשים יחפזו יחפזו, פורשים כפיהם ורצים וקוראים: אהה! אברנו, אברנו.

וישמע ישראל יוסף ויצא לבו, רעדה אהותהו, חיל כיולדה, לבו נבא לו שוד ושבר גדול.

— מה הדבר? שרפה? דלקה! קראה אסתר, אויה, סאשינקע ומאשינקע! ותתפרץ החוצה והשא עיניה השמימה סביב סביב ואין אש ואין עשן, ותשאל בחלחלה ובבהלה את פי דאנשים הרצים: מה המהומה? שרפה? מה? ואין עונה אותה דבר.

והנה אביה ואמה רצים מבוהלים ודחופים פורשים כפיהם וקוראים הוי! ובראותם

את אסתר על הסף קראו לה מקצר רוח: איפה הוא הגולן שלך? הוי! ירוץ חישי, מהר!
— מה? מה? — קראה אסתר, אבי אהובי, אמי נשכתי!
— הוי! קראה האם בקול בכי, מה תעשי עתה, בתי אהובתי, הוי! איפה הוא
המרצח שלך, הגולן, ירוץ, ירוץ חישי אל הר הברזל שלו. הוא פשט את הרגל!
— מה ירוץ? קרא אפרים ביאוש נורא, והוא זוחל ורועד כעלה נדף, בלע הזמה
לנצח, הר הברזל איננו, ברח לחוץ לארץ.
מהומה ומבוכה בבית, ישראל יוסף מתעלף, אסתר מתעלפת, אנשים רבים מלא
את הבית, בעל הדיירה והחנות עומד וחושב מחשבות איך להפטר מאת השכן החדש,
אסתר פקחה עיניה, וישראל יוסף עודנו מתעלף. זורקים מים על ראשו, מנררים רקתו,
פוקח עיניו, פורש כפיו וקורא: שמונה מאות... שמונה מאות...
חשך ואפלה, תהו ובהו...
כ"ט.
יכנה"ו.

אֲנִית פִּלֵּא .

(פרדיה.)

על גְּלִי הַיָּם הַנְּגַרְשִׁים , פְּלִילָה , לְנִגְהוֹת שְׁמַיִם , אֲנִית יַחֲדָה תִּנְשֵׂא , תִּנְשֵׂא נְמוּיֹת כְּנַפָּיִם .	אֵין רַעֲשׂ כְּנֵם הָאֲנִית , וּבְנִקְרוֹת הַקִּירוֹת הַיִּשְׁנִים כְּלִי תוֹתַח גִּשְׁקָפִים דּוּמִיָּה .
אֵין כְּרֶק וּמְרוֹט בִּי , אֵין הוֹד וְתַפְאֶרֶת מְלַמְעָה , כֶּקֶן יִשָּׁן עוֹלָמִים , וְקִדְרוֹת — מוֹעֵבָה בְּאֵפֶל הַגְּלִילָה .	לֹא־נִשְׁמַע קוֹל פְּקֻדַת רַב חוֹבֵל לֹא־נִרְאָה כָּל מַלְחָ עֲלֶיךָ , וּמְלַע וְשִׁרְמוֹן וּמַעֲרָה כְּאֶפֶס וְרִיק לְפָנֶיךָ .
וּמְלֵאִים נִקְבִים כְּכַבָּה הַקִּירוֹת הַיִּשְׁנִים וּבְצוּרִים , וּחֲצִיִּים וְאֲבָנֵי בְּלִסְמָרְאוֹת חֲדָשִׁים וַיִּשְׁנִים בָּם קְבוּרִים .	יֵשׁ אֶרֶץ בָּיִם זֶה גְּבֻלַת : שׁוּמְמָה , דּוּמְמָה , נַחְרֶכֶת ; כְּאֶרֶץ הַהֵיא — מְקוֹם קָבֵר , בּוֹ גְּוִיַת הַמֶּלֶךְ שֶׁכְּבֶת .
אֵין תְּנוּעָה בְּתַרְנִים הַנְּבֻהִים	שֶׁכְּבֶת בְּקָבֵר זֶה פְּמָה עֲצוּמַת עֵינַיִם וְנִמָּה

אך יש שתתעורר משנה
ופקחה עיניך וקמה .

ובתשעה לחמשי בשנה
בחצות ליל מזפרת-עצבת
אל אדמת החוף הנבה
אנית הפלא נקרכת .

מקברו אז מלך יהודה
יתנער , ופתאם יופיע
בבגדו פאבל יתעפה ,
וכלו גידודים יפיע .

את ידיו יחבק אל לבו
וישפיל הראש על הזהו ,
והלך למשומט וישב
ושם מהר קל לדרגהו .

הוא ישומט אל ארץ הגלה
שם בגיו , שם עמו נמצאים ,
שם שריו אפרתיו נדחו
גבוריו מוצקיו פסלעים .

וראה אך יראה לעיו
יבשת בחשכת הליל —
כידודים מעיניו יתמלטו
ולבו ינוע בחיל .

ועלה על חף האבנים
והלאה יכונן את פעמו ,
וקרא גבוריו לאפו
ושריו הוא קורא לו עכו .

אך פזורים פארבע הרוחות

יגומו גבורי יהודה ,
יגומו הזקנים הטובים
ונשקם כבד העלה חלדה .

גם שריו לא ישעו לקולו :
מהפה — פלחם אכדו ,
מהפה את חרפם מכרו
ובגד פבגדים פגדו .

והנה והנה יתהלך
על אדמת החת פעברתו
ובעט פרגליו פארץ
ובחפו הוא קורא קריאתו .

הוא קורא קול גדול את עמו ,
תקותו ומשושו בחיים ,
יבטיח תפארת והדר
וארץ ועז שבשתיים .

אך עמו — אסיר נחשתים
לא יאמין עשות עוד תושיה .
וידוד המלך מחכה
על אדמת החף בדומיה .

מחכה ומר יאנח
עד יופע השחר נהרה ...
ודמעות מעיניו נגרות
על חל האדמה הקרה ...

אז ישפיל את ראשו פאכד ,
שבע רגזו ונואש מסברו ,
ונטח והוריד את ידו
ושב לנום שנתו בקברו ...

יעקב קפלן .

ספר „תורת מוסר היהדות“ של מ. לאצארוס.

דרכנו מימינו לבלתי הוציא משפט בקול גדול על ספר חדש בצאתו לאור, ומניחים אנחנו עולמה של בקרת זאת להתקיים באחרים. ואלו היה הספר, ששמו כתוב בראש מאמרנו, חבור סתם השם ובא גם הוא על שם הספרות העובר כיום על כל גדותיו, לא דברנו עליו בקהל. אך ערך מעשה סופרים זה, שיצא מיד אחינו המרוסם פרופיסור מ' לאצארוס, למאורע היסטורי יחשב בעינינו. לתורתנו הקדושה שבכתב ושבעל פה, הנרדפה מאז בידי אויבינו, והנעלבה כיום גם כפי רבים מן המתחכמים שבקרבתנו, קם מליץ נאמן, איש אשר שמע חכמתו המופלגת הולך מסוף העולם ועד סופו, ואת מיטב המצית החכמתו המשותפת לכל עמי אירופא זקק לעת זקנתו ויעלה עולה כליל, מנחת זכרון מזכרת עולם לתורת אלהיו ולכבוד עמו. בהתבונן איש בספר הזה לא ידע על מה ישתובם תחלה? העל הסדר המדויק והקצב הנאה, אם על המנגון הוך כעין הברזל, אם על התושיה הרבה והמלאה, הצפופה והמבורכת שבכל סאמר ממאמריו ובכל דעה מדעותיו. הן אמנם כי לא לכל פרט ופרט נוכל, אנחנו לעצמנו, להסכים ולהודות. אך אין מפעל נשגב כזה נדון אלא על פי רובו, והרוב המכריע יקר הוא מכל יקר על כן נשא אותנו לבנו לעבור על פני ספר זה, ולתת ממנו בזה תוצאות תוצאות.

בהוכיח החכם הזה תוכחת בלתי סרה, כי דעת ה' היא מקור כל מוסר היהדות, ובשמו את תוכחתו זאת לעקר ולבטלם לכל שמתו, ולשתי עובר ונראה ככל פרקי ספרו, נלחם הוא כאחד נבורי הרוח בישראל בפלוסוף נאה, הארמטאן האשכנזי, המתחכם לבטל עול מלכות שמים מעל תורת המוסר, ומפרק הוא את פרשת דבריו לפרקיה, ומוכיח ומכריע כי תהו המה וכל ממש אין בהם, וכי בלי דעת אלהים לא תרין תורת מוסר קימת מתודעת באמת בלבב האדם.

על אחדות תורה שבכתב ושבעל פה, ועל רציפותם הפנימית שאינה פוסקת לעולם, כותב הוא כדברים האלה:

„בכתבי הקדש הטבעו האדנים למבון בנין עולם של מוסר בטעם ישראל ובסגנונו. בספרי רבותינו עולה בנין זה ומרחיב על פי סוגיא מיוחדת במינה, של שלשים ושתים מדות, המשמשת בכל מלה שבמקרא לכמה פנים, ומבשרת אותה ללדת בצלמה תולדות בדומה לה, בדעות של מוסר, ולהכניס אל תוכה דעות נאמנות מן החוץ ולקדש אותו בקדושתה“.

„השמה הזאת, הדורשת כל דבר שבתורה לכמה פנים, בראה חדשה בדרחי עבודת הרוח בהסתבך יחד דעות ומליצות מני קדם בעבודת רוח דורות הבאים לסבך אחד, היה פרי רוח כל דור לפינהו בישראל למוצק אחד. יחיד ומיוחד, ביצירה מכונת ובהשתלשלות רצופה של הרעות המקובלות וכאות. למודי המוסר המקבילים זה אל זה נתנו מרוחם איש על רעהו, ויולידו יחד כל מיני טועיות והסכמות. אם נעמיק לחקור ונבון את

דברינו, נוכל להחליט, כי השתיה שממנה הושתת מוסר העם משתמית בשני דברים, בקיומה העומד בעינו ובתולדותיה התולכות ומתחדשות לבקרים".

"החליפות הגדולות אשר תפררנה בין דור לדור, בין מסכות למסכות, בין חכמים לחכמים במלות הן כמעומן, בפני הרוח הפשוטה באחדותה הגוברת והיוצרת והתולכת ומתחדשת מתוך העקר הפנימי המוטבע במיב עצמתה, והשואפת את כחה מעומק מקור הדעות".

"הן אמנם כי כל עבודות הרוח, וגם עבודה זאת בכללן, פרי מחשבות יחידים הן, וכי אין בידנו בלתי אם מאמרים שיצאו מפי יחיד פלוני או פלוני, כל יצירי הרוח נוצרו בדור פלוני ובסכה פלונית; אך כל יליד השעה וכל דבר עראי וכל דבר שבפרט הנראה בנבול חכמת ישראל וכמעשה יוצרי מחשבותיו, דל חלקו כאד בהדר הבח השופע והנובע מאפיקי רוח האומה וממוצאי מראות האלהים אשר נגלו אליה מראשית קדמתה. גם מאמר היחיד פרי רוח הכלל הוא, אשר שם אוטרו הנלוה אליו לא העלה לו בלתי אם מראה פנים של חכמת יחיד. והרוח המחיה את הכלל כלו היא היא הנמכעת בממבע שמבעו להם יחידים כדבריהם וכמעשיהם".

"כי ככל אשר יברלו החכמים לפלגות אופים ודרכיהם, הרוח אשר הם שואפים אחת היא, הדם הנוזל בנידיהם שוה הוא בכלם, ועורק אחד דופק בלבותיהם יחד. את שרשי הדעות ויסודי המחשבות הכבושים והקבועים במקרא ובתלמוד לא הכחיש עוד חכם אחד, ולא חלק עליהם עוד חכם אחד בישראל, ואף לשנות את פניהם שנוי חשוב לא עלה עוד על לב איש. וגם הרמב"ם, אשר להגלי חכמת יון וערב הנוספת על תורתו, היה לחמיבה טיוחדת, התקימה בו יהדותו העתיקה והמוכהקת בכל סהרתה".

"ככל אשר כחיי הנמע, או כחיי גוף אחר, אחת היא לנו אם יד מכסת רגבי חומר¹) זו או חברתה, היתה בפרשת העבור²) השוקרת בו לקיטו ולחרשו; אם זו ואם חברתה במלה בשעבודה אל חוקת המבע הכוללת המושלת והמשמשת בה, ככה ימעט ויאבד היחיד וערכו לשעתו, מפני הכח האדיר והתוקף היצוק ברוח ישראל הכוללת המתוללת את דעותיו ואת תולדותיהן".

עד הגה דברי פרופיסור לאצארום על אחדות רוח התורה בכל דורותיה.
המחבר, אשר רוב עסקו היה חקר ספרות הנבר, מכיר היטב את תעודתו בספיו זה, ומחליט כי "מלבד הסדר הנקנה מלמוד הפלספה ותולדותיה לשמותיה — שבו אנו זכאים וחייבים לשמש — אין אנו רשאים לכוון גם את הגורה גם את המכנה³) לתורת בוכר ישראל על פי דוגמת נכריות" (§ 12).

"ועל כן אין ללמד בתורת מוסר היהדות בלתי אם דעות אשר פרי רוח ישראל ופרי מעשהו הן, או אשר עלו במסורת כמשליו ופתגמיו" (§ 15).

ועל פי דבר זה מונה הוא והולך את המוצאים הנאמנים לתורת מוסר עמנו ובדוק ומצא כי ההלכה, גם לעצמה גם למעשה, המקור הגדול היא למחקר זה:

"עצם רבובר במלוא ממשו, נבר ומסתיים לנו היטב מתוך כל המסורה, בהיות היא הכח החי והנהוג בכל התולדות הנתונות לנו מידי ההסתוריא, שהחשובה שבהן

¹) אירעניטיש בעשטימכמע מאסמע פאן מאמעריעללען כאללעקולען.

²) נאמורפראצעס, מלשון עבור צורה".

³) וועדער דען גרונדרים נאך דען אויפבו.

היא (§ 16) משאת הנפש¹ בחיים, שהתחדשה יצירתו בהוסד כל החוקים — קביעות התלכות — ליסוד מוסר, ובהתפרסם למודם ובהקבל חיובם בקרב כל העם².

„אז באבוד ממשלת ישראל וקוממיותו, והמקדש מרכז הדת היה לשממה, התעוררה רוח חיים חדשה שגלתה לכלל האומה פנים חדשות של קיום והויה, חדשות לאומה זו וחדשות לכל העולם כולו, כי פנים של קיום כזה לא נראו עוד בכל הגוים גם עד העת ההיא גם אחרי כן. שלשה דברים שם רבן יוחנן בן זכאי וחבריו ותלמידיו לעקר בהתיצבם בראש העם, אחרי אבדן הממשלה והמקדש: העקר הראשון הוא עלוי חיי הרוח. הלמוד והחקר, הדעת והחכמה היו לראש ולתהלה, ולקדוש כל חפץ בחיים — „אם למדת תורה הרבה אל תחוק טובה לעצמך כי לכך נוצרת“ —. תחת כל מאווי הישוב שנהגו בימי הממשלה ושבתלו בחורבנה, קם עתה חפץ הדעת לכדו אשר הפה אליו את לב כל בחירי העם, מבלי תת להם שום הנאת הגוף בשכרם, בלתי אם רוח מדרה ושמחה של מצוה בלבד. הדעת נחשבה לאוצר הקדש לרוח האומה המשתף את כל בניה, והנותן להם לב אחד“ (§ 17).

„גם הדרשה בבתי הכנסיות, המבארת את חוקי התורה, והמנשאת את הנפש, פשמה בעת ההיא בישראל, לכען המעים גם להמון הרב מפרי החכמה, הגדרשת בבית המדרש העליון לחכמים ותלמידיהם. וכי לא ידע כי שפעת מעשה הרוח העוסקת באחד הענינים — יהי הענין מה שיהיה — מרחבת את גבול המוסר ופריה הוא תקון רוח הקהל“ (§ 18).

„העקר השני בכלכלת רוח האומה אחרי החרבן, הוא תוספת הדרכת העם לגמילות חסדים, מעשים טובים ואהבת הבריות שנהגו בישראל מאז. קלקול סדרי התרבות ביום אבדן תפקדת³ הארץ, והלחץ אשר לחצו הרומיים את העם, הצריכו לקיום הכלל המון רחמים ואהבה, חבה ומחילה, גדול ורב מבראשונה. אולם מלבד צורך השעה, הוציאו חכמים משפט גלוי ומפורש, כי מדת גמילות חסדים, מעין דוגמה על מעלה היא, ושלומים גם לאבדן הממלכה, גם לחרבן המקדש, אשר היה לב כל ישראל. על כסול הקרבנות ועל הריסות המזבח התנחם רבן יוחנן בן זכאי בדברים ברורים, באמרו לר' יהושע תלמידו: בני, אל ירע לך, יש לנו כפרה אחת שהיא כמותה, ואיזוהי? זו גמילות חסדים, שנאמר: כי חסד חפצתי ולא זבח [הושע ו' ו'] — אדר"נ ד' — (§ 19).

„העקר השלישי אשר התכונן בידי החכמים ביתר עז בימים ההם הוא שכלול בנין התורה וקביעותה הקימת לדורות בכללה, ובירור כל הדעות וכל המצות בפרטיהן. אל העליה⁴ הסדורה ובאה לאטה, ואל ההקון ההולך ומיסוף כדרכו נטפל עתה צרך השעה להשוות את המחלקת בין הבתים — בית שמאי ובית הלל — ובין הכתות ולברוא משמעת אחת, מכוננת ומוסכמת, מקוימת ומקובלת על כל הקהל מקצהו“ (§ 20).

„עד כמה גדול לתועלת המוסר ערך יצירה שלמה ויסוד קבוע של חוקת התורה לכל סעיפיה, אין צורך לבאר, כי מבואר ועומד הוא. דקדוקי הלכות הקנין והאחריות, הלכות אישות וירושה, הלכות מטונות וקנסות בחוקותיהן ותולדותיהן תופשים בעומק

¹ אידעאליטאט.

² פערסאסיונג: סדרי מעש הממשלה בבית.

³ פארטשרייטט: תוספת הלכות.

חיי היחיד והצבור מאד, עד כי רק בהמצא משמעת מוסכמת לסדר את כל אלה, אפשר למוסר החיים להתקים ולעבוד" (§ 21).

„על ערך תועלת המוסר היוצאת ממעשה המצוה עוד יהיה לנו מקום לדבר. ועתה אין אני בא, כי אם להשמיע איככה תהיינה מצות הדת כקיומן למעשה למקור למוד ואמון למוסר האומה. תנאי ראשון לאמון זה, הוא הסריגה שחיי האדם משתרגים בסדרי הלכות ובמשמרת חוקים הנלוים על כל מעשה ועל כל הנאה. קאנפ, באמרו לצדוף ולזקק את מיב המוסר מכל הסיגים הנמפלים עליו, מחליט לאמר: אין טוב בכל העולם, בתוכו ומחוץ לו, מן הרצון הטוב. — וכל עצם הרצון הטוב אינו אלא הרצון המתכון אל החובה ואל החוקה לעשותה. וערך המוסר מתעלה ומתחזק באומה בהיות מין גופי הלכות בצורתן החיצונה ליסוד לו. עוד נראה, כי בדעת נפש צלולה וברורה כוננו רבותינו את מוסר חוקי התורה על יסוד ההלכה שכל עצמה היא צורת מעשה קצובה ומוחשית, וכי בדבר הזה פתחו שער חדש לחנוך מוסר האדם" (§ 23).

„אבל עוד צד אחד של צורת מעשה, מרומם ונעלה משלפניו, מהראה ומתבאר בחיי המוסר, בהשהגם עם מצוות המעשה. לאמזע המיב לדבר באמרו: ראשית כל התנאים לסדר כל מוסר, היא עצמת הנפש¹⁾, לאמר כי הנפש אחת ומיוחדת היא, פשוטה ומפושטת, ולא תערובת מיני יצר ומיני תאוה אשר אין דבר לאיש עם אחיו, ולמען האחדות הזאת לא תוכל הנפש, אשר עיניה ולבה למעלה, לראות את מחשבותיה ומאוייה נמושים ונפוצים, ופורצים מעבר לגבול אשר נבלה להם חובת המוסר באמונתה. — בקבוץ רבותינו יד על יד כל קבלה ומסורת, ובסדרם ובקבעם אותם, לסבב את היחיד ואת הצבור במצוה, עד כי חוט ההורה סובב ומקיף את כל עתות היום והשנה, את כל מראות היקום ומקרי האדם; בהתקדש כל מעשה וכל הנאה בכרכה או בעשית מצוה יהיה כל חפץ וכל מעשה לאחדים במערכה אחת ובמתכנה כדוקדקת ומסודרת מאד. חוקה הרצופה שכל רחשי הלב וקוקים אל ה' ואל מצותו הברה, אות ומופת היא לאחדות הנפש היצוקה והמוצקת ולמוסרה הפשוט והמהור. ותכונת נפש כזאת היתה תמיד לנגד עיני רבותינו ואל תכונת נפש כזאת גדלו את עמם ותכונת כזאת היתה לנפשם". „ואחדות הנפש הזאת אשר היא תנאי לכל מוסר נאמן, צרורה וכבושה היא במליצת המשורר הקדוש הנמרצה (תהל' פ"ו, י"א), והנעתקה אל התפלה אשר יתפללו בני ישראל יום יום, כי יטהר ה' את לבם ויאיר את עיניהם. המליצה הזאת היא: ויחד לכבנו" (§ 23). הפרופיסור לאצארום, בשומר רק את כתבי הקדש ודברי רבותינו למקור נאמן לתורת מוסר היהדות, נוטה הוא מאליו לשמת חכמי צרפת ואשכנז תלמידי היהדות התמימה, ולכבו פונה מעם שמת הרמב"ם ז"ל וחבריו, אף כי מכבד ומעריץ הוא אותם בכל לב, ומתפלל ואומר:

„עד עולם יפלא הדבר, איככה נעלם מיני הרמב"ם המרחק הרב שבין תורת המדות לאריסטוטלס ובין תורת המוסר הישראלית, עד כי יכול לשום את שתיהן לאחדים בידו, ואיך היה אפשר לו להורות בלמוד אחד רצוף את „הדרך הממוצעת" של אריסטוטלס (דעות א', א—ה) ואת תורת המוסר הנכונה המהורה והנאמנה הנובעת מפלג אלהי ישראל (שם להלן)...”

מה למוסרנו ולמדות היוניות ההן המתעופות כרב חן והילכות הלוך ומפוף על „הדרך הממוצעת"? מה למוסרנו ולמדות הטובות ההן, שאינן טובות באמת, כי אם תיכונות הן

¹⁾ פערוענליכקייט.

בין שתי מדות רעות קיצונות? מה למוסרנו ולמדות ההן שאינן אלא נמוכים נאים למשכילי אתונא ועשיריה, ושאינן בהן אף אבק דק מן הדק מחומרי חובת המוסר שהיא נשמת רוח תורת ישראל, מדות שאינן קיומן משרה על בעליהן רוח מהרה מסרומים, ואינן בטולן ממעים אותם שום מעם חמא? מה לכל המדות ההן הנחמדות והנעלמות ולמוסר תורת האלהים ולרוממותו ולטהרתו?...

„אריסמוטלס בעצמו ידע להזהר בחקרי לבו יותר. הוא הסיר מעל האלהים אשר יצר לו בחכמתו, את כל העדיים אשר תפארת הם לאדם, ויוצא מתוך גבולו את המשפם, את החרות ואת הרחמים, באמרו כי מדות אלה בנות העולם הזה הן. אלהים זה אפילו בעולמו אינו מכיר, ואלו היה מכיר בו היתה הפכת הרע שבעולם הזה עוכרתו. לפי דבריו אין לאלהיו עסק בעולמו כלל וכלל ואיננו יודע בלתי אם את עצמתו אשר מְוִיָּה הוא נהנה בדעתו אותה. — ובעולם הזה לא ימצא דבר אשר הוא פְּבִי להיות עֶגְוֹן לדעתו ולמחשבתו —”

„ובאמת, כל עוד אשר לא נִסְגַּל ליסוד תורת המוסר, סגולות כח עוז ורוממות, נעלות ונבדלות במינן, לא נוכל לשות את האלהים למופת לדרכי מוסר חיינו. סמך הוא לתורת המוסר היונית של אריסמוטלס, כי שם הוא רק את הפוליטיק לברדה גם למוצא ולמקור, גם לתכלית האחת לה. תורת המוסר לא תִּקְשָׁב לו ככנין בניו לשמו, כי אם כְּצִיצֵי קמֵן נשעֵן אל היכל הפוליטיק”.

„ופה יראה ההפך המובהק ככל מראיתו החריפה והמסוימת: בעיני אריסמוטלס אין כל עצמה של תורת המוסר. וכל גבולה מסביב בלתי אם כמלא רוחו הפוליטיק המצומצמת של ממלכת יון הקמנה. לא כן דעות הנביאים ומשוררי הקדש אשר משא נפשם הוא ה' כליל המוסר אשר שם את הצדק למהו הפך לעולמו. התורה הזאת מתבארת ביותר מתוך הכתוב האומר „ישפוט תכל בצדק” (תהל' צ"ח) ומתוך מוסר „אלהים יחננו” (תהל' ס"ו) מראשו עד סופו” — (אנהאנג 14).

„בדבר זה גדול כח ראשי חכמי התלמוד היוצרים והמכשירים לרוח עמם: בהיותם מלאים את הרוח העולה מכלל כתבי הקדש ומסורת אבות, יודעים הם להוציא את הפרם מתוך הכלל, את הנעלם מתוך הנראה, ואת התושיה מתוך מראית העיין” (63). „רשות וזכות ביד חכמי תורת המוסר ויודעי דעות רבותינו, להבדיל בדבר זה למובח את דעת הרבים בישראל¹⁾ ולחשוב אותה למקור רוח המוסר המחיה את האומה. דבר זה מוכרע מתוך עלילות היסטוריות. ולענה מוויפת ואסורה תחשב להשתיק ולכחד במקום זה את העלילות האלה שגרמו ליתרון מיוחד זה לקום באומתנו (68).

„כי שונה ונבדלה היא דרך תפוצת דעת המוסר ודעת התורה בישראל, מדרך הפוצת בכל הגוים. — המעט מן הגוי הזה כי ה' ה' היו לו כתבי קדש, שהם מקור נאמן לכל תורת המוסר והדת, כי אם חוק היה לו להודיע את דבריהם בקהל רב ולבאר אותם. הנה גם בכל העמים תחשב מצות דעת החוקים לחובה, אולם אין כל תקנה קבועה בתוכם להרבות את דעת החוקים ולהפיץ את תורת המוסר בקרב הקהל. רק ישראל לבדו הוא הגוי האחד אשר חוק הוא לו מימי הקדם לקרוא ולבאר לעתים מוומנים את התורה באוני כל הקהל” (69).

„חבת הדעת וכבודה בישראל מקובלה וכאה בידו מימי קדם קדמתו. בקראנו את

¹⁾ דאם עפֿשֿטנטיִכֿ בעוואוסטויין דעם יודישען פאלקס.

הזיונות המורוס היוני מראשם עד סופם לא נשמע שם כי דעת האמת ומשמרתה נחשבו לצרכי האדם ולמשאות נפשו. לעומת זה קורא באזינוני קול אחד מתוך התלמוד: „הַדְּעָתָּהּ!!” אחריה כל חזון הטובה לנביאי ישראל לאחרית הימים היא „כי מלאה הארץ דעה את ה'” (ישע' י"א, מ') ובעיני רבותינו יקרה תפוצת הדעת המוסר בקרב הילדים הרכים, עד כי חקקו חוק: אין מבטלין תינוקות של בית רבן אפילו לבנין בית המקדש (שבת קי"ט.מ.).

„דעת התורה נחשבה בעיני רבותינו לתמצית המהרה שהנשמה מתחלת להנות ממנה בעודה בעולם הזה, ולמקור המוסר המווקק המשתמר בעינו, וְלִקְרוֹשׁ עִסְקֵי הָרוּחַ שֶׁאִפְשָׁר לָאָדָם לְהִתְעַסֵּק בְּחַיִּיו” (70).

„פה יש לנו להאיר את עינינו בדבר זה. כי המעט מתפוצת רוח המוסר כי התקדשה בקדושת עבודת ה', כי אם כל עצמה וכל עקרה עבודת ה' היתה מעולם בישראל, ואף כי למימי החרבן ועד היום הזה. ומתוך זה הוכרע הדבר הנהוג מאז, והולך ומתחזק מדור לדור, כי העסק בתורה וברעה לא נחשבה רק לפרט אחד של חובה, כי אם להיבנה הגדולה והרוממה שבכל החובות, ולכלל האחד הכולל את כלן” (71).

„אל דבר זה יש לנו לסמוך עוד שני דברים.

„בשנת העשרים לארתחשסתא מלך פרס החמישי באחד לחדש הראשון, הקהיל עזרא הסופר העולה מבבל, את כל העם אל שער המים בירושלם, ויקרא את ספר התורה באזניהם. בעת ההיא עלתה תרבות היונים בימי פריקלס בארץ אהונא אל מרום קצה. אז בא סוקרטס וידרוש מיד עמו לשום לב אל רוח המוסר ולזכך אותו, בעצם הימים אשר קרא עזרא את ספר התורה בדרך תמימה מאד „מפורש ושום שכל”. בארץ יון העיר סוקרטס את און בני עמו להבין ולהתבונן ובארץ ישראל העיר עזרא את לב בני עמו לעשות ולקיים. על מזה לב סוקרטס ופלטון תלמידיו אין להרהר, אך באו הסופיסטים ויחבלו את מעשי החכמים הנכבדים האלה, ויסכלו את עצמם הטובה. אולם עזרא הסופר הקים בעצם העת ההיא את אנשי כנסת הגדולה, להקים את דברו ולהשלים את עצתו, וקיום תורת המוסר והקונה ברוח הנביאים פועל ידי האנשים הגדולים האלה הוא. אין די מלים בפנינו לערוך במלוא גדלו את דמות ההפך הגדול הזה, אשר נראה בדור ההוא בין שני העמים. בקרב ישראל לא נראתה מעולם — גם בימים הרעים שברעים — תורת מדע מבבלית ומחבלת את תורת המוסר, כתורת הסופיסטיק אשר ילדה על ברכי עם יון” (72).

„החת אשר זכתה הדעת¹ הבוחרת לנפשה, אף כי כרקב היא לטובת הכלל, להיות ביד חכמי יון לענין של חקר ומדע, ישנה אותה סופר דברי הימים הקדמונים לישראל למקור הפרעות והקלקלה, בסתמו את דבריו אשר ידבר על משוכת דוד סורר לאמר: „איש הישר בעיניו יעשה” (שופ' י"ז, ו'; כ"א, כ"ה). — הנה בחיי המעשה יש אשר גם בישראל רב היה המרחק בין משפט התורה ובין מעשה הקהל, ובפקד המעשים הטובים והרעים לא נברל הרבה בירושלים מעיר אתנא. הדעת הבוחרת לנפשה יש אשר הריפה מאד את קרנה גם בישראל, והולדותיה, הלא המה מרון, הוות, שרירות לב, בצע ומרי, הדיחו עליו את הרעה ויורידו את עזו. אך המדה הרעה הזאת לא זכתה מעולם למצוא לה מליץ

¹ „דעת” בלשון רבותינו תאמר על נפש נבדלת לעצמה בדעותיה ובצביונה. המחבר שמש סה להביע דבר זה בשם Subjectivism ואנחנו תרגמנוהו לצי ענינו „הדעת הבוחרת לנפשה”.

עושה אותה לשמה של מדע בקרב תופשי תורת ישראל, הודון היה תמיד לחרפה" (72).
„אל הדבר הזה נלווה עוד דבר במוסר בני ישראל, אשר הלך ויחזק עד כי חזק מאד בימי הצרות! לטובת העם. כמשפט כל עדה קמנה גרדפת בתגרת יד קהל גדול ועצום ממנה מרבה בני ישראל בימי צרותיהם, להשתתף בשתוף אחריות, ולשום את רוח המוסר לנס לנפוצותיהם. הרעה, אשר היא לפי ראות עינינו, יסוד מוסר לכל התורה כלה מראשית קדמתה היא כי כל תורת המוסר על פי עצמת טבעה ועל פרי הכלית העורתה אינה כי אם מוסר הכלל, מוסר הגוי כלו, או מוסר המין כלו, ודעה זו הולכת הלך והתערע הלך והתברר בחיי עמנו מדור לדור“.

„עלילה דברים כי תתעולל על ישראל או עננה הרת רעם כי תחשיך עליהם את עין הארץ מבלי דעת בראש מי יפגע להם נֶרַק הזעם, או יוסיף העם להתכנס כאיש אחד לחזק את ידו במוסר. ומתוך דבר זה יתבאר לנו היסוד החוט המיוחד והמסומן הנראה בהרגשת המוסר שבנישאל, כי פֶּה־בְּבֹד איש יחיד לחטוא ובהעמיקו סרה, תרגיש כל העדה כלה בכאב לב, את המאט היחיד הואת כחמאת הקהל — כפתגם השנור: „חמא בקהלה“ — ואוצר מוסר הצבור נראה בעיניו כמקופת" (73).

„אלה הם המעמים אשר המריצונו לחשוב את רוח האומה הנובעת וכאה, ושופעת והולכת למקור נאמן למוסר תורת היהדות ככל אשר אני חושב את ספרותי. הלא זאת יבין כל איש עד כמה יש לסופר, העורך את תורת מוסר היחיד המשתפכת בתוך רוח הכלל, להתנבך על נפשו ולכבוש אותה, לבלתי הבלוע בה את דעותיה או דעות חכמים אחרים, אך גם בכל הכלית מהר לב החוקר, ובכל מאמצי כח רוחו המבוננת רק על עצם הענין לאמרו אי אפשר יהיה למחקר כזה להנצל מקורטוב אחד של דעת החוקר אשר לא תמצא עוד ידו להרם אותו טבע נפשו —“.

„ואני בחתמי את פרשה זאת המדברת על מקור דעת תורת מוסר היהדות, הגני להעיד על נפשי לפני ה' ולפני כל באי עולם, כי אין עם לבבי להבליע פה דעה אשר אין לבי יודע ומאמין בה בכל לב כי מוצאה הוא ככלל רוח ישראל, ומתורתי שלקחתי מפי סופרי יון ורומי העתיקים ומפי פילוסופי הדורות, ומפי שאר המופרים שקמו בתוך העמים, לא נמלתי בלתי אם הסממנים המסייעים לכלול את הדר פני הענין ואת צורתו החיצונה, אולם בדבר עצם הענין הפנימי של ספרי מעיד אני עלי את נקיון דעתי ואת יושר לבי, כי מקרב רוח היהדות וממעמקי מקור תורת ישראל בלבד דליתיהו העליתהו" (74).

עד הגה היו תוצאותינו מן הפרק הראשון שבארבעת פרקי הספר, המדבר על מקורי תורת מוסר ישראל: „פאן דען קוועללען דער יידישען זיטמענלעדערע“. ועתה אנחנו באים להגיש לפני הקהל דוגמות מן הפרק השני, המדבר על ראש התחלה למוסר הישראלי „דאס פרינציפ דער ייד' זיטמענל“; ועל אבן השתיה שזכמנה הושתת ושעליה הוא נכון ונשא, ואלה דבריו:

„תורת מוסר ישראל, בת תורת מוסר אלהיו היא מעקרה ומתחלה. בפתח שער בית מדרשה מוצאת הרוח הישראלית לנגדה, את יסודת המוסר בדעת ה', כי יפלא הדבר מרוח לחשוב חשבוננו של עולם, מבלי שים את דמות כבוד ה' לנגדה, ככל אשר יפלא

(1) המחבר עושה כדה זו של חגיגת הכלל את חמאת הפרט בזוכה לפני ימי הדורות הבאותים וכמאת נמצאה היא בראשית ימי עמנו גם בדור פרוע מאד. עשו זמה ונבלה בישראל" (ש"ס) ב' ו' ונבערה רעה מישראל" (י"ג).
המתרגם

מרוח חוקר המבצע לפתור לו את חידות חומר העולם, מבלי הקדם לדעת את השמש ואת כח מעשיה".

"בקרוב ישראל נחשב עצם המוסר מעולם כפרי סדר עליון אשר על פיהו ינהג ה' את עולמו, כתמצית חוקת אלהים, וכמשמרת מצות תורתו. הנה הלכות¹ הוקבעו לאדם לחפצו ולמעשהו, לאמר: חוקים נתנו לו, אולם המחוקק הוא ה' בכבודו ובעצמו, הוא ולא אחר, והמוסר הטוב, והטוב בעיני אלהים, הצדק ומצות ה' אינם בעיני ישראל אלא שמות שונים שנקראו על דבר אחד, אשר לא יחצה ולא יחלק" (77).

"זקת כל חוקי המוסר אל ה' הפוקד ומצוה, שיצאה מכלל דעה והתקימה למעשה, הקסימה בתוכנו מאד וההי לחותם מובע את תורת חיי ישראל במטבע מסומנת המכרלת אותה מתורת חיי יתר העמים. לישראל אין התורה פרי חכמת אנוש, לא עצת איש וגורתו, לא חפץ היחיד ולא חפץ הרבים. לא מלך ולא כהן, לא נביא ולא כנסת הגדולה ולא הסנהדרין רשאים להוק חוקים מלבם, או לחדש דבר או לבטל דבר".

"ואם הצריכו הזמנים המשתנים, להרחיב או לעלות, להקל או להשלים דין אחד, או אם גרמו חליפות העתים לחדוש שיבא. אז תקנו ראשי העם תקנות, שהן תולדות עולות מאליהן מרוח התורה, ושכל סמני מבורתן נקרים בהן" (78).

"מוסר האדם ותורת האלהים, המדה והדין, הם לפי דברינו תאומים אשר לא יפרדו אף כי יש אשר תכונותיהם שנונה אשה מרעותה —" (79).

פה שם המחבר את לבו להוכיח, כי לא משום מעם אחר ולא לשום כונה אחרת צוה ה' את מצותיו לעשותן, כי אם יען כי כל עצמן אינו אלא עצם הטובה הנמורה / והצדק הפשוט והמוחלט, וכן הוא אומר: מאז ומקדם נראה דעה זאת לעינינו בכל אורה וטהרתה, כי לא דבר שלטון הוליד את חוקת המוסר שבתורה, כי אם מעומק מקור עצם כבוד ה' היא נובעת, ומאמתת מבע היותו, אשר אין נכול לה ואין מעצור בפניה, היא נאצלת. על כן יאמר בראש הפרשה שכל גופי התורה תלויים בה "קדושים תהיו", לא יען כי כה חפצתי וכה צויתי, כי אם יען "כי קדוש אני ה' אלהיכם". ומצות רבות שבדברים המסורים נחתמו בחותם "אני ה'" (80).

"הדעה האחת הפושטת בכל ספרות רבותינו עד שהיא ממלאה את כלה, מלמדת ומחלפת, כי הניית עצמות ה' והדעת את מדותיו, והחפץ להשליט ולקיים אותן בעולם הצמצום הזה, הם מוסדות המוסר: זה אלי ואנוהו — הוה דומה לו! מה הוא חנון ורחום אף אתה חנון ורחום?"

"סוף דבר, ראש דבר תורת ישראל הוא: יען כי המוסר פרי אלהים הוא, על כן תחזיק במוסר, ויען כי הוא אבי המוסר על כן "הוה דומה לו"; יש בידנו להוציא משפט, כי ראש כל המרומים לרוח האדם וקץ הכלית התעורה אשר לו בחיים, הוא להיות דומה לבוראו, ותרומות מדות המוסר הן הן מדותיו של הקדוש ברוך הוא שיצר את האדם בצלמו, ושיעיד לו את תעודותיו לשאוף כל ימיו ללכת בדרכיו ולהבנות אליו בכל כחו, עד כדי מצוא ידו" (81) — "לא כמחוקק רודה נראה אלינו ה' במצותיו לעשות את הטוב ואת הישר, כי אם כמופת לכל צדק וכמקור לכל תורת מוסר האדם" (83).

"לתוספת ולהשלום למעשה שמים וארץ, יחשב מעשה צדקת האדם, לפי דעה דבותינו הנכונה, כאשר המריצו את דבריהם כי כל העושה מצוה אחת, כגון: דיין שרין דין

¹ נארמען, לאמר דרכים קבועות וקצובות אשר בהן ילך. ² שבת קליג.

אמה לאמתו, אפילו שעה אחת, מענה עליו הכתוב כאלו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית⁽¹⁾. — כל הבריאה הרבה והעצומה, בהמון בריותיה ובכל חליפות הבנותיה, אשר רק יד האונם הקשה הויה בה לעשות את התפקדה; כל הבריאה הזאת תעלה ותגיע לידי הקלוי הראוי רק בהראות ובהתרומם מתוכה רוח מוסר האדם העושה מתוך חרות נמורה ומתוך רצון פשוט המוסבע ביסוד עצמתה, את המובה לשמה. ואין סדר העולם שלם כל עוד אשר נשמת רוח המוסר לא תחיהו⁽²⁾.

„מליצת הרמוז שמה את תקון עולם המוסר, לתנאי לקיום העולם הנראה: שכפה הקב"ה הר כנגיית על ישראל, ואמר להם אם אתם מקבלין את התורה מוטב, ואם לאו שם תהא קבורתכם⁽³⁾. — או בלשון אחרת המליצו רבותינו דבר זה, כי תנאי התנה הקב"ה במעשה בראשית אם מקבלין ישראל את התורה מוטב, ואם לאו הוא מחזיר את העולם לתהו ובהו⁽⁴⁾. — המוסר יחשב להכלית הבריאה, ורק בהגלות הוא הראה בעולם הכלית מנגנת, כי בלי תורת הצדק, אין ביד החכמה להכיר או להבחין שום צורך או העדרה ביקום ולא מחוץ חפץ בכל מערכת סדריו; סוף דבר אם אין המוסר חותמו ונמר יצירתו של עולם, הרי הוא דומה לתהו שאין כל צביון נכר בו⁽⁵⁾ (119).

פקודת המוסר, היא פקודה כנוסה אל תוכה — אויטונומיא — דוברת היא רק בשמה, ועוסקת לשמה, ואיננה נשמעת בחוקותיה, ואיננה משמשת במעשיה לשום דבר אחר זולתה — העמערנאמיע — והקומטיות המלאה הזאת, היצוקה בעצם המוסר, נקובה ומפורשת היא במאמר זך מלא עז, העושה את נוצר התורה לאיש בורא את נפשו ויוצרה: „אמר להם [הקב"ה לישראל]: אם שמרתם את התורה הריני מעלה עליכם כאלו עשיתם עצמכם⁽⁶⁾” (127).

„מתוך כל דברינו מוכרע לנו דבר זה בכל תוקף, כי אין מקום ביסוד מוסר היהדות, לענין ההנאה ותועלת הנף — בין של יחיד בין של רבים. למן הימים הקדמונים עד היום הזה שגור ובא דבר התועלת בקרב העמים, גם על לשון קהל העם בדבריהם ובמשליהם, גם על לשון חכמיהם שיצרו להם מין יצירה כעין תורה מוסר. התועלת היא להם גם כל עצם תכליתן של המדות המובות, גם כל עקר סבתן. דבר זה זר הוא לרוח היהדות, על כן לא שאלה ולא דרשה מימיה לטיב „האושר העליון⁽⁷⁾” אשר לא זר מנגד עיני כל תופשי תורת המוסר מימות חכמי יון עד הנה. חכמי ישראל בחקרם להכלית הצדק, לא שאלו: איזו היא דרך מאושרה ומצלחת שיקנה לו האדם, — כי אם איזוהי דרך ישרה שיבור לו האדם⁽⁸⁾. — „צאו וראו איזוהי דרך טובה שידבק בה האדם⁽⁹⁾”. לא אל השכר ואל הפרס היו עיני החכם, כי אם אל תקו ואל המשקולת אשר על פיהם יכון את מעשה צדקתו⁽¹⁰⁾” (132).

„והוא הדין בבקרים לכללים הכוללים את כל מראות המוסר למיניהם הגראים בעולם, שמו את פניהם אל הדברים שעליהם עולם עומד [לאמר: שבנין המוסר נכון עליהם]: „על התורה ועל העבודה ועל נמילות חסדים⁽¹¹⁾”, אל הדברים שעליהם העולם קים: „על הדין על האמת ועל השלום⁽¹²⁾”. מוסר היהדות לא תורת הנאה הוא. גם אם יעלה לפעמים דבר ההנאה על שפת רבותינו אשר ידעו להוקיר גם אותה — תהיה בעיניהם רק בתולדה הבאה מאליה ממעשה הטוב, אבל לעולם אין ההנאה חשובה להם להכלית מנגנת למעשה

(1) שבת י'. י'. ע"ז ב': (2) ויקרא רבה ל"ה. (3) דאם העכספע גוט. (4) אבות ב', א'. (5) מ'. (6) א'. (7) א'. ב'. (8) י"א. (9)

הצדק, או לסבה מעוררת לו. סמן נקר לדבר זה, הוא מאמר רבי שמעון בן יוחי: „הניו הכבד העושר והכבוד החכמה הזקנה והשבה והבנים נאה לצדיקים ונאה לעולם”⁽¹⁾ ובכן לתבשים נאה הגון וראוי יחשבו יתרונות אלה לצדיקים, אך בהיותם לקנין לצדיקים ולשכר הבא להם מאליו חלף צדקתם, תבשים נאה הם גם לעולם, לאמר תהלה וכבוד הם לתורת הצדק המתגלה בסדר שלטון העולם” (123).

” — אהבת הטוב והישר היא לבדה כל עצמה של מוסר האדם וההנאה אינה אלא תכונה אחת בתכונות חיי האדם”.

„ובכן מתכנסת כל תורת הצדק כלה במדת אהבת ה'. כי ה' הוא הטוב וכליל כל הטובות כלן. כל אשר יראה לנו ממנו הוא הטוב בכל המצית מהרתו המזוקקה. כל הטובות מוסבקות הן — כביכול — באמתת עצמתו, ככל אשר נעשו המדות הטובות למדות קימות גם לאדם, ולחומים נכרים במיב אפיו. והשאלה החוזרת ונשאלת תמיד: איכה נוכל לאהבה את ה' הנעלה והמרום, נפתרת מאליה: את ה' אנחנו אוהבים באהבנו את הטוב. ודבר זה יהיה לנו לפתרון לשאלה אחרת השואלת: איך יכוון האדם במעשה צדקתו שתי כונות כאחת: לחוש מצד אחד לתולדות מעשהו כי כונות וישרות תהיינה, ולשאוף מצד אחד להתרומם במעשהו אל מרום הצדק ככבוד תפארתו?” (124).

המחבר הולך ומברר, כי השכר והעונש הם מכשירים ותולדות למעשי האדם, אך אינם, לפי דעת התורה, לא סבה ולא תכלית להם. ואחרי כן הוא פורט את ראשי פרטי תורת מוסר התועלת (Utilismus) ותורת מוסר האושר (Eudämonismus), המכונות בצדקתה להגיע ולזכות לתכלית התענוג הנשגב, ולעומת שתי תורות אלה מקביל הוא את תורת מוסר היהדות, ואלה דבריו:

„במערכה לקראת מערכה, ערוכה כנגד שתי אלה תורת מוסר היהדות שהיא פרי רוח ישראל, האומרת כי גם ראש מסגרי הצדק ומקור מוצאו גם אחרית הוצאותיו, בתוכו כנוסים ואינם יוצאים מרשות המיוחדת לו לעצמו לעולם. הכח המעורר, והמעט המחייב ללכת בדרכי הצדק אינם ממעלה שעתידים ההולכים בה לזכות אליה, ולא קנין אשר ינחלו אותו, אופנע אשר ינצלו ממנו, כי אין ראשית אונה וחומר מצותה וחובתה כלולים אלא בה. הן אמנם כי תכלית הנחת והשמחה כרוכה היא בחיי המוסר, אולם לא יען כי הנחת באה לרגלו, על כן יאמר לו מוסר, כי אם יען כי מוסר הוא, על כן באה הנחת לרגלו. והנה לנו האות כי אין טבע המוסר לבון את דעתו אל קנין האושר והנחת, כי המעט מן המוסר כי ידרוש מיד בעליו לנתר על הנאתו בשעה שהיא מעכבת את המצוה, כי אם יש אשר ידרוש מידו למסור גם את נפשו למות למען הצדק. ומסירת הנפש לא תחשב לעולם לאושר שנפש האדם מחמתו, כי אם כמופת לאהבת עצם הטוב הנוכרת גם על אהבת החיים” (136).

בפרק השני הנקרא „דאם פרינציפ דער יידישען זיממענלעהרע” הוכיח המחבר כי שורש תורת מוסר ישראל בכללה היא דעת האלהים, ובראש הפרק השלישי המדבר על אופיית תורת המוסר הוא, „דער קאראקטער דער ייד' זיממענל' ששם הוא בא לכלל הדעת הנכונה והמפורסמת, כי מעולם לא צרה עין ישראל להחליט את תורת המוסר לקנין היחיד לעצמו, כי אם כל מנמתו היתה מעורו לזכות בה כל שוכני תבל. בראש הפרק הזה הוא שם את אחדות ה' למולדת לדעת אחדות העולם בכללו,

(1) אבות ר', ה'.

ולאחדות מין האדם בפרטו, המקובלת בישראל, ולאחדות כל באי עולם בהשתתפותם בתורת המוסר. נשמעה נא את דבריו:

„דרך המחשבות המיוחדת לעם בני ישראל, שואפת ומְכַנֶּנֶת יותר מדרך מְחַשְׁבֹת כל עם ולשון, אל האחדות הצרופה והממותרת ואל כח הכנוס שבה. — פרי התבואה של חזות-הכל הזאת, רב כחו ורם ערכו מאד מאד, עד כי מפני רום אור שמש צדקתו ינוסו הצללים אשר מתחת. את מיטב ברכותיה הגיחה הדרך המיוחדת הזאת ברעת אחדות ה', אחדות העולם ואחדות מין האדם" (141).

„אין עסקנו לדבר הפעם על כבוד הדעה הנעלה הזאת של אחדות העצם העליון ועל רום ערכה לענין הדת, כי יספיק לנו במקום זה להגיד, כי האלהים הרבים השולטים זה אצל זה במקום, או זה אחר זה בזמן, והנבדלים זה מזה בתכונותיהם, לא אלהים הם, כי אם יצירי דמיון הועה, כי התנאי הראשון לדעת אלהי אמת, היא האחדות הפשוטה והחלוטה. האלים הנבדלים אשר לעמים הנבדלים, יחשבו איש איש מהם לאילי בני עם פלוני, אולם אלהים אמת שהוא אחד ואין זולתו, לא יחשב לעולם כאלהי אומה אחת בלבד, וככל אשר תרבה רוח האדם לעלות, וככל אשר תרבינה מחשבותינו להעמיק בחקר הדת, כן יוסיפו גבולות העמים לסוד ולכלות לענין זה, עד כי ידעו כל שוכני ארץ כי קדוש ישראל אלהי כל הארץ יקרא" — (142).

„אולם גם היקום אינו כליל ואינו תמים, בלתי אם הוא אחד מעין אחדות בוראו. כל עוד אשר מראות היקום השונים, יצוריו וכחותיו לאלים נבדלים נִחְשְׁבוּ, כרמז אשר ערכו להם בשנועות הקדם של עמי הנבר, אין כאן שם עולם כלל וכלל, לאמר: אין שמו אלא קול הברה של תהו. יש בידנו להחליט בכל תוקף, כי רק למן העת אשר החל האדם להכיר את ה' כי אחד הוא, יוצר את היצורים כלם, החל לו להתברר מעט מעט כי העולם כולו אחד הוא באחדות שלמה. ולזו אמונת התורה בלבד, כי אם גם בפילוסופיא, המוצאת בדרך חקירתה את דבר אחדות ה', מוצאת היא עמו כאחד את דבר אחדות העולם. ודעת האחדות הזאת מרחבת את הדעה, כאירה את העין ומטהרת את המחשבה וְהַמְצִירִים סרים והמחיצות מסתלקות. וככה אנו שומעים את מלכי צדק בכרכתו את אברהם, ואת משה רבנו בשירתו הנשנבה האדרונה ואת ישעיהו בתוכחה הנמרצה מיחדים את השמים ואת הארץ לשני עדים מעידים עדות אחת, וככה אנו כווצאים את דוד ואת קהל משוררי הקודש עורכים דמות לכלל העולם כולו, לגדולתו ולאחדותו, אשר אין כערכה ואין דומה לה" (143).

אך ה' עושה שמים וארץ הוא יצר גם את האדם. כל בני האדם הם בני אב אחד ואם אחת אשר נוצרו בצלם אלהים. הדעת הזאת היתה בידי רבותינו למקור מוסר ובפנים שונים דרשוה, ויכירוה ויפרסמוה בכל מלוא אורה, כי רבו ברכותיה לתורת מוסר האדם, וכי כוללת היא משאלות הצדק, תקות ותעודות לעתיד לבא אשר רק באחרית הימים תבואנה ותקומנה. — רבי עקיבא היה אומר ואהבת לרעך כמוך זה כלל גדול בתורה; בן עזאי היה אומר זה ספר תולדות אדם זה כלל גדול בתורה⁽²⁾ כי כל בני אדם אחד הם ועל כלם הוא אומר „ברמות אלהים עשה אותו"⁽³⁾ (144).

„ככל אשר תרחב חזות-הכל בישראל כן ירחבו ראשי הדעות בתורת המוסר, וכן

⁽¹⁾ עיין קמטמאט לאלכסנדר פאן הומבאלרט II. 45. ⁽²⁾ ב"ד כ"ד. ⁽³⁾ עיין סאמר ר' תנחומא הבשלים לכאמר בן עזאי שם.

יוסיפו לעשות שורש והולידו והצמיחו דעה מבורכת בתולדותיה ובתוצאותיה למין האדם כלו, הפורצת את גבול האומה. עוד נראה אינכה נולדה בקרב ישראל דעת האחרות, דעת זכוי כל העמים מחוץ ודעת שתוף כל היחידים בזכות תורה אחת ומשפט אחד בקרב האומה סבית, וכי אין יתרון מכבן לשום משפחה או מפלגה על אחוזה גם במשפט העם גם בתורת המוסר. הנה „בלשון בני אדם" יכלכל ספר מעלי שלמה את אצרי בינתו השנונים, וספר הקהלת ישא גם הוא את דעו למרחוק בלשון ההיא וספר איוב ינביה יעמיק בה את שאלותיו, ובכלן אין הדבור מתיחד לאומה. ובהער הנביא את האזן בשם ה' לשמוע את עקרי תורת המוסר היה דברו אל האדם. ורוחב הלב הזה והרוממות הזאת ישוכו יראו בספרו היסוד להורת מוסר רבוהינו. משנת „אבות" הכונן גם היא את דברי ה' רק אל האדם כאשר הוא אדם" (145).

דעת המחבר נוסה יותר לשפת הפרוץ⁽¹⁾, לאמר: לשום לעקר את הכלית תעודת ישראל, להודיע את כבוד ה' ואת גדלו בעולם, ולהורות את מוסר התורה, ולהפיץ את רוחה בקרב כל הארץ. בכל זאת יודע הוא לכבד ולהוקיר במלוא ערכה גם את שפת הבצרון⁽²⁾ הכונסת את היהדות אל הוך נבול עכה ועושה את נוף מעשה המצוה בכל פרטיה עקר, ולא עוד אלא שהוא עושה את הבצרון להנאי גמור לאפשרות קיום שפת הפרוץ. בדברו על זכוי כל יושבי תבל ותעודתם להשתתף במוסר תורתנו, מעתיק הוא את דברי החכם והחסיד שבאומות מר אוגוסט ווינשע האומר: „פרי תבואה כזה לא ידעה ולא הוציאה מתולדות העולם, לא ספרות גויי הקדם ולא ספרות העמים המובהקים⁽³⁾. הן אמנם כי האיש הגדול אפלטון ערך, בספרו על ממשלת הקהל, דמות לשלמן תרוץ⁽⁴⁾. אך לתעודת אֲתוֹת העמים כלם, ככל אשר היא מתְנַדֶּעֶת בתורת ישראל, אין זכר שם. בתורת שלמן תרוץ שערך שם אפלטון, מלחמת איבת עולם תהיה בין היונים ובין שאינם יונים. המלחמה בכללה תחשב לו לרעה ממארת שאי אפשר לה להעקר מן העולם" (מובא בהערה למעף 159).

ועתה נשמעה נא את דברי המחבר:

„כל עצמו של צד הבצרון הנמצא בנשמת האומה הישראלית, היא הדעת הברורה היצוקה בה, כי עתידים כל באי עולם להעשות אנודה אחת, והבטחון הסמוך כי בוא תבאנה כל התקות והתעודות אשר קוו ואשר יערו אנשי סגולת העם הזה לכל העולם כלו ומשאלות הצדק המלא המלאנה, ובדבר הזה תמימי דעות הם עם אנשי הפרוץ. והרעת הזאת היתה כל עקרו של ההפך השנון והנמרץ אשר היה במ כלל הגוים, והיתרון הפוסק וחוצץ אשר הבדיל אותם מכל העמים. ולמען שמור את היתרון הזה מכל משמר, ולמען הודיע את טבעו, לא היתה עצה אחרת כי אם להנור ולהתבודד. סוף דבר, אנוס היה

⁽¹⁾ שמת מתיחת שערי היהדות לכל העולם כלו (ועיין שופטים ה', ז'), ואנחנו יחדנו מלה זו לתרגום „ליבעראליסטוס" בספרנו דברי ימי העמים, ופה אנחנו משמשים בה לתרגום „אוניווירסיטאטיס" לייסוס הקרוב לו, ומדרש ר' אושע'י למליצת „צדקת פרזונג" (פסחים פ"ז): מחוק את ידנו לזה. הכתרגם.

⁽²⁾ הוא הפך הפרוץ, ככל אשר מלה „מבצר" הפך היא למלת „פרוץ" (ועיין זכר' ט' י"ב) והמחבר קרא למדה זו סארטיקולאריסטוס, שהיא דומת ברוב סימניה למדת קאנטקרוואטיסטוס ושגם פה היא משמשת היטב לענינה.

⁽³⁾ קלאסישע זעלקער, שהם היונים והרומיים.

⁽⁴⁾ אידעאלשטאאט.

ישראל להתכנס אל תוכו על פי שמת בצרון, למען יוכל לשחר בכל כחו את הפרזון ולשמו לתעודתו בחיים" (159).

לראיה כי השמות, הנראות כהפכים מוציאים וממעמים את זה מכלל זה, אינן אלא קצות מתקרבות ומתפשרות לתוך אחד. יוכיח החכם המהבר, כי שרש הפרזון נראה וקתנודע בכל תקפו גם במקום שהבצרון קובע סמנים לאומתנו ליחודה ולהברילה במאמר האומר: שלשה סמנים יש באומה זו: חמנים, בישנים, וגומלי חסדים (יבמות ע"מ), וכתוך כדי דבור יאמר שם: כל שיש בו שלשה סמנים הללו ראוי להדבק באומה זו (שם). — " (163).

מענין לענין בא המחבר להאיר את עיני הקורא עד כמה פשטה אהבת הבריות בישראל עד כי יחוקאל הנביא, אשר נשא את עיניו אל אחרית הימים, מזכה את הגרים חלק כחלק עם כל אורח בישראל בנחלת הארץ, באמרו, והיה תפילו אותה בנחלה לכם ולגרים הגרים בתוככם אשר הולידו בני בתוככם והיו לכם כאזרח בבני ישראל אתכם יפלו בנחלה בתוך שבטי ישראל. והיה בשבט גר הגר אתו שם תתנו נחלתו נאום אר' ה' (יחוק' ט"ז, כ"ב—כ"ג). — על המשפט האחד לאורח ולגר כבר דברנו, אך אין דברים בפנינו להמריץ את יקר ערכו כראוי לו, בהיות הוא היצירה המיוחדת והנבדלת, שיצר לו אופיה של אומתנו ברוחה המיוחדת והנבדלת, על כן תדיר הוא מאד זכרון אהבת גרים בתורה. ובכל מקום שיש שם מצות צדקה ומתנת עניים כוללת היא עמה את הגרים" (167).

— המסכות אשר התהפכו בגורל עם ישראל, השונה מגורל כל יתר העמים, עוללו עלילה רבה על תולדות רוחו ויטבעו להן טבע מיוחד. את הכוס אשר שתה העם הזה מיד בבל ורומי, הגוים הגדולים והעצומים ממנו אשר בכל נאמצי כחו אשר העיר לא היה אפשר כי יוכל להם, שתו גם עמים אחרים. אולם כי ישוב עם מן הגולה אל ארצו, ושב חזיה, וחזר לקוממיותו העתיקה, דבר זה יחיד הוא ואין דומה לו בימות עולם. וגם בראשית קרבתו, בצאתו מארץ מצרים, נראה ונעשה בו דבר אשר לא נראה ולא נעשה כמהו למיום היות גוי על הארץ. הן לא חדשה היא בדברי ימי העמים כי יחוק גוי על גוי, והתעמר בו והעביד אותו בפרך. אך מעולם לא נהיתה ולא נראתה עוד כי יקום עם אשר נכבש לעבדות זה ימים רבים, ופרק מעל צוארו את עולו, ויצא ביד רמה לחרות עולם וערך לו סדרי ישוב על פי תרבות מיוחדת במינה. ועל כן מהיית ערך יציאת מצרים גדול בכבודו מאד, כמלא הוא מקום גדול בדברי נביאים ובדברי רבותינו. אולם גם ספר התורה כבר הקרים לתלות במאורע זה, את מבחר חקי אהבת החסד, אשר נתנה בדבר משפט הגר, ולהפוש את בני ישראל בלבם בדברים לוקחי נפשות, באמרה: ואתם ידעתם את נפש הגר כי גרים הייתם בארץ מצרים (שמות כ"ג, ט'). — ומה נפלא הוא, כי גם מצות השבת, אשר לפי ראשית מקירתנו דבר אין לה אל דבר שעבוד ישראל ושתרוו, נסמכת היא אל יציאת מצרים, עד כי בדברות השניות שבמשנה תורה אין רמז עוד לזכרון העקר שבתנו של חרוש העולם. ולעומת זה נתנה תורה שם את צורך מנוחת העבד והאמה למעם לחוקת השבת, ואת המעם הזה תלתה בזכר יציאת מצרים. ומנהג זה שנהגה תורה ושנהגו נביאים, ושהרבו עוד רבותינו להחזיק בו יותר מהם, לתלות את מעם חוקי המוסר הנעלה בזכרון ראש מאורעות האומה, כדי הוא להיות למופת לגוים ולהורות דעה איככה יש להם לקחת תורה מפי גורל עמם (עיין דברים כ"ד).

י"ח כ"ב¹). עוד דבר אחד יש לנו אשר לא נוכל להעלים עין ממנו: גורל הממלכה בישראל לא היה בלתי אם תולדה מוכרעת מקומן העם. וכי רק מן הקומן הזה תצא לישראל תעודה מיוחדת בנוים לא ידעו ולא הבינו רק הנביאים לברם, המה גבורי הרוח אשר מעולם, בעוד אשר ההמון הגדול שאף להיות, ככל העמים אשר סביבותיו, על כן נדמה שאון ממלכתו כקצף על פני מים תחת אשר פרי רוח הנביאים אגלות רבת עלילה היא על רוח כל הגוים עד היום הזה —" (הערה לסעיף 167).

בסוף הערתו לסעיף 167 קובע הוא תחומים לתרבות ישראל ותרבות העמים ואמר „את ההפך — אשר באחת מן האחת — אוכל לִסְמֵן בדרך קצרה: חווק ממלכות ורוממות הרוח, יפוי כח הורוע ועומק רגש המוסר, קציר תבואת הארץ ורע צדקה מצמיח ישועה”.

אחרי הוכיח המחבר כי תכונת העתים אשר באו אחרי ימי התרבו נרמה לרבותינו לשום את לבם ביותר ליצירת הקהלה, יאמר ככה: „אף כי על פי טבעה נתלה עיקר יצירתה בצורך הרת ובסדרי הצבור הקבועים על פי הצורך הזה, ככל זאת נודעה בחוקי הצדק, אשר היו לאשיות הקהלה, מהרת תורת האדם מלאה הרות ורוממות, אשר כמעט לא נראתה כמוה עד היום גם בקהלות עמי תרבות אירופא המתקנת”.

„הנה פוגעים אנחנו בהלכה מודרת במדה אחת את מצות גמילות חסדים לבני ברית ולשאינם בני ברית, אלה הם דבריה: „מפרנסין עניי נכרים עם עניי ישראל, ומבקרין תולי נכרים עם חולי ישראל, ומקברין מתי נכרים עם מתי ישראל מפני דרכי שלום” (גיטין ס"א.). — ומנחמין אבלי גוים וכו' מפני דרכי שלום (תוספתא שם ה', ה').”

„אם מיוסדת היא הלכה זו בחקת התורה המושבת את חסדה גם לנכרי, הנה נקרת התוספת, שנוספה למצוה זו בידי רבותינו בדבר זה, כי עברה את גבול מצות היחיד ותהי גם לחובת הצבור. גדולה עוד מזה, כי זפו רבותינו את בני הנכר היושבים בקהלותיהם, להשתתף בממנם בצרכי הצבור הישראלי, באמרו: עיר שיש בה ישראל וגוים הפרנסין גובין מן ישראל ומן הגוים מפני דרכי שלום (תוספתא שם ד')” (169).

„ — על אונא נרים, אפילו בדברים, הזהירה תורה בששה ושלישים מקומות” (ב"מ נ"ט:). את בנין אזהרות אלה ששמו רבותינו לב למנות בספר התורה, יש לנו להקביל אל מול שם „ברברוס”, שקרא היונים לכל בן עם אחר, למען דעת עד כמה גבהו דרכי התלמוד בתורת המוסר. ואמר ריש לקיש: כל המטה דינו של גר כאלו מטה דינו של מעלה (חגיגה ה'), לאמר: כאלו קלקל שורת כל סדרי תורת החסד שקבע הקב"ה בעולמו” (170).

„הן אמנם הברל הברדילו רבותינו בין משפט ישראל ובין משפט הנכרי, אולם רק לענין זה הברדילו, כי העמיקו להחמיר ולדקדק בדין הנכרי יותר מבשל ישראל. כי על חובת המוסר הכוללת הוסיפו לענין משפט הנכרי את צורך משמרת כבוד האומה, ואת צורך משמרת מהרת כבוד ה' לבלתי התחללו בגוים, ויגזרו ויאמרו: חמור גזל הגוי מנזל ישראל מפני חלול השם (תוספתא ב"ק י', ט"ז) —” (171).

תולדות נאמנות ומוכרעות מטבע רוח תורת משה המדברת שלום לגוים מכיר ומוציא חקטנו המחבר, בדברי רבותינו, בהליכותיהם ובתורת פיהם, ולדונמא הוא סך צה את

¹ עיין תולדות ישראל ה"א בפרק תורת משה וביתוד מצד 63 והלאה ובהערה ח' שם.

תורת החיים אשר הורה אביו לנפשו ולקהל עמו: „מרגלא בפומיה דאביו: לעולם יהא אדם ערום ביראה מענה רך ומשיב חימה ומרבה שלום עם אחיו ועם קרוביו ועם כל אדם ואפילו עם נכדו בשוק כדי שיהא אהוב למעלה ונחמד למטה ויהא מקובל על הבריות” (ברכות י"ז). לכלואים לתורת החסד והשלום הזאת, נסמך שם זכר עֲנֵת רבן יוחנן בן זכאי: שלא הקרימו אדם שלום מעולם ואפילו נכדו בשוק (שם) (173).

— — הן יש נפשות אשר רוחן לא תכלכל את מליצת „דרכי שלום” במלוא טהרתה, ותראינה בה כעין מעוט ופגם בתורת המוסר הזכה, או לא ראו בה כי אם כעין ותור שהערמה יועצת לְנַטֵר למען התועלת, כאלו לא היה פה השלום מצוה לשמה, הבאה בשביל עצמה, כי אם לשם כונה של הנאת חול, כאלו לא היתה מרת דרכי שלום יציר רוח המוסר כי אם פרט אחד מפרטי תְּבָגִית החיים החיצונה. אך באמת אין הדבר כן, כי אחת התעודות הגדולות אשר לכלכלת דרכי המוסר, היא לסול ולְיַשֵּׁר את דרכי השלום, ולבְנוֹן על פיהן את המעשה הטוב מבלי הבט אף אם לפעמים יכריע המעשה את צד רוח המוסר הכולל על צד רוח האומה בפרטה. וזה לנו האות, כי דיני דרכי השלום תמצית תורת המוסר בטהרתה הם, ולא כבשירי תועלת, כי כפה מלא החליטו רבותינו כי: כל התורה כלה מפני דרכי שלום היא, דכתיב דרכיה דרכי נעם וכל נתיבותיה שלום (נמין נ"ט:); — וברור הוא כי פה הביעו את הרעה הרוממה, כי תכלית כל תורת מוסר ישראל היא התקוה לבונן את שלום כל בני האדם למשפחהם ולתולדותם, על קבון נאמן אשר לא ימוט לעולם. ומאמר זה לא יצא מפי חכם אשר שכו לא נודע, ולא באחד המדרשים הנעלמים נמצא, כי בראש מרומי התלמוד נשמע ומפי חכמי התלמוד הגדולים רב יוסף ואביו" (175).

עד הגה היו דברי המחצית הראשונה של החלק הראשון שבספר, הנקראה בפי המחבר בשם „סוד תורת המוסר” („דיא גרוינדלענונג דער זימטענלעהרע”) ועתה הנה החל המחצית השנית, המדברת על „בונת תורת המוסר”: „ראם ציעל דער זימטענל”. שם הפרק הראשון שבמחצית זו הוא „הקרושה היא הצדק” (הייליגונג איזט פערזימט: ליכונג”) וזה ראש דברו:

„סוף בונת כל מוסר הוא קְרוֹשׁ החיים, ואין קְרוֹשׁ אלא תכלית צְדוּק מין האדם.”
„כבר אמרנו כי סוף בונת המוסר וקץ תכליתו אינו אלא המוסר עצמו, לא שום דבר נוסף מחוץ לו או מאצלו. ואין לנו הפעם כי אם לברר עד כמה תְּקַרָּא ותתברר בונת כל המוסר מתוך מרת הקרושה” (175).

„ראשית דרכי הקרושה בכללה היא, להחמיר ולדקדק בתורת החיים וחובותיהם. כל אשר הוא טוב ויקר יש לנו לשמור אותו מחללו, אך סבל משמר יש לנו לנצור את הקדש, לבלתי חלל אותו במאומה. מעלות מעלות יש לכל חפץ ולכל ערך, אך למעלה מכלן היא הקרושה אשר אחריה אין כל חפץ נמצא ואין כל ערך נחשב עוד” (176).
— — מרת הצדק קרושה היא בעצמה ולעצמה. מרת הצדק עולם מלא היא, עולם עליון כמשמעו, אשר יעלה ויִקָּאה מתוך העולם המוחש, ואמתת עצמת מרה זו היא קרושתה. המופת והמקור לרעת הקרושה הזאת, היא הרעת כי קרוש ה' אלהים, וכל המדות שִׁקְנָה הבתוב, למען שכלל את דעת ה' ולקבוע אותה בלבנו, אינן אלא מדות ודרכים אשר אין להן דבר בלתי אם אל המוסר — —” (181), ולא אל הכח והכמשלה הנראים בכריאת העולם. בפרשת גלוי שכינה והורעת מרותיו של הקב"ה

למשה (פרשת י"ג סדות שמות ל"ד, ו-ז) אין זכר לכח וגבורה לבריאת העולם וקיומו, ואין הכתוב מדבר שם, אלא בדרכי טובו צדקתו ורחמיו" (הערה שם).

אף כי אפשר לאדם לעשות את הטוב מבלי דעת, ומבלי חשוב כי מצות ה' היא, ויגדל ערך הטוב מאד בתת יראת ה' את הרוח בו לעשותו, כְּאֲצֵלָה עליו מהורה, בהעירה את עיניו באורה, ובחממה את לבו בחומה הצח. כשאת האדם את עיניו אל המרומים אשר אין גבולות להם, ירום ויגדל גם כחו וירחב גם גבולו. רבותינו השכילו וידעו, להביא את הדת ואת המוסר במאסרת מלאה עוז ורוסמות, בהורותם את מצות קדוש השם בכל פרמיה, בלמדם לעבם, כי שם ה' מתגדל ומתקדש בעולמו, בעשות האדם את הטוב ואת הישר. למוד זה הוא מקים בכל תוקף את דבר הנביא: „והאל הקדוש נקדש בצדקה" (ישע' ה', מ"ז) ומתפרש הוא כלו במאמר רבותינו „אם מקדשים אתם את עצמכם, מעלה אני עליכם כאלו קדשתם אותי" (ת"כ קדושים א'). „מה נשגב הגיון זה, מה עז ומה רם הוא, ומה רבה שפעת תנחומהו, כי תמצא יד האדם לקדש את האל הקדוש. אמרת „ונקדשתי" (ויקרא כ"ב, ל"ב) היא הנשגבה בכל הדעות אשר הגה לב האדם מעולם; היא המהורה בכל המליץ אשר עלו על לשון אדם מעולם" (184).

לפי דרכו בא המחבר, לשום לבנין אב למצות רבות שבתורה, את מצות השבת, שבצד מעם של דת, זכרון למעשה בראשית ואמונת חרוש העולם, הנתון לה בדברות ראשונות, גֵּבֵן לה עוד מעם של מוסר, שביתת עבדים, בדברות אחרונות. ובדברו על דבר תועלת המנוחה לצורך תקון מוסר האדם, מקביל הוא, בהערה בשולי הדף, את דעת ישראל אל דעת אריסטוטלס בענין זה וכתב כדברים האלה:

„מודעת זאת כי גם אריסטוטלס הוכיח דבר זה מדעתו, וישם את המנוחה להנאי לתקון רוח האדם. אך את הצד השוה שבעקר דעה זאת, יכריעו חלוקי דעה שחכמי ישראל וחכמי יוון חולקים בתוצאותיה. — אריסטוטלס מוכיח כי עבדי עולם צורך גמור הם לכל אומה מתוקנת, למען ינוח לאדוניהם הצריכים פְּנֵי לעבודה העיון, בהיות עבודתם הגסה מוטלת על העבדים. ותורתנו הקדושה שמה את המנוחה לתנאי לחיי תרבות מעולה ומטהרה, למען ינוחו כל אלה אשר עבדו בימי המעשה „למען ינוח עבדך ואמתך כמוך (דברים ה', י"ד)" וההענגו גם הם על ברכות המנוח. ולעומת זה נאמר „ששת ימים העבוד" גם לאזרח גם לאדון" (הערה לסעיף 186).

„עם קדושת הדת, לאמר עם דעת האלהים, קשורים עקרי דעות אשר רב כחם לחדש את פני החיים חרוש גדול. ה' הוא אלהי עולם אף רוח האדם בת עולמים היא. ובשום האדם לנגדו את דעת אֱלֹקֵי יְהוָה עולמו מאליו לעולם הזה ולעולם הבא. אף גם מקצפה זה אפשר לְדַמּוֹת חיי הארץ להקאות בפנים שונים מאד, כאשר יורונו ספרי דברי הימים לתורות הדתות ולתורות המוסר... וסמן מיוחד קבוע בעקר היהדות, כי המדה העליונה, המוחלפת והפשוטה, העומדת בפני עצמה ואינה זקוקה לשום דבר עלתה, והקימת והנהנת לעד בעולם הזה ובעולם הבא, היא מדת המוסר. גם ראשי מוסרי דעת ה' בישראל סדות תורת המוסר הם. המדות האלה תכשֶׁרְנָה את האדם, הרבה יותר מכל מדה אחרת ומכל כשרון שבעולם למצוא את דעת אלהים. על כן ירום מאד ערך המאמר המובהק של ר' יעקב במשנתו „יפה שעה אחת בתשובה ומעשים טובים בעולם הזה מכל חיי העולם הבא" (אבות ד', כ"א); ועל כן תהיה לאדם תורה המוסר, המודדת במדה אתה לעולם הזה ולעולם הבא, הקרים האחד המבריו בתוך

שניהם, בכל עת אשר תקביל רוחו את שני העולמות איש אל רעהו. כל מרום אשר ישאנו לבנו ליחדו לעולם שכלו טוב, וכל תושיה ופרי בחיים, אשר נמצא בעולמנו זה, הנה תחלתם מוסר וסופם מוסר" (187).

„תורת הצדק כשהיא שלמה אין לה לחשוב שום הכלית אהרת לבת מינה. הן יש תורות של דרך ארץ שהן כמוכות אחת אל חברה וזקוקות אשה אל אחותה בנקת הבכשירים אל הכליהם או בזקת התכלית אל מכשיריה, כגון תורת המדע ומלאכת מחשבת, משלח יד ומסחר, סדור הבחות וכלכלת הקנין. אבל תורת הצדק כשהיא שלמה, לאמר, כשהיא מליצה מדויקת ודמות ערוכה למדת הקדושה, נברלה היא לעצמה, ונפרדת מכל תכלית זולהה בחיים. קדושה היא בהיות חירותה פשוטה, וכל זקה נפקעת מעליה, וכשהיא לבדה היא ראש מקפי כל מעשה ותחלת יצר מחשבות המוסר, ובשעה שהיא שמחה על מעשיה ועל יצירה משהכרת היא במלא כחה ובעצם תקפה“.

„ובתוך רבותינו רבים היו ומופלגים בחכמה אשר המעט מהם כי רוממו את שלמן תורת הצדק ואת חלימותה¹ עד מרום קצם, כי אם גם את המקבלת² הגמורה שהיא נברלת לעצמה הכירו ויודיעו —“ (190).

המחבר הולך ומוכיח כי אין המוסר מתעלה לקדושה גמורה, אלא אם כן כל המדות כלין, באין יוצאת, מתלכדות בו לתורה אחת ומשמשות לכונה אחת, עד שהן מכנכות את הנפש בכל דרכיה הנברלות לאחדות גמורה ומרוכמות אותה מעל צרכי הבשר אל מרומי חפצי הרוח. וכשם שהעבירה מהשת את כח המוסר בגוף ובכללו ומעברתו ומכמתו, כך פוגעת ופוגמת באחדות המוסר, אפילו מצוה, כשהיא מסגת את גבול שאר כל המצות. והמטרה להחזיק במצוה אחת עד שכל חברותיה נדחות ובטלות מפניה, נקרא בפי קרמונינו חסיד שומה³. ומתוך זכרונות דברי הימים אנו רואים, כי הרבה יותר כאשר עכבו המדות הרעות את המטרה מלבוא לעולם, עצרו בעדה המדות הטובות בהיותן יחידות ובודדות, תלושות ונפרדות מיתר חברותיהן. ולעומת זה ככל אשר מדה אחת יחידה מוקת אפילו כשהיא טובה, ככה מתעלה המדה הטובה לקדושה רוממה בעבדה שכב אחד עם כל יתר המדות. כי רק בהיות אחדות המוסר מסוימת ומתאמת, יאמר לה קדש, ואז יהיה המוסר לעולם בפני עצמו. ובהיות המדות קלוטות לאשכול אחד יגדל כח כל מדה ומדה ביתר שאת וביתר עז. אבל כנגד כנוס כל המדות היחידות לתורת מוסר אחת, מכון כנוס כל הנפשות היחידות לאגודת מוסר אחת וקת כל אדם בפרטו אל הכלל כלו, עד כי חיב כל אדם לראות את עצמו כאלו הוא אחראי על מעשה הצבור שהוא כלול בו.

על אפשרות הקדושה בכללה לחול על האדם, יחליט המחבר, כי ה' לבדו קדוש בעצם הןתו ברוך הוא, והאדם אי אפשר לו להתקדש אלא בדרך חייו ובתקון מעשיו, וקדוש זה אינו נחתם ואינו מקפנים לעולם. כי בכל מעשה אשר יעשה תתגדל יתחדש ותתעלה תעודתו וחובתו לעשות חיל, והוא שמשנתנו אומרת „ושכר מצוה

¹ אונבעדינגטהייט. מדה זו נאמרת על דבר שאין שום תנאי סמעת את זכותו.

² עיין מלה זו יהושע ט"ז, ט'.

³ הרעה הזאת הנוכח מה בדרך כלל ודמו, נפרטה ונתפרשה כל צרכה בדברי ר' יהודה הלוי ז"ל (כתובי ב', ג'—ד').

המחבר.

מצוה" ובכך אין קדושת האדם הייתה חתומה ועומדת, אלא עליו רצוף מוסף והולך. "המון צלמי הנפשות, המסוכנות באפיון, שבמקרא ושבתלמוד, היו לרבותינו למופתים ולדוגמאות, להביר על פיהם את יצרי מעללי איש, את המדרות הרבות ואת המינים השונים, את חליפות הפנים והמדות, של כל יתרון וכל חסרון שבתרבות המוסר. ובדבר הזה הורו ויסולו לנו את ארחות החיים אשר בהם תלך נפש האדם הלךך וקרוב אל הקדש" (194).

"הצדק הוא המקדש את העולם, לאמר, הרוח המתחוקת ומתחדשת תמיד, בלי קשף, ושואפת לבא ולהגיע אל כליל הצדק, היא המקדשת את בעליה. האחדות היא גם בדבר זה הצורך המעמיד והימנע היוצר. ושתי פנים לאחדות זאת: אחדות בעצם המדות במערכתן ובמהגנתן, ובסדר דרכי החיים המכונן על פיהן; ואחדות בנפש בעלי המדות, במערכת כשרוניה והפקידיה, המקבילים איש אל אחיו והיוצרים לנפש צורה ערוכה ומתוקנת" (195).

האיש הפריץ, יאמר המחבר, דומה הוא לנער משולח, או לעם פרא אשר אין עיניו בלתי אם אל הנאת הרגע בלבד. אולם משנכנס הנער לבית הספר, ויהי לתלמיד, או משקבל העם הפרא עליו את עול התרבות ויהי לעם מיושב, כבר נשואות עיניו אל העתיד, להיות באחריתו לגבר משכיל או לגוי גדול, וגם האיש הפריץ אשר עזב את משובחו, ויתיצב על דרך המוסר, הגה נתן יתן את עיניו ואת לבו להתנשא מעל לגבול חיי נופו ושעתו. והמבט הזה הנשקף מרדוק הוא המכנס גם את כל חפצי כל תלמיד שוקד וכל אומה מתוקנת, גם חפצי כל בעל מוסר אל הכלית אחת, אל משאת נפש אחת, אשר לקרנה הקימת יזכו לעתיד, ולשעה לא תעלה להם הקרן הזאת הציומחת להם, בלתי אם יגיעה ואולי גם מעט פירות שהן אינן אלא טב"ת לעקר. סוף דבר, על אחדות הנפש נוספת אחדות הענין, המעשה והפעל, המשנה את כל קלוא החיים לתכנית מלאה ומסודרת, המגדלת ומרוממת את בעליה לידי קדושה שיש לה תורת קבע ואינה זוה סמקומה, כל זמן שדמות המוסר מקבלת אל הגפש במתכונת מנגנת מאד. הדעת החפץ והמעשה בהתלכדם למקלל¹ אחד בנפש האדם, או יהיה האדם לצדיק גמור. כי דעת האדם לברא אינה נקבעת למדה שלמה וראויה לפעולה בלתי אם בהלכות עליה החפץ. ושניהם אינם כספיקים עוד להתודע ולהגלות ולהתקיים בעצמם המוחשת בלתי אם בבואם לידי מעשה חי ומלא.

בבירור הדעות האלה יפגם המחבר את פרקי הרביעי. שם הפרק החמישי הוא "פערויטמליכונג איזט געזעטצליכקייט" לאמר: "משמרת המצוה היא המצרפת את הבריות".

אין אדם זוכה לזכך את לבו בתורת המוסר אלא אם כן הוא מכון את כל דעתו לקים את כל המצוות כהלכתן, ומוטן את נפשו לשקוד בכל כח לבו על חובתו לעשותה, והקדושה אינה נקנת אלא במשמעת, לאמר בשמוע בקול ה' ובהאזן למצותיו. ורק בהמכר האדם ובהתמכרו אל ה' נקרא קדוש, כדבר ר' ישמעאל האומר, כי הקדוש שהאדם מתקדש בדרכיו עושה אותו לקנין ה' ונחלתו (עיין מכילתא שמות כ"ב, ל'). ומסירת נפש² האדם אל ה' נודעת ונגקת בכל עוזה ויקרתה במעשה המצוה והמשמעת אל ה' מתודעת בכל כחה ובכל הדרה במשמרת תורתו ומצותיו. ולא מעמקי סתרי

¹ נעזאכמבהייט. ² הינגעבונג.

הרבי, ולא חקרנות יתירה ולא התרנשות מופלגת יחיו את רוח המוסר כי אם משמרת רצון ה' לבריה, היא הנשמה הזכה והמהורה, אשר תשפיע עליו רוח חיים" (203).
 „בספר משנה התורה היו לאחדים שלש המדות האלה: מסירת נפש, משמעת וקדושה; בפרשה אחת האומרת: „אה ה' האמרת היום להיות לך לאלהים וללכת בדרכיו ולשמור חקיו ומצותיו ומשפטיו ולשמור בקולו: וה' האמירך היום להיות לו לעם סגולה כאשר דבר לך ולשמור כל מצותיו: ולתתך עליון על כל הגוים אשר עשה לתהלה ולשם ולתפארת ולהיותך עם קדוש לה' אלהיך כאשר דבר: (דברים כ"ו, י"ז—י"ט).”

„ועוד יותר יש להתבונן בדברים האמורים על מצות ציצית: למען תזכרו ועשיתם את כל מצותי והייתם קדושים וגו'— במדבר מ"ז, מ'— — שתי המדות של משמרת המצוה והקדושה התלכדו גם פה יחד —” (204).

„משמרת המצוה לשמה, לאמר החפץ לעשותה לא לשום כונה וזה בלתי אם יען כי מצוה היא, החשב לעקר בתכלית התורה. גם בהבטל סן המצוה כל המשאלות, הכונות והתכליות התלויות בה, שיש מהן הנאה או תועלת לאדם, הנה רוח המשמעת קימת בה, וצד הגזרה שבה הוא הדבר המעמיד אותה. המצוה הנעשת כתקונה אינה מבקשת שום שכר או יתרון לבעליה, גם לגופו גם לרוחו, וזהו כל סתן שכר עושה כי משתעבד הוא שעבוד גמור אל רצון ה', ושמעשהו מתעלה לפעל צדק ומוסר. כל יתר הכונות שבמצוה בטלות נכנעות ונכבשות לפני הכונה האחת, כונת המוסר, שהיא לברה העליונה והשלמה” (205).

המחבר בא לראות אל ערך האזהרה¹⁾ שבגבול המוסר, ומוכיח כי מצות זכירה והקדמת למצות עשייה (במד' מ"ו, ל"ט—מ') חשובה היא מאד. הן במשמעת, הנהגת גם בפקודים²⁾ גם באזהרות, מדבר הכתוב, אולם בדברים שאין בהם קום-ועשה כי אם שב-ואל-תעשה, אי אפשר לאמר „ועשיתם”, באשר אין עשייה מתבקשת שם כי אם תדלה. אבל אין בטול עברה זו חשוב כקיום מצוה, בלתי אם בהיות התורה גורמת לו שיבא, לאמר בהיות התורה מכרעת את האדם לחדול את ידיו³⁾ בדעה שלמה ומבגנת, מן המעשה האסור, שמצד רצונו ויכלתו אפשר היה לו לעשותו, מאין מעם אחר. כי אם מכח כבוד התורה וקדושתה. הן גם במערכת העצבים שבגוף האדם, יגלו בימינו אלה צבא עצבים עוצרים⁴⁾ שתחלת בריאתם היא לעצור לפעמים בעד תפקידי החיים, ולהביא אותם לירי חדלה קטנה או גדולה. גם למען הכרע את התאוה הפורצת ולבטלה, יש צורך בכח לב תקיף וקיים. כי רב גבול ערך האזהרות בתחום תורת המוסר, תראה כל עין, וסקירה קלה בהמון יצרי מעללי איש, תוכיח תוכחה עזה מאד עד כמה יש צורך במעצור נותן מדה וקצב לבלתי תפרוצנה כל נדר ותעבורנה כל חוק. ובדבר הזה יתבאר היטב, מדוע יעלה מספר האזהרות, בעשרת הדברות, לשבע, תחת אשר מספר הפקודים לא יגיע בלתי אם עד שלשה; ומדוע יכריע גם במנין המצות — תרי"ג — מספר האזהרות — שס"ה — את מספר הפקודים —

¹⁾ נעמאטייוועס פערבאט: מצות-לא-תעשה. ²⁾ פאויטייוועס געבאט: מצות עשה. ³⁾ שמשנו בפעל, חדולי בתורת פועל יוצא עם מליצת התפלה: „נחלל מעושק ירגו” (המוכחת כי גם מלת „החללתי” — שופטים מ', מ' — מבנין הקל היא, בהיא השאלה לפניו). ⁴⁾ העמטונגס-געווען.

רמ"ח—? המעצור בעד האסור הוא פתח השער לדרך הקדושה ומביא לתושיה במעשה הצדק. וביותר צריכה המשמעת לקול האזהרה, להתמחות במעשה גמור וככח של נקמה¹— אף כי מצותה אינה אלא בטול מעשה— יען כי כל עצמה של ידיעת האסור מוכחת על מציאות-של-קימה של העברה, לאמר: על תוקף היצר לעבור את פי התורה. הכתוב האומר, יצר לב האדם רע² מביע הוא כי טבע האדם להתפרץ בפני החוק יען וביען כי הוא חוק— התאוה הזאת אינה אלא מין חירות מקולקלת ומשובשת, שאינה יודעת גבול למנמת פניה, ושמה שרירות לב³— הפך המדה הפרוצה הזאת היא המשמעת התמימה והמלאה, העושה את ההורה ואת טובת הכלל לענין לחפצה, ומתגדבת לבטל את רצונה היחיד מפני טובת כלל העולם כלו שהיא לבדה ממלאה את נפש בעליה, והיא לבדה ראשית אונים היא המושלת בכלה והמחיה את כלה" (204).

לפי דעת המחבר היה צד הצווי עצמו שבמצוה, לאמר הרעת שהתורה צותה דבר זה לעשותו, לעקר גדול בחיי מוסר ישראל. ודבריו על ענין זה יעירו על עומק דעתו את רוח עמו: באמת היתה עקר כונת בני ישראל בקיפם את מצותיהם, לצאת ידי חובת משמעת גם במקום שנתנה תורה, או שנתנו חכמים, מעם מתקבל ומסתבר למצוה. המשמעת לא היתה מדה יחידית, כי אם עקר היתה ביסוד הנפש הישראלית, וראש מסבות למעשה המצוה. המשמעת עצמה היתה לחפץ לב אשר גבר לפעמים בתקפו גם על יצר הטבע באיתנו" (206).

— קלוא³ נפש האיש הצדיק היא התורה — ככתוב כי היא חייך — אשר ברוחו יכלכלה, בלבו יזגה בה, ובחפצו ובפעלו ישמור לעשות את מצוהיה. המיסר הוא צרור כלו בנפש הצדיק אך צרור הוא כלו גם במעשה הצדק. אולם בתורת האדם⁴ תרצה רוח המיסר בכל קוממיותה ובמלוא תקשקה מכל שרירות לב — (210).

— אף כי ידיעת ההלכה הברורה המסוימת במצריה, היא הקודמת לכל יתר הידיעות בתורת המוסר, ואף כי הרצון המביא לידי המעשה עולה בערכו וביקרתו על כל, בכל זאת בעצם מהרתו לא יקאה כבוד המוסר, בלתי אם בהתעורר הלב בכל חיי רגשת הגיונו, לעשות את מצוה באהבה. „רחמנא לבא בעי" יאמרו רבותינו. גם לכבוד התורה והרעת את חוקיה, גם מעשה המצוה, אינם משתלמים בלתי אם בהיות רגש הלב, הנשמה המחיה אותם. בעיני תורת המיסר אין משמרת המצוה חשובה במלוא ערכה, גם אם הלכותיה נשנות, ומעשיה מתקיימים בכל דקדוקיהם, כי אם במלא האדם את כל רוחו בה, ובנשאו את נפשו אל היום אשר תהיה תורת ה' השלמה גם בנו גם בכל העולם כלו, ואשר תהיה היא המסדרת והמכלכלת והמחדשת את כל חיי דהנו ובשרנו" (211).

— הן אמנם כי אין גורה חלה על הקנש, ועל כן לא תוכל ההלכה לבקש אורה מידנו בתורת חובה, בכל זאת לא תחדל ההלכה להעריך את גוף המעשה על פי ערך הכונה הטהור והרגש המהיר המחיים אותו, כדברי ר' אלעזר האומר: אין צדקה משתלמת אלא לפי חסד שבה — טובה מ"ו: — (212).

¹ פאויטיוע קראמט. ² ווילקיר. ³ איננה אלט: העקר החשוב המלא את חדרו (תהל' כ"ד, א'). ⁴ הכונה על התרות מיצהרי.

אחרי אשר הוכיח המחבר כי כל מאמצי כח חכמי המוסר וכל מכשיריהם להשיב את קהל בני האדם אל הצדק ישובו ריקם, הוא מחליט כי דרך היהדות, להזכיר אל מחזיקיה בכל זמן ובכל מקום במעשה המצות את חובותיהם לאלהים ואדם, היא לבריה הנכונה, כדבר ר' חנני' בן עקשי': רצה הקב"ה לזכות את ישראל לפיכך הרכה להם תורה ומצות (מכות כ"ג:) ומוסיף ואומר: „אל המסות המשמחות לב הנראות בחיי בתי ישראל תחשב המסה הגדולה הזאת כי חֶבֶת המשמעת, והלב הער, והעין הפקוחה והאזן הנטויה למלא אחרי מצות התורה בכל עת ובכל שעה, דברים מצויים הם. ודבר זה מביא לידי יתרון אחר אשר גדול ערכו מאד לענין כשמעת התורה וקיום מצותיה בכל פרטיהן ובמלוא מתכנתן, ויתרון זה הוא, כי משפט אחד בקרב ישראל למצוה קמנה ולגדולה, יען כי שתיהן נובעות ממקור אחד, ממקור כליון הנפש ונענועיה למלא אחרי כל דברי התורה כלם לכבדיהם ועד קציהם" (215) — כמאמר רבנו הקדוש „והיה זהיר במצוה קלה כבחמורה" — אבות ב', א' (הערה).

כל ערכי של משקל המוסר שבמשמרת התורה, הכמריע בכחו את האומה ומביא לידי אחדות, יָדַע בדבר הזה, כי בעוד שהתורה סחֶקֶת את עבודתה מילדתה מבית, מסֶלֶקת היא את המחיצות העוצרות בעדה כחוי; בהתה משפט אחד לאורח, לגר ולהושב פורצת היא את גדרות הטבע החוצצות, ומענקה לכינון את משפחת האדם על יסוד חוק ומוצק משל הטבע. כי כל עסקה של עבודה הטבע הוא כי שחֶקֶת¹ היא את השתיה האחת להמון בריות רבות, ויוצרת בכל עת יצירות שונות למיניהן ונותנת להעשיה פנים חדשות לבקרים, ויוצרת לכל ארד תפקיד לברו. אולם החוק, התורה, המיסר (בכללו) והמשפטים [בפרטם] ישיגאו את פעלם מאד, לברוא בריאה מעין דוגמה על מעלה, בכנסם את המון אישי בני אדם הנפזרים והנפרדים לאגודה אחת, שהיא בערכה כליל יצירי העולמות כלם, בתהם לכל הנפשות השונות והנבדלות לב אחד ורוח אחת עד שכל שתופי מעשיהן כמעלים ומזדככים, בהיות המשפט המשהף ברוח את כלן השרש הארד להם. כֵּן הכעשים אל חפץ אחד, והשֶׁקֶם האחד לעבודת נפשות רבות, המתנהלות יחד על יד חוקת הטבע למען התנשא עליה, והמקִימות את התורה למען התורה ולשמה, הם הם כל עצם קדוש חיי האדם" (219).

בדברים האלה חוהם המחבר את הפרק החמישי, ואחרי כן שם הוא את פניו אל הפרק הששי שהוא קורא אורו: „חוקת הטבע וחוקת המוסר", ומבאר כי חוקת המוסר אינה לא הולדה ולא תוספת לחוקת הטבע, וממריץ דעה זאת במאמר רבותינו האומרי „הרי שגזל כאה של חמים והלך זורעה בקרקע דין הוא שלא תצמח וכו'" (ע"ז נ"ד); אבל אין הקב"ה מאבד עולכו בשביל שופים שקלקלו אלא „עילם כמנהגו נוהג והולך" (שם). ואלה דבריו על דבר ערך הטבע בעיני התורה:

„בעיני התורה לא יִחָשָׁב לעולם הטבע לדבר טמא. ראשית הדעת אשר תחַף התורה על הטבע היא כי מעשה ידי ה' הוא. וכבר מוכרע מתוך דעה זו, כי אם כן הדבר, אי אפשר למבע גם להֶקֶד בכבוד אלהים, גם להֶחָשֵׁב כדבר אשר אלהים עִבְדו או לדבר אשר מורת רוח הוא בעיני כבודו".

„רבים הם העמים, ורבות הן הדורות, אשר ראו את כל תקומת רוח מתנברת,

1) „שתיה" הוא שם לאבי אבות תומר העולם בכללו, ופעל „שתות" מורה על תוצאת היצורים כן החומר הראשון הוח.

באדם, כמדר במציאות המבע המרורה ובאה, מקצת הדתות האלה היו למולדת לשמות פילוסופיות, ומקצתן אינן אלא פרי תבואה לשמות פילוסופיות שקדמו להן, ודעות האלה, אשר שמו את המבע לחרם ולחרפה, הרחיבו העמיקו לשלח שרשיהן — ואנו אין לנו כי אם לשות לנגדנו את דעת היהדות בדבר הזה ואת מהתנתה אל המבע. בספרות היהדות העתיקה והמובנהת אין זכר לכל. הדעות המחלימות כי המבע בכללו והחומר בפרט צוררים הם לדוח המטהרה באשר הוא הקטל והקבל, הנבוב והרק. לא כן היא דעת התורה. גם המבע גם החומר אינם ממאים מעקבם — " (223).

„ובכן לא טמא יאמר לטבע, כי אם זאת תוכל לפעמים להאמר עליו כי עוד לא נקדש. הן אפשר לטבע להתקדש בהיותו למפעל ולמשלוח יד לדבר מוסר ולמעשה המצוה. אפשר למסום, לבגן, לכלי ולפעל כפים להתקדש בהיותו משמש לקדוש. אך קטמא לא יטמא גם אם איננו נעשה השמיש לקדושה, וגם אם כל השמישו חול איננו טמא עוד; רק אז טמא ארץ או עיר בהיותה לבסים, למרכז ולמקום לזמה ולתעובה" (ויקרא י"ח, כ"ה—כ"ח. עזר' מ', י"א) (224).

„גם היופי, אשר רבים היו המוציאים את דבתו רעה, והמתאוננים עליו כי מביא דוא לידי חטא, הוא בעיני היהדות סתת אלהים אשר חנן בה את יצוריו —" (225).

„והדת מה היא אומרת? כל זמן שאין העולם מודקק לעשות רצון קונו הרי הוא חול, אבל כיון שאדם מסתכל בו ומביר בו כי העולם כלו יציר כפיו של הקב"ה הוא, ואוצר הכרואים שרצונו מתגלה ומתמלא בם, מיד הוא מתרומם ומתקדש. המעט מן הדמות, אשר ערכו הנביאים ומשוררי הקדש לכבוד ה' המתקדשה מתוך היקום, כי נאדרה ונערצה היא מאד, עוד תכיל ותעורר מחשבות רמות ונאמנות: הדעה המטהרה¹ היא כמא ה' ועולם המעשה הוא הרום רגליו: חסד ואמת נפגשו צדק ושלוש נשקו: אמת מארץ תצמח וצדק משמים נשקף" — תהלי' פ"ה, י"א י"ב —. מתוך קשק ארץ תחתית, ומתוך שאון הארץ ומלואה תעלינה המדות הרוקמות והנעלות האלה, ועליהן יזרח מנבחי שמים מעל אור ועיז מאת פני ה'" (226).

„צבא היקום והליכות עולם אינן בלתי אם הקרקע וגיא החויון, אשר עליו יקאן פעל חיי המוסר בכל עלילותיו וכל תולדותיו. אך חיי המוסר לעצמם אינם לא תולדה ולא תוספת לחיי המבע, המוסר איננו עליו של היצירה המתעלה ממדרגה למדרגה בתוך גבולות המבע, כעלוי החי על הצומח והצומח על הרומם, כי משאלות המוסר אינן צריכות ואינן יכולות להתמלא בכח האונם של חוק המבע, כי אם בחרות היצון בלבד —" (227).

לא החפצים ולא השמיונות² ולא היגיעות של העיון, אף לא השפע והעוז של עבודת רוח רבותינו הנבדלת במינה, לא אלה הם אשר בלאו את רוחם מחשוב את חיי האדם כדבר עולה ובמל במערכת המבע — גם עבוד כל כחות הגוף גם תקון כל כחות הנפש, לא יספיקו להעלות את הפארת האדם עד תכלית מלוא ערכה, כי כל תפקידי החוש והמבע אינם משמשים אלא לקיום הגוף ולהנאתו ושני אלה הלא עובדים ובטלים הם. ורק ברוח אשר טבע אותה המוסר בחותמו, יוצר לו האדם יצירי עולמים ונותן לפעלו שארית ופלטה" (229).

¹ דוא ריינע אידעע. ² שעטצונגען: שטיון (ספרי במדבר קל"ב) הוא ערך שאדם קובע בדעתו לדבר פלוני או לקנין פלוני.

בבא המחבר לכון את תורת המוכר כנגד חיי חוקת המכע, על פי מאמרי קרמונינו, מביא הוא מאמר אחד של קאנט ראש חכמי דורותינו, האומר בדברים פשוטים וברורים את הדבר אשר הביעו רבותינו בדרך פיוט ורמוז: „אם יחדל הצדק מקרב הארץ, יאמר קאנט, אין כדי לאדם לחיות על פני האדמה“. ור' שמעון בן לקיש יהיה את הדעה הזאת בדברים האלה: „שהתנה הקב"ה עם מעשה בראשית ואמר אם ישראל מקבלין תורתו מוטב ואם לאו אחזיר אתכם לתהו ובהו" (ע"ז ג'). נופל ממאמר זה ברוהב גבולו ונעלה עליו ברוח דמיונו, הוא מאמר רב דימי בר חמא האומר: „שכפה הקב"ה דר כניגית על ישראל ואמר להם אם מקבלים אתם את התורה מוטב ואם לאו שם תהא קבורתכם" (ב'): לאמר: „אין כרי" לאוסה ישראלית להפון, אם איננה מקבלת את התורה, ואינה נוחלת את הדעות, אשר רק עבודן, פרסומן ומעשה מצותן הן כל מקור חייה ומיטב פריה" (231).

כמליצה אחרת המיטה מואת יאמר ר' אליעזר בן הורקנוס: גדולה תורה שאלמלא תורה לא נתקיימו שמים וארץ" (נדר' ל"ב). ואף ר' סאיר אומר על העוסק בתורה לשמה — לאמר: לא לשם הנאה של חול — שכל העולם כלו כדי הוא לו" (אבות ו', א') ולמאמר זה מקון בקון גמור מאמר רבא: „וכל העוסק שלא לשמה נוח לו שלא נברא" (ברכ' י"ז.), כי רק לצורך עולם המוסר העולה ומתעלה ממעל לעולם המכע נברא האדם, והאיש אשר אין המוסר כל מגמתו הרי זה שוקע, הוא ומעשיו, אל תוך שאון יצרי המכע השוקקים, ואינו חשוב אלא כמסמר קסן במכונת חיי החומר. באחרית דברינו נזכירה נא עוד את מליצת רבי נחמיה האומר: „שארם אחד שקול כנגד כל מעשי בראשית" (אדר"נ ל"א) וממקום אחר, מדברי בן עזאי — ב"ר סוף כ"ד — למדנו כי אדם זה לא נאמר על גוף אחד כפרטו ובממשו, כי אם על האדם שבאדם, לאמר, על עצמת האדם כשהתנה, על תורה האדם בקדושתה, ועל משפחת האדם בכללה" (232).

„אל החזון הזה אשר תחזה היהדות על סתבנות המוסר אל המכע, הקביל הדעת החושבת את המציאות ככל גבולה מסביב ובכל הטון יצירה, שתהיה והפקירה, לתשמיש לסדר עולם המוסר: כל עצמו של העולם הנראה, הוא מקום מונח וידיים נתונות ליצירת עולם עליון של הדעה. הדעות אשר יהגה האדם לשקן ולשם מעשה, החזקנה והיו להלכות, למדות ולכונות, השולחות את ידן אל מסכות חיי החול לזבך לצחצח ולמחר את תכונותיהן וצורותיהן. על סדר עולם היקום נוסף סדר עולם המוסר, אשר אף כי כל מעשיו נגמרים בתוך היקום, בכל זאת עולם המוסר למינו הוא יוצא, בכחו הוא פועל, וכערכו — אשר אין דומה לו — הוא מתנשא מתוך השקל ומתרוסס על כל"."

ונפלאה היא מאד המסה אשר הראה עינינו יום יום, כי רבה ועצומה הזקה הזוקקת את האדם אל מסבי היקום הסובבים אותו, אף את זה שכל עקר עבודתו עבודת פגים היא, עבודת הלב והרוח. משפע החיים העורפים שבנפש, תאצל גם על יצירי עולם הנופים כעין רגשת רוח אשר תתיה גם אותם, וכעין נרמת לב משהתהף בגורל הכון בני האדם הקרובים אליה. ואלה דברי אנוסם ווינשע בספרו המדבר על אדות דרכי רגש, השמחה בישראל בימי התורה והגבואה¹⁾: עדת ציון תאסוף אל תוך גבול שמחתה

¹⁾ Die Freude in den Schriften des alten Bundes. Weimar 1896.

את כל היקום הסובב אותה, עד כי יתרוֹןן כלו עמה כְּגֵן-יָחִיד. הַתְּיוֹסֶת הוֹאֵת אִישׁ אֵלֶיהָ יִתְרוֹ הַנֶּפֶשׁ הַפְּנִימִית וְהָעוֹלָם הַחִיצוֹן בְּרִגְשֵׁי עוֹן, הוּא אֶחָד מֵרֵאשֵׁי הַמַּמְנִים הַמּוֹכְהִים לְדֶרֶךְ הַמַּחְשְׁבוֹת שֶׁחֲשָׁבָה תוֹרָה עַל הַמִּבְעֵ" (233).

הַמַּחְבֵּר הוֹלֵךְ וּמוֹכִיחַ, כִּי לִפֵּי שִׁמְתַּת הַתּוֹרָה הַכֹּהֵן לְהַגְבִּיר אֶת חַיֵּי הַמוֹסֵר עַל חַיֵּי הַמִּבְעֵ, יִהְיוּ גַם הַיְסוּרִים הַכֹּאִים עַל הָאָדָם, אֲשֶׁר לִפֵּי דַעַת אִישׁ אֲשֶׁר מִלְכָּד הַחוּשׁ אֵין לוֹ כֵּל רִגְשׁ רַעָה נְמוּרָה הֵם, — לְמַכְשִׁירֵי הַטּוֹבָה, כִּהְיוּתָם מְדַרְיָכִים אֶת הָאָדָם לְמִדּוֹת טוֹבוֹת, וּמְצַרִּיכִים לְרִכְכֵי הַחֶסֶד וְהַנְּדִיבוֹת לְהַגְלוֹת וְלִהְתְּקִים בְּאַרְץ, לְמַעַן הִיוֹת הַמִּדּוֹת הָאֵלֶּה נְלַחֲמוֹת בְּצַרוֹת אָנוּשׁ, וְכוֹבְשׁוֹת וְנוֹצְחוֹת אוֹתָן. כִּנְגַד הָאֵהָבָה וְהַרְחָמִים, אֲשֶׁר יִהְיוּ לְמֵרָאָה צִרַת נֶפֶשׁ אַחַת בְּלֵב רַעוּתִיהָ, יֵשׁ עוֹד תוֹעֵלַת לְנֶפֶשׁ הַמִּצְטַעֶרֶת עֲצָמָה, בַּהֲנַתָּן לָהּ מְקוֹם לְגִלוֹת בְּקִרְבָּה אֶת הַמִּדָּה הַטּוֹבָה, מִדַּת הַדּוֹקָה¹. קִצּוֹי הַמִּדָּה הַטּוֹבָה הוֹאֵת הוּא מְסִירָה נֶפֶשׁ עַל קְרוּשַׁת הַתּוֹרָה. וְעוֹד יִתְרוֹןן נְדוּל יוֹצֵא מִן הַיְסוּרִים שֶׁהֵם מְשִׁפִּים אֶת לֵב כָּל הַכּוֹאֲבִים בָּם בְּשִׁתּוֹף עוֹן כֹּאֵד, לְאֵהָבָה אִישׁ אַחִיו וְלִהְרִגֵשׁ אִישׁ בְּצַרַת: חֲבֵרוֹ, וְדַעַת זֶה שֶׁל הַתּוֹרָה הָאוֹכֶרֶת כִּי גַם מִן הָרַע הַמוֹחַשׁ יוֹצֵא טוֹב, מֵהַחַח נְמוּרָה הוּא עַל שִׁמְתַּת הַתְּרַעָה² Pessimismus.

אַחֵרֵי הוֹכִיחַ הַמַּחְבֵּר, כִּי הַיְסוּרִים, אֲשֶׁר לִפֵּי הַמִּקְרָה חֲרָאֲנוּנָה אֵינֵם אֶלָּא מוֹיָקִים כְּפִרְעִיבֵי, בְּאִמַּת מוֹעִילִים וּמְשַׁדְּרִים הֵם לְחַיֵּי הַמוֹסֵר, בְּמִתְרַם אֶת הַלֵּב, מוֹכִיחַ הוּא עוֹד דְּבַר אֲדָר, כִּי גַם יֵצֵר לֵב הָאָדָם אֵינְנוּ מֵמָא מַעְקָרוֹ. כִּי כֹכֵל אֲשֶׁר אֲפִשֵׁר לוֹ לְנִמּוֹת אֶל הָרַע וְלִהְיוֹת לִי צֵר טוֹב, וּבַעֲצֵם מֵלֵת "יֵצֵר" לֹא הִכְרִיעַ מַעוֹלָם הַצֵּד הָרַע אֶת הַצֵּד הַטִּיב. וְעַקֵּר מִשְׁמַע מֵלֵה זֹאת הוּא: מוֹלֵד הַחַיִּים וְהַמַּעֲשֵׂה, תוֹקֵף הַכַּח הַמַּעוֹרֵר וְהַמַּחְזִיק אֶת הַחַיִּים, עַל כֵּן יֵצֵדֵק מֵאֵד מֵאֵמֶה קְדַטְוִינֵנוּ: כָּל הַנְּדוּל מַחְבִּירוֹ יֵצֵרוֹ מְרוֹבָה מִשֵּׁל חֲבִירוֹ — סִ' נ"ב. — (238) כִּי מֵלֵת "יֵצֵרוֹ" אֵינְנָה מוֹרָה עַל הַתּוֹרָה בְּפִרְטָה, כִּי אִם עַל כַּח הַנֶּפֶשׁ בְּכִלְלָהּ (עֵיִן הַעֵרָה שֵׁם).

"אֵךְ לֹא מֵרָאָה שְׁנֵי הַפְּיּוֹת — יֵצֵה"מ וְיֵצֵה"ר — שְׂרָאוֹ וְהַכִּירוֹ רְבוּתֵנוּ בִּיצֵד הָאָדָם הוּא הַדְּבַר הַמִּיּוּחָד שֶׁהִתִּיחַדוּ בוֹ, כִּי גְדוּלָה וְנִמְרָצָה מִתְּקֵנָהּ זֹאת, הוּא הַדַּעַת הָאוֹמֶרֶת: בְּרָא הַקִּבְ"ה יֵצֵר הָרַע בְּרָא לוֹ תוֹרָה הַבְּלִיָּן (ב"ב מ"ז). וּבִכֵּן לֹא הֵי צֵד הַמִּבְעֵ כְּבִשֵׁר הָאָדָם, אֵךְ בִּהְיוֹתוֹ יֵצֵר טוֹב, הוּא הָעַקֵּר, כִּי אִם הַתּוֹרָה הַמַּפְקַעַת אֶת זִיקַת הַחוּמֵר מַעַל הָאָדָם, וְהַמְבַלְגַת אֶת רוּחַ הַמוֹסֵר עַל הַמִּבְעֵ, הוּא הוּא הָעַקֵּר" (239).

הַמַּחְבֵּר קִבֵּן כִּנְגַד הַתּוֹרָה מוֹסֵר הַיְהוּדוֹת אֶת תּוֹרַת מוֹסֵר שְׂרָא אֹמּוֹת הָעוֹלָם, וּמוֹצֵא אֶת הַחֲרִיץ הַמִּפְרִיד בֵּין שְׁתֵּי תּוֹרוֹת הַמוֹסֵר הַשּׁוֹנֵה, אֶת הַמַּחְלֻקַת הוֹאֵת: חֲכָמֵי הָאוֹמּוֹת חוֹשְׁבִים, כִּי הַבִּשֵׁר — לְאִמֵּר הַחוֹשִׁים וְהַנִּתְּאֵם — הוּא הַהֶפֶךְ הָאֶחָד וְהַשְּׂמִן הָאֶחָד לְמוֹסֵר הָאָדָם, דְּבַר שֶׁבְּאִמַּתָּן אֵין רְגִלִים לוֹ, כִּי לֹא כָּל הַמִּדּוֹת הָרַעוֹת בְּנֹת הַבִּשֵׁר הֵן, כִּי הַקְּנָאָה, הַמִּשְׁטָמָה, הַנְּאוּוּהָ, הַנְּקָמָה וְעוֹד רְבוֹת מִחֲמֵאוֹת הָאָדָם, דְּבַר אֵין לָהֶן עֵם עֲצֵם תְּשׁוּקוֹת הַבִּשֵׁר. הֵן אֲמֵנִם כִּי פַעֲמִים רְבוֹת יִתּוֹלוּ מַעֲשִׂיהֶן עַל עַסְקֵי הַחוֹשִׁים, אֵךְ גַּם הַמִּדּוֹת הַטּוֹבוֹת שֶׁבְּמוֹבוֹת, הֵלָּא יִרְאֵה פֶּלֶלָן רַק בְּנְכוּל הוּא, כִּי גַם הַדַּעַת הַמְהוֹרוֹת וְהַרְוִסְמוֹת שׁוֹאֲפוֹת לְהַתּוֹדֵעַ וְלִהְנַלּוֹת בְּעוֹלָם הַחוֹשִׁים, וְלִמְבוֹעַ אוֹתוֹ בְּרוּחַטָּן.

¹ עֵרַעְכוֹנֵנוּ: קִבְּלַת יְסוּרִים כֹּאֵהָבָה. ² הַרְעָה" (שְׁבוּעוֹת כ"ה): בְּשֵׁם זֶה אֲנִי מִשְׁכֵּשׁ לְשִׁמְתַּת הַמַּחְזֶקֶת אֶת הָעוֹלָם כְּלוֹ כְּחֻקַּת רַע מוֹחֵלֵם.

גַּם לְדַעַה מְשׁוּבֶשֶׁת זֹו, הַעוֹשֶׂה אֶת הַבָּשָׂר לְמַקּוֹר כָּל תּוֹעֵבָה וְחַמְטָא, הִיא הַשִּׁיטָה הַעֲתִיקָה, שֶׁמֶת בַּעֲלֵי קִצּוֹת הַמְדוּת אֲשֶׁר דָּנוּ אֶת כָּל דָּבָר עַל פִּי הַפֶּכֶה: אֵךְ הָאוֹרָה, הַחֲכָמָה וְהָאֵמֶת טוֹבוֹת הֵנָּה, וְהַפְכִּיחֶיהֶן: הַחֲשֵׁכָה, הָאֵינְלֵת וְהַשְׁקֵר רַעִים הֵם. הֲלֵא גַם אִם רוּחַ הָאָדָם טוֹבָה הִיא, אֵינן זֹאת כִּי אִם כְּשָׂר, מְעַרְכַת הַחוּשִׁים, שֶׁהוּא הַפֶּךְ הַרוּחַ, רַע גַּמּוֹר הוּא.

וּבִיהוּדוֹת הַעֲתִיקָה, לֹאמַר בִּיהוּדוֹת הַמַּקְרָא וְהַתְּלַמּוֹד, לֹא שֶׁלְמָה דַעַה זֹו מַעוֹלָם, כִּי חוֹזֵת¹ הִיהוּדוֹת בְּכֻלָּהּ, וְתוֹרַת הַמוֹסֵר בְּפִרְטָה, כּוֹנְנֵי מַעוֹלָם עַל יְסוֹד הַמְצִיאוֹת כַּמְקֻשָּׁה, וְעַל גְּלוּי דַעוֹתֶיהֶן בְּחַיֵּי הַמַּעֲשֶׂה. אוֹלָם בְּשֵׁתֵי תְכוּנוֹת אֱלֹהִים אֲנִי מוֹצֵאִים בְּכָל עֵת אֶת הַגּוֹף וְאֶת הַנִּשְׁמָה קְלוּטִים וּבְלוּעִים כְּאֶחָד, וְשׁוֹתֵפִים בַּמַּעֲשִׂיָּהֶם. הַפֶּךְ הַטּוֹב וְהַרַע נֹזֵכֵר וְנִשְׁנָה יִרְבֵּה בְּתוֹרָה, אֵךְ אֵינן שֵׁם זָכֵר כַּמַּעַשׂ לַהֲפֵךְ הַנִּשְׁמָה מִן הַגּוֹף. דֶּרֶךְ הַמַּחֲשָׁבָה הַזֹּאת תִּקְרָא גַם לְרַבּוּתֵינוּ בְּתוֹרַת מוֹסֵרִים, כִּי גַם בַּמַּסַּכַת אֲבוֹת, שֶׁהִיא מַסַּכַת הַמוֹסֵר, לֹא יֹזְכֵר כַּמַּעַשׂ אֵךְ פַּעַם אַחַת הַפֶּךְ זֶה².

הֵן אֲמֵנָם, כִּי גַם שֵׁם גַם בְּכָל סְפָרוֹת הַתְּלַמּוֹד כַּכְרַעַת כְּאֵד חוֹבַת עֲבוֹדַת הַרוּחַ בְּתוֹרַת הַמוֹסֵר, עַד כִּי מִצּוֹת הַתְּלַמּוֹד תוֹרָה נַחֲשָׁבַת לְגִדּוּלָה שְׁכַבְלַת הַמְצִאוֹת, לְטוֹבָה שְׁכַבְלַת הַמְדוּת וְלִיקְרָה מְכַל חֲפְצֵי הָאָדָם צִרְכּוּ וְתַעֲנוּגּוּי, אוֹלָם לֹא בְּגַלְל הִיְתוּתָה עֲבוֹדַת הַרוּחַ יִקְרָה לָנוּ מִצּוֹת הַתְּלַמּוֹד תוֹרָה, כִּי אִם בְּגַלְל הַתּוֹשִׁיָה הַצְּפוּנָה כֵּה: חֲקֵר הָאֵמֶת, רוֹמְמוֹת הַנֶּפֶשׁ, עוֹמֵק הַלֵּב וְנִדְיַבַת הַרוּחַ הֵם לְכַדָּם יִשׁוּ, לְפִי דַעַת רַבּוּתֵינוּ, עַל חַיֵּי הָאָדָם כְּבוֹד וְעֶרֶךְ. אֵךְ לֹא „מַעֲשִׂים טוֹבִים“ בְּלִבְדֵי צִרְיָכִים לְהַשְׁמִישֵׁי הַחוּשִׁים, כִּי אִם גַּם מִצּוֹת הַתְּלַמּוֹד תוֹרָה צִרְיָכָה לָהֶם. וּבְכֵן הִיָּה בַעֲיָנֵי קְדַמוּנֵינוּ מַעוֹלָם שֶׁהוּא הַגּוֹף וְהַנִּשְׁמָה בַּמַּעֲשִׂיָּהֶם, כְּדַבֵּר הַלְּבָב מֵאֵלֵינוּ, וְאֵל הַהֲפֵךְ שֶׁבִּין שְׁנֵי אֱלֹהִים לֹא נִתְּנוּ לָב“ (242).

„רַק מֵהִיְתוֹת עֵינֵינוּ עֲבוֹדַת הַרוּחַ מְהוּרָה, רַק מַמַּעַם זֶה נַחֲשָׁב גּוֹף עֲבוֹדַת הַרוּחַ לְרַבּוּתֵינוּ לְמָרוֹם וְנִשְׂאָה. וְרַק מֵהִיְתוֹת קִרְנָה קִימַת לַעַד, יִקְרָה בַעֲיָנֵיהֶם מִיְתֵר הַחַמּוּדוֹת הַפּוֹסְקוֹת וְאוֹבְדוֹת. הַחֲמִדָה הַזֹּאת — הַתְּלַמּוֹד תוֹרָה — שׁוֹפַעַת וּפּוֹשְׁטָה בַעוֹלָם כְּאוֹר הַזֶּה, וְיוֹצֵקַת אֶת יַפְעָתָה עַל כָּל בָּאֵי עוֹלָם בְּאֵינן מַעֲצוֹר, תַּחַת אֲשֶׁר כָּל יְתֵר הַחַמּוּדוֹת מִמִּילוֹת קְנָאָה בֵּין אָדָם לְאָדָם. תְּבוֹאָת עֲבוֹדַת הַרוּחַ גְּנוּזָה הִיא לְמַעֲלָה, בְּמַקּוֹם שְׁאֵינן הִיד שׁוֹלְטָה בּוֹ, הַרוּחַ הִיא הַטּוֹב דְּמִיּוּחָד שְׁכָאָדָם, וְעַל כֵּן הִיא הַמוֹסֵר³ הַנַּעֲלָה בְּכָל מוֹסְדוֹת דְּחַיִּים, הַדְּבָר הַמַּעֲמִיד וְהַעוֹמֵד, תַּחַת אֲשֶׁר הַחוּשִׁים אֵינָם בְּלֵהֵי אִם כְּלֵי מַעֲשֶׂה, וְנוֹפְלִים כְּמִנְהָ בַעֲרָכָם“.

„אֵךְ מֵבִית לְגַבּוֹל חַיֵּי הַרוּחַ, יִהְיֶה הַמוֹסֵר עֲלֵינוּ עַל כָּל, וְיַעֲזֵן כִּי לְמוֹסֵר אֵינן צוּרֵךְ, רַק בְּדַעַת וְתוֹכַחַת בְּלִבְדֵי, כִּי אִם גַּם בְּגוֹפֵי מַעֲשִׂים, יִשְׁתַּהֲפּוּ גַם כַּחוֹת הַגּוֹף לְהַבִּיא אֶת הַמוֹסֵר לְיַדֵי גְלוּי. וְעַל פִּי הַדְּבָרִים דֹּאֵלָה לֹא דְרַשָּׁה תוֹרַת מוֹסֵר הִיהוּדוֹת מַעוֹלָם, לְהַלְחֵם בַּחוּשִׁים הַמוֹטְבַעִים בְּאָדָם, כִּי אִם לְשִׁית לָהֶם חוֹק; לֹא לְכַבֵּל וְלֹא לְדַכָּא אֶת הַנְּאֻתָם דְּרַשָּׁה מִיד שׁוֹמְעֵי דְכִרְבָּה, כִּי אִם לֹזְכֵךְ וְלַמְדֵר אֹתָהּ“ (243).

אַחֲרֵי כֵן יֹזְכֵר הַמַּחְבֵּר, כִּי גַם בִּישְׂרָאֵל הָיוּ חַכְמִים, אֲשֶׁר נָפּוּ אַחֲרֵי הַפְּרִישׁוֹת הַמְּצַלְמַת הַקְּרוֹבָה לְסַגּוּפִים. אֵךְ מַלְבָּד אֲשֶׁר יָד הַחַכְמִים הַתּוֹלְקִים עַל הַסַּגּוּפִים, הִיְתָה

¹ וְעֵלְמַת אֲנִישׁוּיָאוּנָג. דֶּרֶךְ הַמִּיּוּחָדָת לְגוּי אוֹ לְאָדָם לְהַמְתַּכֵּל עַל הַעוֹלָם (יִשְׁעֵי כִּסֵּי, יֵא).
² „מוֹסֵר“ — הַמַּסַּכַת בְּחוֹלָם וְהַמַּסַּכַת בְּמַסַּכַת — מִירוּשׁוֹ אַחַד הַחֲלָקִים שֶׁהוֹרַכְבַּת הַדְּבָר מִסָּהֶם, וְשְׁכַבְלַעֲדוּי סְתוּתוֹ בְּמַלְחָה: „בַּעֲשֵׂמָאנְדִּהִיּוּל“ בְּלֵא. מַלְחָה זֹו בְּלִשׁוֹן רַבִּים, מוֹסְדוֹת מִצּוֹיַח כְּמַה פַּעֲסִים, וּמַשְׁמַע פַּעַל „יְסוֹד“ מוֹרָה גַם עַל רֵאשִׁית הַכֵּנִיץ בְּכֻלּוֹ וּקְבִיעוּתוֹ וְחוּקוֹ, גַם עַל הַצְּמִרְפוֹת הַחֲלָקִים לְדַבֵּר אַחַד (תְּהֵלֵי א', ב'; לֵא, יֵד).

המיד על העליונה, לא היתה גם כונת בעלי הסגוף למאם בהנאת החושים, יען כי טמאה היתה בעיניהם הנאה זו מעקרה, כי אם למען תמצא ידם לשחרר את לבם ואת רוחם, ולהיות פנוים לעבודת הרוח ופועל הצדק, בהיותם מסולקים מן ההנאה המטרת מאד את הדעת בעסקיה ובצרכיה, והמצרכת אותם לכריות. ובכן גם בעיני בעלי הסגוף אין חיי ההנאה נמאסים על היות עצמתם רעה, כי אם על היות חיי המוסר טובים מהם. סוף דבר, תורת מוסר היהדות שמה את פניה להכריע את הרוח על הבשר במשקולת החיים, אך לא משנאתה את החומר, כי אם מחפצה למהרו ולרוםם גם איתו, עוד על זאת פקח המחבר את עיניו, כי גם בעלי הסגוף בישראל לא נמלו אותו אלא לעצמם, אבל לאחרים היו בוחרים את דרך ההנאה. הצדקה היא העמוד הגדול, אשר כל בית ישראל נשען עליו. וצדקה זו מה היא? כל עצמה איננה אלא כלכלת צרכי האיש, אשר אין ידו משגת, ככל מחסוריו במאכל ובמשקה, כמעון ובמפא, והכל ביד רחבה, וברוח נדיבה בתכלית האפשר.

ומרבית קהל החכמים אשר דבר כלם היה פה אחד להרחיק את הסגופים, שבו תמיד את לבם, לישות את ההנאה על דברים שבקדושה, להנעים בה עונג שבת ושמחת יו"ט או שמחת נשואין וכל סעורת מצוה, למען העלות את הנאת החושים מן החול אל הקדש. וקדושה יתרה נודעת לשמחת בני ישראל ולהנאותיהם, כי מעולם היו מקור ופתח לשמחת העני, היתום והאלמנה, למשען דלים ולמתנות לאביונים.

„אמנם קצרה ידנו להעריך במלא ערכה את דרך החיים הזאת, אשר דרכו בה אבותינו מעולם. מעבר מזה תחוק ותמהר את רגש הנאת החושים באצלה עליו רוח קסם נבדל מאד למינהו, המבשם אותו בריח נן עדן — ומעבר מזה תשפוך על רגש החובה, רוח מלאה עוז המעברת בו זקפת חיי טבע, בהלכות עליו כח החושים להמריצו ולהמתיקו. רוח הששון והשבתון המרחפת על יום השביעי, והתענוגים הגדולים והקטנים המיוחדים במינם שהיו למנהג ביום ההוא, ישחרו בכל עוז את מנוחת השבת, ואת עבודת הרוח המשתחררת ביום ההוא משעבוד כל עסקי החול. ושלות הגוף ותענוגיו מתנשאים ומתעלים אף הם אל מרומי עולם הרוח, בהיות מצות ה' דרוח הנוספת בהם — — (258).”

„בתעובת סממנים אלה, בלויית הקדש על החול במגו מתקן עד מאד, יראה כל כח מוסר היהדות. ברבר הזה הפקיע המוסר הישראלי את עוקץ הקנאה מבשר העם המורדף והמעונה. כי כנגד שלות צורריו שוקל הוא לו בד בכר מנת שקט ונחת, עד כי כמעט אין עוד חפץ לו בגדולת אויביו, ולא תרע עוד עינו בהם בשללה. נעם ליל שבת הנאדר באור הנרות אשר העלתה יד נשים רכה; ובחן ברכת האב המוסך ידו על בני שעשועיו והמומר את שירתו „אשת חיל“; ובנחת שלחן הערוך בערך הלחם, אשר תבניתו נברלה ונקדשה רק לשבתות ולמועדים; נעם ליל השבת הנערץ בכח הלב אשר ישיביו בו כל איש ישראל את שאון דאגותיו, לבלי הזכר ולבלי עלות על לבו כל היום, ובמרום מעוף הרוח המהעופפת ומתרוממת אל על על כנפי הזמירות המלאות עוז וחדות ה' (— השבת היא חציה לה' וחציה לכם — לאדם — אך גם החצי אשר לאדם מסוקר ומקדש הוא קלו —) נעם השבת הישראלית הזאת מופת הוא למשקולת הנושאת בד בכד את משאלות הרוח ומשאלות הבשר. אך לא! מופת הוא לכח הרוח הגובר גם בתוך הבשר ובקרבו, עד כי יחידה ומיוחדת היא במינה לענין הפְּשָׁרָה — בהיי המוסר — שמשאלות החיים הקיצונות מתפשרות בהן” (259).

„פרק נאה היה בתורת „חקר-רוח-העמים“¹⁾ לוא קבעו החכמים מדרש, להקור את מראות הנפש, ולמצוא את הדרכים, אשר על פיהן יחוגו העמים למשפטיהם ולחוקותיהם. ויותר מאשר יגע מחקר כזה בלב חוקר רוח העמים, נוגע הוא בלב חכמי תורת המוסר, כי דרך המוסר במהרתה איננה נשקפת כלה רק מתוך החובות הקצובות והמדוקדקות בלבד, כי אם יותר סהגה היא נשקפת מבעד לדרך העונג, אשר אם אמנם ברוחב תחתיתו קָקְעוּ ההוק לחובה, בראשו ורבו רשות הוא, ודבר המסוד ללב כל אחד ואחד. הן אמנם, כי קשה יהיה מאד לקבוע שעור לתכונת נפש האומה, ולסַפֵּן את תולדות-המוסר הגולדות מן העלילות המתעוללות בקרבה במאמרים מדויקים ובמלין מסוימת, אך אין קוצר ידנו זה גורע מאומה את ערך יקר תולדות-המוסר האלה במאומה. היהדות היא עשירה ומושפעת מאד בהמון בריות דקות המרחפות בעולם המוסר אשר אין יודע את ערך משקלן. אך גם על סתם הַיְיָתֵן לא יעמוד איש בלתי אם שקע את כל דעתו בעומק תהום חיי הרוח הישראלית והמון רגשתה, ורק אז יכיר את אמתת ערכן בתורת מוסר היהדות. אין שמחה שלמה לישראל אלא בשעה שהנשמה והנוף משתתפים בהנאתם ושתוף זה נראה בשמחת מועד ושבת“ (260).

„ובפנים אלה קרשה היהדות את כל מחמרי החיים, בשומה אותם סרים למשמעת המוסר, תחת אשר הדתות והפילוסופיות ותורות המוסר של אומות העולם, בזו אותם וישקצום. בעיני ישראל נחשבו הכח והגבורה, חמדת החיים ושמחת איש במשלח ידו, למוסדות לחיי הגוף, אשר רק בהיות הוא כתקונו אפשר לרוח המוסר להתרגש ולהתפעם.“

„ודעה זו הביעו רבותינו בתכלית הברור במאמר נמלין מאד: „שאין שכינה שורה לא מתוך עצבות ולא מתוך עצלות ולא מתוך שחוק ולא מתוך קלות ראש ולא מתוך שיחה ולא מתוך דברים במלים אלא מתוך שמחה של מצוה — (שבת ל:)“ (261).

שם הפרק השביעי שבספר, הוא „הקרוש בדרך האחוי“²⁾, המבאר כי אין קדושת העולם נגמרת, בלתי אם בהיות כל הבריות לאגודה אחת, לכנסיה אחת לשם שמים. ויען כי אין דבר העומד בפני האהבה כמדת האונאה, קובע המחבר, קודם לפרק זה, מדרש על האונאה הנזכרת חמש פעמים בתורה במליצת „לא תוגו“ — ולפי דרכו הוא מדבר נכונות ונכמדות על דרך הסתעפות ענפי הדינים משרש מליצת התורה, בידי רבותינו — ושם את אסור האונאה לבנין אב לכל המצות והאזרות שבתורה, כי גם הן תחלת יסודתן היא בדיני אדם וראשן מגיע אל דיני שמים, עד כי יש דברים המתורים בדיני אדם ואסורים במשפט אלהים הכיוון כליות ולב. כדרך שאמרו: „— יכול לחזור בו אבל אמרו מי שפרע וכו“ (ב”מ מ”ד). — וככל אשר בדיני ממונה יש צד של מטה, דיני אדם, וצד של מעלה, דיני שמים, כן גם דיני ממונות בכללם צד של מטה, הם לדיני משמרת כבוד האדם, שלוטו ומנוחתו. על כן חלקה תורה את האינאה לשני חלקים: אונאת ממון ואונאת דברים. את דבריו אלה הוא חוהם לאמר: „אם נתבונן בענין זה נראה מה רבו הפנים והפתרונים, אשר מצאו שתי מלין אלה „לא תוגו“ בנבול תורת האדם ומשפט חיו, ומה עצמו אמרי היושר ופקודי הצדק, אשר היו המלין האלה למקור להם והם המה פרי תבואת עבודת הרוח, אשר אנרה אוכתנו בימי האסיף הגדול

¹⁾ פעלקערסוויכאלאגיא. ²⁾ הייליגונג אלס פעראייניגונג, ומלת, אחזי לעשית כל בני אדם לאחים מצויה דרכה במדרשות.

בימי החתם התלמוד. ובהם יש לנו משל ומופת איכבה היו שתי מלין קמנות שבתורה לעבודה רבותינו. הקובעת את ההלכות ומשחרת את המוסר, לנרגר ורע מצמיח עץ גדול ורענן. וגם אחרי כן בכל ימי אלף וחמש מאות השנים, אשר עברו למימי חתום התלמוד, לא פסקה עוד עבודה זאת. ספרות חשובה מאד קמה לבאר את המקרא ואת התלמוד לקבוע כל דבר לאמתו, לברר כל דעה ולהקן כל למוד".

„את הדבר הנמרץ, אשר דברה תורת משה על לב השופטים בדבר כל חוק וכל משפט בפרטו, ודרשת וחקרת ושאלת היטב" אותו הקימו רבותינו בכל חוק, בכל דעה ובכל דבר, מדברי כתבי הקדש. הנה קדושת הספרים האלה מעולם היא. אך רבותינו המעמיקים לחקור בה, ואשר כוננו אליהם את כל לבם ואשר לא חשכו נפשם מכל יגיעה לדעתם, זה יותר מאלפים שנה, שכו איתם לקודש קדשים, ועל כן אין דומה להם בעולם". המחבר מתחיל את הפרק השביעי, ולאחר שהוא עושה את ענין פרקיו הראשונים להקדמה לדבריו הוא אומר: „הקדושה מכוננת אל כלל המוסר כלו, אל מערכת דעות המוסר הכתאימות יחד, במתכנתן מעבר מזה, ואל אחדות הכנוסה והחתומה שבנפש בעלת המוסר, מעבר מזה, לאמר: אל דמות המוסר המסוימת. אך מלבד אלה הנה קדושת החיים הוא אחיו כל באי עולם, ובכך גם במעם זה מכוננת הקדושה אל הכל במלוא לעשות את כל האנשים הראויים למוסר לאגודה אחת —" (259).

בדבר המחבר על תעודת ישראל המפורשת בתורה (שמות י"ט, ה'—ו') להיות לכמלכת כהנים וגוי קדוש. מפרק הוא לפרקיו את דבר הכהונה במתכנתה אל מין האנושי בכללו, ואת הקדושה במתכנתה אל תוך האומה פנימה, ואומר: „התעודה הראשונה להיות לממלכת כהנים היא התעודה הכוללת לישראל לקבל את התורה תחלה, למען ימכור אותה אחרי כן אל כל באי עולם. קדושת הכהן וצדקתו נברלת בדבר הזה, כי איננה כלה אל נפשו לבדה ואיננה מכוננת אל עצמו. כי אם אל אתרים, אל העדה, אשר בשמה הוא מכהן. אותה יטהר ועל עם הקהל יכפר. הוא ינצור את הדעת והוא יפיץ את התורה ברכים. גם בדבר הזה יבדל הכהן, כי כל ימיו מקודשים לעבודת הרבים".

„הכהונה הנזכרת בפרשת סתן תורה, אינה אלא משל. עבודת האדם ומלאכתו בעולמו לפי גופה ולפי תולדותיה אפשר לה להיות מכוננת אל עסקי הפרט או אל עסקי הכלל. גם לעסקי הפרט שאינם מכונים אלא להנאת היחיד, אפשר לנרום תועלת לצבור. משלח יד שאדם עוסק בו רק לשם ספוק צרכי ביתו בלבד, מרבה הוא גם את קנין האומה ומחוק את קיומה. שונה מזה מאד היא העבודה שכל עצמה כוננת ותכליתה אינן מיוחדות אלא אל הצבור, לשמו ממש. מעולם גדול היה בעיני הבריות כבוד העוסקים בצרכי צבור לשמם: מושלי הארצות, השופטים ושרי הצבאות מעבר מזה, והחכמים, המליצים, עושי מלאכת מחשבת ומורי העם מעבר מזה, חפציהם ומעשיהם אינם מיוחדים להם לבדם, כי אם משותפים לכל הצבור. הן אמנם כי גם הפחות שבעסקי היחידים משמש הוא לכלל, אך ערך כל עסק מתעלה לפי שעור כח היחוד, שהוא מתייחד מתחלתו לשם טובת הרבים להשלים את חפצם. עוד צד אחד שביהרון הכהונה הוא, תעודתה לזקוק את עולם החול אל עולם הקדוש ולהביא את חיי השעה לידי חיי העולם".

„קבלת מוסר התורה המהורה והרוממה והפוצתה, הגלוח על דעת אלהים מוזקקה ומבוררה, היא העושה את ישראל לממלכת כהנים בתוך עדת הלאומים" (260).

דבר התעודה הזאת, כי יצר ה' את עמו להיות לאור גוים, לא הכריע את הכף בדעת המחבר להקל בדבר המולדת. ונהפוך הוא, כי הוכח הוכיח. כי אפשר להתעדת

ממלכת כרנים להתקים בלי טרת הקדושה הקודמת לה, ומדת הקדושה אי אפשר לה לחול בלתי אם על גוי, גוי כפולדתו ובתעודתו. סמן טובהק ותורה שלמה מסר לנו ירמיה הנביא, אשר עינו החדה העמיקה להבחין את תעודת ישראל בכל עזה, בהביע את חזון אחרית הימים — אחרי הקבילו את נצח ישראל אל נצח חקות שמים וארץ — כי לא ישבות זרע ישראל מהיות גוי לפני כל הימים (עיין ירמיה ל"א, ל"ו). הנה אהדות זרע ישראל מעקרה וראשית יסודתה, היא אהדות המולדת, אך עמה כאחד תבא האהדות הפנימית, אהדות הרוח והלב, שתעודתה היא עבודת הצדקה והמוסר המשתפת את האומה כלה" (262).

„ואם כדאי הוא להתבונן, כי שמו הכתובים המדברים על תעודת ישראל את האהדות לעקר, מה ירום לבנו לראות, כי זולת זאת לא דברו הכתובים הרם דבר על החמדות שנפש העמים מחמתן, והנחשבות בעיניהן לראשי מכשירי הכנוס, כגון העושר והגבורה והכבוד, צדקי הרבים והקוני המלכות. רק הדבר האחד הזה נאמר ונשנה, כי יש לישראל להיות גוי אחד באהדות שלמה ופנימית, באהדות של קוממיות ועוז, וגוי קדוש יש לו להיות, כאשר זאת היא מבחר תעודתו וכל עצם תכלית יצירתו. — כי קדושת המוסר והצדק אינה חלה לאמתה, בלתי אם על אומה שלמה באשר היא, לאמר אומה במלוא כללה —" (263).

„גם לפי דעת חכמי תולדות האדם, גם לפי דעת חוקרי תורת נפש העמים, אין כדת אחרות האומה נאה לשמה, אלא אם כן היא קלה על כל דורותיה. בדברנו על אופיה של אומה, על מעשיה ועל פעליה, על תעודה ועל הדעות השילמות בה, אין אנחנו מכוונים על דור של עכשו, כי אם על כל דורותיה מראש ועד סוף".

„האהדות — בהיותה פרושה ודומה עלינו רק כמישור¹ — אינה אלא צירוף בני הדור לקהל אחד. אך לעומק נוקב ויורד², הרי האהדות הזאת היא רציפות הרוח העוברת כחוט פנימי בסדריו הדורות. וגדולה מאד דרך הסקירה הזאת לענין כלכלת ערך תעודה המוסר, כי ככל אשר דרך הדבר המצוי לפרוץ ולבוא לידי גלוי, כן דרך הדבר הראוי לשאוף ולבא לידי עלוי, לאכר, לידי הובה הולכת ומתגברת".

„במשנה תורה תראה ביותר מנמת אהדות כל בני העם המבנסת אותם לשם שתוף הדעת והמעשה. כי ככל אשר נכדלו השבטים למלאכתם ולמשלטי ידם המתחידים למושבותם ולמקומותם; וככל אשר נפרדו היחידים לפי פקודתם ועבודתם, משמרתם ומשמעתם, „ראשיכם שבטיכם וקניכם ושוטריכם — מחוטב עציך עד שואב מימך"; וככל אשר נפרדו לינותם ולמשפחותם; „מפכם נשיכם וגרך אשר בקרב מחניך", נצבים הם כלם לפני ה' ועוברים כלם בבריותו ובאלתו לאמר: כלם מקבלים עליהם את החובה להיות כלם לאגודה אחת ולכון את לבם כאחת, כדבר רבותינו אשר שמו את האגודה האחת לעקר התורה — עיין הנחומא נצבים ויתרו מ"ז —" (264).

„ובכן תהיינה שתי אלה, חובת כל יחיד ואחריותו וכנוס כל היחידים לכלל אחד, לסמנים טובהקים בהורת ישראל. וככל אשר יוסיף להתודע מעבר מזה ערך נפש הפרט היחיד, כן יוסיף כלל האומה להחשב ולהראות כנפש אחת כלולה וכנוסה. אין גבול מאמר זה ניתן לנו די מקום לבאר, כי בעצם הענין הזה הנכבד מאד לתורת המוסר, נופל היה גם העם היווני, הרבם בכל גויי ימי הקדם, כי רק כעם מזער נודעה יד

¹ האריצאנמאל געדאכט. ² ווערטיקאל.

רציפות הרוח¹) כמחשבותיהם ובמעשיהם. בדבר הפתרון לחזיון זה, אין לנו, כי אם להורות על דברי Eucken, אשר כתב בספרו על „חזון החיים אשר לחכמים הגדולים“ לאמר: „האישיות²) לא נראתה מעולם ליון וחכמיה כדבר הצריך לנופו, על כן לא יכלה לעלות על רוחם גם דמות נפש העם, או דמות נפש העולם, באישיותה“.

„התימות הזאת — של האישיות והכנוס — בהכלית יצירתה המדוקדקת, יסודה היא במבצע הנזע הישראלי, אשר מעיקרו אישי הוא, ובתורת הנביאים, אשר הדריכו אותו אל המוסר הפשוט, אשר מפניו יסרו נבולות עמים“ (265).

„רבותינו הוסיפו לשחר את רציפות הרוח למעשה, ולבאר את תועלת תולדותיה. כמעט כל דף בהלמוד ובמדרש יעיד על ככה. ולא נפליג אם נאמר, כי רק הרציפות פותרת את החידה הסתומה, כי התקים העם הקטן הבזוז והשסוי, עת אשר כל גויי הקדם הגדולים והעצומים כבר אבדו ואינם.“

„ומה הכלית כל הדרכה? הלא רק להנחיל את התרבות הקימת לדור הבא, בהיותה מוסגת את הבנים הגדלים לקבל, לקים ולעבר אותה. והתרבות הזאת אינה נעתקת מדור אל דור, בלתי אם בשתי דרכים, בדרך מסירת ענין התרבות מיד הרב ליד התלמיד, ובדרך מורשת הכח והכשרון מאב לבן“ (266).

על ערך המסורת בעיני רבותינו אין צריך לנו לדבר דבר, כי היא היא הלא כל עצם מעשיהם, אולם כי דבר מורשת הרוח גלוי וידוע היה להם, ונצב כמו חי לנגד עיניהם המיר, עולה לנו מתוך מאמרים כגון זה: „כל המלמד את בנו הורה מעלה עליו הכתוב כאילו למדו לו ולבנו ולבן בנו, עד סוף כל הדורות“ (קרושין ל) — כי המסורת, מסירתה וקבולה, היא מעשה מכונן של חרות הרוח הנסורה. אולם המורשה נעשת ונגמרת כאלה מבלי דעת בעליה בכח חוק סבע האדם, כי כל נטיעה קטנה של חיי רוח כנפש האדם עושה פירות לדורות, בהיותה מעברת ומסדרת את נחות הנפש ואת כלי מעשיה ומכשרת את טבעם בתוספת הכשר“ (267).

אחרי הדברים האלה ידבר על ערך רציפות הרוח, העושה את כל יחיד קטן, שאין לו אלא מקומו ושעתו, לחוליה משמשת בשלשלת הצבור כלו בכל סדרי דורותיו, ואינה נותנת את ערך חייו לבוא לידי אבוד ובטול נמור גם במותו. נפש כל יחיד חלק היא בבנין הרוח של הצבור, ואם לא זכה להיות לעמוד או לכפתור וכותרת, בכל זאת הלא הוא כפיס אחד ואריח ארד הקבוע בתוך הנדבך, ומשתתף גם הוא בקיום הכלל. ומן התועלת הקימת הבאה לצבור גם מן היחיד שערכו מועט, מן ההדיוט, יסוב הענין אל התועלת היוצאת לצבור גם מן היחיד כמעטו כקולקלים, מן החומא. ואלה דברי המחבר:

„בדבר זה תראה ברוח רבותינו אהבת הבריות כמלאה והחסד הגמור, אשר המו גם לחומא, אשר גם אותו גם את מעשהו הריק חשבו למלואים במערכת מכשירי מוסר העולם ובדרכי תקוניו. למראה חמאת האחד ורשעו תעור רוח המוסר משנתה בלבב השני. וזאת היא ברכת הכנוס, כי בהשתתף בני האדם, יעלה וירום מעמד מוסר הדברים, כי בכל היות גורל כל איש שונה מגורל רעהו, ובכל היות מעשה האחד נבדל

¹) Continuität des Geistes מסירת הרוח בלי שום הפסקה וקפיצה מאכות לבנים. ²) כן יקראו הכתבים כל פרט ופרט ספרטי המין, בערך חשיבותו לעצמו, מבלי חשניה אל כל הפרטים האחרים שכלל, אינדיווידואליטעט.

כמעשה אחיו, ואפיו רחוק מאפיו, יהיו כלם לאגודה אחת, ישאו כלם בעול אחד, ומפרי מעשי כלם ישאפו יחדו רוח טהרה ורוטמות. ואם אמנם, כי רשעת הרשע בעיניה היא עומדת, וזכה היא לו, לדעת רבותינו, אם תהיה חמאתו למקור תשובה והקון המעשה לרבים, אם אחרים פורשים מן העכירה רק מפני שרואים אותו בקלקולו. ואלה דבריהם: ישראל יש בהם בני אדם שיש בהם תורה ויש בהם מעשים טובים וכו' וכו' ויש בהם בני אדם שאין בהם לא תורה ולא מעשים טובים וכו' אמר הקב"ה יוקשרו כלם אגודה אחת ואלו מכפרין על אלו, ואם עשיתם כך אני מתעלה — ואימתי הוא מתעלה כשהן עשויין אגודה אחת (ויקרא רבא ל'). — מאמר זה מלא עוז ורוטמות הוא: הקב"ה מתעלה, דעת אלהים מתרוממת, אם רוח המוסר מתחזקת ומזדככת, בעלות בני אדם אל קץ מרומי המוסר, לאמר, בהעשות כלם לאגודה אחת" (269).

בהוסר היחידים לאגודה אחת, יוסיף המחבר להוכיח, יחד הרע המוחלט שבחמאת האדם, כי צדקת הרבים המפישת את כח חמאת היחיד, תפשירה, ותוציאה מידי דופיה, בעשותה גם אותה למעורר ולמשחר את חיי המוסר, עד כי גם בנישמע זה יצדק כיאד מאמר קדמונינו: והנה טוב מאד זה יצר הרע (ב"ר מ'). — וככל אשר נכבדה האגודה האחת היוצרת את האהדות בכל דור לבדו, כן נכבדה רציפות הרוח הכונסת את כל הדורות וחורות אותם אל חוט אחד של חיים, שאינה נפסקת. הרציפות הזאת המשמרת לרוח האומה או כל זכרונותיה ואת תולדותיה, ומקימת לה את קרנן ואת פירותיהן ואת פירי פירותיהן לדורות, צריכה לשמור ולקים גם את זכרון כל מאמצי כח האומה אשר שבו ריקם, ואת זכרון כל כסותיה שלא עלו לה, וזכרון כל שגיאה וכשלון, כל מפח נפש ואכזב. "הכנסיה צריכה יותר משהיחיד צריך, ללב צר שיהיה נוקפה ומעורר איתה לתשובה, לעקר מתוכה כל אולת קשורה וכל חזון מתעה, ולהשבית מפניה כל משא נפש שאין אמתו מספקת — כל כנסיה צריכה לקים ולחדש בקרבה לבקרים בכל עוז, את זכרונות כל מצד וכל שפל שהיתה רוחה שרויה בו, למען תשכיל לשום שארית לכל יתרון אשר יודמן לה ולכל מדה טובה אשר תזכה לה, ולהוציא מהם את מיטב פרים. וזכה עמקו דברי רבותינו האומרים, כי כל עשרת הדורות מנח עד אברהם היו מבעיסים ובאים, עד שבא אברהם אבינו וקבל שכר כלם — אבות ה', ג' — אין ספק כי גם בכל דור מן הדורות הכבועים נמצאו אנשים צדיקים, אשר קראו ריב על הרשעה ועל הבצע, אולם כל הצדיקים האלה כשלו במלחמה ויד הרשע רמה, והעושק היה בעיני העם כדבר שאין בו חטא, עד אשר בא אברהם והעז ירו על רוח האדם, בשומו את השורש העליון של תורת חיי המוסר ליסוד מוסר, על כן קבל שכר כלם, לאמר, על כן נשא אברהם אבינו את שלל כל המלחמות, אשר נלחמו כל הצדיקים ההולכים לפניו וינפפו, עד כי כל הדורות האלה בכל מגפותיהם הם הם המודיעים והמגלים את כוונת המלחמה ואת יקר ערך נצחונה וגלוי זה הוא כל עצם השכר" (271).

המחבר הולך ומונה את מדרגות האחוי¹ למעלותיו ושם את האישות לראשונה שבכלן, ואף כי גבה נראה גם כלי, מוכיח הוא, כי תוכה מלא רוח טהרה, כמאמר רבותינו: "לא איש בלי אשה, ולא אשה בלי איש, ולא שניהם בלא שכינה" (ב"ר ח'). והאהבה הארוקה שאב ואם משתתפים באהבת בניהם, וכל המדות המובות הנולדות והנודעות בלבם לדגלה, כרוכמת ומפחרת את נפשות שניהם בהיותה מצד אחד

¹ יצירת האחוח: פערברידערונג, פערמייניגונג, וכצויה הרבה מלה זו במדרשות.

כלה נביע נמור ומצד אחד כלה חסד נמור". וההנוך ששניהם מחנכים את פרי במנם מעלה את האחוי עוד מעלה, כי הנוך האדם אינו גדול בלבד — לאמר תקון תפקידי המבע — כי אם גם הדרכה שגם בתכלית מעומה, היא מעין הכשר לב הילד לחכמה ומוסר. ובכן היא יסוד המעלה לראשית הראות תורת המוסר, הצדק צף ועולה נראה ומסתים בראשי סמניו. זקת הבן אל האב, תהיה פה לוקת התלמיד אל הרב, והתרבות נמרתה כדור וההדרכה שהיא פרי אהבת הורים את בניהם חוזרת ומחככת את ההורים על הבנים. ובחבה זו אין עוד אף שמץ דבר מחוקי המבע הגם הצוהג גם בחיה ובבהמה ובעוף, כי רק באדם לבדו חוזרת האהבה גם מצאצאים להוריהם. האהבה הזאת ערובה היא לרציפות ההרגשה שהיא התנאי הגדול לרציפות הרוח. על כן היו בני ישראל מספחים ומרבים בכל עת את חבת המשפחה בהונם, על כן שכו התורה והנביאים משוררי הקדש ומושלי מושלי המוסר בישראל, ועל כלם בעלי התלמוד והמדרש, את כל לבם ליכר לכונן ולהרחיב את בנין המשפחה — רוח חבת המשפחה היתה לאבן פנה במקדש תורה מוסר ישראל. ומה נפלא הדבר, כי האחרון לנביאים חתם את דבריו האחרונים בשם ה' לאמר: והשוב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם — מלאכי נ', כ"ד —". (276).

תרבות הישוב, יוסיף המחבר להוכיח, אף כי כל אחד מכון בה להנאת עצמו, מקרבת היא סוף סוף את הלבבות ומערכת אותם בדעות, עד כי סוף מעשיה הוא הכנוס. יותר מתרבות הישוב של משלח יד היחיד, ישתפו את הצבור תקוני צרכי הרבים, והעתים העוברות והמסכות המתהפכות על כלם יחד. וחוקת המשפט אשר בין איש לרעהו, גם היא מכשרת מאד את האחדות בקרב האדם, בהיותה נותנת גבול לאות נפש כל יחיד לבל תעברהו, למען יהיה לה בתוך הגבול הזה מקום להשריע ולהתגדל מבלי נגוע בנחלת אחותה — אות נפש אחרת — לרעה, ומבלי תת לאחותה לפרוץ אל תוך גבולה. חוקת המשפט היא רק הפרק הראשון לתורת המוסר, כי על פי מדת הדין של המשפט אין אדם חייב לעשות טובה לחבירו אלא אם כן הוא מקבל מידו טובה כנגדה, כי תחלת העודת המשפט אינה אלא לפשר בין הבריות ולכונן את המשקלת בין משפחת האדם לבלתי קפח איש אחד את חבירו, אולם נמנעת היא מדת הדין מלבקש מיד איש לותר דבר לחברו. לעומת זה הוטבע חוק בעצם המוסר ובטיב הרעות המרחיבות והולכות לאין קץ, כי שרשי תורת המשפט מוסיפים להתפרש מתוך סתמם כדור אל דור, והולכים ונגלפים בכל חקיהם החדים ובכל פתוחיהם הרקים, ומתודעים אל לב האדם ההולך וחוק — (283).

הפליליה¹) זכתה להרחבה גדולה וליצירה מדויקת ומדוקדקת בקרב ישראל. על כתבונתה אל תורת המוסר ידובר במקום אחר, ופה אין לנו כי אם להגיד, כי חוקת המשפט הישראלי נוסדה גם היא מתחלתה ככל חוקת משפט הממלכות, על יסוד צורך הממלכה. אולם בימי התלמוד היה לה המוסר והדת ליסוד מוסר. — לשופטי ישראל היה פסק הדין לעבודת קדש. — ראויים הם פרטים אחדים להעיד על טיב המוסר שבדיני נפשות שבתלמוד. יתור מאשר שמו בעלי התלמוד את פניהם להקל את העונש, נתנו לב להוקיר כאד את חיי נפשות ביום דין ולהשתדל בכל כחם להציל את נפש הנקי מחרב המשפט — (284).

¹) Jurisprudenz: חקת משפט ויריעתה לפרטית.

שורת הדין, יאמר המחבר, לא היתה לישראל כי אם הגדר האחרונה, אשר אם יפרוץ אותה האדם, ועמדה רגלו בנכול הרשעה. ומעולם לא הרחיקו צדיקי ישראל להרחיב את נפשם עד קצה הנכול ההוא, כי אם כנסו הרבה את משאלותיהם ואת תביעותיהם לפנים משורת הדין, ויכתק וירך בידם הדין הקשה ויהי לחום של הסדר והרחמים.

„כמעט אין נכול מעשה בקרב האדם, אשר שם תגשנה הרבקה והיו לאחרים משאלות המוסר והמציאות המוחשת כאהבת הכריות וגמילות החסדים אשר היו למקשה ארת עם התרבות הישראלית מדור דור. צרורה וכבושה היתה דעת חובת גמילות חסדים בנפש האומה, עד כי גם הפחות שבישראל לא הסתלק סלוק גמור מן החובה הזאת“ —. דבר מיכה הנביא נמרץ וכלא חכמה מאד. מלבד מצות עשות משפט והצנע לכת, שואל הוא מיד עמו גם „חסד“, לאמר: את מדת הרחמים שבמעשים טובים, שהיא הפך גמור כמדת הדין, לאמר, מן השמה המעמדת את דבריה על הדין הקשה — אף כי הדין דין אמת — ואין צרך לאמר, כי הפך הוא כמדת הבצע וחזק יד — — אולם בכל זאת אפשר לעשות מעשים טובים ולנמול חסד בגופו ובממונו, יען כי חוק הוא, חיוב הוא. אך מיכה הנביא שואל מידנו „עשות משפט והצנע לכת ואהבת חסד“. המעט ממך כי תעשה חסד, כי אם אהוב תאהב את החסד, כחותם על לבך שימחו, בתוך לבך חירו. החסד היא הנשמה, ואהבת החסד נשמה לנשמה“.

„עלוי המדה הזאת אהבת החסד שהיא אהבת האהבה, היא יציר העולה מתוך רוח הנבואה הנובעת מתוכה“.

„שפעת רוח החכמה השוטפת, ומעין האיתן הנובעת תוכחות עוז מכל האגדות המדברות על מצות גמילות חסדים, יודיעו יעידו עד כמה היתה אהבת הכריות ואהבת אהבה זו מצויה ושכורה בסוד חכמים ותלמידיהם יוצרי התלמוד והמדרש“ (286).

„כל מדה טובה השוכה היא אף לעצמה. אך כלן יחד משמשות למדה אחת עליונה, למדת האחרות. — על תוספת כח כל אדם המתוסף כשהוא מצטרף אל הצבור, הרבו רבותינו לזכור, ומלבם יצא משל הקנה הבודד וצרור הקנים (עיין תנחומא נצבים) — — ע"כ יחשב כצדיק גמור רק האיש, אשר צדקת הרבים נוגעת אל לבו, שהיה בידו למחות ומיתה — ע"ז ד'. — גם שלמה בקרב רבותינו הדעה, כי קהל העם, בהיות שלום בקרב, הוא היקר והוא הטוב, וכי רב מאד אוצר הרחמים והחנינה הגנוז בו; צבור דנפשי רחמיהו — ע"ז ה' —“.

כל המדות הבודדות אינן אלא פנים שונים ונבדלים לכנוס שהוא המשוה עליהם ערך נכון ונאמן, ערך מוסר. אך מדת הקדושה התוכנת את המדות כלן, שמה את פניה אל כלל הצדק ואל הכליות, היא המרוממת את החיים אל טרום ערכם, והיא הכוללת את כל הדר האדם ואת תפארתו. אך מדת הקדושה מבקשת מיד בני האדם יחד, כנוס של אמת, כנוס של מהרה, ולהיות לאגודה אחת למען הצדק ולשם הצדק“ (287).

„הכנוס הנאמן המשתף את הנפשות ואת דעיותיהן, והנותן בכלן רוח להיות לאגודה בעלת לב אחד, עד כי כל נפש בפרמה נאספת אל נפש הכלל, היא מחוז חפץ כל מוסר ותכלית תעודת היותנו“.

„ובמה נחשבו לעצמם כל סדרי המשפט, כל פשרי השלום וכל מעשה הצדקה ופריה — בכל יקרתם ובכל נחיצותם לקיום העולם ולתקונו — אל מול אהבת החסד, אל כול הרוח הנדיבה המתנרבת ואל אחוי בני האדם בלב שלום ונפש חפצה — —“.

„שבת איש לבטח עם רעהו וערוב בדעת עם חבריות, צורך הלב והנאה וזה הוא לכל אדם כל עוד הוא שלם בנפשו ובריא בחושי. ובעל האגדה „קרא למלאכי השרת חברים לפי שאין ביניהם איבה וקנאה ושנאה ותחרות ופולגת דברים“ (שה”ש רכא ח', י"ג) — ואותם שם מופתים לישראל אשר העיד בם לאמר „תנו דעתכם שלא תשנאו זה את זה, ולא תקנאו זה את זה, ולא תחררו זה עם זה, ולא תביישו זה לזה, שלא יאמרו מלאכי השרת וכו' (שם). וחוני המעגל — אשר לפי השמועה ישן שבועים שנה — כאשר לא מצא עוד איש מחבריו חי, בהקיצו משנתו, שאל את נפשו למות, יען כי בודד היה והמשל אומר: חברותא או מיתותא — תענית כ"ג. —“ (279).

„ואם תעורת המוסר היא לכנס את הנפשות לאחרות שלמה, הנה מוכרע הדבר מתוכו, כי חייבת האגודה להתעלות לכנסיה לשם מוסר, ולעשות את מוסר היחיד ליסוד למוסר הרבים. מדת המוסר מבקשת, כי רוחה תחיה את הצבור בלו, למקצתו ועד קצתו, וכל אחד לא יהיה בודד לנפשו, כי אם חבר יהיה לצבור ופרים את תרומתו לצדקת הרבים. היחיד חייב באחריות המוסר, אבל אין המוסר משתלם ומתגדל בעולם, אלא אם כן נעשה לקנין הרבים, שם הוא מוצא את קיומו, ושם הוא בא לידי מעשה“.

עוד נראה, כי מתורת רבותינו תולדנה גם חובות היחיד אל הצבור, עד כי יהיו כל אנשי הכנסיה „ערים זה בזה“. גם חובות הצבור לכל יחיד תצאנה מן התורה הזאת“.

„משפע הרוח הרב מאד, אשר בו כלכלו רבותינו את פרק השלום, ירָאָה עד כמה חשבו את כנום הנפשות לראש משאלות המוסר — כי אין עוד פרק בהלכות המוסר עשיר בדעות ומלא הגיון לב כפרק השלום. בו ישמע לנו מאמר אשר יצא מפי רבנו הקדוש בכבודו ובעצמו האומר: גדול השלום שאפילו ישראל עע"ז ושלום ביניהם אמר המקום כביכול אינו יכול לשלום¹⁾ בהן כיון ששלום ביניהם — ב"ר ל"ח. — השלום אשר את צביונו²⁾ הם עושים בעולם, מנן הוא להם. אל משמעת השרש העליון שבכל תורת המוסר הם סרים, על כן יחשוק גם השופט העליון את ידו מנגוע בהם לרעה. הן אמנם, כי נלחים מעגליהם ובתהו הם תועים, אך ראש כל המדות המובות איננו זו מנגר עיניהם. ועל כן בכל היות ידם מלאה עון פלילי ופשע רב, לא יענשו כרשעים נמורים“ —.

„הן אמנם כי כנום הנפשות ואחוי היחידים לכלל מסוים, והעלאת כל חפצי החיים הקמנים והגדולים, השפלים והנעלים, לראש מרומי המוסר — צביון נעלה הוא אשר לא במהרה נזכה להגיע אליו. ועוד נעלה ומרומם ורחוק ממנו צביון נביאינו לימות המשיח, אשר אז יעשו כל העמים אגודה אחת לעבוד את ה' ולכונן תבל במישרים — — אולם אם נערכה כבר ברוח האדם דמות לצביון זה לא יחדל ולא יכלה עוד לעולם. ראשית הצביון היא תקיה נצורה ופקודה בלב, מעט מעט תורכך ותתחזק. עד כי יהיה למשא נפש חי וער הולך ואור, מעורר את לב האדם ומחזק את ידיו לשקוד ולעשות, ולהשלים את חפץ ה' הגדול“.

וחיים בלי צביון, חיים בלי ערך, הם חיים בלי אחרית וכלי מחוז חפץ. וצביון נביאינו הוא דבר ה' ודבר אלהינו יקום לעולם (ישעי' מ', ח').

זאב יעבין.

¹⁾ לרעה. ²⁾ צביון הוא דעה או דבר שרוא בתכלית השלמות שהנשמות נכספות להתקרב אליה ולזכות לה; אידעאלי.

לקוי נשמה.

(תמונה)

מאת חיים דוב הורוויץ.

כל מחלה יש על פי רוב סימנים ואותות מיוחדים, אשר על פיהם ינביל הרופא את מהותה ואת האמצעים לרפואתה. אבל מחלת נפתלי כה משונה היא במינה, כה נסתרה ונעלמה מעין רואי עד אשר לא יעלה רעיון על לב איש לחשבהו לחולה... נפתלי הוא, למראה עין, בחור מושלם, ידען וחקרן. הוא חונן מהטבע ב"תפיסה" מהירה וקלה ובכח זכרון טוב. בהיותו נער קמץ כבן שמונה שנים כבר ידע על פה את ספרי ישעיהו ותרי עשר וסדר זרעים, וביום שהיה לבר מצוה שנודים היו על שפתיו כמה דפים גמרא מה"שלש בכות", וגם "שבת" "חולין" "גדה" ו"עבודה זרה", — הן הן המסכתות אשר למד בהן עד היום ההוא. בהיותו כבן שש עשרה שנה החל ללמוד גם לשונות יון גרומא, רוסיא, צרפת ואשכנז, לשקוד על ספרי השכלה וחכמות חיצוניות ולעין בספרי מחקר ופילוסופיה, בלי הניח את ידיו מלמודי קדש וחכמות ישראל; ועוד מרם מלאו לו חמש ועשרים שנה כבר "מלא כרסו" מעדני הש"ס והפוסקים, ושיטות הפילוסופיה ממלעם עד נימשה, וידיעות העולם והטבע ויתר המדעים החיוביים, גם סודות הקבלה, סתרי התורה וחכמת "מה שאחר הטבע" — סוף דבר, הוא היה בעיני כל מכיריו "צנא מלא ספרי", בקי בכל החכמות שבעולם, שלנו ושלחם, כל רז לא אניס ליה -- ועוד לא חדל ללמוד ולהגות בספרים...

אולם למרות ידיעותיו הרבות בכל ענפי התורה והמדעים היה נפתלי באמת סרים המחשבה, שאיננו חושב כלל ואיננו יודע את הכרחיות המחשבה כשהיא לעצמה. שכלו נוח לקבל השפעה ורשמים מן החוץ, אבל חסר לו כה-העיוני הכורא ומוליד הדשות מבפנים. כמות הידיעות ולא איכותן הוא העיקר בעיני נפתלי. יודע הוא הכל במשקל ובמנין, יודע הוא שלשת אלפים וחמש מאות ואחת עשרה תשובות כלליות ופרטיות שיש לשאול ולהשיב בנוגע לחזיונות העולם והחברה, למצפוני הנפש והטבע, בנוגע להספריות וסופריהן, לעמנו ולעתידותיו, אבל כל התשובות האלו לא נפשו הרתן וילדתן, כילן כאחת ילדי נכרים הנה, אסופי חוץ. זכרונו מסובל מאת אלף ושלושים ושנים דפים מכל מיני ספרים שבעולם, וחצי מיליון ועשרים וחמשה שמות וצדופי-מספרים, ובכל זאת אין בנפשו אף דעה אחת שיוכל לחשבה לקנין שכלו, שיוכל להתנאות בה ולאמר עליה, כי שלו היא ואין לזרים חלק בה. הוא קורא בכל הספרים שיתגלגלו לידיו במקרה, בלי הרגיש כל יחס פנימי אליהם, בלי חוש בלבו את ההכרח לקרא בהם ולדעתם. הוא סופג אל קרבו כספוג יבש כל הלמודים וכל הידיעות, בלי דעת איזה מהם יתאימו יותר לסגולות נפשו ולכשרונותיו הטבעיים. יודע נפתלי כי למדעים יש בלי ספק ערך גדול ונכבד, אבל גם תורתנו תורת חיים היא ומשנתה עמוקה מני ים. יודע הוא את יעקב בעדם ואת מילל, ספנסר ושללינג, יודע הוא את אריסטו ואת הסטואים, את בעלי התואר ואת בעלי העצם המחלט, ומלבד זה הלא ישנו גם שפינוזה וקרל מרקס, קגל גם

כן פילוסוף גדול ועמוק, אה עזריה מן האדומים בלי ספק נוכל לחשוב לאחד החוקרים
היותר מצוינים, גם הרמב"ם בשעתו פעל ועשה גדולות על שדמות התורה והפילוסופיה,
ורבי סעדיהו נאון ורבי יוסף אלבו, ומשוררנו הפילוסוף שלמה גבירול, האם לא הי
נאוני עולם? משנת קנט ושיטתו היא היסוד לכל חקירה הגיונית וה"אנכי" של פיכמה מה
נפלא הוא ומקורי — הכלל, כל החוקרים והמלומדים בישראל ובעמים היו לנפתלי לעינים,
כולם חכמים, כולם נבונים, אבל כולם כאחד לא הועילו לו לברוא בנפשו חשבון עולם
שלם וכולל, שיהיה לו בסיס איתן ביסודי נפשו. בכל מהלך מחשבותיו לא נראה אף צל
של חקירה סבצית והשתלשלות מקורית, שממנה היינו יכולים לשפוט על אופיו וצבעו
הביוחד אשר לשכל נפתלי בעצמו...

יש אומרים כי הספקות והשאלות מכאיבים את נפש האדם ואונסים אותה לבקש
להן פתרונים מספיקים; ואחרים אומרים כי ה"ברי והידוע" מוליד בקרבנו מנוחה ושקט,
שלא תסכלם הנפש האמיצה, והיא מבקשת לכחותיה פעולה ועבודה דוקא בסערות
הספקות, בשאון ה"שמא". נפתלי לא הרגיש מימיו לא את ענויו של הספק ולא את
הענג שינחיל לפעמים את נפש השואל; הוא לא נועז מעולם להרוס את הוראות, הוא
בחר לקבל את הספקות מאחרים ולהניח גם את בירורם והשובותיהם לאחרים, — מעולם
לא ידע את חבלי הלידה והפנוק של ה"שמא" שבברי ושל הברי שיבוא אחרי השמא;
הוא לא ידע את סוד עבור המחשבה והתרקמותה בעמקי נשמתו. כולנו יודעים כי הנפש
הרכה של הילד נוחה להתפעל מכל חזיונות החיים אשר יעברו לפניו: בעיני הילד הכל
חדש, הכל מעורר תמהונו ושאלותיו, יען כי ההרגל עוד לא נעשה לו טבע ולא הספיק
להקנות את סגולה המדבר להתפלא ולשאל שאלות. נפתלי לא היה ילד אף בילדותו,
לא התפלא על כל מה שראה, שמע או למד, לא שאל שאלות ולא חכה לתשובות ויקבל
בהסכמה מחלמת כל אשר הגידו לו הוריו או מוריו...

אומרים אמור, כי כל רעיון חדש מעורר בנפשנו תנועה אפיה או סוערת אשר לא
תפסק עד אשר יסגל לו שכלנו את החדש הזה ויצרפתו לחשבון עולמו הכולל. ויש אשר
תהנגד נשמתנו נגוד נמור ומחלם לאיז דעה זרה לה, ואז לא תנוח מקצפה ומזעפה עד
אשר תהרוס את יסודות הדעה הזאת, תפוצצם לרסיסים ותשליכם מלפניה ככלי גשבר.
נפתלי לא ידע מעולם לא את סערות המחשבות, לא את מלחמת הדעות והתאבקות
השיטות בקרב נפשו פנימה. המחשבות והרעיונות השונים שקלט מוחו מן הספרים והמורים
מהרוצצים כצללים בנשמתו, אינם תופשים כל מרחב מנבל כחלל עולמה ובלי כל
התנגדות מפנים הם מקום לכל דעה חדשה אשר תספח עליהם. אף ההשקפה היותר
קיצונית והיותר מורה איננה מעוררת רפט וחרדה בקרבו ובלי שאין ותנועה תכנס לנר
ככפיפה אחת עם יתר הדעות המתנגדות לה מן הקצה אל הקצה...

ושלום ומנוחה כושלים בכל מרחבי שכלו — היא מנוחת שדה-הקברות...

* * *

וגם כממלכת רגשותיו של נפתלי תהו ובהו...

אין דבר בחיים שהיה יכול לעורר רגש בלב נפתלי. אילנות נאים, הרים גבוהים,
עמקים ושדות, שפריר השמים, השמש, הירח והכוכבים, כל מראה הטבע הנהדרים
והנשגבים לא יפעלו אף פעולה כל שהיא על נפשו, לא ירעידו בקרבה אף מיתר אחד

אף הא אחד... כל חזיונות התולדה היפים כלעמת שיבואו לעיני נפתלי כן ילכו בלי טפח ועדן את רגש היופי. גם הים הגדול לא הניע כל רגש בלב נפתלי, אף שראה אותו בפעם הראשונה בימי חייו. הוא, אמנם, מבקר מעת לעת את כתי-אוצר התמונות והפסילים. יודע הוא לכנות בשמם את כל הציורים והפסילים הנאצרים בכל החדרים, יודע הוא מתוך הספרים שקרא את הרעיון האצור ביסוד כל תמונה וכל פסל, את שמות יוצריהם, את מספר השנים ואת המקומות שבהם נבראו, יודע הוא להגיד את סגולותיהם המיוחדות של אופן ציורם של בקלין ורפאל, יודע היא להלל את קלינגר והלבין ולשבח את ליברמן ואנטוקולסקי, כאשר קרא בספרים, — אבל השירה הרבה והרכה הכמוסה בתוך יצורי היופי איננה ננכסת אל לבו, איננה מרוממת את נפשו אף זרת אחת מעל חיי המציאות הגסה. בעמקי לבבו איננו מרגיש כל הכרח פנימי לראות את שכיות היופי האלה ואיננו מאמין שנבראו כולם מתוך הכרח פנימי... הוא חושב לחובה לשמוע בבתי הזמרה את המנגינות של רובינשטיין ומנדלסון, של בטהובן והלוי, של וגנר ומשיקובסקי, אבל איננו יכול להבליג על ריקנות נפשו בשבתו בבית-חמרה ולפעמים יתמננם בלאם, בלי חפריע את היושבים מסביב... יפה אמרו חכמי הגוי, כי היופי הוא רק בקרבנו, בתוך קלעי נשמתנו המרגשת ומתפעלת, ואם שממון ותהו שפכו ממשלתם בלבנו, או כל חנה וקסמה — הכל. הכל יהפך והיה לתהו ובהו, לאפס מוחלט...

אומרים אמור כי היצירה הפיוטית, אף שהיא פרי דמיוננו, יפה להבנת החיים המוחשיים בכל עומקם ואמנם. השירה היא מעין נבואה. בה כמדה שירוסם האדם את חזיונות החיים ליצורי השירה, בה כמדה ילמוד להכיר את עצמו ואת העולם כולו בהכרה ברורה וחודרת עד יסוד הרברים, כלומר, עד הקשרים הנסתרים המאחדים את כל יצורי תבל להרמוניה יחידה ונפלאה, עד הנסתרות האלו שהנה באמת ישותם של החיים. אבל אחרי שהיצירה השירית אחוזה וקשורה ברגשותינו כאור בשלהבת, לכן נבצרה מנפתלי להתגשש אף רגעים אחדים על מרומי השירה — ונפשו היכשה היא כנחלת שכבר עומס בתוכה שכיב-האש האחרון... הוא יודע לכנות בשם את מורגניב ומטרלינק, את מולסמוי ואיבסון, שפילהגן וגרשין, הויפטמן ונרדוי — אולם ספוריהם וחזיונותיהם כהטמים וחתומים לו, הוא איננו מרגיש את השירה, את היופי שבהם, המה בעיניו סכום דפים ועמודים כספרי „רינים“ ודפי ה„לוח“...

שמה תאמרו שמחרבנם של רגשותיו האסתטיים נתמלא צד אחר כנפש נפתלי, למשל, רגשותיו המוכריים, היינו הרגשות אשר יקשרו את היחיד אל כל בני החברה הסובבת אותו, כי עתה עלי להעיד כי לא כן הדבר. נפתלי הוא כערער בערבה בקרב עדת האנשים המקיפים אותו. איזה מרחק מכדיל בינו ובין יתר האנשים מבני עמים אחרים ומבני עמו: רגשותיהם, שאיפותיהם, נמיותיהם, תנועותיהם וכפעליהם לא יגיעו לנפשו. בדידותו לא בדידות האיש המורם מעם המרגיש את רוממותו ואצילותו, אך בדידות איש שנדחה מן המחנה, בדידות אותו שחף-העץ אשר קאו אותו מתוכם מי ים החיים וישליכוהו אל ערבות החול השוממות... בין כל מכיריו אין לו אף רע וכל שכן ידיר אחד... הוא יודע כי החמלה היא סגולת עמנו ולא אחת ולא שתים דבר נשגבות על הסגולה הנפלאה הזאת ותעודתה בחיי בני ישראל, ואע"פ כן זר לו רגש החמלה לגמרי. נפתלי מביט ברוח קרה ובנפש שלוה אל כל עני וחולה, עשוק ונדרף, בלי אשר יצר לו בצרתם. מה לו ולאובדים האלה? במדה ידועה הוא בכחינת ה„אדם העליון“ של נימשה.

אבל דא עקא כי חסרה לנפשו האצילות העדינה המציגת את האדם הנעלה כמובנו של הפילוסוף הגאון הזה! הוא איננו מרגיש כלל את עצמו כאחד מבני העליה, הוא איננו מבוז בלבו את ה„עבדות“ ו„שפלות הרוח“ — חלק רב בני האדם היושבים בשפל המדרגה — אדרבה, הוא איננו רוצה להתרחק, הוא חושב בלבו כי צריך הוא לכבד את כל בני האדם, אבל גם לכבדם איננו יכל, כי איננו יודע את ערך האנשים אף שבתוכם הוא יושב ורוצה לשבת...

יסוד מוסרו הוא ה„צווי המחלם“ של קנט. הוא מדבר לפעמים על אדות הצווי הזה, על מרותו ועל הצורות השונות שיתלבש בהן לפי תכונות האיש וסגולותיו הטבעיות ועל השפעתו הגדולה בחיי איש נאור וחושב מחשבות — אבל את כל אלה יודע הוא לא מפי הנסיון. „צווי“ המחלם איננו נובע כלל משרש נשמתו, איננו שוכן כבוד בקרב לבו, הוא רק לו סכום חוקים קבועים הבאים אליו מן הספר והמניעים אותו עפ"י רוב בתנועה מכונת עצלה...

יודע נפתלי הישב שהאמונה היא מקור כל מפעלינו ועבודתנו, שהיא נותנת לנו כח ועצמה ללחום ולהקריב את חיינו על מזבח אידיאלים רמים, אבל אחת איננו יודע — איננו יודע את האמונה בעצמה. „נצחיות הנפש“ „מציאות הבורא“ — השאלות האלה נשגבות הנה מכינתו וכלום יחקור נפתלי במופלא ממנו? הוא איננו חושב על אדות ענינים נשגבים כאלה העומדים ברומו של עולם המחשבה! הוא איננו מאמין בכל המשאות היפים המלהיבים את לבות בני הנעורים — לא מפני שהוא מרהיב עוז בנפשו להטיל ספק גם ב„קדשי קדשים“ של גוי ואדם יחד, לא מפני שהוא מציג ברוח כביר את „השמא“ גם בענינים שיהראו לאחרים כברי מחלם שאין להרהר אחריו, אלא מפני שחסרה לנפשו התמימות הטבעית והפעמות, שבלעדן לא תתכן כל אמונה כבירה וזיה — הוא אינו מאמין מפני שאין בו הכח להאמין... הוא איננו מאמין באחרים, איננו מאמין בעצמו, בכחותיו ועתידותיו...

ומאלו מובן כי גם הציוניות, שהיא עתה משאת נפשו של עמנו, אידיאל לאומי יקר וחביב, גם היא זרה לרוחו של נפתלי. רואה הוא בעיניו תנועה ושאון במחנה היהודים, אבל איננו חש בלבו שלו את הזרם החי של היקיצה הלאומית. הוא איננו מרגיש את הפיקות לבו של העם המתעורר כביכול לתחיה. ציוני הוא — מחסרון אמונה. כל הרעיונות המושכים בחנם ויפים את בני האדם המסוגלים להתלהב אינם עושים בנפש נפתלי רושם כל עיקר, וכל המטרות הרמות, שאליהן ישאפו בני המותה, קלות הנה בעיניו. הוא נאחז מבלי רצינו בשטף הזרם הזרם בקרבתו ונוגע בו בנגיעה חיצונית, הוא נמשך אחריו כנוצה קלה הצפה על פני המים בלי דחיפה פנימית. משום האי מעמא הוא ציוני מדיני וחובב ציון כאחד, מחסירי הקולטורה וממתנגדיה משום „שלום על ישראל“, הוא ציוני לכל הדעות ולכל השיטות — מחסרון רגשות חיים ואמונה פנימית...

* *

*

גם בכל מעשי נפתלי שהוא עושה ובכל הליכותיו בחיים אין כל מטרה מסוימת, כל חפץ ברור ומוגבל. לחנם התקשו הכניה וסדר בכל עבודות נפתלי, מעשיו סותרים זה את זה ומעולם לא הביאורו לתוצאה מוחשית ומועילה. הרצון הוא התרכוזת הכחות היסודיים אשר בנפשנו, הרצון יכונן סכום שאיפות, נסתרות ונגלות, למטרה אחת, סולל

לנמיותינו ארח מתאים לסגולות נפשנו המבעיות. אבל כיון שכל כחות נשמתו של נפתלי חרבו ונתדלדלו עוד טרם התגלו בפועל, כיון שחלתה יד ההיירה והכליון על נצני שאיפותיו בעודם רכים, מוכן מאליו, כי גם מרכז הכחות נהווה למרחב ריק שגם אויר דק מן הדק לא ימלאנו. הרמיון הבריא המלוה את רצוננו יפעול עליו את פעולתו הטובה. הוא יקרב לנו את שמי העתיד הרחוק, יתאר לנו את חזיונותינו בשלל צבעים נחמדים וע"י זה יוסיף בח ועצמה לרצוננו, יעדנה וירוממהו אל על. גם הרמיון הכוזב הממשמש בעיני רוחנו את המרחק הרב שבין הרצון והיכולת והמשעשענו בתקוות כוזבות, שלא תצאנה לעולם אל הפועל, גם רמיון כזה ישביע, לכל הפחות, לרגעים קצרים, את נפשנו השוקקה וינחילנו בבחינה ידועה עננ, אם גם עובר וחולף. לא כן רמיונו של נפתלי ההירום. הוא יראה בנפשו רק את פעולתו המפסדת, הוא יתעה את נפתלי לחשוב שרוצה הוא את מה שאיננו רוצה כלל. לפעמים ידמה לו כי רוצה הוא להתענג על התענוגי העולם הזה, לאכול מפירותיו של עץ החיים ולשבוע ממיבו, אבל עוד טרם ינסה להגשים את חפצו המדומה, יוכח לדעת כי נמלה מנפשו הסגולה להתענוגים ממשיים ואין ביכלתה לקבל את שפעת התענוגים אשר אליהם תשאף נפשו...

ויש שידמה לו כי עליו להפיץ ידיעותיו חוצה, להטיף רובי תורתו ברבים, לא מפני שמרגיש הוא את מצבם הנורא של החשוכים ומאמין בתועלת ההשכלה, אלא רק כשום שאחד מחוקי המוסר יצוה עלינו לזרוע אור בקרב העם. ומפני שאין בנפשו הכרח פנימי לדבר אל עמו, לכן איננו יודע מה לדבר. הוא יודע כי יש בקרבנו סופרים האומרים כי רק אז יש תקוה לאחרית עמנו אם יתעורר קודם כל דבר לתחיה פנימית, אם התפתחנה בקרבנו שאיפות חיות אל הוסיף שבחינו, אל העבודה הפשוטה והפוריה, שאיפות אשר, לפי דעת הסופרים האלה, קהו ונהרסו בנו כמשך ימי נדודינו הרבים, והסופרים האלה מנשאים ומהללים את שירת החיים בכדי שישמע העם ויתעורר משנתו. נפתלי מסכים להם. כן, כן, יחשוב גם הוא: נחוצה לנו השירה דוקא עתה אחרי שעמנו החל להראות אותות יקיצה והתעוררות, אבל לאורך גיסא יש סופרים הגוערים באלה השירים בשירים על לב רע, בחשבם כי עלינו טרם כל להביא את עמנו המובע בגלי ים סוער אל חוף שקט ובטוח, הוא חופו הנעזב מאתו זה ימים רבים, ובשעת עבודה ומעשה, עלינו לחשות ולא להסיה את דעת העם ממצבם ע"י שירה והתפעלות פיומית. היוכל נפתלי לריב על הדעה הנכוחה הזאת? ובכן יאחו נפתלי בשתי הרעות כאחת: עלינו לשיר רק שבשירתנו יהיה בולט חפצנו לשתוק, או להפך, עלינו לחשות בדומיה אבל שתיקתנו צריכה להיות כמדה ידועה מעין שירה נפלאה ורוממה. נפתלי יודע כי צדקו הסופרים הקובלים על עמנו שידע רק להרכין ראשו לפני כל גל וגל השואף לבלעהו בלי להתקוטט באמץ לב נגד הגלים הסוערים וללחום בם, אבל מצד השני צדקו גם הסופרים האומרים כי סבלנותנו והרכנת ראשנו לפני המים הוירדונים היא שגרמה לנו להתקים ולחיות עד היום הזה — לכן עלינו ללחום וגם להרכין את ראשנו ולסכול בדומיה את נורלנו, וכיון שנפתלי בעצמו איננו יודע אך להגשים בפועל שירה של שתיקה או שתיקה של שירה, כיון שאיננו יודע ג"כ איך יוכל איש ללחום במשנאו וגם לסכול בדומיה את תלאותיו — לכן הוא דוקא מרבה דברים, מלהג להג הרבה, המכסה את הסתירה המחלפת אשר בכל הגיונותיו, הוא צועק ורועש באספות הנאורים וכבתי כנסיות ובה כמדה שמנאמיו יעשו יותר ימים ונשגבים בה כמדה יתרוקנו יותר מתוכנם ויהפכו לצלצולים ריקים... אולם מה איכפת זאת לנפתלי? האם יודע הוא או רוצה לעשות פעולה מוחשית

בעד עמו וארצו? האם יש לו צורך פנימי לדבר לאחיו העניים? שרי ליה מאריה! הוא גם מדבר בלי רצונו הטוב — הוא איננו רוצה מאומה...
 נפתלי איננו יודע עפ"י רוב שאיננו יודע מאומה, איננו מרגיש שאיננו מרגיש כמאומה, שאיננו רוצה מה שיחשוב לרצונו. בנפשו שוררת ערכוביה כל כך נוראה עד שאיננו זוכר ההבדל בין "שלו" ושל "אחרים", בין רגש לדברים, בין רצון לרמיון... רק לעתים רחוקות יאיר ברק אור את נפשו האפלה, רגע אחד יעבור כסנו לקוי נשכה... אז מרגיש נפתלי — כי אמלל הנהו...
 שרלטנבורג.

שיחת חולין.

ונחנו מה?

ישנם לפעמים מקרים קלי ערך בעולם אשר מהם לגדולים הקרוי לב תוצאות. לרגלי תפוח נטול ארצה מראש אמיר נגלה לנוסמן כח המושך, לרגלי מיהם רותח אשר נשא על כנפי רוח נגלה כח הקישור על פני תבל ולרגלי פטפוטי נער מסרת בבית מסוד נגלה לכותב המודים האלה פתרון השאלה הגדולה, ונחנו מה? דכונא כד הוינא מליא הסכן הסכנתי מדי פעם כראוי שם, אנהנו? נזכר בסלודים בראש איזה מאמר בכ"ע או באחד הספרים, לשפיל כרגע לסיפא דקרא, באותי לדעת מי המה רבי הקהל, ראשי העדה או הצבור החתומים תחתיו. ואם לא מצאתי את אשר בקשה נפשי — כי לא קהל אנשים נקובים בשמותיהם, כי אם שם איש בודד במועדיו התום תחתיו, או הברתי כרגע — בשמו — כי הוא אהר מאנשי השם רבי העליליה המדבר בשם הקהל ועל פני כל העם יכבד. השתא דקשישנא אחרת תחו עיני. כמעט בכל מהדורי מילי וסמרטוטי כלמי היוצאים מתחת עטו של איזה מלחך פינכא ובר תנורא על כלב ונדוי שלא קפצו מראש הגג ועל ביצה שלא נולדה ביו"ט נמצא שם, אנהנו? מפרש בגאווה ובגדל לכב! אנהנו חושבים למשפט, אנהנו מאמינים, אנהנו מציעים וכו'. ועל החתום, אדחי, פרדי, חילק, בילק, הצוי והצפון והחלבנה. מה זאת? השתומם לבי בתוכי, הגם שאול בנביאים? הגם אלה האפרחים אשר זה אך מעט התבקעו כקליפת ביצתם כבר עפרו כצנה רצון מאת הקהל לדבר בשמם? אמנם לא נפלא ממני כי ישנם שמות וכגוים רבים המשתמשים לדבר והסכו, כאשר באר הרמכים בפירושו לאבות את שם הסיר אשר הונח לנופה אל אחד הקצות, אבל בכל זאת קצו כח שכלי למצא פשר סתנגד למלה הזאת. ימים רבים נקיה השאלה הזאת במחי כיתוש במח טיטוס ולא נהנה דמי לי עד אשר פקח המקרה את עיני לראות נכחה. מבלי שמים עברתי לפני ימים אחדים ליד מבוא שערים ואשמע והנה שני נערים כדברים איש אל רעהו כדברים האלה: אנהנו מכרנו אתמול עורות שורים מעבדים במחיר עשרת אלפים שקל. ואנהנו — סרת צמר במחיר המשה ועשרים אלף קרא השני. נוראות נפלאותי לשמע מכסות כאלה נשאות על שפת לשון צעירים לימים כאלה בלשון מדברת גדולות ואנש אליהם ואשאלם: אמנם לא ידעתים אדוני, ויתכן כי הנכם כבני שועי העם והאצילים אשר שם להם על פני החוץ ובכל זאת יפלא בעיני כי באכיב ימיכם מהרתם לעדות גבה וגאון ולדבר בשם, אנהנו. מה סכס יהלך אם תציעו את דבריכם באופן פשוט וברוך ענות: אני מכרתי, אני קניתי? אם כאמת נכבדים הנכם אין טוב לכם כי אם להצניע לכת וסוף הכבוד לבוא. לשמע הדברים האלה התפרץ זנבך אדיר ספי הנערים ואחי בעיניהם כמתעתע: אני מכרתי, אני קניתי? קראו בצחוק. איך נוכל לאמר שקר כזה בעוד אשר דל חלקנו בחיים ואין לנו זקף סחיר נעלים לזלזול. חן גם להמי לנפשי מיד אדוני הסוחר נתן לי, ולולי הוא שהיה לי כי אז פטתי ברעב. אני כשאני לעצמי איננו מאומה, והצוי רק סמל לסוחר בשם, אנהנו. כרגע הניא נפתלי לי מידחי. כי במקום שאין, אני שם יש, אנהנו. מרדכי מנחם ליטעווסקי.

האי קפריסין*

וראשי תוצאות אדמתו .

ע"י הפרופיסור בבית הספר הלאומי לעבודת האדמה בעיר גריניון, החכם הצרפתי ס. מויפער בעתון החדשי, רעווי די ניאוגרס."

מאת הירושלמי .

ממשלת אנגליא בקשה מהרפובליק הצרפתית כי תואיל לשלוח את אחד מחכמיה אל האי קפריסין לחקור ולדרוש על אדות מחלות הגפנים שמה, ויבחר המורה הראשי לעבודת האדמה בבית הספר הלאומי בעיר גריניון, ובחדש יולי בשנת 1892 נסע אל האי ובשובו אל ארצו כתב את המאמר הזה וידפיסוהו בעתון החדשי, רעווי דע געאגראפיי" כרך 32 שנת 1893 .

וזה תוכן פרקי המאמר :

(9) מיני הגפן . (10) עבודת הכרמים וטיב האדמה . (11) הבציר ומעשה היין . (12) מצב הכורמים . (13) מחלות הגפנים . (14) עתידות הכרמים בקפריסין . (15) החרובים . (16) צמר-הגפן .	(1) מקום האי בכדור הארץ, שטחו ומספר יושביו . (2) מזג אויר האי . (3) צמח האי . (4) חית הבית . (5) יושבי האי . (6) מעמד המסחר באי . (7) יין קפריסין . (8) סדר נטיעת הכרמים .

I.

האי קפריסין .

מקום האי בכדור הארץ, שטחו ומספר יושביו .
האי קפריסין עומד בקצה ים התיכון במעלת השלשים וחמש לרוחב הצפון .

(* לרגל החטורר הרעיון ליסד מושבות לאחינו בקפריסין, נדמה כי המאמר המדעי הזה, הכתוב בלי משאל פנים ע"י חוקר מתבונן ומתאחר לסי תמונת את אשר חקר, יועיל להפיץ קרט אורה על השאלה הזאת .

מדת שטחו היא : 953,700 הקמ"ר¹) ומספר יושביו 210,000 נפש .
 האי הזה מלא רוכסי הרים וביניהם נחלים עמוקים אשר יורמו בהם פלגי מים . שתי
 שלוחות הרים עוברות באי ; האחת מצפון לאי , על שפת ים קארצמאני , ונקראת : הרי
 צערינעס . נובה הרים ההם לא יעלה יותר מאלף ומאה מיתר . והשלוחה השניה במרכזו
 האי , ונקראת : הרי אלימפוס , נבהם אלפים ומאה מיתר . ובין שתי השלוחות האלה עמק
 רחב , אשר לחלקו המערבי יקראו עמק מורפו , לחלקו התיכון — עמק ניקוסי ולחלקו
 המזרחי — עמק מסורה .

II.

מזג האי .

למי מקום האי בכרור הארץ יחשב על ארצות החמה , אבל רבות תפעל על
 אוירו קרבתו לקארצמאני ולסוריה , הים אשר יסובבנו וחליפות אשר למראה האדמה אשר
 תלך הלך ועלה מאפס עד 2,700 מיתר בשמח קמן מחמשה וחמשים עד ששים קילומטר ,
 כל זאת יפעל על אוירו , ולכן במרכזו האי האויר הוא ממוצע . והוא לח מעלת החום בעיר
 לארנאקא . נרשם בשנת 1882 בידי אונגר וקוטשי , אשר מדרו שלש פעמים ביום : בשעה
 השביעית בבוקר , בשעה השניה אחרי הצהרים ובשעה התשיעית בערב .

הממוצע	בשעה 9	בשעה 2	בשעה 7	
17° 00				מערץ
20° 00				אפריל
22° 24	19° 69	29° 20	24° 14	מאי
25° 36	23° 92	28° 20	26° 00	יוני
30° 00	28° 75	31° 50	30° 00	יולי
32° 10	32° 13	33° 30	30° 92	אוגוסט
29° 15	26° 25	31° 30	29° 70	ספטמבר
23° 20	19° 00	25° 82	24° 68	אוקטובר
17° 50	16° 00	19° 50	17° 80	נובמבר

בחדשי הקיץ יגבר החום , על הרוב , מאחרי השעה השביעית עד התשיעית לפני
 הצהרים , ואחרי כן יחליש רוח הים את החום מעט . באחרית חודש יולי יקרה כי יעלה
 החום בשמש בחוץ 52% וגם 53% מעלה , אך כל אשר יעלו במעלה הרי אלימפוס ילך
 האויר הלך והתקרר . בכל מאה ושבעים עד מאתים מיתר ירד החום מעלה אחת , ובנובה
 1,775 מיתר , מקום בית הקיץ למושל האי , שמה גם בעת אשר יעלה החום בעיר לרנאקא
 32% לא יעלה רק 19% עד 20% מעלה . בלילה האויר הוא ממוצע , בימים אשר ביום
 יעלה החום ליותר מ 32% לא יעלה בלילה לפני צאת השמש רק 15% עד 17% מעלה .
 קשה לסכול החום רק במקומות אשר על שפת הים , אשר האויר רטוב ומלא

¹) הקמ"ר הוא חלקת אדמה אשר ארטה מאה מיתר ורחבה מאה מיתר , קרוב לדעמיטין הרוסי .

אָרֵי מִים, אֲבָל בְּאַרְץ פְּנִימָה, אֲשֶׁר הָאֵוִיר הוּא יָבֵשׁ, לְמִשַּׁל בְּעִיר נִיקוּסֵי נוּחַ לְסִבּוֹל הַחֹם מְחַדֵּשׁ מֵעֶרֶץ עַד אֲוִקְטוֹבֵר יִשְׁלַט חוֹרֵב עַל כָּל הָאֵרֶץ, אֲךָ בְּרֵאשֵׁי הַהַרִים הַגְּבוּהִים יִקְרָה לַפְּעָמִים רַחוּקוֹת מִמֶּרְ מִחוּץ גַּם בְּקִיץ, הַפְּלָגִים וְהַמַּעֲיָנוֹת יִחַסְרוּ אִי יִצְמָתוּ כְּלִיל, וְהַצִּמְחָ יוֹבֵל וְיִכְלָה, וְלֹא יִשְׁאָרוּ רַק אֱלֹה הַמֵּינִים אֲשֶׁר יוֹכְלוּ לְהִתְקִים גַּם בְּלֵי מִים, וְלִכֵּן לֹא יוֹכְלוּ לְזָרוּעַ צִמְרֵ-נֶפֶץ וְשׁוּמְשָׁמִים אֲךָ בְּבֵית-הַשְּׁלָחִים. וּבִימֵי הַגִּשְׁמִים, מְנוּבִמְכָר עַד מֵעֶרֶץ, יִרְבוּ מְאֹד הַגִּשְׁמִים, וְלֹא לְעֵתִים רַחוּקוֹת יִקְרָה כִּי יֵרֵד מִמֶּרְ מִשְׁכּוּנָה עַד חֲמִשָּׁה עֶשְׂרֵי יוֹם רְצוּפִים וְאִזּוּ יִנְאוּ הַנְּחָלִים וְיִמְלָאוּ עַל כָּל גְּדוּתֵיהֶם, וּמְקוֹמוֹת רַבִּים יִהְיוּ לְאֲנָמִים, וְעַל הָאֲרֶץ תִּשְׁאָר שְׂכֵבֶת מִיַּם, אֲשֶׁר תִּעֲשִׂיר אֶת הָאֲדָמָה. גַּם שְׁלֵג יֵרֵד בְּחוּרֶף אֲבָל לֹא יֵאֲרִיךְ יָמִים, וּבְכָל זֹאת יִקְרָה לַפְּעָמִים כִּי יִתְעַלֵּם שְׁלֵג עַל רֵאשֵׁי הַהַרִים מִשָּׁךְ חֲדָשִׁים אַחֲדִים. בְּכָל חוּץ הֵים מְצוּיּוֹת מַחְלוֹת, וּבִפְרֵט הַקְּדָחַת, אֲבָל בְּפָנִים הָאֲרֶץ הָאֵוִיר נְקִי וְכִרְיָא מְאֹד.

III.

צִמְחַת הָאֵרֶץ.

הַחֲרוֹב מְכַסֶּה שְׂמַח גְּדוֹל מֵהָאֲרֶץ בְּמִוֶרֶד הַהַרִים לְדָרוֹם, מִשְׁפַּת הַיָּם עַד נֹבֶה שְׁמוֹנָה מְאוֹת מִיֶּתֶר, וְיֵשׁ אֲשֶׁר יִהְיֶה מֵהַעֲצִים הָאֵלֶּה יַעֲרִים עֲבוֹתִים, נֹבֶהֶם הַבִּינּוֹנִי הוּא מ' 8 עַד 10 מִיֶּתֶר, וְהַקֶּף גֹּזֵעַ מִמִּיתֵר וְחָצִי עַד שְׁנַיִם וְחָצִי. הַעֵץ הוּא נוֹתֵן יוֹבֵל טוֹב, פְּרִיּוֹ יוֹצִיאֹ לְאִירוּפָא לְמִסְפּוֹא לְבִהְמוֹת.

אֲחֵרֵי הַחֲרוֹב יִבּוֹא הַזֵּית. כְּאֲשֶׁר יִגְדֵל הָעֵץ הוּא יִגִּיעַ הַקֶּף גֹּזֵעוֹ ל' 6 עַד 9 מִיֶּתֶר, וְאִנִּי רֵאִיתִי בְּעִיר דְּאֵלִי וּבְעִיר אֶבְרִיקוֹ עֵצֵי זֵית בְּנֵי אֶלֶף שָׁנָה וְהַקֶּפּ מִגִּיעַ מ' 15 עַד 17 מִיֶּתֶר. אֶת הָעֵץ הוּא יִמְעוּ בְּכָל אֲדָמַת הָאֵרֶץ בְּגִלְל פְּרִיּוֹ, אֲבָל לֹא הִשְׁתַּדְּלוּ לְהִיטִיבוֹ וּלְשַׁבְּחוֹ, הָאֵלֶּה Terpentiabaum יִגְדֵל בְּמְקוֹמוֹת הַגְּבוּהִים מִשֶּׁשׁ מְאוֹת מִיֶּתֶר עַד אֶלֶף וּמֵאֵתִים מִיֶּתֶר. נֹבֶה הָעֵץ יִגִּיעַ עַד 15 מִיֶּתֶר וְהַקִּיפּוֹ מִיֶּתֶר וְחָצִי עַד שְׁנַיִם מֵתֵרִים וְחָצִי.

הַלֹּט Pistacia lentiscus נוֹתֵן שְׂרָף הַיִּדוּעַ בְּשֵׁם מְאִסְתִּיק וְרְבוֹ דוֹרְשׁוֹ בְּאַרְצוֹת הַקֶּדֶם. לְבַד אֵלֶּה רְבוּ גַּם כָּל מִינֵי עֵצֵי פְּרִי כְּמוֹ: הַתְּמָר, הַלִּימּוֹן, תְּפוּחַ הַזֹּהֵב, הַבְּנָנִים, הַתְּאֵנָה, הַרְמוֹן, הַשְּׂקֵד, הַפּוֹסְתוֹק Pistachier, הַאֲפֵרֶסְקָה, הַמִּשְׁמֵשׁ, הַתְּפוּחַ, הָאֲנָם וְהַשּׁוּפִיִּים גַּם עֵצֵי יַעַר שׁוֹנִים יֵשׁ הַרְבֵּה בְּמִרוֹם הַהַרִים כְּנֹבֶה אֶלֶף מִיֶּתֶר עַד רֵאשֵׁי הַהַרִים, לְאֹמֵר עַד 2,134 מִיֶּתֶר. אֲבָל מְצַפּוֹן לְהַרֵי אֵלִימְפּוֹס, בְּמִישׁוֹר הַגְּדוֹל, יוֹכְלוּ לְעִבּוֹר מִלִּין רַבִּים וְלֹא יִרְאֶה כָּל עֵץ.

בְּכָלֵל נוֹכַח לְחַלֵּק אֶת אֲדָמַת הָאֵרֶץ, בְּנוֹנֵעַ לְצִמְחָיִם, לְחֲמִשָּׁה חֻלְקִים, בְּלִכְתָּנוּ מִשְׁפַּת הַיָּם עַד מִרוֹם הַהַרִים, לְאֹמֵר 00 מִיֶּתֶר עַד 2,134 מִיֶּתֶר.

1) אֵוִיר הַחֹם מְאֹד. שֵׁם יְצִמַח הַתְּמָר, הַתְּאֵנָה וְהַתְּאֵנַת הַשְּׂקָמִים. מְקוֹמוֹ בְּמִזְרַח הָאֵרֶץ קְרוֹב לְלִרְאֵנְקָא וּפְאֵמְאֵנְקָא.

2) מְקוֹם הַמְּכַשֵּׁר לְנִמְצֵעַת תְּפוּחַ הַזֹּהֵב, הַלִּימּוֹן וְהַחֲרוֹב. הָאֵוִיר הוּא מִתְּפַשֵּׁט עַד רוֹם שְׁמוֹנָה מְאוֹת וְעַד הַשֶּׁעַ מְאוֹת מִיֶּתֶר.

3) הַזֵּית. מְקוֹמוֹ גַּם כֵּן בְּאֵוִיר 2 וּמִשְׁתַּרְעַע וְעוֹלָה עַד רוֹם אֶלֶף וּמֵאֵתִים מִיֶּתֶר.

4) הָאֵלֶּה וְעוֹד עֵצֵי יַעַר שׁוֹנִים, הַחֻלְקָה הוּא יַעֲלֶה עַד רוֹם אֶלֶף וְחֲמֵשׁ מְאוֹת מִיֶּתֶר.

5) בחלק החמישי יצמחו עצי סרק, מקובו יחל כאלף וארבע מאות מיתר והולך עד טרום ההרים.
גם כל מיני ירק ולפת ימצאו באי הזה. הבעלים הם פחות חריפים ועוים מבצלי צרפת.

הארמה היותר נעבדה היא בעמקי מסורה, ניקוסי ומורפו, אך לפני העבודה הב היותר ישנים; המחרשה היא של עץ או אבן, המגדרת את פני הארמה רק חמשה צנתימתר לעומק, אך המתקדמים, המשכילים החלו לשים יתר ברזל במחרשה. וכן הדישה היא באופן פשוט מאד: יקחו לוח עץ ותקעו בתוכו צדורי אבן וקשרותו לכהמה הפכוהו. האבנים למטה, וימים אחרים הסוככרו על ערמת התבואה עד אשר הקש יודק ויפרד מהגרענים והמורה היא מרדה פשוטה. סוף דבר, כלי העבודה הם גם היום כבימי הטמירום היוני.

IV.

חית הבית.

הטוסים לא רבים בארץ. הפרד ימלא את כל צרכי הנסיעה וההובלה. צעדיו נכונו גם בררכים היותר מקולקלים. השור כחוש וקמן, ממלא צרכי עבודת הארמה. החכור יפה מאד, גם הוא יעזור לעבודת הארמה. הגמלים רבים מאד בארץ ובפרט במסורה, ימלאו צרכי ההובלה, ומצמרם יעשו ארג עב. גם הצאן רבה באי; הכבשים הם בעלי אליה גדולה, צמרם עב והזק, לבשרם יש ריח הנאד. מחלב הכבשות יגבנו גבינה. ולוא ידעו לעשותה היטב יכולה להיות למאכל גם לאנשי אירופה. העוים הן נגע קשה לעצים, כי הן כמפסות עליהם ואוכלות ומשחיתות אותם. חלבן ישתו או יגבנו ממנו גבינה, ובשרן למאכל. את העורות יוציאו לאירופא בכמות גדולה. אצל היונים מיושבי האי ימצאו גם חזירים, תרנגולים ברנלים ארוכות מאד, ותרנגולי הודו טובים. מחסרון מים מעטים האווים בארץ.

V.

יושבי האי.

שני שלישים מיושבי האי הם יונים והחלק האחר טורקים. שני העמים השונים האלה יחיו בשלום, אבל נפרדים איש מאחיו, או בכפרים כפרים לכד, או בשכונות מיוחדות. את כפרי הטורקים יכירו בעצי התמר הרבים בכפריהם ובכתי המסנד. את הטורקים יכירו במצנפתם הלבנה או הירוקה ובחגורתם הרחבה. פני נשיהם מטוסים בצעיף. הם אנשים ישרים אבל נבערים טרעת, וכל עסקם הוא עבודת הארמה. היונים הם יותר חרוצים אבל בוערים כהתורקים, והנם עובדים על מצבם כאשר היו לפני שנים

אלף, יעסקו בעבודת האדמה ובפרט בעבודת הכרמים, וגם במסחר ישלחו ידם. הם גומלי חסד ומכניסי אורחים.

.IV

מעמד המסחר באי.

מיום בוא האי הזה רחת ממשלת אנגליא נמללו מסלות, בתי ספר רבים יפתחו בכל שנה, בתי תפלה יבנו, אושר הארץ יגדל, עבודת האדמה התפתח ותושב והתקוה לעתיד תחזק, סוף דבר, הכל יענה ויעיד כי חיים חדשים החלו לאי, וכאשר יראו המספרים שלפנינו, הלקוחים מרשימת קונסול הצרפתי בלרנקא בשנת 1890: מחיר הסחורה אשר יצאה בשנת 1889 עלה 6,038,259 פראנק והסחורה הבאה 6,234,872. ראשי הסחורות היוצאות הם:

121,174	פראנק	116,650	גבינה קילוגרם
184,653	"	82,232	עורות "
131,249	"	146,144	צמר "
254,015	"	40,234	משי "
1,452,304	"	79,866	חרוב קינמו ⁽¹⁾
135,668	"	38,183 ⁽²⁾	חטה קילוגרם
450,283	"	299,785	שעורה "
31,688	"	21,939	ש"ש "
66,337	"	22,579	כרשנים "
198,809	"	10,480	ספוג "
7,650	"	1,892	מאבאק "
130,464	"		פירות (לבר צימוקים)
119,114	"	650,020	צימוקים קילוגרם
130,214	"	121,908	צמר-נפץ ⁽³⁾ "
?	"	360,677	מיני עצים ⁽⁴⁾
79,411	"	233,693	יין קוטגרי ליטר
834,133	"	4,883,621	יין שחור "
28,714	"	467,214	חומץ "
108,246	"	314,179	יין שרף "

⁽¹⁾ קינמאל משקלו המשים קילוגרם, ובמדה הוא מאה קילוגרם.

⁽²⁾ כנראה יש פה טעות סופר במספר הזה.

⁽³⁾ השנה הואת היתה שנה לא מצורכה, ולכן הוואת המין הוה פחותה מכשנת 88 אשר היתה

11. 259,659 קילוגרם.

⁽⁴⁾ בשנת 1888 הוואלו מזה 423,998 קילוגרם.

כבהמת הארץ יוציאו הרבה פרדים למצרים .
 הארצות הקונות הרבה סחורה מהאי קפריסין הן : מצרים, טורקיה, צרפת ואנגליא .
 צרפת לבדה תקנה במחיר 2,264,800 .
 הכנסות שלטון האי הן : מכס היין (הכנים בשנת 1809 סך 271,538 פראנק), מכס
 דגבול (1,370,594), מכס הארמה והתבואות (משלש מאות אלף עד ארבע מאות אלף פרנק) .
 ואלה הן מיני הסחורות אשר צרפת לבדה תקנה בכל שנה ומחירן .

פראנק	554,750	במחיר	יין ארום פשוט
פראנק	7,950	"	יין קומנרדי
"	499,150	"	צמר נפן
"	411,175	"	חרובים
"	366,025	"	חטים
"	148,250	"	צמר
"	81,450	"	צמוקים
"	16,700	"	שומשמים
"	45,625	"	פקעיות משי
"	15,625	"	עצים
"	14,825	"	עורות
"	11,000	"	שבולת שועל
"	8,025	"	זרעוני פשתים
"	13,525	"	רביה ¹
"	7,500	"	מין ארמה לצבע
"	33,175	"	דברים שונים

VII.

יין קפריסין .

עשית היין באי הזה היא עוד מימי קדם . סופרי יון היותר קדמונים מהללים את
 יין קפריסין .
 הכרמים ימצאו מחוף הים עד רום אלף ושש מאות מיתר . ויכולים לגדל גפנים גם
 במקומות גבוהים מזה , אם יבחרו בזמורות המוכשרות לזה , אבל עיקר מקום הכרמים הוא
 מרום שש מאות עד אלף ומאתים מיתר , בהרי אלימפוס .

¹ ממי הקעניות באנגלית Bohne בצרפתית Haricot .

זוהא היא רשימת שמח הכרמים בשנת 1891 אשר הואיל כבוד שלמון האי
למסור לידי .

מחוז	מספר הכפרים	מספר ההקטר	יין קמנדרי הקטוליטר	יין שחור הקטוליטר	יין אדום הקטוליטר	יין ש הקטוליטר
לימסול	73	12,112,70	4,950	135,444	4,838,50	7,270,000
ניקוסי	68	3,781,17	1,047,17	27,211,47	—	1,562,37
לרנקה	51	1,914,56	444,12	2,491,57	3,862,42	353,40
פאפא	106	1,398,08	—	2,039,50	3,033,00	275,05
פאמאגוסט	67	424,45	—	3,680,00	—	262,00
קירני	34	141,30	—	1,269,70	—	69,00
ביחד	399	19,772,26	6,441,29	172,136,24	11,734,52	9,791,72

יבול הצמוקים הממוצע בשנים האלה: 87,88,89 היה 936,197 קילוגרם במחיר 0,63 פראנק כל קילוגרם .

כל היינות ביחד יש 190,312 הקטוליטר ועולה לכל הקטר כרם 9,62 הקטוליטר ובמחיר הממוצע 6 פראנק ההקטוליטר, ומחיר היין עולה ביחד 1,166,872 פראנק, מחיר היין 489,591, ומחיר הצמוקים 561,164, וכל תבואות הכרמים יחד תעלינה לסך 2,206,527, וזוה מתפרנסות שלשת אלפים משפחה או עשרים אלף נפש . הבציר הגוי משנת 1891 היה יותר טוב משנה בינונית .

רוב ארמט האי הוא לממשלה, ובפרט הארמט אשר לא נעבדה, וגם בעלי הנחלות אם יבורו את שדוהיהם במשך שנים קבועות, תשוב הארמט לממשלה .

VIII.

כדר נמיעת הכרמים .

הארמט הקצועה לנמיעת נפנים יחרשוה לפני הנמיעה במחרשה פשוטה, או יעדרות במעדר . ועל ההרים יעשו מדרגות מדרגות בנדררי אבנים, ויש בעלי כרמים אשר לא ישימו לב לזה, וסחף המטר את עפר כרמם, ולפעמים גם את הנפנים, אל העמקים . המרחק בין גפן לגפן הוא מיתר וחצי, בפעברואר או בראשית מערץ ימעו זמורות ארוכות היוצאות מעל פני הארמט 30 עד 40 סנטימטר . התוצאות מנמיעה כזאת רעות הן: (1) יען כי לא יפתחו היטב את הארמט, לא תוכל הגפן לשלוח שרשיה עמוק עמוק בארמט, וכחה ירפה, וגם תסכול מיבושת פני הארמט ויכולת ימעט . (2) בהיות הזמורה כל כך ארוכה וגבוהה מעל פני הארמט, קשה לתמוך אחרי כן את האשכולות כי לא יסרחו על הארץ; הגזע יהיה דק וחלש . ולפעמים רבות נאלצים בשנה השניה לקצר את גובה הגפן עד לענפיו התחתונים, וזה מאחר את יבול הגפן .

IX.

מיני הגפן .

מיני הגפנים באי קפריסין לא רבים הם, ואלה שמוהם :

(1) סמאפילי מאורו, היא חוק, דלייתיו עבות, ולפני כשילת הענבים יהיה על מקום הקשר ענול ארום, והדליה כולה ירוקה או כעין הקמון. העלים בעלי חמש אונות¹ ואם נרצה לדמות המין הזה לגפני צרפת. זהו אראמן אשר ידמה לו. המין הזה מאורו התפשט בכל האי יותר מהמינים האחרים, ממנו יעשו את היין האדום והשחור. הגפן הזאת נגדל מהשפלה אשר על שפת הים עד המקום היותר גבוה. הענבים האלה יבשלו בעיר לרנקה בסוף חרש יולי ובעיר פרודרומו, ברום אלף ושש מאות מיתר יבשלו באוקמובר.

(2) פופתלמו (עין השור), העלים בעלי חמש אונות, האשכול גדול מבינוני, הענב ממצע, ענול, שחור מאד, עשיר בצבע, מתוק, חרצן אחד או שנים. המין הזה דומה למרסמל הצרפתי, איננו נותן יכול הרבה כמו המאורו, יינו יותר יפה ויותר עז. אבל עלול הוא מאד למחלת אידיום והוא הולך הלך והתמעט, ענביו יבשלו בסוף יולי ובראשית אוגוסט.

(3) קסיניסמרי, עלים בעלי חמש אונות נפרדות מאד, האשכול ארוך דליל², הענב ארוך, שקוף, מראהו ירוק-כתום³, חרצנים גדולים וחרין עמוק בראשם ויראו מבעד לעור הענב. הקסיניסמרי התפשט הרבה בכל האי, הוא יגדל גם באדמה יבשה אשר המורו לא יצמח שם. ממנו יעשו יין לבן מתוק, ויין קמנדרי, הוא יוכל לעמוד בפני אידיום.

(4) מושקאם. העלים בעלי חמש אונות, ירוק-כהה מלמעלה, רחבים, אשכול ממצע, כתיש⁴. הענב קמן וענול, (10 מילימטר באלכסונו) שני חרצנים קטנים לו, נותן יין טוב. לבד אלה, יש עוד מינים אחרים אבל מעטים מאד; פִּיניקמו, ענבים שחורים בתמונת התמר. אספרו, ענבים גדולים ומראה זהב להם, וטובים למאכל. וועריקו אשכול ארוך מאד מן 25 עד 30 סנטימטר ארכו, ענבים גדולים, עורם נקלף בנקל. קופורובו (אצבע הנערה), זמורה טורקית, אשכול ארוך, וגם הענב ארוך כתבנית האצבע. 3 סנטימטר ארך הענב.

X.

עבודת הכרמים וטיב האדמה .

לפתח את האדמה יעדרו רק פעם אחת בחורף כמעט פשוט, ומעט מאד מספר הכרמים אשר יעדרו פעם שנית, ואין כמעט אף אחד אשר ינכש. בעבודה כזאת יוכל איש

¹ החלקים הבולטים, כמו אלכטות מעלי הגפן. צרפתית Lobe

² הענבים נפרדים איש מרעהו מעט רחוקים האחד מן השני.

³ געלז-גרינליך.

⁴ קרובים, גפנים ורחוקים איש לרעהו.

אחד לעבוד ולשמור 10 הקטר, אבל על ידי מעוט העבודה השאר הארמה קשה, והאוויר לא יוכל לחדור אל תוכה ולכן תסבול הגפן מזה אחרי כן. יש כפרים אשר לא יפתחו את אדמתם רק פעם בשתי שנים. לזבל את הכרמים אינם יודעים כמעט באי, ואם יש לאבר מעט זבל הוא מוציאהו לגנו או לשרה הכואה, אך לא לכרמו, ורק בכפרים אשר אין להם דבר מבלעדי הכרמים, מחלקים מעט זבל לכרמיהם.

אחרי עבודה כזאת, נקל להבין כי הגפן לא תרבה לתת פריה. הגה הלא ראינו כי היבול הבינוני הוא פחות מעשרה הקטולטר לכל הקטר, ובשנה סבורכה מאד מאד לא ירבה על עשרים הקטולטר, והכרמים הישנים אשר כחותיהם דלו, בשיטת העבודה הרעה הזאת, יתנו רק 3—4 הקטולטר לכל הקטר, תחת אשר יכולנו לקבל ממאה עד מאה וחמשים הקטולטר לכל הקטר בעבודה טובה.

וזאת היא הפרדת היסודות של ארמת קפריסין, אשר הפריד הארון רעהריין בבית הספר הלאומי לעבודת הארמה בגריניון, משלשה מיני עפר, לקוח בשלשה כפרים מהאי קפריסין.

אוזט בכל קילוגרם	מיד בכל קילו	חומץ הגפריתי בכל קילו
זופיה 1,15 גרם	2,14 גרם	1,37 גרם
פערץ 1,57 "	3,34 "	18,15 "
לעפקארא אין	951,33 "	אין

רואים אנו כי בלעפקארא דלה הארמה מאד והוציאה את כל כחה, יען כי לא יוכלוה ולא ידשנוה, והיבול הקמן אשר תתן הארמה הוא רק על ידי שכבת הארמה התחתונה, אשר שרשי הגפנים העמיקו שמה.

הרכבת יתר היסודות המינרלים לא יפעלו כנראה על טיב היין, כאשר נראה כי בזופיה כמו בלעקרא השוכנת על שכבת נתר (קריידע) כמעט נקיה, עושים יין קומנרדי מסדרנה העליונה.

XI.

הבציר ומעשה היין.

את הבציר יעשו בפעם אחת, מראשית אוגוסט עד חצי אוקטובר, לפי רום הכרמים. על הרוב יעשו יין שחור. אחרי אשר דרכו את הענבים, ישימו את העסים יחד עם האשכולות, החרצנים והוגים בחבית חרס בעלת 4 עד שש הקטולטר, ושמה יתסוס 15 יום ולפעמים חדש ימים, ואז יוציאו את האשכולות, החרצנים והוגים וישימום במכש עשוי באופן ישן נושן, ואחרי אשר כבשום פעם אחת, יהפכום על הצד השני וכבשום עוד פעם, ואחרי כן יוציאו מהמכש ושרום במים ועשו מהם יין שרף.

את היין השחור יעשו מסאורו, ומפיטאלמו, ולפעמים יערבו מעט קסיניסמרי, ואת היין האדום עושים העיקר מקסיניסמרי מעורב במעט מורי. ויוכלו לעשות יין אדום גם מסורו לכר, אך בתסיסה קצרה. יין קומנרדי יעשו מענבים בשולות היטב, אשר יאחרו לכרם, ואחרי כן יבשום על הגג מחמשה עשר עד עשרים יום, והתסיסה לא תארך יותר

מעשרה עד שנים עשר יום. יין הקומנדרי יעשו מכורו או מקסיניסמרי. מזה האחרון יצא היין יותר זך ויותר קל, ומכורו יהיה היין אדמדם ועז.

לעשות יין מתוק יקחו הענבים הבשולים מאד, ויפסיקו באמצע התסיסה, וישימו בתירוש יין שרף, ויטהמו את פי החביות במכסה ויטיחו את הסדקים סביב בחכר ובסיד. מעשה היין בקפריסין הוא לא כל כך בנקיות גדולה; את הענבים דורכים ברגלים, וחביות החרס אשר יחזיקו בהן היין, צריך להטיח איתן בזפת כי לא התנפנה, ומה מקבל היין מעם רע ולא יוכל למצוא חן בעיני האירופים. ועד אשר לא תעבורנה על החביות מארבעים עד חמשים שנה לא יפוג ריח הזפת ממנה. ועוד דבר: היין עומד בכל עת עשיתו במקום מושב אנשים, אשר שם האויר לא נקי, ובמקומות הייצולים יעלה החום בחרר משלשים עד שלשים ושתים מעלות, ואז תהיה התסיסה חזקה יותר כרי, וחומץ הפחמי אשר יפרד אז, יעכב את ההתפכות העסים ליין, וישאר הסוקר ביין, ועלול היא לתסיסה שניה ויוכל בנקל להתקלקל. ובמקומות הנבזים שמה האויר הוא קר והתסיסה היא רפויה והארך הרבה שבועות, והתירוש, בהיותו זמן רב עם החרצנים והזנים, יקבל מהם הרבה מאנץ ולכן עז הוא היין, ועל ידי הסיד אשר ימרחו סביב המנופה החזק עוד יותר חריפותו. בגלל כל הסבות האלה קשה מאד למצא באי קפריסין יין טוב. אבל בכל זאת אוכל להעיד, כי בכפר ארטוס שתיתי יין טוב מאד בייני צרפת ולא הרגשתי בו כל ריח זפת, יען כי נעשה בחביות ישנות. אלה היינות ימכרו בחמשה עד ששה פראנק ההקמוליטר. גם בקולאני מצאתי יין מוכר. זה אשר היין איננו מוצא לו שוק טוב בעולם, הוא רק על ידי אופן עשיתו, כאשר הזכרתי, כי זולת זאת יש בענבים כל התנאים הדרושים ליין טוב, ולא חסר רק יקבים יותר מסוגלים ליין ונהות כבצרפת הדרומית ואלגיר, או לפחות כלי חרס מצופים זכוכית אשר לא יהיו צריכים למשחם בזפת, ובכלל, מעט יותר נקיין, וזאת אשר הראתה „חברת היין“ אשר נוסדה זה שנים אחדות באי קפריסין. היא קונה את הענבים מהכרמים ועושה יין טוב המוצא לו שוק באנגליא במחיר הגון.

גם ין קומנדרי טוב קשה למצא מהסבות שהבאתי, ובלפקרא, מרכז יין הקומנדרי המהולל, מצאתי בדיוק בין שבע דוגמאות אך אחת טובה. יין קומנדרי בן שנה מחירו עשרים פראנק ההקמוליטר, ובן עשרים שנה — חמש מאות פראנק ההקמוליטר. יין קומנדרי חדש מראה חום-אדום, מתוק, ויש לו בת-מעב' קמנה של דבש ומעט מרירות. וכל מה שיישן ויצלל היין וריחו יהפתח ומעמו יוטב, עד אשר יהיה כאחד יינות הליקער היותר מהוללים בתבל. היין הזה צריך להיות בכלי סתום ולא יוציאוהו משמרו. בארבעים ושבעה כפרים יעשו יין קומנדרי, והם: 12 במחוז ניקוסי, 27 במחוז 8 במחוז פאפוס.

הכורמים הקפריסים בכלל אינם עשירים, והיכף אחר עשית היין ימכרוהו. אוצרות היין הראשים הם: בלימסול ובלרנקא, שמה יביאו את היין על גב הפרדים, בנאדות מופתים, פרד אחד ישא עליו ממאה עד מאה וחמשה ועשרים ליטר. אך יין קומנדרי ויינות-ליקער אחרים יביאו בבקבוקי זכוכית גדולים מאד מקולעים בסלי נצרים ונקרא בשם דאמעישאן.

הצמוקים יעשו על הרוב בשמלה, יען כי קשה לעשות שם יין, מפני החום. על

¹ Nachgeschmack — וכאשר אומרים בת-קול נוכל לאמר בת-טעם.

הרוב יעשו הצמוקים ממאורו, אשר הוגים הם קשים והחרצנים גדולים, ולכן אינם מוצאים להם שוק טוב, אך זה עתה החלו לגדל גם צמוקי קורינטי וסולטניה. יין השרף של האי יש לו טעם טוב, אך אין לו כמעט כל ריח נעים.

XII.

מצב הכרמים.

תוצאות הכרמים, אם כי התפשטו ונמכרות, בכל זאת הכנסתם מעטה ומצב הכורמים איננו מבריק. למשל בעל משפחה, שיש לו אשה וששה ילדים, ויעבוד עשרה הקמר, כל הקמר יהן 9 הקמוליטר יין במחיר 6 פראנק ההקמוליטר, ותהיה כל הבנסתו 450 פראנק. מזה עליו לשלם המסים: 1) ארבעה פראנקים לאלף ממחיר הארטה. השוה בערך בינוני 500 ההקמר. יעלו שני פראנקים לכל הקמר. 2) מס התבואה, חלק אחד משנים עשר, וישאר לו פחות מארבע מאות פראנק ובוה צריך להחיות את בני משפחתו ונפש פרדתו כל השנה, ולכן יחיו חיי צער ולחץ, ולא תמצא אף משפחה אחת עשירה בין כל הכורמים.

XIII.

מחלות הגפנים.

המחלה היותר מזיקת לכרמי האי, היא אוידיום. המחלה הזאת היא נושנה באי קפריסין, הארון גודרי מצאה בשנת 1853 במקומות רבים על האי. לפי דעתו היתה השנה ההיא הראשונה כארץ להמחלה הזאת. אני מצדי התבוננתי, כי את הנגע הזה ימצאו מרום 400 מיתר עד מרום הרי אלימפוס, ובפרט בכקעות, על נחלי מים, במקומות אשר שם הכרמים היותר טובים, שמה הרבה לעשות שמות; אבל בשפלה, לאמר במקומות הנמוכים מארבע מאות מיתר, לא תראה המחלה הזאת רק בגפנים המודלות. הסבה לזאת יען כי בשפלה יגבר החום לפעמים עד 50 מעלה בשמש, והחום הזה ימית את האוידיום, ולכן בארטה סיד לא תשלם המחלה הזאת גם במקומות הגבוהים. התרופה הטובה נגד אוידיום, לנצר את הגפנים, לא ידבו להשתמש בה בקפריסין, בגלל מעוט ההבנסה שיש לכורמים. אנתראקנוז. גם המחלה הזאת רבה היא פה, ותזיק הרבה מאד ליבול הגפן, באופן שקשה למצוא כמות בצרפת, לפעמים תשחית עד חלק החמישי של הענבים, וגם מעיני החכם גודרי לא נעלמה. על הרוב ישלם שמה אנתרקנוז המנוקד. בראשית המחלה תעלינה הזמורות כתמים מכראה שחור מבריק, והעלים יהיו כתומים¹⁾, הזמורות החדלנה לצמוח, ולפעמים גם היבשות תלך לאורך הזמורה הלך ויבוש עד הגוע אשר

¹⁾ געלג.

ממנו המתעפה. עוקצי העלים ישחרו והעלים יפלו, וגם על עוקצי הענבים יעלו כהמים כאלה, והענבים ישארו קמנים ולא מתוקים. ואם הנגר המחלה או האשכול כלו ייבש ויפול, ועל עצם הענבים יראה האנטרקנוז בכתמים שחורים או חום-ארנמן נוטה לעופרת, והכתמים הם שקערוורים, לפעמים ילקה כל האשכול, ולפעמים רק חלק ממנו, ואם תעבורנה שנים אחדות תיבשנה כל הזמורות ביולי או בראשית אוגוסט, ובשנה השניה המות הגפן, ובכל שנה ושנה תרבינה הקרחת בכרמים. גם הפורידיה יזיק הרבה לכרמי האי. סעפסוספוריום פיקלי, המחלה הזאת מצויה בהרבה מקומות באירופא וגם באזיא ובפרט באמיר, וגם בקפריסין. צמח הפטריה הזה יראה על צד החיצוני של העלים בתמינה כתמים כמראה אפר-שחרחר, גדלם 4—6 מילימטר באלכסונו, העלים ירוק ויפלו, ובשול הענבים יהיה רע.

קיסקיט, בצרפת יש מיני קיסקיט רבים, בקפריסין שורר קיסקיט הפלישתיני. המחלה הזאת התקופ לא רק את הגפן, כי גם עצים אחרים. בין הפרויטים בעלי החיים הם; הקושילי, יש מקומות אשר הפרויט הזה יכלה שלשה רבעי היבול. זיני-הגפני יאכל בימי האביב היונקות הקמנים, סעסידומי-הגפני לא ישחית כל כך. המחלות האחרות המצויות באירופא כמו הפילקסערי, מילדיון וכו' אינן בקפריסין עד היום הזה, והממשלה תגן בכל תוקף על האי לבלי תת למחלות הן לבא בטערייו. הכפור, הברד והנשל אינם ידועים בקפריסין למוקים לכרמים.

XIV.

עתידות הכרמים בקפריסין.

האי הזה, לפי מצבו, תכונת ארמתו ומוג איירו הוא נפלא לנטיעת גפנים ולמעשה יינות שונים, ובאמת הגפנים טובות מאד, והכורמים היונים חרוצים מאד במלאכתם; ובכל זאת הענבים רעים ויושבי האי מסכנים, ומה היא הסבה? אמנם סבות רבות לזה, אך יארכו הדברים לבאר את כולן, אבל הסבה הראשית היא: בערות הכורמים, ולכן הולכים אך אחרי הרגלם אשר התרגלו זה אלפי שנה. מבלי לשים לב להמצאות החדשות, אך להרבות כמות יבולם ולהיטיב איכותו.

לפי מעמד הענינים כעת, אין כל תקוה לשנוי גדול בעתיד קרוב. עתה דרוש רק לשים לב מה יוכלו האכרים בעצמם לעשות בכחם הם, ומה יוכלו לעשות באמצעים אחרים יותר חזקים, למשל: לא נוכל לקוות כי תחל עבודה נאותה בכרמים גם לוא יחפצו הכורמים, כל עוד אשר חסר להם הדרוש לזה.

אבל הן יכול יוכלו תמיד לנהלם בעצות נכונות על ידי למודים לפי רוח העם ללמדם בינה ולהוכיח להם, להורוהם את טיב עבודה הכרמים ומעשה היין, אבל לעשות שנויים עקרים, מהפכה כללית בסדרי העבודה ומעשה היין — זה צריך להעשות על ידי הממשלה או בידי חברות בעלי כסף, אשר תהיינה למופת בעבודת האדמה ומעשה היין לפי מצב החכמה בימינו אלה. הן תוכלנה לקנות מהכורמים את ענביהם, והן תעשינה יין, והשתדלו למצוא לו שוק בעולם הגדול, דבר אשר אנשים פרטים לא יוכלו לעשות. ואת העצה היעוצה להיטיב את עתידות הכורמים באי קפריסין.

XV.

התרובים.

העץ הזה, יען כי הוא מהעצים אשר להם פרחים זכרים ופרחים נקבות על עצים נפרדים, לכן בשנה החמישית או הששית לצמיחתם ירכיבום על עץ הנקבה וישאירו עץ זכר אחד לחמש עשרה נקבות.

עבודת התרובים היא, לערוך פעמים בשנה, בספטמבר ובמערץ, לפתח את הארמק ולנכש את העשבים הרעים. ואם העצים רחוקים איש מרעהו יוכלו לזרוע גם תבואה ביניהם.

שלוש שנים אחרי ההרכבה יתן העץ 3—4 קילוגרמים תרובים, אחרי עבור שש שנים יתן ארבעים קילוגרם, ואחרי אשר יתפתח כל צרכו יתן 350—450 קילו. אך סדר יכולו לא תמיד בערך אחד על הרוב, שנה אחת ירבה יכולו ובשנה השניה ימעט.

העץ הזה יתן פריו עד 50—60 שנה, ואחרי כן יחדל מעט מעט. תבואת התרובים באי קפריסין יעלה לפעמים ליותר מארבעים מליון קילו, ויותר מהחצי הוא במחוז ליטסול.

הפרי הזה הוא, כאשר ראינו למעלה, אחד מראשי המחורות היוצאות מהאי. ארצות אנגליא, צרפת, רוסיא וטצרים מרבות מאד לקנותו למאכל לבהמתן. בצרפת נטו גם לעשות ממנו אלכוהל, אבל הוצאות הדבר לא היו כל כך טוב, ברוסיא, בצפון אוסטריא וברומניא נחשב אצל ההמון למאכל תאוה, ויאכלוהו יחד עם משקה המעדה.

כאויב לחרוב יש מין עכבר, אשר יקלוף את קליפת הענפים הרכים ויבשו ויבולו, ולפעמים ימות על ידי זה כל העץ כלו. ואם כי העכבר הזה יושב בקרב עצי התרובים הישנים פנימה, בכל זאת יש יכולת להשמירו.

XVI.

צמר הגפן.

נטיעת צמר-הגפן באי היא משנים קדמוניות, עוד לפני שש מאות שנה סחר האי הזה בסחר צמר הגפן עם ויניציא. הצמח הזה יצמח בעסק מסורה, פאפוס ומורפי, האקלים החם והיבש בחלק הזה הוא מסוגל לצמח הזה, אבל נחוצה לו ארמה דשנה ומשקה.

בחדש אפריל ימעהו רחוק 30—40 סנטימטר אחד מן השני ובחדש יולי יוציא פרחים, והאסיף הוא באקטמבר. במשך עת צמיחתו דרוש להשקותו שש פעמים. בעיר אוריקו יתן הקמר אחד שלשת אלפים קילו במחיר (לפי שער השנה האחרונה) 760 פראנק. אך גם לו אויב, סין רמש, המשחית הרבה מיבולו.

צמר גפן הקפריסי נודע בדקותו ובלבנוניתו, ובפרט זה אשר יצמח לרגלי הרי אלימפוס. לכד זה יש בקפריסין גם זיתים ותותים ועוד עצי פרי שונים. יש כפרים אשר ירבו בנטיעת תאנים.

סוף דבר מיום שבא האי הזה בידי ממשלת אנגליא החלה תקופה חדשה של
אשר, בכל יום בתי ספר חדשים נפתחים, וההשכלה תרבה בארץ.
שלמון האי כסור בידי איש מלומד ובקי הארון סיר וואלמער סענדאל, והוא
קבלני בסבר פנים יפות והקל לי הרבה את עבודתי למלא את משלחתי באי.
דרך אנב אעיר, כי החכם הזה בלכתו אל האי ובשוכו משם לארצו עבר כמעט
בכל ערי ארץ הקדם היושבות על חוף ים התיכון, ויהי גם במושבה „ראשון-לציון“ ויבא
אל היקב וישת מן היין, ואלה דבריו אשר כתב במאמרו „השקפה על הצמחים ועבודת
האדמה בקדמת ים התיכון“: „יין ראשון-לציון אשר שתיתי שמה ביקב, העשוי לפי
ההמצאות היותר חדשות, הוא משובח, קריר ונעים מאד, ידומה ליין אלגיר שלנו
הטוב“.

חשבון-השנה .

השקפה על מצב הפועלים בא"י ורשמים מסמעי בגליל .

לפני מונחת רשימת הפועלים העברים העובדים במושבות בא"י, התופסת מקום נכבד בתקופה זו של קורות ימי עמנו, והגני עורך אותה בזה ומצרף אליה השקפה קצרה על מצבם בהנה בכל מושבה ומושבה.

עקרון הוא מזכרת בתיה .

כשתי שעות ומחצה רכבתי עד בואי עקרונה . בערב יום בואי התאספו כל אחי הפועלים בבית מיוחד לערוך רשימתם . מספר הפועלים בעקרון הוא עשרים וחמשה — בעלי משפחות שמונה עשר ופנויים שבעה—כלם עובדי אדמה ועובדים בנכסי הפקידות . שבר העבודה מן 8 עד 12 גרוש ליום, מלבד שני משניחים המקבלים כל אחד שמונה עשר גרוש ליום . בעלי המשפחות יושבים ברמלה, כי במושבה אין מעונות לשכור ומשלמים שם מעשרה עד שנים עשר פ"ר' לחדש בעד כל מעון, ומפני שהוצאותיהם כפולות אינו מספיק להם שבר עבודתם די מחיתם, אעפ"י שמסתפקים כל ימות השבוע רק במאכלים יבשים, כי אף הירקות והבצלים ביוקר הם פה . לפי הידיעות האחרונות יפמרו בחדש יולי שנים עשר פועלים מעבודתם ובחדש אקמאבר תכלה העבודה כלה וישארו כלם בלי עבודה .

רחובות

מספר הפועלים ברחובות עשרים וששה, מהם בעלי משפחות עשרים ושנים ופנויים ארבעה, כלם עובדי אדמה . הרוב יושבים במושבה עוד טרם התישבו בה האכרים . אחדים עובדים בכרמי האכרים ואחרים בכרמי ח' מנוחה ונחלה, ונחשבים אצל הפקידות דשם לפועלים תמידים שנתיים בשכר מוקצב משבעה עד תשעה גרוש ליום* לכל השנה אף בזמן הזמירה וההרכבה, שעבודה זו שוה מארבעה עד חמשה פרנקים ליום, אך יותר טוב להפועל שתהיה לו עבודה תמידית לכל השנה בשכר מוקצב מלעבוד בסירוגין . אבל דא עקא, כי פקידות ח' מנוחה ונחלה אינה בקיאה בקבועיתא דירחא וחושבים את השנה רק בתשעה ירחים, כן ר"ח כסלו עד אחר הבציר, ובשלושת החדשים סאתר הבציר עד

* וישנם המקבלים גם שנים עשר גרוש ליום .

ירידת הגשמים ירעבו הפועלים השנתיים ללחם. כל הפועלים יושבים במושבה במעונות שכנים בבתי האכרים ומשלמים מעשרה עד חמשה עשר פר' לחודש בעד כל מעון, משתתפים בהוצאות הכלליות של המושבה. כמו: בית ספר, שומר, חובש וכפי מרפא. מדי דברי במושב רחובות לא אוכל עצור ברוחי מכלי דבר בה דברים אחדים.

בשנת תר"ן נקנתה אדמת רחובות. שערי הארץ היו אז עוד פתוחים לפני אחינו, וזר באו במספר רב ובהתלהבות יתירה להגשים את הרעיון של חבת ציון ע"י עבודה גופנית, עבודת אדמת הקדש, והיתה אדמת רחובות המקלט האחד להצעירים הנלהבים, הלכבות היו חמים והרנשוה הנדישו את הסאה, לעבוד יותר מכפי כחם ולהכתכן בכל פעם במלחמת האגרוף עם השכנים הערבים והברוינים.

בבקר השכם לפני זריחת השמש ומכל עבר ופנה הולכים ארחות אנשים צעירים מלובשים במעילים ירוקים ועל כתפותיהם נושאים מעדרים וילקוטים, פניהם מפקים אתות חיים ופיהם מלאות שירי ציון. הנה התיצבו על חלקת אדמה גדולה, השליכו את הילקוטים ארצה, ירדו בחריץ ארוך ועמוק עד המתנים ובמעדרים אשר בידיהם מעדרים את האדמה. החום גדול מאד, השמש לוהט מעל לראשיהם כאש צרבת ואגלי זעה עבים נוצצים על מצחיהם ומתלנללים ויורדים אחד אחר לתוך אדמת החריץ. פתאום והנה אחד נפל מלא קומתו ארצה. הקדחת אחותו בכל תקפה, כל יצירי נוו רועדים מקור ובקרכו פגיסה, הו! קודח אש נורא, וכה כרע שכב כשתים או שלש שעות עד שרפתה מעט מחלתו, ועוד הפעם הוא עומד בחריץ ועוזר במעדרו. כה עבר עליהם היום בעבודת פרך. לפנות ערב, השמש נמה לערב, העובדים עזבו מקום העבודה ושבים למעונם הכללי — ארות עץ כעין תיבת נח, בתחתים שניים ושלשים שבו ימצאו מנוח לנופם הנהלאה כארבע מאות איש צבורים זה על גב זה. בבאם השליכו את המעדרים מעל כתפותיהם, רחצו, התפללו תפלה הערב, שתו ואכלו ארוחהם הדלה והצנומה, והתנועה היתה מלאה חיים, חיים של שמחה, חיים של רגשות נלהבות למרות העיפות והליאות מעבודת היום. כמעט שכבו על מפותיהם — הרצפה והתקרה — להחליף כח לעבודת יום המחרת והנה הפעמוץ יצלצל ויבשר כי קרה איזה מקרה רע — הברוינים השכנים רועים את בהמותיהם בכרמי האכרים, רעש גדול התחולל בין העובדים הפועלים ובזריות יתירה קמו כאנשי חיל וכל אחד חטף בידו מה שעלה לו, זה מעדר זה את, זה מגריפה זה קלשון, זה מקל וזה אבנים וכה הצליחו לגרש את הברוינים מהכרמים לבל ישחיתו את הנמיעות הרכות מעשי ידיהם. לא אחת ושתיים נפצעו פצעים אנושים במקרים כאלו אשר קרם בכל פעם. עוד נכרו עתה ההבאות, שהוכו במקלי החובלים של הברוינים, על ראשי הפועלים האלה המפורים עתה בכל המושבות ועל ראשי המעט מהם היושבים גם עתה במושבה זו, והפועלים האלה — בעלי ציון כביר ורוח אמיץ, אשר כל רגב של אדמת רחובות וכל אבן מהרריה רטובה מרמס וחלבם — לזרים יחשבו, צא טמא יקראו למו ושוללים מאתם את זכותם לחות דעה בענינים שיש גם להם נגיעה בהם.

בשנה העברה עלתה שאלת הפועלים באספה כללית של כל אכרי רחובות במושב פקידה: אם יש להפועלים האלה רשות להתערב בעניני בית הספר, ועוד ענינים כללים שאינם נוגעים רק אל אכרות לבר, אשר משתתפים גם בהוצאות הדברים האלה, ודט אותה בשלילה, בנתינת מעט, כי הפועלים זרים הם במושבה ולכן אינם רוצים שיהיחסו עליהם. זה הוא גורל הפועלים העברים בכל המושבות והגמול שמשלמים להם בעד הכתבניהם

לטובת המושבות ולטובת הישוב . בכלות הכציר ישארו כלם בלי עבודה, כמו כל הפועלים העובדים במושבות בכרמי האכרים , ואז תהיה הנסיפה שלימה, נסיפת הרוח ונסיפת הגוף .

ודי-חנין .

בה נמצאו ששה עשר פועלים , בהם אחד עשר בעלי משפחות וחמשה פנויים, שנים עשר עובדי ארמה וארבעה עובדים ביקב בראשון לציון . לחמשה ישנם בתי עץ קמנים במושבה על ארמה שכורה, ארמת ה' ראובן לייריר . חמשה פועלים האלה הם שארית הפליטה מכל הפועלים כששים במספר , אשר באו הנה בשנת הבהלה הר"ן, והפקדות של הנדיב לא נתנה להם להתישב בפנים איוה מושבה ומוכרחים היו לתקוע למו אהלים במושבה הזאת . מחלת הקדחת וכאב העינים הכבידו את אכפם על יושבי האהלים מפני החול , החום והרעב שהציקום מאד . דוגמת האהלים היתה כעין בית חולים גדול , אשר צבי הכברג בקר את יושביהם שתיים או שלש פעמים ביום וחלק ביניהם אבקא כינא וימשח את עיניהם . מקום עבודתם היה ברחובות , בכל יום ויום לפני זריחת השמש הלכו בתי האבות לעבודתם לרחובות ובערב שבו לאהליהם להפוך את משכבי ב"ב בחלים, כה עבר עליהם כשמונה ירחים עד שלבסוף נתפזרו בכל המושבות ונשארו בהם במושבה זו רק אלה החמשה . שבר העבודה כפי הרגיל מן 7 עד 9 גרוש ליום . מלבד שני פועלים חדשים ועובדי היקב , נושהתפים בהוצאות הכלליות של המושבה , בניהם ובנותיהם לומדים בבית הספר, אשר היעד האוריסאי הואיל להחליט בשנה זו שכירות למורה בעד כל בני המושבה .

ראשון לציון .

מספר הפועלים בראשון לציון מאה ושלושה, בהם עשרים ושלושה עובדי אדמה ושמונים עובדים ביקב , בבית ח' הברזל ובבית ח' החביהים . בעלי משפחות שמונים וארבעה ופנויים חמשה עשר . רוב עובדי היקב מתגוררים ביפו במעונות שכורים שעולים עד שנים עשר פר' לחדש לכל אחד . ביום הראשון לפני זריחת השמש יבאו לעבודתם וביום הששי אחר הצהרים הולכים לביתם ותרמיליהם על כתפותיהם . בלילי החול מוצאים מנוח לגופם הנהלאה בשני בתי עץ, — כעין תחנות אנשי חיל— שנבנו כבר ע"ח בית הפקידות לא רחוק מהיקב . אף כי מקבלים שכר טוב בעד עבודתם שהשעה עד עשרים וארבעה גרוש ליום , אשר בהשקפה הראשונה שכר מספיק הוא אף למשפחה מריבה באוכלוסין, ולו יכלו לשבת עם ב"ב ביחד במושבה בודאי היה מספיק לכל צרכיהם, אבל בכצב הנכחי, אשר הוצאותיהם כפולות, חיים הם בדוחק . וזה הוא החסרון היותר כורגש בחייהם הגשמיים והחסרון המורגש בחיי בניהם המוסרים והרוחנים, כי נקל לשער את החינוך של בנים הגדלים בלי השגחת האבות ובלי מנהל .

הפועלים עובדי ארמה יושבים במושבה במעונות שכורים בבתי האכרים ומשלמים משנים עשר עד שמונה עשר פר' לחדש בעד חדר אחד ובית הבשיל קמן . עד השנה הזאת עבדו גם הם ע"ח בית הפקידות , העבודה היתה המידית ושכרה היה יותר גבוה

מכפי שהוא עתה, ובשנה זו נמסרו כל הכרמים להאכרים והפועלים נפטרו מעבודתם. העבודה אצל האכרים בלתי תמידית ותעשה כמעט רק ע"י הערבים, אעפ"י שיודעים ומרגישים היטב, כי הפועל העברי יעבוד ביותר התמכרות ואמונה, ולכן ישנם שם פועלים עברים שאין להם עבודה כלל. גם העבודה החשובה, כמו זמירת הגפנים וההרכבה, ששכרה היה תמיד מארבעה עד חמשה פר' ליום, נעשתה בשנה זו על הרוב ע"י הערבים, ואם אחדים ישיגו עוד עבודה אצל האכרים יעבדו בעד רבע מגידי ליום. עוד מעט ויבואו ימי הבציר ויש תקוה, כי גם עובדי אדמה ישיגו עבודה ביקב לזמן הבציר. אך בכלות הבציר ישארו כלם בלי עבודה. בר"ל נחשבים לזרים אף הפועלים היושבים שם יותר מעשר שנים, ומבלי שים לב לזה משתתפים הם בהוצאות הכלליות של המושבה. גם שם פוגשים אנחנו איזה מין עבדות ושפלות הרוח בנפש הפועל, תולדת ההנהגה הרעה של הפקידים והתרחקות אחינו האכרים.

פתח תקוה.

מספר הפועלים חמשים ושנים, בהם שלשים ואחד בעלי משפחות ופנוים עשרים ואחד. בין בעלי המשפחות ישנם שנים עשר בעלי אחוזות קמנות שרכשו למו בראשית שנות בואם הנה עת יסוד המושבה, וישנם בעלי בתי עץ אחדים. כלם עובדי אדמה ועובדים בנכסי הפקידות. שכר העבודה משבעה עד שנים עשר גרוש ליום. היא המושבה השנייה ביהודה אשר הפועלים עובדים בכרמים ובגנים הנעבדים על חשבון בית הפקידות. אבל לפי דברי הארון מאירזון, העבורנה הכרמים והגנים בחדש אקמאבר שנה זו לדי דאכרים, ואז תכלה גם שם העבודה וכל הפועלים ישארו בלי עבודה כלל. הם משתתפים בהוצאות הכלליות: מורה, שומר וכמי כדפא.

חדרה

היא המושבה שאכלה את עובדיה בכל פה. הבצות המעפשות את האויר שישנן למכביר באחזה הזאת הרגו את תושבי המושבה בלי המלה. מה רב מספר החללים שהפילה במשך שנות קיומה! כפי הרשימה האחרונה היה מספר תושביה בתמידות מאה וחמשים וארבעה ומתו מאה ועשרים וארבעה, אעפ"י שרוב תושביה היו יוצאים ממנה בכל שנה בעת תגבורת המחלה. חנה טבעה של המחלה הזאת: ישנן עתים שהולכת ומתגברת—מן חדש סיון עד חשוון—ומחדש חשוון עד חדש ניסן הולכת ורופפת, ובהרשי ניסן ואויר לא היה בכל שנות קיומה אף מקרה רע אחד. עתה יצאו ממנה כל עובדיה, האכרים והפועלים, למשך שלש שנים ונתישבו במושבות האחרות ובעיר יפו, מפני האויר המעופש של עבודות הבצות, אשר מהגרים מלומד אחד קבל על עצמו ליבשן. העבודה תעשה על ח' הח' "יק"א". גם הבתים שנבנו על שפת הים ע"י המורשה של הח' "יק"א" לא עלו לשמירה יפה מפני המזיק המשחית. רושם לא נעים עשתה עלי המושבה הזאת. בעת כואי שמה חלתה פתאום אשת חרש הברזל במחלת הקרחת וביום המחלת בבקר בצאתי משם מתה. כפי הרשימה ישנם שם עשרים פועלים, ביניהם אחד עשר בעלי

משפחות ותשעה פנוים מלבד האחרים שעברו תחת השנחה הגנן ה' בוסקעלי שלא רצו להתאחד מפני ההבטחות של הגנן כי ישוכללו בהשתדלותו. שכר העבודה משבעה עד השעה גרוש ליום. רב בעלי המשפחות יושבים בבית המלון הגדול על יד ארות המוסים בחדרים נמוכים ואויר מעופש. המושבה בכלל תדאיב נפש רואה.

זכרון יעקב.

ביום ו' בצהרים באתי וזכרונה. התארחתי בבית רעי הפועל מר נח שפירא—המשורר בר-נש—היושב בגן שלחין חוץ למושבה מהלך כחצי שעה. המושבה וזכרון יעקב יושבת על הר גבוה על חוף ים התיכון כשלוש מאות וחמשים מיתר על פני הים בין קסריה ובין הנתורה. ההרים מסביב לה מוסים באבנים וביניהן ישנם שיחים וקוצים שונים, גם אלונים גדולים צומחים מבין האבנים. בין רוכסי ההרים ישנה גם אדמה שחורה ודשנה. אינני מהנוחים להתפעל ממראה העין, אך בהביטי אל הצורים והסלעים החזקים שנעתקו ממקומם ותחתם נטעו מטעים שונים, נתפעלתי ונתרגשתי מאד, והעבודה הזאת נעשתה בידי אחינו הפועלים שבאו לשם ממושבות יהודה, רק המה היו הגלגל המניע להתפתחות המטעים, גם עתה נמצאו בהמושבה כמה ושישים ואחד פועלים, ביניהם ישנם אחרים העובדים שם כבר חמש עשרה שנה ויותר והנשארים באו לשם בהמשך הזמן. בהם עובדי אדמה שמונים ואחד ועובדים ביקב שמונים, בעלי משפחות מאה וששה ופנוים חמשים וחמשה. לפני מסירת הישוב להח' „יק"א" היה שכר העבודה לפי מחית הפועל, עתה נשתנו הדברים ועמם גם שכר העבודה שירד בשלשה גרוש ליום. הפועלים היושבים במושבה עם כ"ב גרים במעונות שכורים בבתי האכרים ומשלמים מן שנים עשר עד חמשה עשר פר' לחדש. צרכי אוכל נפש גם שם ביוקר גדול. דחיקת הרוח מצד הפקידים יראה שם על כל פסיעה ופסיעה וניכרת על פני הפועלים אף היותר פשוטים וגסים.

מדוי עכרי לחיפה דרך הנתורה השוממה, רמעו וזלנו עיני דמעות למראה התורבה הזאת, אשר לפני ארבע שנים פרחת והיף בהדרה ויותר משלשים משפחות פועלים, מלבד פנוים, מצאו בה עבודה, חיי ענג ותקוה גם יחד. בתנתורה היתה „מוגינה" הנוכרה ע"י צעיר אחד מחובבי ציון ברוסיה ע"ח הנדיב, ומפני שתי סבות לא הצליח הבית להתקיים אם כי כבר בלע רבבות פרנקים: א) מפני קושי מכירת הסחורה פה בארץ, ב) מפני האויר הרע ע"י הבצות הקרובות אליה. ופתאום באה פקודה פתאומית לסגור את הבית והנהו עתה שםם מאין יושב ורק המית גלי הים מפריעים שם את הרממה. הפועלים אשר עברו שם בהתמכרות ובמסירות נפש ושמו כל תקוהם בהצלחת הבית מוכרחים היו לעזבו ונפרו במושבות.

הנסיעה היותר נעימה ומענגת היתה לי כשעה ומחצה: אחר האחוזה אמלים—עם הוצרה העתיק יומין — שנקנתה לפני שנים אחרות ע"ח הנדיב וגם עתה אינם חפצים הערבים לצאת ממנה, אף כי כבר קבלו החצי מהמחיר של כל האחוזה. שם סרנו מדרך המלך המלא רפש ועבטים ונסענו על שפת הים. המית גלי הים השוטפים בכל פעם את החול הלבן בלך ושוב, משק מימי הגלים מתחת הענלה אשר ישבתי בה וזדהרות פרסות החוסים על פני החוף הלבן, כל אלה העירו בי רגש נעיוטות ועונג רוחני מלא את כל הדרי לבי ונפשי. עפתי על כרוב הדמיון ומלים בודדות עפו חשו כמוחי: „ארץ ישראל",

„חבת ציון“, „חובבי ציון“, „מדינת היהודים“, „ציונים“, „אגיה עברית“, „אכרים באויר“, „פועלים בלא עבודה ותקוה“, „פועלים נוסעים“, „הפרדת היסוד“, „שתי מילדות“, „גסיסת הישוב“. כה עברו עלי כשתי שעות וכמעט לא הרגשתי בנסיעה הרבה שעשינו עד שהעירני רעי בן לויתי המשורר „בר נש“ בשירתו הנעימה „סירת דוגה“.

בערב באנו לחיפה, לנו שם ובבקר יצאנו לעכו, מהלך שלש שעות מחיפה. שם נשתנה אופן נסיעתנו לרגלי השתנות הרכבים. ירדנו מהעגלה ונרכב על שתי פרדות דרך הרים גבוהים ומלעים מוצקים ששיאם עד לעבים יגיעו, מראה הארץ מזור ופרא במקורה הראשונה, אבל המישור המשתרע לרגלי ההרים מתחת, אדמה שחורה, שמנה ופוריה, אדמה מכוסה בזרעונות ונטיעות שונות, מענג את נפש הנוסע. בערב באנו לכפר „מגידול כרם“ שהוראתה בעברית „מגדל הכרמים“, אבל אף כרם אחד לא ראיתי שם. לנו שם באכסניה ערבית, או יותר טוב להגיד—בארוה אשר בה ימצאו מרגוע לגופם העיפים, אדם ובהמה יחד, האויר הכחוק לא נתננו לישון וישבנו כל הלילה ומרם האיר השחר יצאנו משם. בשעה התשיעית בבקר עברנו על יד הכפר „רמיה“ העומד בתוך יער עצי זיתים גבוהים ועתיקי ימים ונדדע עתה לשם בקורות הישוב הנוכחי בכנינו הגבוהים והמפוארים אשר בנה בו „אליהו הצרפתי“ לאיוה ממרה בלתי ידועה, ונקראים בפי כל „מערות אליהו“. בשעה הרביעית לעת ערב באנו ל„עין זיתים“ רמובים מרובי הגשמים שירדו בדרך, היא האחווה שנקנתה בעד „אגודת אלף“ לפני תשע שנים ויושבת בירכתי ההרים מהלך כחצי שעה לפני עיר צפת. המושבה הזאת, גם היא ככל יתר המושבות, פרי הבהלה של חובבינו הנלהבים וערמימות של אנשי הבינים. שטח אדמתה—חמשת אלפים דונם—אדמת סיד ואבנים, אשר למרות שנות נסיונות הרבה וכסף למאות אלפים פרנקים שירדו בה למצוין לא הצליחו עוד לראות איזה ברכה בה. על האחווה נמצאו שני בתי אבנים בעד מושב המנהל והנגן ושני עין בעד הפועלים התמידים העובדים יום ביום נקנתה האחווה והם עשרה במספר, אשר הרוב בעלי משפחות המה ויושבים צפופים ודחוקים בחדרים נמוכים וצרים והפועלים הנשארים, — המידים ובלתי המידים — ילידי צפת המה ויושבים בעיר.

למחרת יום בואנו וכפני רבוי הגשמים לא היה באפשרות לעבוד, התאספו כל הפועלים בבית הגנן לערוך רשימתם. מספר כל הפועלים העובדים באחוה עשרים ותשעת, כלם עובדי אדמה, מלבד אחדים שהיו אומנים ועובו אומנתם מפני ההכרח ונהיו לעובדי אדמה. בעלי משפחות חמשה עשר ופנויים ארבעה עשר. שכר העבודה טארבעה עד אחד עשר גרוש ליום וכמעט כלם חיים ברוחק גדול*.)

זה הוא המקום האחד אשר מצאתי בו, כפי הכרתי, מעט קירוב הלכות בין הפקידים והפועלים, ומפני זה, או אולי מאיזה סבה אחרת, גברה האמונה בלכות הפועלים לפקידיהם עד שעלה בקושי מעט לאחדם לאגודתנו בלי רשיונם. בית ספר ומורה אין שם וילדי הפועלים, עשרה במספר, גדלים פרא בלא תורה ורוח היהדות, ואינם חפצים בשום אופן להביא את בניהם להתחנך בבית הספר של „הכ״ח“ בצפת, אשר ריח צרפת נודף ממנו וממלא את האויר. לפי דבריהם מוטב להם, כי יהיו בניהם אכרים עברים

* גם שם תכלה העבודה נחש אקטאכר, כי לפי דברי האדון גלירזון אינה הפזה הח' „יק"א" לשכר האחווה ולמנותה בין כל החחוזות שקבלה מהנדיב.

פשוטים ואל יהיו מלומדים ברוח זר. כדאי היה למלאות להם החסרון המורגש הזה ולהת
להם היכולת להחזיק מורה לילדיהם. בשעה התשיעית בלילה הלכנו ברגלינו קדמה כשעה
שלימה דרך הרים ובקעות עד בואנו להמושב

ראש פנה.

בערב למחרת בואנו התאספו הפועלים ברשיון בית הפקידות בחדר אחד מביה
הספר דשם לערוך רשימה. מספר כל הפועלים בראש פנה ארבעים, שלשים ושנים
עובדי אדמה ושמונה עובדי עבודות שונות, כעלי משפחות שלשים וארבעה ופנוים ששה.
שכר העבודה מן ארבעה עד עשרה גרוש ליום. שמונה עשר פועלים הם מהישנים העובדים
שם כבר יותר מעשר שנים, והנשארים, שהרוב ילידי צפת הם, נתוספו במשך השנים,
כלם עובדים באחוות של הפקידות, בנגים, בכרמים ובבית ח' הצמוקים. הפועלים ילידי
הויץ יושבים כמושבה במעונות שכורים בכתי האכרים ומשלמים שכר דירה מעשרה עד
שנים עשר פר' לחדש. מצבם דחוק. בחדש אייר פטרה הפקידות עשרים ושנים פועלים
מעבודתם ובחדש אקטובר העבורנה האחוות הנעבדות לרשות האכרים וישארו כלם בלי
עבודה כלל. המושבה „ראש פנה“ מצמיגת בפלגות פועליה לשתי כתות: „מיוחסים“
ו„בלתי מיוחסים“. המיוחסים המה חתני האכרים העובדים גם הם באחוות הפקידות
ומקבלים שכר עבודתם חמשה עשר גרוש ליום והחברה „יק“א“ דואגת בעבורם לשכללם,
והכת השניה, המה הפועלים האמתים כפועלי יתר המושבות, העובדים באמינה ובהתמכרות
יתירה, מקבלים רק מארבעה עד עשרה גרוש ליום. אותות שפלות הרוח יראו על פני
הפועלים האמתים ע"י ההכמה כגבוה, יחירות וגאווה מצד הפקידים. אך זה גורל כל
הפועלים העובדים בנכסי הפקידות.

מחנים.

המושבה הזאת כקמן שנולד רמי, בה מצאנו שנים עשר אכרים ילידי גליציה, שנים
עשר בתים בלתי גמורים עוד כל צרכם מפני חסרון כסף, ארבעה פועלים, שנים עובדי
אדמה ושנים עובדי עבודות שונות. שכרם ליום מחמשה עד שבעה גרוש ליום. הפועלים
ילידי א"י המה וגרים בצפת. כל ימות השבוע נמצאו במושבה וביום הששי הולכים
לשבות את יום השבת לצפת מהלך שתי שעות ומחצה.

משמר.

הרבה יש לי לדבר במושבה הזאת, אך מכיון שהשקפתי זו הוא רק על מצב
הפועלים ובכדי שלא לערב ענין בענין אעזוב זאת לעת אחרת. גם בה מצאנו רק ארבעה
פועלים פנוים ילידי צפת העובדים אצל ארבעה אכרים בתור פועלים שנתיים רק בעד
המוננות. עבודתם היא עבודת אכר: חורשים, זורעים וקוצרים.

יסוד המעלה.

מספר הפועלים ארבעה עשר, עובדי עבודה ארמה שנים עשר ועובדי עבודות שונות שנים, בעלי משפחות אחד עשר ופנוים שלשה, כלם עובדים באחוזות הפקידות. שכר עבודתם משהה עד עשרה גרוש ליום, הוא השכר המוגבל. מלבד שכל אחד מקבלי המיכה מבית הפקידות שני גרוש ליום מלבד שכר עבודתו. מקור התמיכה הזאת בלתי נודע וההנהגה הזאת של הפקידים אינה מוכנת כלל. לשלם שכר עבודה ותמיכה יומית מקופה אחת הוא דבר נפלא במינו. ההנהגה הנפלאה הזאת גורמת נפילת הרוח המוסרי בלבות מקבלי התמיכה. עתה, בהיות שם הארון מאירזון, נשתנה הדבר לגמרי, הפועלים אינם תלויים עוד בחסדי הפקיד; עבודת הפרדסים נמסרה בקבלנות להפועלים על שנה שלימה בער כסום מסוים. אם ירויחו יותר משכרם היומי שקבלו לפנים או יפסידו—זאת לא נדע, אבל שמחים הם בזה שעומדים ברשות עצמם ואינם עוד ממקבלי המיכה.

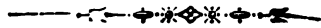
מתילה.

מספר הפועלים שם שנים עשר, עובדים אצל נמיעות המכק, שכר העבודה ליום כחמשה עד שמונה גרוש, מצבם רחוק מאד.

צפת.

שם נמצאו שמונה עשר צעירים הנחשבים לפועלים, מפני כי בזמן שעבודה במושבות הקרובות מצויה עובדים הם שם ובזמן שעבודה ארמה אינה מצויה מתפרנסים בעיר בעבודות שונות בשכר מחמשה עד ששה גרוש ליום, מצבם רחוק. זה הוא המצב של הפועלים העברים בא"י. אנשי הרוח, שבאו הנה במטרה לעבוד וישמחו תמיד, כי הצליחו להשיג מטרתם להראות לכל כי היהודים אינם גרפים ועצלים ומוכשרים גם לעבודת אדמה יעברו בכל העת עבודה פרך בהתמכרות יתירה ויצמצמו את הסתפקותם עד הריטא התחתונה.

לפי ההשקפה נראו שני חסרונות נכבדים במצבם עתה, חסרון גשמי ומוסרי, אשר אם לא נקדים למלאותם בעוד מועד מי יודע מה תהי אחריתם. החסרון הגשמי הוא חסרון העבודה, אשר בעוד שנים שלשה הרשים הכלינה כל העבודות וכל הפועלים עובדי האדמה, שלש מאות ושלשים ושנים במספר, ישארו בלי עבודה. והחסרון הרוחני הוא חסרון "הכרה עצמית" מפני דחיקת הרוח ש"הספירות העליונות" דוחקות אותם וכל זמן שלא יעמידום ברשות עצמם ע"י שכלול, כל זמן שלא יעברו אדמתם הם לא יוטב גם מצבם החמרי, כי הא בהא תליא. אפרים קומרוב.

העושר למינהו.

הנערה השמה זה מעט פך קפה עז וטוב וכלכלה¹ מלאה מגרנות על שלחן קצי, איש יפה תואר כבן ששים שנה, אשר זה מעט קס ממשכב הצהרים בחדר משכיתו, יוצאת, וסרים בא ויגש אל אדוניו כרמס בקערה כסף.

„הבא נא את האורח אל המרקלין והגידה לו, כי עוד מעט אצא לקדם את פניו“. הסרים השתחוה ויצא. ונטיל הכסף דבר לנפשו: גם זה לי עסק! למוכרי גזת צמר ולקוני גלוטי רקמת בית עבודתי אני צריך כיום, ולא לחכמים ולחוקרים דלים אשר גם לי גם למשלח ידי אין במ צורך כלל, ומי יודע אם לא העמוד לי הבקרה הזאת ברמס מרובים, כי לצרתי קרוב הוא לי וידיד נעורים ולבעוט בו ולהוציא חלק אי אפשר, כי לכבודו ולחכמתו יצא שם גם בין האדירים העומדים עמי בכרית המסחר, אך לבלתי הרחב את נפשו בשאלתו הנני לגלות לו רק את הצד האפל שבמעמד ביתי, במרס יבא הוא לשפוך שיחו ולהניד צרתו לפני.

מעי שם לו פנים חדשות, פנים מסכירות מפיקות אהבה ורצון ויבא אל המרקלין. „אך זה אורח, אך זה אורח!“ קרא בגשתו אל אורחו הקם מפניו מכסאו, איש שבה הרור במראהו ובמלבושו. „השלום לך יוירע? השלום לביתך?“ שאל בחבוקו אותו. „הנה מאד ישמח לבי לראות את מראך כי טוב הוא. והלא בימי נעורינו היית אתה החלש ואני הנכור ועתה הנה אתה רוח ורענן ואני הנה קומתי שחה, פני הוריקו וגופי רותת. דומה אני כי כעשר שנים לא ראינו איש פני רעהו“.

„גם הפעם לא זכיתי לראות פניך לולא נקראתי הנה לרגל עסק שאינו שלי ואומרה בלבבי: אפשר אני בא לעיר שחציטה ואפמר מבלי ראות פני קרובי? ועתה מעי ידי השלום לך?“

הנביר האדיר חש כעין פניעה קטנה בכבודו, כי לא מצא לו יוירע חובה אחרת לבקרו, ולא יתרון אחר בלתי אם את קרבת-השאר. וכמעט נוטה היה להסכים להמוך בידו בתמיכה הגונה מאד כפי כחו, למען ידע כי לא סתם-קרוב, כי אם אדיר הוא, כביר הוא, שיש ספק בידו לעשותו, אך עד מהרה גבר עליו יצרו הטוב, כי כל המתנאה בעשרו בעיני בריות כאלה סופו הוא בא לידי פזרנות בצנעה במקום שאין משבח ואין מכריו בקולי קולות. ויבחר דרך ענוה ויאמר:

„ברוך ה', עסקי מצליחים היו עד זה לפני שנתים, אך עתה גברה התחרות מאד, עד כי אין עוד לעשות עסק הגון. ואין מלאכה אחרת כיום, כי אם לשמור את הפלטה הנשארת עוד מן השנים המיוכות. בני הנעורים הולכים וגדלים, ונפשם הולכת ורחבה לבלי חוק. האבות גונוים ומוסיפים והבנים עומדים ומבזוים. והמעט, כי אין הקנין מתרבה, כי גם איננו משתמר היטב. ואם אשא עיני למרחוק לראות מה יהיה בביתי אחרי, יהחמץ לבי בקרבי. בקרב בני אין שלום. כל עוד אני חי עוד יראתי על פניהם,

¹ פרוכטקארט. סל של מירות.

אך אחרי כן מי יודע אם לא יעלה יגיעי לתהו בדברי ריבות ומשפטים, ואם תהיה שארית אף לקרן הקימת לצדקה, אשר הקדשתי, למען הזכר שמי — סוף דבר, לא אוכל לאמר, חלילה, כי דל חלקי. אך ההמון רב ונחת אין."

אחרי אשר החזיק העשיר טובה בסתר לבו לכשרון דבורו, אשר אם אמנם אין להאמין, כי תשיג ידו למנוע את קרובו מבקש דבר, הלא עמד תעמוד לו להתיש את כח בקשתו ולהמעיט את שעורה, הצהיל אה פניו כאדם מעביר את דאגתו מלבו ביד חזקה וישאל: "ועתה יירידי יקירי הגידה מה שלומך?"

ויכן את לבו לקראת התשובה הנכבדה והקודרה ויחשוב רק חשבונות באיזה סך יפטר. "מה שלומי אתה שואל, מעי יירידי" קרא יודע אחרי מספר רגעים: "יתן ה' והיה חלקך עמי, כי עתה לא ידעת כל רע."

מעי השתומם למשמע דבר קרובו וישאל: "הנהפך עליך הגלגל לטובה? הגידה נא לי ואשמעה ואשמחה גם אני."

"לא אבחד ממך דבר, הנה חשבוני גלוי לפניך: את עשרך הן אתה יודע ועתה דע לך, כי שתי הירדות מן התוכן הזה יש גם לי ורק בשלישית נגרע הוני מהונך. אך מלבד הנרעון הזה כל צרכי מוספקים ועסקי משפחתי מסודרים, וגם בבוא יומי אבטח בה, כי שלום יהיה בין יורשי".

"מאד ישמח לבי, אך אשאלך נא אחת אחת. ראשית שאלתי היא מדוע אתה חפץ לנרוע השלישית מהוני, בהזאתך, כי ישים ה' את חלקי כמורך" שאל מעי חציו שוחק וחציו משתאה.

"חלילה לי לקפח את קרובי" ענה יודע. "כנגד השלישית החסרה לי נוסף לי המבטח, שיש לי לשתי הירדות, מראנת התחרות והבזבוז והפחד לקיום הצואה בלכת, בדרך כל הארץ. ולפי דעתי שקול מבטח זה פי כמה וכמה כנגד השלישית הנגרעת ובאמרי לזכות גם איתך בו, רק את מיכתך דרשתי".

"בכל לבי עשיתי זאת" ענה מעי. "אך איככה ידעתי לסיר את כל נכסי ולכון את ערכם אל קנייך ולצמצם, כי בשליש אחד עשרתי ממך?"

"לדעתי", ענהו יודע "לא יעריך איש את ערך הקרן, כי אם על פי ערך הפרי הנקנה ממנו. ועתה מעי יירידי, הגידה נא לי מה היה חפצך בעסקך בכל תקופות עבודתך ופרמתי לך את חשבוני. בראשונה מה היתה מנמת פניך בשלחך במסחר ירך בעוד היה קנייך מצער?"

"ומי לא ידע זאת, כי תכלית כל עסק ומשלח יד היא הפרנסה".

"אך הלא שלח ה' את הברכה במעשה ירך בשנות עסקך הראשונות והונך פרץ יעל מהרה לכסה מאות אלפים, אשר גם בפרים מצאה ירך להתפרנס בכבוד ונחת וברוחה, ומדוע זה לא בחרת במנוחה?"

"הבטל אלך כל היום והלא האדם צריך עסוק" (1).

"לשעתה נכונה היתה דרכך מאד. זה כעשר שנים אי כחמש עשרה שנה, בהיותך עוד מלא כח עלומים הוצרכת לעשות ולעסוק, לצאת ולבא; אך עתה אחרי אשר מאת אלפיך היו למיליונים, ואתה באת בימים, ובראותך, כי המנוחה דרושה לך, מבלה אתה את מרבית ימי השנה בשוין, בניצא ובקהירי, עתה למה לך כל העמל הזה?"

(1) בעצמתינונג (ירש' מס' ה' א').

„היום אינני עוסק עוד לא לשם פרנסה ולא לשם עסוק, כי אם לשם הכבוד, כי לא נאה לבית מסחר גדול שיצא טבעו בעולם לסוף ולהכבול. וכבוד הוא למיסר הבית גם בחייו גם במותו, כי ביתו מאריך ימיו בעולם“.

„ובכן“ מלא אחריו יוידע „אם נפתח כמה שסימת ישאו לך עסקיך שלשה מיני פירות: כבוד, עסוק ופרנסה. וכנגד שלשתם אני מכון גם את הפירות, אשר ישאו לי עסקי המדע. הנה הכבוד אשר ינחילוני חברי ותלמידי וכל קהל המימי דעות עמי, אשר תורת פי יקרה להם, גדול יתר מאד מן הכבוד אשר ינחלו בעלי הכסף על כספם, כי מכברי, את רוחי את עצמתי יכבדו, ולא את קניני החצין. ועסוק, לוא אני חי אלף שנה, אין אני מספיק לעבד ולסדר את הענין הרב הצבור וימול לפני כגבול מקצוע עבודתי. ובכן שני שלישי הבואת העושר נזוונים לי בשפע רב ועצום מאד מאד, ואינני חסר לפעמים כי אם את השלישית, לאמר: את הפרנסה, ואחרי אשר צרכי מעטים, על כן גם היא מזדכנת לי ברוב הפעמים, ורק לפרקים תחסר לי“.

סגנון יוידע הוכיח למעי הנבון, כי לא לבקש חסר הוא בא. ויש אליו לבו ויוסף להאיר פניו ויאמר לו: „מרגע לרגע יוסיפו דבריך להתקבל על לבי. ועתה נרדה נא אל הגן אשר בירכתי חצר ביתי והשתעינו שם“.

מעו ויוידע קמו ויעברו אולמים מלאים פאר, ויורדו כמעלות שיש לכן אשר יריעת ארגמן כבדה אחוזה בכדי נחושה-מוצהב⁽¹⁾ פרושה עליהן. הסרים שומר הסף עדוי ברקמי זהב השתחוה בכבוד-ראש ויפתח את דלת-ההוכיח, ויצאו דרך בית השער. ויעברו את החצר ויבאו אל גן רענן מאד, נצור בידי גננים מומחים. מעי הגיש את יוידע אל האדק⁽²⁾ אשר בתוך, להראותו את יפי מלאכתו והנה על שפת מסד שיש עגול כורעות מסביב שלש בנות הים⁽³⁾ אשר אליותיהן הנפתלות פונות אל אחוריהן ביתה, ושם תהיינה לצנפה אחת, ובחצוצרות כתבנית החלזון⁽⁴⁾ אשר בפיותיהן, זורקות הן המון רסיסי מים למעלה. „מעשה הרשים זה עלה לי לחמשת אלפי רובל“ הודיע מעי. „ועתה חרוץ נא אתה משפטך, כי יודע אתה ערך מלאכת מחשבת, האומנם מרחבת היא דעת רואיה“.

„את דעת רואיה מרחבת היא תמיד“ שחק יוידע ויאמר: „אך את דעת בעליה יש אשר לא תרחיב, ויש אשר תגרום להם גם מעט צער“.

„ומדוע?“ — „דרך כל האות עינים ללכת הלך וחסור, ככל אשר יוסיפו לראותה, ואם אתה הוא הרואה אותה יום יום לא תוסיף עוד לקחת את לבך ביפיה. ואם יקרה לנגד עיניך עצם תכנית האדק כדמותו וכצלמו, מוצב בפרורי ערי הממלכה או בחצרות המלכים והרוזנים במדה גדולה, ובמלאכה מחושבת עוד הדק היטב משלך, בעלות האדק ההוא למאת אלף, הלא תקל בעיניך חמדתך זאת שעלתה לך ברמים יקרים. אולם אם יש בחמדה זו מעין צער לבעליה, הנה לרואיה כלה נחת היא. רואה אדם כביתך יצירה נאה נהנה הוא ממנה, למחר הוא רואה יצירה נאה ממנה נהנה הוא ממנה יותר. למחרתים איננו רואה שום דבר של נוי אף או איננו מצמצער כלל וכלל. סוף דבר, שמח הוא בשמחתם של אוהבי הנאה ואינו מצר בצרתם“.

„חי נפשי, כי דעותיך מיוחדות במינן הן ונכסף אני מאד לדכושן, אף כי יש אישר תעקוצנה מאד. ועתה באר נא לי יוידע יקירי על פי דרכך את חשבונך מה אתה

⁽¹⁾ בראנו. ⁽²⁾ פאנמאן (תוספתא שבת ב', ו'). ⁽³⁾ תרולפנין — בני ימא ... דגים יש בים שחצין צורת אדם וחצין צורת דג, ובלעז שרינא — Sirene (רשי' בכורות ד'). ⁽⁴⁾ שנעקקענפארמיג.

שוקל על כפיך כנגד השלישית החסרה לך, אשר אמרת, כי הפרנסה היא, והלא חסרון הפרנסה רע ומר מאד ואיך תעמוד בה?"

"אם אכון את השלישית הנעדרת כנגד עצם השלישית הזאת המצויה וקימת לך ולשאר בעלי המיליונים" אמר ויודע: "תהיה באמת ידי על התחלונה, על כן עושה גם אני בערמה, וגם זפק כמעט מזה, ויורד אני מעלה אחת, ואינני מכון את שלישיתי המפוקפקת אלא כנגד שלישי אחר או מחצית אחרת של הסוחרים העשירים בעלי מאות האלפים".

"והלא אתם סוחרים בעלי מאת אלף פרנסתם מצויה".

"כדבר עצם הפרנסה" ענה ויודע, "לא יעווב ה' גם אותי, ברוך הוא וברוך חסדו כי קרעים עוד לא לבשתי, וללחם לא רעבתי, ובחויף לא לנתי מעודי מבלי מחסה. כי אם יען אשר ה' נותן את לחמי כמעט רק דבר יום ביומו, או דבר חדש בחדשו, יש אשר אראנן דאגת מחר. אולם במה נחשבה הראגה הזאת, דאגת פרנסת חדש אחד, או דאגת תשלומי הקפת החנות של חדש ימים, או תשלומי חוב קמין לאוהב חונן ומלוה, אל מול אימת המות של בעל מאת האלפים. בהודע לו, כי קרע' גדול מתעתד בוין, ומשבר' נשקף באירופה כלה, בית השלחן הגדול קוץ ירו, והשולחנים הגדולים נמנעים מלהלוות, וסוחרי ירו מבריחים את נכסיהם, וכל הוננו אשר קבץ על יד ביגיעה רבה זה חמשים שנה צפוי לחרפה ולקללה ברנע אהר. התערוך דאגת פרנסתי המועצת לדאגת הונם הגדול? בינה נא היטב וראית, כי דאגתי קמנה עוד מקומן פרנסתי, ודאגתה גדולה עוד מגדול הונם הרב והעצום".

"כל דברייך טובים ונכוחים, ירירי" הסכים על ידו מעי, "אך התכחד, כי יפה שעה אחת של קורת רוח של עשיר כשהוא שמח בעשרו".

"חלילה לי לחדד את זאת" הודה לו ויודע. "ומסיף אני על זה, כי יש אשר קשה שעה אחת של צער על איש מסכן וחכם, הרואה כי בעוד אשר בעלי העשר קלי הרעה ישקלו זהב כחיר כל הענוג הפל וסר מעם, אין פרוטה בכיסם ואין מחיר בידם לקנות חכמה ולהספיק בידי בעליה לעבוד עבודתה בלי דאגה ומחשור. אך בכל זאת אני משיב המיד אל לבי, כי יפה חלקי מחלקם. אני עמל והם עמלים, אני זריו והם קריוס. אני צרה ניני בשעותי ורגעי, ואינני נותן לנפשי מנוחה בלתי אם שעה אחת ליום, וגם להם לא תשאר מעסקיהם ותענוגותם בלתי אם שעה אחת פנויה. השעה הזאת יש אשר אמנם היא להם שעה של קורת רוח, ולי יש אשר אמנם היא שעה של דאגה. אך למי אוי? אוי למי שאין לו אלא שעה אחת של קורת רוח ביומו; ואשרי מי שאין לו אלא שעה אחת של דאגה ביומו. הסוחר העשיר רואה את עצמו כל היום כאלו אורבים סביב לו. לאלה אשר מהם לחמו נמצא, והם מקור כל עשרו, יש לו לדבר אחד כפה ואחד בלב, לכסות מוסה ולהסתיר עצה. ויודע הוא, כי חבריך אלה המחליקים אליו את לשונם, והמלעישים אותו בחלקות ובמחמאות אינם מכבדים אותו אלא להנאת עצמם. ואפילו אם אוהבים היו לו כל ימיהם, בשעה שהם עוסקים עמו, נעשים לו כשונאים, ומקרא מלא מדבר להם הכתוב שבכתבי קדשם: "אין אחת במסחר!". וככל אשר בעסק הסוחר עם הדומה לו נוהגת מרת צרת-עין מתכסה בחלקת שפתים, כן נוהגת מרת מרת נפש במתכונת הכוחר או העברן² עם פקידיו ועם

¹ קראך. ² קריוס. ³ פאבריקאנט.

יכיריו. זריקת מרה!) יורה, החשב למכשיר נאמן לקים איש על עבודתו ואיש על משאו... מלבד זה האחריות הגדולה המוטלת עליו כל ימיו כהיות עסקיו הנוגעים לנפשו סבוכים ומסוכסכים בעסקי חבריו, הנוגעים גם לנפשם, ואינם נתנים להטחל; הדין והחשבון שהוא צריך להיות נכון בכל רגע על כל מעשיו למלכות, לבית המשפט, לבעלי ברית מסחרו, לפקידיו, לשכיריו ולפועליו, שגם הם אינם מוזים אפילו אצבע קלה לשם שמים. כל החרדה הגדולה והמהומה הרבה הזאת שיש לעשיר אשר אין עיניו, כי אם להרבות הונו כל היום, ואולי גם כמה שעות בלילה, אם תשקל במאונים יחד, כנגד השעה הקמנה של דאגת החכם, הפותחת בכחחון וחותרת בכחחון, הלא יכברו נרודי העשיר כנמל החול ורוגו החכם כדק ימל".

"אך בכל זאת הלא תענה גם אתה, כי נשפי החשק, התאמר ויתר התענוגות הנאה הם לעשיר".

"לא ארון עמך הפעם על עצם ההנאה הזאת, האמנם נדול כחה מאד? ואם אמנם טעמה עומד בה והדש עמה בכל שעה וחכיב על האדם בכל פעם כפעם הראשונה. אך אסכימה נא רגע, כי כדרכך כן הוא, כי רבה ההנאה שם, בתאטר, בבית הזמרה, במועדו נשפי החשק מאד. אך לדעתי, עלוב אדם זה, שאינו מוצא הנאה במקומו, בביתו, בחררו ועל שלחנו, ואנוס הוא לחזר אחריו במקום אחר, ולשלם בעדה במחיר, כדבר הנמכר באשלו ונשקל בלמרא".

"ואתה, ירדני, הגירה נא לי מה היא הנאתך בביתך?"

"הן אמנם, כי מוזן סתם חכם דל הוא משל העשירים ומשכבו קשה משלהם, כי איננו מודעו על גבי רעדות², אך יען כי וסתו³ מסודרת, וקנאה ותאוה לא תעבורנה את דמו, תערב עליו גם אכילתו גם שנתו משל העשיר, ולוא גם לא יערבו לו, אין הנאותיו אלה כי אם עראי בעיניו ואינן נחשבות לו, כי אם כמכשירים קטנים לתכליתו הגדולה תכלית עבודת החכמה והמדע, המחקר והמדרש, הלמוד והחדוש. הן אמנם, כי עבודה זו קשה היא, נשנבה היא מדעת מרבית בני האדם, אך לאוהביה וליודעיה, לאמר לידת החכמים מקור ערנים נעימות היא המגנות ביפין את זיו מחסדי עין בשר. מי לנו עם מומחה בתורת התענוג לכל סעפי הלכותיה כעם בני יון הקרמונים. ובחירי העם דהוא הם גזרו ויחליטו, כי אין חמדה לאלהים בשמים ממעל, כי אם עבודת הדעת המתוספת וגדלה, והחמדה הגנוזה הזאת היא היא השכר המוכן לצדיקים בעולם הבא, יען כי תענוג עולמים הוא כהיות הכשרון, אשר הוא גם המוצא גם המכשיר לעבודת הדעת, כמעין שופע אשר ככל אשר יוסף לנבוע, כן יגבר וכן יחזק, וככל אשר יוסף להת מיטיו, כן יערבו וכן ימתקו ואין לך בו רגע שאינו חביב על בעליו משלפניו. ועתה ירדני, הלא ידעת את התענוגות העשירים הנקנים בכסף. היערכו את ערך האיתן לא אכזב הוה? הלא המה ככל אשר יוסיפו למעום אותם פעם ושתים, הלא יוסיפו לצאת לזרא מאף טועמיהם. ומלבד זה אם ישאל העשיר לנפשו: במה עסקת היום? — הלא יענה: כל היום שבעתי עמל ורגו למען מלא כי סי. — ובמה עסקת בערב? — בערב פניתי את לבי אל השעשועים אשר ישעשעו את נפשי. — ועתה למי כל העמל הוה? כל הנחלים הולכים אל הים הגדול, אל הנפש הרחבה האחת אשר לא תמלא. לא כן יענה איש הדעת העוסק בתורה לשמה. אותו כי ישאלו במה עסקת? ידע בנפשו, כי לא למלא

¹ שטרענגעס פערפארען. ² שפרינגערען. ³ דיאט. סדר כלכלת צרכי הגוף (פרה יא, ב').

כיסו ולא לשנשע את חושי עמל בעולמו ואת ציף העדן אשר רוה בכל עת לא החליט לנפשו, כי את פרי חקרי לבו ולחם תבואת חכמתו יאכלו רבים וישבעו, והמעט כי לא תצר עינו באוכלי שלחן גבוה שערך, כי אם זה הוא כמעט כל שכרו בעולם הזה, ואת הקרן הקימת הזאת הוא מקדיש לכל באי עולם לאכול את פריה אחרי כותו. ואין בכח שום יורש נרגן לערער עליה, לעכב אותה בידו, ולמנוע אותה מן התעודה, אשר יעד לה המוריש המת."

"עתה ידעת" הודה העשיר במקצת, "כי צרכיך מוספקים כאשר אמרת. אולם כל אלה יהיו לעדן לנפשך הנוזנה בלחם שמים, אך בניך ובנותיך הלא בשר הם ולפרנסה כרוחת הם צריכים. ועתה איכבה גדלת את בניך בלי כסף ואיכבה ספקת את צרכי בנותיך ונשואיהן?"

"ראשית כל כעשי היתה להנחילם את תורת החיים אשר בה הלכתי, שמצותיה הן העשייה הרצופה, הסתפקות ושמחה, ועל כן היו בני תלמידים שגקדים בלמורם וכאשר השליכו את חוקם היו לאנשים זריזים וזריזים ומצליחים, איש איש במקצועו אשר אורו למד, ובו הוא עיסק. ובהיות משאלותיהם קמנות וצרכיהם מועטים, ימצאו פרנסתם בנחת ובכבוד. וככן את כל הירושה שיכולתי להורישם חלקתי להם בחיי, על כן נוהגת אהבה ואהוה שלמה בין יורשי, בלי שום קנאה ותחרות לא בחיי ולא במותי." "ואיכבה השאת את בנותיך" הקשה מעי לשאול, "הלא סחורה זו אינה משתלחת מן הבית אלא ברמים יקרים."

"כאשר ינהנו כל העשירים נהנתי גם אני" ענה יודע. "משנת הולדן הרימותי שנה שנה תרומה לקופת האחריות הנשואין, על כן היה נדנן מלא בהגיען לפרקן."

"מה שם קופת האחריות הזאת? וכמה שלמת לשנה וכמה נבית באחרונה?" שאל מעי כסוחר בקי ורגיל החפץ לדעת את כל עסק-מכון על בוריו.

"תרומותי לא כסף היו" ענהו יודע, "כי כסף לא היה לי, כי אם הדרכה טובה ומתוקנת הדרכתי אותן טראשית ילדותן וההיניה לבנות חיל אהבות עבודה, יודעות חן ומסתפקות במועט, ומסצאנה חן בעיני כל רואיהן ותנשאנה ליודעי ערכן, אשר בחרו בהן ולא בכסף."

"שמחתו מאד לשמוע כי שטח אתה כחלקך" אמר מעי בכל לבבו, כי נהפך לבו לאהוב את קרובו, "אך הגידה נא לי, הלא אמרת, כי פרנסתך עראי ובכך הגידה נא לי במה תעור?"

"בהוסף ה' לתת לי די כח לעבוד ולאכול את פרי עבודתי ולכלתי הצטרך לעורת זדם כל ימי חיי" השיב יודע.

התשובה הכרוזה הזאת פגעה מעט בלב מעי. ככל זאת לא הקפיד כנגדו וישאלהו: "ואיזה עסק הביאך לעירנו לשחצימה?"

"לעשות צדקה ולגמול חסד באתי אל העיר העשירה. הגה קרוב היה לשנינו בעיר הזאת ושמו עובדיה, אשר גם אתה ידעת אותו לאיש טוב ונאמן ונהנה מיגיעו כפו. ויעש נער אחד חרש ברזל מעירי מאמר בבתו ויפסוק לה עובדיה חמש מאות רובל. ואנכי לא ידעתי... עד כה וכה חלה קרובנו וימת, ואשתו ובתו נוותרו באין משען לחם. והשם האלמנה את פניה במכתב אלי, כי אשתדל אני למלא לה את הכסף."

"וכדוע לא פנתה אלי?" התפלא מעי אשר נכלם על בלי דעתו גם דבר מות קרובו, אשר היה ציר-אמונים לו מדי היות לו להריץ רכבות שקלים לעיר הבירה.

„אני שאלתי אותה היום, ותאמר לי, כי איככה תבא אשה עניה אל ביתך והלא הסריסים שומרי הכסף לא יתנו לה לפתוח גם את הדלת“.

סרים לבוש שחורים וענק לבן בצוארו נגש וישתחו ויאמר: „הנה החמים נכונו בביתך“⁽¹⁾. ויקימו ויבאו אל בית עץ בנוי בירכתי הגן בסגנון בתי שוץ, ורק חדר אחד רחב ידים מאד ורב אורה בו. בתוך הוא רצוף במרצפת אבנים שונות בצבעיהן, ובקרקע הבית מסביב שתולים נמיעים נעמנים מארץ הקדם. ומבין ירק מרפיהם הרעננים נשקפים פסילי שיש לבן מחומטים מעשה אמן, וצפרים מצפרים שונות בארצות מבורהן ובצלם רמותן, ברקמת נוצהן ובהמון תרועהן, תשרוקנה ותצפצפנה, תהימנה ותצללנה מתוך כלוביהן התלולים בין עפאים. מעי הציג לפני אשהו בניו ובנותיו את יודע קרובו, אשר קרא אותו באזניהם גם „איהבו“. הנבירה הגישה אליו את מיטב המרקחות הבאות בכליהן מארץ טרחק, הערוכות לה על השלחן המלא דשן. יודע מעם מעם מהם. וכאשר הודיע לו מעי את שם האיים הרחוקים, אשר שם צמחו המגדים ואשר שם רקחו אותם ואת שם מדינות הים, אשר משם באו לו צמחי החמדה, שאל אותו יודע: „היש פה גם שתילי תוטר ארו וברוש מארץ הירדן והלבנון ויין ומגדים אשר דרכו ויגדלו אחינו האכרים בארץ אבותינו?“

„לא ראתי את מראיהם ולא מעמתי את טעמם מעודי, ואף אם ארצה בהם לא אדע את הסוחר אשר ימציאם אלי“ כהר מעי להשיב.

„אם חפץ אתה בפרי חמדת ארץ אבותינו ובנמעי שעשועיה“ המציא אליו יודע את נפשו: „מלא נא את ידי וכתבתי אל חברי ה„ברמל“ והריצו אליך מארץ ישראל את כל אשר תאוה נפשך“.

„אשריך, ידירי, כי נפשך עורנה מלאה חיים, האכה ועליוה כנפש צעיר לימים, ואני, אף כי שנותינו כמעט שוות, רקה נפשי ושוממה“ ענה אהתו העשיר כמשתמם: „וכל החמודות, אשר אתה רואה פה מסביב לא תמלאינה אותה עוד ולכה לי עוד להצטרף עליהן?“

„ויען וביען, כי נפשך רקה וחמדת החושים לא ישביעה עוד אני יועץ אותך להמט את לבך לציון, כי חבה זו צביון נעלה⁽²⁾ היא, ואם בעל נפש אתה ידירי, כאשר ידעתני, רק בה עתידה נפשך לשוב ולהתמלא מלואים, אשר לא ידעה מתמיל שלשום“ קרא יודע ברגש ויחזק בידו ויבט בו בלב נאמן.

הכרת פני מעי ענתה בו כי דברי קרובו האחרונים לא עברו על נפשו מבלי עולל עליה עלילה כל שהיא. אך לא נכחד מעינו החדה כי מעין צחוק של תמהון עבר על פני אשתו ובנותיו ויפסק כרנע את הענין ויפן אל יודע ויאמר: „נחזור נא לעניננו. המלאת לאלמנת עובדיה את הכסף?“

„מלאתי!“ — „האומנם?“ — „מלאתי לה אך לא כמטבע היוצא, כי אם כמטבע שטבעתי לעצמי. באתי אל הנער אשר לא ידע את קרבת-שאריו ואגד לו כי שאר קרובי אני לבלה ואבואה עמו בדברים ויאמר לי, כי לולא מת אדוניו, ולולא היה לו לבנון בעבור זה בית מלאכה לעצמו, כי עתה לא עלה על לבו לבקש את הכסף, אך הפעם, כי יודע הוא, כי אני מחותן לו גומר הוא בלבו לבטוח על ה' ולמחול על הכל, אך הנאי נסור הוא מתנה, שעליו לא ימחול, כי אבוא אני ליום חתונתו. ועל כן באתי

⁽¹⁾ נארטענהייז (אסתר א', ה'). ⁽²⁾ איין האהעם ערשטרעבענסיוערטהעם אידעאל.

היום לפמור את אשת קרובי מחובת חמש מאות רובל, ולהשיא את בתה. ועתה הנידה נא לי, מעי ידי, הצורך לי בעושר, אם אוכל להשיא יהומת ולפמור אלמנות מחובות גדולים, ולשמחן גם בלא עושר."

"אשריך ידידי, אשריך" אשר מעי את כח קרובו ויאמר: "אתה שמח בחלקך הדל ואני אין לי נחת רוח אף בעשרי הרב". ויוציאהו החוצה ויתהלך עמו ויאמר: "אני אמרתי לתת לך מתנה הגונה ולא אבית, כי עשרת ממני, ועתה עשה נא אתה עמי חסד ותנה לי משלך: הנה מקנא אני בך, כי מתוך כיסך הריק נהת חמש מאות רובל לבת קרובנו. ועתה יהיו נא אלה נתונים לה רק עד אחר החופה. אך תקף אחרי כן תזכיר נא, כי גם אני חייב בצדקה ומסרת לחתן חמש מאות רובל אלה". — בדברו הוציא חמשה שמרי מאה מאמתחתו אשר בחיקו — "ואמרת לו כי מפקיד אני אותו על חרשת הברזל, אשר על יד בית עבודתי בכפר גיא-חרשים אשר לי. ואחר עבור ימי המשתה יבא הוא ואשתו אל המעון אשר אצוה להכין לו. וגם לאלמנה ינתן מעון על יד בית צאצאיה וכל מחטוריה עלי יהיו כל ימי חייה".

"אם אברך אותך על חסדך שאתה עושה, אהיה כפונם בכבודך" אמר וידע, "כי קרוב אתה כמוני לנפשות האלה, שנינו חייבים להחזיק בהן ואני עושה ואתה עושה, אנת בפרימך ואנא ברנלאי". אך מברך אני אותך בלב שלם על השמחה, אשר הכינות לי לשמח חתן וכלה בשמחה שיש בה ממש ולהרנין לב אלמנה".

ברכת הפמורים של שני העשירים השונים לטיניהם היתה ברכה היוצאת מן הלב. "כאשר יהיה לך דבר, הלא תדע ידידי אל מי לפנות" קרא מעי בבית השער אל וידע אשר העלה אותו אל מרכבת תפארתו להשיבו אל מלונו.

"וגם אתה ידידי, כאשר יהיה לך דבר הלא תדע אל מי לפנות". את נתת רוח ויידע בשמחו את לב האלמנה הנדכאה ואת לב בניה הרעים אהובים כיום שמחתם בשלמו לנער הישר גם במסון מזומן, גם בפרנסה מזומנת, בעד הכמחון אשר במח בה', בתשלומים אשר לא קוה להם — ישעד נא איש איש לפי דמיונו.

* * *

לנביא.

כי ממעל לה מפחים
 ירגש עולם מלא היים...
 אל תאשימה... הזיל דמעה
 על אסונה כל עונה;
 אף אל מזבחה הנשח
 את חייה קרבן אשה!

את העדה, האובדה
 ממות, ממות תוך אשפתות
 בגלל רפשה אל תשנאה
 ולהבזותה כל תתעה.
 לא יודעת התלעת,
 הנרדמה באדמה,

וסביבה י... וסביבה - הה, לפי ינוע -
 אף גילה, אף חיים, אף רגש ותנועה
 ומלאים רעננות פלהם;
 שם אביב - הייזש בהדרה מופעת,
 פה - סתו, והסערות תגחנה בכעס,
 ומגרשות אוריימם בזעם.

אף את-את הוסיפי לסבל בדמיה;
 הן עת יש לכל, ויש קין גם לציה,
 בה נתעה זה רבות בשנים;
 עוד יפגע גם לנו האביב באורה;
 יש יום לאדני, יום מאד גדול ונורא
 בו נחת גרויה ועדנים! ...

א. נ. גנסין.

אף קינה ונהי, אף בכי ויללה,
 אף אנחות לב נדפא ונפש אמלה
 בחבלך, אחותי, נפלו;
 אין זיק רגש נעם ועדן הרוח,
 אין קול, שממנו ב"אהבה" יפוח -
 הרגשות הרעלו, הרעלו ...

מיום, אל מיתרי הפית את אזניך
 לא חדלו מהזיל הסדמט עיניך
 ונפשך, אחותי, נסערה;
 ברוך לא פצחת שפתותיך החרדות,
 אף תמיד חבשת הרום מצוקות יגדות,
 גועת גם מחם, גם מקרה ...

שירי זהב.

א.

<p>יהפכו גוזל לגוזל, טהר לטמא; ובעת יתנוה את־רשעים חנם, ולבישו הצבי בעור הנמר אז לבי אש, נהר די־נור, גיהנם, גוי הה ירעד ובשרי סמר ולהב יפרץ מפה ושפתים ובנות עיני — ספונגין מלאים טים.</p>	<p>האהבתיה עמי? אין נפשי יודעת! רק בעת הוד־קרנה בעפר מעולל על חטא שחטא בן־עמי ולאמי, אז אלבלש בושה, עיני דומעת, עמק בלבי סער מתחולל, וידי אשא להשבע בחמי. כי צר ומצוק הה, רעב, וצמא</p>
--	---

ב.

<p>הינעם נבלי פֿאחד הנבלים הקטנים למלפי דוד בן־ישי? אלי, ברק ברק רעם עלי רעם, צוני: חיה הקרב־לי לאשי ואקריב בכל לב .. אה רוממני הפעם לשיר שיר עמי טרם מותי ואחר — ליוצרה, נפשי, תנוסי. י"ב קאצעגעלסאן (בן ימיני).</p>	<p>בן־ישי נצח על שמונה נימים ואם בגבורות נגן על עשרה. ושיריו מה עזים, חדים ונעימים, ואני האמלל ... נפשי לי מרה. הן נימי כנודי כל שם־ה גידים כל רמ"ח אברי זעים וחלים פיער ברוח געים טרעידים.</p>
--	---

לכבות שנת תר"ם.

כי בכבות תושכתי את בני ישראל (ויקרא כ"ג).

<p>בספרד שושנת פֿעל נהר גנות, על גבעות ברכתה בנית ארמונים, בנותיה פֿדונות ישבו שאנגנות ובנה גרנדים הידלגים גאיונים.</p>	<p>חק שת לך אל, עמי, במלֶה פֿלֶה, בנקלה, בנכבד, בפֿעשיר, פֿדל לשבת בפסכות אם תמאן או תאבה, אם תשפיל לשבת או תגביה אל על.</p>
--	---

גם בך טירות אהי דתמוטמו בסכה
דרימון שד תפתה ועוריו יעורון
ועירו את עמי משנתו המתוקה,

וראה בהתגודד ארמון וכרית,
כמלונה כמקשה, כסבת קוץ וחרול.
אם לא כן הוא דרייפום האמלל יוכיח
ומשובת דיניו: זשוא ומארל ...

מה קול השאון? ירקדו ירנו
ילדי החסידים הפטיישים הולמים כבים.
הדפנות הוקמו, הסכות נכונו,
יעלזו החסידים קנאתי בחולמים בזבים

כי לבם בסכה ירומם למעלה
שמונת ימים יישבו ... ונפשם צהלת,
ואני - קוץ וחורף, יומם ולילה
תאכל עלי נפשי בסכה נפלת
קאצענעלעסאן (כן ימיני).

ופני השמים מהרו
ורחשי בגיל והתעוררו,
וכרוב החלמות בעז יחבקני ...
ודמעה נפלאה יורדת מעיני
משתפכה בנהר מסביב,
מאירה מפריחה כאביב ...
אברהם ל. כץ

פתאם התחולל סער ומעה
וארמנותיך היו למלונות וסבות,
הידלגו התנגלו תחת שאה
ובנותיך הדונות רטשות עשוקות.

מעונה באשכנו בהיכל השירה,
שמך חצבת בסלעי קיפהייר,
ביערי שורצוולד בגינת לך טירה,
מדפני עלי הם קלעת לך גור.

אך שמקר נשב בם רוח זלעפות
ולסכות המלאות תנים ואוחים,
נהפך ההיכל, הטירות היפות,
וגור דפנא נהפך לעטרת חוחים.

שם אורח צרפת בדמך קניית,
בין אצילה טירותיך שמת,
בארמון מרבונה שבת אוית,
בין שרי חילם הפקדת, נלחכת.
צרפת העדינה, ערש חפש ישורון,

מאתרי הדרים קולות נאדרים,
היומרו צפרים ביערים?
הה, קרח ממעל, מסביב,
עוד רחוק ממנו האביב!
אפל על ברפי ואוני תקשכנה
וזמירות תרמנה תרהבנה

ווארשא

הידות מני קדם.

ס א ת

ד"ר מ. י. ברדיטצבסקי.

I.

תפארת.

לפנים בישראל „בשהימים המזכירים“ היו כתקונם, שבהם בנות ישראל יוצאות בכנרדי לכן שאולים שלא לבייש את מי שאין לו ובנות ירושלים היפות יוצאות וחולות בכרטיב, היו אומרות בענות חן: אל תתן עיניך בנוי! כשחרכ בית המקדש ובנות ישראל הלכו בגולה ונשופו מהשמש התחיל רבי ישמעאל לבכות: בנות ישראל נאות הנה אלא שהעניות מנולתן. בימים שעמד „הר הבית“ על תלו שהכל היה יפה ונעים היו אומרים: שקר החן והבל היופי! אח"כ כאשר „במחשכים הושבו“ התחילו לאמר: לא נבראה אשה אלא ליופי.

ולא עיר אלא שגם במעשים ובמדות בעניני הטוב והמוסר היה רבי אומר: איננו דרך ישרה שיבור לו האדם? כל שהיו: תפארת לעושיה ותפארת לו מן האדם.

ראה הנני נוהגן לפניך שני דרכים, ובהרת נחיים ובטוב, בדרכים שמתן שכרם בצדס; והלו אומר: ובחרת בדבר שהיא תפארת לעושי — עד כאן היו משתמשים בנוסח „מה טובו“ בתורת האדם ליושר מהלכו; והוא נורם „מה יפית“ במה שיבור לו האדם.

מה טוב ומה יפה, הרי זה כהרי זה; הם שתיים שהם אחת.

בזה הרגע אני זוכר שבשעה שחלש רבי אלעזר על לגביה רבי יוחנן לבקרו — הוא כ„שפירי“ ירושלים — חזא דהוי קא גני בבית אפל, גלייה לדרעיה ונפל נהורא ... חזייה רבי יוחנן דהוה קא בכי רבי אלעזר, אמר ליה: אמאי קבכית? אי משום תורה, אחד הכרבה אחד הממעים, אי משום כוונת, לאו כל אדם זוכה לשהי שלחנות; ואי משום בני, דין גרמא דעשיראה ביר.

אמר ליה רבי אלעזר: -- על האי שופרא דבלי בארעא קא בכינא —

— אמר ליה: על דא ודאי קא בכית, ובכי תרוייהו ...

לא על תורה, בני ומונתי בוכים שני גדולי עולם, כי אם על האי שופרא דבלי בארעא, על האי שופרא שיש בה מעינו של מעלה ומאורה מלא עולם.

אמרו עליו על רבי יוחנן היפה דהוי אויל ויתוב אשערי דטבילי, אמר כי נפקן בנת ישראל ופגעו בי כי היכי דליתו להן בני שפירי כותי — כי לדרידה היפה הוא המאור

שבחיים וכל המרבה בו הרי הוא משובח; אבל רבו יהושע בן חנניה פליג עליו וסבירא ליה שחכמה רק בכלי מנוער ...

פעם אחת אמרה ליה ברתיה דקיסר: תורה מפוארה בכלי מנוער!

— אמר לה: אביך רמי חמרא במאני דעפרא!

— אמריה ליה: אלא במאי נרמיה?

— אמר לה: אתן דחשיבין רמי במאני דדהבא וכספא.

אולא אמרה ליה לאבוה, רמיא לחמרא במאני דדהבא וכספא אתו ואמרו ליה; א"ל,

לברתה: מאן אמר לך הכי? אמרה: רבי יהושע בן חנניה. קריוה, א"ל:

— אמאי אמרת לה הכי?

— כי היכי דאמרה לי אמרית לה ...

— והא איכא שפירי דגמירי?

— אי הוי סני טפי הוו גמירי.

אלא שסני טפי גמירי; כי לדיריה חכמה והפארת לא לכר שאינם נקנים בבת אחת

אלא הן סותרות זו את זו ואינן יכולות לדור במדור אחד.

למר, לרבי יוחנן, בתורה אחד המרבה בהממעט ובוכה על שופריה דבלי בארעא,

כי אצלו התפארת היא העיקר; ולמר, לרבי יהושע בן חנניה, חכמה משתמרת רק בכלי

מנוער, והחכמה דוחה את "התפארת".

מה טוב ומה יפה, מאן מינייהו עדיף? כל שהוא תפארת לעושיה ותפארת

לו מן האדם.

יש מי שאומר שבאהלי שם ועבר אין מקפידין ביפיפותו של יפת ונוהגין בה קלות

ראש; צא ולמד שאחת מן המדות שמנו חכמים בעולם היא התפארת.

II.

עולם ושעה.

שם במורד ההר, כבא השמש, אליפא ורבי יוחנן כורכים ריפתא תותי גוהא רעיעא

ואזרי דהוו גרמי באורייתא נמנו ונמרו לקום ולזיל וליעבר עיסקא. עוד טוב לכם, וחד

מבלאכי השרת אומר לחבריה: נשדא עליהו האי גורא ונקטלינהו, שמינחין חיי עולם ועוסקים

בחיי שעה—הם כיושבי בשמים אינם יודעים, שנדולים העוסקים וחיים בישובו של עולם,

מאלה שמבלים עולם וחיים מתוך משנתם.

הם אינם יודעים דעת רבי יהודה, שכמה נאים מעשיה גם של אומה זו שתתקן

שוקים, תתקן נשרים, תתקן מרחצאות; ומה איכפת להו אם גם כנים דברי רבי שמעון בן

יוחאי, שכל מה שיתקנו לא יתקנו אלא לצורך עצמם.

בשעה שאמרו בקול המונה של רומי: שמעין שגנה יהרג, אול הוא ובריה לבי מדרשא. כל יומא הוה מייתי להו דביתהו ריפתא וכחא דמיא וכרכו. כי תקיף גזירתא, אמר ליה לבריה: נשים דעתן קלות עליהן, דילמא מצערו להון ומגליא לן? אולא במערתא, אתרחיש ניסא, איכרא להו חרובא ועינא דמיא והוה משלחי מנייהו והוה יתבו עד צוארייהו בחלא. כולן יומא גרמו, בעידן צלווי לבשו חלי ומצלו, והדר משלחי מנייהו כי היכי דלא יגזוק להו.

איתבו תריסר שני במערתא. אתא אליהו וקם אפהחא דמערתא ואמר: מאן ליבעיה לבר יחזי דבמלי גזירתא? נפקו, חזו אנשי דקא כרבי ורעי ואמר:

— מניחין חיי עולם ועוסקים בחיי שעה!

כל מקום שנתנו בו עיניהם מיד נשרף; יצאה בת קול ואמרה להם: — להחריב עולמי יצאתם!

הם שפירשו ושנו ושכחו את ישובו של עולם מתבלאים חימה על בני אדם העושים חיי עולם ועוסקים בחיי שעה; והבת קול יודעת כי חימה זו היא באה להפוך קערת החיים על פיה, ושסוף כל סוף חיי כל ה"עולם" תלויים "בחיי שעה".

בשמוע רבי פינחס בן יאיר חתניה נפיק לאפיה וחויא בפילי דגופיה היה בוכה ואומר לו: אוי לי שראיתך בכך; והוא משיב לו: אשריך שראיתני בכך, שאלמלא לא ראיתני בכך לא מצאת בי כך. אבל אינו משים לבו כי לא הן ולא שברן.

כשם שחייב האדם לומר: אם אין אני לי מי לי? כן חייב הוא לומר: אם לא עכשיו אימתי? וכל המצער את עצמו מחיי שעה ואומר לעצמו סחור סחור לכרמיה לא הקרב נקרא חומא.

אל תאמר לכשאפנה אחיה, כי אין המחר שוה בעד היום והשעה שלאחר זמן בעד השעה דהאידינא; כמו שאמר ליה שמואל לרב יהודה: שיננא חמוף ואכול חמוף ושתה, דעלמא דאולינן מינה כהלולא דמי...

אמר ליה רב לרב המנונא בריה: בני אם יש לך הימב לכך שאין בשאל תענוג ואין לסות התמהמה; וא"ת אינך לבני, חוק בשאל מי יגיד לך? בני אדם רומים לעשבי השרה הללו נוצצין והללו נובלין. הללו נוצצין והללו נובלין וכל הקודם זכה.

על זכרוני שבשעה שרננו כל העם אבתריה דרבן גמליאל שצעריה לרבי יהושע ואמרו: אתו ונעבריה, לא הוי ידעו מן ליקום אבתריה, עד שאמרו נוקמיה לרבי אלעזר בן עזריה, דהוא חכם והוא עשיר והוא לעזרא; הוא חכם והוא מקשי ומפריק ליה, והוא עשיר דאי אית ליה לפלוחי לבי קיסר אף הוא אול ופלח, והוא עשירי לעזרא דאית ליה זכות אבות ולא מצא עניש ליה. אתו ואמרו ליה: ניחא ליה למר דלהוי ראש מתיבתא? א"ל: איזל ואמלך בביתי, אול ואמליך בדביתהו, אמרה ליה: דילמא מעבירין לך? אמר לה רבי אלעזר בן עזריה:

— לישתמש אינש יומא חדא בכסא דמוקרא וחדר ליתבר...

נמירי: העולם הזה דומה לפרוודור בפני עולם הבא, רבי יעקב אומר: התקן את עצמך בפרוודור כדי שתכנס למרקלין; שמע מינה שבעלמא הדין הכל כפרוודור; והוא

בעצמו היה אומר: יפה שעה אחת בהשוכה ומעשים טובים בעולם הזה ככל חי עולם הבא.

רבי יהודה בן אילעי אומר: כל העושה דבר תורה עיקר ודרך ארץ מפל עושין אותו עיקר בעולם הזה, דרך ארץ עיקר ודברי תורה מפל עושין אותו מפל בעולם הזה; ולא סבירא ליה כמאן דאמר, שבכל מקום במדה שאדם מודד מודדין לו ושגם אלו העושים את העוה"ז קבע הן הן העוסקים בישובו של עולם.

מניחים חיי עולם ועוסקים בחיי שעה, אבל יש מי שאומר שכל העולם כלו הרי הוא צירוף של שעות רבות שהרי אלו כהרי אלו, ושכל מי שמניח ודוחק אותה שעה רק שעה אחרת דוחקת; ולא סבירא ליה כמאן דאמר שחיי עולם הוא יותר מחיי שעה.

III.

הנאה.

בתחלה, כשהיה העולם כמנהגו נוהג סבלי נמות ימין ושמאל ובני נשי לא היו מוסיפין וגורעין על מאי דאית להון, היה הכל חי ונהנה סבלי דעת וחשבון. משרבו בעלי ההנאה הנודשים את הסאה בהנאת החיים ומלואם עד דמסחחים דעתם מדברים אחרים רבו כנגדם הפרושים והגזורים שהתחילו להזיר את עצמם מן החיים ולקדש את עצמם גם במותר להם.

הללו מלעיבים בהללו ושאלה זו נשאלת בבית מדרשם: אסור ליהנות או מותר ליהנות? אסור ליהנות, מפני שהנאה גופא איסור היא כלפי שמיא, לפי שמטמטמת את הלב וכסיהה את לב האדם מאת אביו שבשמים; מותר ליהנות, מפני שהכל לא לבטלה נברא ולא חשיר קודשא בריך הוא להיות עטל בחנם ולטרוח כל מה שמרח במלוא העולם שלא לצורך. אסור ליהנות, מפני שעל ידי הנאה זו וינה האדם אחרי לבו ומטה מדרכו אשר יבחר לו כדי למלאות תפקידו; מותר ליהנות, מפני שהכל הנאה היא, ואם אימר אתה דבר כזו הרי לא שבקית חיי לכל בריה.

בשעה ששאל אלכסנדרוס מוקרון את זקני הנגב דגם חר מינייהו חכים מפי אלא כלנא שוין:

-- מה יעביד אינש ויחיה?

— ימית את עצמו, אמרו ליה.

— ומה יעביד אינש וימות?

— יחיה את עצמו.

הוא דבעי למיזל למדינת אפריקי דמפסקי הרי חשך... אלביש יתהון לבושין דארנון ושדי מניכא דדהבא על צואריהון; אבל אנן קימא לן שאסור לאדם להבית את עצמו ולהזיר את עצמו מן החיים, וחי בהם ולא שימות בהם.

תניא רבי אלעזר הקפר ברבי אומר: מה הלמוד לומר וכפר עליו מאשר חטא על הנפש, וכי באיוה נפש חטא זה? אלא מפני שציער את עצמו מן היין נקרא חוטא וקל וחומר

ומה זה שלא ציער עצמו אלא מן היין נקרא חוטא המצער את עצמו מכל דבר על אהת כמה וכמה .

הן אמנם כל הנהגה מן העולם הזה בלא ברכה כאילו גזול ליה להקב"ה ; אבל כל מי שאינו רוצה ליהנות ולא לברך כאילו מטיח הוא כלפי שמיא ועלמא שכל מה שנברא בהם לא נברא לבטלה , והרי הוא דומה לאחד שרבו מיוג לו כוס והוא שופכו על פניו ... רב חסדא ורב פפא היו אוכרים : האי מאן שאפשר ליה למיכל נהמא דשערי ואוכל דחמי קא עבר על בעל תשחית . האי מאן דאפשר ליה למשתי שבר ושותה יין קא עבר על בעל תשחית ; קרי עלוהי חר מרבנן :

— לאו מילתא היא דאל תשחית דנופא עדיף ...

ולא עוד , אלא כל מי שיש לו פרומה ורץ לחנוני ; ומיין דאית ליה ודואג לכחר הרי זה מקמני אמנה .

רבי שמעון היה אומר : המהלך בדרך ושונה ומפסיק ממשנתו ואומר מה נאה אילן זה מה נאה ניר זה מעלה עליו הכתוב כאלו מתחייב בנפשו ; ובמערכא היו אומרים : עתיד האדם לתת דין וחשבון על כל מה שראה בעיניו ולא נהנה ...

אומרים כי חייב האדם ליהנות ולקיים מה שנאמר : שמח בחור בילדותך , כי אם לא עכשיו אימתי ?

שמואל בר יצחק היה אומר : בקשו חכמים לגנוז ספר קהלת מפני שמצאו בו דברים ממין לצד מינות , אמרו זה חכמתו של שלמה שאמר שמח בחור בילדותך ? משה אמר ולא תתורו אחרי לבבכם , שלמה אמר והלך ברכי לבך , הותרה הרצועה לית דין ולית דיין ; כיון דאתי כסיפא דקרא : כי על כל אלה יבואך אלהים במשפט מיד נתקררה דעתם .

לדידיה סבירא ליה כי עתיד האדם לתת דין וחשבון על כל מה שראה בעיניו ונהנה ; ושוכח כי גם דין זה שדן האדם בעצמו על שנהנה גם הוא מעין גזל והנאה הוא . אסור ליהנות , מותר ליהנות , לא הרי זה כהרי זה ; אבל הצד השווה שביניהם ששניהם נהנים , המתיר נהנה מהיתרו והאוסר נהנה מאיסורו ; הנהנה יודע הוא שנהנה וחביבה בעיניו ההנאה והנזיר אינו יודע שהוא נהנה . הלז בא לכרם אוכל ענבים ושבע והלז מקיים סחור סחור לכרמה לא תקרב ושבע . מלמד שהכל הנאה , ובכל זאת אמרו במערכא : עתיד האדם לתת דין וחשבון על כל מה שראה בעיניו ולא נהנה , לפי שבעיניהם לא בלא תעשה רק בקום ועשה ההנאה תלויה .

IV.

יצר הרע .

אמר שמעון הצדיק : מימי לא אצלתי אישם נזיר טמא אלא אחד , פעם אחת בא ארם ארד נזיר מן הדרום וראיתיו שהוא יפה עינים ומבוכ רואי וקוצותיו סדורות לו תלתלים . אמרתיו לו : — בני מה ראית להשחית שערך זה הנאה ? אמר לו : רועה הייתי לאבא בעירי והלכתי למלאות מים מן המעין , ונסתכלתי בבואה

שלי ופחו עלי יצרי הרע ובקש למרדני מן העולם. אמרתי לו: רשע למה אתה מהנאה בעולם שאינו שלך? במי שהיא עתיד להיות רמה ותולעה; העבודה שאגלהם לשמים — ביד עמד שמעון הצדיק ונשקו על ראשו ואמר לו: בני, כמותך ירבו בישראל!

יצרו פחו עליו, אותו היצר שגנ י צרו קוראו רע, ושהקב"ה מתחרט עליו עד שכראו ... והוא דומה לזכוב ויושב על שתי מפתחי הלב להעביר את האדם על דעתו ועל דעת קוניו, להוציאהו מן העולם".

רבי אלכסנדראי בתר צלותיה הוה אמר הכי: רבן כל העולמים גלוי וידוע לפניך שרצוני לעשות רצונך, ומי מעכב? שאור שבעיסה; ואין שאור אלא היצר הסוכן בנו ומשחית אותנו ע"י ליבא ועינא דהם הרי סרסורי דעברה, ומוליכין את האדם לשאול ואכדון וסופו עדי אובד. חייב אדם להרגיז יצ"ם על יצה"ר, ל"קדש עצמו גם במותר לו" ולהיות גבור הכובש את יצרו, רק רבי אילעי כתיב בשעת הדחק ואומר: אם רואה אדם שיצרו מתגבר עליו ילבוש שחורים, יתעטף שחורים ויעשה מה שלבו חפץ. — בין כך ובין כך בני אדם הלל העובדים בין המצרים ואומרים: אוי לי מיוצרי אוי לי מיצרי! נמנים ונומרים שנח לו להיצה"ר שלא נברא משנברא, ועכשיו שנברא לא עלה במחשבה להבראות, כי מאת עליון לא תצא הרעות.

בשעה שאנשי כנסת הגדולה הוי יתבין בתעניתא תלתא יומין ותלתא לילי ליצרא דע"ג, אמרי: הואיל ועת רצון היא נבעי רחמי על יצרא דעבירה; בעו רחמי ואמסר בירייתו אמר להם נביא:

— חזו דאי קמילתון, אי חרב כולי עלמא ...

חבשוהו גבייהו תלת יומין, איבעא ביעהא בת יומא לחולה בכל א"י ולא אשתכחא. אמרו היכי ניעבד? ניקטליה? איחרב כולי עלמא.

ריש לקיש אומר: בואו ונחזיק טובה לאבותינו שאלמלא לא חמאו לא היינו באים אנחנו לעולם.

הן אמנם היצה"ר דומה לשאור בעיסה, כדאמרי: מי מעכב? שאור שבעיסה מעכב, אבל כשם שאי אפשר לעיסה בלא שאור, כך אי אפשר לעולם בלא יצר הרע, שהרי הוא מחיה כל נשמה. מכה לאדם ואומר לו: גרל!

נחמיה בריה דרבי שמואל בר נחמן אמר: והנה טוב זה אדם, והנה טוב מאד זה יצ"ם. א"ר זה יצר הרע ... וכי יצר הרע טוב מאד? אלא ללמדך שאלמלא יצר הרע לא בנה אדם בית ולא נשא אשה ולא הוליד בנים, שכן שלמה אמר: כי היא קנאת איש מרעהו.

רבי שמעון בן אלעזר אומר: אמשול לך משל, למה הדבר דומה? יצר הרע דומה לברזל שהטילו אותו בתוך האור, כל זמן שהוא בתוך האור עושים ממנו כל הכלים שירצו.

אמר ליה אבמונינוס לרבי: יצר הרע מאימתי שולט באדם, משעת יצירה, או משעת יציאה? אמר ליה: משעת יצירה. אמר ליה: אם כן יבעוט באמו ויצא? אלא משעת יציאה — בין כך ובין כך הוא קודם ליצר טוב, ולא עוד אלא הוא מלך על כל

רמ"ח אברים שבאדם, ויצ"מ אינו דומה אלא למי „שחבוש בבית האסורים” — יצ"מ נקרא „הבוש”, האם שמע מינה שחפשי הוא היצר הרע ?

V.

יחיד ורבים .

פליגי בה חכמים מימות עולם, מאן דאמר בשביל יחיד נברא העולם, ומאן דאמר כדי לזכות את הרבים נברא האלה. זה אומר: האדם נברא יחידי וקודם להרבים במציאותו ובזכותו, וזה סובר: לולא הויה הצבור אין היחיד יכול להתקיים ולפיכך הוא נדחה מפניו. הצבור אומר: אחרי רבים להטות וכל מי שאין דעתו נוחה היסגנו אינו כדאי להתקיים, והיחיד אומר: אם אין אני כאן אין הכל כאן. אני דבר שיש בו ממש והצבור הוא רק שם בעלמא .

רבי יוסי בר אבין היה שכיח קמיה דרבי יוסי דמן יוקרת, שבקיה ואתא לקמיה דרב אשי וכו' א"ל: ומה מעם שבקיה מר ואתא הכא ? א"ל: נברא דעל כריה ועל ברתיה לא חיים עלי דידי חיים ?

בריה מאי הוא ?

יומא חד הוה אנרי ליה אנרי בדברא, ננה למייתי להו ריפתא, א"ל לבריה: כפנין, הוה התם תאנה, אמר: תאנה תאנה הוציאי פירותיך ויאכלו פועלי אבא! אפיקא ואכלו, אדהכי והכי אתא אבה, אמר להו: לא תנקטו לי בדעתייכו דהאי דננהנא, דבמלתא דמצוה הוא, ועד השתא הוא דסניא. א"ל: רהמנא לשבעך כי היכי דשבעינין בוך, אמר להו: מאי הואי? — הכי והכי הואי? א"ל: בני! אתה הטרחת את קונך להוציא תאנה פירותיה שלא בזמנך, יאסף שלא בזמנו ...

ברתיה מאי היא ?

ולתאיש הזה בת יחידה, כלה נאה וחסידה, והיא היפסיה בכנות דורה, אחת מבנות ציון היקרות שעומות אור כשלמה, והנערה צנועה ותמימה, צופיה היא הליכות ביתה, ובין אנשים לא תבוא, ואין איש זוכה ליהנות מזיוה ולראות את ההוד השפוך עליה. רק תלמיד אחד ותיק לאביה, תלמיד חכם שאורייתא גם לב רגש יתרתח ביה ומלא אהבה כרמון; ולו התגלה האוצר הזה במכמני רבו. רק שכיב אחד ראה מהמאור שבת, ויהי בו ללהב; ומאז הוא הולך קודר בלחץ רגשותיו שלא ידעו השקט.

יום ירדוף יום, והנערה לא תראה. הלנצח? הלעולם לא יזכה לראות את חבצלת הירוק? הסו! שם בירכתי הרחוב, מכעד תרכי הגדר שלגן רבו, שבו יתהלך לחזור משנתו, רואה היא אותה הולכת; אבל התרכים קמנים, קמנים מאד.

מדוע לא יעקר הקיר ממקומו העומד והוציץ? או יקח את הסכין ויחל במלאכה לעשות חור בעצים, ולפתח רבו עומד עליו בכל הפחד שבפניו ונבות עיניו מתנועעות. התלמיד יתחלחל, כל עצמותיו ירחפו, ופתאם רוח הקדש נצנצה בו, והוא מתאור ואמר לרבו בכל חוס לבו:

— רבי אם לא זכיתי לישאנה, לראותה לא אוכה ?
פני רבו נשתנו ויפן ויילך באין אומר ודברים; ואז יך לב הנער בקרבו על
אשר נלה לו משכיות לבבו, והוא הלא יודע אותו ואת רוחו הקשה, ומי יודע עד היכן
הדברים מניעים.

אחר הדברים האלה, כלילה —

הירח יקר הולך על פני כל הככר החרוב מקול המונה של רומה. הכוכבים מלויים
בשלוה את מלכה הליל ארוכות וקצרות מבלי שים לב אל החרבן אשר מתחת.

זה לעמת זה, העולם התחתון בצער והעליון בנחת; ואך הקרוש ברוך הוא יושב
ושואג כארי: אוי להם לבנים שגלו מעל שכתן אביהם! והבת קול לעמתו מנהמת כיונה.
ושם בקצה הככר השבם, בהמעון הגדול על יד הנחל השוכב לא ידעך הנר; והאור
בוקע סבעד החלון שעליו נשען רבו כמו מביט למרחוק — פניו נפלו מאד, ולפתע
הוא חוזר לחררו השלו ומניע ראשו הפרוע. הוא הולך במרוצה בחדר לארבו ולרחבו,
לפתע יעבור מבלי נוע ועיניו נמויות אל הספך ואל הנשר הגדול שם בעל הכנפים — פעם
יושב על יד שלחנו וראשו מוסה על שתי ידיו ועיניו מפיצות זרות, ועוד הפעם יקום וירכץ
את עצמו מבעד החלון, והוא מביט כלפי השמים ועיניו נוצצות ככרקים.

עוד הפעם יתגבר ויקים וילך, יתוג וינוע כשכור וידבר לעצמו בקול דממה:
יחיד ורבים, יחידה —

דממה. עוד הפעם ישקף על פני הישיכון, והכוכבים רצים ושבים, רצים ושבים
לפתאם יתפוצץ אחד ויפול ארצה ...

פניו נדרו — הוא קורא רגעים אחדים. שפחה שחורה ונאוה עומדת על יד הפתח
ברומיה.

— מדרי ושלחי את בתי אלי.

— הגני.

רגע ידרוף רגע, ושם בחוץ עננים רבים באים מן הדרך לכסות את פני השמים —
עוד כוכבים אחדים יבקעו את העננים וים על יד פתח הבית עלה כוכב הבת.

והיא עמופה לבנים, לבושה לבנים, גלי מחלצתה גם שערותיה השחורות כמו
דאום הגנה והנה.

הום, זהר וענות קודש שוכנים על החורון של פניה היפים, ועיניה השחורות מביטות
בהמהון.

שאננת עולם, דממה נוראה —

ואביה יושב הרחק למולה. פניו חשכו ועיניו נמויות אליה באין אמר ודברים והיא
עומדת על יד הסף מחרשת משתאה.

לפתאם יתעורר בפנים להבים ויטתר לנשת אליה ובקול לחץ הוא אומר אליה:

— בתי! את מצערת לברייתא, חזור לעפרך — — —

* *

*

יחיד ורבים, היחיד נדחה מפני הרבים.

IV.

קוצים וברם .

מחולקים בזה רבי עולם: הללו מתירים להתנרות ברשעים בעולם הזה ומורידין אותם ולא מעלין; והללו אוסרין להתנרות ברשעים, לפי שאין האדם רשאי לדון בניו של מקום .

הראשונים סוברים: רשעים כממסדים דומים, ואזו שקלקלו צריכים להשלך כפסולת כדי שלא להחמיץ את המלכה (?) בלה . והאחרונים סוברים: אין אדם נתפס בשביל חברו ובהדי כבשי דרחמנא למה לך; ולא עוד שהרכה הרבה דברים מעבירים גם את הזכאים על דעתם ועל דעת קונם, כדאמר רב ששת משום רבי אליעזר בן עזריה: — יכולני לפטור את כל העולם כלו מן הדין ...

הני בריוני דהוי בשביבותיה של רבי מאיר, אותו האיש שנמצאו רמון תוכו אכל וקליפתו זרק ולא ידע כי גם שבדי לוחות מונחים בארון. הוי קא בעי עלוהי רחמי דלמותי. אמרה ליה ברוריה דביתהו, בתו של רבי חנינא בן תרדיון, שהיה מקהיל קהלות ברבים, מאי דעתך? דכתיב יהמו חטאים מן הארץ, חטאים כתיב ולא חטאים ... בינה יתרה נתנה באשה זאת יותר מבאיש, ופה אמרה ברוריה ככובד ראש; והוא לא ימנע את עצמו לתנן אבהרייהו לאמר: נשים דעתן קלות . חטאים וחטאים! בפלוגתא זו של איש ואשתו, בין תלמידו של אחר וברוריה אשרו, פליגי עוד שני גדולי עולם: רבי אליעזר ברבי שמעון ורבי יהושע בן קרחה. חד אמר: הפסוהו לרשיעא וכניח ידו על בני מעיו: שישו בני מעי שישו, ומה ספקות שלכם כך ודאות שלכם על אחת כמה וכמה; ולחד סבירא, שאין כאן ודאות כלל לבני אדם, הכל מסור בידי שמים ואין לנו רשות להכדיל בין בני אדם ומעשיהם לאמר: דין הנני לי ודין לא הנני לי, ולא מבעי לבור את הקוצים מן הברם . רבי אליעזר ברבי שמעון אשכח להווא פרהגונא דקא הפים גנבי והוא שלוח לענוש ידי עוברי עברה .

אמר ליה: דילמא שקלת צדיקי ושבתק רשיעי!

אמר ליה: ומה אעביד הרמנא דמלכא הוא —

אמר ליה: הא אנכרך היכי תעביד, ואנכרו .

אישהמע מילתא בי מלכא. אמרו: קריינא דאגרתא להוי פרונקא; אתיוה לרכי אליעזר ברבי שמעון וקא תפס גנבי ואויל. ויהי כי נשמע הדבר בין חכמים, שלח ליה רבי יהושע בן קרחה:

— חומץ בן יין! עד מהי אתה מוסר עמו של אלהינו להריגה?

— קוצים הגני מכלה מן הברם — השיב לו .

שלח ליה: יבוא בעל הברם ויכלה את קוציו ...

„קוצים הריני מכלה מן הברם!“ יאמר האדם בלבו . אבל מאין יודע להכדיל בין קוצים לברם ולהוכיח כי יש נכור מכדיל ביניהם?

כל העולם כלו אחד הוא. יחיד ומיוחד, ואנו נשפוט על הדברים לפי יחוסם אלינו

את הטובים לנו באותה שעה ובאותו מקום נחשוב לטובים ואת הרעים לנו לקוצים, ונשבח שכוח כי גם אנו וחגצנו הננו הולכים ומשתנים תמיד, ואת אשר נחשוב היום לרעה נחשוב למחר לטוב ונראה שעולם הפוך ראינו: הכרם לקוצים והקוצים לכרם — אנתנו נשבח שכוח כי הרע והטוב מעורבים כל כך עד שנוכל לומר שהממבע שלנו בני עולמנו כמעשה קוצים מצד זה וכרם מצד זה.

אחרים אומרים כי גם לפני בעל הכרם אין כאן קוצים כלל ושהאלהים עשה הכל ישר... אבל גם אלה שיודעים „להבדיל“ במעשי ידיו ולהטיל „קוצים“ במעשה בראשית אינם רשאים לעשות את עצמם כשליחי הקדוש ברוך הוא. יבוא בעל הכרם ויכלה את קוציו.

VII

אחת ושתיים.

במדת הדין פליגו בה חכמים: הללו אומרים: רק על פיו העולם נדון, ושאי אפשר לשנות ממטבע שלו אפילו כמלא נימא, אחרי שחקיו כשאר חקי הטבע לעד הם קימים; והללו אומרים, גם במדת הרחמים העולם נדון, ושיש רשות להדין לותר משלו, לפי שהשעה צריכה או הלב דורש; באשר כל דמידן אדעתיה דרבנן הוא נדון והם יכולים לאפוקיה מן הדין.

גמירי: העולם על הדין הוא עומד, ובכל זאת אמרו חכמים: לא חרבה ירושלים אלא מפני שהעמידו דבריהם על דין תורה, כלומר שלא היו עושים לפנים משורת הדין...

רבי אלעזר בנו של רבי יוסי הגלילי אומר: אכור לבצוע, וכל המכרך את הבצוע הרי זה מנאץ ועל זה נאמר ובצוע כרך נאץ ה', אלא יקוב הדין את ההר... שנאמר כי המשפט לא להים הוא — וכן משה היה אומר יקוב הדין את ההר; אבל אהרן אוהב שלום ורודף שלום היה ולדיריה השלום דוחה את הדין. רבי יהושע בן קרחה אומר: מצוה לבצוע שנאמר: אבת ומשפט שלום בשעריכם, והלא במקום שיש משפט אין שלום ובמקום שיש שלום אין משפט? אלא איזהו משפט שיש בו שלום? הוי אומר זה בצוע, וכן ברוד הוא אומר: ויהי דוד עושה משפט וצדקה, והלא במקום שיש משפט אין צדקה ובמקום שיש צדקה אין משפט? אלא איזה משפט שיש בו צדקה? הוי אומר זה בצוע. לגבי הראשון כל הנזול את חברו פרוטה כאילו נוטל את נשמתו ומחסר את הטבע כדאמרי רבנן: לא דיון שנוטלין מזה ממון ונותנים לזה שלא כדון אלא שמת ריחין אתי להחזיר ממון לבעליו¹ ולגבי השני אין המשפט ממטבע של עולם, והכל לפי צורך

¹ כדאמר רבי יהושע דסכנין: אמר הקב"ה (לפני כל מה שנראתי נשטת ימי בראשית כשנין בראתי ואת נוולת וחומסת וחוסעת?)

האדם באותו שעה ובאותו מקום; דינו ברשותו ואין הוא ברשות דינו. לפי דעתן של אלו הקב"ה כועס לא על זה שאינו עומד על מדותיו, רק על זה שעומד על מדותיו; כי מה הוא רחום אף אתה רחום — כדכתיב: ורחמיו על כל מעשיו — כל המרחם על הבריות מרחמים עליו מן השמים וכל מי שאינו מרחם על הבריות אין מרחמים עליו מן השמים.

אבל רבי יוחנן אומר: כל ימי עני רעים זה רחמני וטוב לב משתה המידנה אכזרי. וכבר מנו חכמים בשלשה שחייהם אינם חיים — את הרחמנים.

אמר רבי אלעזר: אין לך שהוא מתחייב ע"י אדם זה אלא האדם כיוצא בו שנאמר: „את אשר שלם האדם באדם", ולפיכך אין רחמים בדין וצריך להשיב הכל על כנו. ויש אומרים: יש רחמים, יש רחמים גם בעד כל המעשים גם בעד אלה שאינם ערומים בדעת. ההוא ענלא דהו קא מטמו ליה לשחימה, אול תליא לרישא בכנפיה דרבי וקא בכי, אמר ליה: זיל לכך נוצרת!

אמרו הואיל ולא קא מרחם ליתו עלהוי יסורין ודוי קא מצמער תלת עשרין שנין.

אחת ושתיים — חד אמר: בחסד העולם נברא, וחד אמר: בדין העולם נברא; אתיא בכי תלתא דאמר: העולם בדין הוא נברא, כיון שראה הקב"ה שאין העולם יכול להתקיים במדת הדין שתף מדה הרחמים למדת הדין. בתחלה מדה אחת ואחר כך שתיים.

·VIII

אני והם.

אלכה לי אל הגדולים, הם אומרים ורגילים לומר: לפי שנאמר ועברת סבור הייתי שחייב כל אדם לעבוד ולהנות רק מיגיע כפו; הלמוד לומר, ועברתני חנם, אומר הקב"ה: מה אני כהנם אף אתה בחנם, אתה שיש בך מדעת המקום ורצונו של מקום. ושומע אני נרגנים אבתרם: כל מה שדורשים אך לטובת עצמם המה דורשים; ולא היא, כל עמל אדם לפיהו, ואין אדם נברא בשביל חברו אפילו הוא גדול הימנו בחכמה ובמנין. הגדולים אומרים אשרי לקטנים שנשמעים לגדולים ומהנים אותם ממרחתם; והשומעים אומרים, כי כל מי עאומר רק בשבילי העולם נברא הוא רע לשמים ורע לבריות וסופו להטיר מן העולם.

מרנלא בפומייהו דרבנן דיבנה: אני כריה וחבריה כריה, אני מלאכתי בעיר והוא מלאכתי בשדה, אני משכים למלאכתי והוא משכים למלאכתי, כשם שהוא אינו מתנדר במלאכתי כך אני אינני מתנדר במלאכתי.

מכאן לחלוקת העבודה, אני עוסק במלאכת שמים ולפיכך הוא צריך לעסוק במלאכתן של בריות; אני מקבל עלי עול מלכות שמים והם צריכים לפרוק מעלי עול דרך ארץ,

ואספת דגנך — מה הלמוד לומר? לפי שנאמר לא ימוש ספר התורה הזה מפיד, יכול דברים ככהבם, הלמוד לומר: ואספת דגנך — דברי רבי ישמעאל. רבי שמעון ב"י אומר: אפשר אדם חורש בשעת חרישה וזרע בשעת זריעה וקוצר בשעת קצירה ודש בשעת דישה וזורה בשעת הרוח, תורה מה ההא עליה? אלא בזמן שבני אדם עושים רצונו של מקום מלאכתם נעשית על ידי אחרים...

בן זוכא ראה אוכלוסין על גב מעלה בהר הבית, אמר: כמה יגיעות יגע אדם הראשון עד שטצא פת לאכול, חרש זרע וקצר ועבר ודש זורה וגרר וטחן והרקיד ולש ואפה ואדר כך אכל, ואני משכים ומוצא כל אלה מוכנים לפני. כמה יגיעות יגע עד שמוצא כנר ללבוש: גזו ולבן ונפץ וטוה וארג וכל אומניות שוקדות ובאות לפתח ביתי ואני משכים ומוצא כל אלה מוכנים לפני. ברוך חכם הדיוס וברוך שברא כל אלה למעני. כל המקבל עליו עול תורה פורקן מעליו עול דרך ארץ, הכל עובר בשבילו וכל פועל למענהו.

ולא עוד שהכל נברא בשבילו, כדאמר רבי אלעזר: אפילו בשביל צדיק אחד העולם נברא... רבי אבא בר כהנא אומר: שקול זה כנגד כל העולם כלו, ורבי שמעון בן עזאי אומר: כל העולם לא נברא אלא לצות לזה.

וזרח השמש ובא השמש, אין צדיק נפטר מן העולם עד שנברא צדיק כמותו; והקב"ה הראה לאדם הראשון דור דור ודורשיו דור דור והכמיו, אותן הצדיקים שכל מה שברא לא ברא אלא בשבילם ונס לעתיד לבוא כשיחריב עולמו יעשה להם כנפים ויהיו מסים באויר. יכול ששנים שנים הם. אמר רבי יוחנן: בשעה שאמר לו משה ליהושע אתה והוקנים שבדור עמהם, אמר לו הקב"ה: מול מקל והך על קדקדם, דבר אחד לדור ואין שני דברים לדור.

יכול שרשות ליחיד לותר משלו לחברו, שלח רבי יהושע לבית המדרש: מאן דלביש טרא, ילבש טרא, ומאן דלא לביש טרא יאמר למאן דלביש טרא: שלך כדייך ואנא אלבשיה, אנא ולא אתר.

ראיתי בני עליה והם מעטים! רבי שמעון אומר: אם אלף הם אני ובני מהם, אם כאה הם אני ובני מהם, ואם תרי הם אני ובני הם — אבל הלל הזקן היה אומר: אם אני כאן הכל כאן...

IX.

שתי רשויות.

קבלה בידינו, לפיכך נברא האדם יחיד מפני שיום הכריות, שלא יאמר אדם לחברו: אבא גדול מאביך ואני גדול מסך, ושלא יהיו בעלי "המינים" אומרים הרבה רשויות בכני אדם — ואף על פי כן לא נמנעו משפחות בני אדם להתנגות אלו עם אלו ולהקדים את עצמם אלה על אלה, ולא עוד שדרכם בכך לחלק את בני אדם דשת

רשויות ליודעים וליושבי קרנות, לתלמידי חכמים ועמי הארץ... ולרוב תלמידי חכמים אומרים: בשבילנו העולם נברא ולא שבקי חיי לכל בריה.

אמר רבי אלעזר: עמי ארצות אינם חיים, שנאמר מתים כל יחיו, רפאים כל יקובו, מתים כל יחיו. יכול לכל? תלמוד לומר רפאים כל יקובו, במרפה עצמו מד"ת הכתוב סרבר. אמר ליה רבי יוחנן: לא ניחא למרייהו דאמרית להו הכי, ההוא במרפה עצמו לע"ז הוא דכתיב. א"ר ר"א מקרא אני דורש: כי סל אורות מלך וארץ רפאים וכו' כל המשתמש באור תורה אין תורה מחיהו וכל שאין משתמש באור תורה אור תורה מחיהו. כיון דחזייה דקא מצמער, א"ל רבי מצאתי להם תרופה מן התורה, שנאמר ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כלכם היום; וכי אפשר לדבוקי בשכינה? והכתיב כי ה' אלהיך אש אכלה היא? אלא כל העושה פרקמטיא לתלמיד חכם והמהנה תלמיד חכם מנכסיו מעלה עליו הכתוב כאילו מדבק בשכינה.

במה הדברים אמורים? כשעושים פרקמטיא לת"ח וכו' הניס אותם מנכסיהם, אבל עמי הארץ גופם אינם נאים להם ואינם נאים לעולם; ואין פורעניות באה לעולם אלא בשביל עמי הארץ.

רבי יונתן אומר: עם הארץ מותר לנחרו כרג, ורבי אלעזר אמר מותר לנחרו גם ביום הכפורים שחל להיות בשבת.

אלמלא הם צריכים לנו הם הורגים אותנו, ולפיכך ת"ח אל יצא יחיד, חייב לשמור נפשו ומעמדו כנגדם; ובל ת"ח שנמצא רבב על בגדו לפניו הרי הוא חייב מיתה, כי בזה הוא מחלל את השם.

ר"א אומר: למה תלמיד חכם דומה לפני עם הארץ? בתחלה דומה לו לקיתון של זהב, סיפר עמו דומה לו לקיתון של כסף, נרנה היכנו דומה לקיתון של חרס כיון שגשבר שוב אין לו תקנה.

הוא היה אומר: כל מי שאין בו דעה אמור לרחם עליו. רבי פתח אוצרות בשני בצרת ואמר: יכנסו בעלי מקרא, בעלי משנה, בעלי תלמוד, אבל עמי הארץ אל יכנסו. דחק יונתן בן עמרם ונכנס, אמר ליה:

— רבי, פרנסני!

— קרית?

— לאו!

— שנית?

— לאו!

— אם כן במאי אפרנסך?

— רבי, פרנסני ככלב וכעורב! ..

— פרנסך רבי, לאחר יתיב רבי וקא מצמער ואמר:

— אי לי שנתתי פתי לעם הארץ...

ורבי בעצמו כד שלח ליה לדבר באשתו של רבי אלעזר ברבי שמעון, שלחה ליה: כלי שגשמתם בו קודש אל ישתמש בו חול... כי אם לא נגנו, ספר יוחסין ונטר דין בר

אבהן, דין בר ארין, דין קודש ודין חול אין אנו מספיקים, והמנין שיהיה מונה האדם בחברו אין לו סוף.

איכא דאמרי: מעלין בקודש, ומוטב שיהיו בני אדם מונים אלו עם אלו משהיו מחללים את הקדש ולהשוות ת"ח עם עם הארץ, שאינם יכולים לעמוד עם החכמים במדור אחר. לא חרבה ירושלים אלא בשביל שהשוו קמן כגדול — שתי רשויות!

X.

צדקה.

שתי מדות בצדקה: החמירו חכמים בנותן והחמירו במקבל; החמירו על הנותן שצריך לתת ולעמוד לחברו בשעת דחקו, והחמירו על וּמקבל שלא ישול בשעה שאינו צריך ליטול. ויש שהחמירו גם לתת ובאים להפוך כל קערת הצדקה על פיה.

אל תצריכנו לידי מתנת בשר ודם, וכן אמרה יונה: רבונו של עולם יהיו מזותתי מרורים כזית ומידך ואל יהיו מתוקים כדבש ובסורים בידי בשר ודם ... עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות. פשוט נבילתא בשוקא ואל תצטרך לבריות, מכור את עצמך לעבודה שודה לך ואל תצטרך לבריות, כי כל המצפה לשלחן חברו עולם חשוך בעדו, וכיון שנצרך האדם לבריות פניו משתנים לכמה נוונים. ויש אומרים: לוו עלי ואני פורע. כל מי שצריך ליטול ואינו נוטל אכור לרחם עליו, על נפשו לא חס על אחרים לא כל שכן. יש „עד כאן“ במקבל, אבל בנותן אלה מן ההכרים צאין להם שעור; רק באושא נזרו: המבזבז אל יבזבז יותר מחומש.

הניא היה רבי מאיר אומר: יש פתחין פה לבעל הדין להשיבך ולומר לך: אם אלהיכם אוהב עניים מפיני מה אינו מפרנסן? אמרו לו: כדי להנצל אנו בהם כדינה של גיהנם. חו שאלה שאל מורנוסרופים הרשע את רבי עקיבא: אם אלהיכם אוהב עניים מפיני מה אינו מפרנסן? א"ל כדי להצילם מדינה של גיהנם. א"ל אדרבה זו מחייבתן לגיהנם, אמשול לך משל: למה הדבר דומה? למלך ב"ו שכעס על עבדו וחבשו בבית האסורים וגזר עליו שלא להאכילו ולא להשקותו והלך אדם אחד והאכילהו והשקהו, וכששמע המלך הלא כועס עליו. — א"ל ר"ע אמשול לך משל: למה הדבר דומה? למלך שכעס על בנו וחבשו בבית האסורים וצוה עליו שלא להאכילו ושלא להשקותו והלך אדם אחד והאכילהו והשקהו וכששמע המלך ששגר לו דורן ...

נדולה צדקה שמקרבת את הגאולה, וכל המעלים עיניו מן הצדקה כאנו עובר ע"ו; ויש אומרים: הצדקה דוחקת את הגאולה ומקרא הוא כתיב: כי לא יתדל אביון -- הלא

אומרים: מצוה לרחם על בניו של כקום, והללו אומרים: כל המרתם על מי שאיני מרחמם
הקב"ה כאילו דוחק את רגלי השכינה.
אמה סארץ תצמח וצדק משמים נשקף.

XI.

מזל.

רבי עקיבא היה אומר: הכל נתון בערבון ומצודה פרוסה על כל החיים, החנוח
פתוחה והחנוני מקיף והפנקס פתוח והיד כותבת, וכל הרוצה ללות יבוא וילוח; והנבאים
מחזירין תדיר בכל יום ונפרעין מן האדם מדעתו ושלא מדעתו, ויש להם על כה שיסמוכו,
והדין דין אמת והכל מתוקן לסעודה — הכל מתוקן לסעודה ו"בטוב העולם נדון, והכל לפי
רוב המעשה" -- היפלא הדבר כי הוא מאן דאמר: הכל צפוי והרשות נתונה.
הכל צפוי והרשות נתונה; אבל בן עזאי אמר: בשאך יקראוך ובמקומך ישיבוך
משלך יתגר לך ואין אדם נוגע במה שמוכן לחבר.

לא לפום צערא אנרא, יש זריו ונשכר ויש זריו ונפסד; ורבא אמר: בני חיי ומווני
לא בנכותא תליא מילתא אלא במולא תליא מילתא.
יש אשר יאמר: מי חשיר קודשא בריך הוא דעביד דינא בלא דינא; אבל איכא
גזרה גם כלפי שמיא — גזרה היא מלפני ואין לשנות.
ומשיב לשונאיו אר פניו להאבדו -- אמר ריב"ל: אלמלא מקרא כתוב אי אפשר
לאמרו, כביכול כאדם שנושא משאוי על כתפו ומבקש להשליכו ממנו; וכל האומר הקדוש
ברוך הוא ותרו לו מעיו, ולפיכך האומר על קן צפור יגיעו רחמיך משתקין
אותו, לא כחד דאמר: מפני שממיל קנאה במעשה בראשית; אלא מפני שעושה מדותיו
שכ הקב"ה רחמים ואינן אלא גזרות...
מעשה באדם אחד שמתה אשתו והניחה בן לינק ולא היה לו שכר מניקה
לתת ונעשה לו נס ונפתחו לו דין כשתי דרי אשה והניק את בנו. אמר רב יוסף: בא
זראה כמה גדול אדם זה שנעשה לו נס. אמר ליה אביי: אררבה, כמה גרוע אדם זה
שנשתנו לו סדרי בראשית.

כמה גרועים שנוים במעשה בראשית, אבל יש אומרים, כי אי אפשר להם למעשי
בראשית להשתנות כל עיקר בשעה שעדיין הם לפי מהלך אותה המחשבה שעלתה
להבראות; וכל המשנה עולמות צריך להתריבן ולהמירן באחרות.
רבי אלעזר בן פדת דחיקא ליה מילתא טיבא. עבר מילתא ולא היה ליה מידי
למיטעם, שקל ברא דתומא ושדא בפומיה, חלש לביה ונים, אעל רבנן לשויליה ביה,
חזיהו דקא בכי חזיך ונפק צוצותא דנורא מאמותיה. כי אתער אמרו ליה: מאי מעמא קא
בכית וחייכת? אמר להו: דדעה יתיב עמי הקב"ה ואמרי ליה: עד סתי אצמער בהאי
עלמא? ואמר לי:
ניחא לך דאפכיה לעלמא כרישא, אפער דכתילד בשעתא דמוני. — הקדוש

ברוך הוא, יה רבון עלמין ויוצר הכל מעיד בכבודו ובעצמו שבעבור שעתא דמוני אחת
לפנים מן השורה הוא נצרך להפוך כל קערת העולם על פיה ולתת לו פנים וסדרים חדשים
על ידי בריאה חדשה; ולפני זה אי אפשר, אחרי שכבר מושבעים הדברים ועומדים מימי
„ויכלו השמים והארץ וכל צבאם“.

בהרי כבשי דרחמנא למה לך, מה דמפקדת בערך. אבעי לך למעבר, ומה דניחא
קמיה קודשא בריך הוא יעבוד; ומה יועיל לך אם תטיח דברים כלפי שמיא: „הכי
לא בעינא“.

הללו אומרים: אין מול לישראל, והללו אומרים: יש „מול“ גם לעולם — הללו
מאמינים באותה שעה שהקב"ה אומר: „נצחוני בני!“ וששתף מרת הרחמים למרת הדין;
הללו אומרים, שכביכול הקב"ה אינו נוח לוהר ושכל העשוי עליו אין להוסיף ואין
לגרוע. בעד אלה עוד הרשות נתונה, ובעד אלה רק „מול“ גרם.

תניא אמר ישמעאל בן אלישע: פ"א נכנסתי להקמיר קברת לפני ולפנים וראיתי
אכתריאל יהי צבאות יושב על כסא רם ונשא. ואמר לי: ישמעאל בני, ברכני! אכרתי
לפניו: רבש"ע! יהי רצון מלפניך שיכבשו רחמיך את כעסך ויגולו רחמיך על כדוהיך
ותתנהג עם בניך במדת הרחמים ותכנס להם לפנים משורת הדין ונענע לי
בראשו.

מאי קא משמע לן? קא משמע לן אין מול, ואיתימא יש מול...

מִדְּאֵבִי אֶתְבָּה.

חֲלֵמוֹת הָעֶבֶר סְבוּנֵי, בְּכֹל
אֶרֶאם, אֶאֱזִינָם, אֵלַי יִשְׂאוּ קוֹל:
„זָכַר נָא, זְכַרְנוּ, מְעוֹפְנוּ כְּעֵנָן
בְּקֶדֶר הָאֵבִיב וְצַפּוֹרֵת הַנֶּגֶן...”

— זְכוֹר אֶזְכָּרְכֶם וְאַתְמָה כְּגִיר
קִסְמֵי תַעֲלֵמוֹת וְרִקְמוֹת הַשִּׁיר
בְּלִבִּי עֲלִיתֶם, פָּרַחְתֶּם, מֵאֲזוֹ
רֵיחַ נִיחַחְכֶם טָרָם עוֹד נָזוּ.
לֵילוֹת הָאוֹרוֹת וְנִעְרַת הַיָּם,
אֶתְבָּה, רַעֲיָתִי, הֵן הִנֵּה הַנֶּסֶם...
אֵיךְ, רַעֲיָתִי, הִרְעִיעָה כְּדִבְנָן
שְׂדֵמוֹת פּוֹרִיזוֹת וְעֵרְגוֹת הַנֶּגֶן!
שׁוֹטְטוּ, מִלְּאֵבִי — הַשִּׁיר וְהַדְּרוֹר,
שִׁירָה, וְצַפּוֹר, וְקַנְן הָאוֹר!

יָמָה אֲזוּ יִפְרוֹשׁ אֶת כְּנָפָיו הַדְּרוֹר,
בְּעֵנָן תִּכְלֵת נִתְקַע וְנִחְבָּא הָאוֹר,
נִמְהָה הַשֶּׁמֶשׁ וַיִּפֹּז הָעֵב, —
שִׁירֵי זֶה שִׁירֵי עֵדְנָה לֹא שָׁב.

שָׁאוּ לֹא חִכִּיתִי כָּל אוֹתוֹ הַיּוֹם,
לְמַחֲרָת בְּעֶרְבִי אֵלַי קָרַב הַיּוֹם,
שִׁירֵי זֶה שִׁירֵי הַנְּאֻמָּן בִּיקוּם, —
נִלְחַץ אֶל לִבִּי — וְלֹא עָנָה לִי מֵאוּם...
שׂוֹאֵל מִשְׂרֵיחַבְמִסִּי.

חִידָלְבַת.

פרחים משירת פודן

בנימיר טמטיר

א

משה איש האלהים

(Mojżesz)

השמתני ערים מבטח וכסל ,
אם כפרים להתנחל חשקתי ?
האל חמד פרמים ערנתי ,
אם בדם יענב שגז שגיתני ?
האתעלם באהבת אילת ,
אם את חיק יעלת יתן חבקתי ?
ואשפר מעדנת ירכיה
ודודיה מיין רותי ?

גאלתים ועפה אוכלים , ושמה
לא אבא — מאד נפשי ידעת !
אנחם ובראש פלם אלכת
בבראש רמחיעץ ברק תלחב .
או בבראש האניה תקן .
בה ימים תננח , תחום בקשת ,
או בעמוד בראש פל העדר
ממשעול צורים ירקד בננב .

גרדמו ! .. זה העם הצלתי
מתחת סבלות נשיו בלח .
כבלים נתקתי שגברים במו
ינאקו , נפשותם תבפינה .
ונשים בשבתן אל הרחים ,
נונות תמחנה בלא מנוח ,
הליביתן בדמעתן תרחצנה
ואת מושכן שחה תשחינה .

חסן פאר עמודים בניתי
בדרך : לא לבנים וחמר ,
כי ינעת בשר ועמל רוח ;
וערותיו בהרות יאר מצרים
בן תלמי לב העם פל צדק
רותי במעשה גם באמר ,
ומעשה ידי פרי תפארת
כחלב שבלים , כמגד שמים .

כִּי לְמַפְרָשׁ בְּיַד גִּשְׁמַת הַרוּחַ
 בְּיַד רוּחַ שְׁפָתֶיךָ דְּמִיתִי ,
 וּמִדָּר כְּל־מַעֲנִי לְפָנֶיךָ
 כְּעֵצָם מִדָּר מַעֲנִינוּ הַפְּיִים .
 וְאַתָּה ? — אַתָּה תַעֲלֶמֶת נֶצַח ,
 תּוֹדִים , תִּסְתַּמֶּר וְלֹא יִדְעֶתִיךָ ,
 וּכְנַתִּיב הַנָּשָׂר בְּשָׁמַיִם
 נִפְלְאוֹת כִּנְי חֵידֹת עֲצָמֶךָ .
 וּכְמַעוֹת מְצֻלוֹת יָם וּמְלֶאכֶלֶת
 כִּן אֲדַמְּךָ אֲשׁוּף וְלֹא חֲזִיתִיךָ .
 וְלִמָּה כְּבוֹדֶךָ נַעֲלָם , אֲשֶׁאֲלֶה ,
 וְלִדְעַת לֹא אוּכַל דְּרַבְּךָ ? ...
 מִשָּׁה חַיִּיקִין .

הֲרַב רַבְתִּי מַעוֹלָם אֵלֶיךָ ?
 מְאוּמָה לֹא שְׁאֲלֹתִי , וְעַד אַתָּה !
 וְאַדְוִי כְנַמֵּל , אֲנִי יֹשִׁימֵן תִּהְיוּ .
 וְאַתָּה , מְרוֹם , פְּרוּכֵב הָיִיתָ ,
 וְנִתְנַגַּע בְּדַרְכְּךָ לִי תִרְתָּ
 אֶל מְקוֹמֶךָ זֶה מִרְאֵשׁ יִדְעֶתֶהּ ,
 וְאֲנִי שְׁמַרְתִּי נְמוֹת מִתְנַגֵּה
 וְאַלֶּה אֶל-כָּל-אֲשֶׁר אוֹיֶת .
 הַמְרִיתִי מַעוֹלָם דְּבַרְּךָ ?
 צִיר בְּגַד הָיָה לֹא הָיִיתִי
 כְּמִסְךָ רֹאשׁ וְלַעֲנָה בֵּינֵן הֲרַקַח
 וְכַחֲצִין בְּסֵלֶת לְשָׁנַיִם ;
 וְדִשָּׁה שִׁמְנֵה לְחַדֵּשׁ תִּשְׁרִי תִרְמֵא .

ב.

תַּחַת צְחִיחַ הַפְּלָעִים ...

(Pod martwą skałą...)

חֲשִׁיר הַחַח שְׁקוּל עַל פִּי חֲקוֹת תְּנַנִּינָה הַעֲבֵרִית הַנְּכֹוֹנָה , וְזֶה מִשְׁקֵלוֹ
 עַל הַכְּרָה אַתָּה הַנְּנִינָה , וְחֲשִׁיחַ — בְּלַתָּה .

תַּחַת צְחִיחַ הַפְּלָעִים פְּרַחֵי הָרִים יִבְלוּ :
 כִּי אֶכֶל אֶכְלֶם הַקָּרַח ,
 וְסַעַר וּמָטָר סָחַפוּ עֲלֵימוֹ שְׁחֻק־אָבֶן
 זֶה כְּפֶה קָבֵר כָּל-פְּרַח .

הֵם נוֹכְלִים ! שְׁוֹא עֵינֵיהֶם תִּדְלַפְנָה אֶל הַשָּׁמַשׁ :
 הִיא , בְּצוּר שְׁרָשֵׁם כְּסוּחַ ! —
 וְלִפְתָּה-זֶה בְּאַבְם לְנַבֵּל בְּלֹתִי מִחֲסֵה מְמוֹת
 שָׁם וְרַעְתֶּם יַד הַרוּחַ ? ...

מִשָּׁה חַיִּיקִין .

וְדִשָּׁה כִּיג לְחַדֵּשׁ אִלּוּל תִּרְמֵס .

שירי בתי ספר לנערי ישראל מנוחה ושמחה.

A. B. Birnbaum
Op. 11. No. 6.

Andante con moto

Soprani
Alto

Shema cho wa'im sho or laj hu dim jom sha lo son
jom mash ma dim schom'rom schom he moim i dim ki le schi schi scho kol bu im
weom dim schom'rom schom'rom he moim i dim ki le schi schi scho kol bu im weom dim

ritar *dan* *do*

צור משלו ואל לנו.

B. Birnbaum
No. 7.

f *Moderato*

Soprani
Alto

Ein mi'chlo chal nu bor chu e imu naj so wa nuve ho sar nu
Ki dvar a do naj ha son o o lo ma ro e nu wi nu alahus lach nu we no sch
si nu al Ken o del'otnu im kol lo be fi nu o mar nu wi nu on lo doulka bo noj

cresc. f

9. e

לוח השנה

РОССІЙСКІЙ ИМПЕРАТОРСКІЙ ДОМЪ.

Его Императорское Величье, Государь Императоръ Николай Александровичъ, Самодержецъ Всероссийскій, родился въ 1868 году, 6 Мая (тезоименитство 6 декабря).

Августѣйшая Родительница Государя Императора:

Ея Императорско Величество, Государыня Императрица Марія Феодоровна, родилась въ 1847 г., 14 Ноября (тез. 22 Юля); была въ супружествѣ съ Императоромъ Александромъ III-мъ (въ Ездѣ почилъ 20 октября 1894 г.).

Ея Императорское Величество Государыня Императрица Александра Феодоровна, род. въ 1872 г., 25 мая (тез. 23 апрѣля); въ замужествѣ съ 14 Ноября 1894 г. дочь Великаго Герцога Гессенскаго Людвигъ IV и Супруги его Великой Герцогини Аликсы.

Его Императорское Высочество, Наслѣдникъ Цесаревичъ и Великій Князь Михаилъ Александровичъ род. въ 1878 г., 22 Ноября (тез. 22 ноября).

Августѣйшія Дочери Государя Императора:

Ея Имп. В. В. К. Ольга Николаевна, род. 1895 г. 3 Ноября (тез. 11 Юля). Ея Имп. В. В. К. Татьяна Николаевна, род. 1907 г. 29 мая (тез. 12 января). Ея Императ. В. В. К. Марія Николаевна, род. 1899 г. 14 Юня. тез. 22 Юля.

Августѣйшія Сестры Государя Императора:

Ея Имп. В. В. К. Ксения Александровна (см. далѣе). Ея Имп. В. В. К. Ольга Александровна, род. 1882 г. 1 Юня (тез. 11 Юля).

Августѣйшіе Дяди и Тетки Государя Императора.

Его И. В. В. К. Владиміръ Александровичъ, род. въ 1847 г., 10 апрѣля (тез. 15 Юля). Супруга Его, Ея И. В. В. К. Марія Павловна, род. въ 1854 г., 2 мая (тез. 22 Юля). У нихъ дѣти: Ихъ И. В. В. К. Ниралль Владиміровичъ, род. въ 1876 г., 30 сент. (тез. 11 мая); В. К. Борисъ Владиміровичъ, род. въ 1877 г., 12 нояб. (тез. 2 мая); В. К. Андрей Владиміровичъ, род. въ 1879 г., 2 мая (тез. 30 нояб.); В. К. Елена Владиміровна, род. въ 1882 г., 17 января (тез. 21 мая).

Его И. В. В. К. Алексій Александровичъ, род. въ 1850 г., 2 янв. (тез. 20 мая).

Его И. В. В. К. Сергіій Александровичъ, род. въ 1857 г., 29 апрѣля (тез. 5 Юля). Суп. Его, Е. И. В., В. К. Елисавета Феодоровна, род. 20 октяб. въ 1864 г., (тез. 5 сентября).

Е. И. В., В. К. Павелъ Александровичъ, род. въ 1860 г., 21 сентяб. (тез. 29 Юля); былъ въ супр. съ Е. И. В., В. К. Александрою Георгиевною († 12 сентяб. 1891 г.). У него дѣти: Е. И. В., В. К. Дмитрій Павловичъ, р. въ 1891 г., 6 сент. (тез. 21 сент.); Е. И. В.; В. К. Марія Павловна, род. въ 1890 г., 6 апрѣля (тез. 22 Юля).

Е. И. В., В. К. Марія Александровна, р. въ 1853 г., 5 окт. (тез. 22 Юля); въ супр. съ Его. К. В., Принцемъ Альфредомъ-Эрнестомъ-Альбертомъ Великобританскимъ, Герцогомъ Саксенъ-Кобургъ-Гостингемъ.

Е. И. В., В. К. Александра Іосифовна, р. въ 1830 г., 26 Юня (тез. 23 апр.); была въ супр. съ Его И. В., В. К. Константиномъ Николаевичемъ († 13 янв. 1892 г.). У нея дѣти: Е. И. В., В. К. Николай Константиновичъ, р. въ 1850 г., 2 февр. (тез. 6 декаб.); Е. И. В., В. К. Константинъ Константиновичъ, р. въ 1858 г., 10 авг. (тез. 21 мая); супр. Его, Е.

Им. В. Вел. К. Елисавета Мавриіевна, р. въ 1865 г., 13 января (тез. 5 сентября). У нихъ дѣти: Ихъ И. В. В. К. Іоаннъ Константиновичъ, р. въ 1886 г., 23 іюня (тез. 24 іюня); Ки-Гавриль Константиновичъ, р. 1887 г., 3 Іюля. К. Константинъ Константиновичъ, р. въ 1890 г., 20 декабря (тез. 21 мая); К. Олегъ Константиновичъ, р. въ 1892 г., 15 ноября (тез. 20 сентября); Ки. Игорь Константиновичъ, р. въ 1894 г., 29 мая (тез. 5 іюня); Ки. Татіана Константиновна, р. въ 1890 г. 11 янв. (тез. 12 янв.). Е. И. В. В. К. Дмитрій Константиновичъ, род. въ 1860 г., 1 іюня (тез. 21 сент.).

Ея К. В. Королева Эллиновъ Ольга Константиновна, род. въ 1851 г., 22 авг. (тез. 11 іюля); въ супр. съ Е. В. Королемъ Эллиновъ Георгіемъ I; Ея И. В. В. К. Вѣра Константиновна, род. въ 1854 г., 4 февраля (тез. 17 сент.); была въ супр. съ Е. К. В., Герцогомъ Вильгельмомъ-Евгеніемъ-Вуртембергскимъ.

Ея Им. В. В. Ки. Александра Петровна, род. въ 1838 г., 21 мая (тез. 23 апрѣля); была въ супр. съ Е. И. В. В. К. Николаемъ Николаевичемъ Старшимъ († 13 апрѣля 1891 г.). У нея дѣти: Его И. В. В., К. Николай Николаевичъ, р. въ 1856 г., 6 ноября (тез. 27 іюня), Его И. В., В. К. Петръ Николаевичъ, р. въ 1864 г., 10 января (тез. 29 іюня); Супр. его; Ея И. В. В. К. Милица Николаевна, р. въ 1866 г., 14 іюля (тез. 19 іюля) У нихъ дочь. Е. В., К. Марина Петровна, род. въ 1892 г., 28 февраля (тез. 28 февраля). Его И. В., В. К. Михайль Николаевичъ, р. въ 1832 г., 13 октября (тез. 8 ноября); былъ въ супруж. съ Е. И. В., В. К. Ольгой Теодоровною († 31 марта 1891 г.). У него дѣти:

Е. И. В., В. К. Николай Михайловичъ, р. въ 1859 г. 14 апрѣля (тез. 6 декаб.); Е. И. В., В. К. Михайль Михайловичъ, р. въ 1861 г., 4 октября (тез. 8 ноября); Е. И. В., В. К. Георгій Михайловичъ, р. въ 1863 г., 11 августа (тез. 26 ноября); Е. И. В., В. К. Александръ Михайловичъ, р. въ 1866 г. 1 апрѣля (тез. 30 августа). Супр. Его, Е. И. В., В. К. Исенія Александровна, р. въ 1875 г. 25 марта (тез. 24 января).

У нихъ дѣти: Е. И. В., В. К. Андрей Александровичъ, р. 12 Января 1897 г.

Ея И. В., В. К. Мирна Александровна, р. 3 іюня 1895 (тез. 5 мая).

Его И. В., В. К. Сергій Михайловичъ, р. въ 1869 г., 16 сент. (тез. 25 сентября).

Ея И. В., В. К. Анастасія Михайловна. р. въ 1860 г., 16 іюня (тез. 22 декабря); въ супр. съ Его Кор. В. В. Герцогомъ Мекленбургъ-Шверинскимъ Фридрихомъ-Францемъ.

תרס"א מול-תשרי-מאזנים (ל' יום) 1900
 מולדו אור ליום ב' 9 חלקים על שעה 6
 סוק"ל עד סוכות .

II Сентябрь — 10 Октября
 24 August — 23 September
PAŹDZIERNIK 30 DNI

אזמט י"ט	מטולט י"ט	מטולט י"ט	מטולט י"ט	לוח ישראל
א	11	24	ב' דר"ח	
ב	12	25	ב' דר"ה	
ג	13	26	ג' דר"ו	יום גדליהו, הענית, ויחל *
ד	14	27	ד' דר"ז	
ה	15	28	ה' דר"ח	
ו	16	29	ו' דר"ט	שק"ה 46-5
ז	17	30	ז' דר"א	ז' ילך, שהת שובה
ח	18	31	ח' דר"ב	
ט	19	1	ט' דר"ג	Październik
י	20	2	י' דר"ד	עיריב א"ל א"מ שה"ח 36-5
יא	21	3	יא' דר"ה	י"ב, אחרי, למנחה פ' עריות
יב	22	4	יב' דר"ו	אין נוספין עד אחר א"מ שה"ח 31-5
יג	23	5	יג' דר"ז	האזינו
יד	24	6	יד' דר"ח	ערב סוכות, הקיפה
טו	25	7	טו' דר"ט	א' דסוכות, הושענה למשן אמהך
טז	26	8	טז' דר"א	ב' דסוכות, " אכן סתיב*
יז	27	9	יז' דר"ב	א' דחיה"ם " אפרוך טועי
יח	28	10	יח' דר"ג	ב' דחיה"ם " אום אני חומה
יט	29	11	יט' דר"ד	ג' דחיה"ם אל למוטות 14-5
כ	30	12	כ' דר"ה	שחיה"ה קהלת, ראה אום נלורה
כא	1	13	כ"א דר"ו	א' דר"ה קהלת, ראה אום נלורה
כב	2	14	כ"ב דר"ז	א' דר"ה קהלת, ראה אום נלורה
כג	3	15	כ"ג דר"ח	א' דר"ה קהלת, ראה אום נלורה
כד	4	16	כ"ד דר"ט	א' דר"ה קהלת, ראה אום נלורה
כה	5	17	כ"ה דר"א	א' דר"ה קהלת, ראה אום נלורה
כו	6	18	כ"ו דר"ב	א' דר"ה קהלת, ראה אום נלורה
כז	7	19	כ"ז דר"ג	א' דר"ה קהלת, ראה אום נלורה
כח	8	20	כ"ח דר"ד	א' דר"ה קהלת, ראה אום נלורה
כט	9	21	כ"ט דר"ה	א' דר"ה קהלת, ראה אום נלורה
ל	10	22	ל' דר"א	א' דר"ה קהלת, ראה אום נלורה

חגי הפראוואסלאווים: 14 ספטמבר, וואדי-ווזשעניע, 26-יאהאן
 1 אקטימבר, מאקאוו פו. באמאר .
 חגי הקאטולים :

תרס"א מול-חשוון-עקרב (ל' יום) 1900
 מולדו יום ג' 44 רגעים 10 חלקים על שעה 6
 סוק"ל כל הלילה השייך ליום 7, ט"ו בו .

II Октября — 9 Ноябрь
 24 September — 22 November
LISTOPAD 31 DNI

אזמט י"ט	מטולט י"ט	מטולט י"ט	מטולט י"ט	לוח ישראל
א	11	24	ב' דר"ח	
ב	12	25	ב' דר"ה	
ג	13	26	ג' דר"ו	שק"ה 44-4
ד	14	27	ד' דר"ז	נח (מכר' כה"כ)
ה	15	28	ה' דר"ח	
ו	16	29	ו' דר"ט	תענית שני קמא *
ז	17	30	ז' דר"א	
ח	18	31	ח' דר"ב	
ט	19	1	ט' דר"ג	Listopad תענית חמישי *
י	20	2	י' דר"ד	שק"ה 30-4
יא	21	3	יא' דר"ה	לך לך *
יב	22	4	יב' דר"ו	
יג	23	5	יג' דר"ז	תענית שני בתרא *
יד	24	6	יד' דר"ח	
טו	25	7	טו' דר"ט	
טז	26	8	טז' דר"א	
יז	27	9	יז' דר"ב	שק"ה 18-4
יח	28	10	יח' דר"ג	וירא
יט	29	11	יט' דר"ד	
כ	30	12	כ' דר"ה	
כא	1	13	כ"א דר"ו	
כב	2	14	כ"ב דר"ז	Ноябрь
כג	3	15	כ"ג דר"ח	
כד	4	16	כ"ד דר"ט	שק"ה 7-4
כה	5	17	כ"ה דר"א	חיי שרה מנה"ח
כו	6	18	כ"ו דר"ב	
כז	7	19	כ"ז דר"ג	
כח	8	20	כ"ח דר"ד	
כט	9	21	כ"ט דר"ה	ערב ראש חרש, יוכ"ק
ל	10	22	ל' דר"א	א' דראש חרש

חגי הפראוואסלאווים: 22 אקטימבר, קאזאנ .
 איק. ב. ס. 17 אקטימבר, לזבר הנס
 ש:עשה לבית הקיר"ה. 21 אקטימבר, עלות
 הקיר"ה על כסא מלכותו .
 חגי הקאטולים: 1 ליסטאמאר, ווישימס. שו.

תרס"א מול—טבת—גוי (כ"ט יום) 1900/1
 סולרו יום אור ליום שבת 12 רגעים 12 ח' על שעה 8
 סוקל כל הלילה השיך ליום השבת, י"ד כו .

10 Декабря — 7 Января
 22 Dezember — 20 Januar
 STYCIEN 31 DNI

לוח ישראל	מטבת ט	מטבת י	מטבת יא	מטבת יב
כ' דראש חודש ו' דחנוכה	23	10	א	א
זאת חנוכה	24	11	ב	ב
*	25	12	ג	ג
*	26	13	ד	ד
27	14	ה	ה	ה
שקתים 3-47	28	15	ו	ו
ויגש	29	16	ז	ז
	30	17	ח	א
	31	18	ט	ב
Styczeń עשה בטבת*	1	19	י	ג
	2	20	יא	ד
	3	21	יב	ה
שקתים 3-56	4	22	יג	ו
ויחז	5	23	יד	ז
	6	24	טו	א
תקופה *	7	25	טז	ב
**	8	26	יז	ג
*	9	27	יח	ד
	10	28	יט	ה
שקתים 4-7	11	29	כ	ו
שמות	12	30	כא	ז
	13	31	כב	א
Январь 1901*	14	1	כג	ב
	15	2	כד	ג
	16	3	כה	ד
	17	4	כו	ה
שקתים 4-20	18	5	כז	ו
יא"א מכה"ח	19	6	כח	ז
	20	7	כט	א

חגי הפראואסלאווים: 25 דעקאבר, ראושדע-
 פטווא, 26, טאב, פה, באנאר, 1 יאנוואר,
 נאוויגאר 1901, 6, באנאיאוויל, גאספ. [יארדאן].
 חגי הקתולים: 25 גרודויען, באוע נארדו.
 26, שצעפ, כענב, 1 סזיציען נאוויארק 1901.
 6 טרוי קרולי.

תרס"א מול—כסלן—קשת (ל' יום) 1900
 סולרו יום ח' 28 רגעים 11 ח' על שעה 7 בכוקר
 ס זקל 50 רגעים 11 ח' על ש' 1 כלילה, ס"ו כו .

10 Ноября — 9 Декабря
 23 November — 22 Dezember
 GRUDZIEN 31 DNI

לוח ישראל	מטבת ט	מטבת י	מטבת יא	מטבת יב
כ' דראש חדש שקיה 3-58	23	10	א	י
תולדות	24	11	ב	ז
	25	12	ג	א
	26	13	ד	ב
*	27	14	ה	ג
	28	15	ו	ד
	29	16	ז	ה
שקתים 3-51	30	17	ח	ו
Grudzień ויצא	1	18	ט	ז
	2	19	י	א
	3	20	יא	ב
*	4	21	יב	ג
כערכ מ"ל של ומטר*	5	22	יג	ד
	6	23	יד	ה
שקיה 3-47	7	24	טו	ו
וישלח *	8	25	טז	ז
	9	26	יז	א
	10	27	יח	ב
	11	28	יט	ג
	12	29	כ	ד
	13	30	כא	ה
שקתים 3-46	14	1	כב	ו
Декабрь וישב מכה"ח	15	2	כג	ז
	16	3	כד	א
	17	4	כה	ב
	18	5	כו	ג
	19	6	כז	ד
	20	7	כח	ה
ה' דחנוכה ער"ת, שה"ח 3-44	21	8	כט	ו
מקץ, ש"ח ושבת ר"ח	22	9	ל	ז

חגי הפראואסלאווים: 21 נאיאבר, טוו, ניקאל,
 14 נאיאבר, יום תולדת הקסרית מאריא פיאדארטוו.
 נא יריה, 22 נאיאבר, יום תולדת הנסיך הגדול
 מיכאיל אלכסנדראוויטש יריה .
 6 דעקאבו, חג קריאת השם לאדונינו הקיטר יריה .
 חגי הקאטולים: 8 גרודויען, ניעמאקל, כאריא .

תרס"א מול-אדר-דגים (כ"ט יום) 1901
 מולדו אור ליום ג' 40 רגעים 14 חלקים על שעה 9
 סוקל כל הלילה השייך ליום ג', י"ד בו .

7 Февраля — 7 Марта
 20 Februar — 20 März
 MARZEC 31 DNI

לוח ישראל	א.ג.	ב.ג.	ג.ג.	ד.ג.
כ' דראש חודש	20	7	א	ד
	21	8	ב	ה
שח"ה 5-22	22	9	ג	ו
תרוכה, הפסקה	23	10	ד	ז
	24	11	ה	א
	25	12	ו	ב
	26	13	ז	ג
	27	14	ח	ד
	28	15	ט	ה
Marzec שקח"ה 5-84	1	16	י	ו
תצוה, פ' זכור	2	17	יא	ז
	3	18	יב	א
תעניה אסתר	4	19	יג	ב
פורים	5	20	יד	ג
שושן פורים	6	21	טו	ד
	7	22	טז	ה
שקח"ה 5-46	8	23	יז	ו
תשא, פ' פרה	9	24	יח	ז
	10	25	יט	א
	11	26	כ	ב
	12	27	כא	ג
	13	28	כב	ד
Март	14	1	כג	ה
שקח"ה 6-00	15	2	כד	ו
ויקו"פ, פ' החדש, מכה"ח	16	3	כה	ז
	17	4	כו	א
	18	5	כז	ב
	19	6	כח	ג
ער"ח, יוכ"ק	20	7	כט	ד

חגי הפראואסלאווים
 חגי הקתולים

תרס"א מול-שבט-דלי (ל' יום) 1901
 מולדו יום א' 56 רגעים 13 חלקים על שעה 8
 סוקל 18 רגעים 3 ח' אור ליום ב', ט"ו בו .

8 Января — 6 Февраля
 21 Januar — 19 Februar
 LUTY 28 DNI

לוח ישראל	א.ג.	ב.ג.	ג.ג.	ד.ג.
ראש חודש	21	8	א	ב
	22	9	ב	ג
	23	10	ג	ד
	24	11	ד	ה
שקח"ה 4-32	25	12	ה	ו
כ"א	26	13	ו	ז
	27	14	ז	א
	28	15	ח	ב
	29	16	ט	ג
	30	17	י	ד
	31	18	יא	ה
Luty שקח"ה 4-43	1	19	יב	ו
בשלח, שבת שירה *	2	20	יג	ז
	3	21	יד	א
חמשה עשר בשבט	4	22	טו	ב
	5	23	טז	ג
	6	24	יז	ד
	7	25	יח	ה
שקח"ה 4-57	8	26	יט	ו
יתרו	9	27	כ	ז
	10	28	כא	א
	11	29	כב	ב
	12	30	כג	ג
	13	31	כד	ד
Февраль	14	1	כה	ה
שקח"ה 5-10*	15	2	כו	ו
משפטים, פ' שקלים, מכה"ח	16	3	כז	ז
	17	4	כח	א
ער"ח יוכ"ק	18	5	כט	ב
א' דראש חודש	19	6	ל	ג

חגי הפראואסלאווים: 2 פעוראל, פרעמעניע
 נאספ.
 חגי הקתולים: 2 לומי, אציעצניע ס. פ.

תרס"א מול-אייר-שור (כ"ט יום) 1901
 מולדו אור ליום ו' 8 רגעים 16 חלקים על שעה 11
 סוק"ל כל הלילה השיך ליום ו', י"ד בו .

7 Апрель — 5 Маѝ
 20 April — 18 Mai
 KWIECIEŃ 30 DNI

לוח ישראל	אזמט ט	אלטע יב	מטות ט	מטות יב
-----------	--------	---------	--------	---------

ז	א	7	20	טז	תזמ"צ ב' דר"ח, פ"ג
א	ב	8	21	יז	
ב	ג	9	22	יח	
ג	ד	10	23	יט	
ד	ה	11	24	כ	
ה	ו	12	25	כא	
ו	ז	13	26	כב	שק"ה 7-13
ז	ח	14	27	כג	אח"ק (מכר' בה"ב) פ"ג

א	ב	15	28	כד	תענית שני קמא
ב	ג	16	29	כה	
ג	ד	17	30	כו	
ד	ה	18	1	כז	Mai
ה	ו	19	2	כח	תענית חמישי
ו	ז	20	3	כט	פ"ש שק"ה 7-25
ז	ח	21	4	ל	אמור פרק ד'

א	ב	22	5	לא	תענית שני בתרא *
ב	ג	23	6	לב	ל"ג בעומר א"ל ואו' אה"ל
ג	ד	24	7	לג	
ד	ה	25	8	לד	
ה	ו	26	9	לה	
ו	ז	27	10	לו	שק"ה 7-36
ז	ח	28	11	לז	בהב"ח פרק ה'

א	ב	29	12	לה	
ב	ג	30	13	לט	
ג	ד	1	14	מ	Maï
ד	ה	2	15	מא	
ה	ו	3	16	מב	יו"ק מיקום
ו	ז	4	17	מג	שק"ה 7-46
ז	ח	5	18	מד	במדבר מבה"ח, פ"ז

חגי הפרואוסלאווים : 23 אפריל : יום נגוסיא
 של קריאת השם להוד
 מלכותה הקסרית אלכסנדרא פיארא-אונא יר"ח .
 חגי הקאטולים : 8 מאי , סאניסלאוו .
 16 מאי , היסע"א-פאמ .

תרס"א מול-ניסן-מלה (ל' יום) 1901
 מולדו יום ד' 24 רגעים 15 חלקים על שעה 10
 סוק"ל כל הלילה השיך ליום ה', ט"ו בו .

8 Марта — 6 Апрель
 21 März — 19 April
 MARZEC 31 DNI

לוח ישראל	אזמט ט	אלטע יב	מטות ט	מטות יב
-----------	--------	---------	--------	---------

ה	א	8	21	ראש רדש
ו	ב	9	22	א"ג כל החודש שק"ה 6-13
ז	ג	10	23	ויקרא, פנייה
א	ד	11	24	
ב	ה	12	25	
ג	ו	13	26	
ד	ז	14	27	
ה	ח	15	28	
ו	ט	16	29	שק"ה 6-26
ז	י	17	30	צו, שבת דנדול, ע"ה

א	ב	18	31	יא	April
ב	ג	19	1	יב	לערב בודקין החמץ
ג	ד	20	2	יג	ע"פ א"ל מ"ל וא"ג, ת"כ, ע"ת
ד	ה	21	3	יד	א' דפסח, מסכו, טל
ה	ו	22	4	טו	ב' דפסח, טור
ו	ז	23	5	טז	א' דפסח, ש"ש, ראה
ז	ח	24	6	יז	ב' דפסח, ש"ש, ראה

א	ב	25	7	יח	כ' דח"ה"מ, קדש
ב	ג	26	8	יט	ג' דח"ה"מ, אס כסף
ג	ד	27	9	כ	ד' דח"ה"מ, כמדנר
ד	ה	28	10	כא	ה' דח"ה"מ, כשלה
ה	ו	29	11	כב	ו' של פסח, כשלה
ו	ז	30	12	כג	ז' של פסח, עשר, מ"ג
ז	ח	31	13	כד	ח' של פסח, עשר, מ"ג
א	ב	1	14	כה	א"ח שק"ה 6-49
ב	ג	2	15	כו	שמיני, מכה"ח, ס"א

א	ב	1	14	כה	Aprèl
ב	ג	2	15	כו	יא
ג	ד	3	16	כז	יב
ד	ה	4	17	כח	יג
ה	ו	5	18	כט	יד
ו	ז	6	19	ל	טו

חגי הפרואוסלאווים : 25 מארט , בלאגא
 וויעשטשעניע ,
 1, 2, 3 אפריל , פאסחא .
 חגי הקאטולים : 25 מערץ , זוויאסטאוואניע
 ס . פ . 7, 8 אפריל . ויעלקאנאן .

תרס"א מול-סיון-תמוז (ל' יום) 1901
 מולדו שיק 52 רגעים 17 ח' על שעה 11 בבוקר
 סוק"ל כל ליל מוש"ק י"ד נו .

6 Мая — 4 Юния
 19 Mai — 17 Juni
 MAJ 31 DNI

לוח ישראל	מס' יום	מס' יום	מס' יום	מס' יום
-----------	---------	---------	---------	---------

א	א	19	סה	ר"ח וז"ל עד אהר א"ה*
ב	ב	20	מו	
ג	ג	21	ז	שלושת ימי הנבלה
ד	ד	22	ח	
ה	ה	23	ט	ערב שבועות, ע"ת
ו	ו	24	י	א' דשכ"ע אקדמיה 58-7
ז	ז	25	יא	ב' דשביעית רות, מ"נ

א	ח	26	יב	א"ח
ב	ט	27	יג	
ג	י	28	יד	
ד	יא	29	טו	
ה	יב	30	טז	
ו	יג	31	יז	שקת"מ 6-8
ז	יד	1	יח	Junii נשא פרק א'

א	טו	2	יט	
ב	טז	3	כ	
ג	יז	4	כא	
ד	יח	5	כב	
ה	יט	6	כג	
ו	כ	7	כד	הענית כ' סיון שק"ה 8-14
ז	כא	8	כה	בהעלותך פרק ב'

א	כב	9	כו	
ב	כג	10	כז	
ג	כד	11	כח	
ד	כה	12	כט	
ה	כו	13	ל	
ו	כז	14	א	שקת"מ 8-20
ז	כח	15	ב	שלח מכה"ה, ס"ג

א	כט	16	ג	ערב ר"ח יוכ"ק
ב	ל	17	ד	א' דראש חודש

חגי הפראואסלאווים: 9 מאי, סווי. ניקאל. 10
 וואונגעסעניע. 20 מאי, מרויצא. 21 סווי. דוכא.
 יום גנוסיה: 6 סאי. יום הולדת אדונינו דקיסר
 ניקאלאי אלכסנדראוויטש י"ה .
 חגי הקאמולים: 26 באי, זעסל. דוכא. 27 שוויאני.
 מעצני. 2 יוני, מרויצא. 6 באושע ציאלא .

תרס"א מול-תמוז-סרסן (כ"ט יום) 1901
 מולדו אור ליום ב' 37 רגעים על שעה 12
 סוק"ל כל הלילה השייך ליום ב' י"ד נו .

5 Юния — 3 Юля
 18 Juni — 16 Juli
 CZERWIEC 30 DNI

לוח ישראל	מס' יום	מס' יום	מס' יום	מס' יום
-----------	---------	---------	---------	---------

א	א	18	ה	ב' דראש חודש
ב	ב	19	ו	
ג	ג	20	ז	
ד	ד	21	ח	שקת"מ 8-22
ה	ה	22	ט	קרח פרק ד'

א	ו	23	י	
ב	ז	24	יא	
ג	ח	25	יב	
ד	ט	26	יג	
ה	י	27	יד	
ו	יא	28	טו	שקת"מ 8-21
ז	יב	29	טז	זקת ובלק פרק ה'

א	יג	30	יז	
ב	יד	1	יח	Julii
ג	טו	2	יט	
ד	טז	3	כ	
ה	יז	4	כא	הענית י"ז בהמוז
ו	יח	5	כב	שקת"מ 8-21
ז	יט	6	כג	פינחס פרק ו'

א	כ	7	כד	
ב	כא	8	כה	
ג	כב	9	כו	
ד	כג	10	כז	
ה	כד	11	כח	
ו	כה	12	כט	שקת"מ 8-16
ז	כו	13	ל	ממו"מ מכה"ה פ"א

א	כז	14	א	Юля
ב	כח	15	ב	
ג	כט	16	ג	ער"ח יוכ"ק

חגי הפראואסלאווים: 29 יולי, סעפר
 אי פאוועל .
 חגי הקאתולים: 29 יוני, ספר אי
 פאוועל .

הרס"א מזל-אגול-בתולה (כ"ט יום) 1901
 כולרו אור ליום ה' 5 רגעים 2 חלקים על שעה 2
 סוק"ל 27 רגעים ל"ב 8 בלילה השייך ליום ו' ט"ו כו.

3 Abrycta — 31 Abrycta
 16 August — 13 September
 SIERPIEŃ 31 DNI

לוח ישראל	אזעט יא	אזעט יא	אזעט יא	אזעט יא
-----------	---------	---------	---------	---------

ו	א	ב	ג	ד	ה	ו	ז	ח	ט	י	יא	יב	יג	יד	טו	טז	יז	יח	יט	כ	כא	כב	כג	כד	כה	כו	כז	כח	כט	ל	
16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31																

16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31																
כ	ד	ה	ו	ז	ח	ט	י	יא	יב	יג	יד	טו	טז	יז	יח	יט	כ	כא	כב	כג	כד	כה	כו	כז	כח	כט	ל				

16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31																
כ	ד	ה	ו	ז	ח	ט	י	יא	יב	יג	יד	טו	טז	יז	יח	יט	כ	כא	כב	כג	כד	כה	כו	כז	כח	כט	ל				

16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31																
כ	ד	ה	ו	ז	ח	ט	י	יא	יב	יג	יד	טו	טז	יז	יח	יט	כ	כא	כב	כג	כד	כה	כו	כז	כח	כט	ל				

16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31																
כ	ד	ה	ו	ז	ח	ט	י	יא	יב	יג	יד	טו	טז	יז	יח	יט	כ	כא	כב	כג	כד	כה	כו	כז	כח	כט	ל				

חגי הפראוואסלאווים: 6 אוגוסט, פרעאב-
 ראושעניע נאספארניע. 15 אוסיעניע בא-
 נאר. — 29 אוסעקנאוו. יאאנא.
 חגי הקתולים: 8 סעפטמבר, נארדזעניע באריא.

תרס"א מזל-אב-אביה (ל' יום) 1901
 כולרו יום ג' 21 רגעים 1 חלק על שעה 1
 סוק"ל כל הלילה השייך ליום ד' ט"ו כו.

4 Abrycta — 2 August
 17 Juli — 15 August
 LIPIEC 31 DNI

לוח ישראל	אזעט יא	אזעט יא	אזעט יא	אזעט יא
-----------	---------	---------	---------	---------

17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31																		
א	ב	ג	ד	ה	ו	ז	ח	ט	י	יא	יב	יג	יד	טו	טז	יז	יח	יט	כ	כא	כב	כג	כד	כה	כו	כז	כח	כט	ל			

17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31																		
א	ב	ג	ד	ה	ו	ז	ח	ט	י	יא	יב	יג	יד	טו	טז	יז	יח	יט	כ	כא	כב	כג	כד	כה	כו	כז	כח	כט	ל			

17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31																		
א	ב	ג	ד	ה	ו	ז	ח	ט	י	יא	יב	יג	יד	טו	טז	יז	יח	יט	כ	כא	כב	כג	כד	כה	כו	כז	כח	כט	ל			

17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31																		
א	ב	ג	ד	ה	ו	ז	ח	ט	י	יא	יב	יג	יד	טו	טז	יז	יח	יט	כ	כא	כב	כג	כד	כה	כו	כז	כח	כט	ל			

17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31																		
א	ב	ג	ד	ה	ו	ז	ח	ט	י	יא	יב	יג	יד	טו	טז	יז	יח	יט	כ	כא	כב	כג	כד	כה	כו	כז	כח	כט	ל			

יום גנוס"א: 22 יולי הג קריאת השם של הגבירה
 הקרית מאריא תיאודוראוונא
 יר"ה.

לחקי ביה-הדאר .

(חקי ביה-הדאר כמלואם נדפסו ב,סמ"ר השנה' תר"ם)

בשנת 1900 חלו שגוים עקריים במשלוח צורות :

מחיר משלוח צורות הפצים יחשב בסדר זה :

- (1) בנבולות עדי רוסיא האירופית וואקאוקאו ; בעד צרור שאין משקלו עולה על 2 פונג—20 קאמ' , יתר על 2 פונג עד 7 פונג—40 קאמ' .
- (2) בנבולות עדי סיביר המערבית וגלילות מורקסמאן וואקאמזיסקי : בעד צרור שמשקלו עדי 2 פונג—30 קאמ' ; למעלה מן 2 פונג עד 7 פונג—60 קאמ' .
- (3) בנבולות עדי סביר המזרחית : בעד צרור שמשקלו—עד 2 פונג—40 קאמ' ; מן 2 פונג ומעלה עד 7 פונג—80 קאמ' .
- (4) מנבולות המקומות המסומנים בסעיף 2 למקומות המסומנים בסעיף 1 גם 3 או להיפך : בעד צרור שמשקלו עד 2 פונג—40 קאמ' ; עד 7 פונג—80 קאמ' .
- (5) ממקומות המסומנים בסעיף 1 למקומות אשר בסעיף 3—עד 2 פונג 60 קאמ' ; עד 7 פונג 1.20 רובל .

מחיר משלוח צרור אשר משקלו עולה יתר על 7 פונג משלמים עפ"י הקצבה המבוארת בסימנים הנ"ל בעד 7 פונג , ובעד העודף על 7 פונג יחשב המחיר באופן חוה : בעד משלוח מעיר לעיר כפלך אחר ובגליל אחד ברוסיא האירופית או בגליל אחד בסיביר המזרחית (שמתחיל כל פלך להרכיב גלילות)—5 קאמ' בעד כל פונג העודף על 7 פונג , ובעד צורות הנשלחים כפלך אחד או בגליל אחד בסיביר המערבית וגם בגלילות וואקאמזיסקי ומורקסמאן—10 קאמ' בעד כל פונג העודף על 7 פונג ; אולם בעד משלוח מעיר אשר כפלך אחד או בגליל אחד למקומות אשר כפלך או בגליל אחד (או בגליל אחד למשנתו בסיביר המזרחית) יחשב המחיר בעד כל פונג העודף על 7 פונג לפי המרחק מעיר הראשה של הפלך או הגליל שמשם ישלח הצרור לעיר הראשה של הפלך או הגליל אשר אליו הוא נועד להשלח עפ"י האפנים האלה :

בעד המרחק מן 1 עד 500 ווערסט—5 קאמ' מכל פונג העודף על 7 פונג . מן 501 עד 1000 ווערסט—10 קאמ' , מן 1001 עד 2000 ווערסט—20 קאמ' . מן 2001 עד 3000 ווערסט—25 קאמ' . מן 3001 עד 4000 ווערסט—30 קאמ' . וכן 4000 ווערסט והלאה בעד כל מרחק שיהיה—35 קאמ' מכל פונג העודף על 7 פונג .

מלבד הקצבה המבוארת משלמים בעד שובר ביה-הדאר—5 קאמ' ; ואם נערך הצרור במחיר משלמים 1 קאמ' מכל שני רובל (או חלק מן הרובל) מן הסכום הגעריך .

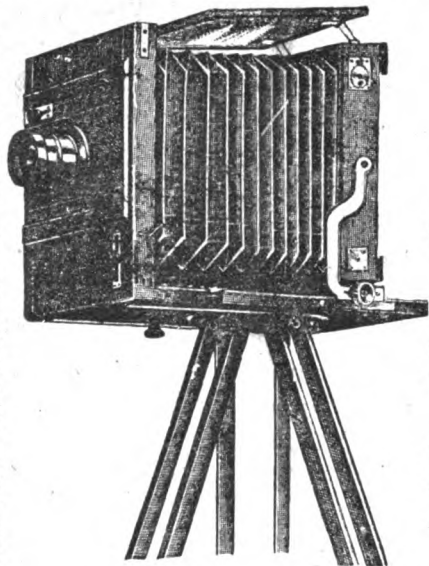
המדות והמשקלות.

מדות הארך.

- רוסיה, 1 ווערסט—500 מאושען—1500 ארשין—3500 רגל.
1 מאושען—3 ארש—7 רגל—48 ווערש—84 אצבעות.
1 ארשין— $2\frac{1}{3}$ רגל—16 וועש—28 אצבעות.
1 ווערשאק— $1\frac{1}{4}$ אצבע (1,75). 1 אצבע— $\frac{4}{7}$ ווערש—17 קוים.
אנגליא וואמריקא הצפונית, פרסא אנגלית—8 פערלאנג—1760 יארד—5280 רגל—1 ווערסט—256 מאשו.
1 פערלאנג—40 נאל—660 רגל—201,16 מעטר.
1 יארד—3 רגל, 1 פאטאם (מאושען כמדת הים)—2 יארד—6 רגל,
1 רגל—12 אצבעות (כמו ברוסיה), $1\frac{1}{4}$ יארד— $6\frac{1}{2}$ ווערשאק. לכבלי התלגרף שבים—220 מאוש, כמדת הים—720 רגל.
1 פרסא כמדת הים—6,086 רגל—1,855 מעטר—1,739 ווערסט.
1 לינגא—3 פרסאות כמדת הים.
1 פרסא גיאוגראפית—6,96 ווער.
בצדפת, אוסטריא, בלגיה, אשכנז, האללאנד, ספרד, איטליא, שווייץ, שוועדן ונארוועגען ועוד איוו איצות נהוגה השיטה המטרית בערכי המדות והמשקלות. המעטר הוא $\frac{1}{100000000}$ כמדת ארך רבוע מערידיאני (קו האורך בכדור הארץ).
1 מעטר—100 מאנטימעטר—1000 מילימעטר—3 רגל. $3\frac{1}{8}$ אצבעות— $22\frac{1}{2}$ ווערשקעס.
1 מאנטימעטר—0,4 אצבע, $2\frac{1}{2}$ מאנשים—1 אצבע.
1 קילאמעטר—1000 מעטר—3280 רגל. 10 אצבעות—468 מאוש. 2 ארש. $1\frac{1}{4}$ ווערשאק.
(19/19 ווייט)

מדות השמח.

- רוסיה, דעסיאטינא—2400 מאוש. כרובעים.
1 דעסיאטינא איקונומית—3200 מאוש. כרובעים.
1 מאוש. כרובעים—9 ארשין כרובעים—49 רגל כרובעות—2304 ווערשקעס כרובעים.
1 ארשין כרובע—256 ווערשאק כרובעות—784 אצבעות כרובעים.
אנגליא וואמריקא הצפונית, 1 אקר—4840 יארד כרובעים—859 מאושען כרובעים.
צרפת, 1 הקטר—100 אראם—2197 מאושען כרובעים (110 אר—1 דעסיאט), 114 הקטר הם ווערסטא כרובעת אחת (104 דעסיאטין בקירוב).
1 אר—100 מאנטיאראם—100 מעטר כרובעים—22 מאוש. כרובע.
1 מעטר כרובע—11 רגל כרובעות—2 ארשין כרובעים (בקירוב).
1 ארשין כרובע— $\frac{1}{3}$ מעטר כרובע.
יאך האוסטרי—0,52 דעסיאט. רוסיות.
מארג הפרוסי—0,23 דעסיאט' רוסיות.
1 פרסא כרובעות—55,062 קילאמעטר כרובעים; 1 קילומעטר כרובע—0,01818 פרסאות כרובעות; 1 ווערסטא כרובעת—1,138 קילאמעטר כרובעים או—113,802 הקטר; 1 הקטר—4,006787 קילאמעטר כרובעות.

JADWIGA GOLCZ

**Erywańska № 3,
w WARSZAWIE**

סקלאד פון מאטעריאלען און כלים
צו פאטאגראפיע

עמפפעהלט אללערליי מאטענמאל
אפאראטען, וועגס קאמערן, קלי-
שען, פאפירען א.ד.נ. אללעס אין
בעסטען יארטען.

גרויסער אויסוואהל פון מאנישע
לאנטערנען צו פראיעקציע און פער-
גרעסערונג דער פאטאגראפיען, סום-
טערן דער זעלבען.

איללוסטרירטע קאטאלאגען פראנקא. טעלעפאן 1261.

גאלוואנישע אנשטאלט

יהושע טייטעלבוים, ווארשא, דזיקא 18

ניסט אן צו פערנילמען, פערזילבערן פערניקלען, אקסידירען אונד
בראזירען פערשידענע מעטאל ארביימען, אויך ווערדען אנגענאסטען אלטע
זילבערנע אונד פערזילבערע כלים אויפצופרישען ווי ניא, צו סעטיגען פרייווען.
גראמירט פיר דויערדאמפניקייט.

FABRYKA MASZYN

i Zakład Mechaniczny ostrzenia (ryflowania) walców młynarskich

K. ŚWIETLIKI

→ Inżynier Technolog ←

dawniej

1548

JÓZEF DUSCHIK

Warszawa, Żelazna № 63, róg Grzybowskiej. Telefon № 734.

הצפירה

מב"ע יומי לדברי מדינות, למדעים, לספרות
ולכל עניני ישראל.

שנת העשרים ושבע לצאתה לאור.

„הצפירה“ היא זריזה מקרימה להודיע דבר בעתו כל חדש נפל בישראל ובעמים, והיא כאספקלריא מאירה לראות בה את כל הנעשה ברחבי תבל. חדשים לבקרים יבואו בה דברי מדע וחכמה, תורה והשכלה, מאמרים בשאלות הזמן ובשאלות המחיה והכלכלה, השקפות בהירות על מפעלי הספרות, בקרת נאמנה לכל ספר חדש, ידיעות מעולם המסחר, המלאכה והחרשה, עצות ודברי מומחים בכל שאלה וענין תנוגע ליחיד ולרבים, לפרט ולכלל, חקירות בעבר והתכוננות בהווה.

„הצפירה“ היא ראי מוצק לחיי העם כלו, בה ימצא איש איש לפי רוחו נועם ותועלת, לקח טוב ושעשוע, מעורר ומנחם, מעורר ומורה דרך; והיא נושאת חן בעיני כל מפלגות עמנו עד כה, כעדות אלפי חותמים המחויקים במעוזה זה שנים ככירות.

מלבד עבודתנו ועמלנו בכל נפשנו ומאדנו לשכלל ולהגדיל את „הצפירה“ עצמה, עוד ידנו נטויה בישיע ה' לחת לקראינו גם ספרים יקרים. חדשים ומועילים, ואת הספרים ההם ישינו חתומינו כתשורת חנם בלי הוסיף גם אנורה אחת למחיר „הצפירה“, שגם היא הגה בתכלית הזול.

מחיר „הצפירה“ בארצנו עם המשלוח: לשנה 8 רוי"כ,
לחצי שנה 4 רוי"כ, לרבע שנה 2 רוי"כ. בחו"ל עם המשלוח
בכל יום 12 רוי"כ לשנה, 6 רוי"כ לחצי שנה, 3 רוי"כ לרבע
שנה. והחפץ בחו"ל שנשלח לו את העלים פעמים בשבוע
נ' ג' עלים ישיג בעד 10 רוי"כ לשנה.

כתבת חרדקציה:

Redakcja „GAZETA“, Warszawa, Maryjańska 2.
Redaction der „HAZEFIRAH“, Warschau, Marjańska 2.

מדות הלח .

רוסיה 1 חבית—40 הין ; 1 הין—100 כוסות קטנים—20 בקבוקים—10 שמאים . היין יכול בתוכו 30 פונט מים מזוקקים במדרגת $13\frac{1}{3}\%$ במעלות רעמיר שהעלום במאזנים במקום שאין תרוח מצויה .

אנגליא ואמריקא הצפונית . 1 האללאן—4 קווארטער—8 פינט— $3\frac{7}{10}$ שטאף ($4\frac{1}{2}$ ליטר בקירוב) .

בצרפת ובקוסמות שנהוגה בהם השיטה המעטרית מדה אחת לעצם לח או יבש . המדה היסודית היא הליטר— $\frac{4}{6}$ שטאף בקירוב . 1 דקאליטר—10 ליטר ; 1 העקמאליטר—100 ליטר (8,137—של היין) 1 קילאליטר—1000 ליטר . 1 דקאליטר—10,000 ליטר—8,13 היין .

1 קילאליטר (מעטר מעוקב) יכול בתוכו 1 טאנן מים (4% במעלות צעלו) .

מדות היבש .

רוסיה . 1 בר (xetcs) 12 רבעי הכר (xetcs); 1 משעטווערם—2 שמיניות הכר שהן 4 משעטווערין ; 1 משעטווערין—8 קבים ; 1 קב—30 חלקים . משעטווערין מים מזוקקים אשר מדרגת תוסם $13\frac{1}{3}\%$ במעלות רעמיר עולה במשקלו (במקום שאין תרוח מצויה) 64 פונט .

30 משעטווערטים יכולו בחוכם 512 היין נוזלים .

אנגליא ואמריקא הצפונית . 1 בושעל—4 פעך—8 האללאן—1 משעטוין 3 קבים .

1 בושעל 0,173 משעטווערטים .

1 האללאן—4 קווארט—8 פינט— $\frac{3}{8}$ קב .

פיקול—3,69 פוד .

1 קווארטער—2 קאכב—8 בושעל .

1 קווארטער—1,385 משעטווערטים . 1 לאפט—2 טאנן—200 פוט מעוקבים—13 משעטווערטים , 6 משעטווערין עם 6 קבים .

מעץ האוסטרי—2,34 משעטווערין . שעמם על האשכנזי—1,90 . למטען האניות ברוסיה יחשב בעד 1 כור (123 פוד עם 26 פונט עפ"י החק)—120 פוד ברוטא : חלב, שכן משתן , מלה נתר (נאטאט), קמח הצוקער ושערות חזיר .

120 פוד נעטמא : ברזל ותחושות . 100 פוד ברוטמא : כמר , זפת של עצי לבנה (xgret) ודונג .

100 פוד נעטמא קמח חטים 80 פוד ברוטמא : גרות , מסוה נערת קנבום 80 פוד נעטמא עלי תמאכאק . 60 פוד נעטמא : נעורת קנבום , פשתים , חמר ושערות המזמים .

16 משעטווערטים שיטון . חטים , שעורים ורעי השמן .

20 שקים ש"ש הם כור אחד .

במ"ה תחשב מדה המשעטווערט , כי היא מכילה בתוכה $9\frac{1}{2}$ פוד חטים , $6\frac{1}{4}$ פוד שיטון , $7\frac{1}{4}$ פוד שעורים , 6 פוד ש"ש .

שק מכיל בתוכו כן 8 עד 10 משעטווערין , ועפ"י חקך צריך להיות משקלו באנן זה קמח שיטון— $7\frac{1}{2}$ פוד ברוטמא או $7\frac{1}{4}$ פוד נעטמא (משקל נקי) ; גריסין—8 פוד ברוטמא או $7\frac{1}{4}$ נעטמא . שיטון—9 פוד ברוטמא שעורים— $6\frac{1}{2}$ פוד ברוטמא . ש"ש—כן $5\frac{1}{2}$ עד 6 פוד ברוטמא .

משקל הרוקחים .

1 פונט—12 אונץ—96 דראח—288 סקר—5760 גראן—84 זאל .

1 אונץ—8 דראח—24 סקר—480 גראם .

1 דראחמא—3 סקר—60 גראן . 1 סקרזול—20 גראן ; 1 גראן—0,0622 גראם) .

בעד אבנים סיכות ודברי חפץ יקרים ישנן מאזנים מיוחדות (מאמסטרדאם) . שם המשקל היסודי קארטא—205,00—4 חלק .

Поставщики Двора Его Величества Товарищество Чайной торговли.

ВАСИЛІЙ ПЕРЛОВЪ

съ СЫНОВЬЯМИ,

ПРЕЙСЪ-КУРАНТЬ НА ЧАЙ.

Фирма существ. съ 1787 г.

1	Полуторный Сансионскій . . .	1. 40
2	" Фамилный . . .	1. 60
3	" Красенный . . .	1. 80
4	Полуторн. Фам. Хунны . . .	2. —
5	Черный Лянсинъ	2. 20
6	" " лучш.	2. 40
7	" " высокой	2. 60
8	Лянсин. Сеофаюн. выс.	2. 80
9	Цвѣт. Фамил. лучший	3. —
10	" Лянсинъ	4. —
11	" " высокой	5. —
12	" "	4. —
13	Черный	6. —
14	Желтый	4. —
15	"	6. —

Чай пилочный—по существующимъ цѣнамъ.

Чай въ металлическихъ коробкахъ съ двойными крышками.

Васунчо 1 и 1/2 ф. 1.60

Юнмоу 1, 1/2 1/4 ф. 2.—

Синшенху 1 и 1/2 1/4 ф. 2.20

Лянсинъ 1 и 1/2 ф. 2.50

" высокой 1/2 ф. 3.—

Чай въ стеклянныхъ чайницахъ
1 и 1/2 ф. 2 р. 20 к.

Пересылку чая съ почтою въ предѣлахъ Европейской Россіи мы принимаемъ на свой счетъ.

Фирма существ. съ 1787 г.

Чай развѣшиваются въ Москвѣ на 1 ф. 1/2, 1/4, 1/8, 1/16, и 1/32 ф., подъ личнымъ наблюденіемъ.

Сахаръ рафинадъ, сахарный песокъ, кофей и свѣчи Невскаго Стеариноваго Товарищества по существующимъ цѣнамъ.

Условія оптовой продажи чая по требованію выдаются и высылаются немедленно.

Собственные магазины находятся:

Въ Москвѣ, С.-Петербургѣ, Варшавѣ, Кіевѣ, Харьковѣ, Курскѣ, Одессѣ, Нижнемъ-Новгородѣ, Тифлисѣ, Ригѣ, Орлѣ, Саратовѣ, Воронежѣ Таганрогѣ, Владыкѣ, Новочеркасскѣ, Кременчугѣ, Бѣлостоки, Елисаветградѣ, Владикавказѣ, Двинскѣ, Тамбовѣ, Пензѣ, Орловѣ, Мясскѣ, Витебскѣ, Либавѣ, Юрьевѣ, Ревелѣ, Ростовѣ, и/Дону, Базани, Симбирскѣ, Самарѣ, Гомелѣ, Ковно, Астрахани, Царицынѣ, Екатеринодарѣ, Лодзи, Оренбургѣ, Русскѣ, Порховѣ, Пензѣ, Черниговѣ, Нахичевани на Дону, Козловѣ, Твери, Симферополѣ, Рыбинскѣ, Сумахъ, Ровно, Сормовѣ, Выборгѣ, Гельсингфорсѣ, Нижегородской и Урюпинскихъ ярмаркахъ, Вѣнѣ, Берлинѣ и Парижѣ.

Правленіе Товарищества главный складъ и развѣска въ Москвѣ, на 1 Мѣщанской ул. д. Перловыхъ.

Фирма существ. съ 1787 г.

Towarzystwo Handlu Herbatą Nadwornych Dostawców

BAZYLI PERŁOW I SYNOWIE

Firma egzystuje od 1787 roku.

CENNIK HERBATY.

Ф. и. на существ. съ 1787 г.

1	Połotorna Sansińska.	Rs. 1,40
2	„ Familijna	1,60
3	„ Kraśnieńska	1,80
4	Połut Famil. Chunmy	2,—
5	Czarna Lansińska	2,20
6	„ „ lepsza	2,40
7	„ „ wysoka	2,60
8	„ Seofajun wysoka	2,80
9	Kwiat. Famil. lepsza	3,—
10	„ Lansińska	4,—
11	„ wys. gat.	5,—
12	Zielona)	4,—
13	(6,—
14	Żółta)	4,—
15	(5,—

Herbata w metalowych pudełkach.

Wansunczo w 1 i 1/2 f.	1,60
Junmojej w 1, 1/2 i 1/4 f.	2,—
Sinszenchu w 1 i 1/2 f.	2,20
Lansińska w 1 i 1/2 f.	2,50
„ wysoki gat.	3,—

Herbata prasowana w 1/4 f. tabliczkach.

Herbata w szklanych herbatnicach na	
1/2 i 1/2 f. po 2 rb. 20 kop.	
Herbata rozważa się w Moskwie	
pod osobistem nadzorem w 1/1 f.	
1/2 1/4 1/8 1/16 i 1/32 f.	

Cukier, Kawa, Świece newskie po cenach bieżących.

w Warszawie: 1) Nalewki № 12. 2) Nowy-Świat № 34. 3) Róg Rymarskiej i Tłoma kiej № 1. 4) Marszałkowska 130. 5) Biektoralna 10. 6) Stare-miasto № 9/14. 7) Na Pradze, Targowa 7. 8) Chłodna 52. 9) Marszałkowska 95. 10) Plac Ś-go Aleksandra 7.

w Moskwie, S.-Petersburgu, Kijowie, Charkowie, Kursku, Odessie, Niżnim-Nowogrodzie Tyflisie, Rydze, Orle, Saratowie, Woronieżu, Taganrogu, Wilnie, Nowoczerkasku, Kromienczgu, Białystoku, Elizawetgradzie, Władykaukazie, Dwińsku, Tambowie, Pakowie, Ostrowie, Mińsku, Witebsku, Libawie, Jurjewie, Rewlu, Rostowie nad Donem, Kazaniu, Samarze, Symbirsku, Homlu, Kownie, Astrachaniu, Carycynie, Ekaterynodarze, Łodzi, Tule, Orenburgu, Ekaterynosławiu, Uralsku, Starej-Russie, Wyborgu, Helsingforsie, Nowogrodskim i Urupieńskich jarmarkach Wiedniu, Berlinie i Paryżu.

Odśylka towarów w obrębie miasta Warszawy, do Stacji dróg żelaznych i przystani na rzece Wiśle.

Kantor i Skład w WARSZAWIE, ulica NALEWKI Nr. 12.

Adres telegraficzny: Warszawa, BAZYLI PERŁOW, Telefon № 136.

Фирма существ. съ 1787 г.

Фирма существ. съ 1787 г.

בית הפרהרה
שנוסד על יד בית מערכת הצפירה

מקבל לדפוס ספרים שונים בשפת עבר ושאר השפות ע"פ תנאים טובים ונאותים. ע"פ הפך המחבר או המו"ל מקבלת הדרקציה על עצמה את ההגות הספרים ותקונם. לפנות בעניני הדפוס ע"פ האדרסה:

ТИПОГРАФИЯ

Н. СОКОЛОВА

ВАРШАВА, Марьянская № 2.

Biuro Bankowe

GAZETY LOSOWAŃ

W WARSZAWIE

Krakowskie-Przedmieście № 47/49, parter i 1-sze piętro.

איינענעם הויז .

קיפט אונד פערקויפט וועהרטפאפירע , מאנעטען
אונד אויסלענדישע באנקנאטען .

גיבט הלואות אויף משכנות פאן ווערטה פאפירע ביז 95%
דעם פרייוועס לויט דער בירזא .

אסעקורירט פרעמיען בילליגסט .

קאנטראלירט בחנם פאפירע אויבזוייא זענען נאך נישט
הערויס בייא דעם לאסאווען

דאס בירזא האט איבעראל איהרע קארעספאנדענטען , אונד
שמעלט אויס אויף אללע ערטער אים לאנדע אונד אויסלאנדע טרא-
טען , אנווייזונגען , איינלעזונגען פאן דאמיצילען אונד אקצעפטען , פער
פאסט וויא אויף פער טעלעגראף .

דאס בירזא בעזארגט אינקאסא פון וועקסלען , פראכטען אונד
אנדערע פאפירען אויף גאנץ רוססלאנד , פוילען אונד אויסלאנד .

פערזענדט געלדער פאן 5% אן אונד העכער , יע נאך דער
סומע אונד טערמין .

פיר הויז אייגענטהימער , קאנווערסיעס אין דיא טאוואריסמווא
קרעדיטאווע טיעסקיע .

מהראוי לשום לב , כי הביורא הזה יש לו עסק במשא
ומתן גם בירושלים .

וועקסלען זאללען זשיריט (zyrowane) אונד בריפפע זאללען
אדרעסירט זיין אן :

A. PERETZ, et C^{om} in Warschau.

נייע ביללונג שפיעלע

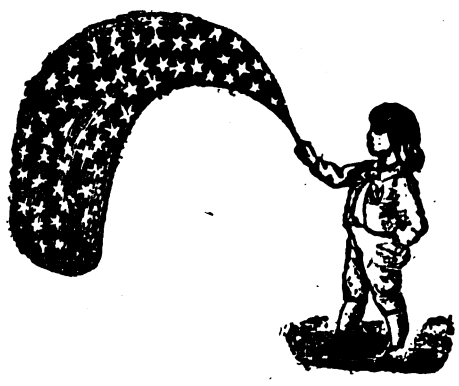

!!! זעיר אינערעססאנט פֿיר יונג אונד אַלס !!!

- (1) איין קונסט ויך ועלכט צו פֿאַטאַנראַפֿירען .
פֿריוו 5 קאָפּ .
 - (2) איין קונסט מיט וועלכען מאן קאן איין גאנצע
געזעלשאַפֿט איבעראַשוונגען מאַכען
אָף דאָס וויא זאללען ויך אַנטאָנגן ערשערקען , אונד
נאַכדער זאָללען אללע אָנהייבען צו לאַכען (אין 2
נומערען) . פֿריוו פֿיר ביירע נומער 10 קאָפּ .
 - (3) איין קונסט פֿון 4 צערשיטענע פֿיגורען איין גאַנצען מענטשן צו מאַכען 20 קאָפּ .
 - (4) איין קונסט 2 פֿרייע קאַלמיקען (מאַגן אין ווייב) פֿון איינאנדער צו געהען 15 קאָפּ .
 - (5) איין קונסט צו ערקענען בייא 2 דעבשע דעממען ווער איין גרעסערע שלעפע האַט
פֿריוו 10 קאָפּ .
 - (6) איין קונסט צו פֿרעסען וויא אַלס מאן איום , אדער וויפֿיל געלד איינער האַט . 10 קאָפּ .
 - (7) איין קונסט נעבען דיא יונגע שענדע מאַכער , איהר אלטע סוממער צו געפֿינען . זעהן
אינערעססאַנט ! 5 פֿערשידענע קונסטשיקע אין איין קאָנווערט . 25 קאָפּ .
 - (8) איין קונסט צווייט מאַדע פֿאַרשעללענר , דיזענלעב וויא לעבענדיג צו מאַכען ,
צו זאַסען מיט דיא וואס רייטען אויף וויא . פֿריוו 15 קאָפּ .
 - (9) איין קונסט פֿאַן 1 קאָנווערט מיט 15 לעערע בלעטער אין וואונדער שענדע בילדער צו
פֿערוואַנדלען . פֿריוו 30 קאָפּ .
 - (10) איין קונסט דיא געזעלשאַפֿט צו פֿערוויילען מיט איין צאָכערוכד , מיט וועלכען מאן
קאן בלעטערן איין גאנצען מאג אין עם איום גור לעערע בלעטער צו זעהען ,
גיכט מאן איין קלאַפּ אָף פֿערוואַנדלט ויך אללעס אין פֿיגורען , גיכט מאן נאך איין קלאַפּ ,
פֿערשווינדען דיא פֿיגורען אונד עם איום גור בוכשאַפֿט צו זעהן , נאך איין קלאַפּ אונד עם
ערשיינט אַלעדלייא חיות א. וו. 10. מאחל צו פֿערוואַנדלען . פֿריוו 30 קאָפּ .
 - (11) איין קונסט אין איין פֿינטערן ציטער זאָל פֿלוצלונג אָנהייבען צו כליטצען . פֿריוו 15 ק' .
 - (12) איין קונסט אין איין פֿינטערן ציטער אָזן איין ליכט פֿלוצלונג העלל וויא אין סיטען
מאג צו מאַכען . פֿריוו 15 קאָפּ .
דיא אללע 12. האַכבעליעבטע וואונדערשיקקע , שיקקע איך פֿרייא פֿער מאַסט בייא
עספֿאַנג איין פֿערטוואד פֿאַן גור 2 רובעל .
- פֿיר פֿאַבריקאַנטען פֿאַן גילזען , אונד אלס צוגאַבע ארטיקעל פֿיר קיילייטע , האַכע
איך זעהן פֿיינע פֿרעסיען אין פֿריוו פֿאַן 50 קאָפּ ביו 3 רובל פֿער 100 שטיק , ביי גרעסערע
בעשעללונגען ליעפֿערע איך מיט יענעס פֿירמא .

Е. В О Л К Ъ

Варшава, Св. Георгия № 36, кв. 9.

צו התונות! סיום התורה

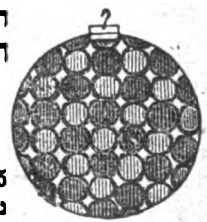
1549

און אנדערע פערזיילונגען !!

האבע וואונדערשיינע עלעקטרישע און בעננאלישע חופה-ליכט ווי אויך פראקטישע פאפיר לאמערנען פאן 5 ביז 30 קאפ. א שטיק .

פיר סוחרים! גאנץ נייע סאלאן פיינרווערק פון 5 ביז 3,600 רויכ פער טויז. שאבלאנען זון 15 קאפ' פער טויז. גאלדבוכשטאבען פיר היטע מיט זעדר נידעריגע פרייזען. שווארצע פאפיר בוכשטאבען און ציפער

מיט וועלכע יעדער קאן ועלכטט שענהע שילדער מאכען, 100 שטיק פיר 25 קאפ, מאנאגראמען, צייכענביכער, וואונדערבארע טען, זעדר געלונגענע וויטצען און שזילע פיר קינדער און ערוואקסענע, יאפאנישע פעכער, לאגער פון אלטע בריעף מארקען דער גאנצער וועלט. איך צאהלע פיר אים פאסט-מארקען אונד קאווערטען געשטעמטע פעלמע נור גיכט קיין צוריסטענע, פון 25 ביז 50 רובעל פער 100 שטיק און נאך מער נייעם!! איין וואונדער שאכטעל מיט פיעלמארכיגע פיללינג דעם חתן צו בעשיממען, נור 15 קאפ' ביי אלע אנפראגען ביטמע איינע 7 ק' מארקע בייצולייגן.

E. WOLK
WARSAWA, Ś-to Jerska 36, m. 9.

בית מלאכת אספאלט
ומעקטורע שאין האש שולמת בה למכסה גנים

תחת המירמא

„ASFALT”

Warszawa, Jerozolimska № 97 (wprost warsztatów kol. W. W.)

„ א ס פ א ל ט ”

וארשא, יערזאזאלימסקא 97 (מסול הווארשטאטען של מסה"ב ווארש'וויען).

טעלעפאן 1475.

יש לו מוכן באיצר הרבה חמרים למכסה הגנים כמו: מעקטורא שאין האש שולמת בה, בפסים אשר כל אחד מהם יכסה שמח 40 אמות מרובעות על והנג, לאקיר של אספאלט, זפת הגאז, בריחי גנות, יתרות וכדומה, גם יכסה גנות במעקטורא וצעמענט של עצים.

גם מקבל כל עבודות של אספאלט כמו: לעשית שדרות לשמירה מפני לחלויות על היסודות של בנינים, לרצף צדי הרחיבות, החצרות, רצפת הקרקע בכתי צכור, בשערים, במרחפים, בחנויות ובכתי אוצר סחורות.

מרחיק לחלויות החומות ומיבש אותן בעזרת חומר מנ. פרייקוראנטען וביאורים נשלחים לכל דורש חנם אין כסף בפאסט החוזר.

שפיגעל פאבריק

אונד

אללע צודאטען פיר שפיגעל פאבריקאציאן
— צור בילינסטע פרייווען —

ЮДКА ВАЙНБЛАТЪ

ВАРШАВА, СЛИЗКАЯ 22.

הויפט אנגענטורא

פון פייערשטעסעס טורן, א נילאד שצן אינד אייס-אנרישען, אויך שפיינער פיר האפפען אינד אללע סאפע-יאען. זא ווי זאדע, גלויבערזאלץ א. ז. וו. פיר גיאס פאבריקאנטען.

ЮДКА ВАЙНБЛАТЪ, Варшава, Слизкая № 22.

Адресъ для телегр: ВАЙНБЛАТЪ 1455.

ישעקמאן

זילבער וואארען פאבריק 84 פר

ווארשא, דזיקא שטראסע נומר 10

Magazyn SZEKMAN, Nalewki 20.

הי

כ"ר תורה

כנורה

בשמים ביקא

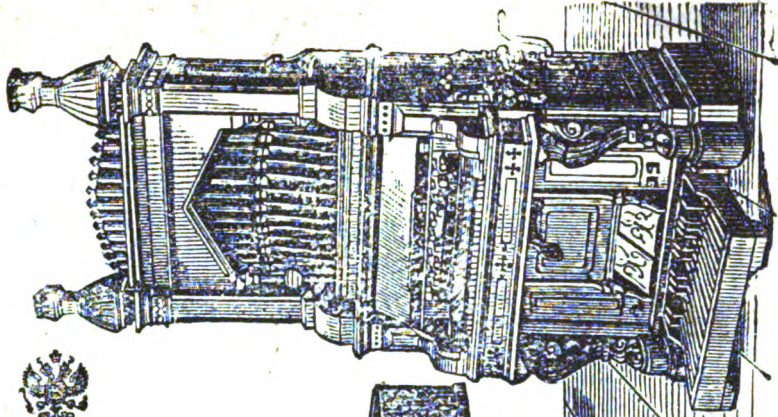
Magazyn SZEKMAN, Nalewki 20.

פערמיגען עכטע-זילבער וואארען פאם איינפאכסטען ביו טהייערסטען גענרע, האלטע רייכעס לאגער אין עסס-בעשטעקע, פערשידענע סערוויזען, לייכטערן, קאנדעלאברען, חנוכה-לאמפען, בשמים-ביקסען, זוק-זר-ראָזען, בעכער, כתרס, עין-חיים, ידן א. ז. וו. זא דאס יעדער אויפמראג אונד יעדער אויסוואהל זאפאָרט עפּעקטירט ווערדען קאנן.

אללעס צו פאבריקס-פרייזען. 1830

נימם אן פערשידענע רעפּעראטורען, אויך פּערזילבערן אונד פּערגאלדען.

ניממט אן אלמע אינ זילבער צו גוטע פרייזען.

РОЯЛИ

поставщика Двора Его
Императорскаго Вели-
чества

К. БЕХШТЕЙНЪ

въ БЕРЛИНЪ,

предлагають въ большомъ
выборѣ

ЕДИНСТВЕННЫЕ ПРЕДСТАВИТЕЛИ

ГЕРМАНЪ

И

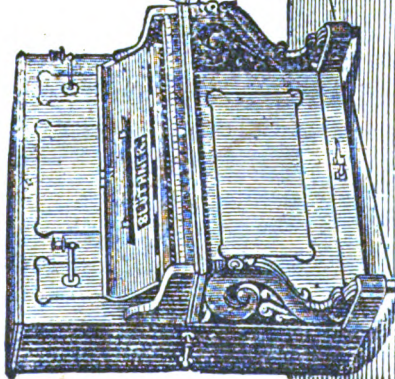
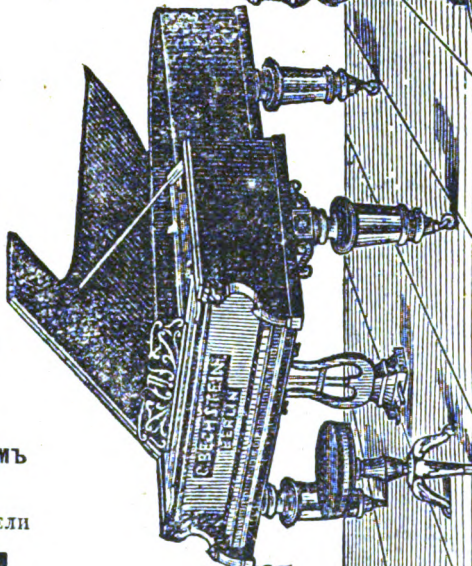
ГРОССМАНЪ

Варшава, Мазовецкая 16.

Отдѣленія въ Петербургѣ,

Москвѣ, Лублинѣ и Лодзи.

Телефонъ № 812.

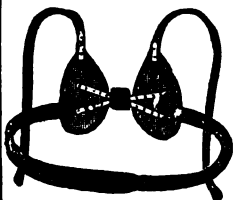

10946

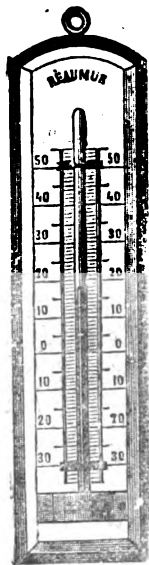
!! פיר ברוכליידענדע !!

ברוכבענדער עלעקטרא-נאלוואנישע, היילען גרינד-ליך נאך קורצעם געברויך, אויך פֿעראלמעטע.

!! ברוכבאנד אהנע פֿעדער !!

איזט דאס פֿאלקאָממענסטע, וואָס אויף דעזעס געביטע ביז נון ערדייט וואורדע, דאסועלבע קאן מאַג אונד נאכט געטראגען ווערדען, איזט שטעללכאר אונד דאך אַהנע פֿעדער, ניכט דריקקענד, לייכט צום טראַגען, אָריגינאלע צו בעקומען ביים ערפינדער אונטער די אדרעסע

ВЪ ХИРУРГИЧЕСКОМЪ МАГАЗИНЪ

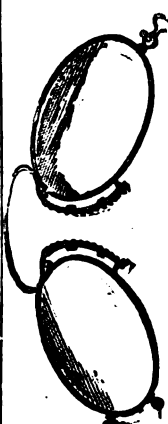
подъ фирмою

„АЛЕКСАНДРЪ“

Сенаторская улица № 22 въ Варшавѣ.

בויכבינדער פיר פֿרויען אונד מענער, גומיע זאָקען צו פֿעהימען דעם אדרעטן אויפֿלויפֿונג, גענוי צוגעפֿאסט.

!!! בריללען אונד פֿענסנע !!!

בריללען מיט ווענעציאנישע גלאָזער, וועלכע די אייגענשאַפֿט בעזימען די אויגען צו שמערקען אונד היילען. ווער עס ווינטשט זיך צו פֿערזעהען

מיט גוטע בריללען אין פֿערשירענע איינפֿאסונגען מיט עכטע קריסטאלל גלאָזער, גענוי צוגעפֿאסט צו יעדענס אויגען, ווי אויך אנדערע חירורגישע ארטיקלען, זאלל זיך ווענדען מיט פֿאללען צומרויען אן דאס אפֿטישעס אונד חירורגישעס געשעפֿט אונטער דער פירמא

„ALEKSANDER“

Senatorska Strasse № 22 Warschau.

די פירמא פינדעט פיר אונזייטיג צו בערופען זיך אויף איהרע רעיעלע בעהאנדלונג אונד גוטקייט דער וואארע, ווערענד יעדער קייסער קאנן דאס ועלכטס בעמערקען. ביי דעם ערשטען איינמיטען אינס געשעפט. זעהר רעיעלע בעהאנדלונג.

Jan Zielonka

עלעקטרא-טעכנישע אנשטאלט

ענזיכטירט פונ'ם יאר 1887

Warszawa, Mazowiecka № II. (אין הויף)

רעפערענצנאמן פיר דעם קאָנגרײך דער פירם **Fabius Henrion Nancy**

פיהרס אויס אללערליי ארבייט וועלכע גיהערען דער עלעקטרא-טעכניק, אונטער אייגענער אויפזיכט, מיט גארמאכטע פיר די פינקטליכקייט דער אמאראטען און די גוטע מאטעריאלען. איבערמאנען דער קרעפטע אויף פערשידענע ווייטע. גייע אינסטאלאציע פון עלעקטרישע בעלייכטונג מיט בויגען. און פלאם-לאמפען בעשענדיגע און איינסטווייליגע. אללגעמייע רעפעראציען פון ד. אכא-עלעקטרישע מאשינען און פלאם-לאמפען פער-שידענער סיסטעמען.

גייע באביגען (Generator) און קאלעקטארען פון עלעקטרישע מאשינען. איבערארבייטונג פון אלטע אינסטאלאציען פון עלעקטרישע בעלייכטונג. טעלעפאנען, מיקראפאָנען אייגענער סיסטעם און אנדערע, ווי אויך צענטראל סטאציאנען מיט טעלעפאנישע פערבינדונגען. בלימץ-אבלייטער לייט דער גייעמען גרונדעצע. עלעקטרישע גלעקלעך, נוסעראמארען, דריקער, עלעמענטען, דראכען און אללערליי מאטעריאלען—אויס'ס לאגער. פערקויף אויף דער שטעללע. 1186 בעשעמלונגען ווערען אויף נאכמאכע פער פאסט אדער אייגענבאהן פערזענרעט.

1870 r.

1872 r.

1886 r.

דער פאבריקס לאגער

דער פאפיר פאבריקען דער געוועלשאפט געוויסקער אונד איגליצסקער קאמפאניע

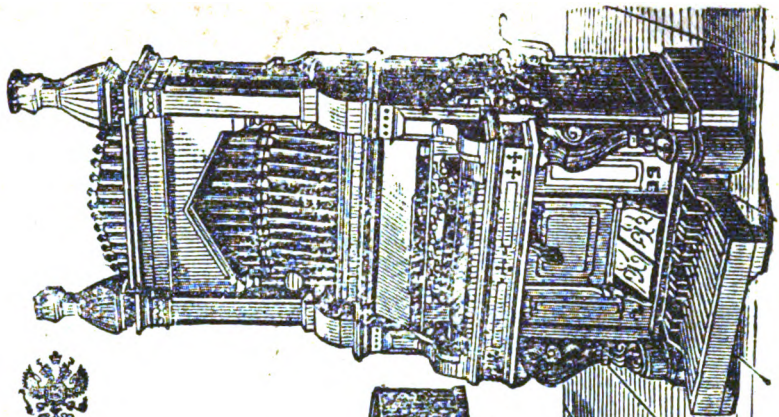
A. И. ВАРГУНИНЪ

ВАРШАВА, Св. Георгия № 34.

עמפעעהלט אללער ארט מאסירען אידערע אויסארבייט וועלכע אויף פילען אויס-שטעללונגען זיך אויסגעצייכענט האבען, צב"ש: קאנווערסען, אלכאמנע דרוק און שרייב מאפיר אין פערשידענע מארטמען.

ניכט אן בעשעמלונגען אויף ספעציעל פארמאמען.

Предотавит: на Ц. Полон. С. И. БАБАДЖАНЪ
Варшава, С-го Георгия № 34. — Телефонъ № 1571.

РОЯЛИ

поставщика Двора Его
Императорскаго Вели-
чества

К. БЕХШТЕЙНЪ

въ БЕРЛИНЪ,

предлагають въ большомъ
выборѣ

ЕДИНСТВЕННЫЕ ПРЕДСТАВИТЕЛИ

ГЕРМАНЪ

и

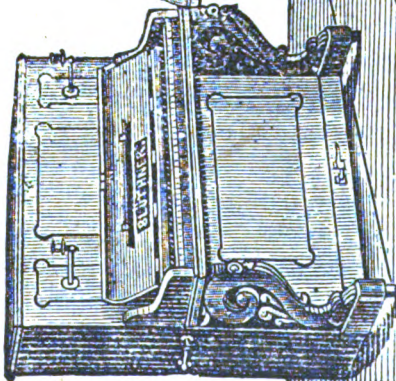
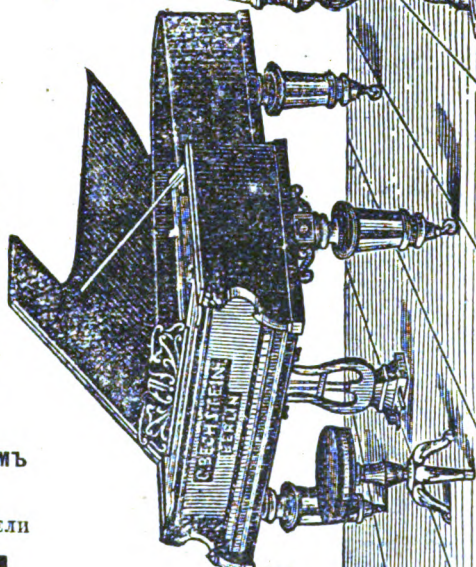
ГРОССМАНЪ

Варшава, Мазовецкая 16.

Отдѣленія въ Петербургѣ,

Москвѣ, Лублинѣ и Лодзи.

Телефонъ № 812.

10936

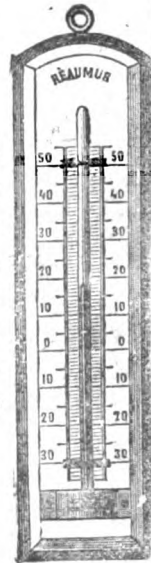
!! פיר ברוכליידענדע !!

ברוכבענדער עלעקטרא-נאלוואנישע, היילען גרינד-ליך נאך קורצעם געברויך, אויך פֿעראלמעטע.

!! ברוכבאנד אהנע פעדער !!

איזט דאס פֿאלקאָסטמעסטע, וואָס אויף ד עזעס געכויטע ביז נון עררייכט וואורדע, דאסזעלבע קאן מאנ אונד נאכט געטראגען ווערדען, איזט שטעללכאר אונד דאך אָהנע פֿעדער, ניכט דריקקענד, לייכט צום טראַגען, אָריגינאלע צו בעקומען ביים ערפינדער אונטער די אדרעססע

ВЪ ХИРУРГИЧЕСКОМЪ МАГАЗИНЪ

подъ фирмою

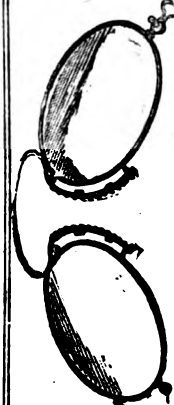
„АЛЕКСАНДРЪ“

Сенаторская улица № 22 въ Варшавѣ.

בוויכבינדער פיר פֿרויען אונד מענער, גומינע זאָקען צו פֿערהיטען דעם אדרערען אויפֿלוֿיפֿונג, גענוי צוגעפֿאסט.

1557

!!! בריללען אונד פענסנע !!!

בריללען מיט ווענעציאנישע גלאָזער, וועלכע די אייגענשאפט בעזימצען די אויגען צו שטערקען אונד היילען. ווער עס ווינשט זיך צו פֿערזעהען

מיט גוטע בריללען אין פֿערשידענע איינפֿאסונגען מיט עכטע קריסטאלל גלאָזער, גענוי צוגעפֿאסט צו יעדענס אויגען, ווי אויך אנדערע חירורגישע ארטיקלען, זאלל זיך ווענדען מיט פֿאללען צומרויען אן דאס אפֿטישעס אונד חירורגישעס געשעפט אונטער דער פירמא

„ALEKSANDER“

Senatorska Strasse № 22 Warschau.

די פירמא פינדעט פיר אונגלייכע צו בערופען זיך אויף איתיע רעיעלע בעהאנדלונג אונד גוטקייט דער וואורע, ווערדענד יעדער קויפער קאנן דאס זעלבסט בעכערקען, ביי דעם ערשטען איינפֿאסען אינס געשעפט. זענד רעיעלע בעהאנדלונג.

Jan Zielonka

עלעקטרא-טעכנישע אנשטאלט

עגריסטריט פונם יאהר 1887

Warszawa, Mazowiecka № II. (אין הויף)

רעפערענטמאן פיר דעם קאָנגרײך דער פירסט פאביוס הנריאן נאנסי

פיהרט אויס אללערליי ארבייט וועלכע גיהערען דער עלעקטרא-טעכניק, אונטער אייגענער אויפזיכט, מיט גארנאמיש פיר די פינאנצליכקייט דער אפארטמענט און די גומע מאטעריאלען. איבערמאנען דער קרעפטע אויף פערשידענע ווייטע. גייע אינסטאלאציע פון עלעקטרישע בעלייכטונג מיט בויגען- און פלאם-לאמפען בעשענדיגע און איינסטווייליגע. אללגעמיינע רעפעראציען פון ד. א. א. עלעקטרישע מאשינען און פלאם-לאמפען פער- שידענער סיסטעמען.

גייע באבוינען (Generator) און קאלעקטארען פון עלעקטרישע מאשינען. איבערמאנען פון אלע אינסטאלאציען פון עלעקטרישע בעלייכטונג. טעלעפאנען, מיקראפאָנען אייגענער סיסטעם און אנדערע, ווי אויך צענטראל סטאציאנען מיט טעלעגראפישע פערבינדונגען. בלימף-אבליימער לויט דער גייעמען גרונדזע. עלעקטרישע גלעקלעך, גומעראמארען, דריקער, עלעמענטען, דראטען און אללערליי מאטעריאלען—אויס'ס לאגער. פערקויף אויף דער שטעללע. 1186 בעשעמלונגען ווערען אויף נאכמאכע פער פאסט אדער אייזענבאהן פערזענדעט.

1870 r.

1872 r.

1886 r.

דער פאבריקס לאגער

דער פאפיר פאבריקען דער געזעלשאפט געוויסקער אונד איגליצסקער קאמפאניע

A. И. ВАРГУНИНЪ

ВАРШАВА, Св. Георгия № 34.

עספעקט אללער ארט מאטירען אידערע אויסארבייט וועלכע אויף פיעלען אויס- שטעלונגען זיך אויסגעצייכענט האבען, צ. ב. ש: קאווערשען, אלכאמנע דרוק און שרייב מאטיר אין פערשידענע מאטאמען.

ניסט אן בעשעמלונגען אייף ספעציאל פארמאמען.

Представит: на Ц. Полос. С. И. БАБАДЖАНЪ
Варшава, С-го Георгия № 34. — Телефонъ № 1571.

Jan Zielonka

עלעקטרא-טעכנישע אנשטאלט

עגריסידס פונ'ס יאהר 1887

Warszawa, Mazowiecka № II. (אין הויף)

רעפרעזענטאנט פיר דעם קאָניגרייך דער פירסט פאביוס הנריאן נאנסי

פיהרס אויס אללערלוי ארבייט וועלכע גיהערען דער עלעקטרא-טעכניק, אונטער אייגענער אויפזיכט, מיט גארנאטישע פיר די פינקטליכקייט דער אמאראטען און די גוטע מאטעריאלען. איבערמאנען דער קרעפטע אויף פערשיעדענע ווייטע. גייע אינסטאלאציע פון עלעקטרישע בעלייכטונג מיט בויגען- און פלאם-לאמפען בעשטענדיגע און איינסטווייליגע. אללגעמיינע רעפעראציען פון ד. א. א. עלעקטרישע מאשינען און פלאם-לאמפען פער- שידענער סיסטעמען.

גייע באבינען (Generator) און קאלעקטארען פון עלעקטרישע מאשינען. איבערמאנען פון אלטע אינסטאלאציען פון עלעקטרישע בעלייכטונג. טעלעפאנען, מיקראפאנען אייגענער סיסטעם און אנדערע, ווי אויך צענטראל סטאציאנען מיט טעלעגראפישע פערבינדונגען. בלייט-אבלייטער לויט דער נייגעמען גרונדזע. עלעקטרישע גלעקלעך, גוטעראמארען, דריקער, עלעסענצען, דראכען און אללערלוי מאטעריאלען-אויס'ס לאגער. פערקויף אויף דער שטעללע. 1186 בעשטעלונגען ווערען אויף נאכנאמע פער פאסט אדער אייזענבאדן פערזענרעט.

דער פאבריקס לאגער

דער פאפיר פאבריקען דער געזעלשאפט געוועזענער אונד איגליצסקער קאמפאניע

A. И. ВАРГУНИНЪ

ВАРШАВА, Св. Георгия № 34.

עספעקטולס אללער ארט מאפירען אידערע אויסארבייט וועלכע אויף פיעלען אויס- שטעלונגען זיך אויסגעצייכענט האבען, צ. ב. ש. קאנווערטען, אלבאסנע דרוק און שרייב מאפיר זין פערשידענע מאטריאלען.

ניטט אן בעשטעלונגען אייף ספעציאל פארמאטען.

Предоставит: на Ц. Полок. С. И. БАБАДЖАНЪ
Варшава, С-го Георгия № 34. — Телефонъ № 1571.